

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Graeca

14

ANONYMI AVCTORIS
THEOGNOSIAE
OPERA

DISSERTATIO CONTRA IVDAEOS

BREPOLS - TURNHOUT

1986

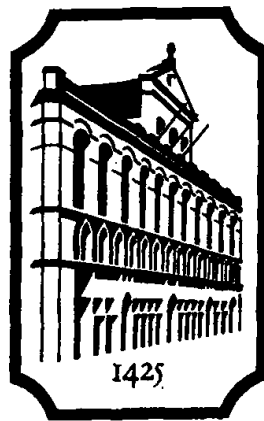
ANONYMI
AVCTORIS
THEOGNOSIAE

(SAEC. IX/X)

DISSERTATIO
CONTRA IVDAEOS

CVIVS EDITIONEM PRINCIPEM CVRAVIT

MICHIEL HOSTENS

TURNHOUT
BREPOLS

LEUVEN
UNIVERSITY PRESS

1986

EDITORES

E. DEKKERS
M. GEERARD
C. LAGA
M. PINNOY
A. VAN ROEY
G. VERBEKE

© Brepols 1986

No part of this work may be reproduced in any form,
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher.

matri meae

AVANT-PROPOS

Il y a plusieurs années déjà, M. Maurits Geerard m'a proposé d'étudier et de préparer en vue d'une édition la Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων (CPG 7799) qu'on savait enfouie dans le ms. *Plut. VII.1* de la Bibliothèque Laurentienne à Florence: c'était une œuvre encore inédite, conservée uniquement dans ce codex et d'une longueur exceptionnelle par rapport aux autres textes anti-juifs. On était curieux: ce très long texte comportait-il, oui ou non, plusieurs traités? et de qui? Aujourd'hui on peut affirmer qu'il s'agit d'un traité unique, systématique et très bien charpenté, dû à un auteur byzantin inconnu mais original, du IXe/Xe siècle. Je suis reconnaissant à M. Geerard de m'avoir mis sur la piste d'une œuvre si intéressante.

Après beaucoup de recherches et par une heureuse coïncidence, j'ai découvert que l'auteur de la Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων est le même que celui de dix sermons commentant divers versets de l'évangile de Jean et un passage de Matthieu. Ainsi un auteur, une personnalité des environs de l'an 900 est sortie de l'ombre: si son nom, malheureusement, est encore inconnu, il devient néanmoins un témoin intéressant de la théologie et de la vie spirituelle byzantines.

Entrer dans un inédit tel que la Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων, un texte si long et si élaboré, est réellement une aventure: tout à coup s'ouvrent de larges horizons, souvent il faut suivre de nouvelles pistes. M. Jacques Noret m'a assisté, avec toute sa connaissance des manuscrits grecs et surtout avec son esprit de méthode, afin que je ne me fourvoie pas en cours de route – c'est une menace constante dans les travaux de ce genre –, mais avant tout pour que je ne perde pas la joie de découvrir en faisant des recherches stériles et des élucubrations inutiles. Mes remerciements vont également à M. Constant De Vocht, qui, lui aussi, met tous ses talents au service de la collection, pour beaucoup de remarques judicieuses et pour une aide de tous les instants. Je dois avouer que la collaboration que j'ai trouvée dans cette véritable équipe – elle m'a remis en mémoire les mots d'Aristote sur la φιλία nécessaire aux jeunes, aux vieux, τοῖς τ' ἐν ἀκμῇ πρὸς τὰς καλὰς πράξεις: «σύν τε δὺ' ἐρχομένω»· καὶ γὰρ νοῆσαι καὶ πράξαι δυνατώτεροι (*Eth. Nic. VIII, 1, 1155 a 12-16*, citant *Il. X, 224*) – a été pour moi une surprise sans cesse renouvelée.

Il me faut encore remercier ici Mgr Desmedt, l'ancien évêque de Bruges, qui m'a donné le loisir de m'atteler à cette tâche, ainsi que Dom Eligius Dekkers, pour son accueil à la bibliothèque de l'abbaye de Steenbrugge.

Ma gratitude va aussi aux directeurs du Centre *Hellenisme en Kristendom* de la *Katholieke Universiteit Leuven*, les Professeurs Albert Van Roey et Carl Laga, au Professeur Maurits Pinnoy, qui m'a accueilli si généreusement dans les locaux de la Faculté lorsqu'il était doyen, enfin, *last but not least*, à mon ancien maître, le Chanoine Gerard Verbeke; leur bienveillance à tous m'a permis de travailler dans des conditions optimales. Je ne voudrais pas oublier non plus la Révérende Sœur Maria Maes, la secrétaire administrative du Centre et son factotum, dont l'obligeance à mon égard ne s'est jamais démentie.

Enfin à Mme Clara Gysen, si hospitalière, qui pendant plusieurs années m'a ménagé un logis accueillant et prêté une oreille attentive, à M. Basile Markesinis, un Grec Orthodoxe érudit, en compagnie de qui j'ai pu pénétrer davantage dans le monde de mon auteur, ainsi qu'à Johan Desmet, qui m'a accompagné à la Laurentienne et a composé pour moi l'*Index nominum*, j'exprime également toute ma reconnaissance.

Il me reste à souhaiter que l'édition de ce texte, pour laquelle tant de personnes m'ont aidé si aimablement et de tant de manières, enrichisse d'une manière durable notre connaissance de la vie des idées à Byzance au début du Xe siècle.

Louvain, novembre 1985

M.H.

OUVRAGES CITÉS EN ABRÉGÉ

ADLER

Suidae Lexicon, ed. A. ADLER (= *Lexicographi graeci*, I), I-IV, Stutgardiae 1928-1935 = 1967-1971

BANDINIUS

A.M. BANDINIUS, *Catalogus Codicum manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae, uaria continens opera Graecorum Patrum*, I-III, Florentiae 1764-1770.

BAUER

M. BAUER, *Asterios Bischof von Amaseia. Sein Leben und seine Werke*, Würtzburg 1911.

BLASS - DEBRUNNER

F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1975¹⁴.

CONYBEARE

The Dialogues of Athanasius and Zacchaeus and of Timothy and Aquila, ed. F.C. CONYBEARE (= *Anecdota Oxoniensia*, I, 8), Oxford 1898.

CPG

M. GEERARD, *Clavis Patrum Graecorum*, I-IV, Turnhout 1974-1983.

DALY

Iohannis Philoponi De Vocabulis Quae Diversum Significatum Exhibent Secundum Differentiam Accentus, ed. L.W. DALY, Philadelphia 1983.

DATEMA

C. DATEMA, *Asterius of Amasea, Homilies I-XIV. Text, Introduction and Notes*, Leiden 1970.

DE BOOR

Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula historica, ed. C. DE BOOR, Lipsiae 1880.

DE BOOR - WIRTH

Georgii Monachi Chronicon, ed. C. DE BOOR. Editionem anni MCMIV correctiorem curavit P. WIRTH, 2 vol., Stutgardiae 1978.

HANSMANN

K. HANSMANN, *Ein neuentdeckter Kommentar zum Johannesevangelium. Untersuchungen und Text* (= *Forschungen zur Christlichen Literatur- und Dogmengeschichte*, XVI, 4-5), Paderborn 1930.

HARDT

Julii Pollucis Historia physica seu Chronicon ab origine mundi, usque ad Valentis tempora, ed. I. HARDT, Monachii - Lipsiae 1792.

LAMPE

G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961.

LATTE

Hesychii Alexandrini Lexicon, ed. K. LATTE, I-II, Hauniae 1953-1966.

LSJ

H.G. LIDDELL, R. SCOTT, H.S. JONES, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1940⁹.

MCGIFFERT

Dialogue between a Christian and a Jew entitled Ἀντιβολή Παπίσκου καὶ Φίλωνος Ἰουδαίων πρὸς μοναχόν τινα, ed. A.C. MCGIFFERT, New York 1889.

MOSSHAMMER

Georgii Syncelli Ecloga chronographica, ed. A.A. MOSSHAMMER (= *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*), Leipzig 1984.

MUNITIZ

Nicephori Blemmydae Autobiographia siue Curriculum Vitae necnon Epistula Vniuersalior, ed. J.A. MUNITIZ (= *Corpus Christianorum, Series Graeca*, 13), Turnhout - Leuven 1984.

NIESE

Flauii Iosephi Opera edidit et apparatus critico instruxit B. NIESE, I-VII, Berolini 1885-1895.

NORET

Vitae duae antiquae Sancti Athanasii Athonitae, ed. J. NORET (= *Corpus Christianorum, Series Graeca*, 9), Turnhout - Leuven 1982.

PALMIERI

V. PALMIERI, *Ptolemaeus, De differentia vocabulorum*, dans *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Napoli*, XXIV, n.s. XII (1981-1982), pp. 155-233.

PG

Patrologiae Cursus Completus ... Series Graeca ... accurante J.-P. MIGNE, I-161, Parisiis 1857-1866.

PO

Patrologia Orientalis, Paris - Turnhout

PSALTES

S.B. PSALTES, *Grammatik der Byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1913 = 1974.

REIL

M. REIL, *Zur Akzentuation griechischer Handschriften*, dans *Byzantinische Zeitschrift* 19 (1910), pp. 476-529.

SCHWARTZ

Eusebius Werke II. Die Kirchengeschichte ... I. Die Bücher I bis V, ed. E. SCHWARTZ (= *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*), Leipzig 1903.

SOPHOCLES

E.A. SOPHOCLES, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Cambridge, Mass. - Leipzig 1914 = Hildesheim - New York 1975.

STVRZIVS

Etymologicum Graecae Linguae Gudianum..., ed. F.G. STVRZIVS, Lipsiae 1818 = Hildesheim - New York 1973.

TAFEL

Theodosii Meliteni qui fertur Chronographia..., ed. T.L.F. TAFEL (= *Monumenta saecularia*, III.1), Monachii 1859.

UTHEMANN

Anastasioi Sinaitae Sermones duo in constitutionem hominis secundum imaginem Dei necnon Opuscula aduersus Monotheletas, ed. K.-H. UTHEMANN (= *Corpus Christianorum, Series Graeca*, 12), Turnhout - Leuven 1985.

VEITCH

W. VEITCH, *Greek Verbs, Irregular and Defective. Their Forms, Meaning and Quantity*, Oxford 1871.

VENDRYES

J. VENDRYES, *Traité d'accentuation grecque* (= *Nouvelle collection à l'usage des classes*, XXVII), Paris 1904.

INTRODUCTION

I. Le manuscrit

L'œuvre que nous entreprenons d'éditer ne nous a été transmise que par un seul témoin, le *Florentinus Laurentianus Plut. VII.1*.

Il s'agit d'un manuscrit de parchemin de I + 471 folios⁽¹⁾, écrit en minuscule, sur deux colonnes, à 40 (exceptionnellement, 39) lignes la page⁽²⁾. Son contenu a bien été analysé, il y a plus de 200 ans, par A.M. Bandini⁽³⁾. Dans le manuscrit, notre διάλεξις occupe les ff. III^r-268^r⁽⁴⁾.

Le codex n'ayant ni colophon ni autre note permettant de le dater, Bandini, se basant probablement sur l'écriture – mais la paléographie grecque avait encore beaucoup de progrès à faire au XVIIIe siècle –, data le volume du XIe s.⁽⁵⁾

Cette datation a, comme souvent, été reprise plus d'une fois telle quelle, sans vérification, notamment par M. Bauer, puis par C. Datema dans son édition des œuvres d'Astérius d'Amasée⁽⁶⁾. En réalité, le manuscrit est nettement plus ancien; on peut, sans risque de se tromper, l'attribuer à la première moitié du Xe s.,

---

(1) Le manuscrit présente trois foliotations successives, une moderne (postérieure à la description de Bandini, cf. n. 3) et deux anciennes. La foliotation moderne se situe dans le coin inférieur droit de la justification; des deux anciennes, l'une – ne numérotant les feuillets que de 5 en 5 ou de 10 en 10 – se situe dans le coin supérieur droit du folio, et l'autre, dans le bas de la page, tantôt au centre, tantôt à droite. La foliotation moderne compte, sans la moindre erreur, une feuille de garde à l'avant (I) et 471 folios (I-471). Les deux foliotations anciennes sont entachées de légères erreurs, si bien que leurs chiffres diffèrent au maximum de 3 unités par rapport à la foliotation actuelle.

(2) Seul le f. 471^r porte 34 lignes écrites en pleine page; il s'agit de scholies ajoutées, alors que le manuscrit était déjà terminé, à des écrits d'Anastase le Sinaïte contenus dans le volume (voir à ce sujet UTHEMANN, p. XXXIII).

(3) BANDINIVS, I, pp. 165-198.

(4) Aucune lacune ne la dépare, mais à cause d'une erreur du relieur, le f. 187 doit se lire avant le f. 186.

(5) BANDINIVS, I, p. 198.

(6) BAUER, p. 43; DATEMA, p. 3. Par contre, dès 1939, Ed. Schwartz datait le manuscrit du Xe s.; cf. *Drei dogmatische Schriften Justinians* (= Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Abteilung, N.F., Heft 18), München 1939, p. 113.

comme nous allons le montrer (7). Cette datation a été acceptée récemment par K.-H. Uthemann (8).

Voici donc les éléments qui nous permettent de proposer une datation aussi reculée :

a) il s'agit d'une minuscule ancienne très pure, comme on pourra s'en rendre compte par la photo ci-jointe. À travers tout le texte, les lettres onciales ou semi-nciales sont extrêmement rares : sur les 315 pages du manuscrit qu'occupe le texte ici édité, on compte à peine une centaine de C et une dizaine de λ ; ces onciales sont *toujours* en fin de ligne (9). En dehors de ces deux caractères, la seule lettre qui revête parfois une forme semi-nciale (V) est le υ ; c'est d'ailleurs extrêmement rare, presque toujours en fin de ligne (10). Nous avons donc dans notre manuscrit une pureté de minuscule assez exceptionnelle, ce qui devient de plus en plus rare au fur et à mesure qu'on s'avance dans le Xe s. (11) ;

b) le titre, les chiffres et les quelques annotations marginales écrites de première main (12) sont toujours en onciales ;

c) il n'y a strictement aucune ornementation ; même les alinéas sont rares, et leurs initiales, non ornées, dépassent très peu le module habituel des lettres (13) ;

(7) Elle ne peut toutefois être *antérieure* à l'année byzantine 907/908, qui vit la rédaction de l'œuvre (voir ci-dessous, pp. XIX-XXI).

(8) UTHEMANN, pp. XXXII-XXXIII. On trouvera chez cet auteur quelques détails sur notre manuscrit, qu'on chercherait en vain chez Bandini.

(9) Pour les C, cf. ff. 113^a16, 113^b8, 114^a30, 114^a35, 115^a31, 116^a4, 116^a28, 117^b14, 117^a17, 118^a26, 118^a28, 122^a16, 122^a31, 125^b23, 126^a38, 127^a11, 127^a37, 128^b10, 130^a3, 131^a36, etc. ; pour les λ, cf. ff. 118^a14, 176^a1, 186^a18, 209^a4, 215^a33, 218^b40, 236^b18, 250^a11, 253^a11.

(10) Voir par ex. ff. 123^b24, 140^b6, 156^b18, 175^a15, 193^b21, 229^a34, 253^a32.

(11) À ce sujet, l'étude fondamentale reste celle de Mlle ENRICA FOLLIERI, *La reintroduzione di lettere semionciali nei più antichi manoscritti greci in minuscola*, dans *Bullettino dell'Archivio paleografico italiano*, 3^a serie, I, 1962, pp. 15-36.

(12) Ces annotations marginales sont peu nombreuses et se concentrent surtout dans la première moitié du texte ; ce sont d'assez nombreux Θ (σημείωσαι, cf. ff. 115^v, 121^r, 123^r, 124^v, 125^v, 126^r (*bis*), etc.), un Ν (γνώμη, cf. f. 115^v), quelques Π (ἀπορία, cf. ff. 121^v, 124^r, 125^r, 205^v, 220^r) et ϝ (λύσις, cf. ff. 115^v, 121^v, 122^v, 124^r, 125^r, 205^v), deux Ϸ (ώραϊον, cf. ff. 129^v et 150^v). On peut y ajouter un K suppléé dans la marge au f. 162^v, ainsi qu'une scholie ΕΤΥΧΕΝ relative au mot λέλογχεν (f. 165^vb38).

(13) Toutes ces initiales, à l'exception d'un C au f. 111^r, ont également la forme minuscule pure.

d) pas mal de mots sont dépourvus de tout accent ;

e) la ligature ω pour $\epsilon\nu$, dont E. Follieri après V. Gardthausen affirme qu'elle n'est plus attestée après le milieu du Xe s. (14), se voit encore dans notre manuscrit, rarement il est vrai : nous en avons repéré une douzaine, toujours dans la syllabe $\mu\epsilon\nu$ et toujours en fin de ligne (15) ; les ligatures apparentées $\mu\omega$ ($\eta\nu$) et ω ($\upsilon\nu$) sont également présentes (16), de même que les ligatures archaïques $\mathfrak{z}$ ($\alpha\xi$) et $\mathfrak{z}$ ($\alpha\zeta$) (17).

f) enfin, nous n'avons aperçu dans l'écriture aucun élément semblant indiquer une date de copie postérieure à 950.

Concernant l'endroit de copie et l'histoire du manuscrit, M. Bauer a jadis établi qu'il se trouve à la Laurentienne au moins depuis les environs de 1600 : dans un inventaire datant de 1608, A. Possevino signale en effet dans cette bibliothèque un manuscrit "Gregorii Episcopi Nysseni interpretatio inscriptionis Psalmorum", qui ne peut être que notre *Plut. VII.1*, lequel s'ouvre en effet sur cette œuvre de Grégoire de Nysse (18). Par contre, il est impossible de suivre Bauer quand il propose d'identifier notre manuscrit avec un codex ramené d'Apulie par Janos Laskaris et mentionné dans une liste de 1494 : ce manuscrit est en effet caractérisé par les mots $\Gamma\rho\eta\gamma\omicron\rho\acute{\iota}\omicron\upsilon\ \Nu\acute{\iota}\sigma\sigma\eta\varsigma\ \epsilon\acute{\iota}\varsigma\ \tau\acute{\omicron}\ \delta\acute{\iota}\sigma\mu\alpha\ \tau\acute{\omega}\nu\ \delta\acute{\iota}\sigma\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu,\ \omicron\upsilon\ \eta\ \acute{\alpha}\rho\chi\acute{\eta},\ \upsilon\pi\epsilon\delta\epsilon\acute{\xi}\acute{\alpha}\mu\eta\nu\ \acute{\omega}\varsigma\ \pi\rho\acute{\epsilon}\pi\omicron\upsilon\sigma\alpha\nu$; or, cette œuvre ne se trouve pas dans le *Plut. VII.1*, qui, comme nous l'avons dit, commence par le commentaire de Grégoire de Nysse *In inscriptiones Psalmorum*,

(14) Cf. ENRICA FOLLIERI, *La minuscola libraria dei secoli IX e X*, dans *La paléographie grecque et byzantine* (= Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, 559), Paris 1977, p. 142.

(15) Cf. ff. 127^a25, 144^v26, 159^a21, 171^a15, 187^v27, 195^v21, 216^v27, 219^v32, 222^v28, 225^a28, 238^a34, 240^b12, 246^v8.

(16) Ces deux ligatures sont très fréquentes dans le manuscrit ; on pourra s'en rendre compte sur la photo ci-jointe. Pour $\mu\omega$, cf. f. 195va, lignes 2(bis), 26, 27, 28, 30, 39, etc. ; pour ω , cf. f. 195^va24 et b4, f. 196^a4.

(17) Pour $\mathfrak{z}$, cf. par ex. ff. 195va 7 et 20, 111^va29, 114^vb1, 124^vb25 ; pour $\mathfrak{z}$, cf. par ex. ff. 115^vb8, 120^va34, 124vb 4, 19 et 38.

(18) Cf. BAUER, p. 42. La mention de notre manuscrit se lit en effet à la p. 30 des *Catalogi M.S. Græcorum, et aliorum etiam codicum qui cum ad res Sacras, atque Ecclesiasticas pertineant, in antiquis, et celebrioribus Bibliothecis asseruantur*, publiés en appendice de Antonii POSSEVINI *Apparatus Sacri ... tomus secundus ... hac postrema editione ab Authore auctus...*, Coloniae Agrippinae 1608.

avec pour incipit (f. 1^r) Ἐδεξάμην σου τὸ ἐπίταγμα⁽¹⁹⁾. Nous n'avons trouvé par ailleurs aucun autre élément qui permette de déterminer l'endroit où fut copié ce volume: la provenance et l'histoire du codex, avant 1600, semblent indéterminables.

---

(19) Cf. BAUER, p. 43, à qui fait écho DATEMA, p. 3. Au demeurant, Bauer a, sur ce point, accumulé les erreurs. Si on se reporte à la liste de Janos Laskaris conservée dans le *Vaticanus gr. 1412* et éditée par K.K. Müller (*Neue Mittheilungen über Janos Laskaris und die Mediceische Bibliothek*, dans *Centralblatt für Bibliothekswesen*, t. 1, 1884, pp. 333-412), le commentaire de Grégoire de Nysse sur le Cantique y est mentionné au f. 81^r (cf. édition p. 404) et il s'agit d'un texte *vu* (pas nécessairement acquis, semble-t-il; cf. p. 354) par Laskaris "in monte Sardo apud abbatem", ce qui serait non en Apulie mais en Calabre (cf. pp. 361-362).

II. L'œuvre

Une remarque préliminaire s'impose. Bien que le *Laurentianus Plut. VII.1*, de la première moitié du Xe siècle comme nous venons de le démontrer, soit le seul témoin de notre Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων (CPG 7799), et que celle-ci, comme nous le verrons (1), doive être datée de la première décennie de ce même siècle, notre manuscrit ne constitue pas ce qu'on pourrait appeler l'autographe de l'auteur. Le texte, bien gardé dans son ensemble, est clairement corrompu par endroits (2); de plus, une faute onciale manifeste montre qu'il a existé au moins un manuscrit oncial dans l'ascendance du manuscrit de Florence (3).

Une œuvre bien charpentée

Au fur et à mesure que nous nous sommes familiarisé avec notre διάλεξις, ce qui nous a le plus frappé, c'est son extraordinaire unité, la très grande cohérence de l'œuvre, malgré sa longueur. Non seulement l'auteur a un plan bien arrêté – le lecteur s'en rendra compte en parcourant, ci-dessous (4), un survol quelque peu détaillé de l'œuvre –, mais à plusieurs endroits de son exposé, il montre qu'il sait très bien d'où il vient et où il va, comme en témoignent quelques phrases charnières.

Ainsi, par ex., à la fin du chapitre VI il dit Ἄλλ' οὕτως μὲν ἡμεῖς τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν προκατηγγελμένην ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἀκραιφνῶς ἀπεδείξαμεν, κάθοδον Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους (il s'agit de nos chapitres II à IV) καὶ πάθος ἐκούσιον καὶ ζωηφόρον ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς παλινδρόμησιν (il s'agit de notre chapitre VI) καὶ τὰ ἐν μέσῳ τούτων (c'est notre chapitre V) διεσμилευμένως τῷ παρόντι λόγῳ παρενείραντές τε καὶ παρεντεθεικότες (VI 988-993). Et au début du chapitre VII, il annonce toute la suite de son développement: Ἄλλ' ἄγε δὴ ἅμα τὲ καὶ κατὰ συνάφειαν πάλιν ... καὶ τῆς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀγαθοπρεποῦς καὶ φι-

---

(1) Voir ci-dessous, pp. XIX-XXI.

(2) Voir par ex. I 712; III 630, 778; IV 752, 787; V 630; IX 99.

(3) οὐσίας pour θυσίας en VII 317. – Une autre erreur, en IX 175, οὐ καθ' ἑαυτὰ a été transcrit καθ' ἑαυτοῦ, pourrait s'expliquer par une mauvaise lecture d'un ω: il est fréquent en effet au Xe siècle que le α final minuscule se termine par un trait qui remonte jusqu'à la ligne rectrice à laquelle pend le α. Dans ce cas, il faudrait également supposer un manuscrit en minuscules dans l'ascendance du *Laurentianus*.

(4) Voir ci-dessous, pp. LVII-LXXX.

λανθρώπου συγκαταβάσεως ὁ καιρὸς ἤδη φθάσας τε καὶ παρωχηκῶς δειχθήσεται διὰ τῶν ῥηθησομένων ἐξ ἐναργεστάτων σημείων (VII 1-6); et d'énumérer alors les six signes, à savoir la disparition des idoles, la loi nouvelle donnée par Dieu, l'absence de chefs du peuple Juif, l'incrédulité des Juifs, leur déchéance de l'amitié divine, leur remplacement enfin par les Gentils.

Mais déjà au milieu du chapitre IV, l'auteur annonçait très clairement les chapitres VII à XII de son traité: Ἐγὼ δέ σοι παραστήσω καὶ δείξω μετέπειτα ἐν ἰδιάζοντι λόγῳ καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κάθοδον ἤδη γεγεννημένην (c'est l'objet des chapitres VII à XII 852), ὃν δ'ὕμεῖς προσδοκᾶτε διὰ πολλὴν φρενοβλαβείαν τὸν Σατανᾶν ὄντα, τὸν κατὰ Θεοῦ τραχηλιάσαντα παντοκράτορος (il s'agit du chapitre XII 853 sqq.) (IV 459-463). Ce même dessein se retrouve exprimé au début du chapitre XII. À ce moment de son exposé, l'auteur a déjà montré, à la fois au moyen d'oracles empruntés à de nombreux prophètes et avec les paroles dites par Dieu aux patriarches dans la Genèse, que la venue du Christ a déjà eu lieu⁽⁵⁾. Mais il n'a pas encore utilisé les oracles de Daniel. Il dit donc: Ἀλλὰ φέρε δὴ καὶ νῦν αὖθις διὰ τῶν θείων ὁράσεων τοῦ μεγίστου τῶν προφητῶν Δανιὴλ ἀποδείξωμεν τὴν μὲν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ παρουσίαν πάντως ἤδη γεγεννημένην, ἐκείνους δὲ τὸν ἀρχῆθεν καὶ πρῶτως τραχηλιάσαντα κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος ... Σατανᾶν ἐλπίζοντας καὶ караδοκοῦντας ἀναντιρρήτως (XII 1-8).

Une œuvre peut-être incomplète

La promesse du début du chapitre XII, que nous venons de citer, est immédiatement développée par l'auteur: il va prouver d'abord, dit-il, au moyen des 3e et 10e visions de Daniel, que le Christ est déjà venu, ensuite, au moyen de la 8e, que les Juifs attendent la venue de Satan, l'Antéchrist. Le texte est très clair: Ἀλλ' ἵνα πρότερον ἢ γεγонуῖα πρῶτον τοῦ καλοῦ ποιμένου ... παρουσία τὴν ἰδίαν ὀφειλομένως ἐξη πίστωσιν καὶ βεβαίωσιν, εἰθ' οὕτως ἢ γενησομένη καὶ караδοκουμένη τοῖς Ἰουδαίοις τοῦ πλάνου καὶ πονηροῦ καὶ ἀντιθέου καὶ ἀντιχρίστου διαβόλου τε καὶ Σατᾶν, χρῆ πρῶτον τὰ κατὰ τὴν τρίτην καὶ δεκάτην ὄρασιν εἰρημένα μεταχειρίσασθαι, μετέπειτα δὲ τὰ κατὰ τὴν ὀγδόην (XII 9-16). Et de fait l'auteur parle longuement

(5) Notre auteur lui-même se résume de cette manière en XI 844-853.

des 3e et 10e visions et démontre ainsi que l'Incarnation a déjà eu lieu ; c'est l'objet des lignes 17-852 du chapitre XII. Ensuite, nous lisons Ἄλλὰ φέρε δὴ πάλιν ἀποδείξωμεν ὡς ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐκεῖνον καταδοκοῦσιν τὸν ἀρχῆθεν τραχηλιάσαντα κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος ... ἐθελόκακον καὶ πρωτόκακον Σατανᾶν, τὴν ὀγδόην ὄρασιν τοῦ προφήτου Δανιὴλ προχειρισάμενοι καὶ φυλοκρινήσαντες (XII 853-858), et l'auteur s'engage en effet dans la huitième vision de Daniel, dont il cite un très long passage (*Dan.* 7, 1-28 ; XII 863-945). Il y est question des quatre animaux qui symbolisent quatre empires successifs. L'auteur montre que le quatrième empire, symbolisé par un animal à dix cornes, doit être l'Empire Romain, avec sa multitude indéterminée (symbolisée par le nombre 10) d'empereurs ; mais après ces dix empereurs se lèvera un autre qui blasphémera contre le Très-Haut et combattra ses saints. Le lecteur voit bien qu'on en vient à parler de l'Antéchrist. Et là s'achève le texte, tel que nous l'a conservé le *Laurentianus*, sans que l'auteur ait explicitement montré ni que l'Antéchrist sera Satan, ni que c'est lui que les Juifs attendent. Le texte avait-il perdu sa ou ses dernières pages dans le modèle du manuscrit de Florence (6) ? L'auteur a-t-il laissé tomber la plume alors même qu'il entrevoyait déjà le terme de son immense διάλεξις ? Ou encore, une fois qu'il eut affirmé qu'il serait inutile et dommageable qu'on pût calculer quand arrivera la fin du monde, a-t-il voulu laisser implicites les derniers raisonnements ? Il est bien difficile de décider entre ces diverses hypothèses. La fin est quelque peu abrupte, déconcertante ; il n'y a pas d'adresse finale au Juif, vers lequel tant de fois l'auteur s'est retourné pour l'exhorter ou le vilipender. C'est là un fait brut. Le lecteur en choisira l'explication qu'il préfère.

Une œuvre composée en 907/908

Par cinq fois, le texte nous donne des repères plus ou moins précis qui permettent de le dater.

Ainsi, en IV 452-454, nous lisons χιλίων καὶ πεντακοσίων ἐτῶν παρελήλυθεν χρόνος ἐξότε ταῦτα κατείληπται προφητεύσας ὁ μέγας Ἡσαΐας ("1500 ans ont passé depuis qu'Isaïe a prophétisé cela"), et en V 220-223, πῶς ἔσται τοῦτο, τῆς ἐναλλαγῆς καὶ ἀμείψεως ὑπὸ τοῦ προφήτου προαγορευθείσης

---

(6) En effet, le manuscrit de Florence lui-même n'est pas mutilé, et aucun signe extérieur ne permet de soupçonner que le texte n'y est pas complet.

καὶ μηδαμῶς ἐκβάσης ἄχρι καὶ τήμερον, καίτοι δισχιλίων ἐτῶν ἤδη σχεδὸν ἔκτοτε παρωχηκότων; ("Comment cela sera-t-il possible, si le changement, la substitution a été prédite par le prophète [Isaïe] et ne s'est nullement réalisée jusqu'aujourd'hui, bien que déjà près de 2000 ans aient passé depuis lors?") Les prophéties d'Isaïe sont donc situées d'abord 1500 ans avant la rédaction de notre διάλεξις, ensuite près de 2000 ans avant. On conviendra que de tels renseignements, qui situent l'œuvre approximativement entre 750 et 1250⁽⁷⁾ et utilisent manifestement des chiffres très arrondis, n'ont pas la précision que nous souhaiterions.

C'est encore un chiffre aussi rond – et donc très peu précis – que nous lisons en VIII 649-650, quand, après avoir parlé de la Passion du Christ, l'auteur dit ἔκτοτε γὰρ ἄχρι καὶ νῦν χιλίων ὀλίγου δεῖν ἐτῶν παρωχηκότων... ("En effet, mille ans à peu de chose près ayant passé depuis lors jusqu'à maintenant..."), ce qui nous inviterait, si nous n'y prenions garde, à situer l'œuvre aux alentours de l'an mille.

Une donnée un peu plus précise se lit en VII 900-902, où il est dit du temple de Jérusalem ἤδη γὰρ ἐν ὄλοις μικροῦ δεῖν ἔτεσιν ὀκτακοσίοις ἐκ βάρων καταλέλυται ("déjà en effet, il y a 800 longues années à peu de chose près qu'il est entièrement détruit").

Le cinquième chiffre enfin est tout à fait précis: ὀκτακόσια γὰρ ἤδη καὶ ὀγδοήκοντα σὺν τοῖς τρισὶν ἔτη παρίππευσαν ἐξότε λέγεται σταυρωθῆναι Χριστός (II 505-507; "883 ans en effet se sont déjà écoulés depuis que le Christ a été crucifié"). Cette dernière donnée, selon laquelle l'œuvre aurait été écrite en 907/908⁽⁸⁾, suffit évidemment, si elle est fiable, à dater la διάλεξις. Or, elle semble bien l'être, car elle concorde assez bien avec le quatrième chiffre: si on prend pour base la chronologie du

---

(7) Selon Georges le Syncelle, qui était la référence par excellence en matière de chronologie à l'époque où fut rédigée notre διάλεξις (voir note 9), la prédication d'Isaïe est située depuis Ozias, dont le règne se termine en 4734 (cf. MOSSHAMMER, p. 235) jusqu'à la 14e année au moins du règne d'Ézékias, dont le règne débute en 4766 (cf. MOSSHAMMER, pp. 236-238); elle peut donc être située approximativement, selon cet auteur, entre 4730 et 4785. Si l'on ajoute respectivement 1500 et 2000 ans, on arrive, dans l'ère du monde, aux années 6230/6285 et 6730/6785, ce qui, converti dans l'ère moderne, donne grosso modo les années 722/777 et 1222/1277.

(8) Selon le Syncelle, la crucifixion eut lieu en l'an du monde 5533 (cf. MOSSHAMMER, pp. 388-389); si on y ajoute 883, on trouve l'année du monde 6416, laquelle correspond aux années 907/908 de notre ère.

Syncelle⁽⁹⁾, lequel situe la destruction complète de la Ville Sainte sous Hadrien en 5621⁽¹⁰⁾, et si on ajoute 800 ans, on arrive en l'année du monde 6421 ou en l'an 912/913 de notre ère. En disant donc d'une part qu'il écrit en 907/908 et ailleurs qu'il manque peu de temps pour qu'on soit en 912/913, notre auteur semble cohérent et donc fiable. Du reste, la fiabilité de cette date est confirmée par ce que nous avons découvert de l'identité de l'auteur⁽¹¹⁾.

---

(9) Sur Georges le Syncelle, dont l'Ἐκλογή χρονογραφίας, composée approximativement de 806 à 810, est "neben Eusebios für die Kenntnis der christlichen Chronographie das bedeutendste Werk" (Karl KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Litteratur* [= Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft, IX,1], München 1897², p. 340), on pourra consulter l'article récent de J. Mossay, dans le *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. 20, 1984, col. 664-665.

(10) Cf. MOSSHAMMER, p. 427: Κόσμου ἔτη ,εχκα' ... Ἀδριανὸς κατὰ Ἰουδαίων ἀποστάντων στράτευμα ἐξέπεμψε ... καὶ ὁ πρὸς αὐτοὺς πόλεμος πέρας ἔσχεν, ἀλόντων τῶν Ἱεροσολύμων τὸ ἔσχατον, ὡς μηδὲ λίθον ἐπὶ λίθον ἀφεθῆναι κατὰ τὴν θείαν φωνήν.

(11) Voir ci-dessous, pp. XXII-XXXII.

III. L'auteur

A. SON IDENTITÉ

La Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων est anonyme dans le manuscrit de Florence. Pourtant, son auteur peut dans une certaine mesure être identifié. Il s'agit, nous allons le montrer, de ce polémiste anonyme du IXe/Xe siècle, qui écrivit d'abord une œuvre intitulée Θεογνωσία (CPG 3223) – laquelle fut utilisée deux cents ans plus tard par Euthyme Zygadène⁽¹⁾ dans sa *Panoplia dogmatica*⁽²⁾ –, et qui ensuite écrivit une série de sermons, qui furent, il y a une bonne cinquantaine d'années, édités par K. Hansmann sous le titre commode mais à vrai dire inexact de "Kommentar zum Johannesevangelium"⁽³⁾. Si nous avons employé le mot polémiste, c'est parce que, parlant lui-même de sa Θεογνωσία, il l'inscrit ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔτι δὲ καὶ τοὺς αἵρεσιάρχας πάλη⁽⁴⁾, et que presque tous les titres de ses sermons

---

(1) Tel semble bien avoir été le nom authentique d'Euthyme "Zigabène"; la forme est attestée à la fois par une partie de la tradition manuscrite du théologien et par sa contemporaine, Anne Comnène (cf. Ἀνδρέας Ν. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εὐθύμιος-Ἰωάννης Ζυγαδηνός. Βίος. Συγγραφαί*, Nicosie 1979², pp. 16-21).

(2) Pour Zygadène, qui rédigea sa *Panoplia* sous Alexis Ier (1081-1118), cette Θεογνωσία, que nous n'avons pas conservée, était une œuvre transmise sous le nom de Grégoire de Nysse (cf. PG 130, 28 D 1-2, 257 C 10-12, 312 D 5-7; en deux de ces endroits, Zygadène semble bien prendre du recul par rapport à cette attribution, car il dit ἐκ τῆς λεγομένης εἶναι τοῦ Νύσσης βιβλίου ... Θεογνωσίας).

(3) K. HANSMANN, *Ein neuentdeckter Kommentar zum Johannesevangelium. Untersuchungen und Text* (= Forschungen zur Christlichen Literatur- und Dogmengeschichte, XVI, 4-5), Paderborn 1930. Il s'agissait originellement de dix sermons conservés par un seul manuscrit du Xe siècle (l'*Additional 39605* de la British Library); les neuf premiers commentaient divers versets de l'évangile de Jean, le dixième un passage de Matthieu. Dans l'état actuel du manuscrit, le huitième discours a entièrement disparu, tandis que les premier, quatrième, cinquième, sixième et septième comportent des lacunes plus ou moins importantes. L'auteur de ces sermons affirme expressément avoir composé une œuvre intitulée Θεογνωσία, à laquelle il renvoie son lecteur (cf. HANSMANN, p. 230, ll. 7-10). Ailleurs, il dit avoir développé un autre thème πολλῶν πρώην ἀλλαχοῦ διεξοδικωτέρως (HANSMANN, p. 146, l. 32), et à cet endroit, une scholie, dont nous n'avons aucune raison de douter, ajoute εἰς τὸ βιβλίον τὸ καλούμενον Θεογνωσία, ὅπερ ἐν Χερσῶνι συντάξεν (ibid., en apparat), nous révélant ainsi l'endroit où la Θεογνωσία fut rédigée.

(4) Cf. HANSMANN, p. 230, ll. 9-10.

marquent la même préoccupation⁽⁵⁾. Notre Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων trouve bien sa place dans ce cadre.

Tâchons maintenant de montrer que le texte édité ici, les sermons publiés par Hansmann et les extraits de la Θεογνωσία recueillis par Zygadène sont bien du même auteur.

Lorsque, pour rechercher les sources éventuelles de notre auteur, nous avons lu un bon nombre de commentaires exégétiques et d'œuvres polémiques anti-juives dans la Patrologie Grecque de Migne, jamais nous n'avons trouvé une parenté aussi étroite qu'entre notre διάλεξις et certains extraits de la Θεογνωσία conservés par le Τίτλος η'. Κατὰ Ἑβραίων de la *Panoplia dogmatica* de Zygadène.

Ainsi, par exemple, le début de ce "Titulus" est un résumé très exact de tout le début de notre chapitre II; on y lit que l'Ancien Testament parle déjà de manière voilée du Christ et même de la Trinité: ἀσαφεία συνεσκιάσθησαν τὰ πολλὰ κατὰ θεϊαν πρόνοιαν, ἵνα μὴ νηπιόφρονες ἔτι ὄντες Ἰουδαῖοι, καὶ μήπω νοεῖν ὑψηλότερα δυνάμενοι, εἰς ἀναξίας ὑπολήψεις ἐκκλίνωσι, καὶ πάθεσι τὸ ἀπαθὲς ἀπαγάγωσι (PG 130, 257 D 5-9). La même allusion à l'infantilité des Juifs, la même crainte qu'ils n'aillent attribuer des passions à la nature divine impassible, se retrouve dans notre texte (II 76-82 et 51-58). Le résumé de Zygadène continue en disant que les Juifs, ayant refusé (παρητήσαντο PG 130, 257 D 10-11; cf. παραιτησαμένων en II 116) d'entendre encore la voix de Dieu à l'Horeb, celui-ci promet de leur envoyer un prophète, et il cite à cet effet *Deut.* 18, 16-18; notre texte continue exactement de la même manière, citant *Deut.* 18, 15-19. Dans cette citation, Zygadène (PG 130, 260 A 12-13) insiste sur le ὡσπερ σέ, qui veut que le prophète promis soit, comme Moïse, un législateur; c'est également ce que fait la διάλεξις (II 136-138 et 194-195). Le prophète promis ne peut donc être Josué, qui ne fut pas législateur, continue Zygadène (PG 130, 260 A 13 - B 1);

(5) Les titres des sermons I, II et IV se terminent en effet par κατὰ Μανιχαίων, celui du sermon III par κατὰ Μανιχαίων καὶ Ἀπολλιναριστῶν, celui du sermon IX par κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου καὶ Μακεδονίου τῶν παραπλήγων καὶ δυσσεβῶν αἰρεσιάρχων, ἔτι γε μὴν καὶ κατὰ τῶν Ἄγνωτῶν προσφῶρως ὀνομασθέντων ὡς ἄγνωιαν κατηγορησάντων τοῦ κυρίου τῶν γνώσεων, celui du sermon V par κατὰ τῶν ἀδιαφορούντων ἐπισκόπων καὶ τοὺς θεῖους νόμους καὶ γνώμονας παραβαινόντων καὶ παραχαρτόντων τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, celui du sermon VII par κατὰ τῶν λεγόντων μὴ δεῖν χωρὶς τοῦ λόγου τῆς πίστεως ὑπεραποθνήσκειν καὶ μέχρι παντὸς ὑπεραθλεῖν τῶν κυριακῶν ἐντολῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν ἐισηγήσεων (voir HANSMANN, pp. 91-92).

même raisonnement dans la διάλεξις (II 186-197). Un autre argument, continue Zygadène, empêche de voir en Josué le prophète promis: Moïse parle de cette promesse divine dans le Deutéronome, alors que Josué a déjà été institué depuis longtemps (PG 130, 260 B 4-π); la διάλεξις donne elle aussi cet argument (II 157-185). Enfin, Zygadène continue sa démonstration par une autre considération (PG 130, 260 B π - C 3): Ἄλλ' ὡς ἔοικεν ἀγνοοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ γεγραμμένον κατὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ Δευτερονομίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωϋσέως, ὅτι καὶ Οὐκ ἀνέστη ἔτι προφήτης ἐν Ἰσραὴλ ὡς Μωϋσῆς, ὃν ἔγνω Κύριος πρόσωπον κατὰ πρόσωπον (Deut. 34, 10); même écho en II 200-205: Οὐδὲ γὰρ ὡς ἔοικεν ἀκηκόεισαν πώποτε κατὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ Δευτερονομίου μετὰ τὴν τελευταίαν δηλαδὴ Μωϋσέως τῆς θείας γραφῆς διαρρήδην φασκούσης Καὶ οὐκ ἀνέστη ἔτι προφήτης ἐν Ἰσραὴλ ὡς Μωϋσῆς, ὃν ἔγνω Κύριος πρόσωπον κατὰ πρόσωπον. Zygadène continue en disant que si Moïse, qui avait reçu la promesse divine à l'Horeb, ne l'a pas dès ce moment révélée au peuple, mais a attendu la fin du Deutéronome pour la faire connaître, c'est qu'il a attendu οἰκονομικῶς que Josué ait déjà été institué, pour que précisément les Juifs n'aillent pas croire que le prophète promis était ce Josué (PG 130, 260 C 5-π); même conclusion une fois encore dans la διάλεξις (II 208-229), qui emploie elle aussi à ce propos l'adverbe οἰκονομικῶς. En fait, le texte de Zygadène, toujours concis, a toutes les caractéristiques d'un résumé, mais il suit rigoureusement le développement qu'on lit dans notre διάλεξις.

Un peu plus loin, Zygadène reprend brièvement un autre développement qui se retrouve tout au début de notre texte. Le voici. En Gen. 31, π-13, Jacob dit à ses deux femmes que pendant qu'il dormait, un *ange* lui est apparu et lui a dit: "Je suis le *Dieu* qui t'est apparu à Lieu-de-Dieu" (cf. PG 130, 265 C 2-5 et ci-dessous I 7-14). Suit l'argumentation: s'il s'agissait d'un ange ordinaire, pourquoi l'appelle-t-il Dieu? (cf. PG 130, 265 C 5-7 et ci-dessous I 21-45). Puis vient la conclusion (PG 130, 265 C 7-12): ἢ πάντως ὁ Υἱὸς ἦν, ὅς ἐστιν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς λόγος νοῦ· ἐξαγγελτικὸς γὰρ ὁ λόγος τοῦ νοῦ, ἔτι δὲ, καὶ ὡς μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἀναγγελίας ἡμῖν τὸ τῆς πατρότητος ὄνομα. Ἐφάνέρωσα γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀνθρώποις (Ioh. 17, 6), καὶ ὡς τῆς μεγάλης βουλήs ἄγγελος (Is. 9, 6); la même conclusion, à l'exception de la relation entre νοῦς et λόγος, mais avec les deux mêmes citations, se lit dans la διάλεξις (II 73-93).

Il y a encore d'autres parallèles entre le début du Τίτλος η' de

Zygadène et la διάλεξις, que nous pourrions semblablement exposer; les citations utilisées de part et d'autre sont largement les mêmes.

Mais, dira-t-on, de tels parallèles sont loin d'être probants. Il y a de fait dans l'exégèse et dans la littérature anti-juive des traditions bien fixes, telles que, chez deux auteurs différents, on peut trouver des développements largement parallèles.

Il reste cependant que nous n'avons trouvé nulle part ailleurs les deux ensembles dont nous venons de faire état⁽⁶⁾. Comme, de plus, une citation, celle du célèbre "Testimonium Flavianum", se retrouvant à la fois dans notre διάλεξις (II 386-398) et dans le résumé que fait Zygadène de la Θεογνωσία (PG 130, 272 C 7 -D 5), a dans les deux cas des variantes identiques (insertion de καθήλωσαν Ἰουδαῖοι devant σταυρῶ, ἐξεπαύσαντο δὲ pour ἐπαύσαντο, addition de τὰ [+ περὶ dans la διάλεξις] αὐτοῦ καταγγέλλειν après ἀγαπήσαντες), que nous n'avons retrouvées nulle part ailleurs, ni chez Josèphe, ni chez Eusèbe, ni chez aucun autre écrivain postérieur, nous avons pris comme *hypothèse de travail* que l'auteur de notre διάλεξις était l'auteur de la Θεογνωσία. Comme nous allons le voir, cette hypothèse s'est confirmée.

En guise de préambule, disons immédiatement que notre διάλεξις n'est pas la Θεογνωσία. En effet, les passages de cette dernière œuvre que Zygadène reprend dans son Prologue (PG 130, 28 D 1 - 29 A 9) et dans son Τίτλος θ'. Κατὰ Σίμωνος τοῦ Σαμαρέως, καὶ Μαρκίωνος τοῦ Ποντικοῦ, καὶ τοῦ Πέρσου Μάνεντος καὶ τῶν Μανιχαίων (cf. PG 130, 305 C 5-8 et 312 D 5 - 317 C 13) n'ont aucun parallèle dans l'œuvre que nous éditons. Même certains passages que Zygadène reprend à la Θεογνωσία et qui sont dirigés contre les Juifs (voir par ex. PG 130, 261 A 5 - D 9 et 264 B 5-9) ne se retrouvent aucunement dans le texte ici édité et ne pouvaient davantage se trouver dans la partie finale, éventuellement perdue, de notre texte⁽⁷⁾.

Et venons-en maintenant à notre preuve. En 1930, K. Hansmann éditait, comme nous l'avons dit ci-dessus⁽⁸⁾, neuf sermons dont l'un, le sixième, contenait les mots suivants: ἐπειδὴ μάλιστα κατὰ τῆ βίβλω τῆ καλουμένη Θεογνωσία διεξοδικώτερον τὰς

(6) Or, la comparaison était d'autant plus difficile que, dans Zygadène, nous avons affaire à un condensé et dans la διάλεξις à un exposé non exempt de rhétorique.

(7) Cf. pp. XVIII-XIX.

(8) Cf. p. XXII.

τοιαύτας μαρτυρίας ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔτι δὲ καὶ τοὺς αἰρεσιάρχας πάλῃ παρενείραμέν τε καὶ συντετάχαμεν ("sur-tout que déjà dans le livre intitulé ΘΕΟΓΝΩΣΙΑ nous avons, plus en détail, inséré et ordonné les témoignages de ce genre, dans notre lutte contre les Juifs et aussi contre les hérésiarques") (9). Déjà avant Hansmann, H.I. Bell, qui avait découvert les sermons à l'état manuscrit et avait à ce sujet été en correspondance avec W. Jaeger, avait identifié cette ΘΕΟΓΝΩΣΙΑ avec l'œuvre perdue que Zygadène avait pu exploiter (10) et qui contenait de fait des éléments dirigés contre les Juifs (ceux du Τίτλος η', qui ont de larges parallèles dans notre διάλεξις) et d'autres dirigés contre les hérésiarques (ceux du Τίτλος θ', sans parallèles dans l'œuvre ici éditée) (11).

Sachant donc que l'auteur de la Θεογνωσία perdue a aussi écrit neuf sermons que nous avons conservés, et présumant d'autre part que l'auteur de la Θεογνωσία était également l'auteur de notre διάλεξις, il nous restait à comparer les sermons et l'œuvre ici éditée. La conclusion est très nette : les sermons et la Διάλεξις κατὰ Ἰουδαίων viennent d'une seule plume.

À cette conclusion mènent d'abord des similitudes de langue étonnantes (12), notamment pas mal de couples de mots qui paraissent aller naturellement de pair chez notre auteur :

(9) Cf. HANSMANN, p. 230, ll. 7-10.

(10) Cf. *Sermons by the Author of the Theognosia, attributed to Gregory of Nyssa*, dans *Journal of Theological Studies*, 26 (1925), pp. 364-373.

(11) Il n'est pas sans intérêt de noter ici que les sermons édités par Hansmann portaient jadis un nom d'auteur, mais que celui-ci a été gratté et est devenu absolument illisible (le Père J. Munitiz, à Londres, a bien voulu vérifier pour nous ce détail, et nous l'en remercions vivement). Ce grattage est ancien, puisqu'au XVe ou au XVIe siècle un lecteur a ajouté Γρηγορίου Νύσσης ἡ λεγομένη θεογνωσία (cf. HANSMANN, p. 13). Il est permis de penser que ce lecteur avait déjà lui aussi rapproché les mots du sixième sermon et la *Panoplia dogmatica* de Zygadène ou les *Refutationes adversus Camateri animadversiones* du Patriarche Jean Bekkos (1275-1282), puisque dans ces compilations, la Θεογνωσία est attribuée à Grégoire de Nysse (cf. ci-dessus, p. XXII, n. 2, et PG 141, 549 D 2-4).

(12) Nous avons évidemment exclu de la liste d'expressions communes aux Sermons et à la διάλεξις tout ce qui pouvait être emprunt à la Bible ou à la liturgie : il n'est que trop clair que deux auteurs différents peuvent puiser semblablement à ces deux trésors communs de toute chrétienté. Par ailleurs, le lecteur voudra bien tenir compte du fait que, pour la διάλεξις, nous disposons d'un index des formes complet, dressé par l'ordinateur du CETE-DOC à Louvain-la-Neuve, tandis que pour les Sermons nous pouvons seulement citer les occurrences que nous avons pu noter à la lecture.

Hansmann

Διάλεξις

ἀγαθοπρεπῶς καὶ φιλανθρώπως (p. 122, l. 26; p. 180, l. 2), ἀγαθοπρεπῆ καὶ φιλάνθρωπον (p. 94, ll. 16-17; p. 161, ll. 2-3; p. 135, l. 10), ἀγαθοπρεπεῖ καὶ φιλανθρώπῳ (p. 116, l. 16)	ἀγαθοπρεπῶς καὶ φιλανθρώπως (VI 452-453), ἀγαθοπρεπῆ καὶ φιλάνθρωπον (X 59), ἀγαθοπρεποῦς καὶ φιλανθρώπου (VII 3; XI 24; cf. I 405)
ἀγαλλιάσεως ἐπληροῦτο καὶ θυμηδίας (p. 166, ll. 27-28)	ἀγαλλιάσεως καὶ θυμηδίας ἐπλήρωσεν (IV 69-70)
ἀδύνατον ... καὶ ... ἀμήχανον (p. 142, ll. 11-12)	ἀδύνατον ... καὶ ἀμήχανον (I 177)
ἄμα καὶ συνημμένως (p. 96, l. 19; p. 107, l. 11)	ἄμα καὶ συνημμένως (VII 740)
τῆς ἀωμότητος καὶ εἰλικρινοῦς ... πίστεως (p. 157, l. 4)	τὴν ... εἰλικρινῆ καὶ ἀωμότητον πίστιν (VI 996)
ἀντιπάλου καὶ δυσμενοῦς (p. 169, l. 17)	ἀντίπαλος καὶ δυσμενῆς (III 475), ἀντιπάλους καὶ δυσμενεῖς (X 202-203)
κατὰ τὴν ἀπαραίτητον ἀπαίτησιν (p. 148, l. 5)	κατὰ τὴν ἀπαραίτητον ... ἀπαίτησιν (I 440-441)
ἀπειροδυνάμου μεγαλειότητος (p. 155, ll. 30-31)	ἀπειροδυνάμου μεγαλειότητος (II 40)
αὐτίκα δὲ καὶ θᾶπτον (p. 167, l. 22)	αὐτίκα καὶ θᾶπτον (V 965; X 78)
δι' ἄφατον ἔλεον (p. 105, l. 16; p. 162, ll. 19-20; p. 238, l. 26)	δι' ἄφατον ἔλεον (16 occurrences: I 300; III 47, 101, 254; IV 43, 561; etc.)
ἔνωσιν καὶ συνάφειαν (p. 279, l. 11; p. 305, l. 20)	ἔνωσιν καὶ συνάφειαν (X 60)
ὁ ... τῶν ὄλων ἐξηρημένος θεός (p. 135, l. 17)	ὁ πάντων ἐξηρημένος Θεός (IV 281-282)

εὐδηλόν ἐστι καὶ πᾶσι καταφανές (p. 220, l. 3; p. 252, ll. 32-33; p. 269, l. 27; p. 304, l. 8)

εὐδηλον καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ἐστὶν ὡς (p. 261, ll. 28-29), πρόδηλόν ἐστι καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ὡς (p. 121, ll. 7-8), πρόδηλον καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ἐστὶν ὡς (p. 242, ll. 17-18)

εὐφροσύνην καὶ θυμηδίαν (p. 167, l. 24)

κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως (p. 98, ll. 5-6; p. 116, ll. 28-29; p. 131, ll. 32-33)

κατηφείας καὶ σκυθρωπότητος (p. 200, ll. 34-35)

μάλιστα δὲ καὶ διαφερόντως (p. 117, l. 9; p. 162, l. 6)

τῆς ἰδίας μεγαλειότητος καὶ θεϊότητος (pp. 136-137)

μεγαλοφώνως καὶ διαρρήδην (p. 96, ll. 12-13; p. 164, ll. 8-9), διαρρήδην καὶ μεγαλοφώνως (p. 122, l. 24)

μονονουχὶ λέγων ὡς (p. 94, ll. 31-32; p. 99, l. 13; p. 105, l. 18; p. 108, l. 2)

πάντη τε καὶ πάντως (p. 125,

εὐδηλόν ἐστὶν καὶ καταφανές (II 219), εὐδηλον ἔσται καὶ καταφανές (XI 160-161), εὐδηλον εἶναι καὶ καταφανές (V 732-733), πρόδηλον καὶ πᾶσι καταφανές (XI 835)

εὐδηλον καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ἐστὶν ὡς (IX 24-25), εὐδηλον ἄρα καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ἐστὶν ὡς (XII 351-352), πρόδηλον ἄρα καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ἐστὶν ὡς (III 736-737), πρόδηλον γὰρ καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ... ὡς (III 31-32)

εὐφροσύνην καὶ θυμηδίαν (IX 711)

κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως (XI 601)

σκυθρωπότητα καὶ κατήφειαν (IX 723)

μάλιστα καὶ διαφερόντως (IV 450; VII 700; VIII 84)

τῆς ἰδίας θεότητος καὶ μεγαλειότητος (XII 469)

μεγαλοφώνως καὶ διαρρήδην (III 761), διαρρήδην μεγαλοφώνως (VI 137-138)

μονονουχὶ λέγων ὡς (VII 302; VIII 712; IX 451-452, 615; X 684; XII 186, 246, 627-628)

πάντη τε καὶ πάντως (21 oc-

- ll. 7-8; p. 137, ll. 24-25; p. 142, ll. 11-12; p. 148, l. 17; p. 151, l. 6; p. 157, l. 1; etc.) currencies: I 435; II 33-34, 319; III 122, 516, 533, 550, 568; etc.)
- παντί τῷ σαφές (p. 143, l. 7; p. 179, l. 6; p. 242, l. 15; p. 256, l. 30) παντί τῷ σαφές (I 21, 700-701; VI 120, 687; VIII 140; IX 183, 309; X 814; XII 244)
- παντοδαπῶς καὶ ποικίλως (p. 193, l. 28; p. 244, l. 23), ποικίλων καὶ παντοδαπῶν (p. 104, l. 6), ποικίλην καὶ παντοδαπήν (p. 265, l. 17) παντοδαπῶς καὶ ποικίλως (XI 622-623), παντοδαπῶν καὶ ποικίλων (II 38), παντοδαπή καὶ ποικίλην (IV 629; IX 105)
- παροινίαν καὶ λύτταν (p. 239, ll. 22-23), παροινίας καὶ λύττας (p. 240, l. 22) παροινίαν καὶ λύτταν (III 750; IV 141, 504; XII 625), παροινίας καὶ λύττης (I 597; II 443; X 619-620; XII 642)
- πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὸ παράπαν (p. 137, ll. 31-32; p. 159, l. 16) πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὸ παράπαν (II 532; V 957)
- οὐκοῦν ἄρα πρόδηλόν ἐστι καὶ καταφανές (p. 120, l. 27; p. 192, l. 7; p. 300, l. 29) οὐκοῦν ἄρα πρόδηλόν ἐστιν καὶ καταφανές (III 546; V 788-789)
- διὰ τὸ μὴ προσκορῆ ποιῆσαι τοῖς ἐντευξομένοις καὶ φορτικόν (p. 271, ll. 33-34) διὰ δὲ τὸ μὴ ... προσκορῆ ποιῆσαι τοῖς ἐντευξομένοις καὶ φορτικόν (II 399-400)
- προσφόρως καὶ καταλλήλως (p. 180, ll. 4-5; p. 227, l. 2), πρόσφορόν ἐστι καὶ κατάλληλον (p. 119, l. 15) προσφόρως καὶ καταλλήλως (VIII 669; XI 51), πρόσφορον καὶ κατάλληλον (VI 836)
- καίτοιγε σαφῶς ἔστιν εἰπεῖν ὡς (p. 182, l. 24) καίτοι γε σαφῶς ἔστιν εἰπεῖν ὡς (III 649-650)
- τί δήποτε καὶ ὅτου χάριν (p. 239, ll. 8-9) τί δήποτε καὶ ὅτου χάριν (II 1, 430-431; II 116; IV 134-135; V 542; VI 389; XII 749-750)

ὡς εἶναι τοιοῦτον σαφῶς τὸ λεγόμενον (p. 98, ll. 23-24)	ὡς εἶναι τοιοῦτον σαφῶς τὸ λεγόμενον (XII 270-271)
ὡς καταμαθεῖν ἔστι ράδιον παντὶ τῷ βουλομένῳ (p. 294, l. 25)	ὡς παντὶ τῷ βουλομένῳ κα- ταμαθεῖν ἔστιν ράδιον (V 951-952)

À cette liste, qui est loin d'être exhaustive, on ajoutera quelques autres éléments encore : la présence, tant dans les sermons que dans le texte ici édité, de mots relativement rares : ἄβαλε/ἀβάλε (p. 122, l. 15; et IV 442; V 637), ἀριστοτέχνας (p. 136, ll. 7-8; p. 292, l. 33; et II 129-130), ἐναποφαίνω (p. 138, l. π; p. 236, l. 17; p. 300, l. 27; et II 156; III 188, 488; VI 9π; VII 327; IX π4; XI 612), l'emploi occasionnel de σφῶν dans le sens de αὐτῶν *non réfléchi* (p. 104, l. 8; p. 164, l. 12; et II 12, 122, 363; etc.), enfin l'usage régulier de particules qui ne sont pas universelles : οὐκοῦν ἄρα (p. 116, l. 1; p. 120, l. 27; p. 121, l. 14; p. 124, ll. 1 et 27; p. 125, l. 21; etc.; et 18 occurrences dans la διάλεξις : I 677; III 139, 546, 743; etc.), ταύτη τοι (p. 101, l. 13; p. 145, l. 19; p. 155, l. 33; p. 176, l. 9; p. 177, l. 27; etc.; et 51 occurrences dans la διάλεξις : I 302, 332, 644; II 277, 456; etc.), τοιγαροῦν/τοίγαρ οὖν (p. 102, l. 23; p. 128, l. 16; p. 140, l. 7; p. 153, l. 4; p. 154, l. 5; etc.; et 14 occurrences dans la διάλεξις : II 536, 572; III 100, 360; etc.).

Aux similitudes de langue, on peut ajouter encore quelques ressemblances troublantes dans la manière de citer l'Écriture.

Ainsi, notre διάλεξις cite deux fois *Is.* 9, 6, avec les divers noms attribués à l'enfant : μεγάλης βουλήs ἄγγελος, θεὸs ἰσχυρός, ἐξουσιαστήs, ἄρχων εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος (I 91-93 et IV 137-138); on remarquera dans cette liste l'absence de θαυμαστόs σύμβουλος. La même particularité se retrouve dans le sermon VI (HANSMANN, p. 214, ll. 9-10).

En I 187-188, la διάλεξις dit : ἐν κρίσει καὶ δικαιοσύνη κατὰ τὸ γεγραμμένον, ce qui nous a fait problème, puisque justement on ne trouve pas telle quelle dans l'Écriture l'expression ἐν κρίσει καὶ δικαιοσύνη; notre surprise a été grande de retrouver dans le troisième sermon ἐν κρίσει καὶ δικαιοσύνη κατὰ τὸ γεγραμμένον (HANSMANN, p. 155, ll. 5-6).

Un passage enfin de l'Écriture auquel on fait très rarement allusion, à savoir le concours d'éloquence raconté en *I Esd.* 3, 3 - 4, 57, est connu tant de l'auteur de la διάλεξις (cf. III 409-418) que de celui des sermons (cf. HANSMANN, p. 174, ll. 1-8).

⌈ Tout ce que nous venons de détailler ne dit rien de la concordance d'idées, de l'unité de pensée; elle est extraordinaire. Qui-

conque prendra la peine de lire successivement notre διάλεξις et les sermons édités par Hansmann ne pourra qu'être frappé par la similitude des raisonnements de cet auteur, qui, apparemment, marquait ce qu'il écrivait d'une empreinte très personnelle.

Les éléments énumérés nous semblent en tout cas plus que suffisants pour affirmer que la διάλεξις et les sermons, et partant aussi la Θεογνωσία, proviennent d'une seule plume. D'autant plus que, comme nous allons le montrer, deux au moins des sermons ont été écrits pratiquement à la même époque que la διάλεξις : il s'agit des sermons V et VII.

Lorsqu'il édita les sermons, Hansmann, essayant de les dater, ne manqua pas de remarquer que le sermon VII⁽¹³⁾ mentionnait parmi les hérétiques les Εικονομάχοι, et que par ailleurs la lutte dans laquelle l'auteur des sermons était personnellement engagé n'était pas la querelle des images⁽¹⁴⁾. Le cinquième et surtout le septième sermon s'en prennent à des évêques qui n'ont pas résisté suffisamment à l'empereur dans une affaire qui manifestement concerne la chasteté. Hansmann chercha donc une situation historique qui puisse expliquer notre texte entre 787 et 900, parce qu'il datait son manuscrit du début du Xe siècle⁽¹⁵⁾; il crut la trouver dans les événements qui suivirent le divorce de Constantin VI en 795; le prêtre Ἰωσήφ ὁ οἰκονόμος avait accepté de remarier l'empereur, entraînant la colère de nombreux moines; il n'avait été déposé de sa charge qu'en 797, mais en 806 un synode l'avait réintégré, et avait rouvert la querelle. Une difficulté restait cependant parmi d'autres, à savoir que Théodore Studite, l'un des chefs des opposants à Joseph, n'hésitait pas à accuser d'hérésie le parti adverse, tandis que notre auteur dit clairement par tout son sermon VII qu'il ne s'agit pas d'une question de foi mais d'une question de discipline. Au bout de longues discussions, Hansmann concluait que les sermons devaient avoir été rédigés par un moine du cercle de Théodore après le synode de 809⁽¹⁶⁾.

(13) HANSMANN, p. 279, l. 25.

(14) Cf. HANSMANN, p. 53.

(15) Cf. HANSMANN, p. 39; il est probable que, inconsciemment, Hansmann omit de considérer que l'œuvre pouvait avoir été écrite au début du Xe siècle, après 900. Ou a-t-il subi l'influence de Bell qui croyait que le ms. était du début du Xe siècle, voire du IXe (*art. cit.* [n. 10], p. 364) et avait écrit : "the date of the MS makes it impossible that the Sermons should be later than the ninth century, for the MS is certainly not the author's autograph" (*ibid.*, p. 369) ?

(16) Cf. HANSMANN, p. 84. Sa recherche du *Sitz im Leben* des Sermons occupe les pp. 56-84.

Mais la *διάλεξις* étant datée de 907/908 et provenant du même auteur que les sermons, il devient très facile, comme nous l'a fait remarquer M. Jacques Noret, de trouver à ceux-ci un cadre qui leur convienne entièrement: il s'agit de l'affaire de la tétragamie de Léon VI, quand celui-ci, ayant malgré tous les canons épousé une quatrième femme, déposa et exila le patriarche Nicolas le Mystique (février 907) et mit à sa place Euthyme, lequel occupa le siège patriarcal jusqu'à la mort de l'empereur, en mai 912; entre-temps, l'Église avait été déchirée entre les Nicolaïtes, défenseurs rigoureux des canons et de la morale, et les partisans d'Euthyme, plus souples.

Notre auteur est manifestement un Nicolaïte convaincu. Qu'il suffise ici de mentionner brièvement les passages des sermons qui justifient la datation que nous proposons. Dans le sermon V, on voit que des évêques (cf. le titre) ont fait acception de personnes (cf. p. 199, ll. 5-6), n'ont pas résisté aux puissants et aux rois comme il l'aurait fallu (cf. p. 199, l. 34 - p. 200, l. 4), leur ont dit les paroles qu'ils attendaient (cf. p. 198, ll. 30-31). Dans le sermon VII, on voit plus clairement encore que celui qui a enfreint les lois divines et envers lequel on a eu tort d'être complaisant, est le βασιλεύς (cf. p. 244, ll. 12-27⁽¹⁷⁾; p. 259, l. 35 - p. 260, l. 15; p. 273, l. 5 - p. 274, l. 15; p. 275, l. 5 - p. 277, l. 2), que le péché est un péché d'ordre sexuel (cf. p. 251, l. 32 - p. 252, l. 14; p. 267, l. 35 - p. 268, l. 7; p. 270, ll. 26-27); celui à qui l'auteur s'en prend doit être un évêque installé irrégulièrement (cf. p. 280, ll. 10-14 et 17-19) et il a le tort de ne pas refuser à l'empereur la paix et la communion (cf. p. 267, ll. 20-30; le mot νομοθέτης de la l. 28 ne peut guère se rapporter qu'au patriarche, Euthyme en l'occurrence).

Ainsi, semble-t-il, le cercle se referme harmonieusement; le puzzle se reconstitue sans qu'on doive forcer la moindre pièce. Un auteur du début du Xe siècle est sorti de l'oubli; un écrit destiné à convaincre les Juifs de se convertir trouve sa place parmi les efforts d'une dynastie qui tenta désespérément de les assimiler (cf. PG 107, 548-549).

B. SES SOURCES

Bien que nous n'ayons pu passer à chercher les sources de notre auteur tout le temps que nous aurions souhaité et que notre

(17) On remarquera βασιλειον à la l. 14 et βασιλείας à la l. 26.

enquête doit dès lors être considérée comme provisoire, il est un certain nombre de points qui paraissent assurés.

Notre auteur a de la *Bible* une connaissance très étendue : ses citations ne se limitent pas – on s'en rendra compte facilement en jetant un coup d'œil sur l'*Index locorum Sacrae Scripturae* en fin de volume – aux textes et aux livres de l'Écriture qui étaient largement connus. La lecture des sermons publiés par Hansmann ne fait d'ailleurs que confirmer cette impression.

On remarque encore que ses citations de la Bible proviennent de sources diverses, car quand un même texte est cité plusieurs fois, il n'est pas rare qu'il le soit selon des recensions différentes, attestées le plus souvent par les éditions critiques modernes. L'exemple le plus frappant est le début de *Is.* II, 4, cité sous la forme ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῶ κρίσιν, καὶ ἐλεήσει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς en X 592-593, et sous une forme fort différente en X 681-683 : ἀλλὰ κρινεῖ ἐν δικαιοσύνῃ ταπεινῶ κρίσιν καὶ ἐλέγξει ἐν εὐθύτητι τοὺς ἐνδόξους τῆς γῆς. Un autre bel exemple est la citation de *Is.* I, 13 sous la forme τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι en VII 355-356, et sous la forme τῶν νεομηνιῶν ὑμῶν καὶ τῶν σαββάτων καὶ ἡμερῶν μεγάλων οὐκ ἀνέχομαι en VII 402-403. Nous avons déjà dit que notre auteur, lorsqu'il cite ou commente *Is.* 9, 6, un verset qui a tant d'importance pour son exégèse, n'y inclut jamais les mots θαυμαστὸς σύμβουλος⁽¹⁸⁾ ; il les connaît pourtant, puisqu'il y fait clairement allusion en X 674. Il y a beaucoup de citations présentant des variantes plus ou moins importantes qu'il est impossible d'attribuer toujours à des fantaisies de l'auteur ou à des accidents paléographiques. On pourra ainsi comparer *Gen.* 12, 1 en I 418-419 et en XI 8-9 ; *Gen.* 28, 13 en I 52 et en XI 344 ; *Zach.* 1, 1 en V 731 et en V 759 ; *Zach.* 9, 11 en V 676 d'une part et d'autre part en V 873, 917, VI 646, IX 499 ; *Zach.* II, 13 en VI 25 et en VI 81 ; *Is.* I, 15 en VII 359-361 et en VII 442-444 ; etc.

Il est inutile d'allonger cette liste : les biblistes pourront à loisir comparer les diverses formes qu'une même citation peut prendre dans la διάλεξις. Retenons-en seulement que notre auteur puise à des sources diverses ; il a probablement un Ancien et un Nouveau Testament, mais il a certainement aussi à sa disposition des commentaires ou d'autres écrits anti-juifs qui ne se basent pas toujours sur un texte de l'Écriture en tous points semblable au sien.

(18) Voir ci-dessus, p. XXX.

De même qu'il n'a pas de l'Écriture un texte unique, de même, dans le domaine de l'exégèse, l'auteur de la *διάλεξις* ne dépend pas massivement de tel ou tel exégète ou polémiste antérieur; nous avons lu de nombreux commentaires patristiques, en particulier d'Isaïe que notre auteur utilise si abondamment, nous avons consulté plusieurs écrits anti-juifs plus anciens, et si, chose inévitable, les idées et les exégèses du texte ici édité se retrouvent continuellement dans la littérature antérieure, jamais nous n'avons trouvé que notre œuvre en plagiait une autre; nous ne pouvons même pas dire qu'elle suit régulièrement l'exégèse de tel ou tel Père particulier. Notre auteur connaît bien l'exégèse traditionnelle, mais sur base de celle-ci il paraît refaire une synthèse personnelle⁽¹⁹⁾.

Cette constatation d'ensemble est confirmée par plusieurs observations particulières. Dans l'œuvre éditée ici, on compte, disséminés un peu partout, une vingtaine de noms propres suivis d'une étymologie exploitée dans l'exégèse. Si certaines de ces étymologies, comme celle de Ἰησοῦς (V 814-816) ou plus encore celle de Ἐμμανουήλ (III 135-136), sont déjà données plus ou moins clairement dans l'Écriture et ne postulent pas une érudition particulière, il n'en va pas de même de celles proposées pour des mots comme Βοσώρ (VI 832-833), Θεμάν (III 227-228), Ἰορδάνης (V 492-494), Χερμέλ (X 526-527), etc. Celles-ci doivent nécessairement provenir de sources extérieures à la Bible. Or, ici encore, c'est en vain qu'on chercherait un auteur ayant fait état de toutes ces étymologies⁽²⁰⁾; rares sont celles que nous n'avons pas retrouvées⁽²¹⁾, mais il faut les chercher un peu partout; ce n'est pas un hasard probablement si, sur ce point précis des étymologies, c'est chez Procope, qui emprunte lui aussi à toute la littérature patristique antérieure, qu'on retrouve le plus de parallèles

(19) Parallèlement, au moment de commencer son discours sur Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, il dit: Ἀλλὰ μηδεὶς ἡμᾶς καταμεμφέσθω περιττόν τι καὶ τολμηρὸν ποιοῦντας ὑπειληφώς, ἄτε δὴ πολλῶν πρώην πλείστων ὄσων καὶ μεγάλων διδασκάλων διεξεληθόντων τὴν προκειμένην εὐαγγελικὴν συγγραφὴν, et un peu plus loin: ἡμεῖς τὸν αὐτὸν ἔχοντες κυβερνήτην δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ αὐτὸ τῆς θεολογίας διαπλεῦσαι πέλαγος ἠβουλήθημεν (HANSMANN, p. 93, ll. 15-18 et 21-23).

(20) Une telle recherche est relativement facile grâce au travail fondamental de Franz WUTZ, *Onomastica Sacra. Untersuchungen zum Liber interpretationis nominum Hebraicorum des hl. Hieronymus* (= *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, 41), Leipzig 1914-1915, 2 vol.

(21) Telles sont pourtant l'étymologie ὁ ὕμνητός pour Ἰούδας (IX 556), les étymologies διεκδρομή et ἐκπόρευσις pour Ἰορδάνης (V 492-493); ἀπηγής et σκληρός pour Ἰησοῦς (XI 272-274).

avec notre auteur. Il est tout aussi inutile de chercher dans un quelconque *Etymologicum* la source unique des étymologies de la διάλεξις. Nous avons sur ce point vérifié la phrase sur laquelle F. Wutz termine pratiquement son étude: "Keine einzige Prokop-Etym. stammt direct aus einem Onomasticon. Das Gleiche gilt von den Etymm. aller andern griechischen Schriftsteller derselben wie der späteren Zeit." (22)

Un autre point de détail permet la même constatation: en V 693-694, notre auteur identifie le mois de Νισσαῶν, premier mois de l'année juive, avec le mois d'avril; un peu plus loin, en V 766-767, il identifie Χασλεῦ, neuvième mois de l'année juive, avec le mois de novembre, et non avec décembre comme il eût été inévitable si les identifications provenaient d'une liste quelconque mettant en parallèle les noms des mois dans les deux cultures et commençant par Νισσαῶν = Ἀπρίλλιος. L'identification de ces deux mois provient donc probablement de sources exégétiques ou polémiques et non pas d'une quelconque érudition profane.

Parmi les autres éléments pour lesquels notre auteur a sûrement repris une source antérieure, citons la liste des peuples descendant de Cham (XI 498-508) et de Japhet (XI 516-535). La liste la plus proche que nous ayons trouvée est celle de Georges le Syncelle (23).

Il y a également la liste des souverains (XII 808-832) servant à prouver que, selon la prophétie de *Dan.* 9, 25, soixante-neuf semaines, qu'il faut comprendre comme soixante-neuf semaines d'années ou 483 ans, se sont écoulées entre la vingtième année d'Artaxerxès Ier Longue-Main et la naissance du Christ. Ici, il faut remarquer que la liste, telle qu'elle nous est parvenue dans le *Laurentianus*, semble corrompue et, vraisemblablement, ne correspond pas en tous points au texte qu'a rédigé l'auteur. Le copiste, note-t-on en effet, avait d'abord écrit que Ptolémée Philométor avait régné trente-cinq ($\overline{\Lambda\epsilon}$) ans; lui-même ou un lecteur postérieur a ensuite effacé le $\overline{\epsilon}$, si bien que ce règne est de trente ($\overline{\Lambda}$) ans selon la liste actuelle. Pourquoi cette retouche tardive? À première vue, c'est parce que, quand on additionne toutes les années de règne de la liste, on arrive à un total de 486 ans et 9 mois si on garde trente-cinq ans à Ptolémée Philométor; si on lui retire cinq ans, on arrive à 481 ans et 9 mois ce qui est en tout cas plus satisfaisant. Malheureusement, selon pratiquement toutes

(22) WUTZ, *op. cit.*, p. 1070.

(23) Cf. MOSSHAMMER, p. 50, ll. 11-16, et p. 53, l. 12 - p. 54, l. 9: la parenté des deux listes est évidente pour ce qui concerne les descendants de Japhet.

les chroniques et listes de ce genre, Ptolémée Philométor a régné trente-cinq ans⁽²⁴⁾. Si notre hypothèse est exacte, la liste a donc été modifiée superficiellement⁽²⁵⁾ par quelqu'un qui se trouvait déjà devant un texte corrompu et n'avait plus accès à la source de notre auteur. Un autre indice va dans le même sens : selon la $\delta\acute{\iota}\alpha\lambda\epsilon\chi\iota\varsigma$, le Christ serait né en la quarantième année du règne d'Auguste, alors que, presque universellement, les listes et chroniques placent la naissance du Sauveur en la 42e année du règne d'Auguste⁽²⁶⁾. On peut se demander si l'auteur lui-même n'a pas recouru, sans le savoir, à une liste fort déformée : celle-ci dédouble en effet curieusement Artaxerxès II, fils de Darius II et de Parysatis en un $\Xi\acute{\epsilon}\rho\zeta\eta\varsigma \Delta\alpha\rho\epsilon\acute{\iota}\omicron\upsilon \delta\ \text{Μν}\acute{\eta}\mu\omega\nu$, qui aurait régné quarante-deux ans, et un $\text{Ἄρταξέρξης ἕτερος ὁ Δαρείου καὶ Παροισάτιδος παῖς}$, qui aurait régné vingt-deux ans ; plus loin, il est dit de Cléopâtre qu'elle est fille d'Antiochus (!), affirmation si étrange qu'on se demande s'il faut l'attribuer à l'auteur lui-même ou à un accident de la transmission manuscrite⁽²⁷⁾. Par contre, d'autres leçons étonnantes de la liste, telles que le nom de Ναρσῆς au lieu de Ἄρσῆς , ou la mention de $\text{Πτολεμαῖος ὁ Σιδηρίτης}$ proviennent sûrement de la source de notre auteur, car

(24) Voir par ex. Basile de Séleucie (PG 85, 421 B 2), les Trophées de Damas (PO 15, p. 268, l. 9), Georges le Syncelle (MOSSHAMMER, p. 342, ll. 23-24, et p. 349, ll. 11-12), Nicéphore le Patriarche (DE BOOR, p. 90, l. 19), la "Chronographia brevis ex cod. Coislin. CXCIII" (DE BOOR, p. 222, l. 3), Jules Pollux (HARDT, p. 150), Théodose de Mélitène (TAFEL, p. 43), Georges Cedrenus (PG 121, 325 D 4-5), l'Ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ de la PG 110, 1277-1285 (1280 C 10). Le règne de Philométor est de 34 ans dans le Dialogue de Timothée et Aquila (CONYBEARE, p. 91, ll. 16-17).

(25) Mais, dira-t-on, on eût atteint un résultat plus exact en biffant le $\bar{\Delta}$ (4) des $\bar{\kappa}\bar{\Delta}$ (24) ans de règne de Ptolémée Épiphane. Il est possible qu'intervienne ici la manière ancienne de compter qui, comprenant à la fois l'année de départ et l'année d'arrivée, arrive à un résultat supérieur d'une unité : il y aurait ainsi 482 ans et 9 mois entre la vingtième année d'Artaxerxès et la naissance du Christ.

(26) Ainsi Jean Malalas (PG 97, 352 C 1-3), Nicéphore le Patriarche (DE BOOR, p. 91, ll. 16-18), Jules Pollux (HARDT, pp. 158 et 160), Théodose de Mélitène (TAFEL, p. 46), Georges Cedrenus (PG 121, 341 A 5-6). Georges le Syncelle situe la naissance en la 43e année du règne d'Auguste (MOSSHAMMER, p. 381, ll. 18-20), Georges Hamartolos en la 41e (DE BOOR - WIRTH, pp. 299-300) ; Basile de Séleucie, plus ancien, la situait en la 29e année (PG 85, 421 B 8).

(27) C'est sûrement un tel accident, une "faute onciale" en l'occurrence, qui est à la source de la leçon $\text{Πτολεμαῖος Θούσκων}$ en XII 825. Cette leçon se lisait-elle déjà dans la source de notre auteur ? C'est bien possible. On lit Φούσκων dans le Dialogue de Timothée et Aquila (CONYBEARE, p. 91, l. 17), dans les Trophées de Damas (PO 15, p. 268, l. 9), chez Georges le Syncelle (MOSSHAMMER, p. 349, ll. 21-22) et chez Nicéphore le Patriarche (DE BOOR, p. 90, l. 21).

on les retrouve ailleurs⁽²⁸⁾; la seconde est rare à vrai dire et indique dans quelle direction il faut rechercher la source exacte de la διάλεξις⁽²⁹⁾. Mais il est à craindre que cette source ne puisse être identifiée avec précision tant que nous ne disposerons pas d'éditions plus critiques des chroniques, des commentaires de Daniel, et des textes anti-juifs de Byzance.

Un dernier élément devrait encore aider à identifier les sources médiatees ou immédiates de notre auteur: il s'agit des citations de Josèphe. Par deux fois, la διάλεξις cite Josèphe littéralement, et trois autres fois, elle rapporte brièvement, en mentionnant le nom de l'historien juif, ce que ce dernier a raconté⁽³⁰⁾.

Les citations littérales, parmi lesquelles se trouve le fameux "Testimonium Flavianum", sont les plus intéressantes, car on voit qu'elles diffèrent assez nettement du texte de Josèphe tel que les manuscrits nous l'ont conservé⁽³¹⁾. Comme les deux citations en question se lisent également chez Eusèbe, et dans une recension à peine plus proche de la nôtre⁽³²⁾, on est incliné à rechercher une source encore plus récente qui aurait transmis, via Eusèbe, le texte de Josèphe à la διάλεξις. Cette impression est encore confirmée par un autre détail: l'une des deux citations, qui provient en réalité du livre XX des *Antiquités judaïques*, serait, d'après la διάλεξις, tirée du livre XIX⁽³³⁾. D'où vient cette erreur? Selon toute probabilité, de la médiation d'Eusèbe. Ce dernier en effet introduit la citation en question par les mots quelque peu imprécis κατὰ τὸν ἀρτίως δεδηλωμένον αὐτοῦ λόγον; or, la citation précédente de Josèphe dans l'*Historia Ecclesiastica* avait été

(28) Chez Georges le Syncelle, on lit ἐβασίλευσε Ναροῆς, qui provient sans doute de ἐβασίλευσεν Ἀροῆς (MOSSHAMMER, p. 308, l. 1, app. crit.); on trouve Ναροῆς dans la "Chronographia brevis ex cod. Coislín. CXCIII" (DE BOOR, p. 221, l. 21) et chez Théodose de Mélitène (TAFEL, p. 41).

(29) Nous ne l'avons retrouvée que dans l'Ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ de la PG 110, 1277-1285 (1280 C 11).

(30) Les deux citations littérales sont en II 336-346 et 386-398; les simples références à Josèphe en IV 548-552, VII 707-711 et IX 672-683.

(31) Le *Testimonium* de Josèphe par ex. diffère de celui de la διάλεξις par les variantes suivantes: a) ἀνθρώπων *add.* τῶν; b) τῶν Ἰουδαίων] Ἰουδαίους; c) ἀπὸ *om.*; d) καθήλωσαν Ἰουδαῖοι *om.*; e) ἐξεπαύσαντο] ἐπαύσαντο; f) δὲ *om.*; g) τὰ περὶ αὐτοῦ καταγγέλλειν *om.*; h) θείων τε προφητῶν] θείων προφητῶν; i) Εἰσέτι *add.* τε; j) ἔπαυσεν] ἐπέλιπε (cf. NIBSB, IV, pp. 151-152).

(32) Des dix variantes énumérées ci-dessus, par lesquelles le texte de Josèphe se distingue de celui de la διάλεξις, il y en a huit, à savoir les variantes a et d-j, qui se retrouvent chez Eusèbe (cf. SCHWARTZ, pp. 78 et 80).

(33) Cf. II 334: Καὶ γοῦν κατὰ τὸν ἑνεακαίδεκατον τόμον τῆς Ἀρχαιολογίας... Suit la citation d'*Ant. Iud.* XX 97-98.

située ἐν τόμῳ τῆς Ἀρχαιολογίας ἐννεακαιδεκάτῳ⁽³⁴⁾. Quelqu'un, à savoir l'auteur de la διάλεξις s'il disposait du texte d'Eusèbe, ou plus probablement une source intermédiaire située entre Eusèbe et notre auteur, aura tiré la conclusion hâtive que la citation qui nous occupe provenait elle aussi du livre XIX des *Antiquités judaïques*. Cette source intermédiaire restera toutefois hypothétique tant qu'elle n'aura pu être identifiée avec précision.

Une citation non littérale confirme cela. En VII 707-711, la διάλεξις parle clairement de trois millions de victimes lors du siège de Jérusalem par Titus (τριακοσίων μυριάδων τελευτησάντων)⁽³⁵⁾. On chercherait en vain un tel chiffre chez Josèphe et même chez Eusèbe qui parlent l'un et l'autre de 1.100.000 victimes⁽³⁶⁾. On lit pourtant chez l'historien de Césarée que 3.000.000 de Juifs *environ* (ἄμφι τριακοσίας μυριάδας) furent enfermés dans Jérusalem à cause de l'affluence due à la fête de la Pâques et, à cet endroit, Eusèbe dit explicitement se baser sur Josèphe dont il arrondit les chiffres⁽³⁷⁾. Chez certains écrivains postérieurs, comme le moine Alexandre⁽³⁸⁾, Jules Pollux⁽³⁹⁾ et Georges Hamartolos⁽⁴⁰⁾, les trois millions d'assiégés sont évidemment devenus trois millions de victimes. Pour notre texte, il est clair une fois encore qu'en dépit des apparences, il ne dépend de Josèphe que par l'intermédiaire d'Eusèbe et probablement d'un autre auteur encore plus récent, lequel pourrait fort bien être Georges Hamartolos.

De cette enquête sommaire, il ressort donc que notre auteur a eu recours à des sources multiples : les diverses recensions de la

(34) Cf. Eusebius, *Hist. Eccl.* II, 10, 2 (SCHWARTZ, p. 126).

(35) La même affirmation, avec référence à Josèphe mais exprimée un peu moins clairement, puisque le verbe employé est non τελευτησαι mais ἀναιρεθῆναι, revient en IV 548-550; sans référence à Josèphe et avec le même verbe ἀναιρεθῆναι, on la retrouve en XI 769-770.

(36) Cf. Iosephus, *Bell. Iud.* VI 420 (NIESE, VI, p. 567); Eusebius, *Hist. Eccl.* III, 7, 2 (SCHWARTZ, p. 210); ce chiffre est repris par la plupart des historiens postérieurs, par ex. Malalas (PG 97, 396 A 5), Georges le Syncelle (DINDORF, p. 646, ll. 19-20), le Dialogue de Papisus et de Philon (MCGIFFERT, p. 79, ll. 1-2). Georges Cedrenus combine les deux chiffres, parlant de trois millions de victimes, parmi lesquelles 1.100.000 hommes (PG 121, 416 C 2-8).

(37) Cf. *Hist. Eccl.* III, 5,5 (SCHWARTZ, p. 198), qui se base visiblement sur *Bell. Iud.* VI 425-428 (NIESE, VI, p. 568).

(38) Cf. PG 87³, 4041 D 4-6, sans référence explicite à Josèphe ou à Eusèbe.

(39) Cf. HARDT, p. 198; il n'y a pas de référence à Josèphe ni à Eusèbe.

(40) Cf. DE BOOR - WIRTH, p. 404, ll. 12-13, avec référence explicite à Josèphe.

Bible qu'il utilise en font foi. Nous pouvons conjecturer sans grand risque de nous tromper que ces sources sont, pour une bonne part, d'autres textes anti-juifs. Il est certain, par ailleurs, qu'il n'a pas eu accès au texte même de Josèphe, mais ne connaît celui-ci que de manière très indirecte. Enfin, directement ou indirectement, il doit avoir puisé aussi à quelques œuvres historiques; il pourrait s'agir – ce serait assez normal –, de l'*Écloga Chronographica* de Georges le Syncelle, rédigée dans la première décennie du IXe siècle, et de la chronique de Georges Hamartolos, du milieu du même siècle, ou de sources assez proches de ces deux textes.

IV. Principes de l'édition

La constitution du texte

Quand nous sommes arrivés à Louvain pour les derniers préparatifs de notre édition, MM. Noret et De Vocht ont attiré notre attention sur quantité de détails, habituellement négligés, du texte et du manuscrit, et nous avons vite compris l'intérêt qu'il y a, dans une édition comme celle-ci, à être aussi fidèle que possible à l'auteur et à sa langue, jusque dans le détail.

D'une part, en effet, nous avons à faire à un copiste relativement soigneux et pas trop éloigné dans le temps de l'auteur même du texte⁽¹⁾; d'autre part, la longueur même de ce texte permet de se faire une idée assez exacte de la langue de l'auteur, et, lorsque nous nous demandions s'il fallait ou non nous écarter d'une forme, d'une graphie du manuscrit, nous disposions d'une base de comparaison étendue.

Si bien conservée que soit l'œuvre dans son ensemble, il est évident que par endroits elle est corrompue: nous avons dû employer les trois astérisques (***) pour marquer des lacunes, quelques crochets droits ([ ]) pour marquer des lettres, des syllabes ou des mots superflus, des soufflets (< >) pour insérer quelques lettres, syllabes ou mots restés dans la plume du copiste. Selon l'habitude de la série, nous avons également imprimé entre soufflets les endroits où nous sommes intervenu dans le texte⁽²⁾, ceci pour éviter que le lecteur lise un texte qui provient en définitive de nous en croyant qu'il s'agit du texte du manuscrit.

Dans les cas – assez rares – où le manuscrit porte la trace d'une correction, nous avons presque toujours suivi dans notre édition la leçon présente *post correctionem*; la plupart de ces corrections proviennent en effet clairement du copiste lui-même, beaucoup s'imposent⁽³⁾, et dans plusieurs cas, il est difficile de déterminer si le texte a été modifié par le copiste ou par un lecteur plus tardif. Dans les cas peu clairs, la solution que nous

---

(1) Cf. pp. XIII-XV et XIX-XXI.

(2) Du moins pour les interventions de quelque importance: nous n'avons évidemment pas signalé de la sorte toutes nos corrections d'itacismes et de confusions analogues (o/ω, ε/αι), ni nos autres interventions plus légères encore.

(3) Par ex. les corrections en I 625; II 565; VI 439; etc.

avons choisie à l'avantage d'éviter les choix trop subjectifs; elle n'échappe pas, nous le savons, à quelques critiques mineures (4).

Mais venons-en à quelques considérations sur la langue de notre auteur, indispensables pour justifier la manière dont nous avons édité le texte.

L'équivalence entre l'indicatif futur et le subjonctif aoriste – un fait de grammaire byzantine remarqué depuis longtemps (5) – est particulièrement complète dans notre διάλεξις. On y lit par exemple: Ἄρα μὴ τὸν προφήτην οὐκ ἔμφρονα λέγειν οἰηθήσῃ καὶ καταγγείλης; (V 973-974), οὐ εἰ μενοῦν τὸ πρῶτον ἔρεῖς ... εἰ δὲ τὸ δεύτερον εἴπῃς... (IV 493-497). En I 332 également, on constate un subjonctif aoriste qui a clairement le sens classique d'un futur simple: καὶ ταύτῃ τοι νοοῦντες, οὐκ ἐκβιασθῶμεν.

En conséquence, sur ce point, nous avons respecté quasi intégralement la graphie du manuscrit et n'avons pas craint de laisser côte à côte ἐκληψόμεθα καὶ νοήσωμεν (IV 41), εἰ μενοῦν τὸ πρῶτον ἔρεῖς καὶ καθομολογήσῃς (IV 745-746), etc. De nouvelles formes d'aoristes, peu ou pas connues jusqu'ici, ont ainsi été remarquées, par exemple, παροίσωμεν (II 101, 384; VI 137) et προσοίσωμεν (VIII 2), d'ailleurs confirmées par les formes παροίσαντες (III 684) et παροῖσαι (XI 675; XII 755) (6). Parfois, la forme du subjonctif aoriste et celle du futur simple ne diffèrent que par la place de l'accent; là aussi on constate l'équivalence des formes, puisque dans la citation de *Amos* 9, 8, on trouve tantôt ἐξαρῶ (VII 625), tantôt ἐξάρω (VII 608, 609, 627, 634, 662 et 861), dans celle de *Is.* 28, 16, on lit tantôt ἐμβαλῶ (X 240;

(4) Elle nous a amené par ex. à éditer Σαλομῶντος en IX 146, alors que partout ailleurs notre auteur parle de Σολομών. Dans une citation d'Isaïe en III 174, on lit οὐδὲ μὴ; un peu plus loin, en III 180, le même texte revient, et là une première leçon οὐδὲ μὴ a été ensuite corrigée – par le copiste, semble-t-il – en οὐδ' οὐ μὴ. Notons d'ailleurs que l'équivalence entre οὐδὲ μὴ et οὐδ' οὐ μὴ apparaît à plusieurs endroits dans les citations des Septante (par ex. en VII 614 et 673).

(5) Cf. E. SCHWYZER, *Griechische Grammatik* I (= Handbuch der Altertumswissenschaft, II,1,1), München 1959³, p. 789; BLASS - DEBRUNNER § 369,3; É. DE STRYCKER, *La forme la plus ancienne du Protévangile de Jacques* (= Subsidia Hagiographica, 33), Bruxelles 1961, pp. 285-286.

(6) Voir VEITCH s.v. φέρω; PSALTES, p. 220. On notera également les formes εὐρήσῃς et εὐρήσωμεν (V 349, 756; VI 478; XI 158 et 204 – voir VEITCH s.v. εὐρίσκω; BLASS - DEBRUNNER § 28 n. 2), ἀναληψόμεθα, διαληψόμεθα et ἐκληψόμεθα (VI 136, 238; XII 506-507 – voir VEITCH s.v. λαμβάνω), παρήσωμεν (VI 190), ἀποφάνῃ (VIII 243 – voir BLASS - DEBRUNNER § 72), ἐξῆ et ἐξωσι (VII 421; IX 383 [bis]; XII 11 – on ne trouve pas contre aucune forme aoriste du verbe simple tirée du thème σχ-).

ἐμβαλῶ en XII 218), tantôt ἐμβάλω (VIII 62 et X 166), et dans celle de *Gen.* 12, 2 on trouve μεγαλύνω (I 422) et μεγαλυνῶ (XI 12): ici encore, nous avons laissé l'accent là où le mettait le manuscrit.

Un autre fait de langue relativement rare mais déjà constaté a également été respecté, à savoir, l'emploi de οὐ μόνον, μὴ μόνον dans le sens de οὐ μόνον οὐ, μὴ μόνον μὴ, à côté d'ailleurs d'autres endroits où la locution est complète (7).

Enfin, le *v* éphelcystique, comme souvent à l'époque byzantine (8), est très généralisé dans le *Laurentianus*; nous avons gardé les formes telles que nous les y lisions.

L'orthographe du texte

Le respect pour la langue de notre texte, nous avons essayé de le pousser, si possible sans excès, jusqu'au respect de son orthographe, car à travers l'orthographe, plus souvent qu'on ne le pense, c'est la langue même qui dit quelque chose d'elle-même. Dans le vaste domaine des *orthographica*, nous avons essayé de suivre deux principes fondamentaux:

- 1°) quand le manuscrit hésite entre deux ou plusieurs graphies et que l'une de celles-ci est une graphie moderne acceptée, nous avons suivi cette dernière;
- 2°) quand le manuscrit témoigne *uniquement, et de manière répétée*, d'une graphie "anormale", nous avons le plus souvent adopté cette dernière (9).

a) Division des mots

Nous avons respecté un certain nombre de locutions, surtout adverbiales, que le manuscrit écrit toujours en un mot:

ἀναμέρος (VII 411, 429; VIII 318; IX 111; XI 553 – voir LAMPE *s.v.*)

ἀναμέσον (V 70; VI 98 [sans accent], 99; VII 435; VIII 13, 231-232, etc. – voir LAMPE *s.v.*; REIL, p. 501)

(7) On trouve οὐ μόνον ou μὴ μόνον en II 269; III 756-757; V 224; VI 370; on lit οὐ μόνον οὐ ou μὴ μόνον μὴ en II 296-297, 373; III 205-206; IV 488; etc. – voir LAMPE *s.v.* μόνος D 3.

(8) Cf. A.N. JANNARIS, *An Historical Greek Grammar chiefly of the Attic Dialect*, London 1897 = Hildesheim 1968, pp. 546-548.

(9) Dans de tels cas, pour éviter que le lecteur ne croie se trouver en présence d'une coquille ou d'une faute de notre part, nous avons noté dans l'apparat critique que nous nous écartions des règles habituelles, et renvoyé à l'endroit de cette introduction où nous nous en justifions.

ἀπαρχῆς (III 260, 268, 273, 288 etc. – voir LAMPE s.v.)
 διαμέσου (V 761, 768; XI 476)
 διαπαντός (I 598; VII 267; IX 461 – voir LSJ s.v.)
 διατί (VI 789, 872; XII 772, 775)
 ἐξίσου (I 253, 339; VIII 616)
 καθύπνον (I 9, 24)
 καταρχάς (I 426; VI 800; VII 151; IX 428, 608 – voir LAMPE s.v.)
 παραπόδας (II 471; IV 618 – voir LAMPE s.v.; ADLER, IV, p. 40)
 περιπολλοῦ (I 522; VII 804; IX 237 [περιπολου], 474-475)
 ὑψηλίω (III 248; IV 502; VII 210) ⁽¹⁰⁾.

Nous avons également adopté la locution κατόναρ en V 27, déjà rencontrée ailleurs ⁽¹¹⁾.

Comme le manuscrit, nous avons aussi écrit en un mot les particules γεμήν et μενοῦν. Nous rejoignons là un usage ancien, puisque cette orthographe est encore attestée chez Matthaeus Devarius ⁽¹²⁾.

Inversément, pour ὡς εἰ, nous avons gardé la graphie en deux mots, seule présente dans le *Laurentianus*.

Pour τιδήποτε enfin, que le manuscrit écrit tantôt en un mot, tantôt en deux (τί δήποτε), nous avons cru sage de respecter intégralement les graphies du manuscrit: τιδήποτε semble en effet être une forme moins accentuée, τί δήποτε une forme plus accentuée de la même expression ⁽¹³⁾.

(10) On trouve ὑψηλίω en VII 210, et ὑφήλιω en III 248 et IV 502. Dans ces cas, il est possible qu'il s'agisse d'une corruption de ὑφήλιον: on lit en effet d'une part σεαυτῶ pour σεαυτὸν en V 317, et d'autre part en IV 525 ἐνώσφισιν, peut-être pour ἐνόν σφισιν.

(11) Cf. *Vita B* de S. Athanase l'Athonite, 63,6 et 75,7 (NORET, pp. 199 et 208); l'expression est parallèle à καθύπνον, déjà cité ci-dessus. – Par contre, bien que le manuscrit écrive toujours κατεκεῖνο καιροῦ, nous avons édité κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, par respect (excessif?) pour la syntaxe (par ex. en V 47; VII 738, 851, 930; X 238).

(12) *Liber de Graecae Linguae Particulis*, Romae 1588, pp. 60 et 127; voir aussi STVRZIVS, col. 387, 44, et LATTE, II, p. 649. – En VI 953, on lit μὲν οὖν en deux mots: la chose est intéressante à constater. En effet, si dans μενοῦν la composante οὖν domine toujours – soit qu'il s'agisse de conclure, soit qu'il s'agisse de passer à un sujet quelque peu différent –, la composante μὲν reste assez régulièrement présente: un δέ d'opposition suit à distance plus ou moins grande (voir par ex. les μενοῦν ... δέ de II 559-561, IV 493-497, 531-536, 553-557, etc.). En VI 953-955, on remarquera que le δέ correspondant au μὲν de μὲν οὖν est particulièrement proche et que l'opposition entre εἰς μὲν οὖν τὴν ἐλευθερίαν et εἰς δέ ... τὴν ἀπολύτρωσιν est bien claire. On entrevoit donc une nuance entre μενοῦν et μὲν οὖν. Pour γεμήν, voir aussi p. LI.

(13) On trouve τιδήποτε en III 517; IV 559; V 962; VI 389; VII 428-429, τί δήποτε en II 116, 430-431; IV 99, 134, 386, 789; V 542; VI 442; VII 287; XII 744, 749-750.

b) *Itacismes et confusions analogues (ο/ω, ε/αι)*

Nous avons conservé à travers tout le texte l'aoriste ἴδεν pour εἶδεν⁽¹⁴⁾, tant pour le verbe simple que pour ses composés. Cette graphie, bien connue à l'époque byzantine⁽¹⁵⁾, est, si l'on peut dire, canonisée du fait que l'acrostiche alphabétique de l'hymne acathiste, fait commencer par ἴδον (pour εἶδον) la strophe qui devait débiter par la lettre ι.

Nous avons également retenu quelques autres formes bien attestées par notre manuscrit ou connues par ailleurs :

ἀνευδυστάως pour ἀνευδοιάστας (III 518; VII 841 – voir LAMPE *s.v.* ἀνευδοιάστας)

διαστίχειν (II 357-358; VIII 196; XI 287 – voir LATTE, I, p. 443; VEITCH *s.v.* στείχω)

Πιλᾶτος (et non Πειλᾶτος – II 378, 381, 393; VI 205, 231, 492; VII 476; VIII 677 – voir ADLER, IV, p. 130)

πιστικῶς pour πειστικῶς (VII 839 – voir LSJ *s.v.* πειστικός et πειστικῶς)

πρέσβης (VI 942, 949, 952, 964)⁽¹⁶⁾.

Par contre nous n'avons pas osé éditer le participe parfait de ἐρείδω sous la forme ἐρηρισμένοι, qui revient trois fois dans notre texte (IV 27; VII 795; VIII 463), de peur que le lecteur ne le comprenne pas, tenté d'y voir une forme dérivée d'ἐρίζω.

Dans le domaine des confusions ο/ω, rappelons seulement ce que nous avons dit de l'équivalence et donc de la confusion entre les formes du subjonctif et celles du futur simple d'un même verbe⁽¹⁷⁾.

Nous n'avons pas osé garder les formes πέποκεν (III 144), πεπόκασι (V 638) et πεποκένοι (III 358), bien que le ο de ces formes, remplaçant l'ω classique, soit probablement significatif : il est vraisemblable que l'analogie avec ποθήσομαι, ἐπόθην et πέπομαι aura entraîné la disparition de l'ω au parfait actif.

En VI 638, nous avons conservé la forme μωτώσει, du verbe μωτώω, rare, dont l'orthographe ne semble pas fixée⁽¹⁸⁾.

(14) Une fois, en I 119, on trouve la forme εἶδεν; nous avons respecté cette orthographe.

(15) Cf. H. THACKERAY, *A Grammar of the Old Testament in Greek according to the Septuagint*, Cambridge 1909 = Hildesheim/New York 1978, p. 279; PSALTES, p. 115 n. 2.

(16) Dans LSJ et LAMPE on trouve outre πρέσβυς la forme πρέσβις. Dans l'édition critique de Is. 63, 9, on trouve πρέσβυς, πρέσβις et πρέσβεις.

(17) Cf. pp. XLI-XLII.

(18) Cf. LAMPE *s.v.* μωτώω.

Pour ce qui concerne les confusions ε/αι, nous avons adopté trois graphies constamment défendues par notre manuscrit :

ἀπαταιών (II 316, 347, 408, 415 – voir SOPHOCLES *s.v.*)

σκεωρία (III 758; IV 133 – voir LSJ *s.v.* σκευωρός *in fine*)

στρατοπαιδάρχης, στρατοπαιδεύω, στρατόπαιδον (V 941; VII 688; VIII 269; XII 115-116, 407-408).

Cette dernière orthographe révèle-t-elle qu'on donnait à ce mot une fausse étymologie ? C'est possible ⁽¹⁹⁾.

c) Redoublement de consonnes simples et simplification de géminées

Sur ce point, nous avons quelquefois corrigé le manuscrit, mais ce fut toujours soit pour des mots dont l'orthographe habituelle est attestée ailleurs dans le manuscrit, soit pour des mots qui ne s'y rencontrent qu'une seule fois.

Nous avons conservé μεγαλορημοσύνη, qui revient deux fois (III 672 et X 694 – voir LAMPE *s.v.*; ADLER, III, p. 343). Nous avons également respecté l'orthographe variable du manuscrit pour Νισῶν (XII 769) / Νισσῶν (V 693), mot étranger dont l'orthographe est mal fixée ⁽²⁰⁾.

d) L'iota dit souscrit

Si dans les deux premiers tiers du texte notre copiste n'adscrit presque aucun "iota souscrit", – le premier se lit dans le mot δηιώσαντες en III 574 –, sa pratique se modifie considérablement dans la suite : à partir de IX 112 (πάντηι), les iotas adscrits sont présents assez régulièrement, non seulement à l'intérieur des mots dont l'orthographe l'exige ⁽²¹⁾, mais au datif et au subjonctif.

Notre politique a dès lors été claire : nous avons toujours admis l'iota souscrit là où, selon l'orthographe conventionnelle, il en faut un, excepté dans les mots qui, revenant *plusieurs* fois, ne sont *jamais* orthographiés avec un iota adscrit dans le manuscrit ; tel est le cas pour :

ἄδω (V 568; VII 748; VIII 49; X 676), ainsi que ἐπάδω (IV 445), συνάδω (III 743, 767; V 951; VI 817; IX 291), ἄσματα τῶν ἀσμάτων (V 454-455, 474), μελωδέω (V 568; VIII 42), συνωδά (III 162;

(19) D'autant plus que χειροπέδαις (XII 336) est bien écrit avec un ε.

(20) On connaît l'hésitation analogue des manuscrits pour un nom propre qui revient souvent en patristique, Νύση/Νύσση.

(21) Un mot, θρησκεία, est souvent écrit θρησκειά dans le manuscrit (IX 51, 63, 136 et XII 147; mais θρησκειά en I 712; IV 279; IX 36; X 521, 801; etc.); une fois de plus, devant cette hésitation, nous avons, dans l'édition, privilégié l'orthographe habituelle; au demeurant, les formes de θρησκειώ ne portent jamais d'iota adscrit dans le *Laurentianus*.

V 380, 613; VI 191; VII 347, 440; VIII 53; IX 501, 589; XII 282, 678 [συνωδᾶ]), τραγωδία (IV 630; VI 551; VIII 633) – voir MUNITIZ, p. XLVIII

ἀναθρώσκω (II 355) et προσεπιθρώσκω (X πο-π1) – voir LSJ s.v. θρώσκω; LATTE, II, p. 332; ADLER, I, p. 169; STVRZIVS, col. 266, 12; NORET, pp. CLII-CLIII n. 1

ἀρκτώος (XI 520) et πατρῶος (I 527) – voir MUNITIZ, p. XLVIII

διάπτω (II 358; V 85, 961) – voir STVRZIVS, coll. 145, 24 et 623, 4

ἠρώδης (III 386, 617; V 12, 30, 33; IX 649, 666, 672, 679) – voir ADLER, II, p. 589

θρᾶκες (XI 524⁽²²⁾) et θρακικός (VIII 273)

ληστής (VI 220, 621) – voir MUNITIZ, p. XLVIII

ῥαστώνη (V 702; VI 714, 747; VIII 399)

σώζω (III 188, 189, 190, 198; IV 500; V 670; etc.), ainsi que διασώζω (XI 628) – voir STVRZIVS, coll. 78, 55 et 214, 28.

Nous avons également adopté ἀποθνήσκω (VI 315), dont l'orthographe sans iota souscrit est acceptée depuis longtemps (voir LSJ s.v. θνήσκω; VEITCH s.v. θνήσκω; ADLER, II, p. 720; NORET, pp. CLII-CLIII n. 1).

e) L'esprit

L'esprit sur le ρ initial n'est pas généralisé dans le manuscrit, mais on en trouve assez pour se permettre de ne pas inutilement rompre avec la tradition des éditions.

Par contre, pour certains mots, le manuscrit atteste clairement et uniquement un esprit "anormal", que nous avons dès lors conservé. Ce sont :

ἄλλομαι (II 355; V 361, 374, 379, 540, 550, 598; VI 509 – voir STVRZIVS, coll. 33, 56 et 39, 21)

ἄμιλλα (XII 144) et ἀμιλλᾶσθαι (I 489)

ἄφή (II 359; X 282; XII 376)⁽²³⁾

εἴκοστός (III 646; XII 738, 757, 769, 797, 800, 808) et εἴκοσιδύο (XII 813)

ἔλος (V 364, 365; sans esprit en V 561 – voir STVRZIVS, coll. 14, 3 et 165, 30)

ἐνιαῖος (IX 365, 370, 371)

(22) Ce mot est même écrit avec un accent aigu dans le manuscrit. Le α était-il devenu bref? Peut-être. Comme le mot ne se rencontre qu'une fois, nous l'avons corrigé sur ce point.

(23) On se souviendra des mots ἀνέπαφος (par ex. en XII 234, 383, 460) et ἔπαφή. Le manuscrit a toujours l'esprit normal pour le verbe ἄπτομαι.

ἔσμός (II 508; III 374; VII 670, 825; sans esprit en I 581 - voir STVRZIVS, col. 212, 24 et 31; MUNITIZ, p. L)

ὄπαδός (II 151, 186; III 353; XI 120 - voir MUNITIZ, p. L)

ὄρκος (XI 320, 336),

ainsi que deux noms propres, Ἰεζεκιήλ (II 73; VIII 584) et Ἰεσσαί (IX 604; X 587, 607, 652, 656, 804, 812, 817).

L'esprit d'ὄρκος est d'ailleurs confirmé par le verbe κατορκίζω (VI 301), dans lequel la présence du τ marque une prononciation différente de καθορκίζω. Il en va de même de la forme κατηγεμονεύοντας (VIII 694) que nous avons conservée telle quelle, parce qu'elle est normalement significative d'une prononciation, et cela bien que notre manuscrit écrive régulièrement ἠγεμόνες (IX 651 et 671), ἠγεμόνι (VI 205), etc. Dans le même esprit, nous avons édité ἐφ' ἐνίοις en VII 495-496 et 534 (le manuscrit porte respectivement ἐφενίοις et ἐφενιοις), bien qu'on lise les formes classiques ἐνιοί et ἐνια en VIII 329 et XI 556.

Notons enfin que le manuscrit porte très souvent la forme καθιδεῖν⁽²⁴⁾, mais que nous nous sommes cru autorisé à la corriger: en XI 704, on lit en effet κατιδεῖν, en VI 648 προκατιδών, en VI 650 προκατίδεν, et en I 226 ἐπίδεν.

Nous avons également corrigé le καθαυτὸ de VII 328 en κατ' αὐτὸ; le θ pourrait y provenir de l'influence mécanique du καθάπερ qui précède.

f) L'accent

1. Place de l'accent

Pour quelques mots, nous avons accepté une accentuation différente de celle habituellement donnée par les dictionnaires. Il s'agit soit de mots revenant plusieurs fois, avec une accentuation s'écartant constamment de l'usage habituel, soit de mots isolés présentant une accentuation "anormale" mais déjà relevée par les lexiques. Ce sont:

διάμπαξ (IX 291; XII 211)⁽²⁵⁾

θημονία (V 480 - toutes sortes de graphies sont connues des lexiques⁽²⁶⁾)

(24) On trouve καθιδεῖν en I 176, 209, 358; III 206; VII 143-144, 581, 764; IX 322; X 57; probablement cette graphie est-elle influencée par les formes aspirées de ὄραω. - Voir BLASS - DEBRUNNER § 14 et n. 2.

(25) Peut-être sous l'influence de ἀπαξ.

(26) Voir SOPHOCLES (θημωνία), LSJ (θημωνία [not θημωνία]), et A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français ...* Édition revue par L. SÉCHAN et P. CHANTRAINE, Paris (1963) (θημονία ou θημωνία).

οὐκοῦν pour οὐκουν (IV 468) ⁽²⁷⁾

φρενοβλαβεία (IV 462 - φρενοβλαβία est attesté dans les lexicques) ⁽²⁸⁾

ὡς ἀληθες (IX 55) ⁽²⁹⁾,

ainsi que les noms propres Βαλτάσαρ (XII π, 863, 951, 954, 959), Δάρειος (III 416 [voir l'apparat critique *ad loc.*]; XII 105, 396, 815, 818, 956, 958, 962, 969), et Παλαιστῖνοι (II 545; VIII 265 - voir ADLER, IV, p. 774, s.v. Φυλιστιεῖμ) ⁽³⁰⁾.

Nous avons aussi écrit τοίγαρ, selon l'usage quasi constant du *Laurentianus*.

Dans l'accentuation du génitif pluriel, le manuscrit commet de nombreuses erreurs sporadiques ⁽³¹⁾; nous avons retenu dans l'édition une seule pratique anormale, parce qu'elle est constante: elle concerne le génitif féminin pluriel des participes parfaits actifs: ἐπεγνωκυίων (VI 600), μεμενηκυίων (VI 602), πεφυκυίων (X 62).

Deux mots un peu spéciaux enfin, ἄρουρα et Σαμάρεια (dont le nominatif n'est pas attesté dans le texte), s'écartent des règles habituelles d'accentuation dans leur déclinaison: on trouve ainsi constamment et uniquement les génitifs ἄρουρας (IX 537) et Σαμάρειας (III 563, 597,

(27) Il existait en effet une confusion entre οὐκοῦν et οὐκουν; voir Suidas (ADLER, III, p. 586), l'*Etymologicum Gudianum* (STVRZIVS, col. 440, 4-6), Iohannes Philoponus (DALY, pp. 36, 82, 123, 177, 224) et Ptolemaeus Ambrosianus (PALMIERI, p. 213).

(28) On pourrait aussi corriger φρενοβλαβεία en φρενοβλαβία dans l'édition.

(29) Mais pas en II 282 et VII 195, où l'expression est ὡς ἀληθὲς εἰπεῖν. Sur l'accentuation ἀληθες, recommandée notamment quand le mot signifie "Vraiment?", voir Suidas (ADLER, I, p. 108), Iohannes Philoponus (DALY, pp. 7, 57, 97, 144, 200) et Ptolemaeus Ambrosianus (PALMIERI, p. 193), ainsi que VENDRYES § 288 (remarque). - Il y a des mots, comme ψευδηγόρος par ex., pour l'accentuation desquels notre texte hésite visiblement: par deux fois (II 409 et XI 678), on lit ψευδηγόρος sans pouvoir dire laquelle des accentuations a remplacé l'autre. La même hésitation apparaît à propos d'autres mots tels θορός (cf. θόρου en IX 545, 598 et X 654; θορου en III 175; θοροῦ en III 133), παραπλήξ (cf. παράπληγας en VII 813-814; παράπληγες en VIII 646; παραπλήγες en II 298 et VI 460), παροινία (cf. παροίνια en III 750, IV 504, VI 373, XII 642, ainsi qu'en IV 141 avant correction; παροινια en IV 571, VI 86, VII 707 et 915; παροινία en IV 694, XII 625 et en IV 141 après correction), Χερμέλ (cf. Χέρμελ en X 353 et 354; Χερμέλ en X 491 [bis], 517 [bis], 526-527, 528, 545 [bis]), ainsi que pour l'accusatif féminin pluriel ἀπάσας (cf. ἀπασας en III 12 et XI 501; ἀπασας en XII 836 et 999; ἀπάσας en VII 409, XII 632 et 786).

(30) Probablement par analogie avec des formes comme Λατῖνοι.

(31) Ainsi par ex. pour les substantifs: ἀκρωρείων (VIII 742, avant correction), ἑβδομαδῶν (XII 801), κνήμων (XII 179) et κνημων (XII 391), πολίχων (XI 622), Σκύθων (IX 321), ainsi que φύλων (XI 565) et φυλων (VII 803), génitifs pluriels de φυλή; de même pour les adjectifs ἀμηχανῶν (XII 526) et γεώδων (VII 298).

6π, 629, 652, 669; IV 151); le datif au contraire semble classique: Σαμαρεία (II 495; sans accent en IV 566 et en V 838-839) et ἀρούρα (IV 83; X 659). Notre édition respecte ces variantes; notons d'ailleurs que Σαμάρειας correspond à un usage courant du grec moderne parlé.

2. Nature de l'accent

Un certain nombre de mots que l'orthographe classique affectait d'un accent circonflexe, portent dans notre texte un accent aigu, et cela de manière exclusive et répétée. Nous avons dès lors repris ces orthographes, qui marquent vraisemblablement une tendance à abrégé certaines voyelles longues. Les mots en question sont, outre le nom propre Κύρος (XII 397, 963):

κλίμαξ (I 48; XI 340 – voir ADLER, III, p. 136; STVRZIVS, coll. 265, 27; 328, 47; 393, 20)

κύδος (III 418; IX 282; XI 375)

κύρος (III 418; VIII 787; IX 274, 378, 381, 383, 389, 395)

φύλον (II 398; III 464; IV 501; V 272, 282, 623; VII 830; XI 304, 449, 475, 615 – voir STVRZIVS, col. 559, 19)

χρίσμα (XII 610, 725; cf. χρίσαι ci-dessous – voir MUNITIZ, p. LII),

ainsi que le neutre πίων de l'adjectif πίων (VIII 73 et 74 [bis]) et les formes déclinées de ἀκτίς (IV 45, 528, 560; V 508; VI 133, 740; VII 392; VIII 267), κρηπίς (III 170; X 255, 272) et σφραγίς (III 782; IX 165; X 408; XII 636).

Nous avons également accepté ψύχος (VI 125 – voir STVRZIVS, col. 575, 23), dont le cas semble analogue aux précédents, ainsi que θλίψις (par ex. en I 577; X 158 [bis], 205 [bis] – voir LAMPE s.v.; ADLER, II, p. 720; MUNITIZ, p. LII), dont le ι court est déjà connu.

L'adverbe κομιδῆ est toujours écrit κομιδή (en II 51; III 32, 692, 736; etc. – voir l'*Etymologicum Gudianum* [STVRZIVS, col. 335, 48-52] et Ptolemaeus Ambrosianus [PALMIERI, p. 207]); nous avons également maintenu cette orthographe, ainsi que, par analogie, διχή (IV 662 – voir STVRZIVS, col. 148, 5-7) et ἀλλαγή (VIII 195), qu'on ne rencontre qu'une fois chacun.

Dans la conjugaison, de nombreux aoristes formés soit à partir de racines longues (du moins à l'époque classique), soit à partir de thèmes dont la consonne finale est une liquide, ne se rencontrent jamais avec un accent circonflexe; nous les avons donc respectés. Ce sont, dans la première catégorie,

δεικνύσα (IV 799-800) et παραδεικνύσα (II 88)

ἐκδύσαι (VIII 679) et ἀντενδύσαι (VIII 680) – voir *Vita A* de S.

Athanase l'Athonite (NORET, p. 102)

θύσον (VII 274, 315, 457)

ἰσχύσαι (XII 126, 197)

λύσον (I 236), ainsi que ἀπολύσαι (VI 493) et καταλύσαι (I 186; VI 198; X 482-483)

συντρίψαι (XII 391, 525)

τίσαι (VI 764) – voir MUNITIZ, p. LII

χρίσαι (XII 604, 654, 685; cf. χρίσμα ci-dessus);
dans la seconde,

ἀγαθύναι (IV 795; V 182; X 118)

κλίνον (III 65; sans accent en III 70)

κρίναι (XII 580, 861), ainsi que διακρίναι (X 465) et προσαποκρίναι (VII 559)

λεπτύναι (XII 392).

On rapprochera de ces cas le parfait ἀφίχθαι (V 734) et le participe présent λεπτύνον (XII 882, 918).

Il y a, par contre, un cas remarquable d'allongement: il s'agit des datifs pluriels de la déclinaison de πατήρ. On lit en effet ἀνδρᾶσιν (I 3; VI 719, 751), μητρᾶσιν (III 533) et πατρᾶσιν (IX 11, 77, 152; XI 840), formes que nous avons acceptées dans notre texte.

Nous avons également retenu l'accentuation τεθνᾶναι (III 366 et VII 670) déjà enregistrée (voir LSJ s.v. θνήσκω; VEITCH s.v. θνήσκω), ainsi que celle de πλατεία (au lieu de πλατεῖα, pour désigner une place publique, en XII 608 et 723).

3. Accentuation des enclitiques

En aucun domaine l'usage des manuscrits ne s'écarte davantage des règles données par les grammaires courantes que dans l'accentuation des enclitiques. Cela tient d'abord et avant tout au fait que les grammaires, lorsqu'elles parlent de ce genre de mots, donnent des règles qui semblent valoir autant pour φησί que pour τοι, alors que, dans la langue courante dont témoignent les manuscrits, la plupart des mots rangés dans la catégorie des enclitiques sont des mots qui sont *parfois* mais pas toujours – il s'en faut de beaucoup – enclitiques.

Ici encore, nous donnons les points sur lesquels, l'usage de notre manuscrit s'écartant clairement et constamment des règles des grammaires, nous avons une fois de plus préféré suivre le *Laurentianus*. Il est d'ailleurs certain que celui-ci ne témoigne pas d'une manière d'accentuer exceptionnelle, mais, sur beaucoup de points, peut être considéré comme un bon représentant d'une accentuation très répandue dans les manuscrits byzantins.

α) Les particules γε et τοι sont toujours enclitiques. Rappelons toutefois

que lorsque γε est suivi de μήν, il forme pratiquement un seul mot avec lui, γεμήν⁽³²⁾; ce mot ne peut pas se situer en début de phrase, mais n'est pas enclitique⁽³³⁾. De son côté, τοι est souvent combiné avec γάρ pour former τοίγαρ, et ce dernier mot se trouve presque toujours en début de discours⁽³⁴⁾.

- β) Les pronoms μου, μοι, με, σου, σοι, σε suivent les règles habituelles. On remarquera cependant que le manuscrit, par huit fois, écrit εἶπεν μοι et jamais εἶπέν μοι⁽³⁵⁾. Cet usage pourrait se justifier pour conserver une prononciation suffisamment différente de l'indicatif aoriste εἶπε μοι et de l'impératif εἶπέ μοι. Nous avons respecté le manuscrit dans cette graphie.
- γ) Il n'est pas rare que les indéfinis που, ποτέ et πώς soient orthotoniques; cela arrive chaque fois que le locuteur, pour une raison quelconque, donne de l'importance au contenu de l'indéfini.

Tel est souvent le cas lorsque l'indéfini est combiné avec une négation et qu'on veut insister sur le fait que vraiment nulle part, vraiment jamais, vraiment en aucune manière quelque chose n'existe ou n'arrive. Ainsi par exemple :

I 282-283 οὐδεὶς ποτὲ ... γέγονεν τὸ παράπαν ἐντός⁽³⁶⁾

VI 335-336 ἵνα μὴ δόξῃ πῶς ἑαυτῷ ἀντιφάσκειν⁽³⁶⁾

IX 532 οὔτε ... εὐρίσκονται ποῦ⁽³⁷⁾

XII 531-532 οὐδεὶς γὰρ ἦν ποῦ τῆνικάδε βασιλεὺς ἄλλος.

Mais la négation n'est pas *nécessaire* pour que l'indéfini soit orthotonique; il suffit souvent que ce dernier ait un sens quelque peu prégnant (par ex. "çà et là" pour ποῦ, "jadis" pour ποτέ). Les passages suivants sont éclairants à ce propos :

οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν (IV 222; ceux qui jadis étaient loin)

ἀπειθήσασι ποτέ (V 901; ayant jadis désobéi)

παραλέλειπται ποῦ (VIII 313; il reste çà et là).

(32) Cf. p. XLIII.

(33) Voir par ex. en I 25; VI 908; VIII 510; X 412.

(34) Voir par ex. en II 467; V 4; VI 658.

(35) I 8, 24; III 560, 594, 608; XII 771, 778, 910.

(36) Dans οὐδέποτε, μηδέποτε et μήπως, ποτε et πώς sont évidemment toujours enclitiques; mais πώς et ποτέ sont souvent orthotoniques lorsqu'ils sont séparés de la négation, et de telles phrases semblent être plus accentuées que celles portant de banals οὐδέποτε, μηδέποτε, μήπως. On comparera utilement ἵνα μήπως δόξῃ τις... (IV 157) et ἵνα μὴ δόξῃ πῶς ἑαυτῷ ἀντιφάσκειν (VI 335-336).

(37) On notera que, lorsqu'ils sont orthotoniques, που et πώς portent un accent circonflexe et non un aigu.

δ) Les mêmes remarques valent pour l'indéfini τις⁽³⁸⁾; l'emploi simultané dans une phrase de οὐ et de τις indéfini mais accentué n'est pas rare. En voici deux exemples :

VII 915-916 οὐκ ἔστιν ἰδεῖν βραχύτατον τὸ σημεῖον, qu'il faudra traduire "il n'est pas possible de voir *le moindre* signe"

IX 348-349 οὐτε μὴν ὑπήρξεν τὸ παράπαν πρὶν οὐχ' ὑπάρχον, "et il n'y avait *absolument rien* qui n'existât déjà auparavant".

Quiconque réfléchit comprend sans peine que de tels τι doivent être accentués. Il en va de même souvent lorsqu'un groupe de mots formant unité syntaxique commence par une forme de τις: τις n'y est pas enclitique. Ainsi, en V 325 ἰδοὺ τινὲς τῶν γραμματέων εἶπον ou en II 236 τότε μὲν τινὸς ἀπὸ Βηθσαϊδὰ πεφηνότος Ἰουδαίου τὸ γένος...

On remarque que τις est toujours enclitique après une préposition⁽³⁹⁾, qu'il l'est souvent après une conjonction⁽⁴⁰⁾, après μή⁽⁴¹⁾, après des monosyllabes⁽⁴²⁾.

Bien que nous ne puissions rendre compte de l'usage du manuscrit dans tous ses détails, cet usage nous a paru suffisamment fondé pour être respecté à travers tout le texte.

ε) La particule τε est à la fois trop souvent accentuée et trop souvent enclitique, non seulement dans le *Laurentianus*, mais dans la majorité des manuscrits byzantins, pour qu'on puisse croire à de continuelles erreurs des copistes; en fait, la particule peut être soit enclitique soit orthotonique. Notons d'ailleurs, à titre de confirmation, que si on rencontre souvent des accentuations du type ὄπαδὸν τὲ καὶ λειτουργόν (II 186-187; τὲ orthotonique) ou du type εἰσηγούμενός τε καὶ λέγων (X 502-503; τε enclitique), on ne trouve pratiquement jamais dans les manuscrits une accentuation incohérente comme ὄπαδὸν τὲ καὶ λειτουργόν ou εἰσηγούμενος τε καὶ λέγων. Nous ne savons pas ce qui amène le τε à être tantôt enclitique tantôt orthotonique;

---

(38) Notons que, lorsque les formes indéfinies et monosyllabiques τις et τι ne sont pas enclitiques, le *Laurentianus*, comme la plupart des manuscrits byzantins, les affecte d'un accent toujours aigu, comme les formes du pronom interrogatif (voir à ce sujet une scholie à Denys de Thrace, éditée par A. HILGARD, *Scholia in Dionysii Thracis Artem Grammaticam* [= *Grammatici Graeci*, I 3], Lipsiae 1901 = Hildesheim 1965, p. 240 ll. 2-6); pour ne pas jeter le trouble chez nos lecteurs, nous avons préféré affecter ces formes d'un accent grave, selon une pratique qui se rencontre parfois dans les manuscrits plus tardifs. Cf. MUNITIZ, p. LI et note 113.

(39) Par ex. en I 497; III 281, 769; VI 355, 711-712.

(40) Par ex. en III 737-738; XII 733.

(41) Par ex. en VII 669; VIII 285.

(42) Par ex. en II 48; VII 905; VIII 313; XII 46.

notons toutefois que, dans notre texte – dont nous avons toujours respecté la graphie sur ce point – τε est toujours enclitique après l'article, après une préposition et dans l'expression ΚΑΝ ΤΕ ... ΚΑΝ ΤΕ... (pour καὶ ἕΑΝ ΤΕ ... καὶ ἕΑΝ ΤΕ...)

- ζ) Dans notre manuscrit, du présent de φημί, seule la 3e personne du singulier, φησί, est parfois enclitique; toutes les autres personnes, comme d'ailleurs beaucoup de φησί, sont orthotoniques. Ici encore, nous avons suivi le *Laurentianus*. Quand donc φησί peut-il ou doit-il être enclitique selon son usage ?

Φησί semble *devoir* être enclitique après l'accusatif du pronom relatif, lorsque celui-ci est son complément d'objet direct: ὁ φησί, ὃν φησι, formes auxquelles on peut joindre καθά (= καθ' ἃ) φησι.

Il *peut* être enclitique après les monosyllabes γάρ, τί, δέ, μή, ἦ, après une forme du pronom relatif dépendant d'une préposition (πρὸς ὃν, πρὸς οὓς, ἐν οἷς, περὶ οὗ), après les dissyllabes διό (= δι' ὃ), ὧδε, καθώς, et lorsqu'il constitue une incise après un mot proparoxyton. En dehors de ces cas, on ne trouve tout au long de notre texte que trois φησί enclitiques: οὐχὶ τινά φησιν ἕτερον (IV 250-251), ταῦτά φησιν (VIII 349), et un Ὡσηέ φησιν (VIII 429) qui contraste étrangement avec les autres φησί, tous orthotoniques, qui suivent un nominatif sujet.

- η) Les formes du présent de εἶναι (à l'exception de εἶ) peuvent également être enclitiques mais – on s'en rend vite compte – pas dans n'importe quel cas. Ainsi par exemple on constate qu'ἐστί n'est jamais enclitique après un infinitif; il existe pourtant de nombreux cas de ce genre dans notre texte (καταμαθεῖν ἐστὶν ῥάδιον [V 728-729], κατιδεῖν ἐστὶν [au sens de ἔξεστιν; VII 143-144], etc.). Ἔστί et εἰσί ne sont pas davantage enclitiques lorsque avec un participe ils constituent une forme verbale périphrastique et que le participe suit ἐστί (ἐστὶν κυρίως ἐπηγγελμένον [XI 351-352], εἰσὶ μεμισημένοι [XI 169]). À vrai dire, c'est très normal: dans ces cas, ἐστί n'est pas lié par le sens avec ce qui précède mais avec ce qui suit, et ne peut donc être enclitique. On constate également que, si εἰμί, ἐστί, etc. sont souvent enclitiques après un nominatif sujet ou attribut, ils ne le sont presque jamais après un mot au génitif ou au datif, mot avec lequel ils sont liés beaucoup moins étroitement; les trois seules exceptions sont ἀποροῦντός ἐστιν (VI 375), cas isolé de génitif possessif dépendant immédiatement de εἰμί, ainsi que μετ' ἐμοῦ ἐστιν et παρ' ἡμῶν ἐστιν (VII 271 et IX 93), deux cas dans lesquels les locutions prépositives sont, pour le sens, assez proches d'un attribut.

Voici encore quelques observations qui nous paraissent dignes de mention :

- ι^o) On accentue ἔστι, selon les règles habituelles en début de phrase

et après ἀλλ', εἰ, καί et οὐκ, mais aussi après δ' et après εἶπερ (un seul cas chaque fois: II 570 et I 71); on trouve la même accentuation dans l'expression très affirmative ἔστιν γὰρ ἔστιν (XI 392), ainsi que dans sa négation οὐ γὰρ ἔστιν οὐκ ἔστιν (XII 481); enfin, on trouve cette accentuation en II 83 σαφῶς ἔστιν (pour ἔξεστιν) εἶπεῖν et en VIII 259 ἔστιν (pour ἔξεστιν) ἰδεῖν.

2°) Εἰμί, ἐστί, etc. sont assez régulièrement enclitiques non seulement après un nominatif sujet ou attribut, mais aussi après les monosyllabes τί/τίς, ποῦ, πῶς, ὅς/ἥ/ὅ, γάρ, οὖν, δέ et τε⁽⁴³⁾. En dehors de ces catégories, on ne trouve que des cas isolés: μακράν ἔστιν (I 549-550; adverbe assimilable à un attribut), καθῶς ἔστιν (II 326), ἐπεὶπερ ἔστιν (X 736), σαφῶς ἔστιν εἶπεῖν (III 772)⁽⁴⁴⁾.

Étant donné que l'accentuation des formes de εἰμί semble répondre à plus de logique qu'il n'y paraîtrait à première vue, nous avons gardé l'accentuation du manuscrit, nous contentant de corriger les rares cas où le copiste a manifestement commis un oubli (πρῶτος ἔστιν en IX 369, par ex.).

- θ) À deux endroits du texte nous avons remarqué un δέ enclitique⁽⁴⁵⁾. Le premier se trouve en VI 978 (Αὐτοῖ δε); mais on trouve la même citation en VI 945 avec Αὐτοῖ δέ. Le deuxième se lit en VII 347: Σύνωδά δε (*sic cod.*) τοῖς εἰρημένοισι. Ces deux cas paraissant tellement isolés, nous n'avons osé les conserver.

g) L'apostrophe

Nous avons conservé l'apostrophe après οὐχ, que le manuscrit note très régulièrement; il est bien connu en effet que les anciens ont souvent considéré οὐχ comme l'élision de οὐχί⁽⁴⁶⁾.

(43) Pour l'expression οἷός τέ εἰμι, faute d'y voir clair, nous avons adopté l'accentuation classique; dans le manuscrit on trouve toutes sortes d'accentuations: par ex. οἷός τε ἔστιν (I 500-501), οἷον τέ ἔστιν (IX 548), οἷος τε ἔστιν (XI 651) et οἷόν τέ ἔστιν (III 33).

(44) Pour cette expression nous avons toujours respecté l'accentuation du manuscrit: σαφῶς ἔστιν εἶπεῖν en II 83, σαφῶς ἔστιν εἶπεῖν en III 650, VIII 746-747 et XI 282, σαφῶς ἔστιν εἶπεῖν en III 772, σαφῶς ἔστιν ... κατιδεῖν en I 208-209.

(45) Pour le δέ enclitique, voir VENDRYES § 119. On trouve un emploi systématique du δέ enclitique chez Nicéphore Blemmyde (voir MUNITIZ, pp. L-LI, et l'article de J. NORET - C. DE VOCHT, *Une orthographe insolite et nuancée, celle de Nicéphore Blemmyde, ou à propos du δέ enclitique*, dans *Byzantion* 55 [1985], pp. 493-505).

(46) Voir G. UHLIG, *Dionysii Thracis Ars Grammatica...* (= *Grammatici Graeci*, I 1), Lipsiae 1883 = Hildesheim 1965, pp. 112-113, avec les textes parallèles et les *discrepantia*; cf. MUNITIZ, p. L; REIL, pp. 515-517.

b) La coronis

Si les crases sont assez fréquentes dans notre texte, on peut dire que leur signe extérieur, la coronis, n'existe pas : nous ne l'avons donc pas imprimé. En cinq cas seulement, que nous avons reproduits tels quels malgré leur aspect étrange pour le lecteur moderne, la crase est surmontée à la fois de l'apostrophe et de l'esprit doux ; ce sont τ' ἄλλα (II 550 ; VI 85), τ' ἀληθῆ (II 389), τ' ἀνδρός (IV 156) et, plus étonnant encore, κ' ἄξ (IV 149). Cela montre clairement que la crase est sentie par le copiste de notre manuscrit comme un cas spécial d'élision. Notons à cette occasion que les très nombreuses crases résultant des contractions de καὶ ἐάν et de καὶ ἐν sont *toujours* orthographiées κάν dans le manuscrit ; nous n'avons pas modifié cette graphie.

La présentation du texte

La division du texte en douze chapitres, ainsi que la division en alinéas, n'a pas de base dans le manuscrit⁽⁴⁷⁾ ; elle est entièrement notre œuvre, basée sur la structure du texte et le développement des idées.

Avant de ponctuer, nous avons toujours tenu compte de la ponctuation du manuscrit, que nous avons tendu à respecter ; ainsi, par ex., selon l'usage grec, les vocatifs et les incises, s'ils ne sont pas trop longs, ne sont pas entourés de virgules.

Nous avons beaucoup utilisé les italiques⁽⁴⁸⁾ : de cette manière, nous avons essayé de faire voir le plus clairement possible au lecteur combien l'auteur, même lorsqu'il paraphrase le texte biblique ou lorsqu'il rapproche plusieurs citations, reste fidèle aux termes mêmes de l'Écriture ; l'alternance même des caractères italiques et romains permettra d'ailleurs par la même occasion de constater ce en quoi il modifie le texte sacré, soit pour le rendre plus probant au niveau de la pensée, soit pour le rendre, au niveau de la langue, plus correct ou plus conforme au grec de son époque.

---

(47) Dans la marge du manuscrit, on trouve parfois le signe ~ pour marquer un paragraphe (par ex. f. 235^a, 240^b, 242^a), ainsi que des lettres un peu plus grandes (par ex. pour le τὴν de X 668, le Ἐμφαίνει de X 752, le ΕΙ de XI 155) et les signes ⲗ (= ἀπαρία) et Ⲙ (= λύσις) (cf. p. XIV n. 12). Toutefois, ces signes sont employés de manière tout à fait sporadique. Ils sont peu utiles, voire trompeurs pour l'éditeur.

(48) Dans le manuscrit, seules les citations relativement longues sont indiquées par les signes marginaux >.

Les apparats

Dans l'apparat critique, on trouvera essentiellement :

- 1°) les leçons du manuscrit que nous avons cru devoir corriger, ainsi que les leçons de la justesse desquelles nous doutons ;
- 2°) les premières leçons du manuscrit, là où celui-ci a été corrigé (le plus souvent par le copiste lui-même) ;
- 3°) les leçons du manuscrit conservées intentionnellement, bien qu'elles puissent paraître fautives à première vue ⁽⁴⁹⁾ ; dans ce cas, nous avons joint une référence à ces principes d'édition.

Dans l'apparat biblique, le lecteur verra que fréquemment nous avons renvoyé non directement au texte biblique, mais à un autre endroit du texte où la même citation revient, souvent plus complète ; cette manière de faire, qui a quelque inconvénient, a l'avantage de mettre en lumière la méthode exégétique de l'auteur.

---

(49) Toutefois, pour éviter le reproche de surcharge, nous n'avons presque jamais mentionné les endroits où, dans l'accentuation des enclitiques, nous écartons des règles habituellement suivies dans les éditions modernes.

V. Résumé de l'œuvre*

A. *Le Christ des Chrétiens est appelé Dieu dès l'Ancien Testament (ch. I).*

I. Observons que le Christ Notre-Seigneur (le Christ des Chrétiens) est appelé Dieu dès l'Ancien Testament. 1-5

1. Dans l'histoire de Jacob

- a. En *Gen. 31, 11-13*, celui qui parle à Jacob est appelé tantôt "ange de Dieu", tantôt "Dieu". Un tel personnage ne peut être ni Dieu le Père ni un ange ordinaire. 6-45
En *Gen. 28, 11-14*, le Seigneur qui est au-dessus de l'échelle et auquel les anges rendent hommage, se déclare Dieu. 46-69
Cet être qui est à la fois Dieu et ange, mais pas un ange ordinaire, ne peut être que le Christ, qui est Dieu de toute éternité et μεγάλης βουλής ἄγγελος, ange (c.-à-d. messenger) de Dieu selon l'oracle d'*Is. 9, 6*. 70-105
- b. En *Gen. 32, 22-30*, dans la lutte sur les bords du Jabok, l'adversaire de Jacob se révèle être tantôt un homme, tantôt Dieu. Cet être était, prédit, le Christ avec ses deux οὐσίαι, qui devait naître plus tard, Dieu et homme en une seule personne. 106-191
Notons en passant que la faiblesse que Jacob en garda à la cuisse et la disparition de l'être mystérieux (*Gen. 32, 31*) préfigurent l'infirmité matérielle et spirituelle des Juifs après qu'ils eurent crucifié le Fils de Dieu et que celui-ci fut remonté aux cieux. 192-219

2. Dans l'histoire de Moïse

En *Ex. 2, 24 - 3, 8* également, dans le récit du buisson ardent, celui qui parle à Moïse est désigné tantôt comme ange, tantôt comme

---

* Notre texte étant très long et n'ayant pas fait l'objet d'une traduction, il nous a paru indispensable d'en fournir un résumé; celui-ci, malgré ses imperfections, permettra au lecteur de se faire une idée de l'ensemble de l'œuvre; il lui permettra aussi de trouver plus facilement les passages qui l'intéressent. Certains chapitres ont pu être résumés plus brièvement que d'autres: cela tient, pensons-nous, à une moindre étrangeté de la pensée.

Afin d'obtenir un maximum de clarté, nous avons imprimé dans la marge de gauche les numéros des chapitres (en chiffres romains) et dans la marge de droite les numéros des lignes correspondant à chaque section. Les renvois aux citations scripturaires sur lesquelles l'auteur base ses raisonnements sont imprimés en grasses. Lorsqu'un passage de la Septante est traduit, il est imprimé en italiques, tandis que l'exégèse de l'auteur est insérée entre parenthèses et en caractères romains, c'est-à-dire dans les caractères habituels.

Seigneur, tantôt comme Dieu. Une nouvelle fois, ce ne peut être que le Christ, à la fois Dieu et ange de Dieu selon l'oracle d'*Is.* 9, 6. 220-308

Et le buisson ardent qui ne se consumait pas préfigure l'ousia humaine du Christ, qui n'a pas été consumée par le feu de sa divinité. 309-321

Il est impossible de dire avec les Juifs que dans le récit biblique, l'ange et Dieu sont deux personnes différentes; d'ailleurs, tant Dieu que Moïse affirment bien, dans la suite de l'Exode, que Dieu et non pas un ange a été vu par Moïse. 322-410

3. Dans l'histoire d'Abraham

En *Gen.* 12, 1-4, il est clair que c'est Dieu qui appelle Abraham à quitter son pays et sa parenté. 411-433

Mais en *Is.* 50, 1 - 51, 2, on constate que celui dont parle l'oracle (que l'exégèse traditionnelle appelle "le Serviteur souffrant") dit à son tour, à la première personne: *Regardez votre Père Abraham ... je l'ai appelé, je l'ai béni, je l'ai aimé, je l'ai multiplié.* 434-478

Le personnage qui parle ainsi en Isaïe est, d'après ce qui précède, un être tout-puissant, qui a reçu du Seigneur une langue inconfusable et qui est allé de lui-même à la souffrance. Ce ne peut donc être que le Christ. 479-552

Notons que l'oracle d'Isaïe montre aussi que, si les Juifs sont abandonnés par Dieu, c'est parce qu'ils n'ont pas accueilli le Christ. 553-603

D'ailleurs, la suite de l'oracle (*Is.* 51, 3-5), prédisant d'abord l'efflorescence des déserts de Sion, leur changement en "paradis", puis que le "Serviteur" promulguera une loi pour les Gentils, s'est réalisée d'abord dans l'affluence des moines chrétiens dans les déserts près de Jérusalem et ensuite dans le ralliement des Nations au Christ. 604-702

Conclusion: Si le Christ a bien été, comme nous l'avons prouvé, le Dieu d'Abraham, d'Isaac, de Jacob et de Moïse, les Juifs se sont coupés de la religion de leurs Pères; comme Anne et Caïphe, ils n'ont pas voulu reconnaître comme Dieu et Fils de Dieu celui qu'Abraham, Isaac, Jacob et Moïse avaient désigné comme Dieu. 703-720

B. Le Christ des Chrétiens a été prédit par les prophètes (ch. II à VI).

I. Si Moïse n'a pas parlé explicitement de "Fils de Dieu", du moins a-t-il prédit la venue du Christ, "vrai prophète" (ch. II).

Le Juif objecte: Pourquoi Moïse n'a-t-il pas parlé nommément de "Fils de Dieu" et de "Père et Fils"?

Réponse: C'est à cause de la propension continuelle des Juifs à l'idolâtrie et de leur incapacité à recevoir la totalité de la vérité. 7-82
83-93

Toutefois, à Mambré, une préfiguration de la Trinité a été donnée.

La révélation totale, elle, était réservée au Dieu Verbe lors de son incarnation. 93-99

D'après *Deut.* 18, 15-19, Dieu dit à Moïse, notamment: *Je susciterai pour eux un prophète comme toi, pris parmi leurs frères.* Les Juifs en effet avaient demandé que Dieu ne se montre plus ni ne se fasse plus entendre directement. 100-148

Il est impossible de dire avec les Juifs que ce "vrai prophète", c'est Josué. Le prophète en question est donc bien le Christ, comme l'ont reconnu André et Philippe. 149-245

D'ailleurs, la suite de la prophétie (*Deut.* 18, 20) montre bien que la mise à mort du Christ par les Juifs a été un énorme méfait. 246-251

Moïse y caractérise en effet le vrai et le faux prophète; ce dernier parle au nom de faux dieux. 252-276

Or, les Juifs ont suivi de faux prophètes et souvent pratiqué l'idolâtrie; le Christ, le seul qui ait pu anéantir l'idolâtrie, ils ne l'ont pas accueilli. 277-305

Moïse dit encore du faux prophète que ses prédictions ne se réalisent pas (*Deut.* 18, 21-22). Les Juifs suivirent Theudas, faux prophète; le Christ, qui a fait devant eux tant de miracles, ils le mirent à mort. 306-398

Autre preuve encore: Si le Christ avait été un faux prophète, les Juifs, pour l'avoir mis à mort, auraient mérité une récompense. Or, au contraire, on constate que depuis des centaines d'années ils sont sans roi, sans prêtre, sans sanctuaire. Leur diaspora n'a pas de fin, alors qu'ils observent la loi, tandis que jadis, lorsqu'ils étaient plus infidèles, Dieu après quelques années les prenait en pitié. La seule explication, c'est qu'en tuant le Christ, ils ont commis le comble du mal. 399-532

Que le Juif, rejoignant les Nations, reconnaisse donc et glorifie lui aussi le Christ qui a fait disparaître les idoles – c'est là un signe suffisant de sa bonté – et qu'il récite pieusement *Is.* 25, 1-8, qui prédit le règne universel du Christ et fait entrevoir baptême et eucharistie. 533-600

2. L'incarnation du Christ a aussi été annoncée par les prophètes (ch. III et IV).

A. David, dans le *Ps.* 71, 6, parlant de la rosée tombant sur la toison, a annoncé la naissance silencieuse du Fils de Dieu, cachée aux anges et aux démons afin de mieux tromper Satan. 1-22

D'autres versets du même psaume montrent qu'il est impossible d'appliquer cette prophétie à Salomon (= pacifique), malgré l'épigraphe, mais qu'il faut l'appliquer au Christ, le "pacifique" par excellence. 23-99

C'est donc bien le Fils de Dieu qui est descendu comme la rosée sur

- la toison, à l'insu de la plupart des anges, comme le montre le Ps. 23, qui met en scène leur étonnement lors de son retour aux cieux. 100-119
- B. Isaïe (*Is.* 7, 14-16) a prédit la conception et la naissance virginales du Christ, son nom divin (Emmanuel, c.-à-d. Dieu avec nous), ainsi que sa conduite irréprochable et sans péché. 120-164
 La chose est difficile à croire, d'où la phrase d'*Is.* 7, 9: *Si vous ne croyez pas, vous ne comprendrez pas.* Dieu présente cette naissance comme un signe extraordinaire, et Achaz, en ne voulant pas demander à Dieu un tel signe (*Is.* 7, 10-14), a été le type de l'incrédulité et de la désobéissance des Juifs. 165-222
- C. Habacuc (*Hab.* 3, 2-3) a également prédit la naissance mystérieuse du Christ à Bethléem. 223-254
- D. Michée (*Mich.* 5, 2-3) a, lui aussi, prédit la naissance du Christ, Dieu éternel, à Bethléem où les peuples ensuite afflueront. 255-316
 La suite du texte (*Mich.* 5, 4) présente le Christ comme pasteur universel, conformément à ce qu'on lit dans l'évangile (*Ioh.* 10, 11) ainsi que dans *Zach.* 11, 4-5 et 13, 7. 317-381
 À la naissance du Christ, les Juifs connaissaient l'oracle de Michée désignant Bethléem, et il est impossible de les suivre quand ils veulent maintenant appliquer la prophétie à Zorobabel. 382-467
- E. Mais revenons à Isaïe et au signe de la vierge qui enfante. Le Juif prétend qu'Isaïe parle d'une *νεᾱνις* et non d'une *παρθένος*. Mais alors, répondra-t-on, il n'y aurait plus de signe extraordinaire. D'ailleurs, la Bible emploie parfois *νεᾱνις* dans le sens de *παρθένος*. 468-515
 Il faut donc admettre qu'Isaïe annonce une naissance virginale. Pourquoi alors ne pas adorer le Christ dont l'évangile annonce une telle naissance? 516-528
 À noter que celle qui a enfanté virginalement l'Emmanuel, est évidemment au-dessus de toute impureté légale des parturientes. 529-550
- Plus loin (*Is.* 8, 1-4), Isaïe explique encore la conception et la naissance virginales: *Dans un livre grand et nouveau (la Vierge), écris d'une écriture d'homme (la nature humaine du Christ) qu'il faut rapidement s'emparer des dépouilles (délivrer l'humanité du diable) ... Il (l'Esprit Saint) s'approcha de la prophétesse (la Vierge) et elle conçut et enfanta un fils. Et le Seigneur me dit: «Appelle-le "Pille rapidement, empare-toi prestement", car avant de connaître son père ou sa mère, l'enfant s'emparera de la puissance de Damas (les Gentils) et des dépouilles de Samarie (les Juifs qui croiront en lui) devant le roi d'Assyrie.»* 551-638
 Il est impossible d'appliquer cette prophétie à Ézéchias ou à Josias. 639-686
- La suite de la prophétie (*Is.* 8, 8-14) montre bien la vérité de cette interprétation. Le prophète dit en effet: *Dieu est avec nous. Peuples, ...*

écoutez jusqu'aux extrémités de la terre ... N'ayez plus peur d'eux (des Juifs et des Grecs [païens]) ... Le Seigneur sera votre crainte. 687-716

Cet oracle ne s'adresse pas aux Juifs mais aux Chrétiens, car la prophétie continue: *La maison de Jacob (les Juifs) est dans le piège ... Alors apparaîtront ceux qui scellent la loi pour ne pas apprendre (les chefs des Juifs). Et il (le Juif espérant vainement) dira: "J'attendrai le Seigneur qui a détourné sa face de la maison de Jacob."* 717-785

En 9, 1-5, Isaïe annonce que les Nations (à comprendre matériellement) verront se lever une grande lumière (à comprendre spirituellement). Elles se réjouiront d'être libérées du joug du péché et de la mort. 1-127

En 9, 5-6, Isaïe continue: *Et ils désireront être brûlés par le feu, désignant par là le dépit des Juifs après leur méfait. Pourquoi? Parce qu'un enfant nous est né, un fils nous est donné, etc.* Suit l'énumération de tous les titres de cet enfant, qui, selon la prophétie, devait naître d'une vierge (cf. *Is. 7, 14*) et prophétesse (cf. *Is. 8, 3*): Fils (du Père), dont la puissance (divine) est sur les épaules (charnelles), *μεγάλης βουλήs ἄγγελος*, etc., tous titres qui concordent avec ce que l'évangile dit du Christ. 128-282

En 9, 6-7, on lit que Dieu lui soumettra les princes aussi bien temporels (rois et satrapes) que spirituels (Satan et ses démons) et qu'il aura la paix, toutes choses que nous voyons réalisées dans l'Église, corps du Christ; on lit aussi que son empire sera grand (infini dans l'espace), et qu'à sa paix il n'y aura pas de fin (dans le temps). 283-357

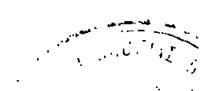
L'oracle continue en disant: *sur le trône de David et sur son royaume pour le redresser et l'aider dans la justice et le jugement, depuis maintenant et pour toujours. Le zèle du Seigneur Sabaoth fera cela.* 358-384

Il est impossible d'appliquer cet oracle à Josias. 385-446

Il est tout aussi impossible de croire qu'il doit encore se réaliser dans l'avenir, parce que d'abord, il y a 1500 ans qu'Isaïe a fait cette prophétie, 447-464

et qu'ensuite, en vertu de la prophétie, celui que les Juifs attendent doit nécessairement être à la fois Dieu et homme. 486-735

Et il est déjà venu. La suite de l'oracle (*Is. 9, 8-12*) montre en effet que la naissance de l'enfant doit être funeste pour les Juifs: *Le Seigneur a envoyé la mort sur Jacob, et elle est venue sur Israël (corporel, c.-à-d. les Juifs) ... Et Dieu brisera ceux qui se lèvent contre Jérusalem (la spirituelle, l'Église) sur le mont Sion. La disgrâce d'Israël sera totale (Is. 9, 12-17): Dieu a fait disparaître d'Israël la tête et la queue, le grand et le petit.* Le fait que cela s'est passé après la prise de Jérusalem par les Romains, qui a suivi la crucifixion du Christ, montre que l'enfant prédit est déjà né. 465-485

La suite de l'oracle (*Is. 9, 16-17*) le montre encore: *Ceux qui bénissent ce peuple le fourvoieront*. Jadis, en leurs exils, les Juifs reconnaissaient leurs fautes. C'est tout le contraire aujourd'hui, alors qu'ils ont commis le comble de la transgression. *C'est pourquoi ... Dieu n'aura plus pitié de leurs veuves et de leurs orphelins*, alors que jadis ces deux catégories étaient toujours soustraites à la malédiction. *En tout cela, la colère ne s'est pas détournée, mais la main est toujours levée*, généreuse en coups et catastrophes pour les Juifs.

736-801

3. Les événements entre la naissance du Christ et sa Passion (1) ont également été prédits (ch. V).

A. Le massacre des Innocents a été prédit par Jérémie (*Ier. 38, 15*), et de même par Isaïe (*Is. 18, 7 - 19, 3*) la fuite en Égypte entraînant la chute des idoles de ce pays et la victoire de la loi du Christ sur la loi d'impiété des païens.

1-94

B. La prédication du Baptiste comme précurseur du Christ a été prédite par Isaïe (*Is. 40, 3-5*): *Voix de celui qui crie dans le désert: "Préparez le chemin du Seigneur...; toute vallée (toute âme impie, les Nations) sera comblée et toute montagne (ceux qui semblent avoir la piété, les Juifs) ... sera abaissée."*

95-187

Le Juif objecte: Les montagnes ne sont pas les Juifs mais les Nations se dressant contre la connaissance de Dieu, et les vallées, ce ne sont pas les Nations mais c'est le vieil Israël, beaucoup plus faible que les Nations.

188-198

Réponse: Montagnes et vallées doivent se répondre. Si les montagnes sont l'impiété, les vallées doivent être la piété, ce qui est absurde, puisque la piété est bien en vue. Si les vallées sont le faible Israël, quand la prophétie s'est-elle réalisée, puisque Israël n'est jamais devenu fort?

199-227

Par montagnes, il faut donc entendre ceux qui sont pleins des voies de Dieu, par vallées ceux qui en sont dépourvus. Si par montagnes on entend les Juifs, alors le rejet des Juifs, passé ou à venir, est certain. Si par montagne on veut entendre les Nations, c'est en vain qu'on dit qu'Israël seul a reçu par Moïse la révélation de la Loi.

228-267

La seule solution est donc de voir dans les montagnes les Juifs et dans les vallées les Nations.

268-304

C. Les miracles du Christ furent également prédits par Isaïe (*Is. 35, 1-8*). Le prophète y dit: *La gloire du Liban et l'honneur du Carmel (des Juifs) ont été donnés au désert (aux Nations privées de la connaissance*

305-382

(1) Cf. τὰ ἐν μέσῳ (VI 992).

de Dieu) ... *Dieu lui-même viendra et nous sauvera ... L'eau* (l'eau vive promise par le Christ à la Samaritaine) *jaillira dans le désert ... Il y aura là un chemin pur ... et l'impur* (le Juif) *n'y passera pas ... Les dispersés* (les Juifs) *n'y marcheront pas et ils ne se laisseront pas fourvoyer* (convertir), eux qui ont appelé le Christ fourvoyeur. 383-589

L'évangile a vraiment été prédit par le prophète. Si le Juif a horreur de l'évangile, qu'il répudie d'abord le prophète. 590-643

D. L'entrée à Jérusalem a, elle, été prédite par Zacharie (*Zach. 9, 9*). 644-677

Il est impossible d'appliquer cette prophétie à un roi d'avant l'exil ou à Zorobabel. 678-788

Il faut donc l'appliquer au Christ, qui est à la fois roi, juste, doux, sauveur, et a monté une bête de somme et son petit. 789-825

La suite de l'oracle (*Zach. 9, 10-13*) s'applique aussi au Christ: *Il anéantira les chars d'Éphrem* (les dix tribus du Nord) *et le cheval de Jérusalem* (Juda) lors du dernier anéantissement par les Romains. *Il commandera à des eaux abondantes* (les peuples) *depuis la mer jusqu'à la mer* (sur l'univers entier) ... *Et toi, dans le sang de ton alliance, tu as fait partir tes prisonniers* (les défunts, prisonniers des enfers, de la mort et du chaos de l'impiété) *d'un lac qui n'avait pas d'eau* (des enfers, du schéol) ... *Pour un jour de séjour à l'étranger* (sur la terre), *je te rendrai le double* (dans le Royaume des Cieux) ... *Juda, je t'ai tendu comme un arc ... et je lèverai tes enfants* (les douze apôtres et les septante disciples), *Sion, contre les enfants des Grecs* (les païens). 826-992

4. La Passion, la résurrection et l'ascension ont aussi été prédites par les prophètes (ch. VI).

A. La trahison de Judas a été prédite par Zacharie (*Zach. 11, 10-13*), qui dit: *Et je prendrai mon beau bâton* (l'Église issue de la Gentilité) *et je le jetterai devant moi pour répandre mon alliance, que j'ai conclue avec tous les peuples de la terre ... Les Chananéens* (les Nations), *les brebis que je garde, sauront que c'est une parole du Seigneur. Et je leur dirai: "Si cela vous plaît, donnez-moi mon salaire* (vos âmes, par votre confession), *ou bien renoncez à moi."* (Ne me trahissez pas comme Judas qui, paraissant être ma brebis, accepta trente pièces d'argent pour me trahir.) ... *Mets-le à l'épreuve comme j'ai été mis à l'épreuve* (lors de ma Passion) *pour eux ... Et il jeta devant lui le second bâton* (les apôtres et les disciples issus du Judaïsme) ... *pour répandre par eux l'alliance avec Juda et Israël.* 1-105

B. La suite a été prédite elle aussi par les prophètes. 106-108

1. La crucifixion l'a été par David dans le *Ps. 21, 17-19*. 109-120

2. L'obscurcissement du soleil l'a été par Zacharie (*Zach. 14, 6-7*). 121-134

3. Le reste de la Passion a été prédit par Isaïe

a) en *Is.* 50, 1 - 51, 5, déjà analysé partiellement en I 437-702. 135-236b) en *Is.* 52, 13 - 54, 1 :

Voici que mon enfant (le Fils de Dieu) *comprendra* (prévoira sa Passion), *et il sera élevé* (sur la Croix) *et (y) sera glorifié ... De même que beaucoup* (les disciples qui n'ont pas encore compris l'Incarnation) *s'étonneront à ton sujet, ainsi ta beauté disparaîtra aux yeux des hommes ... Ainsi des peuples nombreux* (les Nations) *s'étonneront à son sujet ... car ceux à qui on n'avait rien annoncé de lui* (ceux qui n'avaient pas l'Ancien Testament), *ceux-là verront* (croiront que c'est vrai) ... *Seigneur, qui a cru ce que nous disions?* (dit le prophète.) *Nous avons annoncé* (et nous avons été regardé) *comme un enfant devant lui* (le peuple Juif), *comme une racine* (inutile et stérile) *dans une terre assoiffée. Il n'a ni beauté ni gloire* (divine dans sa Passion) ... *Un homme se trouvant sous les coups et sachant supporter la faiblesse, parce que son visage s'est détourné* (il n'a pas voulu considérer ce qu'on lui faisait); *il a été déshonoré et cela ne fut pas compté* (il n'en a pas tenu compte). *Il porte nos péchés et souffre pour nous, et nous, nous pensions qu'il était châtié, frappé et maltraité par Dieu ... Par sa meurtrissure nous avons, nous, été guéris. Tous, nous errions comme des brebis ... Et lui n'ouvre pas la bouche parce qu'on le maltraite; comme une brebis il fut mené pour être égorgé ... Par son abaissement* (celui du Christ), *sa condamnation* (celle de l'homme) *fut levée; mais sa génération* (divine), *qui la racontera? ... À cause des transgressions de mon peuple, il fut mené à la mort. Et je donnerai les mauvais* (les Juifs) *en échange de sa mise au tombeau et les riches* (les Juifs encore) *en échange de sa mort* (lors du siège de Jérusalem sous Vespasien et Titus), *parce qu'il n'a pas transgressé la loi, et on n'a pas trouvé de ruse dans sa bouche. Et le Seigneur veut le purifier de ses coups* (le ressusciter). *Si vous satisfaites* (en vous convertissant) *pour le péché* (pour avoir tué le Christ), *votre âme verra une descendance qui vivra longtemps. Et le Seigneur veut ... justifier* (ressusciter) *le juste* (le Christ) *qui sert bien beaucoup de monde* (les hommes sauvés) ... *parce que son âme fut livrée à la mort et qu'il fut compté parmi les pécheurs* (au milieu des deux larrons)...

237-623

C. La résurrection a été prédite par David (*Ps.* 15, 9-10), ainsi que par Osée (*Os.* 6, 1-2), qui fait aussi allusion à la descente aux enfers, de même que *Zach.* 9, 11.

624-647

Isaïe, qui a prévu la Passion, la mise au tombeau et la résurrection, s'est réjoui.

648-657

C'est le moment de demander au Juif: Es-tu d'accord ou non avec nous pour croire à l'incarnation du Christ, à sa passion librement

encourue pour délivrer l'homme, et à sa résurrection? Si tu n'y crois pas, à qui se rapporte cette prophétie? 658-693

D'ailleurs, Isaïe prédit également la visite des femmes au tombeau (*Is. 27, 11*): *Femmes venant de la vision* (de la résurrection, vision dont les hommes ont été indignes), *venez*; *le peuple* (des hommes et des Juifs) *n'a pas d'intelligence* (devant les prodiges qui ont accompagné la crucifixion); *c'est pourquoi celui qui les a fait* (le Créateur) *n'aura pas pitié d'eux* (lors du châtement apporté par les Romains). 694-765

D. L'ascension a, elle aussi, été prédite par Isaïe (*Is. 63, 1-3*): *Qui est celui-ci qui vient d'Édom* (de la terre), *rougeur de manteau venant de Bosor* (de la chair)? 766-793

Cette interrogation rappelle le dialogue des anges dans le *Ps. 23, 7-10*: *Levez-vous, portes éternelles, et entrera le Roi de gloire! Qui est ce Roi de gloire? Le Seigneur fort et puissant..., c'est lui le Roi de gloire.* 794-830

L'oracle d'Isaïe continue en répondant à son tour: *Cet être est beau en son habit, de violence* (subie à la Croix) *avec force* (divine). *Je* (le Christ) *prononce la justice et un jugement de salut. Pourquoi ton manteau est-il rouge et comme s'il venait d'un pressoir plein de raisins pressés? Des peuples, personne n'est avec moi* (j'ai souffert seul pour tous). *Et je les ai foulés aux pieds* (la mort et les enfers) *dans ma colère ... Et le Seigneur dit: "Mon peuple* (les croyants), *mes enfants, ils ne me repousseront pas; et cela les mena à être sauvés de toute affliction."* *Ce n'est pas un envoyé, ni un ange, mais le Seigneur lui-même qui les a sauvés.* 831-987

Conclusion: Nous avons montré que tout l'évangile, la descente de Dieu chez les hommes (cf. ch. III-IV), la Passion, la résurrection et l'ascension (cf. ch. VI), et ce qui s'est passé entre la naissance et la Passion (cf. ch. V) a été prédit par les prophètes. 988-998

Appel final à la conversion du Juif. 999-1017

C. Le Christ-Messie est déjà venu (ch. VII à XII).

1. D'après les prophéties, six signes prouvent que l'Incarnation a déjà eu lieu (ch. VII à XI).

VII.

Six signes montrent que le Christ est déjà venu sur terre: l'anéantissement des idoles, la loi nouvelle qui devait être donnée par Dieu, le manque total de princes chez les Juifs, l'incrédulité des Juifs, leur déchéance et leur disgrâce, la foi des Nations enfin et le fait que ces dernières ont remplacé les Juifs dans les faveurs de Dieu. I-II

A. L'anéantissement des idoles.

Sophonie dit (*Soph. 2, 11*) : *Le Seigneur se montrera sur eux et il anéantira tous les dieux des nations de la terre, et chacun l'adorera de chez soi, toutes les îles des Nations.* Le premier élément annonce l'Incarnation; le second prédit la destruction des idoles, le troisième, l'adoration de Dieu par tous les peuples selon la Loi nouvelle.

12-44

Si donc les idoles ont disparu (ce qui est le cas) et si le Dieu de l'Univers est adoré de partout (ce qui est également le cas), c'est que Dieu s'est déjà montré.

45-64

À noter qu'en disant *Chacun l'adorera de chez soi*, le prophète annonce le remplacement de la loi mosaïque par celle de l'évangile.

65-107

Sophonie annonce donc bien, outre l'anéantissement des idoles, l'échec de la loi mosaïque, la déchéance corrélatrice des Juifs et l'entrée des Nations.

108-117

Si le Juif n'accepte pas cela, qu'il montre aujourd'hui les idoles qu'on adorait jadis. S'il ne peut le faire, c'est que le Seigneur s'est déjà montré.

118-147

B. La fin de la loi mosaïque et en particulier des sacrifices.

1. Malachie, qui prêche après le retour de l'exil, prédit la fin de la loi mosaïque, la déchéance des Juifs et l'entrée des Nations, trois des signes énumérés ci-dessus (*Mal. 1, 10-11*) : *Je n'accepterai pas de sacrifice de vos mains, parce que du levant jusqu'au couchant, mon nom sera glorifié parmi les Nations, et en tout lieu un encensement est offert en mon nom, et un sacrifice pur...* Le culte partiel, varié et local, de la loi mosaïque est clairement rejeté; l'universalité de la loi nouvelle est annoncée.

148-253

2. La série des holocaustes juifs est encore rejetée par d'autres prophètes, qui disent en même temps combien sera agréable à Dieu le pur sacrifice de louange offert par les Nations.

254-262

Ainsi, David montre que le Dieu créateur n'a pas besoin d'offrandes matérielles et que seul le sacrifice de louange lui est adapté (*Ps. 49, 7-15*); cela exclut le sacerdoce lévitique, lequel a de fait disparu depuis qu'est arrivé le grand-prêtre selon l'ordre de Melchisédech.

263-346

3. Isaïe proclame (*Is. 1, 10-15*) comme parole du Seigneur et loi de Dieu que Dieu est lassé des sacrifices juifs, qu'il a seulement tolérés jusque-là à cause de la faiblesse du peuple.

347-436

La loi mosaïque est même entièrement abolie, puisque l'oracle va jusqu'à dire : *Quand vous lèverez vos mains, je détournerai mes yeux de vous; et si vous multipliez votre prière, je n'écouterai pas.* Il rejette ainsi la louange et les supplications des Juifs dispersés après la

dernière prise de Jérusalem, comme le montre la phrase suivante de l'oracle: *car vos mains sont pleines de sang* (celui du Christ, qu'ils ont appelé sur eux et sur leurs enfants). Et la loi évangélique est annoncée par ce qui suit (*Is. 1, 16*): *Lavez-vous, devenez purs, enlevez le mal de vos âmes* (par le baptême, purification universelle, et non plus comme jadis par les multiples ablutions juives). 437-567

D'ailleurs, quand David, après avoir dit *Tu n'as pas voulu de sacrifice ni d'offrande* (*Ps. 39, 7*), y avait ajouté *mais tu m'as formé un corps*, il avait parlé à l'avance de la seule offrande acceptée, celle du corps du Seigneur dans la liturgie. 568-578

4. Michée (*Mich. 6, 6-7*) condamne aussi les sacrifices juifs; il recommande la justice, la miséricorde, et dit de suivre les voies du Seigneur, exactement comme le Christ. 579-602

C. Les divers "signes" se retrouvent encore chez d'autres prophètes. 603-605

1. Amos (*Am. 9, 8-12*) prédit la ruine du royaume de David et la dispersion des Juifs qui resteront, privés de princes, parmi les Nations. 606-711

Il prédit qu'en même temps Dieu relèvera la tente de David (qu'il faut dès lors entendre spirituellement: la tente du Christ, David spirituel, l'Église), pour que le reste des hommes (les Juifs qui ont accepté la foi) et les Nations le cherchent. 712-843

Il est impossible d'appliquer cette prophétie ni à la ruine du royaume de Juda sous Nabuchodonosor et à sa restauration par Zorobabel, ni à la ruine et à la restauration du temple de Jérusalem. 844-919

Il faut donc entendre la prophétie comme parlant de la dispersion des Juifs et de la montée de l'Église. 920-934

VIII.

2. Isaïe dit (*Is. 2, 2 - 3, 12*): *Dans les derniers jours, la montagne du Seigneur sera bien en vue...* 1-16

"Montagne" a de nombreuses significations dans l'Écriture: a) montagne au sens géographique, b) le siège de Dieu dans le ciel, c) la Très Sainte Vierge, Mère de Dieu, d) le Christ, dans le passage de Daniel où la pierre détachée de la montagne sans que des mains fussent intervenues devient une grande montagne (*Dan. 2, 34-35*). 17-82

Dans l'oracle d'Isaïe ici étudié, "montagne" signifie "le Christ" comme chez Daniel; les deux prophètes parlent en effet de ce qui se passera *dans les derniers jours*, Isaïe disant que la montagne sera alors bien en vue et Daniel qu'elle remplira la terre; les deux prophètes parlent en effet de l'Incarnation. 83-114

L'oracle d'Isaïe dit donc (*Is. 2, 2-3*): *Dans les derniers jours, la montagne du Seigneur* (l'Incarnation) *sera bien en vue et la maison de Dieu* (l'homme en qui Dieu s'est incarné) *au sommet des montagnes* (aux extrémités de la terre) ... *Et toutes les nations viendront à elle,*

et des peuples nombreux (les apôtres, les disciples et tous les hérauts de l'évangile) s'en iront et diront: "Venez! Montons à la montagne du Seigneur ... et il nous annoncera sa voie et nous la suivrons." 115-228

L'oracle continue (Is. 2, 3-4): *De Sion en effet sortira une loi, et de Jérusalem une parole du Seigneur. Et elle jugera entre de nombreuses nations (les peuples infidèles) et elle confondra (d'impiété) un peuple nombreux. Et ils changeront leurs épées en charrues et leurs lances en faucilles, et un peuple ne lèvera plus le glaive contre un autre... De fait, la venue du Christ a fait régner la paix de l'Espagne et de la Bretagne jusqu'au Caucase.* 229-284

Mais il y a encore, dira-t-on, des attaques fréquentes de peuples barbares, et donc la prophétie ne s'est pas réalisée. Si, répondra-t-on, car le prophète ne parle que des peuples qui ont accepté la loi sortie de Sion. 285-312

Mais il reste, dira-t-on encore, des peuples qui ne croient pas à la montagne de la prophétie. Comment dès lors le prophète parle-t-il de toutes les nations? À cela on répondra que, la foi étant un acte de la liberté, tous les individus ne font pas ce choix. Le prophète a dit que tous les peuples croiraient, pas tous les individus. Et en effet il n'y a plus de peuple tout à fait dépourvu de Chrétiens. 313-339

L'oracle continue (Is. 2, 5) par une exhortation spéciale à Israël, dont le prophète craint l'incrédulité et la désobéissance: *Et maintenant toi, maison de Jacob, viens, allons dans la lumière du Seigneur...* 340-371

L'oracle continue encore (Is. 2, 6-11): *Leur terre, comme jadis, s'est remplie de présages comme la terre des étrangers, et ils ont donné naissance à beaucoup d'enfants étrangers. Leur terre en effet s'est remplie d'argent et d'or, ..., de chevaux, et leurs chars de guerre étaient innombrables. Et leur terre s'est remplie de l'horreur des œuvres de leurs mains, et ils ont adoré ceux que leurs doigts avaient fabriqués ... Je ne leur pardonnerai pas... Si on demande pourquoi une loi nouvelle est sortie de Sion, qu'on sache que c'est parce qu'Israël, destiné à observer la piété et à en éclairer les autres peuples, a été infidèle et a lui-même accueilli l'idolâtrie.* 372-431

L'oracle continue (Is. 2, 11-17): *La hauteur des hommes sera abaissée et le Seigneur seul sera élevé en ce jour..., annonçant la chute des princes et des rois de la terre, des prêtres des idoles, des temples, des hommes divinisés comme Zeus, Hermès, Hercule, Dionysos, et l'exaltation du Seigneur seul.* 432-477

L'oracle continue (Is. 2, 18-21): *Et ils cacheront toutes les œuvres de leurs mains, les portant dans les cavernes, dans les fentes des rochers et dans les grottes de la terre, par crainte du Seigneur et de la gloire de sa force, lorsqu'il se lèvera pour broyer la terre, annonçant comme Sophonie (cf. VII 12-64) la disparition des idoles.* 478-506

Ainsi, Isaïe a donné trois signes de l'Incarnation: la disparition des idoles (cf. ll. 372-506), la vocation des Nations (cf. ll. 5-228), la loi qui devait sortir de Sion (cf. ll. 229 sqq.); il va encore en donner un quatrième, la disparition des princes juifs et même un cinquième, le rejet et la déchéance de tout le peuple juif (cf. ll. 514-588).

507-513

L'oracle continue en effet (Is. 3, 1-8): *Voici que le Seigneur Sabaoth enlèvera de la Judée et de Jérusalem le puissant et la puissante, la puissance du pain et celle de l'eau, le géant et le puissant, le guerrier, le juge, le prophète, le devin...*, annonçant la fin des princes chez les Juifs. *Et je mettrai à leur tête des jeunes gens (inexpérimentés), et des imposteurs les domineront*, ce qui arriva lors du siège de Jérusalem sous Vespasien et Titus.

514-548

Et le peuple se battra, homme contre homme et homme contre son prochain; et l'enfant frappera le vieillard, l'homme de rien frappera le notable. Parce qu'un homme saisira son frère ou le parent de sa mère, lui disant: "Tu as un manteau, sois notre chef, et ma nourriture dépendra de toi." Et il répondra ce jour-là: "Je ne serai pas chef, car il n'y a ni pain ni manteau dans ma maison; je ne serai pas chef de ce peuple, car Jérusalem est abandonnée et la Judée s'est écroulée." Tout ceci annonce la fin des autorités juives, sauf la dernière proposition qui dit la déchéance de tout le peuple. Or, jamais depuis Isaïe les Juifs n'ont été privés de prophètes, sinon après qu'ils eurent commis leur forfait à l'égard du Seigneur incarné.

549-588

La suite de l'oracle (Is. 3, 8-12) prédit le comportement des Juifs après la chute de Jérusalem: *Et leurs langues, avec iniquité, sont incrédules en ce qui concerne le Seigneur* (notamment ses prédictions relatives aux malheurs de Jérusalem); (par leur dispersion) *ils ont annoncé et montré leur péché comme celui de Sodome. Malheur à leur âme, parce qu'ils ont pris une mauvaise décision contre eux-mêmes en disant: "Lions le juste, parce qu'il nous est funeste." Ils mangeront donc les fruits de leurs œuvres ... Mon peuple, vos exacteurs (les rabbins) vous prennent vos derniers biens, et ceux qui réclament de vous (que vous attendiez de Dieu le rappel) vous dominent (puisque vous leur obéissez)...*

589-720

Nous avons donc vu qu'Isaïe donne cinq signes de l'Incarnation.

721-727

Il est impossible d'admettre, avec le Juif, que la "montagne qui sera bien en vue", c'est le mont Sion.

728-779

Le prophète déclarant que dans les mêmes derniers temps, d'une part la montagne du Seigneur sera bien en vue et d'autre part une loi du Seigneur doit sortir de Sion, il est clair de toute façon qu'à ce moment la loi mosaïque sera sans valeur. Que la prophétie soit

donc déjà réalisée ou qu'elle doive encore l'être, il faut reconnaître l'abrogation de la loi mosaïque.

780-798

IX.

3. La loi nouvelle devant sortir de Sion, la disparition des autorités juives, la déchéance de tout le peuple juif et la vocation des Nations sont encore annoncées par d'autres prophètes.

1-7

Ainsi Jérémie dit (*Ier. 38, 31-32*): *Voici que des jours viennent, dit le Seigneur, et je conclurai avec la maison d'Israël et la maison de Juda une alliance nouvelle, non comme l'alliance que j'ai conclue avec leurs pères, le jour où j'ai pris leur main pour les faire sortir de la terre d'Égypte; parce qu'ils ne sont pas restés fidèles à mon alliance, moi aussi je les ai négligés, dit le Seigneur.* Non seulement une alliance nouvelle est annoncée, mais le peuple juif est clairement rejeté.

8-58

Alors que Sophonie (cf. VII 65-107) et Malachie (cf. VII 177-230) avaient condamné le culte trop local, et qu'Isaïe (VIII 229 sqq.), en annonçant pour les derniers temps une loi issue de Sion (et non du Sinaï), avait mis un terme à l'ancienne alliance, Jérémie, lui, est plus précis en parlant d'une alliance nouvelle comportant d'autres préceptes.

59-80

Cette alliance nouvelle est donc différente de l'ancienne. On n'y trouve plus la masse des lois cultuelles; les pratiques cultuelles juives ont d'ailleurs été rejetées par Isaïe (cf. VII 347-414) et David (cf. VII 263-346).

Au lieu de toute la série des sacrifices, nous offrons le sacrifice non sanglant et pur du pain mystique annoncé par David (*Ps. 39, 7*).

Au lieu de la circoncision, nous avons le baptême annoncé par Isaïe (*Is. 1, 16*).

Au lieu du sabbat, qui commémorait le dernier jour de la création, nous honorons le premier jour (appelé huitième par David et Salomon).

81-155

Adresse au Juif: Pourquoi restes-tu attaché à la circoncision et au sabbat? Ne sais-tu pas que la loi nouvelle confirme les choses les plus importantes (décalogue) de l'ancienne – ne vient-elle pas du même législateur? – et laisse tomber les moins importantes, comme la circoncision, qui n'était que signe de la foi et qui, par elle-même, n'opérait pas la justification?

156-209

De même, le sabbat n'opère pas la justification, mais il montre qu'on croit en la création divine et qu'on l'approuve; honorer le sabbat se justifiait tant que l'on était centré sur ce monde sensible et périssable, mais depuis que, par la résurrection du Christ, fut révélée l'existence du siècle à venir, dans lequel nous vivrons après avoir vécu ici-bas, ce septième jour a été éclipsé par le jour de la résurrection.

210-265

D'ailleurs, si le premier jour n'a pas, comme on l'aurait attendu, été honoré dans la loi mosaïque, mais bien le septième, c'est pour être réservé en vue du changement qui devait être apporté par la nouvelle alliance.

266-291

Il est impossible d'accepter avec le Juif que le septième jour est plus honorable parce que Dieu s'y est reposé, et qu'il est normal que nous l'imitions. Car de toute façon les six jours ayant apporté de l'existence sont évidemment supérieurs au jour qui n'a rien apporté de nouveau. Si le septième jour a été choisi jadis par le législateur dans l'ancienne alliance, c'est en référence au premier et huitième de la nouvelle alliance, comme ce monde actuel est en référence au monde à venir, lequel, bien que non encore vécu par l'humanité, est plus honorable et premier.

292-383

Semblablement d'ailleurs, tout l'Ancien Testament, avec ses sacrifices, ses promesses, ses menaces, toujours matériels, est une figure du monde actuel et est dépassé comme passera la vie présente, tandis que le Nouveau Testament, avec son sacrifice et sa rétribution spirituels, figure le monde à venir et ne passera pas.

384-404

Notons que l'oracle ne dit pas "Je conclurai avec les Nations une alliance nouvelle", mais *avec la maison d'Israël et la maison de Juda*. C'est pour que les Juifs ne croient pas à une alliance parallèle à la leur, mais voient bien que leur propre alliance est abrogée, par leur faute d'ailleurs.

405-439

L'oracle de Jérémie continue (*Ier. 38, 33-34*): *Voici l'alliance que je conclurai ... distribuant mes lois dans leur esprit, et je les graverai sur leurs cœurs* (et non plus sur des pierres, pour qu'ils ne puissent plus l'oublier) ... *et ils n'instruiront plus chacun son proche et chacun son frère, disant "Connais le Seigneur", parce que tous me connaîtront, du plus petit au plus grand, parce ce que je serai miséricordieux pour leurs injustices, et je ne me souviendrai plus de leurs péchés* (car ils seront justifiés par grâce et gratuitement par le sang de la nouvelle alliance).

440-505

4. Jacob sur le point de mourir (*Gen. 49, 8-12*) a également prophétisé: *Judas, que tes frères se bénissent: tes mains sont sur le dos de tes ennemis; les fils de ton père se prosterneront devant toi. Judas, petit de lion, tu es sorti, mon fils, d'un rejeton...*

506-526

Il est impossible d'appliquer cette prophétie ni à Judas, fils de Jacob, ni à David, ni à Salomon, mais seulement au Christ, sorti d'un rejeton (c'est-à-dire sans semence), de la race de Judas et Judas (= ὕμνητός) spirituel.

527-579

Reprenons l'oracle: *Tes mains sont sur le dos de tes ennemis* (victorieuses des démons et de leurs adeptes). *Judas, fils de lion* (Fils de Dieu), *tu es sorti, mon fils, d'un rejeton* (par ta conception virgina-

le). *Te couchant, tu t'es endormi* (par ta mort volontaire) *comme un lion et comme son petit; qui le réveillera* (ressuscitera)? *Il ne manquera pas de prince sorti de Judas et de chef sorti de sa cuisse, jusqu'à ce que vienne ce qui est mis en réserve, et lui, il est l'attente des peuples.* Ceci est un signe tout à fait clair de ce que le Christ est venu, car jusqu'à Hérode les chefs des Juifs et leurs grands-prêtres étaient des Juifs remontant à Judas soit directement soit par Élisabeth, la femme d'Aaron, tandis qu'Hérode (le Grand) fut le premier souverain étranger et il installa un grand-prêtre étranger. 580-690
 L'oracle dit encore: *Il lavera sa robe dans le vin et son manteau dans le sang de la vigne.* (Par la coupe eucharistique, il purifiera la nature humaine qu'il a assumée.) *À cause du vin, ses yeux communiquent la joie, et ses dents sont plus blanches que le lait.* (Après sa Passion et sa résurrection, il communiquera sa joie à l'humanité, et sa vie est irréprochable.) 691-727

X. D. L'incrédulité des Juifs, avant-dernier des signes annoncés plus haut, est prédite par Isaïe. 1-5

1. Dans le récit de la vocation d'Isaïe (*Is. 6, 1-10*), le prophète entend les séraphins se dire l'un à l'autre: *Saint, saint, saint est le Seigneur Sabaoth.* "Seigneur" est au singulier, mais "saint" est répété trois fois, indiquant, comme dans la vision de Mambré, un seul Dieu en trois personnes. Le charbon que le séraphin prend sur l'autel au moyen d'une pince et avec lequel il touche la bouche du prophète représente le Verbe, personne de la Trinité; la pince figure la Vierge; la purification des lèvres, celle des péchés de l'humanité. Le prophète entend encore: *Qui enverrai-je et qui ira à ce peuple?* Il répond: *Me voici; envoie-moi.* Il entend alors: *Va et dis à ce peuple: "Vous entendrez de vos oreilles et vous ne comprendrez pas, et vous regarderez de vos yeux et vous ne verrez pas." Le cœur de ce peuple s'est épaissi et de leurs oreilles ils n'aimèrent pas entendre et ils fermèrent les yeux.* Voilà bien prophétisée l'incrédulité des Juifs en face de l'Incarnation. 6-149

2. En *Is. 28, 10-19*, un autre oracle dit: *Encore un peu, encore un peu, par le mépris des lèvres* (parce que ce qu'ils disaient était méprisé), *par une autre langue* (parce qu'ils parlaient d'une autre loi et en des langues diverses), *ils* (les apôtres à la Pentecôte) *diront à ce peuple: "Ceci (la foi) est le repos (le salut) pour celui qui a faim* (qui le recherche), *et ceci (l'incrédulité) est la ruine* (pour les autres)." *Et ils ne voulurent pas écouter. Et la parole du Seigneur sera pour eux affliction sur affliction, espoir sur espoir, encore un peu, encore un peu, jusqu'à ce qu'ils s'en aillent, et tombent en arrière et soient en danger et soient ruinés et soient pris.* (Ceci décrit la situation des

Juifs après le châtimeut qui suivit la crucifixion.) ... *Écoutez la parole du Seigneur, ... princes du peuple de Jérusalem: parce que vous avez dit: "Nous avons fait un pacte avec les enfers et la mort; si passe l'ouragan, il ne nous atteindra pas; nous avons fait d'un mensonge notre espérance..."* (ce qui montre votre incrédulité), *pour cela ainsi parle le Seigneur: "Voici que je vais placer dans les fondements de Sion (l'Église) une pierre coûteuse, choisie, une pierre d'angle, précieuse (le Christ), et celui qui croira en elle ne sera pas confondu ... Et votre espérance dans les enfers ne résistera pas, et si l'ouragan survient, il vous aplatira; lorsqu'il passera, il vous emportera."*

150-325

3. Un peu plus loin (*Is. 29, 11-21*), le prophète continue sur le même thème, l'infidélité des Juifs, à laquelle est liée la déchéance du peuple et l'entrée des Nations.

326-332

Et toutes ces paroles (sur le mystère du Christ) seront pour vous comme les discours d'un livre scellé. Si on le donne à quelqu'un qui sait lire (un Juif instruit), disant "Lis ceci", il répondra: "Je ne peux pas lire, car il est scellé." Et ce livre sera donné dans les mains d'un homme qui ne sait pas lire (un Juif inculte), et on lui dira: "Lis ceci", et il dira: "Je ne sais pas lire"...

333-386

On peut voir aussi dans le livre scellé la Vierge qui ne fut connue ni par Joseph, qui savait lire (avait connu la femme), ni par Jean, qui ne savait pas lire (qui était vierge).

387-419

Dans le contexte, cet oracle, survenant après celui sur la pierre d'angle, reçoit son exégèse la plus claire si on y voit une image de l'Incarnation et de l'incrédulité des Juifs.

420-431

L'oracle continue: *Et le Seigneur dit: "Ce peuple m'approche de la bouche et c'est des lèvres qu'ils m'honorent, mais leur cœur est loin de moi; c'est en vain qu'ils m'adorent, enseignant des préceptes et des doctrines d'hommes. C'est pourquoi je vais changer ce peuple ... et je ruinerai la sagesse de leurs sages, et l'intelligence de leurs gens intelligents, je la cacherai."* (Cela s'est réalisé après la chute de Jérusalem et la déchéance du peuple juif privé de prophètes) ... *Malheur à ceux qui complotent en cachette (contre les Chrétiens et le culte du Crucifié) ... La créature dit-elle au Créateur (comme les Juifs qui demandent compte à Dieu de l'Incarnation): "Tu ne m'as pas fabriquée intelligemment."?* *D'ici très peu de temps, le Liban (les Nations idolâtres) sera transformé en Carmel (les Juifs), et le Carmel sera considéré comme une forêt (qui ne contient que des arbres stériles). Et en ce jour-là les sourds (les Nations) entendront les discours du livre ... et ceux parmi les hommes qui n'avaient pas d'espoir seront remplis de bonheur. Ainsi est annoncé le remplacement complet des Juifs par les païens.*

432-573

4. Un autre oracle d'Isaïe encore montre bien la déchéance des Juifs

et leur remplacement par les Nations. Le prophète dit en effet (*Is.* 10, 32 - 11, 10) : *Exhortez (à la conversion) la montagne sainte, la fille de Sion (les Juifs), vous les montagnes qui êtes à Jérusalem et en Juda (vous qui savez la cause de ce qui se passe). Voici que le Seigneur Sabaoth va secouer avec force les gens célèbres (les Juifs) ... et les hautains tomberont sous le glaive, et le Liban (l'idolâtrie) tombera en même temps que les hautains. Et une tige sortira (comme un rejeton) de la racine de Jessé (de la Vierge Marie), et une fleur (le Christ) montera de la racine. Et sur elle reposera un esprit de Dieu, un esprit de sagesse et d'intelligence, etc. (les sept dons de l'Esprit). Il ne jugera pas selon l'apparence ... mais il rendra un jugement juste en faveur de celui qui est humble (les apôtres et ceux qui les ont suivis), et il confondra avec droiture les puissants de la terre (les démons et les hommes riches et impies) ... Alors le loup paîtra avec l'agneau, la panthère se reposera avec le chevreau (toutes les Nations vivront dans une paix universelle) ... Et en ce jour-là il y aura la racine de Jessé et celui qui se lève pour commander aux Nations (le Christ); en lui, les Nations espéreront et son repos sera l'honneur (qu'on lui rendra).*

574-817

XI. E. Le remplacement des Juifs par les Nations avait déjà été prédit aux patriarches.

1-7

1. Lorsqu'il appelle Abraham (*Gen.* 12, 1-3), Dieu lui dit successivement : *Je ferai de toi un grand peuple (les Juifs) et Toutes les tribus de la terre (les Nations) en toi seront bénies.*

La même double paternité est dévoilée un peu plus loin (*Gen.* 17, 3-5) lorsque Dieu change le nom d'Abram (= père de peuple, père du peuple juif) en Abraham (= père de peuples, père de tous les croyants).

8-78

Et Abraham lui-même ne voudrait plus être réduit à être le père d'un seul peuple.

79-97

Il est donc clair que dès l'époque d'Abraham le rejet des Juifs et la vocation des Nations étaient annoncés, et il est normal qu'Isaïe déjà ne considère plus les Juifs comme "enfants d'Abraham".

98-148

D'ailleurs, Dieu dit encore à Abraham (*Gen.* 21, 12) : *C'est en Isaac qu'une descendance portera ton nom*, ce qui ne peut viser le fils de Sara, puisque de celui-ci proviennent les Iduméens, qui ne font pas partie du peuple élu.

149-185

L'Isaac visé par cet oracle et par un autre de *Gen.* 22, 18, qui dit : *Et en ta descendance seront bénies toutes les nations de la terre*, ne peut donc être que le Christ, Isaac (exultation et joie) spirituel.

186-258

2. À Rebecca, qui symbolise l'Église, avec ses deux fils, Ésaü, l'aîné, type du peuple juif, et Jacob, le plus jeune, type du peuple

chrétien, qui l'emporta sur son aîné et acquit la faveur divine, un oracle dit : *L'aîné servira le plus jeune* (*Gen. 25, 23*), ce que nous voyons aujourd'hui réalisé indiscutablement.

259-306

3. À Isaac et à Jacob tour à tour, Dieu répète la promesse faite à Abraham : *Et dans ta descendance seront bénies toutes les nations de la terre* (*Gen. 26, 4* et *28, 14*), ce qui prouve bien que ce n'est ni en Isaac lui-même ni en Jacob que la promesse faite à Abraham et à Isaac devait se réaliser. Cette promesse ne peut donc s'être réalisée que dans le Christ, fils d'Abraham, d'Isaac et de Jacob.

307-385

4. À Noé déjà, qui avait trois fils, Sem, Cham et Japhet, et dont le fils Cham avait lui-même un fils, Chanaan, Dieu dit : *Maudit soit Chanaan; il sera l'esclave de ses frères* (*Gen. 9, 25*), et encore : *Béni est le Seigneur Dieu de Sem, et Chanaan sera son esclave. Que Dieu mette Japhet au large, et qu'il habite dans les maisons de Sem, et que Chanaan soit leur esclave* (*Gen. 9, 26-27*). Ceci prédit bien ce qui s'est passé :

a) la soumission des Cananéens, descendants de Chanaan, (et non la soumission de tous les descendants de Cham, lequel n'avait pas été maudit) aux Israélites, descendants de Sem ;

b) le fait que les descendants de Japhet, lesquels habitent les régions de l'ouest et du nord et correspondent pratiquement aux Nations, sont devenus Chrétiens, se sont rendus maîtres des établissements des Juifs et sont venus y habiter.

386-652

F. Jérémie, lui aussi, a prédit l'Incarnation, l'incrédulité des Juifs, leur déchéance et leur remplacement par les Nations.

Il dit en effet (*Bar. 3, 36 - 4, 3*) : *C'est notre Dieu, aucun ne lui est comparable. Il inventa toute science, et la donna à Jacob son enfant...; après cela, il fut vu sur la terre et fréquenta les hommes...* Il est impossible de dire avec le Juif que cela s'est passé à l'Horeb ou au Sinaï, à la fois parce que les Juifs n'y ont vu qu'éclairs et nuages et y ont seulement entendu la voix de Dieu, et parce que l'oracle dit "après cela".

653-724

L'oracle continue : *Voici le livre des commandements de Dieu, et la loi qui existe pour toujours.* (Ce livre, c'est celui qui proclame précisément que Dieu a été vu sur la terre et qu'il a fréquenté les hommes.) *Tous ceux qui le garderont auront la vie, et ceux qui l'abandonneront mourront.* Puis il exhorte les Juifs à ne pas se jeter à la mort : *Convertis-toi, Jacob, et prends-le* (ce livre), *marche vers la clarté devant sa lumière. Ne donne pas ta gloire à un autre et ton intérêt à un peuple étranger.* L'appel à la conversion indique l'incrédulité des Juifs, l'appel à ne pas donner sa gloire à un autre indique leur remplacement par les Nations.

725-820

Il est impossible de dire avec les Juifs que la loi visée par l'oracle est la loi mosaïque, car si cette loi donne la vie, comment les Juifs ont-ils chu si bas? Et si ceux qui abandonnent cette loi périront, comment les Chrétiens ont-ils la vie et dominant-ils les Juifs? 821-843

Conclusion des chapitres VII-XI et adresse au Juif pour qu'il se convertisse. 844-865

XII. 2. Daniel, le plus grand des prophètes, prouve également que le Christ est venu et, de plus, que le Messie attendu par les Juifs n'est autre que Satan (ch. XII).

Daniel prouve que le Christ est déjà venu, et que celui que les Juifs attendent est Satan. 1-8

Nous prouverons d'abord que le Christ est déjà venu, avec les troisième et dixième visions du prophète; ensuite, grâce à la huitième, que c'est Satan que les Juifs attendent. 9-16

A. Le Christ est déjà venu.

1. Dans la troisième vision (*Dan.* 2, 31-35), Nabuchodonosor voit une statue dont la tête est en or, le buste et les bras en argent, le ventre et les cuisses en bronze, le bas des jambes en fer, les pieds moitié en fer, moitié en argile. Une pierre se détache de la montagne sans que des mains ne soient intervenues; elle frappe les pieds de la statue et la réduit en miettes; et la pierre devient une grande montagne qui emplit toute la terre. 17-33

Daniel explique ensuite que le roi est la tête d'or, qu'après lui, viendra un second empire plus faible (argent), puis un troisième (bronze), puis un quatrième fort comme le fer, que les pieds mi-fer mi-argile montrent que ce sera un royaume divisé, qu'au temps de ces rois, Dieu fera surgir un royaume qui ne passera pas et qui réduira à néant tous les empires: c'est la pierre de la vision (cf. *Dan.* 2, 38-45). 34-62

La statue parle donc de quatre empires successifs. 62-65

Dans la neuvième vision (*Dan.* 8, 2-8), Daniel voit un bélier avec deux grandes cornes, qui se bat de tout côté irrésistiblement. Survient de l'ouest un bouc portant une corne remarquable; il se lance sur le bélier, qui ne peut résister, qui a les deux cornes cassées, et est anéanti. Et le bouc grandit très fort. Alors qu'il était en pleine force, sa grande corne se brisa. Et quatre autres cornes poussèrent sous la première vers les quatre points cardinaux. *Et l'une grandit énormément vers le sud, vers l'est ... et par elle le sacrifice fut troublé ... et le sanctuaire sera rendu désert.* - Daniel reçoit ensuite de Gabriel l'explication de la vision (*Dan.* 8, 19-22): le

bélier, avec ses deux cornes, c'est le roi des Mèdes et des Perses ; le bouc, c'est le roi des Grecs, et sa grande corne, qui finit par se briser, c'est le premier roi ; les quatre cornes qui lui succédèrent sont quatre rois de sa nation.

66-102

Le bouc est donc l'empire grec d'Alexandre qui écrasa le bélier, Darius (III Codoman) ; les quatre rois qui succédèrent à Alexandre sont Antigone (Asie), Ptolémée (Égypte), Antipater (Europe), et Séleucus (Syrie) ; c'est le fils de Séleucus, Antiochus Épiphanes qui, devenu plus puissant que les autres, fit la guerre de tous côtés, souilla le temple et persécuta les Juifs. Il est donc clair que dans la statue de la troisième vision les pieds mi-fer mi-argile représentent le royaume divisé dans lequel Antiochus est plus fort, les autres plus faibles, tandis que le bas des jambes tout entier en fer, est Alexandre ; néanmoins, les épigones sont considérés comme faisant partie de l'empire Macédonien à l'égal d'Alexandre.

102-206

Qui est la pierre de la troisième vision et quel est le royaume qui ne passera pas, que Dieu fera surgir ?

207-215

a) La pierre, c'est le Christ, pierre d'angle dont parle Isaïe (*Is.* 28, 16 ; cf. X 166-169), détachée de la montagne (de la Vierge) sans l'intervention de mains (virginalement) ; c'est le Christ, pierre rejetée par les bâtisseurs, dont parle David (*Ps.* 117, 22), et devenue pierre d'angle ; *elle a été faite par le Seigneur* (qui a voulu et sa faiblesse et sa force) ; *elle est admirable à nos yeux* (qui contemplant à la fois la Passion et la résurrection) ; *c'est le jour que fit le Seigneur ; exultons et réjouissons-nous de lui* (parce qu'il nous a libérés de la mort et de la corruption) ; *Seigneur, sauve donc ! Seigneur, mène-nous donc au port ! Béni soit celui qui vient au nom du Seigneur, le Seigneur Dieu, et il nous est apparu.*

216-314

Remarquons en passant qu'en disant "celui qui vient au nom du Seigneur, le Seigneur Dieu", David parle d'un Dieu et Seigneur qui vient au nom d'un autre Seigneur. Il y a dans les *Ps.* 109, 1 et 44, 8 des paroles analogues distinguant un Seigneur d'un Seigneur, un Dieu d'un Dieu ; et de même en *Is.* 45, 14-16, le Seigneur des armées s'adresse à une autre personne, lui disant : *tu es Dieu ... le Dieu d'Israël sauveur.*

315-363

La pierre dont parlent David et Isaïe est donc bien celle aussi de la troisième vision de Daniel ; elle réduit la statue en poussière et devient une grande montagne qui emplit toute la terre ; c'est le Christ.

364-388

b) Remarquons que, dans la vision, la pierre ne frappe ni la tête, ni la poitrine, ni les cuisses, ni même le bas des jambes, mais les pieds. Or, nous voyons de fait que, à l'époque de l'Incarnation, les royaumes issus d'Alexandre ont été anéantis par Auguste et les Romains, lesquels s'emparèrent de la Syrie, de l'Égypte, de

l'Asie et de l'Europe; ainsi s'est donc réalisée la prophétie de Daniel.

389-413

La pierre étant le Christ, le royaume que le Dieu du ciel fera surgir pour toujours est donc le royaume divin et céleste de ce Christ, royaume éternel dont le Nouveau Testament parle à plusieurs reprises.

414-488

Si le Juif veut voir dans la pierre non le Christ, mais Auguste, l'empereur des Romains, cela reviendra au même: le royaume qui ne passera pas, de la prophétie, sera quand même le royaume du Christ, car c'est sous Auguste que le Christ est né, et l'empire romain est bien devenu l'empire des Chrétiens, le royaume du Christ puisque les empereurs fondent explicitement leur pouvoir sur le Christ, royaume universel et éternel.

489-519

Il n'y a pas d'autre choix possible: la pierre est soit le Christ, soit l'empire romain.

520-535

Si donc le Juif accorde que le Christ est déjà venu et qu'il est la pierre prophétisée, nous avons atteint notre but. Si le Juif voit dans la pierre l'empire romain, il devra concéder que le Christ est déjà venu, puisque c'est sur le Christ que se base cet empire.

536-554

Si le Christ en effet n'était pas venu et que l'empire romain était fondé sur un fourvoyeur, jamais Daniel n'aurait prédit son éternité.

555-572

De toute façon, le Juif est battu: si la pierre est le Christ, le Christ est déjà venu; si la pierre est l'empire romain, l'éternité lui est promise et la restauration du royaume juif n'aura jamais lieu.

573-589

2. La dixième vision de Daniel (*Dan. 9, 21-26*) permet de prouver encore plus clairement que le Christ est déjà venu. Gabriel y dit au prophète: *Septante semaines (d'années évidemment) ont été comptées pour ton peuple et pour la cité sainte pour effacer la transgression (les anciens péchés des Juifs) et pour parfaire le péché, pour sceller les péchés, pour expier l'iniquité, pour introduire une justice éternelle (le Christ) et pour sceller (mettre fin à) vision et prophète et pour oindre le saint des saints (Dieu le Fils)...* La suite de l'oracle permet de calculer exactement quand le Christ devait venir et de voir que cela est arrivé il y a longtemps déjà. Elle dit en effet: *Tu sauras et comprendras: depuis l'instant où sort une parole pour qu'on y réponde et qu'on construise Jérusalem jusqu'au Christ prince, sept semaines et soixante-deux semaines; et il retournera, et place et remparts seront bâtis, et les temps seront vidés. Et après les soixante-deux semaines, l'onction sera anéantie et il détruira la ville et le sanctuaire avec le prince qui doit venir.*

590-715

Quand la parole qui demande une réponse est-elle sortie? La

solution se trouve dans l'histoire de Néhémie (*II Esd.* II, 1-4) : c'est en la vingtième année d'Artaxerxès Longue-Main, car en cette année-là, ce roi posa à Néhémie une question, lui demandant pourquoi il semblait si triste ; celui-ci répondit que c'était à cause de la dévastation de Jérusalem, et il demanda de pouvoir reconstruire la ville, ce qu'il obtint.

716-799

Or, si, partant de la vingtième année d'Artaxerxès roi des Perses, on ajoute soixante-neuf semaines d'années, c'est-à-dire 483 ans, on arrive à la quarantième année du règne d'Auguste. Mais précisément c'est en cette année-là que le Christ vénéré par les Chrétiens est né. Il est donc indéniable qu'il est vraiment le Christ, que c'est lui qui a amené la justice éternelle et a scellé, c'est-à-dire mis fin à toute vision et prophétie chez les Juifs.

800-852

B. Celui que les Juifs attendent, c'est Satan.

Montrons encore, par la huitième vision de Daniel, que celui que les Juifs attendent est Satan ; on montrera en même temps qu'il y aura un second avènement du véritable Christ, lequel y viendra rendre à chacun selon ses œuvres.

853-862

Le prophète dit (*Dan.* 7, 1-28) qu'en la première année de Baltazar il eut un rêve ; il vit sortir tour à tour de la mer quatre énormes fauves : le premier était pareil à une lionne avec des ailes d'aigle ; le deuxième était pareil à une ourse tenant trois côtes entre les dents ; le troisième était une panthère à quatre ailes ; le quatrième était une bête terrible, effrayante, extrêmement forte, qui avait d'énormes dents de fer, mangeant, broyant et foulant aux pieds tout ce qui restait ; il différait des premières bêtes et portait dix cornes. Soudain, une autre petite corne poussa au milieu des dix autres et arracha trois d'entre elles, et sur cette corne, il y avait comme des yeux d'homme et une bouche disant de grandes choses. Suivit dans le rêve de Daniel la vision de l'Ancien des Jours, puis l'apparition du Fils de l'Homme sur les nuées du ciel. À la fin de son rêve, Daniel demande à un des personnages de lui interpréter sa vision. Celui-ci répond que les quatre bêtes sont quatre empires qui se lèveront sur la terre puis disparaîtront. Daniel insistant au sujet du quatrième fauve, on lui répond que ce sera un quatrième empire, qui dépassera tous les autres et dévorera la terre entière, que les dix cornes sont dix rois qui se lèveront et qu'après eux un autre se lèvera, différent, qui dépassera en mal tous les précédents, qu'il proférera des paroles contre le Très-Haut et combattra les saints de Dieu. Mais à la fin, la puissance et la grandeur des rois sera donnée aux saints du Très-Haut, et son royaume sera un royaume éternel.

863-945

Comme cette vision a lieu en la première année de Baltazar, fils de

Nabuchodonosor et dernier roi Chaldéen, les quatre empires ici figurés par les bêtes doivent être celui de Darius le Mède (la lionne), celui des Perses (l'ourse), celui des Macédoniens (la panthère) et celui des Romains (le quatrième fauve, terrible). Les dix cornes de cette quatrième bête désignent la multitude indéterminée des empereurs romains. Cet empire, qui a anéanti l'empire macédonien, s'est maintenu jusqu'ici et se maintiendra jusqu'à la fin des temps, puisque même Daniel n'a ni vu ni parlé d'un cinquième empire qui succéderait au quatrième; à cet empire succédera seulement le royaume de Dieu pour les siècles infinis, royaume dans lequel les saints co-régneront.

Puisque après les dix cornes de la quatrième bête, il en pousse une autre, parlant haut, blasphémant et s'en prenant à Dieu, qui fait disparaître trois des cornes précédentes, qui combat les saints et semble être plus forte qu'eux, celui qui éclaire Daniel sur son rêve dit à son propos: *Il songera à changer les années et la loi, et ce sera donné en sa main pour une année et des années et une demi-année.*

La vision parle de dix cornes qui figurent dix empereurs de manière indéterminée pour qu'il ne soit pas possible de calculer de manière précise la fin du monde, ce qui serait dommageable.

...

DISPUTATIO
CONTRA IUDAEOS

I

Ἐπιτηρήσωμεν ἀδελφοὶ τὰς Μωσαϊκὰς βίβλους καὶ δεῖξω-
 μεν ἐν αὐταῖς τῷ Ἰουδαίῳ σαφῶς χρη(σ)μοδοτοῦντα μὲν
 πάλαι τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις ἀνδράσιν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ
 σωτῆρα Χριστόν, θεολογούμενον δὲ καὶ προ(σ)αγορευόμενον
 5 δηλαδὴ καὶ Θεόν.

Καὶ γοῦν ἐν τῇ Γενέσει τῶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Μωσέως
 ἱστορηθέντων, ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ ταῖς ἀμφοτέραις αὐτοῦ
 γυναιξίν Λία καὶ Ῥαχήλ ὠδέ φησιν· Καὶ εἶπεν μοι ὁ
 ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καθύπνον· «Ἰακώβ». Ἐγὼ δὲ εἶπα· «Τί
 10 ἐστίν;» Καὶ εἶπεν· «Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε
 τοὺς τράγους καὶ τοὺς κριοὺς ἀναβαίνοντας ἐπὶ τὰ πρόβα-
 τα καὶ τὰς αἴγας διαλεύκους καὶ ποικίλους καὶ σποδοειδεῖς
 ραντούς· ἐώρακα γὰρ ὅσα σοι Λάβαν ποιεῖ. Ἐγὼ εἰμι ὁ
 Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὐ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ
 15 στήλην καὶ ἠϋξω μοι ἐκεῖ εὐχὴν· νῦν οὖν ἀνάστηθι καὶ
 ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς ταύτης καὶ ἄπελθε εἰς τὴν γῆν τῆς
 γενέσεώς σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ.» Συνήκας ὡ Ἰουδαῖε
τῶν ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς εἰρημένων τὴν δύναμιν; Ὅτι
 γὰρ Μωσῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ | τῶν παρεληλυθόντων ἐμου- III^b
 20 σταγωγῆθη τὴν εἶδῃσιν καὶ Θεὸς ἐστὶν ὁ διὰ τοῦ Μωσέως
 λαλῶν, παντὶ τῷ σαφές. Οὐκοῦν προσεκτέον τὰ νῦν ὑπὸ
 τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ ἐξηγγελμένα, ὅτι προηγουμένως
 ἄγγελον Θεοῦ τὸν χρηματίσαντα προσηγόρευσεν – φησὶ
 γὰρ Καὶ εἶπεν μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καθύπνον –,
 25 ἔπειτα γεμῆν καὶ Θεὸν αὐτὸν ἀναφανδὸν ἀπεκάλεσεν, μάλ-
 λον δ'εἰπεῖν αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ὁ
 χρηματίσας ἀπένειμεν, τῷ Ἰακώβ εἰρηκῶς· Ἐγὼ εἰμι ὁ
 Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὐ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ
 στήλην καὶ ἠϋξω μοι ἐκεῖ εὐχὴν. Εἶπέ μοι ὡ Ἰουδαῖε· ἄρα
 30 αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τὸν καὶ παρ' ὁμῶν
 δῆθεν λατρευόμενον καὶ σεβόμενον, ἄγγελον δηλαδὴ καὶ
 Θεὸν ὑπολαμβάνεις καὶ καταγγέλλεις; Ἄλλὰ γέλ[λ]οιον τοῦτο

8/17 Gen. 31, 11-13

23/24 cf. ll. 8-9

25 et 27/29 cf. ll. 13-15

2 χρημωδοτοῦντα *cod.* 3 ἀνδράσιν] *acc. cod. servanitus, cf. praef. p.*
 L 4 προαγορευόμενον *cod.* 9 et 24 καθύπνον] *servanitus cum cod., cf.*
praef. p. XLIII 32 γέλλοιον *cod.*

καὶ τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστίν. Τίνος γὰρ Θεοῦ καθ' ὑπό-
 στασιν ἢ κατ' οὐσίαν ἄλλου κληθήσεται ἂν ἄγγελος αὐτός;
 35 Εἰ γὰρ τοῦτο, ἀκόλουθόν ἐστίν ἐξ ἀνάγκης ἕτερον Θεὸν
 προηγουμένως | ὁμολογεῖν, οὐπὲρ οὗτος ἄγγελος ἦν. Ἄλλ' εἶ- III^{va}
 ναι τινὰ τῶν κατὰ κοινοῦ λεγομένων ἀγγέλων, περὶ ὧν
 φησὶν ὁ Δαυὶδ Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα,
 τὸν κεχρηματικότα τῷ πατριάρχῃ ὑπέιληφας. Ἄλλ' ἐστίν καὶ
 40 τοῦτο πάμπαν ἄτοπον καὶ ἀδύνατον. Οὐδεὶς γὰρ εὐρηταί
 τῶν ἀσωμάτων λειτουργικῶν ἀγγέλων καὶ Θεὸς τὸ πα-
 ράπαν ὠνομασμένος ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς, μάλιστα νῦν
 αὐτοῦ τοῦ χρηματίσαντος εἰρηκότος· Ἐγὼ εἶμι ὁ Θεὸς ὁ
 ὀφθεῖς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὐ ἠλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην καὶ
 45 ἠϋξῶ μοι ἐκεῖ εὐχὴν.

Πρόδηλον ἄρα ὡς οὐκ ἄγγελος ἦν ὁ τηνικάδε τῷ Ἰακώβ
 ὄραθείς. Γέγραπται γὰρ ἐκεῖσε· Καὶ ἐκοιμήθη Ἰακώβ ἐν τῷ
 τόπῳ ἐκείνῳ καὶ ἐνυπνιάσθη, καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμέ-
 νη ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν,
 50 καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες
 ἐπ' αὐτῆς. Ὁ δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς καὶ εἶπεν·
 «Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρός σου καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ·
 μὴ φοβοῦ· ἡ γῆ ἐφ' ἧς σὺ καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς, σοὶ δώσω
 αὐτήν | καὶ τῷ σπέρματί σου. Καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου III^{vb}
 55 ὡς εἰ ἄμμος τῆς γῆς.» Εἰ οὖν ἀγγέλους μὲν κατὰ κοινοῦ
 τὰς λειτουργικὰς δυνάμεις ἐκάλεσεν, οὐς καὶ ἀνιέναι καὶ
 κατιέναι διὰ τῆς κλίμακος εἶρηκεν, ἐντεῦθεν δηλονότι τὸ
 πρὸς τὸν ἐν αὐτῇ δεσποτικῶς ἐφιδρυμένον καὶ ἀμετα-
 κινήτως ὀπτανόμενον Κύριον ὑπουργικὸν καὶ λατρευτικὸν
 60 ἐκείνων κατασημαίνων, αὐτῶν δ' οὗτος ὁ Κύριος, ἀλλ' οὐδεὶς
 τῶν καὶ κατιόντων ἀγγέλων τῷ Ἰακώβ φησὶν Ἐγὼ ὁ Θεὸς
 Ἀβραὰμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, ἄρα καὶ νῦν ὁ φάσκων πρὸς
 τὸν αὐτὸν Ἐγὼ εἶμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ,
 οὐ ἠλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην καὶ ἠϋξῶ μοι ἐκεῖ εὐχὴν, οὐχὶ
 65 τῶν ὑπουργικῶν καὶ λατρευτικῶν ἀγγέλων εἰς ἦν, ἀλλ' ὁ
 κατ' οὐσίαν τῶν ὄλων Θεός, ἐπεὶ περ οὐδεὶς αὐτῶν ἢ Θεὸς
 ἐστίν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ, ἢ τὴν ἀλειφεῖσαν στήλην
 καὶ τὴν γεγεννημένην εὐχὴν ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ προσήκατο
 δεσποτικῶς, ἅτε δὴ καὶ Θεός.

38 Ps. 103, 4   43/45 cf. II. 13-15   47/55 Gen. 28, II-14   61/62 cf. I.
 52   63/64 cf. II. 13-15

48 κλίμαξ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*

70 Εἶπε οὖν ὦ Ἰουδαίε καὶ προσδιόρισον τίς ἦν οὗτος, εἶπερ ἔστιν σοι λόγος συνέσεως. | Ἄλλ' εὐ οἶδα ὅτι ^{112^a} σφοδρῶς ἀμηχανήσης καὶ ἐξαπορήσης πρὸς τὴν ἐρώτησιν, κατὰ σαυτοῦ προϋπειδόμενος τὴν ἀπόκρισιν. Οὐδείς γάρ ἔστιν ἕτερος, ἀλλ' ἢ πάντως ὁ Χριστὸς δηλονότι καὶ πάντων
75 ἡμῶν σωτὴρ καὶ Κύριος· Θεὸς μὲν γὰρ ὠνομασμένος ἢ πέφυκεν αἰδίως, ἄγγελος δὲ Θεοῦ διὰ τὴν μέλλουσαν ἐς ὕστερον ἐκ τῶν οὐρανίων καὶ θείων ἀνακτόρων ἄφατον αὐτοῦ κάθοδον καὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον καταφοίτησιν, καθ' ἣν τοῖς γηγενέσιν ἀνήγγειλεν τὴν δόξαν τῆς ἀληθείας
80 καὶ τῆς θείας βασιλείας τὸ εὐαγγέλιον καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸ σωτήριον κήρυγμα, καθὼς αὐτὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα φησὶν· Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, ἐφάνέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις· ἄγγελου γὰρ ταῦτα πεφύκασιν ἀριδῆλως τε καὶ σαφῶς. Ἄγγελος τοίνυν Θεοῦ καὶ
85 Θεὸς οὐδείς ἄλλος ὠνόμασται ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς, ἀλλ' ἢ μόνον σαφῶς ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς συνάναρχος υἱὸς καὶ συναΐδιος καὶ ὁμότιμος, καθὼς αὐτὸν | καὶ ^{112^b} Ἡσαΐας ὁμολογουμένως καὶ διαρρήδην ὠνόμασεν, τὰ περὶ αὐτοῦ προκαταγγέλλων καὶ φάσκων· Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη
90 ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἢ ἀρχὴ ἐγεν[ν]ήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· οὔτε γὰρ τινὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ψιλῶ ἀνθρώπῳ κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀλόγιστον
95 οἴησιν καὶ προσαρμότισσι ταῦτα τὸ σύνολον, ἐπεὶπερ οὐδείς ἀνθρώπων ὠνόμασται Θεὸς ἰσχυρὸς καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πατήρ, οὐτ' αὖ πάλιν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸ παράπαν, ἐπεὶπερ οὐ γεγένηται παιδίον αὐτός, ἀλλ' οὐδ' ἄγγελος μεγάλης ἀπεφάνθη βουλής – τίνας γάρ; – εἰ μὴ
100 μόνῳ τῷ θεαρχικωτάτῳ λόγῳ Χριστῷ τῷ παντελείῳ καὶ ὑπερτελεῖ καὶ παναλκεῖ καὶ ἀπειροδυνάμῳ πεφυκότι κατὰ τὴν ἑτέραν δηλονότι τῆς θεότητος φύσιν – τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἄρχων εἰρήνης καὶ τὸ Θεὸς ἰσχυρὸς –, γεγονότι δὲ καὶ παιδίον ἐπ' ἐσχάτων καὶ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ^{112^{va}}
105 καθ' ἡμᾶς.

Εἶτα μετὰ τὴν τοῦ θεοφιλοῦς Ἰακώβ καὶ τὴν τοῦ Λάβαν

71 cf. Greg. Naz., Or. 32, 21 (PG 36, 197 B 10) (cf. Sir. 5, 12) 75 cf. II. 61-63 76 cf. I. 9 82/83 Ioh. 17, 4 et 6 (cf. etiam V 514-515) 84/85 cf. II. 75-76 89/93 Is. 9, 6 96/97 cf. II. 92-93 98 cf. I. 89 98/99 cf. II. 91-92 103 cf. I. 92 104 cf. I. 89

90 ἐγεννήθη *cod.*

ὀλικωτάτην διάστασιν τε καὶ ἀποχώρησιν ταῦτα πεπράχθαι καὶ λελέχθαι καθιστόρησε Μωϋσῆς. Καὶ γὰρ φησιν· Εἶπεν δὲ Ἰακώβ· «Ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς μου Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς μου Ἰσαάκ, Κύριε ὁ εἰπὼν μοι· “Ἀπότρεχε εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου καὶ εὖ σε ποιήσω”, ἱκανούσθω μοι ἀπὸ πάσης δικαιοσύνης καὶ ἀπὸ πάσης ἀληθείας ἧς ἐποίησας τῷ παιδί σου.» Ταῦτα περὶ τοῦ Ἰακώβ ὁ Μωϋσῆς εἰρηκῶς, μετὰ βραχέα φησιν· Ἀναστάς δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην ἔλαβεν τὰς δύο γυναῖκας καὶ τὰς δύο παιδίσκας καὶ τὰ ἔνδεκα παιδιά αὐτοῦ καὶ διέβη τὴν διάβασιν τοῦ Ἰαβώκ. Καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς καὶ διέβη τὸν χειμάρρου καὶ διεβίβασε πάντα τὰ αὐτοῦ. Ὑπελείφθη δὲ Ἰακώβ ὁ μόνος, καὶ ἐπάλαιεν ἄνθρωπος μετ’ αὐτοῦ ἕως πρωῆ. Εἶδεν δὲ ὅτι οὐ δύναται πρὸς αὐτόν, καὶ ἤψατο τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ (αὐτοῦ, καὶ ἐνάρκησεν τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ) Ἰακώβ ἐν τῷ | παλαίειν αὐτόν μετ’ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· «Ἀποστειλόν με· ἀνέβη γὰρ ὁ ὄρθρος.» Ὁ δὲ εἶπεν· «Οὐ μὴ σε ἀποστείλω ἐὰν μὴ με εὐλογήσῃς.» Εἶπεν δὲ αὐτῷ· «Τί τὸ ὄνομά σου ἐστίν;» Ὁ δὲ εἶπεν· «Ἰακώβ.» Ὁ δὲ εἶπεν· «Οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ’ Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων ἔση δυνατός.» Ἠρώτησεν δὲ Ἰακώβ καὶ εἶπεν· «Ἀνάγγειλόν μοι τὸ ὄνομά σου.» Καὶ εἶπεν· «Ἴνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς σὺ τὸ ὄνομά μου;» Καὶ εὐλόγησεν αὐτόν ἐκεῖ. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος Θεοῦ· «Ἴδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ.»

Εἶπέ μοι οὖν ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἦν ὁ τὴν πάλην πεποικῶς μετὰ τοῦ θεοφιλοῦς Ἰακώβ; Ἀνθρωπον μὲν γὰρ αὐτόν προηγουμένως καὶ διαρρήδην ὁ Μωϋσῆς προσηγόρευσεν – καὶ γὰρ φησιν Ὑπελείφθη δὲ Ἰακώβ ὁ μόνος, καὶ ἐπάλαιεν ἄνθρωπος μετ’ αὐτοῦ ἕως πρωῆ –, δείκνυσι δ’ αὐτόν οὐδὲν ἥττον καὶ διὰ τῆς κατ’ αὐτὴν τὴν πάλην ἀδρανούς ὑπολήψεως δηλονότι | κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ φαινομένην ἰσχὺν ἀνθρωπον τοῦ Ἰακώβ ἀναλκέστερον – καὶ γὰρ φησιν Ἴδεν δὲ ὅτι οὐ δύναται πρὸς αὐτόν, καὶ ἤψατο τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνάρκησεν τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ Ἰακώβ –, ἔτι γεμὴν παρίστησιν αὐτόν ἄνθρωπον

108/113 Gen. 32, 9-10 114/132 Gen. 32, 22-30 134 et 136/137 cf. ll. 118-119 141/143 cf. ll. 119-121

111 ἱκανούσθω *cod.* 121 αὐτοῦ – μηροῦ] *om. cod., cf. autem edd. LXX necnon ll. 142-143 et 193*

αὐθις καὶ διὰ τοῦ φάναι καὶ εἰπεῖν αὐτῶ· Ἀπόστειλὸν με·
 145 ἀνέβη γὰρ ὁ ὄρθρος· περιγραφομένου γὰρ καὶ τοῦτο καὶ
 κατεχομένου πάντως ἐστίν. Θεὸν δὲ πάλιν αὐτὸν προσαγο-
 ρεῦει καὶ δι' αὐτῆς ἐκείνου τοῦ παλαίοντος τῆς φωνῆς
 εἰρηκότος τῶ Ἰακώβ Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ
 ἀνθρώπων ἔση δυνατός, δηλαδὴ Θεὸν αὐτὸν ὀνομάσαντος.
 150 Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος ἄμειψις, φημί δὴ ἡ τοῦ
 Ἰσραὴλ, αἰνίττεται καὶ παρίστησιν· ἐρμηνεύεται γὰρ νοῦς
 ὄρων Θεόν, ὡς τῆνικάδε τοῦ Ἰακώβ ἑωρακότος δηλονότι
 Θεόν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ μὴ κατονομάσαι καὶ ἐξαιρεῖν τὸ
 ἴδιον ὄνομα φιλοπευστοῦντι τῶ Ἰακώβ διαδείκνυσιν αὐτὸν
 155 ὁμολογουμένως Θεόν· οὐδὲν γὰρ ἀκατωνόμαστον ἕτερον ἢ
 μόνον τὸ θεῖον. Ὡσαύτως γεμῆν | καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ ^{113^b}
 οἶδεν αὐτὸν καὶ ἀνακηρύττει Θεόν καὶ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τῶ
 τόπῳ δεδομένης ἐπωνυμίας – γέγραπται γὰρ Καὶ ἐκάλεσεν
 Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος Θεοῦ –, καὶ μέντοι
 160 καὶ προφανέστερον διὰ τοῦ εἰπεῖν· Ἴδον γὰρ Θεὸν πρόσω-
 πον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐσώθη μου ἢ ψυχῇ.
 Ἄλλ' ὁ μὲν Μωϋσῆς κατὰ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ καὶ πρόχει-
 ρον καὶ πρώτως ληπτόν, ἄνθρωπον αὐτὸν προηγουμένως
 ὠνόμασεν φήσας· Ὑπελείφθη δὲ Ἰακώβ ὁ μόνος, καὶ ἐπάλαιεν
 165 ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ· ὁ δὲ τοι θεσπέσιος Ἰακώβ διὰ τῆς
 κατὰ τὴν πάλην συμπλοκῆς καθάπερ μᾶλλον αὐτοῦ πειρα-
 θεῖς, κατὰ τὸ νοούμενον καὶ δευτέρως ὑπειλημμένον, Θεὸν
 αὐτὸν ὑστέρω ἐκάλεσεν εἰρηκῶς Ἴδον γὰρ Θεὸν πρόσω-
 πον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐσώθη μου ἢ ψυχῇ, τὴν ἀπὸ
 170 πάσης τῆς ἀνθρωπότητος ἧς ἔφερον καὶ τὸν τύπον φωνῆν
 ἀφιεῖς· σέσωσται γὰρ αὕτη καὶ τῆς τῶν θηρευόντων τὴν
 ψυχὴν αὐτῆς δαιμόνων ἀπήλλακται λωποδυσίας | καὶ τυραν- ^{113^v}
 νίδος ἐνωθεῖσα καὶ συμπλακεῖσα φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς
 175 νει σαφῶς ὅ φησιν Ἰακώβ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον
 ἰδεῖν τὸν Θεόν, ἐπεὶ πρόσωπον Θεοῦ γυμνῶς κατιδεῖν, ὡς
 ἀδύνατόν ἐστιν καὶ ἀμήχανον, αὐτὸς ὁ Θεὸς τῶ Μωϋσεῖ
 διαλεγόμενος ἀπεφήνατο διαρρήδην· καὶ γὰρ φησὶν· Οὐ
 δυνήση ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος

144/145 cf. ll. 122-123   146 et 148/149 cf. ll. 127-128   150/151 cf. ll.
 126-127   157/159 cf. ll. 130-131   160/161 cf. ll. 131-132   163/165 Gen. 32,
 24 (cf. ll. 118-119)   167/169 cf. ll. 131-132   175/176 cf. ll. 131-132
 178/180 Ex. 33, 20

164 φήσας] φησὶν *cod. a. corr.*

176 κατιδεῖν *cod.*, cf. *praef. p. XLVII*

- 180 τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. Οὗτος γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς ὃ
 ἔν δυσὶν οὐσίαις προκαταγγελλόμενος, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρω-
 πος ἐν ὑποστάσει μιᾷ πεφυκῶς ἐς ὕστερον ἀληθῶς, εἰ καὶ
 τύπος ὑπῆρχεν τὸ τηνικάδε γινόμενον, προεξεικονίζων
 δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὡσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς
 185 ἡμῶν εἴλετο τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν τε καὶ ἀσθένειαν
 αὐθαίρετως εἰς τὸ καταλύσαι δι' αὐτῆς τοῦ τυραννοῦντος
 διαβόλου τὴν δυναστείαν καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν κρίσει καὶ
 δικαιοσύνη κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὕτως δήπουθεν ἀνε-
 δέξατο | καὶ κατὰ τὸν τύπον τὸ ἀδρανὲς οἰκονομικῶς, ἵνα ^{113^b}
 190 καπὶ τῆς ἀληθείας αὐθαίρετον καὶ ἀνθρώπινον, ἀλλ' οὐ θεϊ-
 κὸν οὐδ' ἀκούσιον τὸ πάθος ἐννοῶμεν.
 Ἄλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἄψασθαι τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ τοῦ
 Ἰακώβ καὶ ποιῆσαι τούτῳ νάρκωσιν, ἀναφαίρετον σύμβο-
 λον ἦν τῆς διὰ Χριστοῦ γενησομένης τοῖς ἐξ Ἰακώβ
 195 καταγομένοις Ἰουδαίοις ἀνιάτου παρέσεως. Ἀπὸ γὰρ τῆς
 ἡμέρας τῆς πάλης τῆς πρὸς αὐτόν, ἤγουν τῆς ἐν τῷ
 σταυρῷ προσηλώσεως, ἔκτοτε ἄχρι τοῦ νῦν τῶν Ἰουδαίων
 τὸ γένος ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσιν νεναρκωμένον τῷ ὄντι καὶ
 παρειμένον ἐστὶν ἀμφοτέρωθεν, καὶ οὔτε νοητῶς οὔτε
 200 αἰσθητῶς οἰοί τε εἰσιν ὀρθοποδεῖν τὸ παράπαν, ὡς αὐτὰ
 μαρτυροῦσι τὰ πράγματα τῆς εὐρυχωρίας αὐτῶν καὶ τῆς
 ὀρθότητος αὐτῶν καὶ δυναστείας καὶ προκοπῆς· καταβοῶσι
 γὰρ ταῦτα τὴν ἀναφαίρετον νάρκωσιν καὶ τὴν ἀνιάτον
 πάρεσιν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀθέων Ἰουδαίων.
 205 Καὶ σκόπει τὸ | τοῦ τόπου παράλληλον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ^{114^a}
 φησὶν ὁ Μωϋσῆς· Ἀνέτειλεν δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἠνίκα
 παρῆλθεν τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ· αὐτὸς δὲ ἐπέσκαζεν τῷ μηρῷ
 αὐτοῦ. Κανταῦθα δὲ ταυτὸ τοῦτο σαφῶς ἐστὶν ἐπὶ τῆς
 ἀληθείας κατιδεῖν· μετὰ γὰρ τὸ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν
 210 ἐνυπόστατον καὶ συμφυᾶ χαρακτῆρα τῆς πατρικῆς ὑπο-
 στάσεως ἀνεληλυθέναι πάλιν εἰς οὐρανοὺς καὶ οἶονεὶ πα-
 ρελθεῖν, τοῦ μὲν σωτηρίου κηρύγματος αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπ' αὐ-
 τοῦ καταγγελθείσης θεογνωσίας τὸ φῶς εἰς ἅπασαν ἀνέτει-
 λεν τὴν ὑπουρανόν, καὶ πάντα τὰ ἔθνη δι' αὐτοῦ ἐφωτί-
 215 σθησαν καὶ ἐν αὐτῷ ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦσι – ταύτης

187/188 cf. Ps. 9, 8 et 9 (cf. V 533-534) 192/193 cf. II. 120-121
 206/208 Gen. 32, 31 210/211 Hebr. I, 3 211/212 cf. I. 207 215
 Rom. 13, 13

186 καταλύσαι] *acc. cod. servavitus, cf. praef. p. L* 209 καθιδεῖν *cod., cf. praef. p. XLVII*

γὰρ ὁ ἥλιος σημεῖον ἐστίν -, οἱ δὲ φύντες ἐξ Ἰακώβ ἐπέσκαζον ὡς ἀληθῶς τῷ μηρῷ παρευθὺς καὶ χωλαίνουσι δὲ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις αὐτῶν.

220 Ἰτέον δὲ ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ παραθετέον καὶ συναπτέον τοῖς ἤδη λελεγμένοις ἐκατέρωθεν, ἐκ τῶν | μεταγενεστέρως ^{π4^b} φημί καὶ προγενεστέρως γεγενημένων θείων χρησμῶν, εἰσαῦθις τὴν πίστωσιν.

Ἐν γοῦν τῇ Ἐξόδῳ Μωϋσῆς ὁ θεσπέσιος ὡδὲ φησιν· Καὶ
 225 ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Καὶ ἐπίδεν ὁ Θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ καὶ ἐγνώσθη αὐτοῖς. Καὶ Μωϋσῆς ἦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα Ἰοθῶρ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ ἱερέως Μαδιάμ καὶ ἦγεν τὰ πρόβατα ὑπὸ τὴν ἔρημον καὶ ἦλθεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ
 230 Χωρήβ. Ὡφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τοῦ βάτου, καὶ ὄρα ὅτι ὁ βάτος καίεται πυρὶ, ὁ δὲ βάτος οὐ κατεκαίετο. Εἶπεν δὲ Μωϋσῆς· «Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὄραμα τὸ μέγα τοῦτο, τί ὅτι οὐ κατακαίεται ὁ βάτος.» Ὡς δὲ ἶδεν Κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος
 235 ἐκ τοῦ βάτου λέγων· «Μωϋσῆ Μωϋσῆ.» Ὁ δὲ εἶπεν· «Τί ἐστίν;» «Μὴ ἐγγίσης ὡδε· λύσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν.» Καὶ εἶπεν αὐτῷ· | «Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός ^{π4^{va}}
 σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς
 240 Ἰακώβ.» Ἀπέστρεψεν δὲ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· εὐλαβεῖτο γὰρ κατεμβλέψαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Εἶπεν δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· «Ἴδὼν ἴδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῆς κραυγῆς αὐτῶν ἀκήκοα ἀπὸ τῶν ἐργοδιωκτῶν· οἶδα γὰρ τὴν ὀδύνην αὐτῶν· καὶ
 245 κατέβην τοῦ ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων.»

Σύνες ᾧ Ἰουδαῖε ὅτι τρεῖς ὀνομασίας τῷ αὐτῷ καὶ ἐνὶ ὀφθέντι ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου καὶ χρησιμοδοτήσαντι τῷ Μωϋσεὶ προδήλως ἀνατίθησιν, ἄγγελον αὐτὸν ὀνομάσας καὶ Κύριον καὶ Θεόν· αὐτὸς οὗτος ὁ θεόπτης καὶ θεολογικώτατος Μωϋσῆς. Ἄλλ' αἱ μὲν ἄμφω, ἢ Κύριος λέγω καὶ
 250

216 cf. l. 206   217 cf. l. 207   217/219 III Reg. 18, 21   224/245 Ex. 2,
 24 - 3, 8   248 cf. l. 230   249 cf. l. 234   cf. ll. 238-239   250 cf. l. 234

228 Ἰοθῶρ] *servauimus cum cod.*   236 λύσον] *acc. cod. servauimus, cf. praef. p. L*

ἡ Θεός, τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑπολήψεως σημαντικαὶ τοῦ
 ὀφθέντος εἰσίν· Θεὸν γὰρ καὶ Κύριον τοῦ παντός ἐκατέρα
 παρίστησιν αὐτὸν ἐξίσου καὶ προφανῶς, θατέρα δ' αὐ
 λειτουργικὴν | αὐτῷ τὴν ἀξίαν ἀπονέμει καὶ ἀνατίθησιν, ^{114^{vb}}
 255 ἄγγελον Θεοῦ κατονομάσασα τοῦτον. Προηγουμένως μὲν
 γὰρ φησιν Ὡφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρός
 ἐκ τοῦ βάτου, ἔπειτα δὲ φησιν Ὡς δὲ ἶδεν Κύριος ὅτι
 προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάτου
 λέγων· «Μωϋσῆ Μωυσῆ», εἶτα Καὶ εἶπεν αὐτῷ· «Ἐγὼ εἰμι
 260 ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς
 Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ.» Ὁρᾷς ὅτι πρὸς ὃν ἔφη
 ἄγγελον Κυρίου ὀφθῆναι αὐτῷ ἐν φλογὶ πυρός ἐκ τῆς
 βάτου, τὸν αὐτὸν προσηγόρευσε Κύριον ἐκ τῆς βάτου
 πεφωνηκότα καὶ κεκληκότα καὶ εἰπόντα Μωϋσῆ Μωϋσῆ,
 265 ὃς καὶ Θεὸς εἶναι τῶν προγόνων αὐτοῦ, λέγω δὴ τοῦ
 Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, διεμαρτύρατο καὶ
 καθωμολόγησεν;

Εἰ δὲ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καὶ ἄγγελον Κυρίου καὶ
 Κύριον καὶ Θεὸν εἶναι καὶ καλεῖσθαι Μωϋσῆς παραδίδωσι,
 270 διχῶς τὴν περὶ αὐτοῦ διαστείλας καὶ διελὼν καὶ μυ-
 σταγωγῆσας ὑπόληψιν – δουλικὴν φημί καὶ δεσποτικὴν –, |
 τίνα ἄρα ὧ Ἰουδαῖε τοῦτον εἶναι νομίζεις, φράσον ἡμῖν καὶ ^{115^a}
διόρισον. Ἄρα τινὰ τῶν κατὰ κοινού τῆς ἀγγελικῆς προση-
 γορίας εἰληχότ(ων) τὴν κλήσιν καὶ τῷ Θεῷ λατρευόντων
 275 καὶ λειτουργούντων ἐφ' ᾧπερ ἂν καὶ βούληται σκοπῶ τὲ
 καὶ πράγματι τῆς ἑαυτοῦ θεϊκῆς δεσποτείας; Ἀλλ' οὐκ οἶ-
 μαί σε τοῦτο τοπάσαι τὸ σύνολον, κὰν λίαν ἀμυδρὸς τις
 εἶ καὶ ἀμαθὴς τε καὶ δύσνους, ἐπεὶπερ καὶ Κύριον τὸν
 ὀφθέντα ἐν φλογὶ πυρός ἐκ τῆς βάτου προσαγορεύει καὶ
 280 Θεὸν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ δια-
 δείκνυσιν ἢ θεολογία διαρρήδην τὲ καὶ σαφῶς ταύτης δὲ
 τῆς θεαρχικῆς ὀνομασίας καὶ ὑπολήψεως οὐδεὶς ποτὲ τῶν
 λειτουργικῶν ἀγγέλων γέγονεν τὸ παράπαν ἐντός.

Ἀλλὰ γὰρ τάχα μηδαμῶς εὕρηκῶς ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὑπολήψει
 285 χώραν ὧ Ἰουδαῖε, ἐφ' ἑτέραν ἐξ ἀνάγκης ἀτραπὸν παρεκ-

251 cf. ll. 238-239   255/257 cf. ll. 230-231   257/259 cf. ll. 233-235
 259/261 cf. ll. 238-240   262/263 cf. ll. 256-257   263/264 cf. ll. 258-259
 265 cf. l. 260   268/269 cf. ll. 261-265   278 cf. l. 234   279 cf. ll. 230-
 231   280 cf. ll. 239-240

253 θατέρα] *sic cod.*, cf. XI 274

274 εἰληχότα *cod.*

(276) αὐτοῦ *cod. a. corr.*

κλινεῖς, καὶ φήσεις ὅτι πάντως ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἦν ὁ καὶ
 παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις θρησκευόμενος | δῆθεν δηλαδὴ Θεὸς ^{π5^b}
 καὶ πατήρ. Ἄλλ' ἔστιν καὶ τοῦτο καθὼς προειρήκαμεν τὴν
 ἴσῃν ἔχον καὶ τὴν αὐτὴν ἀτοπίαν· ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὑπειλημ-
 290 μένον καὶ δοξαζόμενον δεσπότης καθίστησι τοὺς δούλους,
 τοῦτο δὲ δοῦλον ἀναδείκνυσι τὸν δεσπότην. Εἰ γὰρ
 οὗτος ἐστὶν ὁ προσαγορευθεὶς ἄγγελος Κυρίου παρὰ τοῦ
 Μωϋσέως, ἐξ ἀνάγκης ἑτέρου τινὸς Κυρίου κατ' οὐσίαν
 ἢ καθ' ὑπόστασιν πεφυκότης ἄγγελος ἦν καὶ ὠνόμαστο
 295 δῆπουθεν· τοῦτο δὲ πρόδηλον ἔχει τὸ ἄτοπον ὡς ἅπαντες
 ἴσασιν.

Ἄλλὰ γὰρ εὖ οἶδα ὡς πάντοθεν ἀπειργόμενος καὶ συνε-
 λαυνόμενος καθομολογήσης καὶ ἄκων τὴν ὑφ' ἡμῶν πρε-
 σβευομένην ἀλήθειαν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ συναΐδιον
 300 καὶ ὁμότιμον τὸν ἐνηνθρωπηκότα δι' ἄφατον ἔλεον σωτήρα
 Χριστὸν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς βουλήν συμφυῶς
 ἀναγγείλαντα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ταύτη τοι καλούμενον
 ἄγγελον κατὰ τὸν Ἡσαΐαν καθὼς ἔφθμεν εἰπόντες, φά-
 σκόντα | διαρρήδην Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ^{π5^a}
 305 ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ
 καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἄγγελος, δηλαδὴ
 τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς καὶ ἐξουσια-
 στῆς καὶ ἀρχῶν εἰρήνης καὶ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.
 Ἦ οὐχὶ τὸ ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου ὀφθῆναι καὶ δόξαι μὲν
 310 πυρὶ κατακαίειν τὴν βάτον, οὐδαμῶς δὲ ταύτην κατακε-
 καῦσθαι, προδήλως ἡμῖν τὴν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτή-
 ρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν προηνίττετό τε
 καὶ ὑπεξέφαινε, ἥκιστα τῷ πυρὶ τῆς ἰδίας θεότητος τὴν
 315 χαμαιπετὴ καὶ πρόσγειον καὶ χαμαίζηλον καὶ κατατετραχυμ-
 μένην τὴν καὶ συμπεπλεγμένην ταῖς φυσικαῖς τῶν παθῶν
 καὶ γνωμικαῖς ἀκάνθαις ἀνθρωπίνην οὐσίαν καταφλέξαντός
 τε καὶ διολέσαντος ἐν τῇ ἐνώσει καὶ συναφείᾳ τῇ πρὸς
 αὐτήν, ἐφ' ἧς ὡς ἐπὶ τῆς βάτου πάλοι τῷ Μωϋσεὶ καὶ νῦν
 ἐπέφανεν καὶ προσωμίλησεν τοῖς ἀνθρώποις, ἐπεὶ περ ἀπρόσι- ^{π5^b}
 320 τον καὶ ἄστεκτον ἦν αὐτὸ καθ' αὐτὸ καὶ γυμνὸν τὸ πῦρ
 αὐτοῦ τῆς θεότητος;

Ἄλλ' οἶμαι τὸν δύσεριν Ἰουδαῖον ἐνστασιν ποιήσασθαι
 ἀποτάδην καὶ φῆσαι πρὸς ἡμᾶς ὡς «Οὐχ' εἶς ἦν ὁ τῷ
 μεγάλῳ Μωϋσεὶ ἐπὶ τῆς βάτου ὀφθείς, ἀμφοτέροις ὀνόμασι

288 cf. ll. 29-33

292 cf. l. 230

303/308 cf. ll. 89-93

309/311 cf. ll.

- 325 προσαγορευόμενος καὶ Θεὸς καὶ ἄγγελος, ἵνα καθάπερ ἐξ ἀνάγκης ὁ Χριστὸς οὗτος εἶναι παραληφθῆ κατὰ τὴν ὑμέτεραν ὑπόληψιν, ἀλλ' ἄγγελος μὲν Κυρίου ὡφθη τῷ Μωϋσεῖ ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου σαφῶς, ἕτερος γεμὴν ὑπῆρχεν Κύριος καὶ Θεὸς ὁ καλέσας αὐτὸν καὶ προχειρισάμενος εἰς τὴν διακονίαν τῆς προφητείας, ὅς καὶ διετείνετο Θεὸς εἶναι τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ καὶ τοῦ Ἰακώβ· καὶ ταύτη τοι νοοῦντες, οὐκ ἐκβιασθῶμεν τὰς ἄμφω προσηγορίας κατὰ τοῦ ἑνὸς ἐκλαμβάνειν καὶ Θεὸν καὶ ἄγγελον καλεῖν τὸν αὐτόν.»
- 335 Ἄλλὰ σύγες ὦ Ἰουδαῖε τῶν τε(ρ)θρειολογιῶν σου τὸ ~~ἄτοπον~~. Εἰ γὰρ ὡς σὺ λέγεις ἐκ μὲν τῆς βάτου ὡφθη ὁ ἄγγελος, | ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ βάτου προσεφώνησε καὶ ἐλάλησεν ὁ κατονομασθεὶς τῷ Μωϋσεῖ Κύριος, ἄρα σαφῶς οἱ ἄμφω ἐπὶ τῇ βάτῳ ἐξίσου καὶ παραπλησίως τὴν ἰδίαν 116^a
 340 ἐκέκτηντο ἴδρυσιν, ἐποχοῦμενος αὐτῇ καὶ ἐφιζάνων ἐκάτερος καθ' ὑπόληψιν ἰσορροπίας, ἀλλ' οὐ κατὰ τινὰ διαφορὰν καὶ προτίμησιν· οὐδὲν γὰρ τὶ τοιοῦτον ὁ προφήτης ἐνέφηεν, ἀλλ' ἡ μόνον ὅτι ἐκ τῆς βάτου ἄγγελος αὐτῷ ὡφθη, καὶ Κύριος ἐκ τῆς βάτου ἐλάλησεν. Εἰ δὲ τοῦτο, 116^b
 345 σαφῶς εὐρεθήσονται τῆς αὐτῆς ἐκάτερος ὑπολήψεως· καὶ γὰρ δὴ πάντως αἱ κατὰ τὸν ἕνα τρόπον καὶ τὸν αὐτὸν ὑπάρχουσαι τῶν τινῶν ἐφιδρύσεις ἀδιαστάτως τὲ καὶ ἀπαρallάκτως, ἰσοκλεεῖς αὐτοὺς καὶ ὁμοτίμους ἐκδιδάσκουσιν ἀριδήλως. Εὐρίσκεται τοίνυν καθ' ὑμᾶς ὦ Ἰουδαῖοι ὁ ἄγγελος 350
 350 τῷ Θεῷ παραπλήσιος τὲ καὶ ἴσος, ὅπερ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον.

Τάχα δὲ καὶ μείζων τὲ καὶ καθ' ὑπέρθεσιν κατὰ τὴν σὴν δόξαν ὦ Ἰουδαῖε παραληφθήσεται τοῦ κατονομασθέντος Κυρίου ὁ ἄγγελος· καὶ γὰρ | ἐξ ἀνάγκης πάντως ὁμο- 116^b
 355 λογήσης ὡς οὐχ' ἑτέρου τινός, ἀλλὰ τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου τὸ ὄραμα ἰδεῖν ἐπειράτο ὁ Μωϋσῆς. Τί γὰρ καὶ ὄλως τοῦ μηδαμῶς ὀφθέντος ἠβουλήθη κατιδεῖν καὶ καταλαβεῖν; Τὸ γὰρ ὄραμα τοῦ ὀραθέντος, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ μὴ ὀραθέντος δῆπουθεν ἦν. Εἰ οὖν ὥπται μὲν

325 cf. ll. 238-239	cf. l. 230	327/328 cf. ll. 230-231	329 cf. ll. 234
et 238-239	331 cf. l. 239	333 cf. ll. 238-239	cf. l. 230
ll. 230-231	337/338 cf. ll. 234-235	343/344 cf. ll. 230-231	344 cf. ll.
234-235	354 cf. l. 234	cf. l. 230	355/356 cf. ll. 230-231
ll. 230-231			359/360 cf.

- 360 ἄγγελος Κυρίου ἐκ τῆς βάτου τῷ Μωϋσεῖ καὶ τούτου δὴ
τοῦ ὀφθέντος τὸ ὄραμα θεώμενος ὁ Μωϋσῆς ἐπειράθη
προσεπιγνῶναι τὲ καὶ καταλαβεῖν, οὐκέτι γεμῆν ὁ ὀφθεῖς
αὐτῷ ἄγγελος προσεφώνησεν καὶ ἀπηγόρευσεν τὸν προ-
σεγγισμὸν, ἀλλ' ἕτερός τις ὁ καὶ Κύριος ὑπ' αὐτοῦ προσαγο-
365 ρευθεῖς, μείζων ἄρα τούτου ἐκεῖνος καὶ καθύπερθεν τοῦ
κατονομασθέντος Κυρίου ὁ ἄγγελος ἦν, ἅτε δὴ τάξιν
λειτουργικὴν ἐπίδειξαμένου δηλαδὴ πρὸς αὐτόν· τὸ γὰρ
Μωϋσῆ Μωϋσῆ μὴ ἐγγίσσης ὧδε τοῦ παρειλημμένου Κυ-
ρίου λόγος ἐστὶν ἀπείργοντος τὸν Μωϋσῆν κατανοῆσαι |
370 τοῦ ἀγγέλου τὸ ὄραμα. Τοῦτο δὲ πρόδηλον ἔχει τὴν ^{π6^v}
ἀτοπίαν. Οὐκ ἄλλος τοίνυν ὁ ἐκ τῆς βάτου ὀφθεῖς ἄγγελος
ἦν καὶ ἕτερος ὁ ἐκ τῆς μιᾶς βάτου καὶ τῆς αὐτῆς λαλήσας
τῷ Μωϋσεῖ Κύριος· τοῦτο γὰρ ἄτοπον ἀπεφάνθη καὶ παν-
τελῶς ἀδύνατον.
- 375 Ἄλλωστε εἰ ὧφθη μὲν τῷ Μωϋσεῖ ἄγγελος Κυρίου τῶν
κατὰ κοινοῦ ταύτην εἰληχότων τὴν κλήσιν, κεχρησιμοδόγηκε
δ' αὐτῷ λαλήσας μὲν, ἀλλ' οὐκ ὀφθεῖς ὁ Θεός, εὐρίσκεται
προδήλως ψευδόμενος οὗτος αὐτὸς ὁ Θεός, ὅπερ ἄτοπον
καὶ ἀδύνατον· ἔφη γὰρ καὶ παρεκελεύσατο τῷ Μωσεῖ
380 διαρρήδην ἐξειπεῖν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὡς αὐτὸς ὁ Θεός,
ἀλλ' οὐκ ἄγγελος ὧφθη αὐτῷ· καὶ γὰρ φησιν· Ἐλθὼν οὖν
συνάγαγε τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ ἐρεῖς πρὸς
αὐτούς· «Κύριος ὁ Θεός τῶν πατέρων ὑμῶν ὠπταί μοι, ὁ
Θεός Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ λέγων·
385 "Ἐπισκοπῆ ἐπέσκεμμαι ὑμᾶς."» Παραληφθήσεται δ' αὐ καὶ
Μωϋσῆς πεφενაკισμένος καὶ φενακίσας πάλιν | τοὺς υἱοὺς ^{π6^{vb}}
Ἰσραὴλ· καὶ γὰρ φησιν· Ἀπεκρίθη δὲ Μωϋσῆς καὶ εἶπεν·
«Ἐὰν οὖν μὴ πιστεύσωσί μοι μηδὲ εἰσακούσωσι τῆς φωνῆς
μου – ἐροῦσι γὰρ ὅτι οὐκ ὠπταί σοι ὁ Θεός – τί ἐρῶ πρὸς
390 αὐτούς;» Καὶ μετὰ τὴν τοῦ προτέρου σημείου καὶ τεραστίου
θεία ῥοπή τοῦ ὀφθέντος καὶ χρησιμοδοτοῦντος τῷ Μωϋσεῖ
γεγεννημένην ἐπίδειξιν, πάλιν αὐτῷ φησὶν ὁ Θεός· ἵνα
πιστεύσωσιν ὅτι ὠπταί σοι Κύριος ὁ Θεός τῶν πατέρων
αὐτῶν, ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεός
395 Ἰακώβ. Ἴδου τοίνυν πολλάκις αὐτὸς ὀφθῆναι τῷ Μωϋσεῖ

363 cf. I. 230   364 cf. I. 234   366 cf. I. 234   cf. I. 230   368/369 cf.
II. 234-236   371 cf. II. 230-231   372/373 cf. II. 234-235   375 cf. I. 230
381/385 Ex. 3, 16   387/390 Ex. 4, 1   392/395 Ex. 4, 5

375 μωσεῖ *cod. a. corr.*

388 μὴ] *supra lin. cod.*

φησὶν ὁ Θεός, καὶ Μωϋσῆς δ' αὐτῷ ὠφθαί αὐτῷ Θεόν,
 ἀλλ' οὐκ ἄγγελον εἶπεῖν ἔφη τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· οὐκ ἄγγε-
 λος ἦν ἄρα τις τῶν κατὰ κοινοῦ τὴν τοιαύτην ἐχόντων
 κλήσιν ὁ τῷ Μωϋσεῖ ὀφθεῖς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός τοῦ Ἄ-
 400 βραὰμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ ὁμολογουμένως καὶ
 προφανῶς, ὅς ἐστιν Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τε καὶ
 Κύριος καὶ συναϊδῖος υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, Θεός μὲν
 ὠνομασμένος καὶ Κύριος ἣ πέφυκεν αἰδίως καὶ πρώτως,
 ἄγγελος δ' αὐτῷ ἣ γέγονεν ἐπ' ἐσχάτων τε καὶ δευτέρως κατὰ 117^a
 405 τὸν λόγον τῆς ἀγαθοπρεποῦς αὐτοῦ καὶ φιλανθρώπου συγ-
 καταβάσεως, καθ' ἣν ἀνήγγειλέν τε καὶ ἐφάνέρωσεν τοῖς
 ἀνθρώποις τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός καὶ τῆς ἀληθινῆς
 ζωῆς καὶ τῆς θείας βασιλείας τὸ εὐαγγέλιον, καὶ διὰ τοῦτο
 προσηγορεύθη καὶ ἄγγελος βουλῆς καθὼς φησὶν ὁ μεγα-
 410 λοφωνότατος Ἡσαΐας.

Ἄλλὰ παλινδρομήσωμεν ἀνόπιν καὶ τὸν προπάτορα τοῦ-
 τον καὶ πατριάρχην Ἀβραὰμ μεταχειρισώμεθα τῷ προ-
 κειμένῳ σκοπῷ, καὶ δεῖξωμεν αὐτὸν ἀρχῆθεν καὶ πρώτως
 ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν δεδεγμένον τὸν οὐράνιον καὶ
 415 θεῖον χρησμὸν, ὀπηνίκα καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Χαρρὰν καὶ τῆς
 προγονικῆς ἐστίας καὶ κληρουχίας ἀπάσης εἴλετο προθύμως
 δρασμὸν, πειθαρχήσας εὐ μάλα καὶ θάπτον τῷ θεσπίσματι
 τοῦ χρησιμοδοτήσαντος. Γέγραπται γοῦν· *Καὶ εἶπεν Κύριος*
τῷ Ἀβραάμ· «Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγε-
 420 *νείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ δεῦρο εἰς*
τὴν γῆν | ἣν ἄν σοι δεῖξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα 117^b
καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλύνω τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ
εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς
καταρωμένους σε καταράσομαι· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν
 425 *σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.»* Τοῦτον τὸν θεῖον χρησμὸν
 καταρχὰς καὶ πρώτον δεξάμενος ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ,
 αὐτίκα καὶ παρευθύς μελ(λ)ήσεως ἄτερ ἐνήργει καὶ μέντοι
 καὶ εἰς πέρας ἤγεν τὸ θεσπισθέν. Γέγραπται γὰρ *Καὶ*
ἐπορεύθη Ἀβραάμ καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος, καὶ
 430 *μετὰ βραχέα δὲ πάλιν φησὶν· Καὶ ὠφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ*

396 cf. ll. 383-384, 389, 393-394   399/400 cf. ll. 239-240   402 cf. ll.
 238-239   403 cf. l. 234   404 cf. l. 230   409 cf. ll. 91-92 et 306
 418/425 Gen. 12, 1-3   428/429 Gen. 12, 4   430/433 Gen. 12, 7

422 μεγαλύνω] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLII*   427 μελήσεως *cod.*

καὶ εἶπεν αὐτῷ «Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην»,
καὶ ὠκοδόμησεν ἐκεῖ Ἄβραμ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ
ὀφθέντι αὐτῷ.

Ταῦτα μενοῦν ἀναγέγραπται καὶ ἱσθόρηται καὶ ὠμο-
435 λόγηται πάντῃ τε καὶ πάντως ὡς Θεὸν εἶναι καὶ Κύριον
τῶν ὄλων τὸν κεκληκότα καὶ εὐλογηκότα τὸν Ἄβραάμ.
Εἶπερ ἡμεῖς ἀποδείξωμεν ἐξ ἐνδόξου γραφῆς | καὶ προφη- ^{117^{va}}
τικῆς μαρτυρίας, τὸ τὸν υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήρα
Χριστὸν τὸν κεκληκότα καὶ εὐλογηκότα τὸν Ἄβραάμ, πάν-
440 τως ἄρα κατὰ τὴν ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαιοτάτην ἀπαίτη-
σιν ὧ Ἰουδαῖε, Θεὸν αὐτὸν ὁμολογήσης τοῦ Ἄβραάμ καὶ
Κύριον τοῦ παντός. Φησὶν γοῦν ὁ μέγας Ἡσαΐας· Οὕτως
λέγει Κύριος· «Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς
μητρὸς ὑμῶν, ὃ ἐξαπέστειλα αὐτήν; Ἦ τίτις ὑπόχρεως ὧν
445 πέπρακα ὑμᾶς; Ἴδου ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ
ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Τί ὅτι
ἦλθον καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ
ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ρύσασθαι; ἢ οὐκ ἰ-
σχύω τοῦ ἐξελέσθαι; Ἴδου τῇ ἀπειλῇ μου ἐξερημώσω τὴν
450 θάλασσαν καὶ θήσω ποταμοὺς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται
οἱ ἰχθύες αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδωρ καὶ ἀποθανοῦνται
ἐν δίψῃ, καὶ ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ θήσω ὡς
σάκκον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ.» Κύριος δίδω|σί μοι γλῶσ- ^{117^{vb}}
σαν παιδείας τοῦ γνῶναι ἐν καιρῷ ἠνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον,
455 ἔθηκέν μοι πρωτῷ, προσέθηκέν μοι ὥτιον ἀκούειν· καὶ ἡ
παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μοι τὰ ὦτα, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ
οὐδὲ ἀντιλέγω. Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς
δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀ-
πέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων· καὶ Κύριος βοηθός
460 μου ἐγένετο, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρό-
σωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν καὶ ἔγνων ὅτι οὐ μὴ
αἰσχυρθῶ, ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με. Τίς ὁ κρινόμενός
μοι; ἀντιστήτω μοι ἄμα· καὶ τίς ὁ δικαιούμενος; ἐγγισάτω
μοι. Ἴδου Κύριος βοηθεῖ μοι· τίς κακώσει με; Ἴδου πάντες
465 ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς καταφάγεται
ὑμᾶς. Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; Εἴσακουσάτω
τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ· οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει,
οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεποίθατε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου
καὶ ἀντιστηρίσασθε | ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἴδου πάντες ὑμεῖς πῦρ ^{118^a}

442/478 Is. 50, 1 - 51, 2

444 δ] sic cod., cf. ll. 481 et 577, sed cf. VI 139

- 470 καίετε καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ
 πυρὸς ὑμῶν καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἔξεκαύσατε· δι' ἐμὲ ἐγένετο
 ταῦτα ὑμῖν, ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. Ἀκούσατέ μου οἱ
 διώκοντες τὸ δίκαιον καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον, ἐμβλέψα-
 475 τέ εἰς τὴν στερεὰν πέτραν ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν
 βόθρον τοῦ λάκκου ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ
 τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς·
 ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν καὶ ἠύλόγησα αὐτὸν καὶ
 ἠγάπησα αὐτὸν καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν.
 Ἄριδηλον μὲν γὰρ καὶ λίαν καταφανὲς ὡς ὁ φάσκων
 480 Κύριος ἀνωτέρω Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς
 μητρὸς ὑμῶν, ὃ ἐξαπέσταλκα αὐτήν; καὶ μέντοι καὶ παντο-
 κρατορικὴν ἔχειν καὶ παναλκεστάτην ἰσχὺν διατεινόμενος
 ἐν τῷ λέγειν δύνασθαι τῇ ἀπειλῇ αὐτοῦ τὴν θάλασσαν
 ἐξερημοῦν καὶ τιθέναι τοὺς ποταμοὺς ἐρήμους, καὶ μέντοι
 485 καὶ τὸν οὐρανὸν ἐνδεδικέναι | σκότος καὶ τὸ περιβόλαιον ^{118^b}
 αὐτοῦ τιθέναι καθάπερ σάκκον, οὗτος αὐτὸς ἀμέσως φησὶν
 εἰληφέναι παρὰ Κυρίου γλῶσσαν παιδείας τοῦ γινώ-
 σκειν ἐν καιρῷ χρειωδῶς λόγον ἀποκριθῆναι σοφὸν πρὸς
 αἰσχύνην καὶ ἦτταν τῶν ἀμιλλᾶσθαι καὶ ἀντιπαρεξάγειν
 490 αὐτῷ δηλονότι βεβουλημένων, ἀλλ' ἐκουσίως δεδωκέναι τὸν
 ἑαυτοῦ νῶτον εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα,
 καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ μὴ ἀποστρέψαι τὸ σύνολον ἀπὸ
 τῆς τῶν ἐγγελώντων αὐτῷ καὶ κατεμπτυόντων αἰσχύνης,
 ὃς καὶ βοηθὸν αὐτοῦ γεγονέναι καὶ συλλήπτορα λέγει τὸν
 495 Κύριον καὶ τούτου χάριν μὴ ἐντραπῆναι προσήκασθαι τὰς
 γεγενημένας εἰς αὐτὸν παροινίας, καίτοι καὶ ἀνευθύνας
 πάσχοντα καὶ μηδεμιᾶ κατακρίσει διὰ τινος ὄντα πλημμε-
 λείας ὑπόδικον. Δηλοῖ γὰρ τοῦτο σαφῶς ὃ φησιν, *Τίς ὁ*
κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἄμα· καὶ τίς ὁ δικαιούμενος;
 500 *ἐγγισάτω μοι, | τουτέστιν «Οὐδεὶς μοι τὸ παράπαν οἶός τέ ^{118^{va}}*
ἐστὶν ἐγκλήματι προσανάψαι καὶ ἁμαρτίαν ἀποφῆναι τῶν
ἐμῶν παθημάτων αἰτίαν.» Τοῦδ' ἔνεκα γὰρ καὶ κακορροθεῖ
 καὶ ἐκφραυλίζει τοὺς εἰς αὐτὸν παροινήσαντας φάσκων Ἰδοὺ
 πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς κατα-
 505 φάγεται ὑμᾶς, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ σκότει τούτους ἵεναι καὶ

480/481 cf. ll. 443-444

490/493 cf. ll. 457-459

503/505 cf. ll. 464-466

482/486 cf. ll. 448-453

494/495 cf. ll. 459-460

487/488 cf. ll. 453-454

498/500 cf. ll. 462-464

481 ὅ] *sic cod., cf. ll. 444 et 557, sed cf. VI 139 servavimus, cf. praef. p. XLVI*489 ἀμιλλᾶσθαι] *spir. cod.*

- μηδαμῶς εἶναι φῶς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας αἰνίττεται, καὶ πρὸς ἐπιστροφήν δὲ προκαλεῖται καὶ μεταμέλειαν καὶ μεταγνῶσιν· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἀμετάθετον αὐτῶν προΐδεν τὴν φιλοπόννηρον καὶ κυριοκτόνον προαίρεσιν, ἐξήνεγκεν εἰ-
 510 κότως τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν, πεφανερῶκώς αὐτῆς καὶ τὴν αἰτίαν· καὶ γὰρ φησιν· Ἴδου πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν καὶ τῇ φλογὶ ἧ ἐξεκαύσατε· δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε.
- 515 Ταῦτα εἰπὼν ἀμέσως ἐπήγαγεν Ἀκούσατε οἱ | διώκοντες ^{π18^{vb}} τὸ δίκαιον καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον, ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βόθυνον τ(οῦ) λάκ(κ)ου ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς· ὅτι εἰς ἦν, καὶ
 520 ἐκάλεσα αὐτὸν καὶ εὐλόγησα αὐτὸν καὶ ἠγάπησα αὐτὸν καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν, τουτέστιν «Εἰ καὶ ταῦτα δεδράκατέ μοι παρανόμως καὶ δυσσεβῶς, ἀλλ' οὖν ὅσοι περιπολλοῦ ποιείσθε δικαιοσύνην καὶ ζητεῖτε τὸν Κύριον, ἀκούσατέ μου τῆς διδαχῆς καὶ Θεὸν ὁμολογήσατέ με καὶ Κύριον, ἐπεὶπερ
 525 ἐγὼ εἶμι σαφῶς ὁ καὶ τὸν προπάτορα ὑμῶν Ἀβραὰμ μετὰ τὴν μόνης τῆς Σάρρας τῆς ἑαυτοῦ συνεύνου καλέσας καὶ διαστήσας ἐκ τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ εὐλόγησας καὶ ἀγαπήσας καὶ πληθύνας αὐτόν. Εἰ γὰρ οὐκ ἦμην Κύριος καὶ Θεός, κὰν ἄνθρωπος γέγονα διὰ τὸ σῶσαι τὸν
 530 ἄνθρωπον, πῶς θανατωθεὶς ὑφ' ὑμῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐγήγερμαι πάλιν τριήμερος ἐκ νεκρῶν; Καὶ γοῦν ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν ἣν αὐτοὶ ὑμεῖς ἐλατομήσατε, καὶ ^{π19^a}
 535 ἴδετε εἰ ἔστιν ἐν αὐτῷ κατακείμενος νέκυς, καὶ γνῶτε σαφῶς ὅτι κὰν ὡς ἄνθρωπος ἐτεθνήκειν ἐκουσίως πρὸς τὸ πάθος αὐτομολήσας, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἐξανέστην τριήμερος.» Ἐμφαίνει δὲ ταύτην τὴν προφητικὴν ῥῆσιν καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς εὐαγγέλιον ὡδὶ φάσκον· Καὶ καθελὼν αὐτόν Ἰωσήφ ἐνείλη-
 540 σε τῇ σινδόνῃ καὶ κατέθηκεν αὐτόν ἐν μνημείῳ ὃ ἦν

511/514 cf. ll. 469-472

515/521 cf. ll. 472-478

523 cf. ll. 515-516

526/528 cf. ll. 518-521

531/533 cf. ll. 516-518

539/542 Marc. 15, 46

515 post Ἀκούσατε *forsan addendum est* μου, cf. *edd. LXX* necnon ll. 472, 523 et VI 168 517 τοῦ] τὸν *cod.* 518 λάκου *cod.* 527 πατρῴας] *servavitimus cum cod., cf. praeef. p. XLVI* \ ἐστίας] ἔστησας *cod. a. corr.*, ἐστήσας *cod. b. corr.* ✓

λελατομημένον ἐκ πέτρας καὶ προσεκύλισεν λίθον ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου.

Οὐκοῦν δέδεικται πάντως ὅτι εἰ καὶ Κύριος τοῦ παντός καὶ ἐξουσιαστής (γ)ε ὁ ταῦτα φάσκων ὑπῆρχεν, ὁ καὶ τὸν
 545 Ἄβραάμ δὲ καλέσαι διατεινόμενος καὶ εὐλογῆσαι καὶ αὐξή-
 σαι (καὶ) ἀποφῆναι δυσαρίθμητον πλῆθος, ἀλλ' οὖν γε καὶ
 παθητὸς ἄνθρωπος καὶ δούλου μορφήν φέρων καὶ νῶτον
 ἔχων καὶ σιαγόνας καὶ πρόσωπον ὁ αὐτὸς ἀναφαίνεται |
 διαρρήδην καὶ τηλαυγῶς, ὅπερ πορρωτάτω γε καὶ μακράν ^{119^b}
 550 ἐστὶν πάντη τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπολήψεως·
 οὐκοῦν μόνῳ τῷ σωτῆρι Χριστῷ τῆς προκειμένης προφη-
 τείας ἢ περιοχῇ προσαρμόττει σαφῶς.

Καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν πάντως ὁ Κύριος ὁ φάσκων διὰ τῆς
 τοῦ προφήτου φωνῆς πρὸς τὸν ἀπειθῆ καὶ ἀγνώμονα καὶ
 555 σκληροτράχηλον τῶν Ἰουδαίων λαὸν διὰ τὴν μεμισημένην
 αὐτῶν καὶ ἐκβεβλημένην συναγωγὴν Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ
 ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ὃ ἐξαπέστειλα αὐτήν; Ἦ τίνι
 ὑπόχρεως ὦν πέπρακα ὑμᾶς; τουτέστιν «Οὐκ ἐξ ἐμοῦ
 γέγονεν ἢ αἰτία τῆς ὑμετέρας ἀποστασίας καὶ ἐκβολῆς·
 560 οὐδὲ γὰρ τινι χρέος ὀφείλων καὶ ἀποτινύναι τοῦτο βου-
 λόμενος, ἐξεδόμην ἀπεμπολήσας ὑμᾶς, ἵνα προσκτήσωμαι
 τὸ μὴ προσόν μοι καὶ ὅπερ οὐκ εἶχον, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς
 τὴν τοιαύτην ἀποστασίαν ἐπρυτανεύσατε· ταῖς γὰρ ἁμαρ-
 τίαῖς ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα
 565 τὴν μητέρα ὑμῶν.» Ὅτου χάριν καὶ δι' ἣν τινὰ τὴν αἰτίαν; ^{119^{va}}
 Ὅτι φησὶν ἦλθον καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλεσα καὶ
 οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τίς δ' ἄλλος ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς Κύριος
 καὶ οὐχ' εὔρεν ἄνθρωπον ἔχοντα φρόνησιν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις,
 καὶ ἐκάλεσεν καὶ οὐχ' εὔρεν τὸν ὑπακούοντα, ἀλλ' ἦ πάντως
 570 ὁ Χριστὸς καὶ πάντων ἡμῶν λυτρωτῆς καὶ σωτῆρ τὲ καὶ
 Κύριος ὁ εἰπὼν πρὸς αὐτοὺς Ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὀνόματι
 τοῦ πατρὸς μου καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με, ἐλεύσεται ἄλλος ἐν
 τῷ ἰδίῳ ὀνόματι καὶ δέξ(ε)σθε αὐτόν;

Ἄλλ' ἐπειδήπερ εἶπεν αὐτῶν τὴν ἀποβολὴν τε καὶ τὴν
 575 ἀποστασίαν γεγονέναι παρ' ἑαυτοῖς τε καὶ οἴκοθεν, διότι
 ἦλθεν καὶ οὐ προσήκαντο αὐτόν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐνου-

545 cf. l. 520   547 Phil. 2, 7   547/548 cf. ll. 457-458   556/558 cf. ll. 443-445
 563/565 cf. ll. 445-446   566/567 cf. ll. 446-448   571/573 Ioh. 5, 43
 575/576 cf. ll. 571-572

544 γε] τε *cod.*   546 καὶ'] *supplevimus*   557 δ] *sic cod.*, cf. ll. 444 et 481,
sed cf. VI 139   573 δέξασθε *cod.*

πάρξασαν αὐτοῖς διασπορὰν καὶ θλίψιν κατὰ τὸ σιωπώμε-
 νον ἀκολούθως ἐνέφηεν, δείκνυσιν ὡς αὐτὸς ἦν καὶ πρὶν
 ὁ συναγεῖρων καὶ συγκροτῶν καὶ περιέπων αὐτούς, καὶ
 580 νῦν δὲ τοῦτο ποιῆσαι δυνάμενος ἀλλ' οὐκ ἐθέλων, διότι τοῦ
 ἔσμου τῶν ὦνπερ ὑπέμεινεν παθημάτων ἐκῶν, αὐτοὶ γε-
 γόνασιν ἐργάται καὶ αὐτουρῆγοί. Καὶ γὰρ φησιν· «Μὴ οὐκ ἰ- 119vb
 σχύει ἢ χεὶρ μου τοῦ ῥύσασθαι; ἢ οὐκ ἰσχύω τοῦ ἐ-
 ξελέσθαι; Ἴδου τῆ ἀπειλῆ μου ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν
 585 καὶ θήσω ποταμούς ἐρήμους καὶ πᾶν ὅπερ μοι βουλητὸν
 δράσω θᾶπτον καὶ παρευθῆς. Καὶ πῶς ὑμᾶς οὐχ' οἶός τέ εἰμι
 ῥύσασθαι τῆς συνεχούσης ὀδύνης; Ἄλλ' ἐπειδήπερ μάστιγὰς
 μοι καὶ ῥαπίσματα καὶ ἐμπτύσματα προσενηνόχατε φι-
 λανθρώπως ἐνανθρωπήσαντι καὶ μὴ ἀπειθοῦντι μηδὲ ἀντι-
 590 λέγοντι προσίεσθαι τὰ ἀνθρώπινα πάθη διὰ τὸ σῶσαι τὸν
 ἄνθρωπον, καίτοι καὶ γλώσσαν παιδείας εἰληφότι καὶ λόγον
 γνώσεως καὶ σοφίας, ἣ γέγονα ἄνθρωπος παρὰ Κυρίου
 δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, καὶ ἀντιλέγειν δυναμένω καὶ
 ἀνατρέπειν τῶν κατ' ἔμοῦ φληναφουμένων τὸν ὕθλον, τού-
 595 του χάριν εἶσα ὑμᾶς κατεμπίπρασθαι τῆ ὀδύνη καὶ θλίψει
 τοῦ παρ' ὑμῶν καθ' ἑαυτῶν ἐξαφθέντος πυρός, καὶ τῆ φλογὶ
 τῆς ἐκκαυθείσης εἰς ἐμὲ παροινίας καὶ λύττης ῥυτιδοῦσθαι
 διαπαντός.» Καὶ γὰρ | φησί· «Δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, ἐν 120^a
 λύπῃ κοιμηθήσεσθε· καὶ γὰρ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρήκατε
 600 κατ' ἔμοῦ τὸ παράπαν, ὑφ' ἧς εἰς τὴν τοιαύτην ἐξωκείλατε
 δυσμένειαν καὶ μανίαν, ἐπεὶπερ οὐκ ἔστιν ὁ μετ' ἔμοῦ
 κρίνεσθαι δυνάμενος ὅπως οὖν καὶ δικαιοῦν μὲν ἑαυτόν,
 καταψηφίζεσθαι δ' αὐτὸ ἐμὲ τὸ παράπαν.»

Παρεμπεδοὶ δὲ τῶν εἰρημένων ἤδη τὴν δόξαν καὶ τῶν
 605 κατὰ συνάφειαν ἐπομένων ἢ δήλωσις. Καὶ γὰρ φησιν· Καὶ
 σὲ νῦν παρακαλέσω Σιών καὶ παρεκάλεσα πάντα τὰ ἔρημα
 αὐτῆς καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς ὡς παράδεισον καὶ
 τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς ὡς παράδεισον Κυρίου· εὐφρο-
 σύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολόγησιν
 610 καὶ φωνὴν αἰνέσεως. Εἶπε τοίνυν ὡ Ἰουδαῖε, πότε ἄλλοτε
 καθάπερ παράδεισος ἀπεφάνθησαν οἱ ἔρημοι τῆς Σιών
 τόποι, καὶ τὰς] πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, δηλονότι τὰ περὶ τὴν

582/585 cf. ll. 448-450   587 cf. l. 448   587/588 cf. ll. 457-459
 589/590 cf. ll. 456-457   591 cf. ll. 453-455   593 cf. l. 457   596/597
 cf. ll. 470-471   598/599 cf. ll. 471-472   599/600 cf. Ioh. 18, 38; 19, 4
 602 cf. ll. 462-463   605/610 Is. 51, 3   611/616 cf. ll. 607-610

581 εσμοῦ (*sine spir.*) *cod.*, cf. *praeef. p. XLVII*   612 τὰ] τὰς *cod.*

Αἴγυπτον ὄρη τὲ καὶ χωρία, Κυρίου παράδεισος, καὶ
 εὐφροσύνην οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀγαλλίαμα νοητὸν εὐρήκασιν ^{120^b}
 615 ἐν Σιών – τοῦτο γὰρ σημαίνει πάντως ἢ ἐξομολόγησις καὶ
 ἢ φωνὴ τῆς αἰνέσεως – ἀλλ' ἢ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν καὶ τὸ
 πάθος τοῦ σωτήρος Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ὁπηνίκα τῶν
 εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων καὶ τὸν ἀγγελικὸν βίον προελο-
 μένων καὶ τὰς καρτερικὰς ἐπανηρημένων ἀσκήσεις, ἦγουν
 620 τῶν μοναχῶν αἱ πνευματικαὶ καὶ χριστοφιλεῖς ἀγέλαι καὶ
 σύνοδοι, πάσας τῆς Σιών τὰς ἐρήμους καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς
 αὐτῆς ὄρη διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην κατώκησαν, εὐφρο-
 σύνην πνευματικὴν καὶ ἀγαλλίαμα τῷ ὄντι ἐν Σιών εὐρηκό-
 τες διὰ τὸν ἐν αὐτῇ πεπονθότα σωτήρα Χριστόν, καὶ μηδὲν
 625 ἕτερον κυρίως προελόμενοι δρᾶν, ἀλλ' ἢ μόνον ἐξομολόγη-
 σιν καὶ φωνὴν αἰνέσεως δηλονότι τὴν πρὸς αὐτόν. Ἦ οὐχὶ
 πρὶν τῆς τοῦ Χριστοῦ θείας καὶ σωτηριώδους ἐπιφανείας
 τὰ ἔρημα τῆς Σιών, καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἦγουν ἢ
 τῆς Αἰγύπτου ὄμορος χώρα, πλήρη[ς] ὑπήρχον τῆς εἰδωλικῆς
 630 καὶ δαιμονικῆς κνίσης καὶ ἀθείας; Ἀλλὰ παντί | που δῆλον. ^{120^{va}}
 Οὐκοῦν ὁ σωματωθεὶς τοῦ Θεοῦ λόγος διὰ τοῦ προφήτου
 Ἡσαΐου φησὶν Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα (ὕ)μῶν
 ὅτι εἰς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτόν καὶ εὐλόγησα αὐτόν καὶ
 ἠγάπησα αὐτόν καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν· καὶ σὲ νῦν παρακα-
 635 λέσω Σιών, τουτέστιν «Ὡς πάλαι τὸν Ἀβραάμ, οὕτως
 δὴ καὶ σὲ νῦν εὐλογήσω καὶ πληθυνῶ καὶ παρακαλέσω
 Σιών.» Τάχα γὰρ ἐνταῦθα Σιών τὴν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν,
ἐξηρημωμένην οὖσαν τὸ πρὶν καὶ καθάπερ δυσμαῖς παρα-
κειμένην καὶ μηδαμῶς ἔχουσαν ἐν αὐτῇ τὸν τῆς δικαιο-
 640 σύνης ἥλιον ἀνατέλλοντα, νῦν δὲ πεπληθυσμένην τὲ καὶ
παρακεκλημένην, καὶ παραδείσου δίκην φαινομένην τὲ καὶ
κυπρίζουσαν, καὶ τοῖς παντοδαποῖς τῶν ἀρετῶν καὶ δια-
φόροις καρποῖς εὐωδιάζουσαν καθάπερ τις λειμῶν ἀμφι-
λαφῆς καὶ ποικίλος, καὶ ταύτη τοι προξενούσαν τῷ ὄντι
 645 τέρψιν καὶ εὐφροσύνην τοῖς βουλομένοις ἐξομολογεῖσθαι
τῷ Κυρίῳ καὶ φωνὴν ἀναφέρειν αἰνέσεως. ^{120^{vb}}
 Παρεμπροδοὶ δὲ ταῦτα καὶ τὰ ἐπόμενα. Καὶ γὰρ φησιν·

621/626 cf. ll. 608-610   628 cf. ll. 606-608   632/635 Is. 51, 2-3 (cf. ll. 518-521 et 605-606)   636/637 cf. ll. 633-635   638 cf. l. 608   639/640 cf. Mal. 4, 2   640/641 cf. ll. 634-635   641 cf. ll. 607 et 608   645/646 cf. ll. 608-610

(625) δρᾶν] δωρᾶν *cod. a. corr.*

629 πλήρεις *cod.*

(632) ὕμῶν] ἡμῶν *cod. a. corr.*

Ἀκούσατέ μου ἀκούσατέ μου λαός μου, καὶ βασιλεῖς πρὸς
 με ἐνωτίσασθε· ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ
 650 κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου,
 καὶ ἐξελεύσεται εἰς φῶς τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν
 βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιούσιν. Οἱ τυφλοὶ ἐμβλέψατε, καὶ οἱ
 κωφοὶ ἀκούσατε, παρακελεύεται πάλιν ὑμῖν ὁ Ἡσαΐας. Τί
 φησιν ὁ τὸν Ἀβραάμ πάλαι καλέσαι καὶ εὐλογῆσαι διατει-
 655 νόμενος Κύριος καὶ νῦν δὲ παρακαλέσαι τὴν Σιών ὑπι-
 σχνούμενος; Ὅτι νόμος φησὶν παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ
 κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν.

Εἶπέ μοι ὦ Ἰουδαῖε, τίς τοίνυν ἦν ὁ νόμον παρ' ἑαυτοῦ
 ἐξαγαγεῖν κατεπαγγελόμενος; Ἄλλ' οὐκ εὐπορήσεις εἰπεῖν·
 660 μέχρι γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν τοῦ εὐαγγελίου καινῆς νομο-
 θεσίας, οἱ μὲν τῶν ἡγεῖσθαι καὶ ἄρχειν ἐν Ἰουδαίῳ
 λαχόντων καὶ παντελῶς διὰ τῆς παραβάσεως τὸν Μωσαϊ-
 κὸν ἐξεφαύλισαν νόμον, ὅσοι δὲ τὸ εὐσεβεῖν προείλοντο ^{121^a}
 καὶ διεσπουδάκασιν ταῖς ἐπ' ἐκείνῳ θεσμοθεσίαις ἐνέμενον·
 665 ἀλλ' οὐχ' εὐρηταί τις ἐν βασιλευσίν ἢ ἐν προφήταις τὸ σύν-
 λον παρ' ἑαυτῷ τὲ καὶ οἴκοθεν νόμον ἐξενεγκῶν ἢ κρίσιν
 εἰς φῶς ἐθνῶν προβαλλόμενος.

Εἰ δὲ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα φήσεις ὦ Ἰουδαῖε φάναι τὸ
 εἰρημένον, λέγω δὴ τὸ Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ
 670 κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν, οὐ διοισόμεθα πρὸς τὴν τοιαύ-
 την δόξαν. Εὐρίσκεται γὰρ αὐτὸς παρ' ἑαυτοῦ νόμον ἕτε-
 ρον ἐξενεγκῶν καὶ καινόν, εἰς ἀνασκευὴν τοῦ προτέρου
 δηλονότι καὶ διασκεδασμόν, καὶ κρίσιν εἰς φῶς ἐθνῶν
 ἀλλ' οὐκ Ἰουδαίων προβεβληκῶς. Εἰ γὰρ ἐδήλου τὸν Μωσαϊ-
 675 κὸν νόμον, οὐκ ἂν ἔφησε παρ' ἑαυτοῦ νόμον ἐξενεγκεῖν
 μετὰ τοῦ Ἡσαΐου τοὺς χρόνους, ἐπεὶ περ προεξενηνεγμένος
 ἦν πάντως ἐκεῖνος. Οὐκοῦν ἄρα μάτην αὐχεῖς τῶν Ἰου-
 δαίων τὸ στίφος ἐπὶ Θεὸν ἐλπίζειν τὸν κεκληκότα πάλαι
 καὶ εὐλογηκότα τὸν Ἀβραάμ· πρῶτον | μὲν ὅτι περ οὐ ^{121^b}
 680 προσήκω νόμον ἕτερον ἐξεληλυθότα παρ' αὐτοῦ καὶ καινόν,
 ἀλλὰ τὸν Μωσαϊκὸν ἐναβρύνῃ καθόλου τὲ καὶ εἰς ἅπαν
 φυλάττειν τὲ καὶ τηρεῖν· ἔπειτα δ' αὖ ὅτι περ τὴν ἐξελ-
 θούσαν παρ' αὐτοῦ κρίσιν δηλαδὴ τοῦ τὸν νόμον ἐκφέρειν
 ὑπισχνουμένου, προδήλως εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀλλ' οὐκ Ἰου-

648/652 Is. 51, 4-5   652/653 Is. 42, 18 (cf. et l. 648)   653/656 cf. ll. 633-635
 656/657 cf. ll. 649-650   666/667 cf. l. 650   669/673 cf. ll. 649-650
 678/679 cf. l. 633   682/686 cf. ll. 649-652

685 δαίων ἔσεσθαι φάσκει, καὶ εἰς τὸν βραχίονα αὐτοῦ ἔθνη
ἠλπικένοι, ἀλλ' οὐκ Ἰουδαίους φησίν.

Ἔστι δὲ τὸ Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ κρίσις μου
εἰς φῶς ἔθνων οὐκ εἰς τὸν πατέρα ἀναφέρεται, ἀλλ' εἰς τὸν
υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πατὴρ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
690 Χριστὸν τὸν σωτῆρα τῶν πάντων καὶ Θεὸν δηλαδὴ τὸν
ὑφ' ἡμῶν προσκυνούμενον, τὸν καὶ πάλαι καλέσαι καὶ εὐ-
λογῆσαι τὸν Ἀβραάμ καὶ δεδυνῆσθαι τῇ ἀπειλῇ αὐτοῦ τὴν
θάλασσαν ἐξερημοῦν καὶ θῆσειν ποταμοὺς ἐρήμους καὶ
σκότος ἐνδιδύσκειν τὸν οὐρανὸν φάσκοντα καὶ διατεινόμε-
695 νον, καὶ διὰ τὴν κάθοδον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν
ἐπεὶ περ γέγονεν ἐν δούλου μορφῇ | γλώσσαν εἰληφέναι ^{121^{va}}
παιδείας καὶ βοήθειαν παρὰ Κυρίου δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ καὶ
πατρός, καὶ δεδωκέναι δὲ τὸν νῶτον εἰς μάστιγας καὶ τὰς
σιαγόνας αὐτοῦ εἰς ῥαπίσματα καὶ τὸ πρόσωπον δ' αὐ-
700 ἔτοιμάσαι πρὸς τὴν τῶν ἐμπτυσμάτων φοράν, παντί τῷ
σαφές· οὐ γὰρ ἔχει χώραν ταῦτα τὸ σύνολον τῷ πατρὶ
προσαρμόττειν.

Εἰ δὲ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ
μεγάλου δὲ Μωϋσέως ἀποδείκνυται Θεὸς ἀναντιρρήτως καὶ
705 προφανῶς ὁ Χριστὸς καὶ πάντων ἡμῶν σωτῆρ τὲ καὶ
Κύριος, ὅπανόμενος καὶ χρησιμοδοτῶν αὐτοῖς πάλαι καὶ
φανερῶν ἅμα μὲν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς αἰδίου καὶ ἰδίας
θεότητος, ἅμα δὲ καὶ προανακαλύπτων τὴν ἐσομένην ὑστά-
τως καὶ μέλλουσαν αὐτοῦ φιλάνθρωπον ἐνανθρώπησιν, ἄρα
710 σαφῶς ἀποφαινόμεθα καὶ διατεινόμεθα διαρρήδην ὡς ἠλλο-
τρίωται νῦν καὶ ἀπεξένωται πάντη τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος
τῆς τῶν σοφῶν προπατόρων θρησκείας, τ(οῦ) Ἀβραάμ φη(μ)ί
καὶ Ἰσαὰκ | καὶ Ἰακώβ καὶ Μωσέως τοῦ μεγάλου καὶ ^{121^{vb}}
νομοθέτου· μᾶλλον γὰρ αἰρεῖται [τῆς] τοῦ Ἄννα καὶ Καϊάφα
715 τῶν παρ' αὐτοῖς ἀρχιερέων πεφηνότων ὑστάτων τὴν παρα-
νομωτάτην ἐγχείρησιν ἢ παρὰ Θεοῦ υἱὸν ὁμολογῆσαι καὶ
Θεὸν ἀληθινὸν τὸν ὑπ' ἐκείνων μὲν παρανόμως ἀναρτηθέντα
τῷ τοῦ σταυροῦ ἰκρίῳ καθ' ἐκούσιον καὶ φιλάνθρωπον
βούλησιν σωτῆρα Χριστὸν, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ
720 καὶ Ἰακώβ καὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως θεολογούμενον.

687/688 cf. ll. 649-650   691/692 cf. l. 633   692/694 cf. ll. 449-452
696 Phil. 2, 7   696/697 cf. ll. 453-454   697 cf. ll. 459-460   698/700
cf. ll. 457-459   714/716 cf. Ioh. 18, 12-14

712 τοῦ] τῷ *cod.*   φημ] φησι *cod.*   714 τῆς] *delevimus*   717 τὸν] τῶν
cod.

II

Ἄλλ' ἔρεϊ πάντως ὁ Ἰουδαῖος· «Τί δήποτε καὶ οὗτου χάριν μὴ προδηλότερον καὶ σαφέστερον τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ μεμυσταγώγηκε Μωϋσῆς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, υἱὸν Θεοῦ ῥητῶς οὕτως προσαγορεύων αὐτὸν καὶ
5 πατέρα καὶ υἱὸν αὐτολεξεῖ καὶ ὄνομαστί καταγγέλλων καὶ εἰσηγούμενος;»

Πρὸς ὃν θᾶπτον ἀποκριτέον· Οὐκ οἶσθα τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαρακοντούτει χρόνῳ παροδευθεῖσαν καὶ περατωθεῖσαν ἅπασαν ἀτραπὸν | καταμαρτυροῦσαν τῶν κατ' ἐκεῖνο και- 122^α
10 ροῦ πεφηνότων ὑμετέρων προγόνων τῆς δυσαγώγου καὶ σκληρᾶς καὶ ἀντιτύπου γνώμης καὶ μονονουχὶ καταβοῶσαν τῆς σφῶν ἀπειθείας καὶ εὐηθείας, τῷ Θεῷ δήπουθεν ἀπιστούντων, τῷ Μωϋσεῖ προδήλως ἀντικαθισταμένων, τὴν εἰς Αἴγυπτον αὐθις ὑπονόστησιν καὶ παλινδρόμησιν δρᾶσαι
15 παρορμημένων, εἰδωλολατρούντων καὶ προσκυνούντων τῷ μόσχῳ καὶ τῷ Μολῶχ τὲ καὶ τῷ Ῥεφάν, τοῖς τῶν ἀνοσιουργῶν δαιμόνων ἰνδάλμασιν, καὶ λατρευόντων αὐτοῖς καὶ προσπιπτόντων καθάπερ σωτήρσι καὶ φύσει καὶ κατ' οὐσίαν θεοῖς; Ἦ οὐκ ἐκείνων ἐστὶν ἡ φωνὴ τῷ ἰνδάλματι τοῦ
20 μόσχου συμφώνως εἰρηκότων· Οὗτοι οἱ θεοὶ σου Ἰσραὴλ οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου; Ἦ οὐχὶ τὸ καὶ τοῖς ἄλλοις εἰδωλικοῖς ὀνόμασιν ἀπονεμηθὲν παρ' αὐτῶν γέρας αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ φωνῆς Ἀμὼς τοῦ προφήτου παρίστησιν ὧδέ που φάσκων *Μὴ σφάγια | καὶ θυσίας προσηνέγκατέ* 122^β
25 *μοι τεσσαράκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ οἴκος Ἰσραὴλ; Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολῶχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεφάν, τοὺς τύπους αὐτῶν οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ πάλιν λέγων διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ· Τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθησα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ καὶ εἶπον·*
30 *«Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου», ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου· «Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.»;*

Εἰ γὰρ ἀπλῶς οὕτως καὶ ἀπολύτως καὶ πάντῃ τε καὶ πάντως ἀσχέτως καὶ ἀνυπόπτως ἓνα Θεὸν ἄναρχον καὶ
35 ἄϊδιον, καταγγεληθέντα τὲ καὶ κηρυχθέντα παρὰ τοῦ Μωσέως λατρεύειν αὐτῷ καθαρῶς καὶ ἀκαπηλεύτως, οὐδαμῶς τὸ παράπαν ἠθέλησαν, καίτοι τοσαύτην καὶ τηλικαύτην διὰ τῶν παντοδαπῶν καὶ ποικίλων καὶ παραδόξων τεραστίων καὶ θαυμάτων ἐκείνων πείραν εἰληφότες τῆς θείας αὐτοῦ

- 40 καὶ ἀπειροδυνάμου μεγαλειότητος, ἀλλ' εἰς εἰδωλομανίαν καὶ
 πολυθειῖαν | αὐθαιρέτως ἀεὶ παρωλίσθησαν καὶ ἐξώκειλαν, ^{122^{va}}
 εἶπερ ἔχειν υἷον τὸν Θεὸν ἀκηκόεισαν καὶ πατέρα καὶ υἷον
 ἐπὶ τῆς θεολογίας ἐπύθοντο γυμνῶς οὕτως καὶ ἐξ ὀνόμα-
 45 τος, τί ἂν οὐκ ἀτοπώτερον ἔδρασαν; Οἶμαι γὰρ τέως ὡς
 ἕκαστον πατέρα καὶ υἷον ἐπὶ τε τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τε
 τῶν ἄλλων ζώων, δι' αὐτό γε τοῦτο καὶ μόνον τὸ καλεῖσθαι
 πατέρα καὶ υἷον θεοὺς ἀνηγόρευσαν πάντη μὲν ἀπεικόντως
 καὶ δυσσεβῶς, πλήν γε δὴ τινα σκῆψιν ἐσχηκότες ἀνοήτως
 καὶ πρόφασιν τὸ καὶ παρὰ τοῦ θεολόγου καὶ θεοφάντορος
 50 Μωσέως ὀνομασθῆναι πατέρα καὶ υἷον ἐπὶ τῆς θεότητος.
 Καὶ τί γὰρ ἄτοπον καὶ δύσφημον κομιδὴ καὶ πρὸς ἀπι-
 στίαν προχειρότατον ὁ τῶν Ἰουδαίων ἀμυδρότατος νοῦς
 καὶ σκαιὸς καὶ παντελῶς ἀπαίδευτος καὶ ἠλίθιος οὐ παρευ-
 θύς ὑπετόπασεν, πῶς ἐστὶν καὶ καλεῖται πατήρ καὶ πῶς
 55 ἐστὶν καὶ καλεῖται υἷος ἐξετάζειν παρωρμημένος, ὡς μηδ' ἐκεῖ-
 νο τάχα παραλιπεῖν τὸ θῆλυ καὶ τὰ πάθη τοῦ θήλεος
 ὑπειληφέναι καὶ προσαγορεύειν ἐπὶ τῆς ἀπλουστάτης καὶ ^{122^{vb}}
 μόνης ἀπαθεστάτης τῷ ὄντι καὶ ἀκηράτου καὶ θείας οὐσίας;
 Τοιοῦτον γὰρ ἀνεκάθεν ἀπεφάνθη τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔθνος
 60 πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας παραδοχὴν, δυσπειθὲς ἀπρίξ καὶ
 δυσάγωγον, καὶ τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός,
 ὡδέ που τῷ Μωϋσεὶ φάσκων *Οὐ μὴ συναναβῶ μετὰ σοῦ
 διὰ τὸ τὸν λαὸν σκληροτράχηλον εἶναι, ἵνα μὴ σε ἐξα-
 ναλώσω ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ πάλιν· Εἶπον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ·*
 65 «Ἵμεῖς λαὸς σκληροτράχηλος· ὁρᾶτε μὴ πληγὴν ἄλλην
 ἐγὼ ἐπαγάγω ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐξαναλώσω ὑμᾶς.» Φησὶ δὲ καὶ
 Μωϋσῆς πρὸς τὸν Θεόν· *Εἰ εὖρηκα χάριν ἐνώπιόν σου,
 συμπορευθήτω ὁ Κύριός μου μεθ' ἡμῶν· ὁ λαὸς γὰρ σκληρο-
 τράχηλός ἐστιν.* Ἀλλὰ γὰρ κατασημαίνων αὐτῶν τὸ ἔκπα-
 70 λαι πρὸς τὸ θεοσεβεῖν ἐλέσθαι δυσπειθὲς καὶ ἀντίτυπον, καὶ
 ὁ θαυμάσιος Ἱερεμίας ὡδί που φησὶν· *Πάντα τὰ ἔθνη
 ἀπερίτμητα σαρκί, καὶ πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητοι καρ-
 δίας | αὐτῶν.* Ταυτὸ δὲ τοῦτο παρίστησι καὶ Ἰεζεκιήλ ὁ ^{123^a}
 θεοπτικώτατος ὡδί φάσκων· *Πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ φιλόνεικοί
 75 εἰσιν καὶ σκληροκάρδιοι.*

Τοίγαρ τοι τοιοῦτων ὄντων καὶ δυσχερῶς ἐχόντων πρὸς

62/64 Ἐξ. 33, 3   64/66 Ἐξ. 33, 5   67/69 Ἐξ. 34, 9   71/73 Ἰερ. 9, 26
 74/75 Ἐζ. 3, 7   76/82 cf. Hebr. 5, 12-14; 1 Cor. 3, 2

51 κομιδῆ] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLIX*   73 Ἰεζεκιήλ] *spir. cod. servavit, cf. praef. p. XLVII*

τὴν τῆς εὐσεβείας ἀνάληψιν καὶ μηδαμῶς τὴν δεδομένην αὐτοῖς γαλακτοτροφίαν βεβρωκέναι δεδυνημένων, πῶς ἄρα τὴν ἐντελεστέραν καὶ ὀλόκληρον ἐβράβευσε τῆς 80 θεολογίας τροφὴν καὶ μετάληψιν νηπίοις οὖσι καὶ δεομένοις γάλακτος ἔτι, καὶ μὴ παραδεχομέν(οις) πληρεστάτην καὶ στερεὰν ἐδωδὴν;

Καίτοι γε σαφῶς ἔστιν εἰπεῖν ὡς οὐδὲ κακείνοις παντελῶς ἐναπέκρυσεν τὴν τῆς παντουργοῦ καὶ θεαρχικῆς τριάδος 85 ὑπόληψιν, ἀλλὰ τηλαυγῶς ἐφάνερου καὶ ἀνεκάλυπτε ταυτὸ τοῦτο διὰ τῶν γεγραμμένων αἰνιγματωδῶς ἢ θεολογία, εἰκόνας καὶ σύμβολα καὶ τύπους τῆς ἔνδον ἐν τοῖς ταμειείοις καὶ τοῖς ἀδύτοις ἐναποκειμένης παραδεικνύσα δόξης. | Καὶ τοῦτο(υ) χάριν Θεὸν ὀφθῆναι λέγει τῷ Ἀβραάμ 123^b 90 καὶ τρεῖς εἶναι καταγγέλλει τὸν ὀπτανόμενον, καὶ τοὺς τρεῖς ἕνα προσαγορεύει Κύριον ἔμπαλιν, δηλαδὴ τριαδικὴν ἐπὶ τῆς θεαρχίας ἐμφαίνουσα τὴν ὑπόστασιν, καὶ μοναρχικὴν κυριότητα καὶ θεότητα ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι, τῆς ὀλικωτάτης καὶ παντελοῦς περὶ Θεοῦ γνώσεως αὐτῷ τῷ 95 Θεῷ λόγῳ, τῷ μόνῳ παναλκεῖ καὶ ἀπειροδυνάμῳ, ταμειουθείσης εἰς τὸ δὶ' αὐτοῦ καταγγελθεῖσαν ἀμέσως κατὰ τὴν κάθοδον αὐτοῦ καὶ τὴν ἄφατον συγκατάβασιν καὶ τῷ ὄντι φιλόανθρωπον ἐνανθρώπησιν, τοῦ εὐπαράδεκτον γενέσθαι καὶ χωρητὴν τοῖς ἀνθρώποις.

100 Καὶ τοῦτο προαγορεύοντα καὶ προαινιπτόμενον καὶ παρεμπυδοῦντα παροίσωμεν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Μωϋσῆν, μᾶλλον δ' εἰπεῖν διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ τοιάδε φησὶν· Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἀναστήσεται σοὶ Κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ 105 ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἠτήσω | παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ 123¹¹ σου ἐν Χωρηβ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας λέγοντες· «Οὐ προσθήσομεν ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀψόμεθα ἔτι οὐδὲ μὴ ἀποθάνωμεν.» Καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς με· «Ὅρθως πάντα 110 ὅσα ἐλάλησαν· προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σέ, καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ· καὶ ἄνθρωπος ὅς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ

89/91 cf. Gen. 18, 1-3   103/115 Deut. 18, 15-19

81 παραδεχομένην *cod.*
num (cf. l. 96 εἰς τὸ)

89 τούτου] τοῦτο *cod.*

98 τοῦ] *nota pleonas-*

προφήτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐ-
115 τοῦ.»

Τί δῆποτε ὦ Ἰουδαῖε καὶ οὗτου χάριν παραιτησαμένων
ὕμῶν τῶν Ἰουδαίων ἐν τῷ ὄρει Χωρήβ τοῦ πεπύσθαι καὶ
ἐπαίειν τῆς θείας φωνῆς καὶ μέντοι καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ
μέγα περιαθρεῖν, ἵνα μὴ καθὼς αὐτοὶ φασὶ ἀποθάνωσι,
120 πέπαυτο μὲν ὁ τῆς φωνῆς ἤχος αὐτίκα καὶ παρευθύς,
ἔσβεστο δὲ καὶ τοῦ πυρὸς ἡ αἶγλη καὶ λαμπηδῶν, προσηκα-
μένου δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ λίαν ἀσμένως τὴν σφῶν | τοιάνδε ^{123^{vb}}
παραίτησιν, καὶ καθυποσχομένου θάπτον καὶ προαγορεύ-
σαντος *προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσειν ἐκ τοῦ σφετέρου γέ-
125 νους καὶ τῆς ἐκείνων φυλῆς, διὰ τὸ μὴ χωρεῖν κατ'ἐκεῖνο
καιροῦ τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν τὴν τῆς θεολογίας ἐντελε-
στέραν καὶ τηλαυγεστάτην μαρμαρυγὴν τε καὶ αἶγλην;* Τού-
του γὰρ χάριν ὑπερέθετο τὰ τελεώτερα τῶν δογμάτων καὶ
θεσπισμάτων ὁ πάντα πρυτανεύων πρὸς σωτηρίαν ἀριστο-
130 τέχνας Θεός, ἅπερ οὐδὲν ἕτερον εἶναι σαφῶς ὑποληπτέον,
ἢ τὴν ὀλικωτάτην τῆς θεαρχικῆς τριάδος ἐκφαντορίαν καὶ
*προδηλοτάτην τῆς παντελοῦς θεολογίας μυσταγωγίαν, εὐκαί-
ρως δὲ μᾶλλον τῷ ἀναστησομένῳ προφήτῃ ταμειευθεῖσαν,
ὅς ἐστιν Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος,*
135 *καθ' ὃν καιρὸν ἄγγελος δηλονότι καὶ προφήτης ὀνομασθεῖς.
Τὸ μὲν γὰρ φάναι τὸν Θεὸν ὅτι Προφήτην ἀναστήσω
αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σέ, τὸ καὶ νομοθέτην
| εἶναι τὸν προφήτην σημαίνει σαφῶς· τὸ δ' αὖ Καὶ δώσω τὸ ^{124^a}
ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ μέντοι καὶ λαλήσει
140 αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ, τὴν πρὸς τὰ εἰρημένα
διὰ τοῦ Μωϋσέως προσθήκην καὶ τῆς ἐντολῆς τὸ καινόν τε
καὶ πρόσφατον παράστησιν ἐναργῶς. Οὐκ ἄρα τὰ τοῦ
Μωϋσέως ἐντείλασθαι τῷ ἀναστησομένῳ προφήτῃ φησὶν ὁ
τῶν ὄλων Θεός, ἀλλ' ἕτερα τινὰ καὶ πρόσφατα καὶ καινὰ
145 προφανῶς, ἅπερ ὁ προκαταγγελθεὶς ἐξηρημένος προφήτης
Χριστὸς διὰ τῆς εὐαγγελικῆς εἰσηγήσεως τουτέστιν τῆς
καινῆς διαθήκης ἐς ὕστερον νενομοθέτηκεν καὶ μεμου-
σταγώγηκεν καὶ κατήγγειλεν.*

124 cf. I. 110   133 cf. II. 103-104 et 110   135 cf. I 9, 92 et 230   cf. II.
103 et 110   136/137 cf. II. 110-111   138/139 cf. II. 111-112   139/140 cf. II.
112-113   143 cf. I. 133   145 cf. I. 133

Ἄλλα τάχα φησὶν ὁ Ἰουδαῖος εἰς τὸν ἀμέσως καὶ προ-
 150 σεχῶς ἀναφανέντα τοῦ Μωσέως διάδοχον, τὸν καὶ πρὶν
 ὀπαδὸν αὐτοῦ καὶ λειτουργὸν πεφηνότα λέγω δὴ τὸν τοῦ
 Ναυῆ Ἰησοῦν, ἐκληπτέον τὸ εἰρημένον, ἐπεὶπερ αὐτὸν
 ἀνέστησεν ὁ Θεὸς τοῖς | υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἀδελφῶν 124^b
 αὐτῶν ἀντὶ τοῦ Μωϋσέως ὁμολογουμένως καὶ προφανῶς.
 155 Ῥαδίως δ' ἡμεῖς ἀπηχεστάτην καὶ πορρωτάτω τῆς ἀληθείας
 τὴν τοιαύτην δόξαν ἐναποφῆνωμεν κατὰ πολλὰς τὰς αἰτίας.
 Πρῶτον μὲν, ὅτιπερ ὁ φησι Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερονο-
 μίῳ, Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἀναστήσεται σοι
 Κύριος ὁ Θεὸς σου, περὶ τοῦ μήπω μὲν ἀνεσταμένου,
 160 μέλλοντος δ' ἐγηγέρθαι πάντως φησὶν, τὸ(ν) δὲ τοι τοῦ
 Ναυῆ Ἰησοῦν, κατὰ τὸ Λευϊτικὸν ἤδη πολλῶ πρότερον ὁ
 Θεὸς δι' αὐτοῦ γε τοῦ Μωσέως ἀνεστακῶς καὶ προχειρι-
 σάμενος ἦν. Γέγραπται γὰρ ἐκεῖσε· Καὶ ἐλάλησεν Κύριος
 πρὸς Μωϋσῆν λέγων· «Λάβε πρὸς σεαυτὸν τὸν Ἰησοῦν
 165 υἱὸν Ναυῆ, ἄνθρωπον ὃς ἔχει πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ, καὶ
 ἐπιθήσεις τὰς χεῖράς σου ἐπ' αὐτὸν καὶ στήσεις αὐτὸν
 ἔναντι Ἐλεάζαρ τοῦ ἱερέως καὶ ἐντελῆ αὐτῷ ἐναντίον
 πάσης συναγωγῆς, καὶ ἐντεilai περὶ αὐτοῦ ἐναντίον αὐτῶν
 καὶ δώσεις ἐκ τῆς δόξης σου | ἐπ' αὐτόν, ὅπως ἂν εἰσα- 124va
 170 κούσωσιν αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔναντι Ἐλεάζαρ τοῦ
 ἱερέως στήσεται καὶ ἐπερωτήσουσιν αὐτὸν τὴν κρίσιν τῶν
 δήλων ἔναντι Κυρίου· ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ ἐξελεύσονται
 καὶ ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ εἰσελεύσονται αὐτὸς καὶ υἱοὶ
 Ἰσραὴλ ὁμοθυμαδὸν καὶ πᾶσα ἡ συναγωγή.» Καὶ ἐποίησεν
 175 Μωϋσῆς καθὰ ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος, καὶ λαβὼν τὸν
 Ἰησοῦν ἔστησεν αὐτὸν ἔναντι Ἐλεάζαρ τοῦ ἱερέως καὶ
 ἔναντι πάσης τῆς συναγωγῆς, καὶ ἐπέθηκεν τὰς χεῖρας
 αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν καὶ συνέστησεν αὐτὸν καθὰ συνέταξεν
 Κύριος τῷ Μωϋσεῖ. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ Λευϊτικῷ ταῦτα
 180 πεπράχθαι φησὶν, ἢ δὲ κατὰ τὸν προκείμενον προφήτην
 ἐπαγγελία ἐν τῷ Δευτερονομίῳ κεῖται σαφῶς, πρότερον δὲ
 τούτου ἐκεῖνο, ἄρα προανεστηκῶς ἦν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ γε
 τοῦ Μωϋσέως τὸν Ἰησοῦν· εἰ δὲ τοῦτο, τῆς ἐσχάτης ἐστὶν
 185 τὴν θείαν ἐπαγγελίαν. |

153 cf. II. 110-111   158/159 cf. II. 103-104   163/179 immo Num. 27, 18-23

151 ὀπαδόν] spir. cod. servanimus, cf. praef. p. XLVII   160 τὸν] το (sine acc.) cod.   162 ἀνεστακῶς] e corr. cod., forsan ἀνεσταλκῶς cod. ^{a. corr.}, cf. app. ad VIII 481, sed cf. etiam l. 182

Ἔπειτα πῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν τὸν ὄπαδὸν τὲ καὶ λειτουργ- ^{124^{vb}}
 γὸν Μωϋσέως ἐκληπτέον τὸ εἰρημένον, μήτε προφήτην
 ὠνομασμένον ποῦ παρὰ τῆς θείας γραφῆς, μήτ' αὐ̄ νομο-
 θετήσαντα τὸ παράπαν, ἄπερ ἐπὶ τῷ ἀναστησομένῳ κατὰ
 190 τὴν θείαν ὑπόσχεσιν πάντως ἐξ ἀνάγκης ἀπήτηται καθορᾶν
 διὰ τὸ φάναι τὸν Θεόν· Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν
 ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σέ; Τὸ γὰρ εἰπεῖν προφήτην ὁμο-
 λογουμένως προφήτην ὑπάρχειν καὶ τὴν τῶν μελλόντων
 ἔχειν εἶδησιν διαδείκνυσιν, τὸ δ' ὡσπερ σέ καὶ νομοθέτην
 195 τῷ Μωϋσεῖ παραπλησίως ἔσεσθαι τὸν τοιοῦτον παρίστησιν,
 οὐδέτερον δ' ὑπάρξαντα καὶ κατονομασθέντα τὸν Ἰησοῦν
 τοῦ Ναυῆ διεγνώκαμεν,

Ἄλλὰ γὰρ ἐροῦμεν τὸ τοῖς Ἰουδαίοις πάντως μέχρι τοῦ
 νῦν ἀγνοούμενον πρὸς τὸ μὴ δεῖν εἰς τὸν Ναυῆδην τὸ
 200 λελεγμένον ἐξειληφέναι τὸ σύνολον. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἔοικεν |
 ἀκηκόεισαν πώποτε κατὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ Δευτερονο- ^{125^a}
 μίου μετὰ τὴν τελευταίην δηλαδὴ Μωϋσέως τῆς θείας γραφῆς
 διαρρήδην φασκούσης Καὶ οὐκ ἀνέστη ἔτι προφήτης ἐν
 Ἰσραὴλ ὡς Μωϋσῆς, ὃν ἔγνω Κύριος πρόσωπον κατὰ
 205 πρόσωπον, καίτοι γε τοῦ Ναυῆδου πολλῶ πρῶην ἀνεστα-
 μένου καὶ προχειρισθέντος τε καὶ παραληφθέντος διαδόχου
 τοῦ Μωϋσέως.

Ἄλλὰ γὰρ ἄξιον ζητῆσαι τίνος ἔνεκεν πολλῶ πρῶην ἐν
 ὄρει τῷ Χωρήβ παρὰ τῶν Ἰουδαίων γέγονεν ἡ παραίτησις
 210 πρὸς τὸ μηκέτι τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ φοβερόν καὶ μορμολύττον
 ἀθρεῖν καὶ τῆς θείας φωνῆς ἐπαῖειν, καὶ τῷ μεγάλῳ δὲ
 Μωϋσεῖ τῆνικάδε δέδοται παρὰ Θεοῦ δήπου ἡ περὶ τοῦ
 ἀναστησομένου προφήτου ἐπαγγελία καθὼς αὐτὸς φησίν,
 οὐκέτι γεμὴν καὶ παραυτίκα τοῖς Ἰουδαίοις πεφανέρωκεν
 215 τὴν θείαν ἐπαγγελίαν ὁ Μωϋσῆς, ἀλλὰ μετὰ πολὺν ὕστερον
 χρόνον κατὰ τὸν καιρὸν δηλονότι τῆς ἑαυτοῦ τελευταίας. |
 Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ καὶ γεγένηται καὶ γέγρα- ^{125^b}
 πται προδήλως, τοῦτο δ' αὐ̄ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ σαφῶς.
 Ἄλλ' εὐδελὸν ἐστὶν καὶ καταφανὲς τοῖς καὶ σμικρὸν συ-
 220 νιέναι δεδυνημένοις, ὡς ἐπειδὴ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ
 σωτήρος ὁ τῆς ἐπαγγελίας ἐξενήνεκτο λόγος, ἵνα μὴ λε-

191/192 cf. ll. πo-ππ 194 cf. l. 192 203/205 Deut. 34, 10 213 cf. l.
 133 217/218 cf. Ex. 20, 18-19 218 cf. ll. 103-115 (Deut. 18, 15-19)

186 ὄπαδὸν] spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVII 188 ποῦ] acc. cod.
 servavimus, cf. praef. p. LI

- λαλημένος και πεφανερωμένος πρό τῆς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ
 Ναυῆ προχειρίσεως εἰς αὐτὸν ἐξειληθέναι τοῦτο πειράσοιτό
 τις διὰ τὸ μεταγενέστερον ἐγηγέρθαι, τούτου χάριν ὑπε-
 225 ρέθετο τὴν τῆς θείας ἐπαγγελίας φανέρωσιν ὁ πάνσοφος
 Μωϋσῆς, οἰκονομικῶς καὶ λυσιτελῶς ἀφαιρούμενος ἐκ τοῦ
 Ναυῆ τοιαύτην ὑπόληψιν, ὃ καὶ θαυμάζειν παρα-
 σκευάζει τῷ ὄντι τὸν μὴ παρέργως ἀλλ' ἐπεσκεμμένως καὶ
 νουνεχῶς τὴν θείαν μετιόντα γραφὴν.
- 230 Οὐκοῦν πανταχόθεν ἢ τοιάδε τῶν Ἰουδαίων ἐξελήλεγκται
 δόξα πορρωτάτω τῆς ἀληθείας καὶ πλήρης οὔσα τῆς ἄκρας
 εὐηθείας. Οὗτος γάρ ἐστιν προδήλως ὁ ἀναστησόμενος
 προφήτης, ὁ Χριστὸς | ὁ πάντων σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος, ^{125^{va}}
 ἄνθρωπος καὶ Θεὸς πεφυκῶς, καὶ διὰ τοῦτο μεσίτης Θεοῦ
 235 καὶ ἀνθρώπων ὠνομασμένος ὑπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς θεολόγων,
 τότε μὲν τινὸς ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ πεφηνότος Ἰουδαίου τὸ γένος,
 καίτοι μήπω προελομένου πάντη τὴν πρὸς αὐτὸν μαθητείαν,
 φάσκοντος τῷ ἑαυτοῦ ὀμαίμονι Σίμωνι – Ἀνδρέας δ' οὗτος
 ἦν – *Εὐρήκαμεν τὸν Μεσίαν, ὃ ἐστὶν μεθερμηνευόμενον*
 240 *Χριστὸς*, τότε δ' αὖ ἀνακεκραγὸς ἐτέρου δηλαδὴ πεφυ-
 κὸτος ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους – Φίλιππος δ' οὗτος ἦν – «Ὁν
 ἔγραψε Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ προφήται εὐρήκαμεν
 Ἰησοῦν τὸν Χριστόν», ἄλλοτε δ' αὖ καὶ τοῦ Παύλου βοῶν-
 245 *θρῶπος Χριστὸς Ἰησοῦς*.

Οὐδὲν δὲ φορτικὸν καὶ προσκορὲς οἰητέον παρεξετάσαι
 καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ προκειμένου ῥητοῦ τῆς τεθειμένης
 παρὰ τοῦ Μωϋσέως περὶ τοῦ τοιοῦδε προφήτου θείας
 ἐπαγγελίας καὶ εἰσηγήσεως, ἵνα καὶ μᾶλλον τὴν κατὰ
 250 Χριστοῦ μαιφονίαν καὶ λύτταν τῶν ἀτιθάσων Ἰουδαίων |
 παρανομωτάτην σαφῶς παραστήσωμεν. ^{125^{vb}}

Γέγραπται γάρ· *Πλὴν ὁ προφήτης ὃς ἀσεβήσει λαλήσαι*
ῥῆμα ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ὃ οὐ προσέταξα λαλήσαι, ἐπ' ὀνό-
ματι θεῶν ἐτέρων, ἀποθανεῖται ὁ προφήτης ἐκεῖνος. Παιρι-
 255 *νιπτόμενος ὁ μέγας Μωϋσῆς τὴν εὐχέρειαν ἣν ἔμελλεν ἐ-*
πιδείκνυσθαι τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος πρὸς τὴν παραδοχὴν

232/233 cf. I. 133   234/235 I Tim. 2, 5   239/240 Ioh. 1, 41   241/243
 Ioh. 1, 45   244/245 I Tim. 2, 5 (cf. et II. 234-235)   248 cf. II. 103 sqq.
 252/254 Deut. 18, 20

253/254 ἐπ' ὀνόματι] *forsan praeponendum est* καὶ ὃς ἂν λαλήσῃ (cf. edd.
 LXX)

τῶν ἀναστησομένων ἀπατηλῶν προφητῶν, ἔμπαλιν δὲ τὴν πρὸς τὸν περὶ οὗ γέγονεν ἢ τῆς θείας βουλῆς ἐπαγγελία δυσπειθειαν καὶ ἀντίταξιν, προαγορεύει καὶ χαρακτηρίζει
 260 σαφῶς ἐκάτερον προφήτην, ἵνα τὸν μὲν στυγητὸν ἠγήσωνται καὶ φευκτὸν καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ διαφεύζωνται λώβην, τὸν δὲ καὶ παραδέξωνται καὶ ὁμολογήσωσι καὶ τὴν δι' αὐτοῦ δρέψωνται σωτηρίαν.

Καὶ μέντοι πρόχειρον εἰσηγεῖται σημεῖον καὶ συντομώτα-
 265 τον τοῦ πλάνου καὶ φένακος καὶ ἐκ κοιλίας φωνοῦντος, τοῦτο δὲ ἐστὶν εἴπερ καταφωραθήσεται λέγων καὶ παρειασάγων ὡς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ παρὰ Μωϋσέως καταγγελθέντος, ὀνόματι τινῶν ἐτέρων εἰδωλικῶν καὶ χειρο- 126^a
 ποιήτων θεῶν. Τὸν γὰρ τοιοῦτον οὐ μόνον προσήκασθαι
 270 τεθέσπικεν, ἀλλὰ καὶ θανατοῦν αὐτίκα καὶ παρευθύς.

Ἐκ διαμέτρου δὲ πάντως ἐχαρακτήρισεν καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ θεῖον θεηγόρον προφήτην· οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ παρὰ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀπεστάλθαι διατεινόμενος, οὐκ ἐπεισάγων δὲ τινῶν ἐτέρων ψευδωνύμων θεῶν προσηγορίαν
 275 καὶ δόξαν, ἀλλὰ τουναντίον καὶ κακορροθῶν καὶ καταψηφίζόμενος τῶν τοιούτων.

Ταύτη τοι μὲν ἐκάτερον προφήτην ὁ νομοθέτης ἐχαρακτήρισεν, ἀλλ' ἔμπαλιν τῆς θείας νομοθεσίας προδήλως οἱ Ἰουδαῖοι δεδράκασιν, μυρίους μὲν ψευδοπροφήτας προσηκά-
 280 μενοι καὶ λίαν ἀσμένως καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις ἐπειθάρχησαν καὶ συνεφώνησαν πάντη, καὶ θεοῖς ἐτέροις πολλάκις εἰς ἀεὶ δὲ μᾶλλον ὡς ἀληθὲς εἰπεῖν καὶ λελατρεύκασιν καὶ προσκεκυνήκασιν ἀναμφηρίστως τὲ καὶ ὁμολογουμένως. Τὸν δὲ τοι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐπαγ-
 285 γελθέντα πάλαι θεῖον προφήτην ἐξηρημένως καὶ σωτήρα 126^b
 Χριστὸν ἀπεσταλμένον ὑστάτως, καὶ μονώτατον ἐκ πάντων τῶν ἄλλων θεηγόρων ὑποφητῶν δυνηθέντα πᾶσαν εἰδωλικὴν ἐξαπάτην διασκεδάσαι καὶ τὴν πολυώνυμον τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐξαφανίσει προσηγορίαν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπάσης,
 290 καὶ καθάραντα πάντα τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα καὶ τὰς ἀνὰ τὴν ὑπουρανὸν ἀπάσας ἐσχατιὰς ἀπαλλάξαντα τῆς βδελυγμίας καὶ κνίσης τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων, καὶ πανταχόσε γῆς καὶ θαλάττης καὶ ἐπὶ πάσαις νήσοις καὶ χώραις

265 cf. Is. 8, 19

267/269 cf. ll. 253-254

285 cf. ll. 103 sqq.

269 οὐ μόνον] *intelligendum est* οὐ μόνον οὐ, cf. *praef. p. XLII* 276 τὸν τοιοῦτον *cod.*

τὸν Θεὸν τοῦ Μωϋσέως ὁμολογεῖσθαι πεπεικότα, καὶ τὸ δὴ
 295 παραδοξότερον, καὶ τὰς σφῶν ψυχὰς ὑπὲρ αὐτοῦ προ-
 φανῶς ἄγαν παρασκευάσαντα τιθέναι τοὺς ἀνθρώπους, οὐ
 μόνον οὐ προσήκοντο τὸ παράπαν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ
 καὶ δυσπειθεῖς Ἰουδαῖοι καὶ παραπλήγες, ἀλλὰ καὶ θανάτῳ
 κατεψηφίσαντο καὶ τῷ ἱκρίῳ προσήλωσαν, καίτοι γε φάσκον-
 300 τα πρὸς αὐτοὺς διαρρήδην· | Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατη- 126va
 γορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν
 Μωϋσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσεῖ,
 ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. Εἰ δὲ
 τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥή-
 305 μασι πιστεύσετε;

Ἄλλ' ἀθρήσωμεν ὁποῖον δίδωσι περὶ τῆς ἐκατέρου προ-
 φήτου διαγνώσεως δεύτερον χαρακτηριστικὸν καὶ σημεῖον
 ὁ νομοθέτης. Φησὶν γάρ· Ἐάν δὲ εἶπης ἐν τῇ καρδίᾳ σου
 «Πῶς γνωσόμεθα τὸ ῥῆμα ὃ οὐκ ἐλάλησε Κύριος;», ὅσα
 310 ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ μὴ γένηται
 τὸ ῥῆμα καὶ μὴ συμβῆῃ, τοῦτο τὸ ῥῆμα οὐκ ἐλάλησε Κύριος
 ὁ Θεός· ἐν ἀσεβείᾳ ἐλάλησεν ὁ προφήτης ἐκεῖνος. Ὁ δὲ
 λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς εἰ μὲν οὐ περατωθήσεται καὶ
 ὑπάρξει πᾶν ὅπερ ἂν καὶ λαλήσῃ, μηδαμῶς ἀπεστάλθαι
 315 τοῦτον ὑπὸ Κυρίου νομίζεις, ἀλλ' ἀπείργεις καὶ διωθεῖσθαι
 πᾶμπαν ὡς ἀπαταιῶνα καὶ φένακα καὶ πλήρη ἀσεβείας, εἰ
 δὲ τούμπάλιν πᾶν ὅπερ ἂν καὶ λαλήσῃ | δέξεται τὸ κα- 126vb
 τάλληλον πέρας καὶ τοῖς ἔργοις ἔξει τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν,
 πιστὸν ἠγεῖσθαι καὶ βέβαιον καὶ πάντῃ τὲ καὶ πάντως ἀ-
 320 τρεκέστατον καὶ θειότατον.

Ἄλλὰ γὰρ οὕτως μὲν καὶ πάλιν ἀκολούθως ἐκάτερον
 προφήτην ὁ νομοθέτης ἐχαρακτήρισεν· εὐρηται δὲ τὸ τῆς
 ἀληθείας ἀντίπαλον γένος οἱ Ἰουδαῖοι σαφῶς καπὶ τῷ
 χαρακτηριστικῷ τούτῳ τῆς θείας νομοθεσίας παντάπασιν
 325 ἀφειδήσαντες καὶ ταναυτῖα διαπραξάμενοι καὶ τελέσαντες,
 καθὼς ἐστὶν πιστώσασθαι τέως δι' ὧν ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπισημό-
 τατος συγγραφεὺς Ἰώσηπος ὁ φιλοσοφώτατος ἀνέγραψε
 καὶ ἱστόρησεν. Κατὰ γὰρ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς ἐγγεγραμμένον
 τινὰ τερατευσόμενον πλάνον καὶ τῷ ὄντι ψευδοπροφήτην
 330 ὀνόματι Θευδᾶν προσήκασθαι τοσοῦτον τοὺς Ἰουδαίους
 φησὶν, ὡς καὶ μετοικίαν ἐλέσθαι τοῖς ἐκείνου ῥήμασι πειθο-

300/305 Ioh. 5, 45-47   308/312 Deut. 18, 21-22

294 πεπεικότα] *scripsit* οἱ *supra* εἰ *cod.* (*an intelligendum* πεποικηκότα?)
 316 ἀπαταιῶνα] *servanimus cum cod.*, cf. *praef.* p. XLV

μένους, εἰ μὴ παρὰ Φάδου τοῦ κατ'ἐκεῖνο καιροῦ διέποντος
 τὴν Ἰουδαίαν στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων, τῆς τοιαύτης ἐκωλύ-
 θησαν | ἐγχειρήσεως. Καὶ γοῦν κατὰ τὸν ἔννεακαιδέκατον ^{127^a}
 335 τόμον τῆς Ἀρχαιολογίας τοιάδε λέξεσιν αὐταῖς ἀνιστόρη-
 σεν· Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος γόης τις ἀνὴρ
 Θευδᾶς ὀνόματι πείθει τὸν πλείστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς
 340 κτήσεις ἔπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῶ· προ-
 φήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν
 σχίσας δίοδον ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥαδίαν. Καὶ ταῦτα
 λέγων πολλοὺς ἠπάτησεν. Οὐ μὴν εἶασεν αὐτοὺς τῆς
 ἀφροσύνης ὄνασθαι Φάδος, ἀλλ'ἐξέπεμψεν εἴλην ἰππέων
 ἐπ'αὐτούς, ἧτις ἀπροσδοκῆτως ἐπιπεσοῦσα πολλοὺς μὲν ἀ-
 νεῖλεν, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν· αὐτὸν δὲ τὸν Θευδᾶν
 345 ζωγρήσαντες τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι καὶ κομίζουσιν εἰς
 Ἱεροσόλυμα.

Ἄλλ'ἰδοὺ μὲν τὸν ἀπαταιῶνα καὶ γόητα καὶ πλάνον προ-
 σήκασθαι παρὰ τὴν θεῖαν νομοθεσίαν τοὺς Ἰουδαίους ὁ
 παρ'αὐτοῖς ἐπισημότατος ἱστορεῖ συγγραφεύς, τὸν δὲ τοι
 350 σωτήρα Χριστὸν καὶ Θεὸν τῶν ἀπάνητων μυρίας τῶ ὄντι ^{127^b}
 καὶ κρείττους ἀριθμοῦ θαυματοποιίας καὶ παραδόξους δυ-
 νάμεις κατενώπιον αὐτῶν δεδρακότα, καὶ νῦν μὲν τοὺς ἐκ
 γενέσεως πηροὺς ὄξυδερκεῖς ἀποφήναντα, νῦν δὲ τοὺς
 παρειμένους τὰ τῶν ποδῶν ἄρθρα καὶ παντελῶς ἀκινήτους
 355 καὶ εἰς ἀεὶ κατακειμένους, ἀναθρώσκειν καὶ ἄλλεσθαι καὶ
 βαστάζειν ἐπὶ τοῦ ὤμου τοὺς ἤδη μέχρι τότε πρὶν βα-
 στάζοντας σκίμποδας λόγῳ μόνῳ παρασκευάσαντα καὶ δια-
 στίχειν καὶ διάττειν ὡσπερ ἐλάφους, ἄλλοτε δ'αὐ λελεπρω-
 μένους διὰ μόνης ἀφῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν χροιάν ἀποκα-
 360 ταστήσαντα, καὶ μογγιλάλοις δὲ καὶ κωφοῖς τὸ τρανῶς
 λαλεῖν καὶ ὑγιῶς ἀκούειν κεχαρισμένον, καὶ τότε μὲν λε-
 γεῶνα δαιμόνων ἐξωθοῦντα καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις δεσπο-
 τικῶς ἐπιτάπτοντα πνεύμασιν καὶ τῆς σφῶν ἐλευθεροῦντα

336/346 cf. Eusebius Caesariensis, *Hist. Eccl.* II, XI, 2-3; Iosephus, *Antiqu. Iud.* XX, 97-98; vid. praef. pp. XXXVII-XXXVIII 350/352 cf. Ioh. 21, 25
 352/353 cf. Ioh. 9, 1-7 353/358 cf. Matth. 9, 2-7; Marc. 2, 3-12; Luc. 5, 18-25; Ioh. 5, 1-9; Is. 35, 6 358/360 cf. Matth. 8, 2-3; Marc. 1, 40-42; Luc. 5, 12-13 360/361 cf. Matth. 9, 32-33; 12, 22; 15, 30; Marc. 7, 31-35; 9, 17-27; Luc. 11, 14 361/364 cf. Marc. 5, 2-13; Luc. 8, 27-33

347 ἀπαταιῶνα] *servanivimus cum cod.*, cf. praef. p. XLV 355 ἄλλεσθαι] *spir. cod. servanivimus*, cf. praef. p. XLVI 358 διάττειν] *servanivimus cum cod.*, cf. praef. p. XLVI (ἐλαφος *cod. a. corr. ut vid.*) 359 ἀφῆς] *spir. cod. servanivimus*, cf. praef. p. XLVI

365 πονηρᾶς ἐνεργείας τοὺς πάσχοντας, τότε δ' αὖ ἐπὶ τῆς
 πύλης | τῆς πόλεως μονογενῆ τινὸς κομιζόμενον καὶ πρὸς ^{127^a}
 τὸν τάφον ἐπειγόμενον νέκυν ἀναβιώναι καὶ τῇ τεκούσῃ
 πάλιν ἀποδοθῆναι παραδόξως πεποικηκότα καὶ παρ' ἐλπίδας,
 καὶ ἄλλοτέ τινα τεθνηκότα συνήθη καὶ προσφιλέστατον
 370 τούνομα Λάζαρον ἀπὸ τοῦ τύμβου τετραήμερον ἀναστήσαν-
 τα δεδεμένον ἄμφω τὰ χεῖρε καὶ τῷ πόδε κηρίαίς, καὶ
 μυρίαίς δ' ἄλλαις καὶ κρείττοσιν ἀριθμοῦ παραδοξοποιΐαις
 τῆς θειοτάτης αὐτοῦ χάριτος καὶ δυνάμεως παρεσχηκότα
 τὴν πίστωσιν, οὐ μόνον οὐκ ἠνέσχοντο τὸ παράπαν οἱ
 375 δυσπειθεῖς Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ θάνατον αὐτῷ τὸν δῆθεν
 χεῖριστον κατετύρευσαν οἰστρηλατηθέντες ὑπὸ τοῦ μισο-
 κάλ[λ]ου καὶ πονηροῦ δαίμονος Σατᾶν, καὶ δίκην κυνῶν
 λυττώντων κεκραγότες κατὰ τοῦ σφετέρου δεσπότης τῷ
 κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν Ἰουδαίαν διέποντι Πιλάτῳ στρατηγῶ
 τῶν Ῥωμαίων Ἄρον | ἄρον σταύρωσον αὐτόν, καὶ μέντοι ^{127^b}
 380 καὶ πείθειν μὴ φονᾶν κατ' αὐτοῦ διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν
 εὐρίσκειν ἐν αὐτῷ τοῦ Πιλάτου διαρρήδην ἐθελήσαντός τε
 καὶ πειραθέντος, ἔφασκον θάπτον· Ἐὰν αὐτὸν ἀπολύσῃς,
 οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος.

Μάρτυρα δὲ τῶν εἰρημένων παροίσωμεν τὸν αὐτὸν Ἰώση-
 385 πον. Ἱστορεῖ γοῦν κατὰ τὸν ὀκτωκαιδέκατον τόμον τῆς
 Ἀρχαιολογίας ὡδὶ λέξεσιν αὐταῖς· *Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον*
τὸν χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἀνὴρ, εἶπερ ἄνδρα αὐτὸν λέγειν
χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀν-
θρώπων ἡδονῇ τ' ἀληθῆ δεχομένων, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν
 390 *Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγε-*
το· ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων
ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν καθήλωσαν Ἰουδαῖοι σταυρῷ ἐπιτετιμη-
κότος Πιλάτου, οὐκ ἐξεπαύσαντο δὲ οἱ τὸ πρῶτον ἀγα-
πήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ καταγγέλλειν. Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς
 395 *τρίτην ἔχων ἡμέραν, | πάλιν ζῶν, τῶν θείων τε προφητῶν* ^{128^a}
ταῦτα τὲ καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων.
Εἰσέτι νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένον οὐκ ἔ-
παυσεν τὸ φύλον. Καὶ ταῦτα μὲν ὧδε.

364/367 cf. Luc. 7, 12-15   368/370 cf. Ioh. II, 1-44   379 Ioh. 19, 15
 379/382 cf. Ioh. 18, 38 - 19, 24   382/383 Ioh. 19, 12   386/398 cf.
 Eusebius Caesariensis, *Hist. Eccl.* I, XI, 7-8; Iosephus, *Antiqu. Iud.* XVIII, 63-
 64; vid. praef. pp. XXXVII-XXXVIII

375/376 μισοκάλλου *cod.*   398 φύλον] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p.*
 XLIX

- Διὰ δὲ τὸ μὴ παντελῶς μηκῦναι τὸν λόγον καὶ προσκορῆ
 400 ποιῆσαι τοῖς ἐντευξομένοις καὶ φορτικόν, βαδιοῦμαι συν-
 τομωτάτην ὁδὸν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν καὶ
 παράστασιν ἀναντίρρητον, καὶ σέ θάττον ἐρήσομαι λίαν
 ἠδέως ἔνθεν ἑλών· οἱ τὸν παρ' ἡμῖν ὁμολογούμενον σωτήρα
 Χριστὸν καὶ κηρυττόμενον ὡς Θεὸν ἐν τῷ ἰκρίῳ τοῦ
 405 σταυροῦ ἀναρτήσαντες, πότερον ἀληθῆ καὶ ἀγαθὸν καὶ
 θεῖον προφήτην ὑπάρχοντα καὶ φαινόμενον πονηροὶ καὶ
 παράνομοι καὶ δυσσεβεῖς ἐκεῖνοι τυγχάνοντες προσηλώκασι
 καὶ τεθανατώκασιν, ἢ τοῦμπαλιν ἀπαταιῶνα καὶ πλάνον καὶ
 ψευδηγόρον κατειληφότες;
- 410 Ἄλλ' εἰ μὲν ὅπερ οὐκ οἶμαι τὸ πρῶτον ἐρεῖς, συντομω-
 τάτην ἔξομεν τῆς ἀληθείας τὴν δόξαν· ἦν σε κατέχειν καὶ ^{128^b}
 καταγγέλλειν ἀναλλοιώτως καὶ εἰς ἀεὶ πάντως γε καὶ
 δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἐπάναγκες. Εἰ δὲ φαίης τὸ δεύτερον,
 ἐλεγχθήσῃ θάττον οὐκ ἀτρεκῆ λέγων ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως
 415 τῶν πραγμάτων. Εἰ γὰρ τοιοῦτον ὡς εἶρηκας ἀπαταιῶνα καὶ
 φαῦλον καὶ πονηρὸν εὐρηκότες ἐσταύρωσαν, μεγάλης ἂν
 παρὰ τῷ Θεῷ λελόγχασι τῆς ἀποδοχῆς καὶ τῆς ἀνωτάτω
 τιμῆς ἠξιώθησαν οἱ τοῦτο δράσαντες δήπουθεν, ἅτε δὴ
 πάντως τὸν ἀντικείμενον ταῖς θεαῖς νομοθεσίαις καὶ Θεῷ
 420 κατεστυγημένον καὶ κακοδαίμονα θεοφιλῶς θανατώσαντες,
 καὶ μᾶλλον ἐχρῆν ἐπὶ τὸ κρεῖττον καὶ ἄμεινον ἔκτοτε τὰ
 πράγματα τῶν Ἰουδαίων ἐλθεῖν καὶ τὸ σφῶν γένος εὐδαι-
 μονέστερον ἀποφανθῆναι καὶ πλείστης ὕσης ἀπολαύειν
 εὐετηρίας.
- 425 Ἄλλ' ἔμπαλιν ὀρῶμεν μαρτυροῦσαν τὴν αἴσθησιν. Τὰ γὰρ
 πέρατα τῆς οἰκουμένης καὶ πᾶσα πόλις καὶ χώρα μονονου-
 χὶ καὶ βοῶσι τὴν σφῶν ἀθλιότητα | καὶ ἀκλείαν καὶ ἀδοξί- ^{128^{va}}
 αν, οὐκ ὄντος παρ' αὐτοῖς βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος,
 οὐκ οὔσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας,
 430 οὐδὲ δήλων, καθὼς προηγόρευσεν Ὡσηὲ ὁ προφήτης. Τί
 δήποτε καὶ ὄτου χάριν; Πάντως ὅτι τὸν κολοφῶνα τῶν
 κακῶν ἀπειργάσαντο, τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυρωθέντα παρα-
 νόμως ἀπεκτονότες, καὶ διὰ τοῦτο τῇ πολυχρονίῳ καὶ
 ἀπεράντῳ δουλείᾳ καὶ ταλαιπωρίᾳ πανταχόσε γῆς καὶ

428/430 cf. Os. 3, 4

---

404 καὶ κηρυττόμενον] *scripsit alia manus supra ras.* 405 ἀναρτήσαντες] *forsan corr. ex ἀμαρτήσαντες cod.* 408 ἀπαταιῶνα] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLV* 409 ψευδήγόρον *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 29* 415 ἀπαταιῶνα] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLV*

435 θαλάττης παρεκδοθέντες καὶ διασπαρέντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν
οἰκουμένην καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καθυποκείμενοι καὶ βαρ-
βάρους. Καὶ τί λέγω τοῦτο κακεῖνο; Ποῦ ἐστὶν ἡ τὸ μέλι
καὶ τὸ γάλα ῥέουσα γῆ τῆς θείας ἐπαγγελίας, ἣν ὑπέσχετο
τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὁ Θεὸς δοῦναι
440 τῷ σπέρματι αὐτῶν ἕως αἰῶνος; Ἄλλ' οἴχονται ταῦτα πάντα
καὶ ἀπελήλαται καὶ φρουῖδα γεγόνασι παντελῶς ἐξότε λέγε-
ται σταυρωθῆναι παρὰ τῶν Ἰουδαίων Χριστός· ταῦτα γὰρ ^{128^{vb}}
τὰ ἐπίχειρα τῷ ὄντι τῆς εἰς αὐτὸν παροινίας καὶ λύττης,
ταῦτα τῆς χριστοκτόνου γνώμης σαφῶς τὰ κυήματα, ταῦτα
445 τῆς παρανομωτάτης κατ' αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐπιχειρήσεως
τὰ ἀποτελέσματα.

Δυοῖν τοίνυν προκειμένοι ἄπαραιτήτως εἰς ὑπόληψίν τε
καὶ δόξαν, θάτερον ὑπειληφέναι καὶ καταγγεῖλαι πάντως
ἐπάναγκες, ἢ ὅτι αὐτὸς ἦν ὁμολογουμένως ὁ κατεπαγγελ-
450 θεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πάλαι διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῷ νόμῳ
θεῖος καὶ ἐξηρημένος *προφήτης* Χριστός, καὶ παρανόμως
καὶ πονηρῶς τε καὶ δυσσεβῶς οἱ Ἰουδαῖοι κατ' αὐτοῦ
λελυττήκασιν καὶ τούτου χάριν ἐδέξαντο κατάκρισιν ἔνδικον
καὶ δίκας ἀπήτηνται τῶν ἀσεβῶς αὐτοῖς κατὰ Χριστοῦ
455 τολμηθέντων, ἢ φαῦλον καὶ πονηρὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυ-
ρωθέντα κακῶς ἐννοεῖν, καὶ ταύτη τοι πάντως ἄδικον
τὸν Θεὸν ὀνομάζειν καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον μηδαμῆ
μηδαμῶς ὄντα μισθαποδότην τῶν | ἐξερευνόντων καὶ ^{129^a}
ἐκζητούντων καὶ διεκδικούντων αὐτόν. Ἄλλὰ μὴν ἀτοπώτα-
460 τον τοῦτο καὶ τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστίν. Οὐκοῦν ἐξ ἀ-
νάγκης ὁμολογήσης ὡς Ἰουδαῖε τὸ ἕτερον καὶ τοῦτον εἶναι
δοξάσης τὸν προεπηγγελμένον θεῖον *προφήτην* Χριστὸν
ὑπὸ Θεοῦ πάλαι διὰ τοῦ Μωϋσέως, καὶ τούτου χάριν
εἰσπράττεσθαι τούτους τὰς δίκας καὶ διδόναι τὰς εἰρημένας
465 εὐθύνας. Ταύτην γὰρ τὰ πράγματα τὴν μαρτυρίαν καὶ τὴν
δόξαν ἀπαραιτήτως καὶ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰσάγουσιν.

Τοίγαρ τοι καὶ πάλιν ἐρῶ τοῦτο· κάτασχε καὶ παρεξέτα-
σον καὶ διαίτησον Ἰουδαῖε καὶ τῆς ἀληθείας οὐ δια-
μαρτήσης καθὼς ἐγῶμαι τὸ σύνολον. Ποῖον δὴ τοῦτο;
470 ~~Λέγε κατὰ σεαυτὸν τοῖς οἴκοθεν λογισμοῖς· «Τί βούλεται~~
εἶναι καὶ ὁποῖον τὸ αἷτιον τῆς παραπόδας καὶ παρευθὺς
ἐξενεχθείσης κατὰ τοῦ ἔθνους ἡμῶν θείας ὀργῆς καὶ ταύτης

437/440 cf. Ex. 33, 1-3

449/451 et 462 cf. II. 103-113

442 [γὰρ] om. cod. ^{a. om.}

458 [ἐξερευνόντων] scripsit alia manns supra ras.

πολυχρονιωτάτης καὶ μακροτάτης ὡς ἀληθῶς; Πρῶην μὲν
 γὰρ καὶ τοῖς | παρωχηκόσι χρόνοις τοῖς εἰδώλοις λα- ^{129^b}
 475 τρεύοντες καὶ πᾶσαν δρῶντες παρανομίαν καὶ τοῖς τῶν
 ἀπίστων ἔθνῶν ἔθεσι καὶ μιάσμασι πάντη συναπαχθέντες,
 ἐδέξαντο μὲν ἐντεῦθεν ὀργὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δικαίαν τὴν
 καὶ προσήκουσαν καὶ τῶν ὧν περ ἠσέβησαν ἔτισαν δίκας,
 480 πολλάκις δοριάλωτοι γεγονότες καὶ λε(η)λατηθέντες, νῦν δὲ
 μηδὲν τοιοῦτον δρῶντες τὸ σύνολον ἀλλὰ τουναντίον καὶ
 πᾶσαν εὐνομίαν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συντηροῦντες καὶ τὸν θεῖον
 νόμον διεκδικοῦντες, τίνος ἕνεκα τοιαῦτα καὶ χεῖρονα δὲ
 μᾶλλον καὶ χαλεπώτερα προδήλως πεπόνθαμεν; Πάλαι μὲν
 γὰρ τῆς ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις λατρείας καὶ παντελῶς ἀπὸ Θεοῦ
 485 σαφῶς ἀποστασίας καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων καὶ παντο-
 दाπῶν παρανόμων ἐπιχειρήσεων τὴν ἀσέβειαν πῆ μὲν
 ἑβδομηκοντούτης χρόνος αἰχμαλωσίας τὴν καὶ δηώσεως ὑπὸ
 τοῦ Βαβυλωνίου Ναβουχοδονόσωρ γεγενημένης ἐξιάσατό
 τε καὶ ἐθεράπευσεν, πῆ δ' αὖ τριταῖος | ἐνιαυτὸς πρὸς ^{129^{va}}
 490 ἡμισυν κατὰ τὴν Ἀντιόχου τοῦ καὶ Ἐπιφανοῦς λεηλασίαν
 ἀλωθέντων τῶν Ἱεροσολύμων παιώνιον γέγονεν καὶ ἀλεξι-
 φάρμακον τῆς τῶν παραληφθέντων ἀνοσιουργίας τὴν καὶ
 παρανομίας, καὶ πρό γε τούτων Σαλμανάσαρ ἐκεῖνος τῶν
 Ἰσραηλίων ὁ βασιλεὺς εἶλεν τὴν βασιλείαν Ἰσραὴλ τὴν ἐν
 495 Σαμαρείᾳ καὶ τὰς ὑπ' αὐτὴν δέκα φυλάς δοριαλώτους ἀ-
 πέφηνεν, καὶ πρό τούτου καὶ μετὰ τοῦτον πολλὰ τοιαῦτα
 καὶ καθολικῶς ἐγεγόνει καὶ μερικῶς, ἀλλὰ θάπτων καὶ
 συντόμως ἢ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ παντοκρατορικῆ
 καὶ πανάγαθος πρόνοια τοὺς κατακριθέντας ἐνδίκως ἐξ ἀ-
 500 μαρτίας ὤκτειρήσεν καὶ τῆς δεινῆς ἠλευθέρωσεν δίκης.
 Νῦν δὲ τοσοῦτον παρεξετάθη τοῖς Ἰουδαίοις τῆς καταδίκης
 ὁ χρόνος, ὡς καὶ διπλασίονα καὶ πενταπλασίονα καὶ δεκα-
 πλασίονα καὶ περαιτέρω προδήλως ὀραῖσθαι τὸν τῶν ἐτῶν
 505 ἀριθμὸν τῆς γεγενημένης αὐτοῖς ἀλώσεως καὶ διασπορᾶς τὴν
 καὶ | κατακρίσεως· ὀκτακόσια γὰρ ἤδη καὶ ὀγδοήκοντα σὺν ^{129^{vb}}
 τοῖς τρισὶν ἔτη παρίππευσαν ἐξότε λέγεται σταυρωθῆναι
 Χριστὸς, καὶ ὄνομα καὶ προσηγορία Χριστοῦ κεκήρυκται
 καὶ κατήγγελλται δῆπουθεν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ τῷ ἐσμῷ τῶν
 510 τοσοῦτων ἐτῶν οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἀναφαίνεται ποῦ ἐπὶ τοῖς
 Ἰουδαίοις ἀνακλήσεως, καίτοι μηδὲν τοιοῦτον καταπεφωρα-

487/488 cf. Ier. 25, 11-12; 36, 10; II Par. 36, 21   493/496 cf. IV Reg. 17, 3-
 6; 18, 9-11

479 λελατηθέντες *cod.*   508 ἐσμῷ] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p.*
 XLVII   509 ποῦ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. LI*

μένον αἴτιον καὶ πρόξενον τῆς ὑστάτης ταύτης καὶ τελευ-
 ταίας ἀλώσεως καὶ δηώσεως, οἷον πέφηνεν πολλάκις
 ἄλλοτε πρὶν. Ἐξερευνῶντες οὖν καὶ ζητοῦντες οὐδὲν ἕτε-
 ρον εὐρίσκομεν αἴτιον ἢ πάντως τὴν εἰς τὸν λεγόμενον
 515 Χριστὸν γεγεννημένην μαιφονίαν παρὰ τῶν ἡμετέρων πα-
 τέρων· ὄντως ὡς ἔοικεν οὗτος ἦν ὁ Χριστός, ὃν οἱ
 πατέρες ἡμῶν παρανόμως ἐσταύρωσαν.»

Εἰ δὲ τοῦτο, σαφὲς ἄρα καὶ πρόδηλον ὡς ἐσφαλμένως
 καὶ κακῶς πρὸς αὐτὸν οἱ πατέρες ὑμῶν διετέθησαν,
 520 φαῦλον τὸν καλὸν οἰηθέντες καὶ τὸν ἀγαθὸν πονηρὸν
 ὀνομάσαντες. | Εἰ γὰρ ἦν πονηρὸς ὃν ἐκεῖνοι τεθνατώκα- 130^a
 σιν, ἀγαθὸν πάντως πεπράχασιν καὶ τούτου χάριν ἀγαθῶν
 παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας ἄρα κατηξιώθησαν·
 ἀλλ' ἐπειδήπερ οὐκ ἀγαθῶν ἠξιώθησαν, οὐκ ἀγαθὸν πάντως
 525 πεπράχασιν· εἰ δ' οὐκ ἀγαθὸν ἦν ὃ πεποιήκεισαν, οὐδὲ
 πονηρὸς ἦν ὁ σταυρωθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἔμπαλιν δῆπουθεν
 ἀγαθός. Καὶ πάλιν εἰ μὴ πονηρὸν ἔδρασαν οἱ πατέρες ὑμῶν
 τὸν λέγοντα Χριστὸν ἑαυτὸν τῷ σταυρῷ προσηλώσαντες,
 οὐκ ἂν πονηρὰν εὐρήκασιν παρὰ Θεῷ τὴν ἀντίδοσιν· εἰ δὲ
 530 πονηρὸν ἦν ὃ πεποιήκεισαν εἰς αὐτὸν παροινήσαντες, ἀγα-
 θός ἦν ἄρα σαφῶς ὁ παθὼν ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' οὐχὶ πονηρός,
 πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὸ παράπαν.

Προσενθυμήθητι δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ κηρυ-
 χθεῖσαν διδασκαλίαν εἰς ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα
 535 καὶ τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην ἐξ ἀπάντων ἔθνων ἀφανίσα-
 σαν. Τοίγαρ οὖν πίστευσον ἄνθρωπε καὶ πρόσελθε καὶ |
 προσκύνησον αὐτῷ φημι δὴ τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ καὶ 130^b
 πάντων ἡμῶν σωτῆρι τὲ καὶ Κυρίῳ, καὶ δὸς δόξαν τῷ
 ὀνόματι αὐτοῦ καὶ μεγαλωσύνην καὶ αἶνον, δι' οὗ τῆς τῶν
 540 δαιμόνων ἐπικρατείας πάντες ἠλευθερώθημεν καὶ τῆς εἰδω-
 λικῆς ἀπάτης ἀπελυτρώθημεν, καὶ Θεὸν τοῦ Ἄβραάμ
 καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ Μωσέως τὲ καὶ Δαυῖδ καὶ
 Ἡσαΐου καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν πᾶσα χώρα καὶ πόλις
 545 καὶ Χάλδοι καὶ Ἰνδοί, καὶ Αἰθίοπες καὶ Παλαιστῖνοι καὶ
 Αἰγύπτιοι καὶ Κίλικες καὶ Λυδοί, καὶ Φοίνικες καὶ Σύροι
 καὶ Λίβυες καὶ Φρύγες καὶ Ἴταλοί, καὶ Ἄραβες καὶ Καλα-
 βροὶ καὶ Σικελοὶ καὶ Κρήτες καὶ Βρεττανοὶ καὶ Σπάνοι, καὶ
 Σαυρομάται καὶ Γέται, καὶ Σκύθαι καὶ Ἰβηρες καὶ Λαζοί, καὶ

544 cf. Act. 2, 9

544 ἐλαμήται *cod.* 545 Παλαιστῖνοι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVIII* 548 σηκελοὶ *cod.* 549 σαυρομάται *cod.*

- 550 πάντα τ' ἄλλα βάρβαρα ἔθνη, καὶ ἄπαξ ἀπλῶς πᾶσα φυλὴ
καὶ γλῶττα κατ' ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς καὶ μεσημβρίαν καὶ
ἄρκτον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς προσκυνοῦσιν. |
"Ἡ οὐκ ἀγαθὸς σοι δοκεῖ καὶ τῶν προφητῶν ἀπάντων ^{130^{va}}
ὑπέρτερος καὶ μείζων τὲ καὶ καθύπερθεν καὶ πανσθενῆς τε
555 καὶ παντοδύναμος ὡς Ἰουδαίᾳ προδήλως τὲ καὶ ὁμολογου-
μένως ὁ τούτων ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν αἴτιος γεγεννημένος
καὶ πρόξενος; Τῶν γὰρ ἀγαθῶν ὁ αἴτιος πολλῶ μᾶλλον
ἀγαθὸς ὁμολογεῖσθαι προσῆκεν, ἐπειδὴ πάντως ἀγαθαὶ τῶν
ἀγαθῶν αἰ γενέσεις εἰσίν, ὡσπερ κακαὶ τῶν κακῶν. Εἰ μεν-
560 οὔν τῶν κακῶν ὁ τῶν εἰδώλων ἀφανισμὸς, τῶν κακῶν ἄρα
καὶ ὁ παρ' οὗ γέγονεν δῆπουθεν· ἐπειδὴ δὲ προδήλως οὐχὶ
τῶν κακῶν ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν ὁ τῶν εἰδώλων ἀφανισμὸς,
ἀγαθὸς ἄρα καὶ ὁ ὑφ' οὗ γέγονεν ἀναντιρρήτως τε καὶ
ὁμολογουμένως. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν ἀγαθός, οὐδὲ τὰ ἐξ αὐτοῦ
565 καὶ δι' αὐτοῦ γεγεννημένα πάντως ἂν ἦσαν τῶν ἀγαθῶν. Ὁ
γὰρ ἀγαθὸς ἀγαθῶν ἀλλ' οὐχὶ κακῶν ἐστὶν αἴτιος, ὡσπερ
ἴσα τῶν ἀγαθῶν ἀγαθοῦ αἰτίου αἰτιατὰ καὶ ἔστιν καὶ
λέγεται. Ἐπεὶ οὖν τὰ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ γεγεννημένα ^{130^{vb}}
τῶν ἀγαθῶν, ἀγαθὸς ἄρα καὶ ὁ δι' οὗ τὰ τοιαῦτα γεγόνα-
570 σιν· οὗτος δ' ἔστιν ὁ καταγγελλόμενος καθὼς ἔφθημεν εἰ-
πόντες ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐσταυρῶσθαι Χριστός.
Τοίγαρ οὖν εἶπέ πρὸς αὐτὸν καὶ σὺ μετὰ τοῦ Ἡσαίου·
Κύριε ὁ Θεός μου δοξάσω σε, ὑμνήσω τὸ ὄνομά σου ὅ-
τι ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν
575 – γένοιτο Κύριε –, ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις
ὄχυράς τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια· τῶν ἀσεβῶν πόλις
οὐ μὴ οἰκοδομηθῆ εἰς τὸν αἰῶνα. Διὰ τοῦτο εὐλογῆσει σε
ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων
εὐλογήσουσί σε· ἐγένου γὰρ πάση πόλει ταπεινῇ βοηθός
580 καὶ τοῖς ἀθυμοῦσι δι' ἔνδειαν σκέπη, ἀπὸ ἀνθρώπων πο-
νηρῶν ῥύση αὐτούς, σκέπη διψῶντων καὶ πνεῦμα ἀν-
θρώπων ἀδικουμένων· ὡς ἄνθρωποι ὀλιγόψυχοι διψών-
τες ἐν Σιών ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν οἷς ἡμᾶς παρέδω-
κας.
585 "Ὅ(τι) γὰρ πρὸς αὐτὸν τὸν σωτῆρα Χριστὸν καὶ περὶ
αὐτοῦ ταῦτα φησὶν ὁ προφήτης, δείκνυσιν ὁμολογουμένως
ἐξ ὧν ἀμέσως ἐπήγαγεν. Φησὶν γάρ· Καὶ | ποιήσει Κύριος ^{131^a}
ὁ Θεὸς πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο· πίνονται

570/571 cf. II. 376-393

573/584 Is. 25, 1-5

587/591 Is. 25, 6-7

565 ἦσαν] ἦς *cod. a. corr.*576 αὐτῶν] *om. cod. a. corr.*585 Ὅτι] ὁ (*sic*) *cod.*

εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει
 590 τούτῳ· παράδος πάντα ταῦτα τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλή
 αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Πρόδηλον δὲ καὶ σαφῶς ὡς τῶν
 ἐξ ἀπάντων ἐθνῶν Χριστιανῶν πεφηνότων τὴν ἐξ ὕδα-
 τος καὶ πνεύματος μυστικὴν ἀναγέννησιν καὶ θεῖαν καὶ
 ζωηφόρον μετάληψιν διὰ τούτων ὁ προφήτης ἐπέφηεν,
 595 ὅπηνίκα καὶ τὸ θεῖον χρίονται μύρον καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας
 ἀναιρετικὸν διαφερόντως πίνουσιν οἶνον καὶ τῆς οὐρανοῦ
 καὶ θείας τῷ ὄντι καὶ φθαρτικῆς τοῦ θανάτου μεταλαμ-
 βάνουσιν εὐφροσύνης· καὶ τούτου χάριν αὐθις ἀμέσως
 ἐπήγαγεν· Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἀφεῖλεν
 600 ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ προσώπου παντός.

III

Ἄλλὰ διεξοδικώτερον τὰ τοῦ Ἡσαΐου κατὰ χώραν δια-
σαφήσει τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ
προφήτης Δαυῖδ τὴν κιννύραν κρούων τοῦ πνεύματος περὶ
τοῦ συμφυοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ | καὶ σωτήρος ^{131^b}
5 ἡμῶν ὧδέ που φησὶν *Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον καὶ*
ὡς ἡ σταγῶν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, δι' ὧν δῆπουθεν
ἀψοφητί τε καὶ χθαμαλῶς ἐμφαίνει γενησομένην τὴν ἀγαθο-
πρεπή καὶ ἀπόρρητον ἐκ τῶν ὑψηλοτάτων καὶ ὑπερτάτων
θώκων τῆς θεαρχικῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος κάθοδόν τε
10 καὶ καταφοίτησιν, καθ' ἣν ἔλαθεν ὁ ὑπέρσοφος ἡμῶν δεσπό-
της καὶ Κύριος, οὐ *τῆς συνέσεως οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς*, καὶ
τὰς ἀγγελικὰς ἀπάσας καὶ χερουβικὰς δὲ καὶ σεραφικὰς
οὐσίας καὶ δυνάμεις, καὶ δίκην *ὑετοῦ* κατιόντος ἐπὶ τὸν
πόκον ἀφιλοτίμως καὶ ἡσύχως ἐπὶ τῆς γῆς κατελήλυθεν,
15 καὶ τοῖς ἀνθρώποις οἰκείως καὶ προσφόρως ὠμίλησεν, μὴ
διαστὰς τῶν οὐρανίων ἀψίδων καὶ τῆς ἀνωτάτω καὶ ἀκα-
ταλήπτου καὶ θείας ἰδρύσεως, ἵνα καὶ τὰς ἐπουρανίους
οὐσίας καὶ τὰς προσγείους καὶ προσύλους ἀποστατικὰς
λαθῶν δυνάμεις δελεάσῃ καὶ ἀγκιστρεύσῃ καὶ ζωγρήσῃ τὸ
20 *μέγα κῆτος* τὸν Σατανᾶν, φενακισθέντα | μὲν τῷ ἀνθρωπίνῳ ^{131^{va}}
καὶ φαινομένῳ, προσπλακέντα δὲ τῷ ἀοράτῳ καὶ νοουμένῳ
σθένει τοῦ καταπεφοιτηκότος λανθανόντως ἄνωθεν ἐπὶ γῆς.
Οὐδὲ γὰρ εἰς τὸν πρόχειρον καὶ σωματικὸν Σολομῶν-
τα τὴν παροῦσαν προφητείαν ἐξειληφέναι δυνατόν ἐστίν
25 ὅπως οὖν κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰκαισιτάτην οἴησιν καὶ
ἀλόγιστον δόξαν. Πῶς γὰρ περὶ τοῦ Σολομῶντος ἐκείνου
λελέξεται τὸ *Συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σελήνης*
γενεὰς γενεῶν, ἢ πάλιν Ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογη-
μένον εἰς τοὺς αἰῶνας, πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα
30 *αὐτοῦ, εἶτα Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ*
τῆς γῆς, καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν; Πρόδηλον
γὰρ καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις καθέστηκεν, ὡς οὐδὲν τῶν
εἰρημένων ἐκλαβεῖν εἰς αὐτόν οἶόν τέ ἐστίν τὸ παράπαν.
Οὐκοῦν οὐδὲ τὸ *Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον καὶ ὡς ἡ*
35 *σταγῶν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν* τῷ τοιῶδε | Σολομῶντι ^{131^{vb}}

5/6 Ps. 71, 6

11 cf. Ps. 146, 5

13/14 cf. l. 5

19/20 cf. Iob 3, 8

27/28 Ps. 71, 5

28/30 Ps. 71, 17

30/31 Ps. 71, 17

34/35 cf. ll. 5-6

12 ἀπάσας *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 29*

32 κομιδῆ] *servavimus cum*

cod., cf. *praef. p. XLIX*

προσαρμόττει τὸ σύνολον, ἀλλὰ περὶ τοῦ νοητοῦ καὶ πνευματικοῦ δηλονότι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ πρὸ τῶν αἰώνων ἀπάντων καὶ πάσης ἡλιακῆς καὶ φωστηρικῆς φορᾶς καὶ κινήσεως γεννηθέντος ἀπαθῶς καὶ ἀπορρήτως ἐκ τοῦ
 40 Θεοῦ καὶ πατρός – τοῦτο γὰρ σημαίνει πάντως *Καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν*, καὶ *Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ*, καθὼς καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ φησὶν πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ *Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε*, δηλαδὴ τὸ ἄσχετον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον
 45 ἐμφαινόντων τῶν θείων λογίων τῆς θείας γεννήσεως καὶ ὑπάρξεως –, καταπεφοιτηκός δὲ καὶ κατεληλυθός ἐσχάτως ἐπὶ τῆς γῆς δι' ἄφατον ἔλεον καὶ οἶκτον ἀνεξιχνίαστον καὶ γεγονότος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν προσληφθεῖσαν αὐτῷ φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος, καθὼς καὶ Παῦλος ὁ
 50 μέγας ἀπόστολος ἐπιστέλλ(ω)ν τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ Τιμοθέῳ φησὶν *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν | ἐκ σπέρματος Δαυῖδ*, ἐπεὶ περ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἢ ^{132^a} τετοκυῖα τὸν Χριστὸν ἐγενεαλογεῖτο σαφῶς, ἀφ' ἧς ὠρμάτο δηλονότι πολλῶ πρῶην καὶ ὁ Δαυῖδ, ὡς εὐρίσκεσθαι
 55 τοῦτον ἐκείνης προπάτορα προφανῶς.

Ὅθεν ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ καθυπογράψας καὶ ἀνυμνήσας τὸν σωτήρα Χριστὸν ἐν τῷ λέγειν *Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου καὶ τὰ ἐξῆς, συνημμένως αὐτίς ἰδία καὶ τῇ τὸν Χριστὸν τεξομένη παρακελεύεται καὶ παραινεῖ τὰ συμφέροντα, θυγατέρα ταύτην ἀποκαλῶν. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἄκουσον θύγατερ καὶ ἴδε καὶ
 65 κλίνον τὸ οὖς σου καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστιν Κύριός σου, καὶ προσκυνήσῃς αὐτόν. Θυγατέρα μὲν γὰρ ὠνόμασεν | αὐτὴν ὡς ^{132^b} ἐκ τῆς Δαυϊτικῆς καταγομένην φυλῆς, τὸ δ' Ἄκουσον καὶ
 70 ἴδε καὶ κλίνον τὸ οὖς σου προυβάλ[λ]ετο πρὸς τὴν τῶν*

40/41 cf. II. 27-28   41/42 cf. II. 29-30   43/44 Ps. 109, 3   51/52 II Tim. 2, 8   52/53 cf. Hebr. 7, 14   57/61 Ps. 44, 7-8   64/70 Ps. 44, 11-13

50 ἐπιστέλλειν *cod.*   65 κλίνον] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. L*   68 ὠνόμασεν *cod.*   70 κλινον (*sine acc.*) *cod.*, *cf. praef. p. L*   προυβάλλετο *cod.*

ῥηθησομένων εὐπείθειαν καὶ συγκατάθεσιν καὶ κατάνευσιν
 ἐφελκόμενος, ἵνα τὴν ἐπὶ τῷ συγγενεῖ λαῷ δηλονότι τῶν
 Ἰουδαίων καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἤγουν τῆ φυλῆ
 τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Δαυῖδ, ὁμοφροσύνην καὶ κηδεμονίαν καὶ
 75 σχέσιν ἀπειπῆται παντελῶς διὰ τὴν σφῶν πονηρίαν καὶ τὴν
 κατὰ Χριστοῦ μέλλουσαν λύτταν. Ταύτη τοι γὰρ φησίν·
 «Ἐπιλαθομένη καὶ διακριθεῖσα πάντη τῆς ἐκείνων σκαιότη-
 τος καὶ φαυλότητος, ὠραιοθήσῃ τοῖς ἔνδοθεν κάλλεσι τῆς
 ψυχῆς, καὶ τὸν βασιλέα τῆς δόξης ἐραστήν σου γενέσθαι
 80 παρασκευάσης, ἄξιον αὐτοῦ κατοικητήριον δι' ὑπερβάλλου-
 σαν ἀγιωσύνην γεγεννημένη, καὶ μέντοι καὶ προσκυνήσης
 καὶ δοξάσης αὐτὸν ὑπὲρ τῆς τοιαύτης χάριτος καὶ φιλοτι-
 μίας ὡς Κύριον καὶ Θεόν, ἐπεὶ αὐτός ἐστιν καὶ |
 βασιλεὺς τῆς δόξης καὶ Κύριος τῶν δυνάμεων καὶ διαφε- 132v
 85 ρόντως δὲ σός.» Δείκνυσι δὲ τῆς προφητείας τὸ ἀτρεκὲς ἢ
 τοῦ Δαυῖδ θυγάτηρ καὶ θεοδόχος, εἰποῦσα κατὰ τὸν καιρὸν
 τῆς ἐν ἀγίῳ πνεύματι θείας συλλήψεως *Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ
 μου τὸν Κύριον, καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ
 Θεῷ τῷ σωτήρῳ μου, ὥστε διὰ τοῦτο καὶ νῦν φησίν· Ὁ*
 90 *Θεὸς τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός καὶ τὴν δικαιοσύνην
 σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· πέφυκε γὰρ ἀμφότερα, καὶ
 βασιλεὺς καὶ βασιλέως υἱός, ὁ Χριστὸς καθ' ἑκατέραν
 δῆπουθεν φύσιν. Ὁ δὲ ψαλμὸς Εἰς Σαλομῶν ἐπιγέγραπται
 προσφόρως λίαν καὶ καταλλήλως· σημαίνει γὰρ ἡ λέξις τὸν
 95 εἰρηνικόν, ὅς ἐστιν Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ· τὲ
καὶ Κύριος ὁ καταλύσας τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ τὴν
ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵ-
ματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν
τοῖς οὐρανοῖς, καθά που φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος.
 100 *Κατέβη τοίγαρ οὖν ἐκ τῶν οὐρανίων | ἀψίδων καὶ θώκων 132v*
 ἐπὶ τῆς γῆς αὐθαιρέτως ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' ἄφατον ἔλεον
 καὶ χρηστότητος πλοῦτον ἀνεξιχνίαστον ἀφιλοτίμως τὲ καὶ
 ἀσοφῆτι καὶ λανθανόντως καθάπερ ἐπὶ πόκον ὁ ὑετός. Οὐ
 γὰρ ἔγνωσαν αὐτὸν αἱ ὑπερκόσμιοι καὶ λειτουργικαὶ τῶν
 105 ἀσωμάτων νόων δυνάμεις τοῦτο διαπραξάμενον, ἀλλ' ἀπορ-
 ρήτῳ καὶ θεαρχικῇ βουλῇ καὶ δυνάμει ἀδιαστάτῳ καταπε-
 φοιτηκότα ἐν γῆ ἐδόξαζον ἀκαταλήκτως ἐν οὐρανοῖς, καὶ
 τοῦδ' ἔνεκα πάντως, ἀνεληλυθότα πάλιν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς
 τοὺς οὐρανοὺς, διεπυθάνοντο λέγουσαι ταῖς πρὸς τὴν*

77 cf. l. 65 79 et 84 cf. Ps. 23, 7.8.9.10; cf. et l. 66 81/84 cf. ll. 67-68

84 cf. Ps. 23, 10 87/89 Luc. 1, 46-47 89/92 Ps. 71, 1 93 cf. Ps. 71,

1 95/97 cf. Eph. 2, 14 97/99 Col. 1, 20 100 cf. l. 5 102 cf. Eph. 3,

8 103 cf. l. 5

110 τοιαύτην οἰκονομίαν καὶ συγκατάβασιν ἀφορισθείσαις λει-
 τουργικαῖς καὶ συμφυέσι τάξεσι τῶν ἀγίων ἀγγέλων καὶ
 παρακελευομέναις τὴν τῶν ἄνωτάτω καὶ νοητῶν πυλῶν
 ἔπαρσιν· *Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;* καὶ μέντοι
 καὶ ἤκουον αὐθις· *Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστὶν ὁ*
 115 *βασιλεὺς τῆς δόξης.* Ὡσπερ γὰρ τὸ *Καταβήσεται ὡς ὑετός*
ἐπὶ πόκον κάθοδον Θεοῦ σημαίνει καὶ καταφοίτησιν, οὕτως
 δὴ|πουθεν τὸ *Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε* ^{133^a}
πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὴν
ἄνοδον αὐτοῦ δηλοῖ καὶ ἀνάληψιν.

120 Ἄλλ'εἰσίτω καὶ ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας ἀκολουθῶς
 ἡμῖν προὑπογράφων τὴν ἄχραντον αὐτοῦ καὶ ἄσπορον
 σύλληψιν καὶ τὸν παρθενικὸν καὶ πάντη τε καὶ πάντως
 ἀκηλίδωτον καὶ ὑπερφυᾶ καὶ θεϊότατον τόκον, προαγο-
 ρεύων δὲ καὶ τὴν θεῖαν τούτου προσηγορίαν καὶ τὴν ὀλην
 125 ἀγωγὴν καὶ τὸ ἦθος. Καὶ γὰρ μεγαλοφώνως καὶ οἰονεὶ
 δεικτικῶς ὧδέ που φησὶν· *Ἴδου ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει*
καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμα-
νουήλ· βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν ἢ γνῶναι ἢ
προελέσθαι πονηρά, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ
 130 *γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρία τοῦ*
ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τριττὴ μενοῦν ἐνταῦθα κατείληπται
 τῆς τοιαύτης ὁμολογίας καὶ δόξης ἀπόδειξις· μία μὲν ἢ
 ἄνευ θοροῦ καὶ ἀνθρωπίνης συνουσίας σύλληψις *τῆς παρ-* ^{133^b}
θένου καὶ γέννησις, δευτέρα δ' αὐτῆς τοῦ τεχθέντος παιδὸς
 135 *θεῖα προσηγορία λέγω δὴ τὸ Ἐμμανουήλ - ἐρμηνεύεται*
γὰρ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός -, καὶ τρίτη τὸ ἀναμάρτητον
 αὐτοῦ παντελῶς καὶ ἀκαταιτίαν, ὧν οὐδὲν ἐστὶν ἐνδεχό-
 μενον ἐπὶ ψιλοῦ νοῆσαι τὸ σύνολον ἀνθρώπου, ἢ γυμνοῦ
 πάλιν Θεοῦ καὶ μὴ σωματωθέντος. Οὐκοῦν ἄρα συνεί-
 140 ληπται καὶ οὐσίωται δίχα σποράς ἐν μήτρᾳ παρθενικῇ
 Θεὸς ἀπερίληπτός τε καὶ ὑπερούσιος, καὶ παῖς γεγένηται
 καθ' ἡμᾶς ὁ παντέλειος καὶ ὑπερτελής καὶ τελειοποιὸς υἱὸς
 τοῦ Θεοῦ καὶ συναΐδιος λόγος, ὃς καὶ βέβρωκεν μὲν καὶ
 πέπωκεν, ἢ γέγονεν ἀνθρωπος ἀληθῶς καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ
 145 παραπλησίως, τῶν καθαρῶν δηλονότι καὶ κεκριμένων καὶ
 διεσταλμένων ὑπὸ τοῦ νόμου προσιέμενος τὴν ἐδωδὴν καὶ

113 et 114/115 Ps. 23, 10 (cf. ll. 79 et 84) 115/116 cf. l. 5 117/118
 Ps. 23, 7 et 9 126/131 Is. 7, 14-16 133/135 cf. ll. 126-128 135/136 cf.
 Matth. 1, 23

112 τὴν] *om. cod. a. corr.*

144 πέποκεν *cod., cf. praef. p. XLIV*

- μετάληψιν – τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἀμφοτέρων ὀνομάτων
βουτύρου λέγω καὶ μέλιτος αἰνιγματωδῶς ὁ προφήτης
ἐνέφηεν –, | οὐ μέντοι δὲ καὶ καθάπερ ἕκαστος τῶν ^{133^{va}}
150 ἀνθρώπων δεκτικὸς ἐγεγόνει τῆς ἁμαρτίας. Τοῦτο γὰρ δὴ
πάντως σημαίνειν ἐξ ἀνάγκης ὑποληπτέον Πρὶν ἢ γινῶναι ἢ
προελέσθαι πονηρά, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ
γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρία τ(οῦ)
ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Οὕτως δὲ καὶ πολλῶ πρῶην
155 ἀνυμνῶν αὐτὸν ὁ προφήτης Δαυὶδ ᾧδὲ που φάσκει Ὁ
θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος
εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιο-
σύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ Θεὸς
ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου,
160 τὴν προαιρετικὴν αὐτῷ δηλονότι προσμαρτυρῶν ἐντεῦθεν
καθόλου τῆς ἀρετῆς ἀνάληψιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὥτινι
συνωδὰ καὶ συμφώνως ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Ἡσαΐας φησίν·
Ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στό-
ματι αὐτοῦ.
165 Ἐπειδὴ δὲ παράδοξα καὶ δυσπαράδεκτα τοῖς | πολλοῖς ^{133^{vb}}
μᾶλλον δ'εἰπεῖν ἄπιστα καθόλου τῶν Ἰουδαίων τῷ γένει
λέγειν ἔμελλον ὁ προφήτης, παρθένου σύλληψιν καὶ τόκον
θεῖον οὐχὶ φύσεως ἀκολουθίᾳ προκαταγγέλλων ἀλλ' ὑπὲρ
φύσιν, οὐχ' ὡς ἔτυχεν καὶ ἀπλῶς τὴν παροῦσαν περιοχὴν
170 ἔφη τῆς προφητείας, ἀλλ' οἶονεὶ κρηπίδα τινὰ καὶ ὑπο-
βάθραν τὲ καὶ θεμέλιον ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς τὴν
πίστιν πρότερον παρενεύρας, εἰθ' οὕτως ἐπήγαγεν τὰ εἰ-
ρημένα. Καὶ γὰρ προηγουμένως φησίν· Καὶ ἐὰν μὴ πι-
στεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Τὸ γὰρ ἀπειρόγαμον κόρην
175 ἐγκύμονα γενέσθαι καὶ τεκεῖν υἰὸν θοροῦ καὶ φθορᾶς δίχα,
καὶ κληθῆναι τὸ τεχθὲν παιδίον Ἐμμανουήλ καὶ μέντοι καὶ
καθομολογεῖσθαι παντὸς εἴδους κακίας ἀνώτερον καὶ
κρείπτω, πᾶσαν ὑπέρκειται φύσεως ἀνθρωπίνης ἀκολουθίαν
καὶ τάξιν, καὶ τούτου χάριν φησίν ὁ προφήτης· Καὶ ἐὰν μὴ
180 πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε.
Τοῦτο εἰπὼν καὶ οἶονεὶ τοὺς ἐντευξομένους τῇ πίστει

148 cf. l. 128   151/154 cf. ll. 129-131   155/159 cf. ll. 57-61   163/164
Is. 53, 9   173/174 Is. 7, 9   175/176 cf. ll. 127-128   179/180 cf. ll. 173-174

153 τοῦ] τὸ *cod.*, *sed* cf. l. 130   162 συνωδὰ] *servanimus cum cod.*, cf. *praef.*
p. XLV   170 κρηπίδα] *acc. cod. servanimus*, cf. *praef. p. XLIX*   174 οὐδὲ]
sic cod., *sed* cf. l. 180 *cum app. crit. necnon VII 614 et 673*   180 οὐδ' οὐ] οὐδὲ
cod. a. corr., cf. l. 174 *necnon VII 614 et 673*

κρηπιδώσας, ἀμέσως ἐπήγαγεν· | Καὶ προσέθετο Κύριος ^{134^a}
 λαλήσαι τῷ Ἄχαζ λέγων· «Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ
 Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος.» Καὶ εἶπεν
 185 Ἄχαζ· «Οὐ μὴ αἰτήσω οὐδ'οὐ μὴ πειράσω Κύριον.» Ἔστιν
 δὲ τοιοῦτον τὸ εἰρημένον· ἐπειδὴ τῶν δυσμενῶν ἀπαλ-
 λάξιν τὸν Ἄχαζ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο καὶ κρείττονα τῆς
 παρ'ἐκείνων λώβης ἐναποφῆναι καὶ τῆς κατεχούσης σώζειν
 190 ἀνάγκης, οὐχὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ σωζομένου χάριν, ἀλλὰ
 διὰ χρηστότητα μόνην τοῦ σώζοντος, ἠβουλήθη προσφόρως
 καὶ λίαν εὐκαίρως ὁ Κύριος αἰτήσασθαι καὶ ζητήσιν
 παρ'αὐτοῦ τὸν βασιλέα Ἄχαζ τέρας εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος,
 τουτέστιν βαθύτατον πάντη καὶ δυσθεώρητον καὶ μετέωρον
 τὲ καὶ δυσκατάληπτον, δι'οὗ σωθήσεται καὶ πᾶσα τῶν
 195 ἀνθρώπων ἢ φύσις, οὐχ' ἔνεκα τῆς ἰδίας δικαιοσύνης ἐκ τοῦ
 διαβόλου καὶ τοῦ θανάτου τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν
 καπνιζομένων καὶ θυμουμένων κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος,
 ἀλλὰ διὰ χρηστότητα μόνην τοῦ σώζοντος, ὡσπερ ὁ Ἄχαζ ^{134^b}
 τοῦτο δ' ὑπῆρχεν ἢ γλαφυρωτάτη σύλληψις τῆς παρθένου
 200 καὶ ὁ μετέωρος καὶ ἀκατάληπτος τόκος. Ὁ δὲ τοι βασιλεὺς
 Ἄχαζ πονηρὸς ἄγαν ὑπάρχων καὶ κακοδαίμων οὐχ' εἴλετο
 τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν, ἀλλ' ἀπηνήνατο τὴν βουλήν τοῦ Κυ-
 ρίου, μὴ ἐκπειράσειν αὐτὸν ἀνεχόμενος δῆθεν· τύπος γὰρ
 ἦν τῆς ἀπειθείας καὶ δυσπιστίας τῶν Ἰουδαίων, οἱ τὸ
 205 γλαφυρώτατον καὶ περίοπτον τῆς παρθένου σημεῖον οὐ
 μόνον οὐ προσβλέψαι καὶ κατιδεῖν αἰτοῦνται ἢ ζητοῦσιν,
 ἀλλὰ καὶ λεγόμενον αὐτοῖς διωθοῦνται τῷ δοκεῖν ἔνεκεν
 εὐσεβείας κατὰ τὴν τοῦ Ἄχαζ ὑπόκρισιν. Ἀλλὰ καίτοι γε
 τοῦ Ἄχαζ οὕτως ἀπανηναμένου τὴν αἴτησιν καὶ ἀπαγο-
 210 ρεύσαντος, οὐδ' οὕτως ἀπέσχεεν ὁ φιλόανθρωπος καὶ φιλοϊ-
 κτίρμων Κύριος τὸ βαθύτατον καὶ ὑψηλότατον ἐξειπεῖν
 τέρας. Ἄλλὰ τί φησιν; Ἀκούσατε δὴ οἶκος Δαυὶδ· μὴ
 μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; καὶ πῶς Κυρίῳ
 παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν
 215 σημεῖον, τουτέστιν «Εἰ καὶ μὴ διὰ τὸ | πειράσαι τὸν Κύριον ^{134^a}
 ὧ Ἄχαζ ἀπηνήνω τοῦ σημείου τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν

182/185 Is. 7, 10-12   192 cf. l. 184   196/197 cf. Is. 7, 4   212/215 Is.
 7, 13-14   215 cf. l. 185

188 σώζειν] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*   189 σωζομένου]
servanimus cum cod., cf. praef. p. XLVI   190 et 198 σώζοντος] *servanimus cum*
cod., cf. praef. p. XLVI   199 γλαφυρωτάτη *cod., sed cf. l. 205*   206 καθιδεῖν
cod., cf. praef. p. XLVII

ἀπιστίαν ἦν ἀνέκαθεν ἔχει[ν] τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος, καθ' ἣν καὶ παρέχειν ἀγῶνα μέλλει Κυρίῳ, τουτέστιν εὐθύνας ὡσπερ εἰσπράττειν περὶ τοῦ τῆς παρθένου σημείου
 220 διὰ τὸ βαθύτατον αὐτοῦ καὶ ὑψηλότατον τῆς κατανοήσεως, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἷόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ.»

Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ Ἀμβακούμ ὁ θαυμάσιος προηνίπτετο λέγων Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμάν ἤξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους
 225 κατασκίου δασέος, διὰ μὲν τοῦ Θεμάν τὴν Βηθλεέμ τὸ χωρίον ἐν ᾧ γέγονεν ἡ τῆς παρθένου λοχεία προὔποφαινων, ἐπὶ δυσμὰς τῆς Ἱερουσαλήμ τεθειμένον – Θεμάν γὰρ ἐρμηνεύεται νότος –, διὰ δὲ τοῦ ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος τὸν ἀμφιλαφῆ τῷ ὄντι τῆς ἁγίας παρθένου καὶ δυσ-
 230 θεώρητον τόκον σημαίνων. Ὅτι γὰρ περὶ τῆς ἐσομένης ἐπιδημίας τοῦ Θεοῦ λόγου τοῦτο φησὶν, εὐδηλον ἐξ ὧν ἀνόπιν | καὶ κατόπιν εἴρηκεν τῷ προκειμένῳ στίχῳ δηλαδὴ ^{134^{vb}} προσεχῶς. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἐν τῷ ἐγγίξειν τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ, ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἀναδειχθήσῃ. Ταῦ-
 235 τα μὲν ἀνόπιν φησὶν, δι' ὧν τὴν ἐν ὑστέροις τοῦ αἰῶνος καιροῖς καὶ τοῖς ἐσχάτοις ἔτεσι γενησομένην ἐμφαίνει σαφῶς κάθοδον καὶ ἀνάδειξιν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ Ἐμμανουήλ. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν δῆλωσιν τῶν καιρῶν καὶ τρανότερον ἀνακέκραγεν Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμάν ἤξει, καὶ ὁ ἅγιος
 240 ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος, καὶ διὰ τούτων αὐθις τὴν Βηθλεέμ ὡς ἔφαμεν τὸ χωρίον ἐσήμανεν, ἐν ᾧ τὸ τοιοῦτον ἐτελεσιουργήθη μυστήριον, καὶ τὴν γεννήσασαν αὐτὸν ἀπειρόγαμον κόρην καὶ θεοτόκον – οὕτως γὰρ καὶ Δανιὴλ αὐτὴν προσηγόρευεν τῷ Ναβουχοδονόσωρ εἰπὼν Ἐθεώ-
 245 ρεις ἕως ἀπετμήθη λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν, τὴν ἄτερ ἀνδρικῆς συναφείας ἐκ τῆς παρθένου γέννησιν τοῦ Ἐμμανουήλ αἰνιττόμενος –, ἀκολουθῶς προαγορεύει καὶ τὴν ἀν' ἅπασαν τὴν ὑψηλίῳ μεγαλυνθεῖσαν δόξαν τῆς ^{135^a} θεαρχικῆς αὐτοῦ δεσποτείας. Φησὶν γὰρ· Ἐκάλυψεν οὐρα-
 250 νοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. Οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ποτὲ γέγονεν ἡ σύμπασα γῆ πλήρης αὐτοῦ τῆς αἰνέσεως, ἀπαλλαγεῖσα τῶν εἰδωλικῶν ἀγαλ-

218 cf. II. 213-214   221/222 cf. II. 126-128   224/225 Hab. 3, 3   227 et
 228/229 cf. II. 224-225   233/234 Hab. 3, 2   239/240 cf. II. 224-225   241
 cf. II. 225-230   244/245 Dan. 2, 34   249/252 Hab. 3, 3

217 ἔχειν *cod.*   248 ὑψηλίῳ *cod.* (*an legendum ὑψηλίον?* [*cf. praeef. p. XLIII*])

μάτων, ἀλλ' ἢ κατὰ τὸν καιρὸν καθ' ὃν λέγεται Θεὸς ἐπιδημῆσαι τῇ γῆ καὶ σὰρξ γενέσθαι δι' ἄφατον ἔλεον.

- 255 Ἄλλα γὰρ ἄκουσον καὶ τῆς τοῦ θεσπεσίου Μιχαίου προφητείας ᾧ Ἰουδαῖε τί περὶ τῶν αὐτῶν γεγωνότερον ἀνακέκραγεν καὶ προηγόρευεν καὶ κατήγγειλεν· Καὶ σὺ Βηθλεέμ οἶκος τοῦ Εὐφραθὰ μὴ ὀλιγοστός εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς
260 ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπαρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. Διὰ τοῦτο δώσει αὐτοὺς ἕως καιροῦ τικτούσης· τέξεται, καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ.

- Προδηλοῦται δὲ σαφῶς διὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὸ χωρίον
265 ἢ Βηθλεέμ, καὶ ἢ ἐν αὐτῷ τεξομένη παρθένος καὶ | ἀπει- 135^b
ρόγαμος κόρη καὶ θεοτόκος τὸν ἄρχοντα τοῦ νέου καὶ πνευματικοῦ Ἰσραήλ Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν, οὗ αἱ ἐξοδοὶ ἀπαρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος, τουτέστιν αἱ δηλώσεις καὶ προαγορεύσεις τῆς θεαρχικῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος καὶ δυνάμεως καὶ μέντοι καὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καὶ
270 φιλανθρώπου συγκαταβάσεως οὐ προσφάτως καὶ μόνον ὑπ' ἐμοῦ φησὶν καὶ τῶν κατ' ἐμὲ κηρύττονται καὶ καταγγέλλονται προφητῶν, ἀλλ' ἀπαρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος, ἡνίκα λέγεται Θεὸς εἰπεῖν Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡ-
275 μετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ πάλιν Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, καὶ πάλιν ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάλιν Καὶ ἔβρεξεν Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ παραπλήσια τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις
280 ἐπὶ τῆς θεολογίας προαπεκάλυπτον πῶς καὶ ὑπεξέφαινον, καθάπερ ἀπὸ τινος ταμείου τῶν ἀπορρήτων δογμάτων τῆς θεοπνεύστου γραφῆς κατὰ μικρὸν προϊόντα καὶ φανερούμεν(ον)· προκατήγγελο δὲ πάλιν αὐτοῦ | καὶ ἡ κάθοδος καὶ 135va
285 φιλάνθρωπος συγκατάβασις, ὅπταν αὐτὸν ἐώρων τὲ καὶ ὠνόμαζον καὶ ἄγγελον καὶ Θεὸν καὶ ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Μωϋσῆς καὶ πρὸ τούτων ὁ Ἀβραάμ ὡς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Τούτου χάριν ὁ προφήτης φησὶν· Καὶ αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπαρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος.

257/263 Mich. 5, 2-3   265/268 cf. II. 258-262   273 cf. II. 260-261
274/275 Gen. 1, 26   275/276 Gen. 1, 27   277 Gen. 9, 6   277/278
Gen. 19, 24   285 Gen. 31, 11-13 (cf. I 6-105)   286 Ex. 2, 24 - 3, 8 (cf. I 224-
410)   286/287 Gen. 18, 1-3 (cf. II 89-99)   287/288 cf. II. 260-261

280 πῶς] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. LI*   282/283 φανερούμενα *cod.*

Ἔτι γεμῆν σημαίνεται νῦν διὰ τῆς προφητείας ἀκολούθως
 290 καὶ τῶν ἀπίστων ἔθνῶν ἢ ἐπιστροφή πρὸς Θεὸν καὶ ἐ-
 πίγνωσις, ἢ μετὰ τὸν ἐξαίρετον καὶ ὑπερφυᾶ καὶ πολυ-
 θρύλητον τόκον τῆς ἀπειρογάμου παρθένου σαφῶς ἀνα-
 πέφηνεν, τῶν ἀπὸ τῶν γενεῶν τοῦ Χάμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ
 κατὰ τὴν ἀδελφικὴν ἀγχιστεῖαν τὴν πρὸς τὸν Σὴμ ἀδελφῶν
 295 πεφυκότων τοῦ Ἰσραήλ, ἦτοι τῶν Ἰουδαίων, ἐπιστρεψάντων
 ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν προφητείαν καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν πρεσβευ-
 ομένην ἀλήθειαν ἀμυδρῶς ὁμολογησάντων τηλαυγεστέρας.
 Διὰ τοῦτο φησὶν *Τέξεται*, καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν
 αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, τοὺς ἀπο-
 300 γόνους τοῦ Χάμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ σημαίνων, οἵτινες εἰσὶν ^{135^{vb}}
 πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιστρέψαντα μεταγενεστέρας εἰς τὴν
 θεογνωσίαν τοῦ νέου Ἰσραήλ καὶ πιστεύσαντα δήπουθεν
 εἰς τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Περὶ ὧν καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ὁ
 τεχθεὶς ἐν Βηθλεέμ Χριστὸς τὲ καὶ Κύριος· *Καὶ ἄλλα*
 305 *πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, κακεῖνα*
δεῖ με ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσε-
ται μία ποίμνη, εἰς ποιμῆν.

Εἶτα φησὶν· *Διὰ τοῦτο δώσεις αὐτοὺς ἕως καιροῦ τι-*
κτούσης. Τίνας δώσεις; Δηλαδὴ τοὺς οἰκείους οἰκήτορας εἰς
 310 ὑποταγὴν παρέξεις καὶ ἄκουσα Βηθλεέμ ἀφανῆς οὔσα καὶ
 ἄσημος ταῖς ἄλλαις τοῦ Ἰούδα χιλιάρχαις ἕως καιροῦ τι-
 κτούσης· ὀπηνίκα δὲ *τέξεται* ἐν σοὶ κόρη παρθένος τὸν τοῦ
 παντὸς δεσπότην καὶ βασιλέα, μεγαλυνθήσῃ καὶ περιφανῆς
 ἔσῃ καὶ πολυθρύλητος, τοῖς τῶν ἀπάντων στόμασι φερο-
 315 μένη καὶ τιμωμένη καὶ προσκυνουμένη παρὰ πάντων
 συμφώνως.

Τοῦδ' ἕνεκα τοῖς εἰρημένοις ἀκολούθως καὶ συμφώνως
 ἐπήγαγεν· | *Καὶ στήσεται καὶ ὄψεται καὶ ποιμανεῖ τὸ* ^{136^a}
ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ Κύριος, καὶ ἐν τῇ δόξῃ ὀνόματος
 320 *Κυρίου Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρξουσι, διότι νῦν μεγαλυνθήσεται*
ἕως ἄκρων τῆς γῆς. Ἄθρει τοίνυν ὦ Ἰουδαῖε τρανῶς πῶς
περὶ τοῦ θείου τόκου προηγόρευσεν ὁ προφήτης ἀναν-
τιρρήτως. Καὶ στήσεται φησὶν καὶ ὄψεται καὶ ποιμανεῖ τὸ
ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ Κύριος. Ποῖος Κύριος; Ὅν ἔφησεν
 325 *δήπουθεν ἐκ Βηθλεέμ ἐξελεύσεσθαι κατὰ τὸ[ν] ἀνθρώπινον*

293/296 cf. ll. 298-299   298/299 et 301 cf. ll. 262-263   304/307 Ioh. 10,
 16   308/309 cf. ll. 261-262   310/312 cf. ll. 258-262   318/321 Mich. 5, 4
 323/324 cf. ll. 318-319   325/330 cf. ll. 258-261

τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ νέῳ καὶ πνευματικῷ Ἰσραήλ,
 οὐ καὶ τὰς ἐξόδους ἦτοι τὰς προαγορεύσεις καὶ φα-
 νερῶσεις ἀπαρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος φησὶν. Ὅν γὰρ
 330 ἔκάλεσεν μικρὸν ἀνόπιν καὶ προσεχῶς ἄρχοντα τοῦ Ἰσρα-
 ἡλ, τοῦτον πάντως Κύριον νῦν ὀνομάζει ποιμανοῦντα τὸ
 ποιμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ, δηλονότι τὴν Ἐκκλησίαν. Αὐτὸς
 γὰρ φησὶν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις
 Ἔγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν
 335 προβάτων, καθὼς αὐτὸν καὶ πολλῶν πρώην καὶ Ζαχαρίας ὁ
 προφήτης ὠνόμασεν ὡδὲ που φάσκων· Τάδε λέγει Κύ- 136^b
 ριος παντοκράτωρ· ποιμάνετε τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς,
 ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον καὶ οὐ μετεμέλοντο, καὶ οἱ
 πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον «Εὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλου-
 τήκαμεν» καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν
 340 ἐπ' αὐτοῖς. Πρόβατα γὰρ σφαγῆς τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων
 ὠνόμασε προδήλως, καὶ ποιμένας αὐτῶν τοὺς ἀρχιερεῖς τὲ
 καὶ βασιλεῖς, ὧν παρελθόντων ἐλήλυθεν ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς
 ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων Χριστὸς ὁ Θεὸς
 ἡμῶν εἰς τὸ ποιμᾶναι καὶ σῶσαι τὸν Ἰσραήλ, κὰν οὗτοι
 345 κατ' αὐτοῦ λελυτήκασιν. Προσαγορεύει δὲ ποιμένα καὶ πάλιν
 αὐτὸν ὁ θεσπέσιος Ζαχαρίας, τὴν ἐπὶ τὸ σωτήριον αὐτοῦ
 πάθος εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αἰνιττόμενος καὶ
 φάσκων· Ῥομφαία ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπ' ἄνδρα
 350 πολίτην αὐτοῦ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ· πάταξον τὸν
 ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα, καὶ ἐπι-
 στρέψω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς μικροὺς | ποιμένας. Καὶ 136va
 γὰρ μετὰ τὴν εἰς τὸν δεσπότην Χριστὸν μαιφονίαν τῶν
 Ἰουδαίων καὶ κατὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ καὶ φοιτητῶν λε-
 λυτήκασιν, οὓς καὶ μικροὺς ποιμένας ὀνομάζει σαφῶς
 355 πρὸς τὸν μέγαν ἀρχιποίμενα συγκρινομένους Χριστόν·
 κακεῖνον γὰρ ἢ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φιλόανθρωπος εὐδοκία
 καὶ βούλησις ἀνατλήναι τὸν ὑπὲρ πάντων καὶ ζωηφόρον
 ὦκονόμησε θάνατον, καὶ τούτους δὲ τὸ αὐτὸ πεπωκέναι τοῦ
 360 σωτηρίου ποτήριον καὶ μιμητὰς αὐτοῦ γενέσθαι κὰν τούτῳ
 παρεσκεύασεν. Τοίγαρ οὖν περὶ τούτου καὶ ὁ Μιχαίας

330/331 cf. ll. 318-319   333/334 Ioh. 10, 11   335/341 Zach. 11, 4-5

342/343 cf. ll. 333-334   344 cf. l. 318   345 cf. ll. 348 et 350

348/351 Zach. 13, 7   354 cf. l. 351   355 cf. I Petri 5, 4   358/359 cf.

Matth. 20, 23; Marc. 10, 39

353 ὁπαδῶν] *spir. cod.* ~~scenavitimus~~, cf. *praef. p. XLVII*   358 πεποκέναι
cod., cf. *praef. p. XLIV*   359] τούτῳ] τοῦτο *cod. a. corr.*   360] τούτου] τοῦ (*acc.*
incert.) *cod. a. corr.*

φησὶν *Καὶ στήσεται καὶ ὄψεται καὶ ποιμανεῖ τὸ ποῖμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ Κύριος, καὶ ἐν τῇ δόξῃ ὀνόματος Κυρίου Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρξουσιν, τουτέστιν «Ὡς Κύριον ἑαυτῶν καὶ Θεὸν οἱ πεπιστευκότες ὁμολογήσουσι καὶ δοξάσουσι, καὶ τῇ*
 365 *ὁμολογίᾳ ταύτῃ καὶ δόξῃ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν ἡγουν ζῆν καὶ τεθνᾶναι προθυμηθήσονται καὶ θελήσουσιν, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἄκρα τῆς οἰκουμένης περιλήψεται* ^{136^{vb}} *τηνικάδε τὸ ὄνομα | αὐτοῦ πανταχόσε γῆς καὶ θαλάττης*
 370 *ἕως ἄκρων τῆς γῆς. Μαρτυρεῖ δὲ τῇ προφητείᾳ τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ πίστωσιν καὶ βεβαίωσιν αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἢ φύσις· οὐ μόνον γὰρ ἕως ἄκρων τῆς γῆς ἐμεγαλύνθη τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναρίθμητος ἔσμός τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων ἐπὶ μόνῃ*
 375 *τῇ δόξῃ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ σαφῶς ὑπάρξας καὶ ζήσας εὐρίσκειται, τῶν θείων δῆπουθεν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ὁσίων, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ νυμφοστόλου τῆς Ἐκκλησίας Παύλου τοῦ ἀποστόλου· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τούτου χάριν ὁ*
 380 *προφήτης φησὶν· Καὶ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ ὀνόματος Κυρίου Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρξουσιν.*

Ἄμέλει γοῦν τοῦτο γινώσκοντες πάλαι τῶν Ἰουδαίων οἱ γραμματεῖς καὶ ἀρχιερεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Χριστοῦ καὶ σωτῆρος γεννήσεως, τῶν ἐξ ἀνατολῆς μάγων ἀφικομένων
 385 *εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ καὶ | προσκύνησιν, καὶ τοῦ βασιλέως* ^{137^a} *τηνικάδε τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδου πυνθανομένου τὲ καὶ φιλοπευστοῦντος περὶ αὐτοῦ ποῦ μέλλει γεννᾶσθαι, παραυτικά καὶ θᾶπτον ἀπεκρίθησαν φάσκοντες· Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας· οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου· «Καὶ*
 390 *σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα οὐδαμοῦ ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.»*

Ἄλλὰ πειρῶνται κακούργως οἱ Ἰουδαῖοι κατακαλύπτειν τὸ ἀτρεκές καὶ παρεξηγοῦνται τὴν προφητείαν εἰς τὸν
 395 *Ζοροβάβελ λέγοντες πεπερατῶσθαι τὴν προφητείαν, ἀ-*

361/365 cf. II. 318-320   367 cf. I. 370   369/370 cf. II. 320-321   372
 cf. II. 369-370   375 cf. II. 362-363   378/379 Gal. 2, 20   380/381 cf. II.
 362-363   384/388 cf. Matth. 2, 1-5   388/392 Matth. 2, 6; cf. Mich. 5, 2
 (cf. II. 257-260)

374 ἔσμός] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVII*   386 Ἡρώδου]
servavimus cum cod., cf. praef. p. XLVI

γνοοῦντες ὡς οὐτ' ἀπαρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος εἶχεν ὁ
 Ζοροβάβελ προφητευόμενας καὶ δηλουμένας τὰς ἰδίας
 ἐξόδους, οὔτε δὲ πολλῶ μᾶλλον ἴσασιν οἱ ἀνόητοι τὸ πρὸς
 ἔλεγχον αὐτῶν προχειρότατον, ὡς οὐκ ἐκ Βηθλεὲμ ἐξε-
 400 λήλυθεν ἐκεῖσε γεγεννημένος, κὰν ἐκ φυλῆς τοῦ Δαυὶδ
 ἐστίν. Τοῦ γὰρ Σεδεκίου | τοῦ καὶ Ἰεχονίου βασιλέως τῶν 137^b
 Ἰουδαίων ὑπὸ Ναβουχοδονόσωρ ἐν Ἱερουσαλήμ πολιορκη-
 θέντος τὲ καὶ παραληφθέντος καὶ τυφλωθέντος καὶ πεδη-
 θέντος καὶ ἀπαχθέντος εἰς Βαβυλώνα, γέγονεν αὐτῷ ἐκεῖσε
 405 υἱὸς Σαλαθιήλ προσαγορευθείς· τοὺς γὰρ πρὶν αὐτῷ γε-
 γεννημένους παῖδας ἐν Ἱερουσαλήμ κατ' ὄφθαλμοὺς αὐτοῦ
 Ναβουχοδονόσωρ κατέσφαζεν. Οὗτος οὖν ὁ Σαλαθιήλ
 γεννᾷ τὸν Ζοροβάβελ ἐν Βαβυλώνι κατὰ τὸν καιρὸν ἔτι τῆς
 κατοχῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ὃν καὶ σωματοφύλακα γεγο-
 410 νότα Δαρείου τοῦ Περσῶν βασιλέως σὺν ἑτέροις δυσὶν –
 οὔς καὶ τρεῖς νεανίσκους ἐν τῷ Ἐσδρα προσαγορεύει
 σαφῶς ἢ θεία γραφή διὰ τὸ νέον τῆς ἡλικίας καὶ ἔφηβον –,
 καὶ σοφώτερον τοῖν ἄλλοις δυοῖν ἀποφανθέντα καὶ τὸ
 κράτος ἐν τοῖς λόγοις ἀναδησάμενον ἐν τῷ φιλοσοφῆσαι
 415 μάλιστα περὶ τῆς ἀληθείας καὶ δοξάσαι ταύτην χρημάτων
 ἀπάντων ἐπικρατέστερον, ἐφιλοτιμήσατο Δάρειος ὁ τῶν
 Περσῶν | βασιλεὺς καὶ δέδωκεν αὐτῷ πάντων τῶν ὅσα γε 137va
 συντελοῦσιν εἰς κύδος καὶ βουλήν τὴν ἰδίαν τὸ κύρος. Καὶ
 ταύτη τοι γοῦν φιλοτιμηθεὶς ὁ Ζοροβάβελ εἶθ' οὕτως ἀνήλ-
 420 θεν εἰς Ἱερουσαλήμ τὸν θεῖον νεῶν οἰκοδομήσων καὶ
 τοῦ λαοῦ τοῦ συγγενοῦς ἡγησόμενος.

Ἦ οὐχὶ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ζοροβάβελ τὴν ἐν
 Βαβυλώνι γέννησιν αὐτοῦ σημαίνει σαφῶς; Ἑρμηνεύεται
 γὰρ ἀπὸ συγχύσεως, ὅπερ ἐστὶν ἀπὸ Βαβυλώνος, ἐπεὶ-
 425 περ Βάβελ ἐρμηνεύεται σύγχυσις.

Καίτοι γε καὶ τὴν Βηθλεὲμ αὐτὴν οὕτως ὀνομασθῆναι
 πρόπαλαι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ μέλλοντα τεχθῆναι Χριστὸν
 φήσειέ τις οὐκ ἀπεικότως ὅσον ἦκεν εἰς ἔμφασιν τοῦ
 ὀνόματος· ἐρμηνεύεται γὰρ Βηθλεὲμ οἶκος ἄρτου. Τίνος

396/398 cf. II. 260-261 401/404 cf. IV Reg. 25, 1-7; Ier. 46, 1-7
 404/405 cf. I Par. 3, 17; Matth. 1, 12 405/407 cf. IV Reg. 25, 7
 407/408 cf. I Par. 3, 19; Matth. 1, 12; Luc. 3, 27 409/418 cf. I Esd. 3, 3 -
 4, 57 425 cf. Gen. II, 9

401 Σεδεκίου τοῦ καὶ Ἰεχονίου] cf. *app. crit. ad VII 833 et 860* 416
 Δάρειος] *sic acc. cod.^{a. corr.}, sine acc. cod.^{b. corr.}* cf. *praef. p. XLVIII* 418 κύδος]
acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX κύρος] *acc. cod. servavimus, cf. praef.*
p. XLIX

430 δ' ἄλλου γέγονεν ἄρτο(υ) οἴκο(ς) ἢ Βηθλεέμ, ἀλλ' ἢ τοῦ ἐν
 αὐτῇ τεχθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃς ἔφασκεν
 διαρρήδην Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ πάλιν Ἐγὼ
 εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις
 φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, | ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ ^{137^{vb}}
 435 ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω ἢ σὰρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω
 ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς;

Εἰ δ' ὅτι μόνον ἐκ τῆς βασιλικῆς φυλῆς τοῦ Δαυὶδ ἐπε-
 φύκει, διὰ τοῦτο φήσεις ὡς Ἰουδαῖε τῆς Βηθλεέμ ἐξηρτήσθαι
 τὸν Ζοροβάβελ, καταληφθῆση μᾶλλον ἀφαιρούμενος ἐξ αὐ-
 440 τοῦ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν πολλῶν πρώην ἑτέροις δηλαδὴ
 τοῖς προγόνοις αὐτοῦ προσαρμόττουσαν· τῷ Σεδεκία, τῷ
 Ἰεχονία, τῷ Ἰωακείμ, τῷ Ἰωάχαζ, τῷ Ἰωσία, τῷ ᾿Αμώς, τῷ
 Μανασσῆ, καὶ ταύτη τοι παραληφθήσονται σαφῶς οὐχ' εἰς ἢ
 δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ καὶ διπλασίονες καὶ περαιτέρω τῆς
 445 Βηθλεέμ ἐξεληλυθότες ἄρχοντες τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ποιμένες·
 τούτων γὰρ ἀπάντων ἀπὸ τῆς προφητείας τοῦ θεσπεσίου
 Μιχαίου τῆς βασιλικῆς φυλῆς τοῦ Δαυὶδ πεφυκότων καὶ
 βεβασιλευκότων τοῦ Ἰσραὴλ ὕστατον ἀπεφάνθη καθ' ὃν ἔ-
 φαμεν τρόπον ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνόδου Ζοροβάβελ, καὶ
 450 μάτην ἕνα προηγόρευσε ὁ προφήτης ἐκ Βηθλεέμ ἐξε-
 λεύσεσθαι τοῦ Ἰσραὴλ ἄρχοντα καὶ ποιμένα – πολλοὶ γὰρ ^{138^a}
 ἐξεληλύθασιν –, ὅπερ ὑπολαβεῖν ἄτοπὸν ἐστίν καὶ ἀθέμι-
 τον.

Ὡστε πανταχόθεν ἀμηχανήσης καὶ συνελαθήσης καὶ μὴ
 455 βουλόμενος ἐξ ἀνάγκης ὡς Ἰουδαῖε πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας
 ὁμολογίαν καὶ μεθ' ἡμῶν προσκυνήσης τὸν διὰ σπλάγχνα
 ἐλέους σωματωθέντα τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ γεννηθέντα ἐν
 Βηθλεέμ ἐξ ἀγίας καὶ πανάγνου καὶ παναχράντου παρθένου
 καὶ τῷ μεγαλείῳ τῆς ἰδίας γεννήσεως καὶ τὴν Βηθλε-
 460 ἐμ μεγαλύναντα, καὶ πάντα τὰ ἄπιστα ἔθνη, πεφυκότα
 δήπουθεν ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Χάμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ, ἐπι-
 στρέψαντα θεία δυνάμει τῆς ἑαυτ(οῦ) παρουσίας ἐπὶ τοὺς
 ἀδελφοὺς αὐτῶν ἡγουν ἐπὶ τὴν υἰοθεσίαν τῆς ἐκ τοῦ Σὴμ
 γενεᾶς ἧς ἀφωρμάτο τοῦ Ἰσραὴλ τὸ φύλον, εἶπερ λοιπὸν
 465 ἐπανελθεῖν ἐθέλεις καὶ σύ γε πάλιν πρὸς τὴν τοιαύτην

432 Ioh. 6, 35   432/436 Ioh. 6, 51   448/449 cf. Il. 409-421   450/451
 cf. Il. 258-260   456/457 cf. Luc. I, 78   461/462 cf. I. 263

430 ἄρτος οἴκου *cod.*   442 μὴ *cod.*   464 φύλον] *acc. cod. servanimus,*
cf. praef. p. XLIX

οικείωσιν, ἀφ' ἧς παρερρύης καὶ διωρίσθης φρενοβλαβῶς
καὶ ἀλόγως.

Ἄλλ' εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐπανέλθωμεν αὐθις ἐπειλημμένοι τῆς
| ἥσπερ εἰχόμεθα διανοίας ἀνόπιν περὶ τοῦ τῆς παρθένου ^{138b}
470 σημείου. Τὸ γὰρ εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος σημεῖον ἢ τῆς
παρθένου σύλληψις ὑπῆρχεν καὶ κύησις διὰ τὸ γλαφυρὸν
αὐτῆς ὡς ἀληθῶς καὶ μετέωρον, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πα-
ράπαν οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ὡς ὁ τῆς ἀληθείας ἐναπέδειξεν
λόγος.

475 Ὁ δέ τοι ταύτης ἀντίπαλος καὶ δυσμενῆς Ἰουδαῖος φησὶν
μηδαμῶς ὀνομάσαι τὸν προφήτην παρθένον, ἀλλὰ νεᾶ-
νιν, παρεισκριθῆναι δ' ὑφ' ἡμῶν τὴν τοιαύτην προσηγορίαν,
οἰόμενος ἑαυτῷ λυσιτελές τι προτείνειν.

Ἐροῦμεν δὲ θάπτον ἡμεῖς ὡς εἰ σημεῖον ἐστὶν ὑψηλότα-
480 τον καὶ βαθύτατον ὅπερ ὁ Θεὸς ἐπαγγέλλεται δώσειν, τὸ
δὲ τοιοῦτον σημεῖον ὑπερφυῶν καὶ παραδόξων πραγμάτων
ἔμφασιν ἔχειν ὀφείλει, δηλονότι παρθένον τέξεσθαι προκα-
ταγγέλλει διὰ τῶν εἰρημένων. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, μηδὲ
σημεῖον εἶναι τοιοῦτον τὸ διδόμενον οἰητέον, ὅπερ ἄτοπον·
485 κατείληπται γὰρ ὁ Θεὸς μάτην ἐπαγγελλόμενος.

Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις | οὐχ' ἤκιστα κακεῖνο προσήκεν ¹³⁸
εἰπεῖν, ὡς λέληθας ἑαυτὸν ὧ Ἰουδαῖε συνήγορον τῆς
καθ' ἡμᾶς ἀληθείας ἐναποφήνας· οὐδὲν γὰρ ἦττον τῷ τῆς
νεάνιδος ὀνόματι τὴν παρθένον εἰσάγεις συλλαβοῦσαν καὶ
490 τετοκυῖαν. Ἦ οὐκ ἐπύθου τοῦ μεγάλου καὶ νομοθέτου
Μωϋσέως ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καλοῦντος τὴν παρθένον
νεᾶνιν καὶ τὴν νεᾶνιν παρθένον, ἐν οἷς φησὶν *Καὶ δώσει*
τῷ πατρὶ τῆς νεάνιδος, ὅτι ἐξήνεγκεν ὄνομα πονηρὸν ἐπὶ
παρθένον Ἰσραηλῖτιν, καὶ πάλιν· Ἐὰν δὲ ἐν πεδίῳ εὖρη
495 ἄνθρωπος τὴν παιῖδα τὴν μεμνηστευμένην καὶ βιασάμενος
κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν κοιμώμενον μετ' αὐτῆς
μόνον καὶ τῇ νεάνιδι οὐ ποιήσετε οὐδέν· οὐκ ἐστὶν τῇ
νεάνιδι ἀμάρτημα θανάτου, ὅτι ὡς εἴ τις ἐπαναστῆ ἄν-
θρωπος ἐπὶ τὸν πλησίον καὶ φονεύσῃ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν,
500 οὕτως τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ ἀγρῷ εὗρεν αὐτήν,
ἐβόησεν ἢ νεᾶνις ἢ μεμνηστευμένη, καὶ ὁ βοηθήσων οὐκ ἦν

470 cf. II. 183-184   479/480 cf. II. 214-215   482 cf. I. 221   492/494
Deut. 22, 19   494/503 Deut. 22, 25-27

490] τετοκυῖαν *cod. a. corr.*   494 Ἰσραηλῖτιν *sic acc. cod.*   500 οὕτως] οὗτος
cod.

αὐτῆ; Πρόδηλον δέ ἐστιν καὶ καταφανές ὅτι τὸ ἐβόησεν ἢ ^{138^b}
 νεάνις ἀντὶ τοῦ «ἐβόησεν ἢ παρθένος» ἔφη ὁ Μωϋσῆς.
 Ἄλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τῶν Βασιλειῶν γέγρα-
 505 πται περὶ τοῦ Δαυῖδ ὡς πρεσβύτερος ἐγεγόνει προβεβηκῶς
 ἡμέραις, καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱμάτια, καὶ οὐκ ἐθερμαίνε-
 το. Καὶ εἶπον οἱ παῖδες αὐτοῦ· «Ζητησάτωσαν τῷ κυ-
 ρίῳ ἡμῶν τῷ βασιλεῖ παρθένον νεάνίδα, καὶ παραστήτω
 τῷ βασιλεῖ καὶ ἔσται αὐτὸν θάλπουσα καὶ κοιμηθήσεται
 510 μετ' αὐτοῦ, καὶ θερμανθήσεται ὁ κύριος ἡμῶν.» Καὶ ἐζήτη-
 σαν νεάνίδα καλὴν ἐκ παντὸς ὀρίου Ἰσραὴλ καὶ εὔρον
 τὴν Ἀβισὰκ τὴν Σωμανεῖτιν καὶ ἤνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν
 βασιλέα. Καὶ ἡ νεάνις καλὴ σφόδρα· καὶ ἦν θάλπουσα τὸν
 βασιλέα καὶ ἐλειτούργει αὐτῷ, καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω
 515 αὐτήν.

Εἰ δὲ πάντῃ τε καὶ πάντως παρθένου σύλληψιν καὶ τόκον
 κηρυττόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου μανθάνεις, τιδήποτε μὴ τὸν
 ἐξ αὐτῆς κηθέντα προσκυνεῖς ἀνεन्दυάστως Ἐμμανουὴλ καὶ
 σωτῆρα Χριστὸν καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς συναῖδιον υἱὸν
 520 καὶ συνάναρχον, | οὐ τὴν σύλληψιν εὐαγγελιζόμενος Γα- ^{139^a}
 βριὴλ ὁ ἀρχάγγελος τῆ παρὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου προ-
 σαγορευθεῖση καὶ προκαταγγελθεῖση παρθένω φησὶν Ἰδοὺ
 συλλήψη ἐν γαστρὶ καὶ τέξῃ υἱὸν καὶ καλέσῃς τὸ ὄνομα αὐ-
 τοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται;
 525 Τῆς δὲ πρὸς τὸν ἄγγελον εἰρηκυίας Πῶς ἔσται μοι τοῦτο,
 ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; ὁ ἄγγελος πάλιν φησὶν· Πνεῦμα
 ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει
 σοι.

Παρασημῆνασθαι δ' ἐνταῦθα προσήκεν κατὰ τὸ ἀναγκαῖον
 530 ὡς ἐπειδὴ παρθένος ὠμολόγηται σαφῶς ἢ τετοκυῖα τὸν
 Ἐμμανουὴλ καὶ σωτῆρα Χριστὸν, εἰκότως οὐχ' ὑποκείσεται
 τοῖς περὶ τῆς ἀκαθαρσίας νόμοις παραπλησίως ταῖς ἄλλαις
 μητρᾷσιν, ἀλλ' ἀκηλίδωτος καὶ πάντῃ τε καὶ πάντως ἄχραντος
 ἀεὶ καὶ καθαρὰ πιστευθήσεται καὶ καταγγελθήσεται καὶ
 535 κατ' αὐτὴν τοῦ πράγματος τὴν ὑπόληψιν καὶ πολλῶ δὲ
 μᾶλλον κατὰ τοὺς θεῖους νόμους. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ
 Λευϊτικῷ· Καὶ ἐλάλησεν Κύριος | πρὸς Μωϋσῆν λέγων· ^{139^b}
 «Λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων·

505/515 III Reg. i, 1-4   522/524 Luc. i, 31   525/528 Luc. i, 34-35
 — 537/546 Lev. 12, 1-4

512 σομανεῖτιν *cod.*   533 μητρᾷσιν] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*

540 "Γυνή ἦτις ἐὰν σπερματισθῆ καὶ τέκη ἄρσεν, καὶ ἀκάθαρτος
 ἀφένδρου αὐτῆς ἀκάθαρτος ἔσται. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδοῇ
 περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ· καὶ τριάκοντα
 ἡμέρας καὶ τρεῖς καθεσθήσεται ἐν αἵματι ἀκαθάρτῳ αὐτῆς,
 παντὸς ἀγίου οὐχ' ἄψεται καὶ εἰς τὸ ἁγιαστήριον οὐκ εἰ-
 545 σελεύσεται, ἕως ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι καθάρσεως αὐ-
 τῆς."» Οὐκοῦν ἄρα πρόδηλόν ἐστὶν καὶ καταφανές ὡς κυή-
 σασα τὸν Ἐμμανουὴλ ἀπειρογάμῳς τὲ καὶ παρθετικῶς ἀνωτέ-
 ρα καὶ κρείττων ἐστὶν ἀπάσης τῶν τικτουσῶν ἀκαθαρσίας,
 καὶ ἀμίαντος καὶ ἀμόλυντος καὶ καθαρωτάτη καὶ πάναγνος,
 550 καὶ πάντη τὲ καὶ πάντως ἁγία καθὼς ἔφθημεν εἰπόντες.

"Ἡ οὐχὶ καὶ διὰ τῶν ἐπομένων ὁ μέγας Ἡσαΐας ὡσαύτως
 εἰσηγεῖται τὴν ἄθορον σύλληψιν καὶ τὸν παρθετικὸν τόκον
 τοῦ Ἐμμανουὴλ | Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Καὶ γοῦν ^{139^{va}}
 πρόσεχε μετὰ βραχέα τί φησιν· Καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς με·
 555 «Λάβε σεαυτῷ τόμον χάρτου καινοῦ μεγάλου καὶ γράψον εἰς
 αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου τοῦ ὀξέως προνομὴν ποιῆσαι σκύ-
 λων· πάρεστιν γάρ. Καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀν-
 θρώπους, τὸν Οὐρίαν καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου.» Καὶ
 προσῆλθεν πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν καὶ (ἔ-
 560 τεκεν υἱόν. Καὶ) εἶπεν μοι Κύριος· «Κάλεσον τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ "Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμεισον", διότι πρὶν
 ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται
 δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμάρειας ἐναντι βασιλέ-
 ως Ἀσσυρίων.»
 565 "Ἔστιν μενοῦν ὁ καινὸς τόμος καὶ μέγας εἰς τύπον τῆς
 ὑπεραγίας παρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας τῷ προφήτῃ πα-
 ρειλημμένος, καινὸς μὲν ὠνομασμένος διὰ τὸ νέον τῆς ἡλι-
 κίας καὶ πρόσφατον καὶ πάντη τὲ καὶ πάντως ἀνέπαφόν τε
 καὶ ἄθικτον καὶ καθαρὸν τε καὶ ἀκηλίδωτον καὶ πρὸς γραφί-
 570 δα θείων | μυστηρίων ὡς ἀληθῶς προσφορώτατον, μέγας ^{139^{vb}}
 δ' αὖ ὅτι μεγάλης γέγονεν ἐλευθερίας καὶ ἀπολυτρώσεως
 πρόξενος· ἐν αὐτῷ γάρ καὶ δι' αὐτοῦ προενομεύθησαν ὠκυ-
 τάτως ἄγαν καὶ καρπαλίμως ὁ διάβολος καὶ ὁ ἄδης, οἱ τὴν
 ἀνθρωπότητα πᾶσαν δηώσαντες καὶ ληῖσαντες· καὶ τοῦτο

554/564 Is. 8, 1-4   565, 567 et 570 cf. l. 555

559 προφήτην *cod.*, *sed cf. e.g. ll. 593, 606, 708*
cod., *cf. autem edd. LXX necnon ll. 593-594 et 606*
servanimus, cf. praef. p. XLVIII

559/560 ἔτεκεν – Καὶ] *om.*
 563 Σαμάρειας] *acc. cod.*

575 ἦν ἄρα τὸ σημαινόμενον ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐν τῷ τόμῳ
 γραφίδος, ἐπειδὴ τούτου χάριν ἐγράφη καὶ ἐξεικονίσθη
 κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην εἰκόνα τὴν καὶ μορφήν εἰς τὸν καινὸν
 τόμον, λέγω δὴ τὴν παρθένον, ὃ κατ'εἰκόνα ἰδίαν δια-
 γράψας καὶ μορφώσας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δὴ ταχέως αὐτὸν
 580 ἐξαρπάσῃ δίκην λαφύρων ἐκ τῆς τῶν δυσμενῶν τυραν-
 νίδος· καὶ γὰρ ἦν γε πάντως ἡχμαλωτισμένος διὰ τῆς
 ἁμαρτίας ὑπὸ τῶν εἰρημένων τυράννων· καὶ διὰ τοῦτο
 ψάλλων ὁ προφήτης Δαυὶδ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πάντων
 ἡμῶν σωτῆρα καὶ Κύριον ἀνακέκραγεν· Ἀνέβης εἰς ὕψος,
 585 ἡχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν, ἔλαβες δώματα ἐν ἀνθρώποις. Τὸ ^{140^a}
 δὲ ἀνέβη δηλονότι τὸ «κατέβη» δηλοῖ προηγουμένως.

Παρεισκέκρται δὲ καὶ χρεῖα μαρτύρων ἀξιολογώτατων,
 ἵνα βεβαιώσῃ καὶ πιστὸν καὶ ἀναντί(ρ)ρητον ἀποφήνη τῆς
 προφητείας τὸν λόγον, ἅτε δὴ τὸ ἀτρεκὲς ἀπριξ ἐπιφερόμε-
 590 νον καὶ γενησόμενον καὶ εἰς πέρας ἐκβησόμενον δήπου-
 θεν. Ὅθεν ἐρμηνεύων καὶ σαφηνίζων ὁ προφήτης τῶν
 εἰρημένων τὸν νοῦν, αὐτίκα καὶ ἀμέσως ἐπήγαγεν· Καὶ
 προσῆλθεν πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν καὶ
 ἔτεκεν υἱόν. Καὶ εἶπεν μοι Κύριος· «Κάλεσον τὸ ὄνομα
 595 αὐτοῦ Ἵταχέως σκύλευσον, ὄξέως προνόμεισον», διότι
 πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται
 δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμάρειας ἔναντι βασι-
 λέως Ἀσσυρίων.» Τίς προσῆλθεν πρὸς τὴν προφήτιν;
 Δηλονότι τὸ πανάγιον πνεῦμα τὸ ταῦτα τὸν Ἰησοῦν μι-
 600 σταγωγοῦν καὶ θεσπίζον, τὸ καὶ τὸν κυριακὸν ἄνθρωπον |
 ἐγγράψαν καὶ μορφώσαν καὶ διαπλάσαν ἐν γραφίδι ἀν- ^{140^b}
 θρώπου, τουτέστιν ἐν εἰκόνι καὶ μορφῇ ἀνθρωπίνῃ, εἰς
 τὴν νηδὺν τῆς ἁγίας παρθένου, καθάπερ εἰς τὸν καινὸν
 γέγραφεν τόμον ὁ Ἰησοῦς τὴν προνομὴν τῶν σκύλων
 605 σημαίνουσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ μέντοι
 καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν ἢ προφήτις καὶ τέτοκεν υἱόν, θεαρ-
 χικῆς καὶ πάλιν φύσεως καὶ δυνάμεως δεδεγμένον προσηγο-
 ρίαν. Φησὶν γάρ· Καὶ εἶπεν μοι Κύριος· «Κάλεσον τὸ ὄνομα

575/576 cf. l. 556   577 cf. Phil. 2, 7   577/578 cf. l. 555   578/579 cf.
 Gen. 1, 27   579 cf. l. 561   584/586 Ps. 67, 19   592/598 cf. ll. 558-564
 601/604 cf. ll. 555-557   602 cf. Phil. 2, 7   606 cf. ll. 559 et 593
 608/612 cf. ll. 594-598

586] κατέβη] κατέ *cod. a. corr.*   588 ἀναντίρητον *cod.*   597 Σαμάρειας] *acc.*
cod. servanimus, cf. praef. p. XLVIII   601] διαπλάσαν] πλάσαν *cod. a. corr.*

αὐτοῦ "Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμευσον", διότι
 610 πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται
 δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμάρειας ἔναντι βασι-
 λέως Ἀσσυρίων.»

Παρεμπεδοὶ δὲ τοῦ προφήτου τὴν πρόρρησιν καὶ τὴν τοῦ
 παιδὸς ὀνοματικὴν σημασίαν καὶ αἰσθητῶς ἢ τοῦ καθ' ἡμᾶς
 615 εὐαγγελίου ἱστορία καὶ ὑφήγησις. Καὶ γὰρ φησὶν· Τοῦ δὲ
 Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις
 Ἡρώδου | τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρε- 140va
 γέροντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες· «Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς
 βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν
 620 τῇ ἀνατολῇ καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ.» Καὶ ἰδοὺ ὁ
 ἀστὴρ ὃν ἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἐλθῶν
 ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον. Ἴδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐ-
 χάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. Καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν
 οἰκίαν ἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ
 625 πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυ-
 ροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον
 καὶ σμύρναν.

"Ἄλλωστε δύναμιν Δαμασκοῦ φησὶν τὸν ἐξ ἐθνῶν πεπι-
 στευκότα λαόν, σκῦλα δὲ Σαμάρειας τὴν ἐξ Ἰουδαίων
 630 παραδεξαμένην (τὸ κήρυγμα) τοῦ εὐαγγελίου πληθύν.

Ἐνόμασται δὲ καὶ προφήτης ἢ πάναγνος παρθένος καὶ
 θεοτόκος μάλα εἰκότως. Καὶ γὰρ αὐτὴ που φησὶν· Μεγα-
 λύνει ἡ ψυχὴ μου | τὸν Κύριον, καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά 140vb
 μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτήρῳ μου, ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν
 635 ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. Ἴδου γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν
 μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί. Ἐκτοτε γὰρ ἄχρι τοῦ νῦν
 μεμακάρισται σαφῶς ἡ ἁγία παρθένος ὑπὸ πάσης γενεᾶς
 καὶ φυλῆς τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλ' ἴσως φήσεις ἀποτάδην ὧ Ἰουδαίῃ ὡς ταῦτα περὶ τοῦ
 640 Ἐζεκίου εἰρήσθαι τῷ προφήτῃ καὶ τῆς αὐτὸν τετοκυίας.
 Διελεγχθήσῃ δὲ θάπτων ψευδηγορῶν καὶ τὰ μὴ ὄντα δο-
 ξάζων.

Πρῶτον μὲν ὅτι τὴν τῶν ἐφήβων ἡλικίαν ὑπερήλασεν

615/627 Matth. 2, 1-2 et 9-II 628/629 cf. l. 611 631 cf. l. 598
 632/637 Luc. 1, 46-48

611 Σαμάρειας] *acc. cod. servanimus, cf. praef. pp. XLVIII-XLIX* 617
 Ἡρώδου] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLVI* 629 σαμάρειας (*sed*
σαμαρειας sine acc. p. corr.) *sic cod., cf. praef. pp. XLVIII-XLIX* 630 *post*
παραδεξαμένην lacunam suspicatur, forsitan addendum est τὸ κήρυγμα (cf. e.g. VI
42; XI 814) vel simile quid

Ἐzekίας καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν μεθελικίωσιν τοῦ νεανίσκου
 645 προσηγορίας ἀνὴρ ὠνομάζετο δήπουθεν, ἡνίκα βασιλεὺς
 ἀνερρήθη – τὸ γὰρ εἰκοστὸν εἶχεν ἤδη τηνικαῦτα καὶ
 πέμπτον τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως ἔτος –, ὁ δὲ προφήτης τὸ
 γεννηθησόμενον παιδίον πρὶν ἢ γνῶναι καλεῖν πατέρα ἢ
 μητέρα τὴν εἰρημένην ἰσχὺν εἰληφέναι φησίν, καίτοι γε
 650 σαφῶς ἐστὶν εἰπεῖν ὡς Ἐzekίας οὐδ' ἐν τῷ χρόνῳ παντὶ |
 τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἢ τὸ τῆς Δαμασκοῦ σθένος ἢ τὰ ^{141^a}
 σκῦλα τῆς Σαμάρειας ὅπως οὖν ἔσχεν· εὐσεβῆς μὲν γὰρ
 ἐγεγόνει προδήλως, οὐ μέντοι τινὰς ἐσκύλευσεν καὶ προε-
 νόμεισεν χώρας καὶ πόλεις.

Ἐπειτα πῶς Ἀβαούθ ἢ τούτου μήτηρ προσηγορεύθη
 προφήτις; τί μέγα κατορθωκυῖα, καὶ τί προφητεύσασα ἐπὶ
 τῶν ἐσομένων; Ἄλλ' οὐκ ἀναγέγραπται τί τοιοῦτον, ὅπου
 γε σύνευνος οὔσα τοῦ παρανόμου καὶ κακοδαίμονος Ἄχαζ
 τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ κατὰ τὸ εἶκός ἀποφέρεται τῆς ἀσεβείας
 660 ὑπόληψιν.

Οὐδὲν δὲ χεῖρον κακεῖνο εἰπεῖν εἰς ἀνασκευὴν τῆς Ἰου-
 δαϊκῆς ὑπόληψεως, ὡς Ἐzekίας μᾶλλον ὁμήρους καὶ φόρους
 τῷ βασιλεῖ δέδωκεν Ἀσσυρίων – ἐν γὰρ τῇ τετάρτῃ τῶν
 Βασιλειῶν ἢ θεία γραφή φησίν· Καὶ ἐπέθηκεν ὁ βασιλεὺς
 665 Ἀσσυρίων ἐπὶ Ἐzekίαν βασιλέα Ἰούδα τριακόσια τάλαντα
 ἀργυρίου. Καὶ ἔδωκεν Ἐzekίας πᾶν τὸ ἀργύριον τὸ εὐρε-
 θέν ἐν οἴκῳ Κυρίου καὶ ἐν θησαυροῖς οἴκου τοῦ βασιλέως –,
 ὁ δὲ τοι προφήτης Ἡσαΐας | τὸν προφητευόμενον λήψεσθαι ^{141^b}
 δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμάρειας φησίν ἐξ αὐτῆς
 670 αὐτοῦ τῆς γεννήσεως. Ἡ τὸ διαρρήξαι τὰ ἱμάτια καὶ σάκ-
 κον περιβαλέσθαι τὸν Ἐzekίαν διὰ τὴν τοῦ μεγαλαύχου
 Ῥαψάκου μεγαλορημοσύνην, καὶ τὸ φάναι δὲ πάλιν αὐτῷ
 τὸν Ἡσαΐαν Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται φησίν Κύριος, καὶ ληφθή-
 σονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα ἐθησαύρισαν
 675 οἱ πατέρες σου εἰς Βαβυλῶνα ἀπελεύσονται, καὶ οἱ υἱοὶ
 σου οἱ ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ οὐς ἐγέννησας ληφθήσονται

646/647 cf. IV Reg. 18, 2; II Par. 29, 1   647/649 cf. II. 561-562
 651/652 cf. I. 563   652/653 cf. IV Reg. 18, 3; II Par. 29, 2   655 cf.
 IV Reg. 18, 2; II Par. 29, 1   656 cf. I. 559   664/667 IV Reg. 18, 14-15
 668/669 cf. II. 562-563   670/671 cf. IV Reg. 19, 1   671/672 cf. IV Reg.
 18, 28   673/678 IV Reg. 20, 17-18

646 εἰκοστὸν] *spiv. cod. servanimus, cf. praef. p. XLVI*   652 Σαμάρειας]
acc. cod. servanimus, cf. praef. pp. XLVIII-XLIX   656 κατορθωκυῖα] *add.*
ὅπου (cf. I. 657) cod., sed expruxit   669 Σαμάρειας] *acc. cod. servanimus, cf.*
praef. pp. XLVIII-XLIX   672 μεγαλορημοσύνην] *servanimus cum cod., cf.*
praef. p. XLV

καὶ ἔσονται εὐνοῦχοι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως Βαβυλῶνος, σημαντικὰ τῆς τοῦ Ἐζεκίου μεγίστης ὑπείληφας ἰσχύος;

680 Ἄλλ' ἐπειδὴ σου πάντα διόλωλεν ἢ περὶ τὸν Ἐζεκιαν ὑπόληψις ἐξεληλεγμένη πολυμερῶς τὲ καὶ πολυτρόπως, τάχα μεταπηδήσης αὐθις ἐπὶ τὸν Ἰωσίαν. Ἡμεῖς δὲ συντόμως καὶ τὴν τοιαύτην ἀναιροῦμέν σου δόξαν μόνωτον ἐκεῖνο παροίσαντες, λέγω δὴ τὸν γεγενημένον αὐτῷ θάνατον ἐν συμπλοκῇ | πολέμου ὑπὸ Νεχαῶ βασιλέως Αἰγύπτου. 141va

Οὐκοῦν ἐχώμεθα τῶν ἐξῆς τῆς προφητείας τοῦ Ἡσαίου, ἵνα καὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν πρεσβευομένης ἀληθείας ἢ αἴγλη λάμπη τιμαλφεστέρας, καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀποπληξίας ἢ 690 σκοτόμαινα καταφωραθῇ καὶ διελε(γ)χθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ σφοδροτέρως.

Ταῦτα γὰρ εἰρηκῶς ὁ μέγας Ἡσαίας καὶ κομιδῇ βραχὺ τι διαλαλήσας, δοκοῦν μὲν ἔχεσθαι τινὸς ἄλλης ἐννοίας, τὸ δ' ἀληθὲς τῆς ἀνόπιν καὶ προσεχῶς λελεγμένης τροπικῶς 695 διανοίας ἀκολουθῶς ἐχόμενον, εἶτα καὶ τὴν εὐκαιρὸν τε καὶ πρόσφορον κατὰ τῶν λατρευόντων τοῖς εἰδώλοις ἀθῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῷ σαρκωθησομένῳ Θεῷ ποιησάμενος καύχησιν ἐν τῷ φάσκειν *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γνώτε ἔθνη καὶ ἠττάσθε, ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς,* καὶ τὰ παραπλήσια 700 τούτοις, καὶ τῷ πιστῷ λαῷ παρακελευσάμενος μὴ δεδοικέναι τὸ παράπαν τῶν ἀντιπάλων Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων | τὰς φάλαγγας – καὶ γὰρ φησὶν *Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ* 141vb *φοβηθῆτε οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε* –, ἀμέσως ἐπήγαγεν· *Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Καὶ ἐὰν* 705 *ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα, καὶ οὐχ' ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε αὐτῷ οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι.* Ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς πεπιστευκότας εἰς τὸ γεγεννημένον παιδίον ἐκ τῆς προφήτιδος καὶ θεοτόκου καὶ πανάγνου παρθένου φησὶν, περὶ (οὐ) δήπουθεν καὶ γεγωνότερον ἔφασκεν· *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.* Ἔοικε δὲ τούτοις 710 ὃ φησὶν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ

684/686 cf. IV Reg. 23, 29   692/693 cf. Is. 8, 5-8   698/699 Is. 8, 8-9
702/703 Is. 8, 12   703/707 Is. 8, 13-14   708 cf. l. 559   710 cf. l. 698

683 μόνωτον] *sic cod.*   690 διελεχθῆ *cod., an servandum?*   692 κομιδῇ] *servandus cum cod., cf. praef. p. XLIX*   709 οὐ] *suppletivus*

Κύριος· Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτε(ν)νόντων τὸ σῶμα,
τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. Φοβήθητε δὲ μᾶλ-
715 λον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν
γεέννη.

Μηδὲ γὰρ πρὸς Ἰουδαίους ἀπλῶς φάναι ταῦτα τὸν
προφήτην ὑποληπτέον, ἵνα μήπως αὐτὸν ἑαυτῷ παρα-
στήσωμεν ἀντιφάσκοντα προφανῶς, ὅπερ ἄτοπον. Οἷς ^{142'}
720 μὲν γὰρ ἐνταῦθα φησὶν Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ
φοβηθῆτε οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε. Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε καὶ
αὐτὸς ἔσται σου φόβος, διατείνεται μὴ προσκόψαι πώποτε
τὸ παράπαν τὸν σφῶν τῆς ψυχῆς πόδα καθάπερ ἐπὶ λίθου
προσκόμματι καὶ πτώματι πέτρας συνηνηκόσι· καὶ γὰρ
725 φησὶν· Καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγία-
σμα, καὶ οὐχ' ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε αὐτῷ
οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Ἐμπαλιν δὲ συμβήσεσθαι τοῖς
Ἰουδαίοις διὰ τῶν ἐπομένων ἀριδῆλως ἐσήμανεν· καὶ γὰρ
730 κοιλάσματι ἐγκαθήμενοι ἐν Ἱερουσαλήμ. Διὰ τοῦτο ἀδυ-
νατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοί, καὶ πεσοῦνται καὶ συν-
τριβήσονται, καὶ ἐγγιούσι καὶ ἀλώσονται ἄνθρωποι ἐν
ἀσφαλείᾳ ὄντες. Εἰ οὖν τὸν οἶκον Ἰακώβ, δι' οὗ καθολικῶς
ἅπαν τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων | ἐδήλωσεν, ἐν παγίδι καὶ ἐν ^{142''}
735 κοιλάσματι καὶ ἀδυναμίᾳ καὶ πτώματι καὶ συντριβῇ καὶ
ἀλώσει φησὶν, πρόδηλον ἄρα καὶ τοῖς κομιδῇ νηπίοις ἐστὶν
ὡς προσεχῶς καὶ ἀμέσως οὐχὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἀπλῶς, ἀλλὰ
τισὶν ἑτέροις παρηγγυᾶτο, δηλονότι τοῖς πεπιστευκόσιν εἰς
τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ σαρκωθέντα Θεόν, τῇ πρὸς αὐτὸν
740 πεποιθήσει μὴ δεδοικέναι φόβον ἀνθρώπων, καὶ ταύτη τοι
δὲ κατεπηγγέλλετο μηδαμῶς ἐπὶ λίθου προσκόμματι καὶ
πέτρας πτώματι συναντήσιν.

Οὐκοῦν ἄρα συνάδουσι τὰ ἐπόμενα τοῖς ἀνόπιν. Ἐπειδὴ
γὰρ περὶ τοῦ θεαρχικωτάτου παιδὸς προεφήτευσεν, καὶ τὸ
745 Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς ἀνακέκραγεν, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ γενησο-
μένην τοῖς τῶν εἰδώλων προσκυνηταῖς ἔθνεσι διελάλησεν
ἦτταν, καὶ τοὺς πεπιστευκότας εἰς αὐτὸν παρεθάρρυνεν,
ἀκολούθως προαγορεύει καὶ τὰ τῷ οἴκῳ Ἰακώβ συμβησόμε-

713/716 Matth. 10, 28   720/722 cf. ll. 702-704   723/724 cf. ll. 725-727
725/727 cf. ll. 704-707   729/735 Is. 8, 14-15   740 cf. l. 702   741/742
cf. ll. 706-707   745 cf. l. 698

713 ἀποκτενόντων *cod.*   736 κομιδῇ] *servanimus cum cod., cf. praef. p.*
XLIX   743 συνάδουσι] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLV*

να διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτῶν ἀπιστίαν καὶ τὴν | εἰς τὸ τεχθὲν ^{142^{va}}
 750 παιδίον παροινίαν καὶ λύτταν. Καὶ γὰρ φησιν· Ὁ δὲ οἶκος
 Ἰακώβ ἐν παγίδι καὶ ἐν κοιλάσματι ἐγκαθήμενοι ἐν Ἱερου-
 σαλήμ. Διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοί, καὶ
 πεσοῦνται καὶ συντριβήσονται, καὶ ἐγγιοῦσι καὶ ἀλώσονται
 ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες. «Μάλα δὲ εἰκότως» φησὶν ὁ
 755 Ἡσαΐας «τοῦτο ἐξεφώνησα. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ὁμοφύλους
 καὶ συγγενεῖς Ἰουδαίους προφητικοῖς ὄμμασιν ἴδον μὴ
 μόνον τὸν γεννηθέντα Θεὸν προσηκαμένους, ἀλλὰ καὶ τὴν
 χειρίστην εἰς αὐτὸν σκεωρίαν ἐνδειξαμένους, τούτου χάριν
 προέφην καὶ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς συμβησομένην φορὰν τῶν
 760 τοσοῦτων δεινῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἀνέκραξα τὸ Μεθ' ἡμῶν ὁ
 Θεὸς μεγαλοφώνως καὶ διαρρήδη, τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ
 συμφυοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ τεχθέντος ἐκ τῆς προφήτι-
 δος καὶ πανάγνου παρθένου σαφῶς αἰνιπτόμενος, ὁ δὲ
 συγγενῆς ἐμὸς καὶ διεφθαρμένος λαὸς τῶν Ἰουδαίων
 765 τὴν ἀνέκαθεν ἐπιδεικνύμενος ἀπιστίαν, | οὐχ' ἔψεται τοῖς ^{142^{vb}}
 ὑπ' ἐμοῦ προφητικῶς εἰρημένοις, ἀλλὰ προφανῶς καὶ τὸν
 θεῖον ἀθετήσουσι νόμον ἐν οἷς ἐμοὶ συνάδει περὶ Θεοῦ
 σωματωθέντος, καὶ καταδοκεῖν δὲ Θεὸν δόξουσι φάσκοντες
 ἕκαστος μετὰ τινος δῆθεν ἐλπίδος· Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν
 770 ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ
 καὶ πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῶ.» Ταῦτα προβάλ(οι) τε καὶ
 λέξειεν ὡς ἐν τύπῳ σαφῶς ἐστὶν εἰπεῖν ὁ μέγας Ἡσαΐας,
 καὶ τοῦδ' ἕνεκα μετὰ τὴν προ[σ]αγόρευσιν τῶν ἐσομένων
 δυσχερῶν τῶ οἴκῳ Ἰακώβ τοῖς ἐγκαθημένοις ἐν Ἱερου-
 775 σαλήμ ἀμέσως φησὶν Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζό-
 μενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Καὶ ἐρεῖ «Μενῶ τὸν Θεὸν
 τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου
 Ἰακώβ», ὅπερ (ἐξό)τε γέγονεν ἢ τοῦ Χριστοῦ καὶ σω-
 τῆρος ἡμῶν ἐπιδημία σωτήριος ἄχρι τοῦ νῦν ἔργοις αὐτοῖς
 780 καὶ λόγοις οἱ Ἰουδαῖοι δρῶσι τὲ καὶ φασίν· σφραγίζουσι
 γὰρ τὸν νόμον, τουτέστιν κλείουσιν ἀπρίξ τὰς Μωσαϊκάς

750/754 cf. ll. 729-733   760/761 cf. l. 745   762/763 cf. l. 559   763
 cf. l. 126   769/771 Is. 8, 17   774/775 cf. ll. 750-752   775/778 Is. 8, 16-17
 (cf. ll. 769-770)   780/785 cf. ll. 775-776

750 παροινίαν *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 29*   756/757 μὴ μόνον]
intelligendum est μὴ μόνον μὴ, cf. *praef. p. XLII*   767 συνάδει] *servavimus cum*
cod., cf. *praef. p. XLV*   771 προβαλει (*sine acc.*) *cod.*   773 προσαγόρευσιν
cod.   778 ἐξότε] ἕκτοτε *cod.*

καὶ προφητικὰς βίβλους καθάπερ σφραγίδα, ταύταις ἐντι-^{143*}
θέντες τὴν πύρωσιν τῆς ἰδίας καρδίας, καὶ μαθεῖν οὐκ ἀ-
νέχονται σαρκωθέντος Θεοῦ τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καταδο-
785 κοῦσιν ἐκ Θεοῦ δῆθεν τὴν οὐκ ἐσομένην ἀνάκλησιν.

---

782 σφραγίδα] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*

IV

Ὁ δὲ τοι μεγαλοφρονότατος καὶ θεσπέσιος Ἡσαΐας τὸν εἰρημένον διαγορεύσας τῆς προφητείας κατάλογον καὶ τῶν Ἰουδαίων αὐθις κατηγορήσας καὶ λιμὸν αὐτοῖς χαλεπὴν καὶ θλίψιν καὶ στενοχωρίαν καὶ σκότος καὶ ἀπορίαν δεινὴν
 5 ἀπειλήσας, ἃ καὶ ξυμβέβηκεν θᾶπτον μετὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον λύτταν κα(τ)ὰ τὴν (ύ)στάτην τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου πολιορκίαν, ἀκολούθως προλέγει καὶ τὰς πολίχνας τε καὶ χώρας, ἐφ' αἷς πορεύσεται καὶ παροικήσει τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ καταυγάζων τοὺς πάντας
 10 ἡλίου δίκην ὁ σωματωθεὶς τοῦ Θεοῦ λόγος Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Καὶ γὰρ φησὶν· Χώρα Ζαβουλῶν, ἡ γῆ τοῦ Νεφθαλεὶμ ὁδὸν θαλάσσης καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ | λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κα-^{143^b}
 15 τοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμπει ἐφ' ὑμᾶς.

Διχῶς ὡ Ἰουδαῖε ταῦτα διελεῖν ἐξ ἀνάγκης προσήκεν καὶ τὰ μὲν αἰσθητῶς ἐξειληφέναι, τὰ δὲ νοητῶς. Τοὺς μὲν γὰρ τόπους οὓς ἀπηριθμήσατο καὶ ὠνόμασεν ὁ προφήτης λέγων
 20 χώρα Ζαβουλῶν, ἡ γῆ τοῦ Νεφθαλεὶμ καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις, αἰσθητῶς πάντως ὑποληπτέον· τὸ δὲ καθῆσθαι τὸν λαὸν τῶν ἐθνῶν ἐν σκότει καὶ μέντοι καὶ κατοικεῖν ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, καὶ τὸ ἴδετε φῶς μέγα καὶ φῶς λάμπει ἐφ' ὑμᾶς, νοητῶς ἐκληπτέον. Σκότος οὖν τὴν ἀμαρ-
 25 τίαν καὶ τὴν καθολικὴν τῶν ἐθνῶν προσηγόρευσεν ἀθεΐαν, ἐν ἣ κατὰ τὸν ἔσωθεν αὐτῶν καὶ νοούμενον ἄνθρωπον καθάπερ ἐν καθέδρᾳ ἐρηρυσμένοι καὶ πεπαγιωμένοι τῇ ἀπομύσει τῶν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῶν, ἥκιστα τινα θεογνω-
 30 κατοικεῖν ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου· σκιά γὰρ θανάτου πέφυκεν ὄντως ἡ ἀμαρτία, τῆς ἀληθινῆς | ζωῆς προγράφουσα^{143^{va}} καὶ οἶονεὶ προσκιάζουσα καὶ προτυποῦσα τῷ ποιοῦντι τὴν στέρησιν. Τῇ τοίνυν χώρᾳ τοῦ Ζαβουλῶν καὶ τῇ γῆ τοῦ Νεφθαλεὶμ καὶ τῇ Γαλιλαίᾳ τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῖς λοιποῖς
 35 τοῖς κατοικοῦσι τὴν παραλίαν ἐν σκότει καθημένοις τῆς ἀθεΐας καὶ χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου κατοικοῦσι, τῷ ζόφῳ

1/3 cf. III 120-786   3/5 cf. Is. 8, 21-22   11/16 Is. 9, 1-2; cf. Matth. 4, 15-16   20/24 cf. II. 11-16   30 cf. II. 14-15   33/38 cf. II. 11-16

6 κατὰ τὴν ὑστάτην] καθὰ τὴν στάτην (*sic*) *cod.*

δηλονότι τῆς ἁμαρτίας, παρακελεύεται φῶς ἰδεῖν μέγα· καὶ φῶς δὲ λάμψει φησὶν ἐφ' ὑμᾶς, τὸ νοητὸν δηλαδὴ καὶ ἀνέσπερον.

- 40 Οἶον γὰρ τὸ σκότος, τοιοῦτον ἐκ παραλλήλου καὶ τὸ φῶς ἐκκληψόμεθα καὶ νοήσωμεν πάντως. Οὐκοῦν ἄρα τὸ νοητὸν καὶ ἀνέσπερον καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ παντελῶς ἀπρόσιτον καὶ ἀθέατον φῶς σωματωθὲν δι' ἄφατον ἔλεον, καὶ καθάπερ ἐν ἐσόπτρῳ τοῦ σώματος τῷ προσλήμματι φιλανθρώπως
45 ἀποστίλβον τὰς ἰδίας ἀκτίνας διὰ τῶν παραδόξων καὶ μεγάλων τεραστίων τὲ καὶ θαυμάτων, ὅπερ ἐστὶν ὁ συναϊδιος τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ συμφυῆς υἱὸς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀθρῆσαι | τοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ὁ προφήτης παρεγ-¹⁴³^{vb}
γυᾶται τοῖς ἄχρι τότε μυωπάζουσι καὶ πηροῖς οὔσι κατὰ
50 τὸν ἔσω ἄνθρωπον· περὶ οὗ καὶ ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης φησὶν· Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρ-
55 τυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ. Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Καὶ πάλιν αὐτὸς
60 που φησὶν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, τὸ ἀνέσπερον ὡς ἀληθῶς φῶς καὶ ἄδυτον φῶς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

- Ἀνέτειλεν τοίνυν τὸ ἀκήρατον φῶς καὶ τῇ ἀστραπῇ καὶ
65 λαμπρότητι τῶν ἰδίων ἀκτίνων τοὺς ἐν σκότητι καθημένους ¹⁴⁴^a
τῆς ἀθείας καὶ χώρα καὶ σκιᾶ θανάτου κατοικοῦντας τῆς ἁμαρτίας κατέλαμψεν, καὶ καθάπερ ἀπὸ τινος ἐξοφωμένης εἰρκτῆς τῆς τοῦ διαβόλου χρονιωτάτης κατοχῆς ἠλευθέρωσεν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπομένης ἀγαλλιάσεως καὶ
70 θυμηδίας ἐπλήρωσεν, καὶ τούτου χάριν ἀμέσως ὁ προφήτης φησὶν· Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ σου, καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου ὡς οἱ εὐφραινόμενοι ἐν ἀμήτῳ καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκῦλα. Πόθεν

40 cf. ll. 14-15   43 cf. ll. 14-15   51/59 Ioh. 1, 4-10   60 cf. Mal. 4, 2
61/63 Ioh. 8, 12   64/66 cf. ll. 14-15   71/74 Is. 9, 3

45 ἀκτίνας] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*   68 εἰρκτῆς] *sic spir. cod.*

κατήγαγεν; Ἄπο τῆς σατανικῆς ἀλαζονείας καὶ τοῦ ὕψους
 75 δηλονότι τῆς ἀσεβείας, ὃ καὶ τοῖς προφητικοῖς ὄμμασιν ὁ
 Δαυῖδ προαθρήσας γινόμενον ἔφασκεν Ἴδον τὸν ἀσεβῆ ὑ-
 περυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λι-
 βάνου καὶ παρήλθον καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν, καὶ ἐζήτησα αὐτὸν
 80 καὶ οὐχ'εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ, τὸν παντελῆ τῆς εἰδωλο-
 λατρείας αἰνιπτόμενος ὄλεθρον. Προσφόροις δὲ καὶ ταῖς |
 εἰκόσι τῆς κατὰ Χριστὸν εὐφροσύνης ὁ Ἡσαΐας ἐχρήσα- 144^b
 το. Καὶ γὰρ οἱ πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν καθάπερ τινες
 ἐν δαψιλῇ καὶ πολυφόρῳ ἀρούρα τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν ἄστα-
 χυν τῆς σωτηρίας ἀμῶντες, εὐφραίνονται τὴν πνευματι-
 85 κὴν εὐφροσύνην κατὰ τὸ εἰρημένον Εὐφράνθητε δίκαιοι ἐν
 τῷ Κυρίῳ, καὶ Ἀγαλλιᾶσθε ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ μέντοι
 τοῖς ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἀντιπαρεξαγόντων αὐτοῖς ἀντιπά-
 λων ἐπικρατεστέροις ἀποφανθεῖσιν καὶ γαννυμένοις ἐπὶ τῇ
 νίκῃ καὶ τῷ κατακερματισμῷ τῶν λαφύρων ἐοίκασι, νι-
 90 κηφόροι τῶν πικρῶν δυσμενῶν τοῦ ἄδου λέγω καὶ τοῦ
 θανάτου γεγεννημένοι, καὶ ἀλαλάζουσι κατ'αὐτῶν τὰς ἐπινι-
 κίους ἐκείνας φωνὰς Ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; Ποῦ
 σου ἄδη τὸ νίκος; καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ
 καταργήσαντος τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου του-
 95 τέστιν τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξαντα τούτους τῆς ἐκείνου
 δουλείας, κατὰ τὸν ταξιάρχην τῆς πνευματικῆς καὶ καθ'ἡ-
 μᾶς | παρατάξεως φάσκοντα· Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, 144va
 πάλιν ἐρῶ χαίρετε.

Τί δήποτε σαφῶς ὁ προφήτης ἐνέφηεν; Καὶ γὰρ φησίν·
 100 Διότι ἀφήρηται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ'αὐτῶν κείμενος καὶ ἡ ῥάβδος
 ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν· τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαι-
 τούντων διεσκέδασεν Κύριος ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ.
 Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω καὶ ἰμάτιον μετὰ
 καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Διὰ τούτων δὲ αἰνίττεται ὁ μέγας
 105 Ἡσαΐας ξυμβῆναι τῇ ἀνθρωπότητι καὶ τοῖς ταύτην δηώσα-
 σιν καὶ ληῖσασιν δυσμενεῖσι διὰ τῆς ἐπιδημίας καὶ παρουσίας
 τοῦ παμβασιλέως καὶ παντοκράτορος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
 ἡμῶν· ἀφηρέθη μὲν γὰρ ἐξ ἀνθρώπων ὁ συσφίγγων
 αὐτοῦς καὶ συνθλίβων ζυγὸς καθάπερ ἐπὶ τοῦ σφῶν
 110 αὐχένος τεθειμένος τῆς πονηρᾶς τοῦ διαβόλου κατοχῆς καὶ

76/79 Ps. 36, 35-36   84/85 cf. Il. 71-72   85/86 Ps. 96, 12   86 Ps. 67,
 4   92/93 I Cor. 15, 55   94/96 cf. Hebr. 2, 14-15   97/98 Phil. 4, 4
 100/104 Is. 9, 4-5   108/114 cf. Il. 100-104

86 μέντοι] μέν *cod. a. corr.*

τυραννικῆς δεσποτείας, καὶ ἡ πρὸς τὸν αἰώνιον θάνατον ἐλαύνουσα καὶ συνωθοῦσα *ράβδος διεσκεδάσθη* τῆς ἀμαρτίας· *ἔτισαν* δὲ καὶ πάντας ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης, | οὓς ^{144^{vb}} ἐξ αἰῶνος ἀπεσύλησαν *δόλω* καὶ πανουργία, *στολῆς* δίκην
 115 εἰς τὰ ταμιεῖα σφῶν αὐτῶν συναγείροντες, καὶ γεγύμνωνται καὶ ἀπεστέρηνται πάντων ὧν εἶχον, καὶ ἀσχημονοῦσι τὲ καὶ κατολοφύρονται σκυλεύσαντος αὐτοῦς τοῦ λογισθέντος ἔκουσίως ἐν τοῖς νεκροῖς *ἀρχηγοῦ τῆς ζωῆς Χριστοῦ* τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

120 *Ἡμέρας* δὲ *Μαδιάμ* ἐμνημόνευσεν ὁ προφήτης, συντομωτάτην εἰκόνα καντεῦθεν προβαλλόμενος αὐθις τοῦ κατὰ φενακισμὸν καὶ δόλον τῆς παλαιᾶς παραβάσεως γεγεννημένου πρὶν τοῖς ἀνθρώποις ὀλέθρου καὶ πτώματος, καὶ τῆς
 125 τῆς τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ θανάτου προνομῆς καὶ δηώσεως, καθάπερ ἐπὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν Μαδιανιτῶν πάλοι συμβέβηκεν.

Ἐπειδὴ δὲ τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας προΐδεν ὁ προφήτης ἀξιωθησομένην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τῶν τοσούτων ἀγαθῶν πλήρη γεννησομένην διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ λόγου φιλανθρώπου συγκαταβάσεως τοῦ τεχθέντος ἐκ τῆς ^{145^a} ἁγίας *προφήτιδος*, προΐδεν δὲ πάντως καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ σκεωρίαν τῶν Ἰουδαίων, εἰκότως ἐπήγαγεν· *Καὶ θελήσουσιν εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι*. Τί δήποτε καὶ ὄτου χάριν; *Ὅτι φησὶν παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὠμοῦ αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*. Τουτέστιν ὠφελον ὑπὸ πυρὸς ἠθέλησαν ἐμπρησθῆναι καὶ
 140 μὴ τὴν κατὰ τοῦ γεννηθέντος ἡμῖν παιδὸς ἠβουλήθησαν δρᾶσαι παροινίαν καὶ λύτταν· καὶ γὰρ πέφυκεν υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς καὶ ἐξουσιαστής καὶ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὠμοῦ φέρει, καὶ μεγάλης βουλῆς ἐστὶν ἄγγελος, καὶ ἄρχων εἰρήνης, καὶ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

145 *Παιδίον* μενοῦν κέκληκεν ὁ προφήτης τὸ γεννηθὲν δυοῖν ἔνεκεν· ἅμα μὲν δεικνύς ὡς ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ διαγορεύει

118 cf. Act. 3, 15   120 cf. I. 102   131/132 cf. III 559   133/134 Is. 9,
 5   135/138 Is. 9, 6   141/144 cf. II. 135-138   145 cf. I. 135

141 παροινίαν *cod. a. corr. ut vid.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 29*

παιδίου τοῦ τεχθήσεσθαι πρὸς αὐτοῦ προκαταγγελθέντος
 μικρὸν | ἀνόπιν ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου καὶ πανάγνου ^{145^b}
 προφήτιδος, ὃ κ' ἄξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως ἔφασκεν προε-
 150 λέσθαι τὸ ἀγαθὸν καὶ λήψεσθαι δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ
 σκῦλα Σαμάρειας, ἅμα δὲ καὶ βρέφος γενήσεσθαι νεογενὲς
 τὸν παντέλειον καὶ ὑπερτελεῖ καὶ τελειοποιὸν τοῦ Θεοῦ
 λόγον καὶ φυλάττοντα τὰ νήπια Κύριον ἐν ταῖς μήτραις
 αἰνιττόμενος καὶ κατὰ μικρὸν αὐξηθήσεσθαι ταῖς καθη-
 155 κούσαις μεθελικιώσεσι τῶν ἀνθρώπων καὶ ταύτη τοι πρὸς
 τὴν τ' ἀνδρὸς ἀνελεύσεσθαι φυσικαῖς ἀκολουθίαις καὶ τάξε-
 σιν ἡλικίαν καὶ κλήσιν, ἵνα μὴ πως δόξη τις ἐπ' αὐτῷ
 παρεισκριθῆναι φαντασία καὶ δόκησις, ὡς οὐχὶ κατὰ τὰ
 ἀληθῆς Θεοῦ σωματωθέντος καὶ ἀνδρωθέντος κατὰ τὴν
 160 ὑπόληψιν τῆς πάλαι τῷ Ἀβραάμ ἐπὶ τῆς δρυὸς τῆς Μαμβρῆ
 γεγεννημένης θείας ἐπιδημίας καὶ ὀπτασίας, καὶ τῷ Ἰακώβ
 αὐθις ἐπὶ τῆς πάλης· ἐγεννήθη δὲ ἡμῖν σαφῶς ἐμφαίνων
 ὡς ἡκιστα θελήματι φύσεως ἀνθρωπίνης | τῇ τετοκυία μόνῃ ^{145^{va}}
 γεγέννηται καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον δῆπουθεν, ἀλ-
 165 λ' ἐξηρημένως τε καὶ διαφερόντως εὐδοκία Θεοῦ διὰ πνεύ-
 ματος ἀγίου τοῖς πᾶσιν ἐγεννήθη καὶ δέδοται διὰ τὴν
 σωτηρίαν τῶν πάντων.

Υἱὸν δ' αὐτὸ προσηγόρευσεν ἵνα μὴ Θεὸν ἰσχυρὸν καὶ
 ἐξουσιαστὴν καὶ ἄρχοντα εἰρήνης καὶ πατέρα τοῦ μέλ-
 170 λοντος αἰῶνος ἀκούοντες προσαγορευόμενον ὑπὸ τοῦ
 προφήτου, τὸν Θεὸν καὶ πατέρα σεσαρκῶσθαι καὶ βρε-
 φωθῆναι νομίσωμεν, ἀλλὰ τῇ προδηλοτάτῃ διαστολῇ τῆς
 ὑϊκῆς προσηγορίας τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς σεσω-
 ματῶσθαι καὶ γεγονέναι καθ' ἡμᾶς καὶ γεννηθῆναι τῇ τοῦ
 175 υἱοῦ κλήσει καταλλήλως τε καὶ προσφόρως ὁμολογοῦμεν
 καὶ καταγγέλλομεν κατὰ τὴν ἅπασαν ἄλλην τῶν θείων
 προφητῶν προαγόρευσιν καὶ εἰσήγησιν.

Εἶτα φησὶν Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ,
 τουτέστιν «Τοῦ γεννηθέντος παιδίου καὶ παρ' ἐμοῦ κα-
 180 ταλλήλως υἱοῦ κληθέντος ἡ θεότης καὶ βασιλεία καὶ κυ-
 ριότης καὶ ἐξουσία συμπλέκεται καὶ συνῆπται καὶ συμ- ^{145^{vb}}

147 cf. l. 135   147/148 cf. Is. 7, 14   149 cf. III 559   149/150 cf. III
 128-129   150/151 cf. III 562-563   168/170 cf. II. 135-138   175 cf. l. 168
 178 cf. l. 136   179/180 cf. l. 135

151 Σαμάρειας] *acc. cod. servavimus, cf. praef. pp. XLVIII-XLIX*   162
 ἐμφαίνων] *forsan scribendum est ἐμφαῖνον, cf. l. 164 ἕκαστον (sc. παιδίον)*
 173 ὑϊκῆς] *sic cod.*

- πάρεστιν οὐσιωδῶς τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι καθ' ἔνωσιν ἀδιαίρετον καὶ ἀσύγχυτον.» Τῆς γὰρ θεαρχικῆς τριάδος ὁ εἷς ἐστὶν ἦτοι τοῦ Θεοῦ καὶ πατὴρ ὁ συμφυῆς
 185 καὶ συναΐδιος υἱὸς καὶ συνάναρχος λόγος καὶ γέγονεν φιλανθρώπως καὶ καθ' ἡμᾶς παιδίον, καὶ συγκέκριται καὶ ἦνεται ἢ ἄναρχος αὐτοῦ καὶ πασῶν τῶν ἀρχῶν ἀρχικω-
 τᾶτη ἀρχὴ τουτέστιν ἢ θεότης τῇ ἀρχομένη φύσει τὲ καὶ σαρκί.
- 190 Ὅθεν ἐπήγαγεν· *Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἄγγελος.* Παρειλήφθαι μενοῦν ἐνταῦθα τοῦ ἀγγέλου τὸ ὄνομα (φαίημεν) ἂν γε πάντως οὐκ ἀπεικώτως ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐνεργείας τοῦ μονογενοῦς, καθ' ἣν ἀνήγγειλεν τοῖς ἀνθρώποις τὴν μεγάλην ὡς ἀληθῶς
 195 βουλήν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, ὡς κακὸν τούτου δείκνυσθαι τὸν ἀποκεκληρωμένως καὶ κυρίως ὠνομασμένον υἱόν, ὅς ἐστιν Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ | τὲ καὶ Κύριος, ὁ ^{146^a}
 καὶ πάλαι τῷ θεοφάντορι Μωϋσεῖ κατὰ τὴν βάτον ὡς ἄγγελος καὶ πολλῶν πρώην τῷ Ἰακώβ καὶ τῇ Ἄγαρ ὀφθεις
 200 καὶ Θεὸς αὐτοῖς καταγγελθεὶς ἀτρεκῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ νῦν ὁ μέγας Ἡσαΐας εἰπὼν *Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἄγγελος,* ἐπήγαγεν καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶ-
 νος.
- 205 Ἄλλὰ Θεὸν μὲν αὐτὸν ὠνόμασεν ἰσχυρόν, καὶ κατὰ διαστολήν τῆς ἀδρανείας τῶν οὐκ ὄντων καὶ ψευδωνύμων θεῶν, καὶ διὰ τὴν ἐσομένην ὑπ' αὐτοῦ τὲ καὶ δι' αὐτοῦ παντὶ τῷ κόσμῳ μεταστοιχείωσιν καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοίω-
 σιν, καταργηθέντων ἐκείνων ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ
 210 φρούδων παντελῶς γεγονότων, ἐξουσιαστήν δ' αὐτὸν ὡς μηδεμιᾶ καθυποκείμενον βουλής ἀνάγκη τινὸς ἐτέρου δεσπότητος μείζονος πεφυκότος.
- Προσηγόρευται δὲ καὶ ἄρχων τῆς εἰρήνης μάλα εἰκότως· τὴν γὰρ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος πρὸς Θεὸν ἔχθραν τῆς
 215 ἀνθρωπότητος τῇ μεσιτείᾳ τῆς ἰδίας σαρκὸς | ἀνείλεν καὶ ^{146^b} διεσκέδασεν καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς συνήψεν τοῖς οὐρανίοις, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ ἀφορισθέντες ἐπὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς θείας οἰκονομίας ἄγγελοι θεῖοι κατ' αὐτὸν τῆς κυήσεως

186 cf. I. 135   190/192 cf. II. 136-137   194/195 cf. II. 191-192   196 cf. I. 173   197/200 cf. Ex. 2, 24 - 3, 8 (cf. I 224-410); Gen. 31, 11-13 (cf. I 6-105); Gen. 16, 7-13

192 φαίη μὲν *cod.*

αὐτοῦ τὸν καιρὸν ἔφασκον· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ
 220 γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· καὶ Παῦλος ὁ μέγας
 ἀπόστολος ταυτὸ τοῦτο σημαίνων σαφῶς ὡδέ που φησίν·
 Ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι
 τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας
 τὰ ἀμφότερα ἐν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν
 225 ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν
 δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα
 κοινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξει τοὺς
 ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ,
 ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ· καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο
 230 εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς.

Ἄλλὰ καὶ πατέρα καλεῖσθαι τοῦ μέλλοντος | αἰῶνος τὸν ^{146^a}
 ἐνανθρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ σωτήρα Χριστὸν
 διδάσκει προδήλως καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ὡδί που
 φάσκων· Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς
 235 ἡμερῶν ἐκάθισεν, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὡς εἰ χιῶν λευκόν,
 καὶ ἡ θρίξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς εἰ ἔριον καθαρόν, ὁ
 θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον·
 ποταμὸς πυρός εἴλκεν ἐκπορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ,
 χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες
 240 προειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· κριτήριον ἐκάθισεν καὶ
 βίβλοι ἀνεώχθησαν. Ἐθεώρουν ἐν ὀράματι τῆς νυκτός καὶ
 ἰδοῦ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς εἰ υἱὸς ἀνθρώπου
 ἐρχόμενος ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν
 καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ
 245 καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί,
 γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
 αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ ^{146^b}
 διαφθαρῆσεται. Εὐδηλον δὲ πάντως ἐστὶν καὶ καταφανὲς ὡς
 υἱὸν ἀνθρώπου ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν καὶ λαβόντα
 250 τὴν πᾶσαν ἀρχὴν καὶ τιμὴν καὶ βασιλείαν οὐχὶ τινὰ φησιν
 ἕτερον ἀλλ' ἢ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ σεσωματωμένον.
 Πλὴν ὁ προφήτης εἰπὼν Καὶ ἰδοῦ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ
 οὐρανοῦ ὡς εἰ υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν καὶ ἕως τοῦ
 παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν, ἔδειξεν ἐναργῶς ἄλλον μὲν
 255 εἶναι τὸν ἐρχόμενον υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ ἰδιάζον
 τέως τῆς ὑποστάσεως, ἕτερον γεμὴν τὸν παλαιὸν τῶν
 ἡμερῶν, ὃν καὶ καθυπέγραψε προηγουμένως καὶ πρὸς ὃν

201/202 cf. ll. 190-191   202/205 cf. ll. 137-138   210 cf. l. 203   213 cf.
 l. 203   219/220 Luc. 2, 14   222/230 Eph. 2, 13-17   231 cf. ll. 203-204
 234/248 Dan. 7, 9-10 et 13-14   249/250 cf. ll. 242-245   252/259 cf. ll.
 241-245

- ἐκεῖνος ἐρχόμενος ἔφθασεν καὶ παρ' οὗ δῆπουθεν εἴληφεν
ὡς ἄνθρωπος τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν τιμὴν.
- 260 Τίς δ' οὗτος ἐστὶν ἀλλ' ἢ πάντως ὁ δι' ἄπειρον ἀγαθότητα καὶ
φιλανθρώπως γενόμενος ἄνθρωπος υἱὸς τοῦ Θεοῦ συναϊδι-
ος καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς καὶ ἐξουσιαστής καὶ ἄρχων εἰρήνης
καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου | κα- 147^a
λούμενος, καθὼς περ ἀμέλει καὶ αὐτὸς φησὶν ἐν τοῖς εὐαγγε-
265 γελίοις Ὁ πατὴρ κρινεῖ οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν
δέδωκεν τῷ υἱῷ, καὶ πάλιν Ὅταν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι
μετ' αὐτοῦ, συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη,
καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς περ ὁ ποιμὴν τὰ
270 πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ
δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς
τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς
μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ
καταβολῆς κόσμου.»
- 275 Βαβαὶ τῆς ἀριδῆλως ἡμῖν κατειλημμένης ἐπὶ ταῖς εὐαγγε-
λικάις φωναῖς καὶ προφητικαῖς ἄκρας συμφωνίας καὶ ταυ-
τότητος πραγματικῆς τὲ καὶ ὀνοματικῆς. Εἰλικρινῆς ἄρα τῷ
ὄντι καὶ ἀμώμητός ἐστιν ἡ καθ' ἡμᾶς τῶν Χριστιανῶν ἀ-
ληθογνωσία καὶ θρησκεία καὶ πίστις, ἧς ὁ κατηξιωμένος 147^b
280 εὐδαιμονέστατος ὄντως ἐστὶν καὶ μακαριώτατος, ὅτι περ
ἀληθῶς τὸ ὄν ἠξίωται πρεσβεῦειν, ὅπερ ἐστὶν ὁ πάντων
ἐξηρημένος Θεός.
- Ἄλλ' ἀθρήσωμεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς τὴν τῶν ἡγουμένων ἀκο-
λουθίαν αὐθις καὶ συμφωνίαν. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἐγὼ γὰρ
285 ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῷ.
Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν
ὄριον.
- Ἐπειδὴ τὸ γεννηθὲν παιδίον ἐξηρημέναις ὀνομασίαις ἐξε-
θείασε τὲ καὶ κατεσέμνυνεν ἀναγορεύσας ἄγγελον μεγάλης
290 βουλής καὶ Θεὸν ἰσχυρὸν καὶ ἐξουσιαστήν καὶ ἄρχοντα
εἰρήνης καὶ πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἵνα μὴ μονο-
πρόσωπον οἱ Ἰουδαῖοι τὸ θεῖον οἰηθῶσιν, εἰσάγει τὸ
πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φάσκων Ἐγὼ γὰρ ἄξω
εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ ὑγίειαν αὐτῷ, τουτέστιν
295 «Ἐγὼ γὰρ αὐτῷ καθυποτάξω τοὺς ἄρχοντας καὶ πρυτα-
νεύσω τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν εἰρήνην καὶ ὑγίειαν»,

262/263 cf. ll. 202-204

265/266 Ioh. 5, 22

266/274 Matth. 25, 31-34

284/287 Is. 9, 6-7

288/291 cf. ll. 135-138

293/294 cf. ll. 284-285

295/297 cf. ll. 293-294

ἐγὼ μὲν, | τουτέστιν ὁ πατήρ καὶ Θεός, αὐτῷ δέ, ἦτοι τῷ ^{147^a}
 σωματωθέντι υἱῷ αὐτοῦ συμφυεῖ καὶ συναϊδίῳ καὶ συνα-
 νάρχῳ. Ποίους ἄρχοντας; Δηλονότι τοὺς αἰσθητοὺς καὶ
 300 νοητοὺς, ἦγουν καὶ βασιλεῖς καὶ σατράπας τῆς οἰκουμένης,
 καὶ τὸν διάβολον δὲ καὶ πάντας τοὺς συναποστατικούς
 αὐτῷ δαίμονας ἄρχοντας καὶ δεσπόζοντας τῆνικάδε τῶν
 ἀνοήτων καὶ ταλαιπώρων ἀνθρώπων, καὶ τῷ ὄντι δίκην
 ἀνηλεῶν τυράννων τέλη καὶ φόρους ἦτοι σπονδὰς ἀπαι-
 305 τούντων αὐτοῦ καὶ θυσίας ἀνοσίους καὶ ἀθεμίτους, τὴν τῶν
 ἰδίων τέκνων ὡς θρεμμάτων σφαγὴν καὶ προσένεξιν, οὓς
 ἠνίπτετο καὶ τὸ Σολομώντιον ἐκεῖνο καὶ σοφώτατον λόγιον
 φάσκον Ἐὰν ἀναβῆ πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἐν σοί, τό-
 πον σου μὴ εὔρη, καὶ μέντοι καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπό-
 310 στολος ὧδέ που παρεγγυῶν· Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν
 τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθο-
 δείας τοῦ διαβόλου· ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς | αἷμα ^{147^b}
 καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς
 τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς
 315 τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Φησὶν δέ που καὶ αὐτὸς ὁ
 Χριστὸς καὶ σωτὴρ ἡμῶν· Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου
 τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει οὐδέν. Καὶ τούτους γὰρ
 κακείνους, ἦτοι καὶ τοὺς νοητοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς
 αἰσθητοὺς, σφοδρῶς ἐκβακχευθέντας κατὰ τῆς ἐνανθρω-
 320 πῆσεως τοῦ Θεοῦ λόγου, οὐ μόνον ἀπράκτους ἀπέφη-
 νεν καὶ εἰκαίους, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξεν τῷ κράτει τῆς
 τούτου μεγαλειότητος· τῷ γὰρ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ
 σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ φροῦδοι μὲν γεγόνασιν ἀνὰ πᾶ-
 σαν τὴν ὑπουρανὸν δαιμονικαὶ στήλαι καὶ ἀγαλματώδεις
 325 ἰδρύσεις, καὶ τῶν σφῶν βωμῶν καὶ ναῶν καθηρέθη τὸ
 πλῆθος· καὶ μέντοι καὶ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν καὶ σατράπαι
 ταῖς σατανικαῖς οἰστρηλατούμενοι παραθήξουσι καὶ ταῖς
 σφῶν πονηραῖς βουλαῖς ἐξυπηρετούμενοι καὶ διώκοντες τὴν
 τοῦ Χριστοῦ θείαν προσηγορίαν οἰχονται καὶ ἀπελήλανται
 330 πάντῃ | καὶ διολώλασι, καὶ καθάπερ σῶμα πάσης ἀπηλλα- ^{148^a}
 γμένον νόσου καὶ πλήρες ὄν εὐεξίας καὶ εὐσταθείας, οὕτως
 δηλαδὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος, ὅπερ ἐστὶν
 πάντως ἡ Ἐκκλησία, τῶν δηλουμένων ἀμφοτέρως ἀρχόν-
 των ἀποκαμόντων καὶ καθυποταγέντων τῷ κράτει τοῦ

299 cf. I. 295   308/309 Eccle. 10, 4   310/315 Eph. 6, II-12   316/317
 Ioh. 14, 30   332/333 cf. Col. 1, 24

335 ἔνηνθρωπηκότος Θεοῦ ἡμῶν, τὴν εἰρήνην ἔχει καὶ τὴν
 ὑγίειαν τῶν ἀπορθητῶν τε καὶ ἀμάχων τοῦ εὐαγγελίου
 κηρυγμάτων τε καὶ δογμάτων. Τοῦτο οὖν ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ
 προφήτης ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· Ἐγὼ
 γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν
 340 αὐτῶ.

Ἐν οἷς ἐπάγει καὶ φησὶν· Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ
 τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον. Ἐμφαίνει δὲ διὰ τῶν
 εἰρημένων ὡς οὐκ ἀνθρωπίνην καὶ πρόσκαιρον ἔξει τὴν
 ἀρχὴν ὡς μέχρι τοῦδε καὶ τοῦδε τόπου καὶ χρόνου περι-
 345 ωρίσθαι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον, ἀλλὰ μεγάλη
 ἐστὶν ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· μείζων γὰρ καὶ καθύπερθεν ἀσυγ-
 κρίτως ἢ πασῶν τῶν ἀρχῶν ἄναρχος ἀρχὴ καὶ αἰτία ^{148b}
 πέφυκεν ἡ θεότης, ἣν ἐπὶ τοῦ ὤμου δηλαδὴ τῆς σαρκὸς
 αὐτοῦ φέρων ἄρχει τῆς οἰκουμένης, πανταχόσε γῆς καὶ
 350 θαλάττης Θεὸς ὀνομαζόμενος καὶ καταγγελλλόμενος Χριστὸς
 ὁ σωτὴρ ἡμῶν. Ὅριον δὲ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ μὴ εἶναι
 φησὶν· ἔξεταζομένη γὰρ ἡ κατὰ Χριστὸν θεία εἰρήνη κα-
 τείληπται σαφῶς ἔχουσα κατ'ἀμφοῖν καὶ τοπικῶς τὲ καὶ
 χρονικῶς τὸ ἄπλετον καὶ ἀπέραντον καὶ ἀπεριόριστον,
 355 καθὰ καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἐνέφηεν περὶ αὐτοῦ φάσκων·
 Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται,
 καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται.

Παραμπεδοῖ δὲ τὴν τοιαύτην δόξαν καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ
 Ἡσαΐας διὰ τῶν ἐπομένων. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἐπὶ τὸν
 360 θρόνον Δαυῖδ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι
 αὐτὴν καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτ(ῆς) ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν
 κρίματι ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· δι' ὧν
 ἐκδιδάσκει προδήλως μὴ σωματικῶς νῦν ἐκλαμβάνειν τὴν
 βασιλείαν τοῦ Δαυῖδ καὶ τὸν θρόνον, ἀλλὰ πνευματικῶς τὲ ^{148v}
 365 καὶ νοητῶς. Τὸ γὰρ φάσαι κατορθῶσαι αὐτὴν καὶ ἀντιλα-
 βέσθαι αὐτῆς οὐκ ἐν πολεμικαῖς εὐδοκιμήσεσι καὶ δηώσε-
 σιν πολλὰς καὶ διαφόρους ἐθνῶν φυλάς καὶ χώρας ληϊζων,
 ἀλλ' ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν κρίματι δηλονότι τὴν εἰς Θεὸν
 εὐσέβειαν καὶ δικαιοσύνην τοῦ Δαυῖδ ἀνακαινίσει καὶ κα-
 370 τορθῶσαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων αἰνίττεται, καθ' ἣν

335/336 cf. I. 339   338/340 cf. II. 284-285   341/342 cf. II. 286-287
 345/347 cf. I. 341   348/350 cf. II. 136 et 137   351 cf. I. 342   356/357
 cf. II. 246-248   359/362 Is. 9, 7   365/370 cf. II. 360-362

361 αὐτῆς] αὐτὴν *cod.*, cf. *autem* II. 366, 406 et 513 *necnon* V 797   367
 ληϊζων] *sic cod.*, *expectaveris* ληϊζοντα   368 καὶ ἐν] *e corr. cod.*

ἐκεῖνος πεπαγιωμένος ὑπάρχων ὡς ἐπὶ θρόνου καὶ βασι-
λεύων καὶ δεσπόζων τῆς ἀδικίας περιφανέστερος ἐδείκνυτο
μᾶλλον ἢ τῷ τῆς βασιλείας αἰσθητῷ διαδήματι. Καὶ διὰ
τοῦτο φησὶν· ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον.

375 Ἄλλ' ὁ μὲν θεσπέσιος Ἡσαΐας, ἅτε δὴ μεγάλων καὶ
παραδόξων πραγμάτων καὶ τῷ ὄντι μόνῳ τῷ παναλκεῖ
Θεῷ δυνατῶν τὴν προαγόρευσιν ποιησάμενος καὶ καθάπερ
τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπιστίας αἰσθόμενος, αὐτίκα φησὶν Ὁ ζήλος
Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα, μονονουχὶ λέγων· «Μηδεὶς
380 ἀπιστήσῃ τοῖς εἰρημένοις· οὐδὲν γάρ ἐστιν Θεῷ τὸ πα-^{148^b}
ράπαν ἀδύνατον, ἀλλ' ὡς οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ τὰ ἐν μέσῳ
παρήγαγεν καὶ ὑπέστησεν, οὕτως ποιήσει καὶ ταῦτα τῷ
ἀγαθοπρεπεῖ αὐτοῦ ζήλῳ καὶ τῇ ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸ ἴδιον
πλάσμα κεκινημένος τὸν ἄνθρωπον.»

385 Καὶ γοῦν ἐπιδρομάδην αὐθις τὰ λελεγμένα μετέλθωμεν.
Καὶ θελήσουσι φησὶν εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι. Τί δήποτε;
Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν.

Περὶ τίνων οἶει ὧ Ἰουδαῖε πυρिकाύστους ἐθελῆσαι γεγο-
νέναι φάσκειν τὸν μέγαν Ἡσαΐαν διὰ τὸ γεννηθὲν παιδί-
390 ον; Ἄρα μὴ περὶ τινῶν ἑτεροφύλων ἦτοι Βαβυλωνίων ἢ
Τυρίων ἢ Αἰγυπτίων, ἢ τινῶν ἄλλων ἑρεῖς; Τίνος ἕνεκα
καὶ ὄτου χάριν; Πότερον, ἅτε δὴ φίλων τοῦ παιδὸς πεφη-
νότων ἢ δυσμενῶν καὶ μισοφόνων; Φαίης δὲ πάντως δυσ-
μενῶν τὲ καὶ μισοφόνων, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον εἰς τὸν
395 Ἰωσῖαν ἐπερείδεσθαι δόξης διὰ τὸν ὑπὸ Νεχαὼ βασιλέως
Αἰγύπτου γεγεννημένον αὐτῷ θάνατον | ἐν πολέμῳ καὶ περὶ ^{149^a}
τῶν Αἰγυπτίων εἰρησθαι καταγγείλης ὃ φησὶν ὁ προφήτης·
Καὶ θελήσουσιν εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι.

Καὶ πρῶτον μὲν ποῖος λόγος ἀπῆται καθάπερ ἐξ ἀνάγκης
400 τῆνικάδε τοὺς Αἰγυπτίους αἰρετώτερον ἠγήσασθαι μᾶλλον
ὑπὸ πυρὸς ἐμπρησθῆναι ἢ τοῦ Ἰωσίου γενέσθαι μισο-
φόνους; Τίνα γὰρ καὶ ὁποῖαν ἐντεῦθεν ἐκαρπώσαντο
λώβην;

Ἐπειτα καὶ οὗτος ἦν ὁ προφητευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου
405 καὶ μέλλων ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ ἀναστήναι καὶ ἐπὶ τὴν
βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι αὐτὴν καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς·
ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον ἔσται. Καὶ πῶς
οὐδὲ τὴν ἰδίαν ζωὴν ἀπρόσκοπον ἑαυτῷ συνετήρησεν,
ἀλλ' ἔτεθνήκει μὲν αὐτὸς πικρῶς καὶ ἀβουλήτως, τοὺς δὲ

374 cf. I. 362   378/379 Is. 9, 7   382/383 cf. II. 378-379   386 cf. II.
133-134   387 cf. I. 135   388/390 cf. II. 386-387   395/396 cf. IV Reg. 23,
29; II Par. 35, 20-24 (cf. III 684-686)   398 cf. I. 386   405/407 cf. II. 359-
362   408/409 cf. II. 394-396

410 πάντας υἱοὺς αὐτοῦ καὶ ἀπογόνους συλλήβδην τῶν ἀλλο-
 φύλων οἱ βασιλεῖς προενόμευσαν, τὸν μὲν Ἰωάχαζ Νεχαῶ
 βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, τὸν δὲ Ἰωακείμ Ναβουχοδονόσωρ,
 ὃν καὶ ἀνεΐλεν, ὡς | καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σεδεκίαν πολι-^{149^b}
 ορκήσας καὶ πορθήσας καὶ κατασχών, τοὺς μὲν παῖδας
 415 αὐτοῦ βλέποντος τοῦ γεγεννηκότος κατέσφαζεν, εἶτα κα-
 κεῖνον ἐξετύφλωσεν καὶ πεπεδημένον αἰχμάλωτον εἰς
 Βαβυλώνα κατήγαγεν; Ἐξ οὗ δὴ χρόνου βασιλεὺς τοῖς
 Ἰουδαίοις οὐ γέγονεν, πλὴν γε μονωτάτου τοῦ Ζοροβάβελ
 μετὰ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερίαν, εἶπερ ἄρα δεῖ λοιπὸν
 420 βασιλέα κακεῖνον ὀνομάζειν, ἐφ' ὃν ἀναφέρειν τί τοιοῦτον
 οὐκ ἔχεις χώραν τὸ σύνολον· ἄλλος γὰρ μετ' ἐκεῖνον τῶν
 Ἰουδαίων οὐκ ἐβασίλευσεν, τῶν ἰδίων ἀρχιερέων τὸ ἔθνος
 διεπόντων.

Εἰ δὲ πνευματικῶς ἐξειληφέναι θελήσης τὴν ἀρχὴν τοῦ
 425 παιδίου καθάπερ ἡμεῖς, ἀποφανθήσῃ καὶ μᾶλλον καὶ προδη-
 λότερον καθάπαξ ἠττημένος. Ἀπὸ γὰρ τῶν χρόνων τοῦ
 Ἐζεκίου μέχρι τοῦ Ἰωσίου, Μανασσῆς καὶ Ἀμῶς βασι-
 λεύσαντες πάσης ἀνοσιουργίας ἐργάται γεγόνασι, καὶ
 πάλιν ἀπὸ τῶν Ἰωσίου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσο-
 430 λύμων Ἰωάχαζ καὶ Ἰωακείμ | καὶ Ἰεχονίας καὶ Σεδεκίας ^{149^{va}}
 βεβασιλευκότες τῶν Ἰουδαίων, τὴν ἴσῃν καὶ τὴν αὐτὴν
 ἀπηνέγκαντο δόξαν κακοπραγίας καὶ ἀσεβείας· ὁρᾷς δὲ
 πάλιν μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ζοροβάβελ ὅποια τοῖς Ἰου-
 δαίοις ξυμβέβηκεν διὰ τῆς ὑστάτης καὶ διαιωνιζούσης
 435 ἀλώσεως καὶ διασπορᾶς καὶ δουλείας; Μάταιος οὖν ἀπε-
 φάνθη καὶ λίαν ἀδρανῆς τῷ ὄντι καὶ ἄπρακτος ὁ τοῦ
 προφήτου λόγος, εἶπερ λοιπὸν περὶ τινος τῶν βεβασιλευ-
 κότων ἐν Ἰουδαίοις ἐπεποιήτο τὴν προφητείαν καὶ προα-
 γόρευσιν καθάπερ ὑπέιληφας, ὅπερ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον.
 440 Οὐκοῦν ἢ σὴ μᾶλλον ὑπόληψις εἰκαιοτάτη – διέψευσαι
 γὰρ προφανῶς ἐκ πρώτης ἐπιχειρήσεως –, ὃ δὲ θεσπέσιος
 προφήτης ἀληθῆ προκατήγγειλεν. Ἄλλ' ἀβάλε τῆς Ἰουδαϊκῆς
 ἀποπληξίας καὶ χρονιωτάτης πωρώσεως, πῶς ἐπ' ἀληθείας
 οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύονται·

411/412 cf. IV Reg. 23, 33   412/413 cf. II Par. 36, 6   413 cf.
 I Par. 3, 16   413/417 cf. IV Reg. 25, 1-7; Ier. 46, 1-7   418/419 cf. II Esd.
 3, 2.8; 4, 2.3; 5, 2   424/425 cf. II. 135-136   427/428 cf. IV Reg. 21, 2 et 20;
 II Par. 33, 2 et 22   430/432 cf. IV Reg. 23, 32 et II Par. 36, 2; IV Reg. 23, 37
 et II Par. 36, 5; IV Reg. 24, 9 et II Par. 36, 9; IV Reg. 24, 19 et II Par. 36, 12
 444 cf. Ps. 81, 5

413 ὡς] *acc. cod. servavimus*   419 δεῖ] *δη cod.*   430 Ἰεχωνίας *cod.*

445 χρῆναι γὰρ οἶμαι | τὸ ῥητὸν τοῦτο συχνῶς αὐτοῖς ἐπάδειν ^{149^{vb}}
ὡς προσφορώτατον τῇ σφῶν ἐμβροντησίᾳ.

Τάχα δὲ φήσειεν ὁ Ἰουδαῖος ὡς οὐπω μὲν ἐκβέβη-
κεν ταῦτα, πάντως δ' ἐκβήσεται μετέπειτα τοῖς καθήκουσι
χρόνοις, καὶ τὸ προφητευθὲν *παιδίον* ἀναφανήσεται τὴν
450 τοῦ ἠλειμμένου μάλιστα καὶ διαφερόντως προσηγορίαν ἐπι-
φερόμενον. Πρὸς ὃν ἐροῦμεν· ἐμβρόντητε τῷ ὄντι καὶ
εὐηθέστατε, χιλίων καὶ πεντακοσίων ἐτῶν παρελήλυθεν
χρόνος ἐξότε ταῦτα κατείληπται προφητεύσας ὁ μέγας
Ἰησαΐας καὶ τὰ τελευταῖα καὶ ἔσχατα κομιδῆ τοῦ αἰῶνος

455 ἤδη κατήντηκε, καὶ σύ γε πρὸς τὸ μέλλον ἐκβήσεσθαι τὴν
προφητείαν ταύτην ὑπέιληφας καὶ καιρὸν ἐλπίζεις τὸν
οὐκ ἐσόμενον ἐν ᾧ τεχθήσεται τὸ *παιδίον*, περὶ οὗ φησιν ὁ
προφήτης· Ὅτι *παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν.*
Ἐγὼ δὲ σοι παραστήσω καὶ δείξω μετέπειτα ἐν ἰδιάζοντι
460 λόγῳ καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κάθοδον ἤδη γεγεννημένην | καὶ ^{150^a}
τὴν προφητείαν περατωθεῖσαν, ὃν δ' ὑμεῖς προσδοκᾶτε διὰ
πολλὴν φρενοβλαβείαν τὸν Σατανᾶν ὄντα, τὸν κατὰ Θεοῦ
τραχηλιάσαντα παντοκράτορος καὶ φενακίσαντα δὲ καὶ θα-
νατώσαντα διὰ τῆς ἀμαρτίας τὸν πρωτόπλαστον ἄνθρωπον.

465 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον. Ἐρήσομαι δὲ σε τῷ τέως καὶ
ἀποκρίθητι· τοῦτον ὃν προσδοκᾶτε, πότερον ψιλὸν ἄνθρω-
πον ὑπέιλήφατε ἢ Θεοῦ πατρὸς υἱὸν σεσαρκωμένον;

Ἄλλ' εἰ μὲν ψιλὸν ἄνθρωπον, οὐκοῦν περὶ αὐτοῦ φησὶν
ὁ προφήτης, ἐπειδὴ καὶ Θεὸν *ἰσχυρὸν* καὶ ῥητῶς μὲν ἐξ ὀ-
νόματος τὸν προφητευόμενον προσηγόρευσεν, καὶ δι' ἐτέ-
ρων ὀνομάτων ἰσοδυνάμως ἔοικεν παρεμπεδῶν αὐτῷ τὴν
470 τοιαύτην προσηγορίαν. Διὰ τοῦτο οὐαὶ ὑμῖν καὶ ἀρὰ
καὶ δίκη καὶ κόλασις ἔσται αἰώνιος· μερίδα γὰρ καὶ κληρὸν
οὐκ ἔχετε μετὰ τῆς ἀληθείας τὸ σύνολον.

475 Εἰ δὲ Θεοῦ πατρὸς υἱὸν καὶ Θεὸν ἐνανθρωπήσοντα καὶ
σωματωθησόμενον καὶ *κατὰ πάντα χωρὶς ἀμαρτίας* κα-
θ' ἡμᾶς γενησόμενον | ἐλπίζειν ἐρεῖτε κατὰ τὴν δόξαν ^{150^b}
πάντων τῶν προφητῶν τὲ καὶ θεολόγων, οὐκοῦν ἄρα

449 cf. I. 135   457/458 cf. II. 135-136   459/461 cf. VII - XII 852
461/464 cf. XII 853 sqq.   462/463 cf. Iob 15, 25   469 cf. I. 137   476
cf. Hebr. 4, 15

445 ἐπάδειν] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLV*   450 εἰλημμένου *cod.*
454 κομιδῆ] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLIX*   462 φρενοβλαβείαν]
acc. cod. servauimus, cf. praef. p. XLVIII   468 οὐκοῦν] *acc. cod. servauimus, cf.*
praef. p. XLVIII; intellige οὐκοῦν

κακῶς ὑπειλήφατε τὴν θεότητα μονοπρόσωπον, ἥτοι μίαν
 480 ἐπὶ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν, καὶ μάτην καὶ ἀλόγως φιλονει-
 κεῖτε καὶ διατείνεσθε μὴ δεῖν ἐπὶ τῆς θεολογίας πατέρα καὶ
 υἷὸν ὀνομάζειν καὶ καταγγέλλειν, καὶ δέδεικται προδήλως
 καὶ κατὰ τὴν ὑμετέραν ὁμολογίαν ἢ τῶν Χριστιανῶν
 485 καὶ πάντη τὲ καὶ πάντως ἀκαταιτίαιος.

Ἄλλὰ σύνες ὦ Ἰουδαῖε· εἰ τοίνυν μετὰ τὸ κηρύξαι τὴν
 ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ καὶ τὴν σάρκωσιν ἀμέσως εὕρης τὸν
 Ἰησοῖον προκαταγγέλλοντα μὴ μόνον οὐκ ὀνησιφόρον καὶ
 λυσιτελῆ καὶ σωτήριοιον ἔσεσθαι τῶν Ἰουδαίων τῷ γένει τοῦ
 490 σαρκωθησομένου Θεοῦ τὴν παρουσίαν ἀλλὰ καὶ παντελῶς
 ἀσύμφορον καὶ θανατηφόρον καὶ πρόξενον θείας ὀργῆς τε
 καὶ ἀποπτώσεως, τί ἄρα τῆνικαδε καὶ φαίης, πότερον ὡς
 προσήκασθαι μέλλοντι ταύτην ἢ οὐδαμῶς; Εἰ μενοῦν τὸ
 πρῶτον | ἐρεῖς, ἀδικώτατος ὁ Θεὸς ἅτε δὴ τὸ κατ' ἐκλογὴν ^{150^{va}}
 495 οἰκειωθὲν αὐτῷ πρὸ πάντων ἔθνος κατ' οὐδὲν τῆς ἀληθείας
 διαμαρτήσαν ἀπώσάμενος μάτην, ὅπερ ἄτοπον καὶ ἀδύνα-
 τον· εἰ δὲ τὸ δεύτερον εἶπης, οὐκοῦν ψεύδεσθε φάσκοντες
 ἐνανθρωπήσαντα Θεὸν προσήκασθαι κατὰ τὸν ἔτι μέλλοντα
 χρόνον. Κάν τε γὰρ ἐλήλυθεν ἤδη κάν τε μὴ ἐλήλυθεν,
 500 ἤκιστα μέλλει προσίεσθαι αὐτὸν καὶ σώζεσθαι δι' αὐτοῦ τῶν
 Ἰουδαίων τὸ φύλον, καὶ ἐπειδὴ τὸν ἐληλυθέναι πιστευόμε-
 νον ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑψηλίω καὶ ὑπὸ πάντων δήπουθεν
 τῶν ἔθνῶν οὐ μόνον οὐ προσήκατο τὸ παράπαν, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ἐσχάτην εἰς αὐτὸν ἐπεδείξα[ν]το παροινίαν καὶ λύτταν,
 505 μαιφόνον αὐτοῦ γεγεννημένον, ἀριδηλότατον ἂν εἶη τοῦτο
 σημεῖον ὡς ὄνπερ δημοῖ φάσκων ὁ Ἰησοῦς Παιδίον
 ἐγεννήθη ἡμῖν, υἷος καὶ ἐδόθη ἡμῖν, ἐλήλυθεν ἤδη καὶ
 γεγέννηται, καὶ πέρας ἔσχεν ἢ περὶ αὐτοῦ προφητεία τὸ
 ἀναντίρρητον.
 510 Καὶ γοῦν ἄθρει μετὰ τὸ φάναι τὸν προφήτην Μεγάλῃ ἢ ^{150^{vb}}
 ἀρχῇ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον, ἐπὶ τὸν
 θρόνον Δαυὶδ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι

506/507 cf. ll. 135-136   510/515 Is. 9, 7 (cf. ll. 286-287, 359-362 et 378-379)

498 ἐνανθρωπήσαντα *cod. a. corr. ut vid.*   500 σώζεσθαι] *servavimus cum cod.*,
cf. praef. p. XLVI   501 φύλον] *acc. cod. servavimus, cf. p. XLIX*   502
 ὑψηλίω *cod.* (*an legendum ὑψηλίον? [cf. praef. p. XLIII]*)   504 ἐπεδείξαντο
cod.   παροινίαν *cod.*, *cf. praef. p. XLVIII, n. 29*

αὐτὴν καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν κρίματι ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· ὁ ζῆλος Κυρίου
 515 Σαβαώθ ποιήσει ταῦτα, τί ἀμέσως ἐπήγαγεν. Καὶ γὰρ φησὶν· Θάνατον ἀπέστειλεν Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραήλ. Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ ἐνανθρωπήσας υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος αἰνίττεται φάσκων ἐν τοῖς εὐαγγελίοις *Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς*
 520 *τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, δηλαδὴ μὴ βλέποντας μὲν ὀνομάσας τὰ ἔθνη, βλέποντας δ' αὐτῶν Ἰουδαίων μόνον τὸ ἔθνος. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ἔθνη πεπηρωμένα πρότερον ὄντα καὶ μηδαμῶς ὀρώντα τῆς θεογνωσίας τὸ*
 525 *φέγγος νῦν ἀνέβλεψαν καὶ τὸ τῆς ἀληθείας ἐν [ω] σφίσι* αὐτοῖς κατέχουσιν φῶς, οἱ δὲ τάλανες Ἰουδαῖοι μόνον βλέπειν δοκοῦντες ἀπετυφλώθησαν καὶ τοῦ | νοητοῦ ἡλίου ^{151^a}
 τὰς ἀκτίνας οὐ βλέπουσι. Τούτου χάριν ὁ προφήτης φησὶν· Θάνατον ἀπέστειλεν Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ
 530 Ἰσραήλ.

Ἄπεστάλθαι μενοῦν παρὰ Κυρίου θάνατον ἐπὶ τὸν Ἰακώβ ὁ προφήτης φησὶν δηλονότι διὰ τὸ μὴ προσήκασθαι τοὺς Ἰουδαίους τὴν ἀληθινὴν ζωὴν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ ταύτη τοι πρὸς τὸν ἀμφοτέρως παρειλημμένον
 535 ψυχικὸν φησὶν καὶ σωματικὸν θάνατον ἐμπεσεῖν· ἐλήλυθεν αὐτὸν δὲ φησὶν ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ βεβαιῶσαι βουλόμενος τὸ προφητευόμενον ὡς πρὸς ὄνπερ Ἰακώβ ὁ Κύριος θάνατον ἐξαπέστειλεν, πάντως ἐλήλυθεν καὶ κατέλαβεν αὐτὸν καὶ τῆς κατ' ἀμφοῖν ζωῆς ἀπεστέρησεν· Ἰακώβ γὰρ καὶ Ἰσραήλ
 540 τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν. Ἔστιν δὲ τοῦτο καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς τοὺς ἕξ Ἰακώβ ἰδεῖν ἐνεργούμενον ἤτοι τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσραήλ, πανταχόσε διεσκεδασμένους τῆς οἰκουμένης καὶ πικροτέραν θανάτου | ζωὴν προφανῶς ^{151^b}
 545 πρὸρρησις κατ' ἐκεῖνο καιροῦ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ λόγον παρ' αὐτῶν γεγεννημένην μισοφονίαν κατὰ τὴν ὑστάτην τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Οὐε-

516/517 Is. 9, 8   519/522 Ioh. 9, 39   529/530 cf. Il. 516-517   531/542 cf. Il. 516-517

525 ἐνώσφισιν *cod.*, *an intelligendum ἐνόν σφισιν?* (cf. *praef.* p. XLIII, n. 10)   528 ἀκτίνας] *acc. cod. servavimus*, cf. *praef.* p. XLIX

σπασιανού καὶ Τίτου πολιορκίαν καὶ ἄλωσιν· τριακοσίας
 γὰρ μυριάδας τῶν ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Ἰουδαίων φρου-
 550 ρηθέντων καὶ μόνον ἀναιρεθῆναι κατὰ τὸν ἅπαντα τῆς
 πολιορκίας καιρὸν ὁ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀξιολογώτατος
 ξυγγραφεὺς Ἰώσηπος παραδίδωσιν.

Εἰ μενοῦν ὦ Ἰουδαῖε μὴ πεπεράτῳται ταῦτα καὶ γέγο-
 νεν, ἀλλ' ἐλπίζεις τὴν γέννησιν αὐτοῦ πρὸς τὸ μέλλον, οὐ-
 555 δὲν ἦπτον καὶ τηνικάδε τὸν αὐτὸν θάνατον καταδοκεῖν ἐξ ἀ-
 νάγκης ὀφείλεις, ὡς μὴ προσιέμενος τὸ γεννηθὲν δηλονότι
 παιδίον· διαψεύσασθαι γὰρ τὸν προφήτην ἀδύνατον. Εἰ δὲ
 γέγονεν ταῦτα καὶ εἰς πέρας ἐκβέβηκεν ὡς μαρτυροῦσι
 560 προδήλως τὰ | πράγματα, τιδήποτε μὴ ἀναβλέψαι θελήσης ^{151^{va}}
 πρὸς τὴν ἀκτίνα τῆς ἀληθείας καὶ καθομολογήσαι καὶ
 προσκυνῆσαι τὸν ἐνανθρωπήσαντα δι' ἄφατον ἔλεον υἱὸν
 τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν ἰσχυρὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ
 δρέψασθαι τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ ἀκήρατον;

Ἄλλ' ἐφεξῆς ἐχώμεθα τῆς προφητείας. Καὶ γὰρ φησιν· Καὶ
 565 γινώσκονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ καὶ οἱ καθήμενοι
 ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· «Πλίν-
 θοι πεπτώκασιν, ἀλλὰ δεῦτε λαξεύσωμεν λίθους καὶ κόψω-
 μεν συκαμίλους καὶ κέδρον καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυ-
 τοῖς πύργον.» Ὁ δὲ φησιν τοιοῦτόν ἐστιν. «Τῆς Ἱερου-
 570 σαλήμ» φησιν «ἀλωθείσης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πάντων ἄρδην
 ἀναιρεθέντων διὰ τὴν εἰς Χριστὸν παροινίαν, οἱ τὴν Σα-
 μάρειαν οἰκοῦντες Ἰουδαῖοι» – τούτους γὰρ καὶ λαὸν τοῦ
 Ἐφραῖμ ὀνομάζει διὰ τὸ καὶ Ἱεροβοὰμ τὸν ἐκεῖσε βασι-
 575 λεύσαντα πρῶτον ἐκ τῆς φυλῆς εἶναι | ταύτης – «οὐ ^{151^{vb}}
 συνιέντες τὴν αἰτίαν καθ' ἣν ἐπεπόρθητο τὰ Ἱεροσόλυμα
 νομιοῦσιν ἐξ ἀδυναμίας, ἀλλ' οὐχὶ δι' ὄργην Κυρίου τὴν
 γεγонуῖαν ἀνατλήναι πόρθησίν τε καὶ ἄλωσιν, καὶ δὴ καὶ
 φήσαιεν ἐν ὑπερηφανίᾳ καρδίας καὶ νοῦ μεγαλαυχία·
 580 «Πλίνθων δίκην σεσαθρωμένην τὴν ὑποβάθραν καὶ τὴν
 οἰκοδομὴν ἐχόντων οἱ κατοικοῦντες τὴν Ἱερουσαλήμ ἀγχι-

548/552 cf. Georgius Hamartolus, *Chronicon*, ed. DE BOOR - WIRTH, p. 404, ll. 12-13; Iosephus autem (et Eusebius) centum decem myriades Iudaeorum cecidisse dicunt (cf. Iosephus, *Bell. Iud.* VI, 420; Eusebius Caesariensis, *Hist. Eccl.* III, VII, 2); vide praef. p. XXXVIII 555 cf. l. 531
 556/557 cf. l. 135 562 cf. l. 137 564/569 Is. 9, 9-10 572/573 cf. l. 565 573/574 cf. III Reg. II, 26 et 43 578/584 cf. ll. 566-569

560 ἀκτίνα] *acc. incertum cod., cf. praef. p. XLIX* 580/581 ἀγχιστῆς *cod.*
 (*an servandum?*)

στεῖς ἡμῶν καταπεπτῶκασι τὲ καὶ διολώλασιν, ἀλλὰ δευ-
 τε ταῖς κραταιότεραις ἡμεῖς καὶ στερεμνιωτέραις ὕλαις
 χρησάμενοι λίθων καὶ συκαμίνων καὶ κέδρων οἰκοδομή-
 σωμεν ἑαυτοῖς πύργον ἀπόρθητον, ἡγουν τισὶν ἐπινοί-
 585 αῖς καὶ μηχαναῖς ἀσφαλισώμεθα τὴν ζωὴν ἡμῶν, ἵνα μηδα-
 μῶς ἀλῶ καὶ παραληφθῆ τοῖς τὴν Ἱερουσαλήμ πεπορθηκόσι
 καὶ κατασχοῦσι καὶ τοῦ σταυρωθέντος ἐκεῖσε τὴν πρόρρη-
 σιν ἀποπερατώσασιν.”»

Καίτοι ταῦτα διαλογιζομένους οὐ τούτους μόνον, ἀλλὰ
 590 καὶ πάντας ἄλλους τοὺς | τὰς ἀνατολάς ἡλίου καὶ δυσμᾶς ^{152^a}
 κατοικοῦντας, καὶ τὰ παραπλήσια κακῶς ἐννοοῦντας καὶ
 διενθυμουμένους καταβαλεῖ καὶ συντρίψει τῆς θείας προ-
 νοίας ἢ ἄμαχος δύναμις. Τούτου χάριν φησὶν· *Καὶ ῥάξει ὁ*
Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ Ἱερουσαλήμ ἐπ’ ὄρος Σιών
 595 *ἐπ’ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασκεδάσει, Συρίαν ἀφ’ ἡλίου*
ἀνατολῶν καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀφ’ ἡλίου δυσμῶν, τοὺς κατε-
σθίοντας τὸν Ἰσραὴλ ὄλω τῷ στόματι. Καὶ γὰρ δὴ νῦν
 Ἰσραὴλ τὸν πνευματικὸν τὲ νοητόν καὶ νέον, ἡγουν τὸν
 διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὄραν καταξιωθέντα Θεὸν
 600 καὶ τὴν υἰοθεσίαν τοῦ παραρρυσθέντος διαδεξάμενον. Ἐναργὲς
 δὲ τοῦτο καθίστησιν ὁ προφήτης ἐξ ὧν διηγόρευσεν. Καὶ
 γὰρ πρὸ βραχέος φησὶν· *Θάνατον ἀπέστειλεν Κύριος ἐπὶ*
Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν φησὶν·
Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ Ἱερουσαλήμ
 605 *ἐπὶ ὄρος Σιών, Συρίαν ἀφ’ ἡλίου ἀνατολῶν καὶ τοὺς Ἕλλη-*
νας | ἀφ’ ἡλίου δυσμῶν, τοὺς κατεσθίοντας τὸν Ἰσραὴλ ὄλω ^{152^b}
τῷ στόματι.

Εἰ τοίνυν ἐπὶ τὸν ἀπόγονον τοῦ Ἰακώβ λαὸν τῶν Ἰου-
 δαίων, ὅς ὡνόμαστο δηλονότι καὶ Ἰσραὴλ, θάνατον ἀπέστει-
 610 λεν Κύριος, πῶς ἄρα τοὺς τὸν αὐτὸν Ἰσραὴλ κατα-
 θοινήσασθαι δίκην θηρῶν ἀγρίων ἐφιεμένους τε καὶ παρα-
 τεθηγμένους Ἀσσυρίους καὶ Ἕλληνας καταρράξαι πάλιν
 φησὶν τὸν Θεόν; Ἔοικεν τοῦτο προδήλως ἐναντίον τῷ
 προσεχῶς εἰρημένῳ καὶ ἀσυνάρτητον τε καὶ ἀνακόλουθον
 615 καὶ σημαντικὸν διανοίας εὐήθους. Ἄλλ’ ἄπαγε τῆς πα-
 λιμφήμου ταύτης ἐννοίας· οὐκ ἔστιν τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Καὶ
 γὰρ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡσαίου καὶ προσεχῶς μὲν καὶ
 παραπόδας εὐρίσκονται σαφῶς οἱ τὴν Συρίαν οἰκοῦν-

587/588 cf. Matth. 24, 1-2; Marc. 13, 1-2; Luc. 19, 41-44; 21, 5-6 590 cf.
 II. 595-596 593/597 Is. 9, 11-12 598/599 cf. I 151-152 602/603 cf. II.
 516-517 604/607 cf. II. 593-597 608/610 cf. II. 602-603 612/613 cf. II.
 596 et 593-594 617/620 cf. IV Reg. 24, 2 et 10-11; 25, 1-21; II Par. 36, 6-7 et
 17-19

620 τες πολλάκις πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν πεπορθηκότες τε καὶ
 δηώσαντες, καὶ μεταγενεστέρως δὲ πάλιν καὶ Πτολεμαῖος ὁ
 Λάγου καὶ Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανῆς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ
 θρησκείας ὑπάρχοντες | κατ' ἄλλον καιρὸν καὶ ἄλλον ἰδια- 152va
 ζόντως ἑκάτερος ἐγκρατεῖς τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπεφάνθησαν
 καὶ πλείστων ὄσων δεινῶν αἴτιοι τοῖς Ἰουδαίοις γεγόνασιν,
 625 καὶ μετέπειτα γεμὴν Οὐεσπασιανὸς στρατηγὸς Ῥωμαίων
 καὶ Τίτος ὁ υἱὸς αὐτοῦ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας ἐξηρ-
 τημένοι καὶ ἀνεληλυθότες ἐκ *δυσμῶν* τοῦ *ἡλίου* κατὰ
 τῆς Ἰουδαίας τὰ Ἱεροσόλυμα πολιορκήσαντες πεπορθήκασι
 καὶ τὴν ἄπλετον ἐκείνην καὶ παντοδαπῇ καὶ ποικίλῃ
 630 τραγωδίαν τῶν ἀνυποίστων συμφορῶν καὶ τοῦ θανάτου
 τῶν πολλῶν ἐκείνων χιλιάδων καὶ μυριάδων τοῖς Ἰουδαίοις
 προυξένησαν. Διὰ τοῦτο καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἄπολις καὶ
 ἄοικος καὶ παρεπίδημος καὶ ξένος διαμένει τοῦ παλαιοῦ
 Ἰσραὴλ ὁ λαός. Οὐκοῦν ἄρα τὸ μὲν ἀπεστάλθαι θάνατον
 635 ἐπὶ Ἰακώβ παρὰ Κυρίου καὶ ἐλθεῖν ἐπὶ Ἰσραὴλ, περὶ τῶν
 Ἰουδαίων ἀπαραιτήτως ἐξειληφέναι προσῆκεν, τὸ δὲ τοι
 θᾶπτον καὶ προσεχῶς εἰρημένον *Καὶ ῥάξει ὁ | Θεὸς τοὺς* 152vb
κατεσθίοντας τὸν Ἰσραὴλ ὄλω τῷ στόματι, περὶ τοῦ νέου
 καὶ πνευματικοῦ σαφῶς εἰρήσθαι νοεῖν. Διττῶς γὰρ πα-
 640 ρεΐληπται παρὰ τοῖς θείοις προφήταις ὁ Ἰσραὴλ, ὁ μὲν
 αἰσθητὸς καὶ σωματικὸς λαμβανόμενος, ὁ δὲ πνευματικὸς τὲ
 καὶ νοητὸς, ὡσαύτως γεμὴν καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ Σιών
 ὄρος ἀναντιρρήτως τε καὶ σαφῶς, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν θείων
 προφητῶν διαγνῶναι καὶ καταλαβεῖν ἐστὶν ῥάδιον.
 645 Πλὴν ἀλλὰ γὰρ διὰ τῶν ἐπομένων εὐρήσομεν τοῦ πα-
 λαιοῦ Ἰσραὴλ τὸν Ἡσαΐαν προαγορεύοντα τὴν πτώσιν,
 ἀλλ' οὐχὶ τῶν δυσμενῶν αὐτοῦ τὴν κατάρραξιν. Καὶ γὰρ
 φησὶν· *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ*
χεὶρ ὑψηλή. *Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἐπεστράφη ἕως ἐπλήγη, καὶ*
 650 *τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν.* *Καὶ ἀφεῖλεν Κύριος ἀπὸ*
Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐράν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡ-
μέρᾳ, πρεσβύτην καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας – αὕτη
ἡ ἀρχή –, καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα – οὗτος ἡ οὐρά.
Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες | τὸν λαὸν τοῦτον πλανῶντες 153^a
 655 *καὶ πλανῶσιν ὅπως καταπίωσιν αὐτούς.* *Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς*
νεανίσκους αὐτῶν οὐκ εὐφρανθήσεται ὁ Θεὸς καὶ τοὺς

620/624 cf. I Macc. i, 20-64

627 cf. I. 596

634/635 cf. II. 516-517

637/638 cf. II. 593-594 et 596-597

648/660 Is. 9, 12-17

630 τραγωδίαν] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLVI*

ὀρφανούς καὶ τὰς χήρας αὐτῶν οὐκ ἐλεήσει, ὅτι πάντες
 ἄνομοι καὶ πονηροί, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἀδικίαν. Ἐπὶ πᾶσι
 τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς Κυρίου, ἀλλ'ἔτι ἡ χεὶρ
 660 ὑψηλή.

Εὐσύνοπτος ἡ προφητικὴ διάνοια καθέστηκεν καὶ κατα-
 φανής, καθ'ἣν ἔφαμεν διχῆ διαιρεῖσθαι τὴν προσηγορίαν
 τοῦ Ἰσραήλ, δι'ὧν εἶρηκεν νῦν. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ Θεὸν
 σαρκωθησόμενον προκατήγγειλεν καὶ θάνατον ἀκολούθως
 665 ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ ἐλευσόμενον δηλονότι τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν
 σφῶν ἀπιστίαν, εἶτα θᾶπτον καὶ παρευθὺς ἔφησεν *Καὶ ῥάξει*
ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ Ἱερουσαλήμ ἐπ' ὄρος Σιών,
τοὺς κατεσθίοντας τὸν Ἰσραήλ ὄλω τῷ στόματι, καλέσας νῦν
 Ἰσραήλ τὸν πρόσφατον καὶ νέον λαὸν τὸν οἰκειωθέντα Θεῷ
 670 διὰ πίστεως δηλονότι τῆς εἰς Χριστόν· δρᾶσαι βουλόμενος
 | ἐκδηλοτέραν τὴν ἔμφασιν τῆς κατὰ τῶν Ἰουδαίων θείας ¹⁵³^b
 ὀργῆς, πρὸς οὓς ἀπεστάλθαι καὶ τὸν θάνατον ἔφη διὰ τὸ
 ἀμεταμέλητον καὶ ἀνεπίστροφον τῆς σφετέρας ἀπειθείας καὶ
 δυστροπίας, πάλιν φησὶν· Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη
 675 ὁ θυμὸς, ἀλλ'ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἐπεστρά-
 φη ἕως ἐπλήγη, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Καὶ ἀφεί-
 λεν Κύριος ἀπὸ (Ἰσραήλ) κεφαλὴν καὶ οὐρανὸν, μέγαν καὶ
 μικρόν. Ἐπειδὴ καὶ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἰσραήλ καταρ-
 ράξιν φησὶν τὸν Θεόν, καὶ θᾶπτον ἀφηρηκένοι πάλιν φησὶν
 680 τὸν Κύριον ἀπὸ Ἰσραήλ κεφαλὴν καὶ οὐρανὸν, μέγαν καὶ
 μικρόν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, πρεσβύτην καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα
 θαυμάζοντας, οὐκ ἄρα τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Ἰσραήλ κατὰ
 τὰς διαφόρους καὶ ἐναντίας ὑπολήψεις τῷ προφήτῃ πα-
 ρειλημμένον ὑποληπτέον, ἀλλ'ἕτερον δηλονότι καὶ ἕτερον,
 685 δι'ὧν προκαταγγέλλει σαφῶς τὴν πανωλεθρίαν τοῦ Ἰσραήλ,
 τοῖς ἡγεμονικωτέροις καὶ περιεκτικωτέροις ὀνόμασι καὶ ¹⁵³^{va}
 πάλιν χρησάμενος· καὶ γὰρ διὰ τῆς κεφαλῆς τὴν καὶ τῆς
 οὐρᾶς τὰ ἄκρα καὶ περιεκτικὰ τῶν ἐν μέσῳ, τουτέστιν τοὺς
 παρ' αὐτοῖς ἡγουμένους καὶ ἄρχοντας, καὶ μέντοι καὶ τοὺς
 690 τὴν ἐσχάτην ἔχοντας τάξιν ἦτοι τὸν ἀγυρτώδη καὶ ἀγε-
 λαῖον λαὸν κατεσήμανεν, καὶ διὰ τοῦτο φησὶν μέγαν καὶ
 μικρόν, ἐν οἷς ἡ κεφαλὴ καὶ οὐρὰ σεσαφήνισται.

664/665 cf. II. 601-602   666/669 cf. II. 604-607   672 cf. I. 602
 674/678 cf. II. 648-651   678/679 cf. II. 666-667   679/682 cf. II. 676-678
 687/688 cf. I. 680   691/692 cf. II. 680-681

657 χεῖρας *cod.*   662 διχῆ] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLIX*   677
 Ἰσραήλ] ἰλῆμ *cod., cf. autem II. 651, 680, 734*

Ταῦτα δὲ ξυμβεβηκέναι τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν γέννησιν
 τοῦ θεαρχικωτάτου παιδὸς καὶ τὴν εἰς αὐτὸ παροινίαν
 695 οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν μὴ αἰσθήσεως ἢ κολάσεως δεομένων.
 Καὶ γὰρ μετὰ τὸ ἀναρτῆσαι τῷ ἰκρίῳ τὸν ὑφ' ἡμῶν προσκυ-
 νούμενον σωτήρα Χριστὸν καὶ πολλοὺς γε διαφόρως ἀπε-
 κτονέναι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων, ἢ διὰ τῶν Ῥωμαίων
 αὐτοὺς θεία δίκη μετήλθεν ὀλέθρῳ παντελεῖ παραπέμπουσα
 700 κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα καιρὸν, ὃν διὰ τῆς μιᾶς ἡμέρας ὁ
 προφήτης | ἐδήλωσεν, ὡς ἔκτοτε μήτε προφήτην παρ' αὐτοῖς ^{153^{vb}}
 εὔρεθῆναι, μήτε ἀρχιερέα, ὃν δὴ πρεσβύτην τάχα φησὶν,
 μήτε γραμματεῖς τὲ καὶ Φαρισαίους, οὓς δὴ θαυμάζοντας τὰ
πρόσωπα προσηγόρευσεν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς
 705 εὐαγγελίοις φησὶν πρὸς αὐτούς· Οὐαὶ ὑμῖν Φαρισαῖοι καὶ
γραμματεῖς ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν
οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰ-
σέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰσερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν. Οὐαὶ
ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιά-
 710 γετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν ποιῆσαι ἓνα προσήλυ-
τον, καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότε-
ρον ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν ὀδηγοὶ τυφλοὶ οἱ λέγοντες· «Ὅς ἂν
ὁμόση ἐν τῷ ναῷ, οὐδὲν ἐστίν· ὅς ἂν ὁμόση ἐν τῷ χρυσῷ
τοῦ ναοῦ, ὀφείλει.» Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, τίς μείζων ἐστίν,
 715 ὁ χρυσὸς ἢ ὁ ναὸς ὁ ἀγιάζων τὸν χρυσόν; Οὐαὶ ὑμῖν
γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ
ἡδύοσμον | καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ ^{154^a}
βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν
πίστιν· ταῦτα ἔδει ποιῆσαι κακεῖνα μὴ ἀφιέναι, ὀδηγοὶ
 720 τυφλοὶ, οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα καὶ τὴν κάμηλον κατα-
πίνοντες. Σημαντικὰ τοίνυν ταῦτα τῆς ἐκείνων προσωπο-
ληψίας καὶ διεψευσμένης ἀποφάσεως ἐπὶ ταῖς κρίσεσι τῶν
διαδικαζομένων ἀλλήλοις προδήλως εἰκόασι· περὶ ὧν καὶ
 725 τὴν οὐ δικαίαν αὐτῶν ἐν ταῖς κρίσεσι γνώμην παραδηλῶν.
Καθὰ καὶ πολλῶ πρῶην διὰ τοῦ Μωϋσέως αὐτὸς ὁ τῶν
ὄλων Θεὸς ὡδέ που φησὶν· Οὐ ποιήσετε ἄδικον ἐν κρίσει·
οὐ λήψη πρόσωπον πτωχοῦ οὐδὲ θαυμάσεις πρόσωπον
δυνάστου, ἀλλ' ἐν δικαιοσύνῃ κρινεῖς τὸν πλησίον σου. Τὸ
 730 γὰρ οὐ θαυμάσεις ἀντὶ τοῦ «οὐκ αἰδεσθῆς καὶ ὑποσταλῆς»
τῷ Μωϋσεῖ παρείληπται νῦν· δι' οὗ δείκνυται καὶ Ἡσαΐας
δηλῶν ἐν τῷ φάναι | καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας ^{154^b}

700/704 cf. ll. 651-653
652 727/730 Lev. 19, 15

705/721 Matth. 23, 13-17 et 23-24
732/734 cf. ll. 650-652

724 cf. l.

τοὺς προσωποληψίαν νοσοῦντας Φαρισαίους καὶ γραμμα-
τεῖς, οὓς καὶ ἀφείλεν Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ μετὰ τῶν σφῶν
735 ἀρχιερέων καὶ προφητῶν.

Ἄθρήσωμεν δὲ κὰν τοῖς ἐπομένοις τί φησὶν ὁ μέγας
Ἡσαΐας. Ἔχει δὲ ὧδε· Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες τὸν
λαὸν τοῦτον πλανῶντες καὶ πλανῶσιν ὅπως καταπίνωσιν
αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς νεανίσκους αὐτῶν οὐκ εὐ-
740 φρανθήσεται ὁ Θεὸς καὶ τοὺς ὀρφανούς καὶ τὰς χήρας
αὐτῶν οὐκ ἐλέησει, ὅτι πάντες ἄνομοι καὶ πονηροί, καὶ πᾶν
στόμα λαλεῖ ἀδικίαν.

Ἐρήσομαί σε τοίνυν ὦ Ἰουδαῖε καὶ ἀποκρίθητι θάπτον·
ὁμολογεῖς τῶν προφητικῶν φωνῶν τὴν ἀποπεράτωσίν τε
745 καὶ ἔκβασιν ἤδη γεγεννημένην ἢ οὐδαμῶς; Εἰ μενοῦν τὸ
πρῶτον ἐρεῖς καὶ καθομολογήσης ἐληλυθέναι τὸν θάνατον,
ὃν ἀπεστάλθαι παρὰ Κυρίου τοῖς Ἰουδαίοις ἔφησεν ὁ προ-
φήτης μετὰ τὴν τοῦ θεανδρικωτάτου παιδὸς ἀπόρρητον
γέννησιν, | οὐκοῦν ὁμολογήσαι πολλῶ πρώην ἐξ ἀνάγκης 154^{7a}
750 ὀφείλεις τοῦ προφητευομένου παιδίου τὴν γέννησιν· πρότε-
ρον γὰρ αὐτὴν προκατήγγειλεν καὶ τὸ παιδίον δὲ καθυπέ-
γραψεν ὁ προφήτης, εἰθ' οὕτως ἀπεστάλθαι (θάνατον) ἔφησεν
παρὰ Κυρίου τοῖς Ἰουδαίοις. Εἰ οὖν ὁ θάνατος ἦλθεν, ἐγεν-
νήθη δηλονότι καὶ τὸ παιδίον, εἰ δὲ τὸ παιδίον οὐκ ἐ-
755 γεννήθη, οὐδ' ὁ θάνατος ἦλθεν· συνεισφέρεται γὰρ ὑπὸ τοῦ
δευτέρου τὸ πρότερον, καὶ συναναιρεῖται δὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ
προτέρου τὸ δεύτερον. Ἀλλὰ μὴν ἐλήλυθεν ἐπὶ τοὺς Ἰου-
δαίους ὁ θάνατος, ἐγεννήθη δηλονότι καὶ τὸ παιδίον.

Καὶ διὰ τοῦτο πάλιν φησὶν· Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες
760 τὸν λαὸν τοῦτον πλανῶντες καὶ πλανῶσιν. Ἐν οὐδεμιᾷ γὰρ
ἀλώσει μακαρίζοντες σφᾶς αὐτούς καὶ ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι
καταλαμβάνονται τὸ παράπαν, ἀλλ' ἢ μόνον ἐπὶ τῇ ὑστάτῃ
καὶ ὀρωμένη ταύτῃ καὶ ἀπεράντῳ διασπορᾷ καὶ θητείᾳ.
Ταῖς μὲν γὰρ ἄλλαις πάσαις | εὐγνωμόνως καθωμολόγουν 154^{7b}
765 τῆς σφῶν αὐτῶν παρανομίας τὸν ὄγκον αἴτιον εἶναι τῆς εἰς
αὐτούς ξυμβεβηκυίας ἀλώσεως καὶ ληϊσεως καὶ σφᾶς
αὐτούς ἐταλάνιζον, ἵλεω καθιστῶντες τὸν Θεὸν ἐπὶ ταῖς
ἀσεβείαις αὐτῶν καὶ ἀνοσιουργίαις, ὡς διὰ τῆς θείας
γραφῆς καταμαθεῖν ἐστὶν ῥάδιον. Νῦν δὲ καὶ τὸν κο-

737/742 cf. II. 654-658

746/747 cf. II. 602-603

750/751 cf. I. 135

752/753 cf. II. 602-603

753/754 cf. I. 135

757/758 cf. II. 602-603

758 cf. I. 135

759/761 cf. II. 654-655

752 θάνατον] θάπτον *cod.*

- 770 λοφῶνα τῆς παρανομίας πεπράχασι τῷ ἰκρίῳ τὸν Χριστὸν
καὶ Θεὸν ἀναρτήσαντες καὶ καθομολογήσαι τὴν ἰδίαν ἀ-
σέβειαν οὐκ ἀνέχονται καὶ τὴν προσήκουσαν ἐπιδείξασθαι
μεταμέλειαν, ἀλλὰ καὶ μακαρίζουσι σφᾶς αὐτοὺς καὶ ἀλ-
λήλους *πλανῶντες* τὲ καὶ *πλανώμενοι*.
- 775 Ὅθεν ὁ προφήτης κατηγορῶν αὐτῶν τοῦ φρονήματος καὶ
νεμεσητὴν ἀποφαίνων τὴν καθολικὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ
σωτήρος ὁμόνοιαν κακορροθεῖ καὶ διαλοιδορεῖται πάντας
συλλήβδην καὶ φησὶν· *Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς νεανίσκους αὐ-*
τῶν οὐκ εὐφρανθήσεται ὁ Θεὸς καὶ <τοὺς ὀρφανούς καὶ>
780 *τὰς χήρας αὐτῶν οὐκ ἐλεήσει, ὅτι | πάντες ἄνομοι καὶ* 155^a
πονηροί, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἀδικίαν. Τὴν καθολικὴν ταύ-
την κατὰ πάντων κατηγορίαν ἐδέξατο τῶν Ἰουδαίων τὸ ἔ-
θνος, ὡς μηδὲ τοὺς ὀρφανούς ἢ τὰς χήρας ὑπολελειῖφθαι τῆς
κατακρίσεως θύραθεν, καίτοι γε τῶν ἁγίων προφητῶν εἰω-
785 θότων πάντοτε μὲν κατηγορεῖν τῶν ἄλλων διὰ τὸ μὴ κήδε-
σθαι τῶν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, οὐ συμπεριλαμβανόντων δὲ
καὶ τούτους ἐπὶ τῇ ψήφῳ τῆς δίκης, νῦν δὲ <μὴ> τούτους
ἐλεηθῆναι καὶ τῶν συνήθων οἰκτιρμῶν ἀπολαῦσαι καὶ τινος
παρὰ Θεοῦ συμπαθείας ἀποφαίνεται διαρρήδην. Τί δή-
790 ποτε; Ὅτι φησὶν *πάντες ἄνομοι καὶ πονηροί.*
Εἶτα φησὶν Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς,
ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ, τουτέστιν «Θανατωθέντων τῶν
πλείστων Ἰουδαίων καὶ τῶν λοιπῶν δὲ πανταχόσε διε-
σπαρμένων καὶ τὴν χρονιωτάτην ὑπομενόντων θητεῖαν καὶ
795 μηδαμῶς βουλομένων | *συνιέναι τοῦ ἀγαθῦναι* καὶ προσ- 155^b
κυνῆσαι τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ λόγον, οὐδὲ ὁ
κατ' αὐτῶν ἐξενηνεγμένος τοῦ Θεοῦ δικαιοτάτος κότος
παυθήσεται τὴν ἀνάλογον τούτοις δίκην ἐποίησας, *ἀλλ' ἔτι ἡ*
χεὶρ ὑψηλὴ τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν ἐπικρατεστέραν δει-
800 κνύσα, καθάπερ ἐνδαψιλευομένη ταῖς Ἰουδαϊκαῖς πληγαῖς τε
καὶ μάστιξιν.»

773/774 cf. ll. 759-760   778/781 cf. ll. 655-658   784/786 cf. Is. i, 23;
io, 2; Ier. 5, 28; Ez. 22, 8; Mal. 3, 5   790 cf. ll. 780-781   791/792 cf. ll.
658-660   795 cf. Ps. 35, 4   798/799 cf. l. 792

779 τοὺς - καὶ?] *om. cod., cf. autem edd. LXX necnon ll. 656-657, 740 et 783*
787 μὴ] *supplevimus*   795 ἀγαθῦναι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*
799/800 δεικνύσα] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*

Ἄλλ' ἀκούσωμεν καὶ τοῦ Ἱερεμίου τί δηλοῖ ἡ φάσκουσα
 φωνή· Φωνὴ ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη, θρήνος καὶ κλαυθμὸς καὶ
 ὄδυρμὸς πολὺς, Ῥαχήλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤ-
 θελεν παρακληθῆναι ὅτι οὐκ εἰσίν. Τοίγαρ οὖν εἰκότως τὴν
 5 Ῥαχήλ εἰς πρόσωπον τέθεικεν τῶν χρηματιζουσῶν τῆνι-
 κάδε μητέρων ἐν Βηθλεέμ καὶ τὴν σφαγὴν τῶν ἰδίων
 τέκνων ὀδυρομένων· ἐκεῖσε γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοφιλοῦς Ἰακώβ
 ἐθάπτετο τεθνηκυῖα κατὰ πάροδον ἢ Ῥαχήλ· γέγραπται
 γάρ· Ἀπέθανεν δὲ Ῥαχήλ καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθά – αὐ-
 10 τη ἐστὶν Βηθλεέμ – | καὶ ἔστησεν Ἰακώβ στήλην ἐπὶ τοῦ 155va
 μνημείου αὐτῆς.

Ἄλλὰ γὰρ πρὸ τῆς μαιφόνου ἀποφάσεως τοῦ Ἡρώδου
 κατὰ τῶν παίδων τῶν δηλωθεισῶν μητέρων, χρηματισθεὶς
 θεόθεν ὁ παραληφθεὶς χρειωδῶς Ἰωσήφ ἐπὶ τούτῳ καὶ
 15 μόνῳ ἤγουν ἐπὶ τῇ λειτουργίᾳ τῶν τῷ θεανδρικοτάτῳ
 παιδί καθηκόντων, ἀνὴρ ὡς ἀληθῶς δικαιοτάτος, ἀποδι-
 δράσκει σὺν τῷ τεχθέντι παιδίῳ καὶ τῇ τεκούσῃ τὴν
 Ἰουδαίαν καὶ γίνεται φυγὰς ὑπερόριος καὶ κάτεισιν ἐν
 Αἰγύπτῳ κατὰ τὸν ἄρτι τότε δοθέντα θεῖον αὐτῷ χρησμόν,
 20 ἵνα μὴ δυοῖν προκειμένοι ἐψεται θάτερον ἐξ ἀνάγκης
 ἀβούλητον, ἢ τῇ μαιφόνῳ ἀποφάσει πρὸ καιροῦ τοῦ καθή-
 κοντος συμπεριληφθὲν τὸ παιδίον καὶ ταύτη τοι γενόμε-
 νον πάντως ὠκύμορον, ἢ μηδαμῶς εἰς τοῦτο συγχωρήσεως
 ἀφικνούμενον ὑπὸ τῆς ἰδίας θεότητος, δόξῃ τις ἐπ' αὐτῷ
 25 φαντασία παρεισκριθῆναι καὶ δόκησις. Φησὶ | γὰρ που τὸ 155vb
 τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον· Ἀναχωρησάντων δὲ τῶν
 μάγων, φαίνεται κατόναρ ἄγγελος Κυρίου τῷ Ἰωσήφ λέ-
 γων· «Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα
 αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἶπω
 30 σοι· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι
 αὐτό.» Ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβεν τὸ παιδίον καὶ τὴν
 μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἦν
 ἐκεῖ ἕως τῆς τελευτῆς Ἡρώδου.

2/4 cf. Matth. 2, 17-18; Jer. 38, 15   9/11 Gen. 35, 19-20   12/13 cf.
 Matth. 2, 16   16 cf. Matth. 1, 19   26/33 Matth. 2, 13-15

9 [Ἐφραθά] e corr. cod., forsan εὐφραθά cod.^{a. corr.}   12 Ἡρώδου] servavimus
 cum cod., cf. praef. p. XLVI   28 ἐγερθῆς cod.   30 Ἡρώδης] servavimus cum
 cod., cf. praef. p. XLVI   33 Ἡρώδου] servavimus cum cod., cf. praef. p. XLVI

Ταῦτα μενοῦν ὑστάτως γεγονότα τὸ θεῖον ἀνέγραψεν
 35 εὐαγγέλιον, πολλῶ δὲ πρῶην καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰσαΐας
 καθυπέγραψεν καὶ κατήγγειλεν ὡδι φάσκων· Ὁρος Σιών,
 ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης καὶ ἤξει εἰς
 Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ
 προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἠττηθήσεται ἐν
 40 αὐτοῖς. Καὶ ἐπεγερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ
 πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἄνθρωπος τὸν
 πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐπεγερθήσεται πόλις | ἐπὶ πόλιν καὶ ^{156^a}
 νόμος ἐπὶ νόμον. Καὶ ταραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυ-
 πτίων ἐν αὐτοῖς καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν διασκεδάσω.
 45 Ἴδοὺ δὴ Κύριον ὡ Ἰουδαῖε ὁ προφήτης εἰς Αἴγυπτον
 ἤξοντα τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ λόγον φησίν·
 κατ' ἐκεῖνο γὰρ καιροῦ καὶ τὴν ἔκβασιν ἐδέδεκτο σαφῶς ἡ
 προφητεία, καθ' ἣν ἐπεδήμησεν τοῖς Αἰγυπτίοις ὡς παῖς
 ὑπομάζιος καθάπερ ἐν νεφέλῃ ταῖς τῆς τεκούσης ὠλέναις
 50 ἐφεζόμενος, καὶ φερόμενος ὁ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι
 τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παντέλειος καὶ ὑπερτελής καὶ τελειο-
 ποιὸς Χριστὸς τὲ καὶ Κύριος, ὃς καὶ που διαρρήδην
 ἐβόησεν· Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν
 γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν. Ἦλθον γὰρ
 55 διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ θυγατέρα
 κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς
 αὐτῆς, καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκειακοὶ αὐτοῦ.
 Μονονουχὶ δὲ βοᾷ καὶ πᾶς ὁ κόσμος καὶ τὴν ἀλήθειαν ^{156^b}
 τῶν τοῦ σωτῆρος λόγων καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῆς τοῦ Ἰσαΐ-
 60 ου προφητείας ἀποπεράτωσιν· ἐξότε γὰρ ἐνηνθρωπηκεῖναι
 λέγεται Θεὸς καὶ καλεῖται προσηγορία Χριστοῦ τοῖς υἱοῖς
 τῶν ἀνθρώπων, καὶ πόλις ἐπὶ πόλιν, ἢ τὸν θεῖον δηλονότι
 προσηκαμένη προηγουμένως λόγον τῆς εὐσεβείας ἐπὶ τὴν
 τρόφιμον τῆς ἀθεΐας καὶ τὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἐπικρα-
 65 τύνουσαν, καὶ τὸ ἔμπαλιν αὕτη πρὸς ἐκείνην κατεπα-
 νέστησαν, τοῦ λόγου δηλονότι τῆς εὐσεβείας ὑπερνικῶντος,
 καὶ μέντοι καὶ νόμος ὁ καινὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ
 ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶν οὗτος αὐτὸς ὁ μέγας Ἰσαΐας καὶ
 Μιχαίας ὁ θεῖος Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος
 70 Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ κρινεῖ ἀναμέσον ἐθνῶν πολλῶν

36/44 Is. 18, 7 - 19, 3   45/46 cf. ll. 37-38   49 cf. l. 37   50/51 cf.
 Hebr. 1, 3   53/57 Matth. 10, 34-36   62 cf. l. 42   67 cf. l. 43   69/71
 Is. 2, 3-4; Mich. 4, 2-3

43 νόμος et νόμον] *acc. cod. servavitur*, cf. ll. 67 et 71

καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν, ἐπὶ τὸν νόμον τῆς ἀθεότητος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς τῶν Περσῶν καὶ Ῥωμαίων καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐθνῶν εἰδωλικῆς θρησκείας ἐπαναστὰς διεσκέδασε πάντας αὐτοὺς | καὶ φρούδους ἀπέφηνεν, καὶ ^{156^{va}}
 75 τοὺς πλησίον δὲ καὶ σφῶν ἀγχιστεῖς τὲ καὶ φίλους τοῖς τῶν δαιμόνων ὑπασπισταῖς προδεδωκότες ἄνθρωποι πολ- λάκις εὐρέθησαν, ἀθλητὰς αὐτοὺς τῆς εὐσεβείας ἀποτε- λοῦντες.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ νεφέλην κούφην, ἐφ' ἧς καθῆσθαι τὸν
 80 Κύριον ἔφησεν ὁ προφήτης, τὴν τετοκυῖαν αὐτὸν καὶ γαλουχοῦσαν καὶ φέρουσαν ἀειπάρθενον καὶ θεοτόκον ὠνόμασεν, ἅτε δὴ ταῖς μὲν αὐγαῖς τοῦ νοητοῦ ἡλίου κατηγασμένην, ἐναπειλημμένον δ' ὕδωρ κοσμικῆς προσπα- θείας οὐκ ἔχουσαν ἔνδοθεν, ἀλλὰ κούφως τὸν ἀνθρώπινον
 85 βίον ὡς ἀέρα διατέμνουσαν καὶ διάπτουσαν καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν ὑψώμασιν ἀειρομένην καὶ διαθέουσαν.

Ὅτι δὲ ἡ προφητεία ταύτη ἐκβέβηκεν δῆλον ἐντεῦθεν· τὰ γὰρ χειροποίητα τῆς Αἰγύπτου ἤδη σαφῶς ἐσείσθησαν ἀπὸ προσώπου τοῦ προφητευομένου Κυρίου καὶ πεπτώκασι καὶ
 90 διολώλασιν ἄρδην, | καὶ τὸ παράπαν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἐν ^{156^{vb}} Αἰγύπτῳ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν χειροποίητον ὡς θεὸν προσκυνούμενον, ἐφ' οἷς καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἠττηθήσεται, τουτέστιν ἀγαλλιάσεται καὶ γελάσεται καθορῶσα τὴν ἐκεί- νων ἀσθένειαν καὶ συντριβὴν τε καὶ πῶσιν.

95 Ἄγε δῆτα λοιπὸν καὶ τὴν ἐξῆς εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ταῖς προφητικαῖς μαρτυρίαις πιστωσώμεθα καὶ παρεμπε- δώσωμεν.

Τοίγαρ τοι μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τοῦ σωτήρος Χριστοῦ παλινδρόμησιν μετὰ τινὰ τῶν ἐν μέσῳ καιρὸν τὸν βα-
 100 πτιστὴν Ἰωάννην ἐληλυθέναι καὶ κηρύξαι πρῶτον οὐρανῶν βασιλείαν καὶ τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ λόγον μεμη- νυκέναι σωτήρα Χριστὸν ἀνιστορεῖ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ
 105 τῆς Ἰουδαίας καὶ λέγων· «Μετανοεῖτε· ἤγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι

71 cf. l. 43

75/76 cf. ll. 41-42

79/80 cf. l. 37

87/89 cf. ll. 37-39

92 cf. l. 39

103/109 Matth. 3, 1-2 et π

85 διάπτουσαν] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLVI* 87. ταύτη] *sic cod.*
 ἐκβέβηκεν *cod. a. corr.* 95 δῆτα λοιπὸν] *δη τὰ λοιπὰ cod. a. corr.*

εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου
 ἐστίν, οὐ οὐκ εἰμί | ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ^{157^a}
 ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί.»

110 Παραπλησίως γεμὴν καὶ ὡσαύτως καὶ πολλῶ πρότερον ὁ
 μέγας προκατήγγειλεν Ἡσαΐας ὧδέ που φάσκων· Φωνὴ
 βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· «Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐ-
 θείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· πᾶσα φάραγξ
 πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται,
 115 καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεΐαν καὶ ἡ τραχεῖα εἰς
 ὁδοὺς λείας· καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ὄψεται
 πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ.»

Τί τοίνυν διενηνοχένοι καὶ διαφέρειν τῆς εὐαγγελικῆς
 ὑφηγήσεως οἰηθῶμεν τὰ προηγορευμένα ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου;
 120 Ἡ οὐχὶ συμφωνία καὶ ταυ(τό)της εὐρηται σαφῶς ἐπ' ἀμ-
 φοτέροις; Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ φησίν. Τί βοῶν-
 τος; Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς
 τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τοῦτο πρόδηλον ἔχει τὴν ἔκβασιν
 ἐπὶ | τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ^{157^b}
 125 μέλλοντος τοίνυν μετὰ τὸν ὠρισμένον χρόνον, λέγω δὴ τὸν
 τριακοστὸν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ γεννήσεως, ἐνεργεῖν καὶ δρᾶν
 τὸν σκοπὸν καθ' ὃν ἐπὶ τῆς γῆς ἐπεδήμησε, καὶ τῆς ἀ-
 μωμῆτου πίστεως καὶ τῆς εἰλικρινοῦς πολιτείας ἀνακα-
 λύπτειν καὶ μυσταγωγεῖν τὲ καὶ φανεροῦν τὴν σωτηριώδη
 130 διδασκαλίαν, προελήλυθεν ὁ βαπτιστῆς Ἰωάννης οἷά τι(ς)
 δορυφόρος τὸν ἴδιον βασιλέα μηνύσων καὶ τὴν ἐκείνου
 τρίβον προευτρεπίσων. Διὰ τοῦτο φησίν Ἐτοιμάσατε τὴν
 ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
 135 τούτέστιν «Πᾶσαν σκολιότητα ψυχῆς καὶ λογισμῶν ἀπι-
 στίαν καὶ πονηρίαν ἀπορρίψαντες, καὶ καθάπερ ἄρουραν
 ἑαυτοὺς τοῖς ἑμοῖς προαρόσαντες λόγοις καὶ τῶν σατανικῶν
 προκαθάραντες ζιζανίων, παρασκευάσατε δεκτικούς καὶ
 χωρητικούς γενέσθαι τῆς τοῦ σωματωθέντος Θεοῦ ἡμῶν
 κατασπορᾶς | τῶν οὐρανίων δογμάτων· εἰς τοῦτο γὰρ ^{157^{va}}
 140 παρεγένετο καὶ ἐλήλυθεν. Κὰν γὰρ οὐχ' οὕτως ὑμεῖς εὐτρε-
 πισθῆναι θελήσητε πρὸς τὴν δοχὴν τοῦ νοητοῦ καὶ θείου
 σπόρου, ὃν ὁ καλὸς γεωργὸς φέρων ἄνωθεν ἤκεν, ἀλλὰ

111/117 Is. 40, 3-5; cf. Luc. 3, 4-6; Matth. 3, 3
 125/126 cf. Luc. 3, 23

131/133 cf. ll. 122-123

121/123 cf. ll. III-III3
 138 cf. l. 133

120 ταυτότης] ταύτης *cod.*, *sed cf. l. 824, VI 704 et VIII 222* 130 οἷά τις] οἷα τί *cod.*
 (136 *ad* προαρόσαντες λόγοις *scriptum est σ (an pro* προσα-
 ρόσαντες?) *in marg.*

γὰρ ἴστε σαφῶς ὡς πᾶσα ψυχὴ κεκοιλασμένη τε καὶ
 δεδαπανημένη *φάραγγος* δίκην ὑπὸ τῆς ἀσεβείας, πλήρης
 145 γενήσεται τῶν ὁδῶν τε καὶ *τρίβων* ἦτοι τῶν ἐντολῶν τοῦ
 σαρκωθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ μέντοι καὶ
 διάνοια πᾶσα τῶν ἀλαζόνων Ἰουδαίων καὶ τὴν ὄφρυν
 ἐπ'εὐσεβείᾳ δῆθεν ἐπηρμένην ἐχόντων καὶ καθάπερ ὄρος
 καὶ βουνός περιβλέπτων εἶναι δοκούντων τοῖς ἔθνεσι διὰ
 150 τὸν θεῖον νόμον καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν προγόνων, καὶ διὰ
 τοῦτο μὴ προσίεσθαι βουλομένων τὸν λόγον τοῦ Χριστοῦ
 καὶ σωτῆρος ἔμπαλιν κενωθήσεται τῆς ἰδίας περιφανείας
 καὶ χαμαιπετῆς ἀποφανθήσεται καὶ χαμαίζηλος.»

Ἐπειδὴ καὶ τὰ φαινόμενα δυσχερῆ καὶ τραχέα τοῖς |
 155 Ἰουδαίοις πολλοῖς πρότερον χρόνοις καὶ τὸ ἀδύνατον ἔχειν ^{157^{vb}}
 δοκοῦντα πρὸς ἀποπλήρωσιν καὶ φυλακὴν καὶ συντήρησιν,
 ῥᾶστα καὶ λίαν εὐπετῆ τοῖς ἔθνεσι λογισθήσονται διὰ τῆς
 χάριτος τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ ἡμῶν, τούτου χάριν φησὶν·
Καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν καὶ ἡ τραχεῖα εἰς
 160 *ὁδοὺς λείας· καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ὄψεται*
πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀν'ἅπασαν τὴν
οἰκουμένην κηρυχθησομένην καὶ διασπαρησομένην διὰ Χρι-
στοῦ σωτηρίαν σαφῶς αἰνιττόμενος, ἦν τὰ ἔθνη πάντα
προσήκαντο, καὶ γεγόνασιν ἀπὸ τοῦ φάραγγος εἶναι τὸ
 165 *πρὶν βουνοὶ τῷ ὄντι καὶ ὄρη πληρωθέντα τῆς θείας ἐπι-*
γνώσεως καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, οἱ δὲ βουνοὶ καὶ ὄρη
δοκοῦντες εἶναι Ἰουδαῖοι, φάραγγων χεῖρους ἀπεφάνθησαν,
τὸν ἄνωθεν ὑέτον οὐ προσήκασθαι καὶ ἀναθάλαι θελήσαν-
τες, ἀλλὰ τῷ αὐθαιρέτῳ καὶ προαιρετικῷ αὐχμῷ δαπανη-
 170 *θέντες καὶ πρόσγειοι καὶ χαμαιπετεῖς γεγονότες. Καὶ* ^{158^a}
τούτου χάριν ἔφασκεν τοῖς τηνικάδε προσηκαμένοις Ἰου-
δαίοις τὸ παρ'αὐτοῦ κηρυττόμενον εἰς μετάνοιαν βάπτισμα·
Γεννήματα ἐχιδνῶν τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς
μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετα-
 175 *νοίας· καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· «Πατέρα ἔχομεν*
τὸν Ἀβραάμ·» δύναται γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων
ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι κεχερωσμένα
 180 *πάντη τὰ ἔθνη καὶ λίθων ἀντιτυπίαν μιμούμενα, τέκνα τοῦ*
πατριάρχου καὶ θεοφιλοῦς ἀπέφηνεν Ἀβραάμ κατὰ τὴν
ἀνέκαθεν αὐτῷ δοθεῖσαν ἐπαγγελίαν ὁ δι'ἄφατον ἔλεον

144/149 cf. ll. π2-π4   159/161 cf. ll. π5-π7   164/167 cf. ll. π3-π4
 172 cf. Matth. 3, π   173/179 Matth. 3, 7-9; Luc. 3, 7-8

163 ἦν] ἦν *cod.*   168 ἀναθάλαι] *sic cod.*

ἐνανθρωπήσας Θεὸς ἡμῶν, τὸ δὲ γένος τῶν Ἰουδαίων μὴ βουληθὲν *συνιέναι τοῦ ἀγαθύναι* τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ οἰκειότητος ἠλλοτριώσεν.

185 Παρασημαντέ(ον) δὲ ὡς ὁδοὶ Κυρίου καὶ τρίβοι αἱ θεῖαι
πεφύκασιν ἐντολαί, καθά που φησὶν ὁ ὕμνογράφος Δαυτδ
Τὰς ὁδοὺς σου Κύριε | γνῶρισόν μοι καὶ τὰς τρίβους σου 158^b
δίδαξόν με, τὰς θείας ἐντολάς οὕτως δήπουθεν ὀνομάσας.

190 Τίνας οὖν ὦ Ἰουδαίε ἀπόδος ὠνόμασε φά(ρ)αγγας καὶ
τίνας ὄρη τὲ καὶ βουνούς; Φαίης τάχα τοῖς ἔθνεσι τὴν τοῦ
 190 βουνοῦ καὶ ὄρους ἀπονεῖμαι προσηγορίαν διὰ τὸ τῆς
 ἀσεβείας ἐξυψοῦσθαι τῷ ὄγκῳ καὶ κρατεῖν τῆνικάδε τῆς
 οἰκουμένης καὶ βουνοῖς καὶ ὄρεσιν εἰκέναι τῇ περιφανείᾳ
 τῆς ἐπηρμένης αὐτῶν ὀφρῦος κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ
 καὶ καταλαζονευομένης τῶν εὐσεβούντων ἦτοι τῶν Ἰου-
 195 δαίων· φάραγγας δὲ οἰηθήσῃ τὸν παλαιὸν Ἰσραὴλ διὰ τὸ
 ταπεινότερον εἶναι κατὰ παράθεσιν σωματικοῦ σθένους τῶν
 ἄλλων ἔθνων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ μάλιστα τῶν πάντων παραλη-
 φθέντων.

Ἄλλὰ διέψευσταί σου σαφῶς ἡ ἀπόδοσις· χρὴ γὰρ ἀπα-
 200 ραιτήτως καθ' ἣν αἰτίαν λέγεσθαι τὰ ἔθνη βουνούς καὶ ὄρη
 καταγγείλης, κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ φάραγγας ὀνομάσαι τοὺς |
 Ἰουδαίους, καὶ τὸ ἔμπαλιν καθ' ὃν τρόπον τούτους φάραγ- 158va
 γας ὀνομάσεις, κατὰ τὸν αὐτὸν ὄρη καὶ βουνούς καλέσαι
 πάλιν ἐκείνους.

205 Εἰ οὖν διὰ τὸ ὕψος καὶ τὸν ὄγκον τῆς ἀσεβείας ὄρη καὶ
βουνούς τὰ ἔθνη προσαγορεύεις, οὐκοῦν καὶ διὰ τὸ χαμαι-
πετές καὶ ἰσχνὸν τῆς εὐσεβείας φάραγγας τοὺς Ἰουδαίους
 καλέσεις, ὅπερ ἄτοπον· περίβλεπτος γὰρ ἐστὶν καὶ περιφα-
 νέστατος τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνάγων
 210 τοὺς κεκτημένους. Καὶ τοί γε τὸ τῆς φάραγγος ὄνομα παν-
 τελῶς ἀπειοικὸς τοῖς εὐσεβέσιν καθέστηκεν· σύμβολον γὰρ
 ἐστὶν χάσματος καὶ συμπτώσεως, ἅπερ οὐκ ἔχει τῆς εὐσε-
 βείας ὁ λόγος, ἐπειδὴ μᾶλλον ἀνορθωτικός ἐστὶν τῶν
 215 κειμένων καὶ τῶν διηρημένων συναπτικός, ἀλλ' οὐχὶ διαιρε-
 τικός καὶ συμπτωτικός.

Εἰ δὲ πάλιν διὰ τὸ κατὰ παράθεσιν σθένους ἐλάττους

182 Ps. 35, 4   184 cf. II. II2-II3   186/187 Ps. 24, 4   188/192 cf. II.
 II3-II4   193 cf. II Cor. 10, 5   195 cf. I. II3   200/203 cf. II. II3-II4
 205/207 cf. II. II3-II4   210 cf. I. II3

182 ἀγαθύναι] *acc. cod. serphantinus, cf. praef. p. L*   184 παρασημαντε (*sic*)
cod.   188 φάραγγας *cod.*   210 καίτοι *cod. a. corr.*

εἶναι πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν εἰς ἓν οὐχ' ἤκιστα συναγηγευμένων *φάραγγας* ὀνομάσης | τοὺς Ἰουδαίους, οὐ-^{158^b}
 220 *κουὸν* διὰ τὸ μείζον τῆς σωματικῆς ἰσχύος ἀπλῶς *ὄρη* καὶ
βουνούς τὰ ἔθνη προσαγορεύσης. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, τῆς
 ἐναλλαγῆς καὶ ἀμείψεως ὑπὸ τοῦ προφήτου προαγορευ-
 θείσης καὶ μηδαμῶς ἐκβάσης ἄχρι καὶ τήμερον, καίτοι
 δισχιλίων ἐτῶν ἤδη σχεδὸν ἔκτοτε παρωχηκότων; Ὅρω-
 225 *μεν* γὰρ ὡς οὐ μόνον αἱ παρειλημμένα κατὰ σέ *φάραγγες*
 Ἰουδαῖοι μείζονος δυνάμεως ἐπληρώθησαν, ἀλλὰ καὶ τῆς
 πρὶν αὐτοῖς οὔσης ἀπεστερήθησαν, ἔμπαλιν δὲ τὰ ἔθνη
 μεγίστην καταλαμβάνοντα μᾶλλον εὐρίσκονται δύναμιν.

Ἄρα καθ' ἑκάτερον τρόπον εἰκαίως ὑπέληφας καὶ διώρι-
 230 *σας*: οὐδὲ γὰρ αἰνίττεται τι τοιοῦτον ὁ προφητικὸς λόγος,
 ἀλλὰ καὶ *φάραγγας* ὀνομάζει τοὺς κενοὺς ὑπάρχοντας τῶν
ὁδῶν τοῦ *Κυρίου* καὶ *τρίβων*, καὶ *βουνούς* δὲ καὶ *ὄρη* τοὺς
 εἶναι τούτων πλήρεις δοκοῦντας. Φωνὴ γὰρ φησιν *βοῶντος*
ἐν τῇ ἐρήμῳ: «Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν *Κυρίου*, εὐθείας ποιεῖτε |
 τὰς *τρίβους* τοῦ *Θεοῦ* ἡμῶν.» Ταῦτα εἰπὼν ἀμέσως ἐπήγαγεν ^{159^a}
 235 *Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνός*
ταπεινωθήσεται, τὴν ἀμειψίν τῶν ἐχόντων καὶ μὴ ἐχόντων
 τὰς ὁδοὺς τοῦ *Κυρίου* καὶ *τρίβους* δηλονότι διὰ τῶν εἰ-
 ρημένων σημαίνων.

Εἰ μενοῦν *βουνούς* καὶ *ὄρη* τοὺς Ἰουδαίους ἐρεῖς,
 240 οὐκοῦν ἔμελλον κενοῦσθαι τῶν ὁδῶν τοῦ *Κυρίου* καὶ
τρίβων καὶ νῦν ἐκενώθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν, τῶν *φα-*
ράγγων ἦτοι τῶν ἐξ ἐθνῶν λαῶν ἔμπαλιν αὐτῶν *πλη-*
ρωθέντων κατὰ τὴν προφητείαν. Εἰ μὲν γὰρ ἐκβέβηκε
 καὶ τὸ κατάλληλον ἐδέξατο πέρας ὁ προφητικὸς λόγος,
 245 ἐκενώθησαν ἤδη τῶν ὁδῶν τοῦ *Κυρίου* καὶ *τρίβων* οἱ
 Ἰουδαῖοι καὶ *τεταπείνωνται* λίαν. Εἰ δ' οὔπω μὲν ἐκβέβηκεν
 ὡς σύ γε φαίης, ἐκβήσεται δ' ὄμως, ὡσαύτως κενωθήσεσθαι
 μέλλει τῶν ὁδῶν τοῦ *Κυρίου* καὶ *τρίβων* τῶν Ἰουδαίων τὸ
 250 γένος καὶ μάτην ἐλπίζει τινὰ καὶ παραδοκεῖ πρὸς τὸ μέλλον
 αὐτοῖς ἔσεσθαι σωτηρίαν· αἱ γὰρ *φάραγγες* ἦτοι τὰ ἔθνη
 καὶ τότε μεγαλυνηθήσονται *πληρωθεῖσαι* τῶν ὁδῶν τοῦ ^{159^b}
Κυρίου καὶ *τρίβων*.

218/220 cf. ll. 113-114
 230/231 cf. ll. 212-214
 239/290 cf. ll. 232-236

220 cf. Luc. 1, 34

232/236 cf. ll. 111-114

224/225 cf. ll. 113-114

237 cf. ll. 233-234

224 οὐ μόνον] *intelligendum est* οὐ μόνον οὐ, cf. *praef. p. XLII* 228,
 εἰκαίως *cod. n. corr. ut vid.*

Εἰ δὲ βουνοὺς καὶ ὄρη τὰ ἔθνη καὶ νῦν ἔτι καλέσης,
 φάραγγας γεμῆν τοὺς Ἰουδαίους, οὐκοῦν κενὸς μὲν ὑπήρ-
 255 χεν τὸ πρὶν ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ τῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου
 καὶ τρίβων, τὰ ἔθνη δὲ πεπληρωμένα καθάπαξ, καὶ νῦν ὁ
 μὲν πληρωθῆσθαι κατεπήγγελται τούτων, τὰ δὲ κενω-
 θῆσθαι καὶ ταύτη τοι ταπεινωθῆσθαι καὶ σμικρυν-
 θῆσθαι λίαν. Εἰ δὲ τοῦτο, μάτην λέγεται μονώτατος
 260 ἕξ ἀπάντων ἔθνων ὁ Ἰσραὴλ ἔκπαλαι πλουτῆσαι τὸν
 θεόγραφον νόμον διὰ τοῦ θεοφάντορος Μωϋσέως καὶ
 πλήρης ἐφεξῆς γεγονέναι τῶν θείων τρίβων διὰ τῶν
 προφητικῶν εἰσηγήσεων, κενὰ δὲ τὰ ἔθνη τούτων ἀπάν-
 των· ἔμπαλιν γὰρ εὕρηται νῦν κατὰ τὴν σὴν ἀπόδοσιν
 265 μᾶλλον μονώτατος μὲν ὁ Ἰσραὴλ κενὸς ὑπάρχων τῶν
 θείων ἐντολῶν οἷά τι(ς) φάραγξ, ὁ δὲ κατάλογος τῶν ἔθνων
 ἐκ διαμέτρου πεπληρωμένος.

Οὐκοῦν ἄρα σαφῶς τῆς ἐσχάτης ἀσεβείας ἀποίσης
 ὑπόληψιν τοιαῦτα προηγμένος δοξάζειν. Τῶν γὰρ θείων
 270 | ὁδῶν τὲ καὶ τρίβων περὶ ὧν νῦν φησὶν ὁ προφήτης, ^{159^{va}}
 ἀπεστέρηντο μὲν πάντα τὰ ἔθνη, πεπλήρωτο δὲ τοῦ Ἰσραὴλ
 τὸ φύλον, ὡς καὶ μεταφορικῶς ἐκ παραλλήλου τὰ μὲν
 κληθῆναι φάραγγας ὑπὸ τοῦ προφήτου διὰ τὸ κεκοιλῶσθαι
 καὶ δεδαπανῆσθαι τῇ ἀσεβείᾳ, καὶ χάσμα σφίσιν αὐτοῖς
 275 ἔχειν καὶ σύμπτωσιν ψυχικὴν καὶ διάρρηξιν, τὸ δὲ βουνὸν
 καὶ ὄρος διὰ τὸ μονώτατον εἶναι περίοπτον καὶ περίβλε-
 πτον τῇ περιφανείᾳ τῆς προγονικῆς εὐσεβείας καὶ τῷ ὕψει
 τῶν θεοσδότην νόμων καὶ τῶν ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ ναῶ
 ποικίλων καὶ παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων τῆς Ἰουδαϊκῆς
 280 δηλονότι θρησκείας, ὡς καὶ καταλλήλως τῇ προφητείᾳ καὶ
 νῦν ξυμβεβηκέναι τὰ πράγματα, καὶ τῶν μὲν Ἰουδαίων τὸ
 φύλον ἀπὸ τοῦ λελογίσθαι βουνὸν καὶ ὄρος ἐπὶ τῇ πε-
 ριωπῇ καὶ μεγαλειότητι τῶν θεογράφων νόμων καὶ μέντοι
 καὶ τῶν ἰδίων ἀρχιερέων καὶ προφητῶν, τῇ κενώσει
 285 τούτων ἀπάντων ταπεινωθῆναι σφόδρα καὶ καθορᾶσθαι ^{159^{vb}}
 φάραγγος ἐκμιμούμενο(ν) σχῆμα καὶ εἶδος, τὸν δὲ κατάλο-
 γον τῆς ἕξ ἔθνων Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ φάραγξιν εἰκέναι
 τὸ πρότερον τῷ χάσματι τῆς ἀθείας καὶ τῇ τῆς ἀμαρτίας
 κοιλότητι, βουνοῦ καὶ ὄρους ἀπειληφέναι τὸ μέγεθος ἐπὶ
 290 τῷ ὕψει τῆς εὐσεβείας.

266 τι *cod.* 272 et 282 φύλον] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*
 282/283 περιότη *cod.* 286 ἐκμιμούμενος *cod.*

Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς
ταπεινωθήσεται. Βαβαὶ τῆς προφητικῆς ἀληθείας πῶς τὸ
καθόλου καὶ κατάλληλον εἴληφεν πέρας. Ἴδεν γὰρ τῷ ὄντι
καὶ πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον, ὅπερ ἐστὶν ἢ διὰ σαρκὸς
295 ἐπιφάνεια τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ σωτήρος Χριστοῦ σωτήριον
γεγονυῖα πᾶσιν ἀνθρώποις, καθάπερ ἀμέλει καὶ Συμεῶν
ἐκεῖνος ὁ δίκαιος καὶ πνευματοφόρος, δεξάμενος ταῖς ἰδίαις
καὶ γηραλέαις ἀγκάλαις τὸν δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γεγονότα καὶ
νηπιάσαντα Κύριον φιλανθρώπως, εὐλόγησεν τὸν Θεὸν καὶ
300 εἶπεν· *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα κατὰ τὸ
ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι ἴδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ
σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν* 160^a
*λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου
Ἰσραήλ.*

305 Ἄλλ' ἵνα μὴ προσκορῆ τὸν λόγον ποιήσωμεν, πρὸς ἑτέραν
ἱστορίαν τοῦ εὐαγγελίου μεθορμισθῶμεν, τῆς τοῦ σωματω-
θέντος Θεοῦ ἡμῶν χάριτος καὶ δυνάμεως ἐμφαίνοντες καπι
ταύτη δι' ὧν ἔδρασεν τεραστίων τῶν καὶ θαυμάτων τὸ μεγα-
λειον.

310 Λέγει τοίνυν τὸ εὐαγγέλιον περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ
σωτήρος· *Καταβάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους ἠκολούθησαν
αὐτῷ ὄχλοι πολλοί. Καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθὼν προσεκύνη
αὐτῷ λέγων· «Κύριε ἐὰν θέλης, δύνασαι με καθαρῖσαι.»
Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς λέγων·
315 «Θέλω καθαρῖσθητι.» Καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ
λέπρα. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· «Ὅρα μηδενὶ εἶπης,
ἀλλ' ὕπαγε σεαυτ(ὸν) δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκε τὸ
δῶρον ὃ προσέταξεν Μωϋσῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῦ.» Εἶτα
πάλιν φησὶν· Ὁψίας δὲ γενομένης προσήνεγκαν αὐτῷ δαι-
320 μονιζομένους πολλοὺς· καὶ ἐξέβαλεν τὰ πνεύματα λόγῳ,
καὶ πάντα τοὺς κακῶς ἔχοντας | ἐθεράπευσεν. Καὶ πάλιν 160^b
φησὶν· Καὶ ἰδοὺ προσέφερον αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης
βεβλημένον. Καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν εἶπεν τῷ
325 παραλυτικῷ· «Θάρσει τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι
σου.» Καὶ ἰδοὺ τινὲς τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς·
«Οὗτος βλασφημεῖ.» Καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμή-*

291/292 cf. ll. 235-236   293/294 cf. ll. π6-π7   296/300 cf. Luc. 2, 25-
28   300/304 Luc. 2, 29-32   311/318 Matth. 8, 1-4   319/321 Matth. 8, 16
322/334 Matth. 9, 2-7

317 σεαυτὸν] σεαυτῷ *cod.*, cf. *praef. p. XLIII, n. 10*

σεις αὐτῶν εἶπεν· «Ἴνα τί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν· “Ἀφένονται σου αἱ ἁμαρτίαι”, ἢ εἰπεῖν τῷ παραλυτικῷ·

330 “Ἐγειρε καὶ περιπάτει”; Ἴνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας» – τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ· «Ἐγερθεὶς ἄρον τὴν κλίνην σου καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου.» Καὶ ἐγερθεὶς ἀπήλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἐπειτα πάλιν φησὶν· Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ

335 Ἰησοῦ ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοὶ κράζοντες καὶ λέγοντες· «Ἐλέησον ἡμᾶς υἱὲ Δαυῖδ.» Ἐλθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν προσήλθον αὐτῷ οἱ τυφλοὶ, καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· «Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο | ποιῆσαι;» Λέγουσιν αὐτῷ· ^{160^{va}}

340 «Ναὶ Κύριε.» Τότε ἤψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν λέγων· «Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν.» Καὶ ἀνεώχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων ἰδοῦ προσήνεγκαν αὐτῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον. Καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός. Καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι λέγοντες· «Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ

345 Ἰσραήλ.»

Ταύτας μενοῦν καὶ μυριοπλασίους ἐτέρας παραδοξοποιίας περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν τὸ εὐαγγέλιον ἀνιστόρησεν· κὰν ὡς ἐκ πελάγους ῥανίδα τῷ λόγῳ νῦν ἡμεῖς παρενεύραμεν, ἀλλ’ οὐδὲν ἦττον εὐρήσης καὶ τὸν θε-

350 σπέσιον Ἡσαΐαν τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως περὶ αὐτοῦ προαγορεύοντα καὶ προκαταγγέλλοντα. Καὶ γάρ που φησὶν· Εὐφράνθητι ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον, καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου· καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ

355 καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου, καὶ ὁ λαὸς μου ὀψεται | τὴν ^{160^{vb}} δόξαν Κυρίου καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ. Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμένα καὶ γόνατα παραλελυμένα παρακαλέσατε· ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε· ἰδοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει, αὐτὸς ἤξει καὶ

360 σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὠτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογγιλάλων, ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ καὶ φάραγξ ἐν γῇ διψώση, καὶ ἡ ἀνυδρος ἔσται εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται, καὶ

334/345 Matth. 9, 27-30 et 32-33   352/368 Is. 35, 1-8

361 ἀλεῖται] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI*   364 ἔλη] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI*

365 εὐφροσύνη ὀρνέων, ἐπαύλεις καλάμου καὶ ἔλη. Ἐκεῖ ἔσται
ὁδὸς καθαρὰ καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσεται, καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ
ἐκεῖ ἀκάθαρτος, οὐδὲ διεσπαρμένοι πορεύονται ἐπ' αὐτῆς
καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσιν.

Περὶ μενοῦν τῶν κατ' εἶδος εἰρημένων τῷ εὐαγγελιστῇ
370 παραδόξων θαυμάτων, ὧν τὸν κατάλογον ὁ Χριστὸς καὶ
Θεὸς ἡμῶν τῷ θεαρχικῷ αὐτοῦ σθένει σαφῶς ἀπετέλεσεν, ^{161^a}
πρόδηλός ἐστιν ἐξ ὀνόματος καὶ ἡ προφητικὴ προαγόρευ-
σις. Τότε γὰρ φησὶν ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ
ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χλωός,
375 καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογγιλάλων. Τότε πότε; Δηλονότι
ὅτε ὁ Θεὸς ἤξῃ πρὸς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. Πρότερον μὲν γὰρ
ἔφησεν Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν, αὐτὸς
ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς, εἴθ' οὕτως φησὶν Τότε ἀνοιχθήσονται
ὀφθαλμοὶ τυφλῶν καὶ Τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χλωός καὶ
380 τὰ ἐφεξῆς, ἃ προδήλως συνωδὰ καὶ σύμφωνα ταῖς εὐαγγε-
λικάις πέφυκε ῥήσεσι καθάπερ ἐκ τοῦ αὐτοῦ προενεχθέντα
στόματος, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἄλλου τινός.

Καὶ πρόδηλον καὶ καταφανές ἐστιν ὡς Ἰουδαῖε ὡς ἔρημον
μὲν πάντως νοήσης ἐνταῦθα τὰ ἔθνη διὰ τὸ παντελῶς
385 ἐστερηθῆσαι ἐπὶ τὸν χρόνον τοῦ Ἡσαΐου ταῦτα τῆς θεϊκῆς
ἐπιγνώσεως καὶ μηδεμίαν τοῦ παναγίου πνεύματος δωρεὰν
ἔχειν ἢ θεῖαν καρποφορίαν τὸ σύνολον, ἀλλὰ κατοικητήριον
| ὑπάρχειν ἀκαθάρτων δαιμόνων καὶ πάσης ἀνοσιουργίας ^{161^b}
καὶ πονηρίας, οἷά τις ἔρημος τόπος καὶ ταύτη τοι παντο-
390 δαπῶν ἐρπετῶν καὶ θηρίων ἀτιθάσσων πλήρης ὑπάρχων.

Εἰ δὲ νοητὴν ὁμολογεῖς ὡς Ἰουδαῖε τὴν ἔρημον, ὡσπερ-
οῦν καὶ ἔστιν, τουτέστιν εἰ πρὸς ψυχὰς ἀνθρωπίνας
εἰρησθαι καταγγέλλεις τὸ Εὐφράνθητι ἔρημος διψῶσα,
ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον, οὐκοῦν ἄρα
395 κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνειν ὀφείλεις ὡς καὶ Λίβανον
καὶ Κάρμηλον οὐκ αἰσθητὸν ἀλλὰ νοητὸν φησὶν ὁ προ-
φήτης, τουτέστιν τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν διὰ τὸ κομᾶν

373/375 cf. ll. 360-362

376 cf. ll. 377-378

377/378 cf. ll. 358-360

378/379 cf. ll. 360-361

383 et 391 cf. l. 352

393/394 cf. ll. 352-353

395/396 cf. ll. 354-355

365 ἔλη] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI* 367 *post* ἀκάθαρτος
forsan addendum est οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος, *cf. edd. LXX et l. 173*

374 et 379 ἀλείται] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI* 379 *post* καὶ¹
forsan supplendum est ὦτα κωφῶν ἀκούσονται (*cf. ll. 360-361 et 374*) 380
συνωδὰ] *servavimus cum cod., cf. praef. pp. XLV-XLVI*

καὶ λίαν εἶναι πεπλουτισμένον τοὺς θεοσδότους νόμους καὶ τὰς προφητικὰς εἰσηγήσεις.

- 400 Εἰ δὲ τοῦτο, σαφὲς ἄρα καὶ πρόδηλον ὡς τοῖς ἔθνεσι παρακελεύεται καὶ φησὶν· *Εὐφράνθητι ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον.* Καὶ γὰρ τῷ ὄντι λίαν ἦσαν ἐκκεκαυμένοι τῶν πανταχόσε γῆς ἔθνῶν αἱ ψυχαὶ | τῆς ἀθείας τῷ καύσωνι καὶ τῇ φλογίδι αὐανθεῖσαι ^{161^{va}}
- 405 τῆς ἀμαρτίας, καὶ διὰ τοῦτο διψῶσαι τὴν θείαν ἐπίγνωσιν καὶ ζητοῦσαι τὴν οὐράνιον δρόσον, καθὰ καὶ που φησὶν ὁ Δαυῖδ· *Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα.* Καὶ μετέπειτα δὲ τὸ αὐτὸ προῖων ὁ Ἡσαΐας ἐμφαίνει φάσκων· *Εὐφράνθητι στεῖρα ἢ οὐ τίκτουςα, ῥῆξον*
- 410 *καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.* Πρόδηλον γὰρ ὡς ἔρημον καὶ στεῖραν ἐνταῦθα τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν, ἅτε δὴ μῆπω καταξιωθεῖσαν νυμφευθῆναι τῷ νοητῷ νυμφίῳ καὶ βασιλεῖ τῶν αἰώνων διὰ τῆς πίστεως,
- 415 ἔχουσαν γεμῆν τὸν ἄνδρα τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆν, ἅτε δὴ σαφῶς ἐκλελεγμένην ἐκπαλαι καὶ μεμνηστευμένην Θεῷ διὰ τῆς προγονικῆς εὐσεβείας καὶ τῶν ἄνωθεν δοθέντων θείων θεσμῶν καὶ τῶν προφητικῶν εἰσηγήσεων καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν ἀπολαύειν | ἠξίωτο. Ἀλλὰ γὰρ κακεῖνο ^{161^{vb}}
- 420 τοῦ Ἡσαΐου μᾶλλον ἀναγκαῖον εἰπεῖν, δι' οὗ δειχθήσεται μάλιστα καὶ σαφέστερον ὁ λαὸς τῶν ἔθνῶν ἔρημος ὑπ' αὐτοῦ προσαγορευόμενος. Καὶ γὰρ προῖων ὠδέ που φησὶν ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πάντων ἡμῶν σωτῆρα καὶ Κύριον· «*Ἴδου*
- 425 *τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους εἰς φῶς ἔθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.*» Οὕτως λέγει Κύριος· «*Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνῶν τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν*
- 430 *ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς "Ἐξέλθετε", καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει "Ἀνακαλύφθητε".*» Τὸν τῶν ἔθνῶν τοίνυν καὶ παντελῶς ἄπιστον λαὸν ἔρημον σαφῶς ὁ προφήτης ὠνόμασεν.

Λιβάνου δὲ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Καρμήλου

401/402 cf. Il. 352-353   405 cf. l. 401   407/408 Ps. 41, 3   409/412 Is. 54, 1   414 cf. I Tim. 1, 17   421 cf. l. 430   424/431 Is. 49, 6 et 8-9
432 cf. l. 352   434/435 cf. Il. 354-355

- 435 *δοθήσεσθαι τῇ ἐρήμῳ φησίν, τὴν τῶν Ἰουδαίων περὶ τὰ
θεῖα φιλοτιμίαν καὶ θαψίλειαν μετενηνέχθαι τοῖς ἐξ ἔθνων
πεπιστευκόσιν αἰνιγματωδῶς προσσημαίνων, ὃ καὶ | γε- 162^a
γένηται καὶ εἰς πέρας ἐκβέβηκεν. Πᾶσα γὰρ ἀφήρηται νῦν
ἐξ Ἰουδαίων τιμὴ καὶ δόξα τῆς σφῶν θρησκείας, καὶ οὔτε*
- 440 *τις ἀρχιερεὺς εὐρίσκεται παρ' αὐτοῖς, οὔτε προφήτης, οὔτε
μὴν βασιλεὺς τὰ τοῦ θεοῦ νόμου κρατύνων, ἀλλ' οὐδ' ὁ
πολυθρύλητος καὶ περίβλεπτος ἐκεῖνος νεώς, ὃν ἐδείματο
Σολομῶν ὁ σοφώτατος βασιλεὺς καὶ περιφανέστατος, λείψα-
νον ἔχει τῆς ἰδίας μεγαλειότητος· μετελήλυθε δὲ πάντα*
- 445 *ταῦτα πρὸς τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν, τὴν ἐκείνων ἀνταλλα-
ξαμένην ἐπὶ τοῖς θείοις φιλοτιμίαν καὶ περιφάνειαν. Διὰ
τοῦτο φησίν ὁ προφήτης· Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη
αὐτῇ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. Μηδαμῶς δέ, τοῦ θεοῦ
Δαυῖδ φάσκοντος πεπυσμένος Ἴδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυ-*
- 450 *ψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ
πάλιν Καὶ συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου,
νομίσης πάντοτε τὸν Λίβανον ἐπὶ κακῶ παρειληφθαι. Καὶ
γὰρ εὐρίσκεται πολλάκις ἐπὶ τῇ θεῖα γραφῇ | παρειλημ- 162^b
μένος ὡς ἀγαθὸν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν*
- 455 *ἀσμάτων πρὸς τὸν νοητὸν νυμφίον ὑπὸ τῆς πνευματικῆς
νύμφης· καὶ γὰρ φησίν Ὅσμη ἱματίων σου ὡς ὄσμη
Λιβάνου, καὶ πάλιν Κάλαμος καὶ κιννάμωμος μετὰ πάντων
τῶν ξύλων τοῦ Λιβάνου, καὶ πάλιν Εἶδος αὐτοῦ ὡς Λίβα-
νος ἐκλεκτός ὡς κέδρος.*
- 460 *Ἄλλὰ γὰρ καὶ τὸ Ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς
κρίνον, καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιᾶσεται τὰ ἔρημα τοῦ
Ἰορδάνου, τοὺς εἰς Χριστὸν σημαίνει πεπιστευκότας, οἱ
πυθόμενοι φάσκοντος αὐτοῦ Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ
ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ οὐδὲ νήθει, καὶ Μὴ με-*
- 465 *ριμνήσητε λέγοντες· «Τί φάγωμεν;» ἢ «Τί πίνωμεν;» ἢ «Τί
ἐνδυσώμεθα;» Ζητεῖτε δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν
δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν,
ἀπερίσπαστον καὶ τύρβης ἀπηλλαγμένον ἔλκουσι βίον, κα-
θάπερ τὰ κρίνα πρὸς μόνην τὴν θεῖαν πρόνοιαν ἀφορῶντες,*

439 cf. l. 434   447/448 cf. ll. 354-355   449/450 Ps. 36, 35   451 Ps.
28, 5   456/457 Cant. 4, 11   457/458 Cant. 4, 14   458/459 Cant. 5, 15
460/462 cf. ll. 352-354   463/464 Matth. 6, 28   464/467 Matth. 6, 31 et
33   469 cf. l. 463

436 θαψίλειαν *cod.*   454/455 ἄσμασι τῶν ἀσμάτων] *servauimus cum cod.,
cf. praef. p. XLV*   457 κιννάμωμος] *sic cod., forsan autem corrigendum κιν-
νάμμων*

470 καὶ τὴν ἐκείνων δὲ λευκότητα μιμουμένην | ὡς ἐν ταμείῳ ^{162^{va}}
 ταῖς σφῶν ψυχαῖς διὰ τῶν ἔργων τοῦ φωτὸς ἐναποτίθενται
 καθαρότητα τὴν πνευματικὴν ὁδὴν ἀφιεῖσαν εἰς εὐωδίαν
 Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν. Καὶ τοῦτο τάχα προκαθυπέγραψεν
 ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ἀσμάτων ὁ λόγος ἐκ προσώπου τῆς
 475 πνευματικῆς νύμφης ἥτοι τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, κὰν οὐ
 δοκῆ σοι, περὶ τοῦ νυμφευσάμενου αὐτὴν υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
 καὶ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος φάσκων Ἀδελφιδοῦς μου ἐμοί,
 καγὼ αὐτῷ, ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις, καὶ πάλιν
 Ποιμαίνειν ἐν κήποις καὶ συνάγειν κρίνα, καὶ πάλιν Ἡ
 480 κοιλία σου θημονία σίτου πεφραγμένη ἐ(ν) κρίνοις, δι' ὧν
 ἀπάντων τὸ λελευκασμένον καὶ φωταυγὲς καὶ καθαρὸν καὶ
 εὐῶδες τοῦ κατὰ Χριστὸν σώματος ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας, ἧς
 κεφαλὴ καὶ ποιμὴν ὁ Χριστὸς ἐστὶν καὶ Θεός, αἰνίττεται
 δήπουθεν, καθάπερ ἀμέλει κανταῦθα φησὶν ὁ μέγας Ἡσαΐ-
 485 ας· Ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον· ἄκαρπος
 γὰρ ὢν τὸ πρὶν ὁ λαὸς τῶν ἔθνῶν ἀπειφάνθη κυπρίζων ^{162^{vb}}
 καθάπερ κρίνον διὰ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ προμηθείας τὰς
 καθαρὰς δηλονότι τοῦ φωτὸς πράξεις.

Ἐπειδὴ δὲ φησὶν Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ
 490 ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου, μάλιστα μὲν δηλοῖ τροπικῶς καὶ τὴν
 εἰς τὰ τῆς γῆς ἔσχατα τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἄφιξιν
 καὶ κατάβασιν – ἐρμηνευόμενον γὰρ τὸ Ἰορδάνης ὄνομα
 κατάβασιν ἥτοι διεκδρομὴν καὶ ἐκπόρευσιν καὶ γῆν
 ἐσχάτην δηλοῖ –, προαγορεύει δὲ καὶ δείκνυσιν αἰσθητῶς
 495 πάλιν ὁ λόγος καὶ τὰς πνευματικὰς ἀγέλας τῶν τὴν
 ἀσκητικὴν ἐπανηρημένων καὶ οὐράνιον πολιτείαν καὶ τὰς
 τοῦ Ἰορδάνου παροικησάντων ἐρήμους ἀναριθμήτων ἀγίων.

Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ προφήτης· Καὶ ὁ λαὸς μου ὄψεται τὴν
 500 δόξαν Κυρίου καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ
 ἦν αὐτοῖς καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦντο τουτέστιν ἢ κατ' οὐρα-
 νὸν εὐταξία καὶ συμφωνία, νῦν διὰ τῆς ἐπιδημίας | καὶ ^{163^a}
 παρουσίας τοῦ τῆς θεαρχικῆς τριάδος ἐνὸς Χριστοῦ τοῦ
 Θεοῦ ἡμῶν, ὃν ἀνόπιν ὁ Ἡσαΐας μέγα φῶς προσηγόρευ-

477/478 Cant. 2, 16   479 Cant. 6, 2   479/480 Cant. 7, 3   482/483 cf.
 Eph. 5, 23   485 et 487 cf. ll. 352-353   489/490 et 492 cf. ll. 353-354
 496/497 cf. ll. 489-490   498/499 cf. ll. 355-356   500/501 cf. Ps. 18, 1
 504/506 cf. IV 14-16

474 ἄσμασι τῶν ἀσμάτων] *servavit cum cod.*, cf. *praef. p. XLV*   480
 θημονία] *sic cod.*, cf. *praef. p. XLVII* (ἐν κρίνοις] ἐκρίνοις *cod.^a corr.*, ἐκκρίνοις,
cod. p. corr.

- 505 σεν λέγων Οἱ καθήμενοι ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου ἴδετε
 φῶς μέγα καὶ φῶς λάμπει ἐφ' ὑμᾶς, καταυγασθεὶς πᾶς ὁ
 λαὸς τοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς τὴν χρονιωτάτην ἀπερρί-
 ψατο λήμην καὶ καθαρῶς ἀνέβλεψεν δεδεγμένος τὰς ἀκτίνας
 τῆς εὐσεβείας· ταύτη τοι τὴν δόξαν ἴδεν τῷ ὄντι καὶ τὸ
 510 ὕψος Κυρίου, ποιητὴν αὐτὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν
 ἄλλων ἀπάντων νοητῶν καὶ ὀρωμένων ἐκδιδαχθεὶς τὲ καὶ
 καθομολογήσας, καὶ τούτου χάριν ἔφασκεν ὁ σωματωθεὶς
 υἱὸς τοῦ Θεοῦ διὰ σπλάγχνα ἐλέους πρὸς τὸν ἑαυτοῦ
 πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ἀπάντων· Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς
 515 γῆς, ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις.
 Ἦ οὐχὶ καὶ τὸ ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμένα καὶ γόνατα
 παραλελυμένα παρακαλέσατε, τοὺς πεπονθότας λαοὺς ὑπὸ
 τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου τῶν τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίων |
 ἔκλυσίν τε καὶ πάρεσιν καὶ μηδὲν ἀπεικότας νεκροῖς θαρ- 163^b
 520 σοποιεῖ κατ' ἐκείνου καὶ διανίστησι κατορρωδοῦντας αὐ-
 τὸν οὐδαμῶς διὰ τὸ τῆς θείας ἐπικουρίας ἀξιωθῆναι καὶ
 συμμαχίας; Καὶ γὰρ φησιν· Ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν
 ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει, αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει
 ἡμᾶς. Ἀναντιρρήτως τοίνυν Θεοῦ κάθοδον καὶ παρουσίαν
 525 ἐπ' ἀνθρώποις γενησομένην ὁ προφητικὸς ἐπαγγέλλεται
 λόγος· Αὐτὸς γὰρ φησιν ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς.
 Ἄλλ' ἐπειδὴ Θεοῦ παρουσίαν τοῖς ἀνθρώποις ἐσομένην
 ἐσήμανεν εἰπὼν Ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν,
 αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς, καὶ ταύτη τοι λίαν ἐπιτροχάδην
 530 τὰς εὐθύνας καὶ δίκας ἃς εἰσεπράξατο τὸν ἀνθρωποκτόνον
 διάβολον καὶ τὸν ἄδην τὲ καὶ τὸν θάνατον, τοὺς τῆς
 ἡμετέρας φύσεως ὀλετήρας, νεκρώσας αὐτοὺς καὶ κενώσας
 τῆς ἰδίας ἰσχύος παρέστησεν ὁ τοῦ προφήτου λόγος – ἐν
 κρίσει γὰρ καὶ δικαιοσύνη Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν τὸ
 535 κατ' αὐτῶν | ἀνεστήσατο τρόπαιον, ἀλλ' οὐχ' ὡς ὑπερισχύων 163va
 λόγῳ δυνάμεως φυσικῆς· ἢ γὰρ ἂν καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως
 ἄτερ τὸ πρὶν αὐτοὺς ἐθανάτωσεν –, ἐμφαίνει παραυτίκα καὶ
 τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενησομένων παραδόξων θαυμάτων σαφῶς
 τὸν κατάλογον, ἀμέσως εἰπὼν· Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλ-

509/510 cf. Il. 355-356 513 cf. Luc. I, 78 514/515 Ioh. 17, 4 et 6 (cf. etiam I 82-83) 516/517 cf. Il. 356-357 522/524 cf. Il. 358-360 526 cf. Il. 523-524 528/529 cf. Il. 522-524 533/534 cf. Ps. 9, 8 et 9 (cf. etiam I 187-188) 539/541 cf. Il. 360-362

508 ἀκτίνας] acc. cod. servauimus, cf. praef. p. XLIX 520 κατορροδοῦντας cod.

- 540 μοί τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείται ὡς
 ἔλαφος ὁ χωλός, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογγιλάλων.
 Τί δήποτε καὶ οὗτου χάριν; Ὅτι φησὶν ἐρράγη ἐν τῇ
 ἐρήμῳ ὕδωρ καὶ φάραγξ ἐν γῆ διψώση. Ποῖον ὕδωρ; Ὁ
 δηλονότι τῇ Σαμαρείτιδι φησὶν αὐτὸς ὁ Χριστός· Εἰ ἤδεις
 545 τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι· «Δός μοι
 πιεῖν», σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν καὶ ἔδωκέν σοι ὕδωρ ζῶν.
 Πᾶς γὰρ ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὃς
 δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος ὃ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς
 τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ γενήσεται αὐτῷ
 550 πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅτου ἕνεκα
 | φησὶν ὁ προφήτης Ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ καὶ ^{163^{vb}}
 φάραγξ ἐν γῆ διψώση, τουτέστιν «Καθάπερ ἀπὸ τινος
 πίνος γῆς ῥαγείσης καὶ ἀνοιχθείσης ῥυήσεται καὶ πη-
 γάσει τῆς εὐσεβείας τὸ νᾶμα τοῖς ἔθνεσιν, ἐρήμου μὲν
 555 πρῶην μιμουμένοις τὴν ἀκαρπλίαν παρὰ τὸ μηδαμῶς ἰκμάδα
 τινὰ καὶ νοτίδα θεογνωσίας ἔχειν, τότε δὲ τῷ πλήθει τῆς
 νοητῆς ἀρδείας ἀποφανθεῖσιν ὡσπέρ τις λειμῶν ἀμφιλαφῆς
 καὶ κατάσκιος καὶ ταύτη τοι πολλὴν εὐφροσύνην καὶ τέρψιν
 ἐμποιῶν τοῖς ὀρώσιν.»
 560 Ὅθεν αὐθις φησὶν· Ἐκεῖ εὐφροσύνη ὀρνέων, ἐπαύλεις
 καλάμων καὶ ἔλη. Τροπικῶς ἔχεται καὶ νῦν ἔτι τῆς αὐτῆς
 διανοίας ὁ προφητικὸς λόγος, τοὺς φυησομένους ἐκ δια-
 φόρων ἔθνων καὶ παντοδαπῶν γενεῶν ἐπὶ ταῖς διεξόδοις
 τῶν ὑδάτων ἦτοι τῶν λογίων τοῦ πνεύματος, καὶ λειμῶνα
 565 μιμησομένους ἀνθηρὸν καὶ τερπνότατον τῇ σφῶν πληθύϊ
 καὶ συνουσίᾳ, καὶ ταῖς πνευματικαῖς ἀδιασπᾶστως τῆς
 Ἐκκλησίας | ἐπαύλεσιν ἐγκαρτερήσοντας καὶ διαμενοῦντας, ^{164^a}
 καὶ μετ' εὐφροσύνης ἄσοντας καὶ μελωδήσοντας Κυρίῳ πε-
 ποιημένως δηλονότι διὰ τῆς ὁμοιότητος αἰνιττόμενος.
 570 Παρεμπεδοῖ δὲ τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν καὶ τὰ ἐπόμενα
 προφανῶς. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἐκεῖ ἔσται ὁδὸς καθαρὰ καὶ
 ὁδὸς ἀγία κληθήσεται, καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος,
 οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος, οὐδὲ διεσπαρμένοι πορεύ-
 σονται ἐπ' αὐτῆς καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσιν. Τίς δὲ καὶ ὁποῖος

542/543 cf. ll. 362-363   544/550 Ioh. 4, 10 et 13-14   551/552 cf. ll.
 542-543   554 cf. l. 551   558 cf. l. 560   560/561 cf. ll. 364-365
 563/564 cf. Ps. 1, 3   567/568 cf. l. 560   571/574 cf. ll. 365-368

540 ἀλείται] *spir. cod. servavitimus, cf. praeef. p. XLVI*   544 εἶδης *cod.*
 550 ἀλλομένου] *spir. cod. servavitimus, cf. praeef. p. XLVI*   568 ἄσοντας]
servavitimus cum cod., cf. praeef. p. XLV   μελωδήσοντας] *servavitimus cum cod.,*
cf. praeef. p. XLV

575 ἔστιν ὁ τῷ προφήτῃ παρειλημμένος ἀκάθαρτος, αὐτὸς διε-
 σάφησεν ἀμέσως εἰπών· Οὐδέ διεσπαρμένοι πορεύονται
 ἐπ' αὐτῆς καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσιν. Διεσπαρμένοι δὲ τίνες ἂν
 εἶεν καὶ λέγοιντο; Κὰν ἡμεῖς σιωπήσωμεν, ἢ ἀνά πᾶσαν
 τὴν ὑπουρανὸν οἰκουμένη καὶ τὰ τέρματα τῆς γῆς καὶ τῆς
 580 θαλάττης κεκράζονται καὶ βοήσουσιν ἔχοντα τούτους δηλο-
 νότι τοὺς Ἰουδαίους, καθὼς καὶ ὁ μέγας Μωσῆς φησὶν |
 περὶ αὐτῶν ἐξ αὐτοῦ προσώπου δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ τῶν ¹⁶⁴
 ὄλων· Εἶπον· «Διασπερῶ αὐτούς, παύσω δὴ ἐξ ἀνθρώπων
 τὸ μνημόσυον αὐτῶν.» Οὐδέ διεσπαρμένοι πορεύονται
 585 ἐπ' αὐτῆς καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσιν, τουτέστιν «Οὐ μὴ με-
 ταστραφῶσιν οὐδ' οὐ μὴ διδαχθῶσιν ἢ χειραγωγηθῶσιν·
 πλάνην γὰρ ἠγήσονται τουτὶ τὸ χρήμα, ὅθεν καὶ πλάνον
 ἀπεκάλεσαν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν καὶ σωτῆρα καὶ Κύριον
 ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν διὰ πολλὴν ἀποπληξίαν.»
 590 Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Σὺ δὲ τί λοιπὸν
 φήσεις ὡς Ἰουδαῖε πρὸς τὰς τοιαύτας προδήλους καὶ κατα-
 φανεῖς τοῦ προφήτου προρρήσεις; Εἰ γὰρ εὐφραίνεσθαι μὲν
 τὴν ἔρημον ἦτοι τὰ ἔθνη φησὶν, ἀφαιρεθῆναι δὲ τὴν δόξαν
 καὶ τὴν τιμὴν τῶν Ἰουδαίων καὶ δοθῆναι τῷ λαῷ τῶν
 595 ἔθνων πεπιστευκότι δήπουθεν εἰς τὸν Χριστόν, ἦξαι δὲ καὶ
 Θεὸν ἐπὶ γῆς σώσοντα τὸ ἀνθρώπινον, ὑφ' οὗ καὶ τὰ
 μεγάλα καὶ παράδοξα γεγόνασι θαύματα τυφλῶν ἀνα-
 βλεψάντων καὶ κωφῶν ἀκουσάντων καὶ χωλῶν | ἀλλομένων ¹⁶⁴
 δίκην ἐλάφων καὶ τῶν ἀλάλων τρανῶς λελαληκότων, καθὼς
 600 προκατήγγειλεν ὁ προφήτης καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν
 ἀνιστόρησεν εὐαγγέλιον, ταῦτα δὲ πάντα τῶν διεσπαρ-
 μένων Ἰουδαίων ὁ λαὸς οὐκ ἔμελλεν παραδέχεσθαι τὸ
 παράπαν – οὐ γὰρ μὴ φησὶν πλανηθῶσιν –, πῶς ἔτι τοῖς
 ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ γεγραμμένοις ἀπιστεῖς ὡς οὐκ ἄ-
 605 ληθῆ διαγγέλλουσιν; Ἄ γὰρ κηρύττει τὸ εὐαγγέλιον, πολ-
 λῶ πρῶην ἔφησεν ὁ προφήτης, καὶ Θεὸν ἐνανθρωπήσον-
 τα καὶ τῶν σημείων δὲ τὸν κατάλογον καὶ τὴν τῶν
 Ἰουδαίων ἀπειθείαν καὶ ἀπιστίαν.
 Εἰ τοίνυν διαβάλλεις τὸ εὐαγγέλιον, πολλῶ πρότερον
 610 ἀποκήρυξον τὸν προφήτην τὸν παρεμπεδοῦντα ταῖς προα-

576/577 cf. Il. 573-574

578/580 cf. Luc. 19, 40

583/584 Deut. 32, 26

584/585 cf. Il. 573-574

587 cf. Matth. 27, 63

592/599 cf. Il. 352-362

600/601 cf. Matth. 9, 27-30 et 32-33; 12, 22; 15, 30; 20, 30-34; 21, 14; Marc.

7, 31-35; 8, 22-26; 9, 17-27; 10, 46-52; Luc. 11, 14; 18, 35-43; Ioh. 9, 1-7

601/603 cf. Il. 367-368

γορεύσεσι προδήλως τὸ εὐαγγέλιον· εἰ δὲ παραδέχη τοὺς
 προφητικούς λόγους, παραδέξασθαι πολλῶ μᾶλλον ὀφείλεις
 τὸ εὐαγγέλιον, ὃ συνωδὰ καὶ συμφώνως τῷ προφήτῃ
 καθόλου φησίν. Εἰ δὲ προφητικοῖς ὄμμασιν τὸ μέλλον ὡς
 615 | παρὸν προαθρήσας ὁ προφήτης μετὰ τὸ κηρύξαι τὴν θείαν ^{164^{vb}}
 παρουσίαν καὶ τὴν εἴσοδον τῶν ἔθνων ἀκολούθως καὶ τὴν
 τῶν Ἰουδαίων προκατήγγειλεν ἀπιστίαν εἰπὼν *Οὐδέ διε-*
σπαρμένοι πορεύσονται ἐπ' αὐτῆς καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσιν,
 πῶς ἄρα μήπω παραγενέσθαι τὸν προφητευόμενον φάσκεις,
 620 σημεῖον ἐναργέστατον ἔχων τῆς παρουσίας ἐκείνου τὴν
 σεαυτοῦ ἀπιστίαν; Κάν τε γὰρ ἐλήλυθεν ἤδη κάν τε μὴ
 ἐλήλυθεν, οὐ προσδέξεται πάντως αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων τὸ
 φύλον διὰ τὴν σφετέραν ἀνεκάθεν ἀπειθεστάτην προαίρεσιν
 κατὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ προφήτου, καὶ ἐπειδὴ τὸν ἤξει
 625 πιστευόμενον Θεὸν τὲ καὶ Κύριον οὐ προσήκατο, σαφὲς
 ἄρα καὶ πρόδηλον ὡς οὗτός ἐστιν ὁ ὑπὸ τοῦ προφήτου νῦν
 προκαταγγελλόμενος. Εἰ γὰρ προσήκατο τὸν ἤξει λεγόμε-
 νον, οὐχ' οὗτος ἂν ἦν ὃν φησίν ὁ προφήτης *Ἴδου ὁ Θεὸς*
ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν, αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς,
 630 *ἐπειδὴ | προκατήγγειλεν (τοὺς διεσπαρμένους) ἦτοι τοὺς Ἰου-* ^{165^a}
δαίους μὴ βαδίσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ παραδοθησομένην καθαρω-
τάτην ὁδὸν τουτέστιν ἀγωγὴν τε καὶ πολιτείαν. Οὐκοῦν μὴ
προσηκάμενον μᾶλλον πιστοῦται τοῦ μέλλοντος ἤξειν Θεοῦ
τὴν παρουσίαν ὡς ἤδη γεγεννημένην σαφῶς· ἡ γὰρ ἀπιστία
 635 *τῶν Ἰουδαίων τεκμήριον δέδοται προδηλότατον ὑπὸ τοῦ*
προφήτου τῆς τοῦ τῆνικάδε μέλλοντος ἤξειν Θεοῦ παρου-
σίας τε καὶ ἀφίξεως. Ἄλλ' ἀβάλε τῆς εὐηθείας αὐτῶν καὶ
πωρώσεως, πῶς τῷ ὄντι πλανήσεως πνεῦμα πεπώκασι καὶ δί-
κην λίθων ἀναισθητοῦσι λέγοντες τοῖς προφήταις «Μὴ ἀναγ-
 640 *γέλλετε ἡμῖν», καὶ τοῖς τὰ ὄραματα ὀρώσιν «Μὴ λαλεῖτε*
ἡμῖν, ἀλλ' ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν καὶ ἀποστρέ-
ψατε ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὴν τρί-
βον ταύτην καὶ ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ Ἰσραήλ.»

Ἄλλ' ἐφ' ἑτέραν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν μετέλθωμεν δει-
 645 κύντες αὐθις τὸ παράλληλον καπὶ ταύτῃ τῶν προφητικῶν
 | κηρυγμάτων. ^{165^b}

617/618 cf. ll. 367-368
 630/632 cf. ll. 366-367

624 et 627 cf. l. 359
 639/643 cf. Is. 30, 10-11

628/629 cf. ll. 358-360

613 συνωδὰ] *servauimus cum cod., cf. praef. pp. XLV-XLVI* 623
 φύλον] *acc. cod. servauimus, cf. praef. p. XLIX* 630 τοὺς διεσπαρμένους]
suppleuimus 637 ἀβάλε *sine acc. cod., sed cf. IV 442* 638 πεπώκασι *cod., cf.*
praef. p. XLIV

Λέγει τοίνυν τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον ὧδέ που·
 Καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ἦλθον εἰς Βηθσφαγὴν
 πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ Ἰησοῦς ἀπέστειλεν δύο
 650 μαθητὰς λέγων αὐτοῖς· «Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν
 ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσετε ὄνον δεδεμένην καὶ
 πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. Καὶ ἐάν τις ὑμῖν
 εἴπη τί, ἐρεῖτε ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρειαν ἔχει.» Εὐθέως
 δὲ ἀποστέλλει αὐτούς. Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ
 655 ποιήσαντες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἤγαγον
 τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ
 ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν. Ὁ δὲ πλείστος
 ὄχλος ἔστρωσαν αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ, ἄλλοι δὲ
 660 ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ
 ὁδῷ. Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες
 ἔκραζον λέγοντες· «Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ· εὐλογημένος ὁ
 ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.»
 Καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐσείσθη ἡ πόλις ^{165^{va}}
 λέγουσα· «Τίς ἐστὶν οὗτος;»

665 Ταῦτα μὲν κατὰ καιροὺς ἰδίους τετελεσμένα τὸ εὐαγγέλι-
 ον ἀνιστόρησεν· ἄκουσον δὲ καὶ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου
 πρὸ πλείστων ὄσων ἐτῶν ἀπαραλλάκτως τὰ αὐτὰ προκη-
 ρύττοντος. Καὶ γὰρ που φησὶν· Χαῖρε σφόδρα θύγατερ
 Σιών· κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου
 670 ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτός, πρᾶος καὶ ἐπι-
 βεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Καὶ ἐξολοθρεύσει
 ἄρματα ἐξ Ἐφραὶμ καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξολο-
 θρευθήσεται τόξον πολεμικόν, καὶ πλήθος καὶ εἰρήνη ἐξ ἐ-
 θνῶν· καὶ κατάρξει ὑδάτων πολλῶν ἀπὸ θαλάσσης ἕως
 675 θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως διεκβολῶν γῆς. Καὶ σὺ ἐν
 αἵματι διαθήκης σου ἐξαπέστειλας τοὺς δεσμίους σου ἐκ
 λάκκου οὐκ ἔχοντος ὕδωρ.

Ἐπίστησον τοίνυν ὧ Ἰουδαῖε τοῖς εἰρημένοις καὶ διά-
 γνωθὶ τῆς προφητείας τὴν πρόρρησιν | οὐκ ἄλλω τινὶ ^{165^{vb}}
 680 προσαρμόττουσαν τὸ παράπαν ἢ μόνω τῷ σωτῆρι Χριστῷ
 καὶ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἐφ' ᾧ περ ἐδέδεκτο δηλονότι καὶ τὸ
 κατάλληλον πέρας.

Εἰς μὲν γὰρ τινὰ τῶν βεβασιλευκότων ἐν Ἰσραὴλ πρὸ

648/664 Matth. 21, 1-3 et 6-10   668/677 Zach. 9, 9-11   681 cf. I Tim. 1,
 17

648 βηθσφαγὴν *cod.*   653 τ[ ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. LII*   660
ante ὄχλοι duo litt. eras. in cod.   670 σώζων] *servavimus cum cod., cf. praef. p.*
 XLVI

τῆς τῶν Ἱεροσολύμων δηώσεως καὶ ληΐσεως καὶ τῆς εἰς
 685 Βαβυλῶνα καθόδου τῶν Ἰουδαίων πειρᾶσθαι ταύτην ἐξειλη-
 φέναι, πέφυκε κομιδὴ καὶ προδήλως ἠλίθιον, διότι μετὰ τὴν
 ἀπὸ Βαβυλῶνος ἄνοδον τοῦ λαοῦ τῆς προφητικῆς ὁ θε-
 σπέσιος Ζαχαρίας διέγνωσται χάριτος σαφῶς ἠξιωμένος.
 Εἰς δὲ τὸν Ζοροβάβελ ἀναφέρειν τὰ εἰρημένα πάλιν
 690 οὐχ'οἶόν τέ ἐστίν ὅπως οὖν. Προηγουμένως μὲν γὰρ ἀ-
 πείργεται τῆς ὑπολήψεως ταύτης ὁ Ζοροβάβελ, ὅτι περ ἐν
 τῷ δευτέρῳ μὲν ἔτει τῆς βασιλείας Δαρείου, πλὴν γεμὴν
 κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα τὸν παρ' Ἑβραίοις Νισσαῖν ὠνο-
 μασμένον, κατὰ δὲ Ῥωμαίους Ἀπρίλλιον, τῶν βασιλι-
 695 κῶν λέλογχεν θεσπισμάτων περὶ τῆς τοῦ θεοῦ νεῶ καὶ
 τῶν Ἱεροσολύμων οἰκοδομῆς ὡς ἡ κατὰ τὸν Ἔσδραν θεία ^{166^a}
 γραφὴ φησὶν, ὅς τῇ παντελεῖ τοῦ βασιλέως Δαρείου συνεργ-
 γία χρησάμενος οὕτως θᾶπτον ἀφίκετο τοῖς Ἱεροσολύμοις,
 ὥστε κατὰ τὸν ἕκτον μῆνα τοῦ αὐτοῦ δευτέρου ἔτους
 700 ὄνειδισμόν δέξασθαι περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ νεῶ δι-
 αρρήδην παρὰ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου Ἀγγαίου κατὰ
 πρόσωπον ῥαστώνης τὲ καὶ μελήσεως. Καὶ γὰρ φησὶν ὁ
 μακάριος Ἀγγαῖος τῆς προφητείας ἀρχόμενος· Ἐν τῷ δευ-
 τέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ
 705 μιᾷ τοῦ μηνὸς ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου
 τοῦ προφήτου λέγων· «Εἶπον πρὸς Ζοροβάβελ τὸν τοῦ
 Σαλαθιῆλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα καὶ πρὸς Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσε-
 δὲκ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν λέγων· Τάδε λέγει Κύριος παντο-
 κράτωρ· Ὁ λαὸς οὗτος λέγουσιν· "Οὐχ' ἔκει ὁ καιρὸς τοῦ
 710 οἰκοδομήσαι τὸν οἶκον Κυρίου." Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου
 ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου λέγων· Εἰ καιρὸς μὲν
 ὑμῖν ἐστὶν τοῦ οἰκεῖν ἐν οἴκοις ὑμῶν κοιλοστάθμοις, ὁ δὲ |
 οἶκος οὗτος ἐξηρήμωται; Καὶ νῦν τάδε λέγει Κύριος ^{166^b}
 παντοκράτωρ· Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὰς ὁδοὺς
 715 ὑμῶν· ἀνάβητε εἰς τὸ ὄρος καὶ κόψατε ξύλα καὶ οἷσατε καὶ
 οἰκοδομήσατε τὸν οἶκον Κυρίου, καὶ εὐδοκήσω ἐν αὐτῷ καὶ
 ἐνδοξασθήσομαι εἶπεν Κύριος.» Δι' ὧν τοίνυν εἶρηκεν ὁ
 προφήτης, ἔδειξεν ἐναργῶς ἐν τῷ ἕκτῳ μηνὶ τοῦ δευτέρου

686/688 cf. Zach. 1, 1   690/697 cf. I Esd. 4, 42 - 5, 6   703/717 Agg. 1,
 1-5 et 7-8

686 κομιδῆ] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLIX*   693 Νισσαῖν] *sic cod.,
 cf. praef. p. XLV*   (695)λέλογχεν] *scriptum est ἔτυχεν (an ut var. lectio? an ut
 scholion?) in marg. cod.*   702 ῥαστώνης] *servavit cum cod., cf. praef. p.
 XLVI*

720 ἔτους τῆς βασιλείας Δαρείου πρώτη τοῦ μηνὸς εἰς Ἱερο-
σόλυμα παρῆναι τὸν Ζοροβάβελ, πρὸς ὃν οὐχ' ἦκιστα καὶ
τοὺς τῆς προφητείας ἐποιεῖτο κατὰ πρόσωπον λόγους.

Ὁ μόντοι θεσπέσιος Ζαχαρίας κατὰ μὲν τὸ αὐτὸ δεύτε-
ρον ἔτος τῆς τοῦ Δαρείου βασιλείας εἰς τὴν προφητείαν
προεχειρίσθη, οὐκέτι γεμὴν καὶ κατὰ τὸν μῆνα τὸν ἕκτον
725 τῷ Ἀγγαίῳ παραπλησίως, ἀλλὰ δυσὶν ὅλοις μηνσὶ συμπα-
ρόντος τοῦ Ζοροβάβελ τοῦ Ἀγγαίου προγενέστερον ἐν
Ἱερουσαλήμ προφητεύσαντος, εἶθ' οὕτως κατὰ τὸν μῆνα τὸν
ὄγδοον ἐνήρξατο τῆς προφητείας ὁ Ζαχαρίας, ὡς καταμα- 166va
θεῖν ἐστὶν ῥάδιον ἐξ αὐτοῦ τῆς προφητείας τοῦ προοιμίου
730 – καὶ γὰρ φησιν· Ἐν τῷ ὄγδῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ
Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ
Βαραχίου υἱὸν Ἀδῶ τὸν προφήτην –, ὡς εὐδὴλον εἶναι καὶ
καταφανὲς πρὸ τοῦ προφήτην ὅλως ἀποφανθῆναι τὸν Ζαχα-
ρίαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀφίχθαι καὶ παρῆναι τὸν Ζοροβάβελ·
735 εἰ γὰρ κατὰ τὸν ἕκτον μῆνα τοῦ δευτέρου ἔτους ὁ
προφήτης Ἀγγαῖος ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ πρόσωπον τῷ
Ζοροβάβελ τοὺς θεῖους διεπόρθμευσε λόγους, ὁ δὲ τοι
θεσπέσιος Ζαχαρίας ἐν τῷ ὄγδῳ μηνὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους
ἐνήρξατο τῆς προφητείας, ἄρα προκατειληφῶς ἦν τὰ Ἱερο-
740 σόλυμα πολλῶ πρῶην ὁ Ζοροβάβελ.

Εἰ δὲ προκατειληφῶς ἦν πολλῶ πρῶην τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ
Ζοροβάβελ, οὐκ ἄρα περὶ αὐτοῦ τῇ Ἱερουσαλήμ ὁ προ-
φήτης Ζαχαρίας φησὶν· Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών·
κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς | σου 166vb
745 ἔρχεται σοὶ δίκαιος καὶ σώζων. Κομιδὴ γὰρ ἀσυνάρτητον
τοῦτο καὶ προφανῶς ἀνακόλουθον πέφηνεν· οὐ γὰρ ὡς ἤδη
τοῦ βασιλέως ἐληλυθότος τὲ καὶ φοιτήσαντος τοῖς Ἱεροσο-
λύμοις παρεγγυᾷ γάννυσθαί τε καὶ χαίρειν ὁ τοῦ προφή-
του λόγος, ἀλλ' ὡς ἐληλυθέναι καὶ φοιτῆσαι μέλλοντος
750 δῆπουθεν. Οὐκ ἄρα περὶ τοῦ Ζοροβάβελ ὁ προφήτης
φησὶν· πρὸ γὰρ τριῶν μηνῶν ἢ καὶ τεττάρων τῆς κατὰ τὴν
προφητείαν ἀρχῆς τοῦ Ζαχαρίου τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Ζορο-
βάβελ κατείληφεν.

Εἰ δὲ καὶ μετὰ δύο ἔτη καὶ περαιτέρω τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ

730/732 Zach. I, I   743/745 cf. ll. 668-670

734 ἀφίχθαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   745 σώζων] *servavimus*
cum cod., cf. praef. p. XLVI   κομιδὴ] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLIX*

- 755 παρουσίας τοῦ Ζοροβάβελ τὸ Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών
 φάναι τὸν προφήτην Ζαχαρίαν ἀναντιρρήτως εὐρήσωμεν, τί
 φαίης ἂν ὅλως τηνικάδε τὸ σύνολον; Καὶ γοῦν ἄθρει τί
 φησιν αὐτὸς ὁ προφήτης τῆς προφητείας ἀρχόμενος· Ἐν τῷ
 ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως
 760 ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν. Ταῦτα εἰπὼν καὶ
 τὰς ξένας ἐκεῖνας διαμέσου θεωρίας τῶν ἐφίππων ἀγγέλων
 καὶ τῆς | λυχνίας ἐφεξῆς καὶ τῶν ἄλλων μνησθεῖς καὶ ^{167^a}
 μυσταγωγήσας καὶ ἀναγράψας, προῖων κατόπιν φησὶν Καὶ
 ἐγένετο ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως
 765 ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τετάρτη τοῦ μηνὸς
 τοῦ ἐνάτου, ὃς ἐστὶν Χασλεῦ, ὁ παρὰ Ῥωμαίοις δηλονότι
 Νοέμβριος· ταῦτα πάλιν εἰπὼν καὶ πλείστων ὄσων ἐσο-
 μένων πραγμάτων προφητεύσας καὶ ἀναγράψας διαμέσου
 κατάλογον, εἶθ' οὕτως φησὶν Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών·
 770 κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται
 σοι πραῦς καὶ σώζων, ὡς εὐδηλον καὶ καταφανὲς εἶναι
 πρὸ δύο καὶ ἡμισυ ἐτῶν ταύτης τῆς προφητείας ἀνελη-
 λυθέναι καὶ παρεῖναι τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸν Ζοροβάβελ.
 Τοίγαρ τοι κατὰ πολὺ διώρισται καὶ πορρωτάτῳ καὶ μα-
 775 κρὰν τῆς ἐπὶ τὸν Ζοροβάβελ ὑπολήψεως προδήλως ὁ προ-
 φητικὸς λόγος, καὶ τὸ παράπαν εἰς τὸν Ζοροβάβελ ἀδύ-
 νατον αὐτὸν ἐξειληφέναι κατὰ τὴν οἴησιν καὶ δόξαν τῶν
 Ἰουδαίων.

- Πλὴν ἀλλὰ γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐξελήλεγκται σα- ^{167^b}
 780 φῶς ὁ Ἰουδαῖος κακῶς καὶ διεψευσμένως ὑπολαμβάνων.
 Οὔτε γὰρ χρήσασθαι πῶλῳ τὸν Ζοροβάβελ ἔφη τίς κατὰ
 τὴν θείαν γραφήν, οὔτε δὲ πολλῶν ἔθνῶν καὶ τῶν τῆς γῆς
 περάτων ἐβασίλευσε Ζοροβάβελ, καθά φησιν ὁ προφήτης
 Καὶ κατάρξει ὑδάτων πολλῶν ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης
 785 καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως διεκβολῶν γῆς, ὅπου γε μηδὲ τῆς
 Παλαιστίνης ἀπάσης εὐρηται βασιλεύσας, ἀλλὰ μόνης τῆς
 Ἰουδαίας, οὔτε δὲ πάλιν ἐν αἵματι διαθήκης αὐτοῦ δεσμίου
 ἐξαπέστειλεν ἐκ λάκκου οὐκ ἔχοντος ὕδωρ.

- Οὐκοῦν ἄρα πρόδηλόν ἐστιν καὶ καταφανὲς ὡς περὶ Χρι-
 790 στοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέως τῶν ὄλων ὁ προφήτης φησίν·

755 cf. ll. 668-669   758/760 cf. ll. 730-731   761/763 cf. *speciatim*
 Zach. 1, 8-17; 4, 1-14   763/766 Zach. 7, 1   769/771 cf. ll. 668-670; Matth.
 21, 5   784/785 cf. ll. 674-675   787/788 cf. ll. 675-677

771 σώζων] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*

Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών· κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ·
ιδού ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται σοι <δίκαιος> καὶ σώζων αὐ-
τός, πρᾶος καὶ ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.

Βασιλέα μὲν γὰρ αὐτὸν ὀνομάζει καὶ κατὰ τὸν Δανιήλ
795 εἰπόντα Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία | αἰώνιος, καὶ κατὰ τὸν 167ra
Ἡσαΐαν φάσκοντα Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυῖδ καὶ ἐπὶ τὴν
βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι αὐτὴν καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς
ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν κρίματι ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν
αἰῶνα χρόνον, δι' ὧν ἑκάτερος νοητὴν ἀλλ' οὐκ αἰσθητὴν
800 αὐτοῦ τὴν βασιλείαν αἰνίττεται.

Δίκαιον δ' αὐτὸν καὶ κατὰ τὸν Ἡσαΐαν εἰρηκότα καὶ ἔσται
δικαιοσύνη ἐζωσμένος τὴν ὀσφύν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸν
Δαυῖδ φάσκοντα καὶ αὐτὸν Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ
ἐμίσησας ἀνομίαν, ἐπεὶ καὶ Παῦλος περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ
805 μέγας ἀπόστολος· Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη
καὶ ἀπολύτρωσις.

Πρᾶον δὲ διότι καθὼς φησὶν πάλιν ὁ Ἡσαΐας ὡς πρόβα-
τον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος
αὐτὸν ἄφωνος· οὗτος οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ἐν τῇ
810 ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· φησὶν δὲ πού καὶ
αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος·
Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ | καρδίᾳ καὶ 167vb
εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

Σώζοντα δ' αὐτὸν ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα τὸ παρὰ
815 τοῦ ἀγγέλου τεθὲν αὐτῷ πρὸ τῆς συλλήψεως τοῦτο ση-
μαίνει· καὶ γὰρ ἐρμηνεύεται σώζων ἦτοι σωτήρ· Αὐτὸς
γάρ φησὶν ὁ ἄγγελος σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν
ἀνομιῶν αὐτοῦ.

Εἶτα φησὶν ὁ θεσπέσιος Ζαχαρίας· Καὶ ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ
820 ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Σαφῶς τοῦτο διὰ τῆς προκει-
μένης εὐαγγελικῆς ἱστορίας ἐγνώκαμεν, ἣ τὴν θνον καὶ τὸν
πῶλον ἐφιζάνοντα τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν εἰσεληλυ-
θέναι φησὶν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἄθρει δὴτα σαφῶς ὧ

791/793 cf. ll. 668-671 794 cf. ll. 791-792 795 Dan. 3, 100 796/799
Is. 9, 7 (cf. IV 359-362) 801 cf. l. 792 801/802 Is. 11, 5 803/804 Ps.
44, 8 805/806 I Cor. 1, 30 807 cf. l. 792 807/810 Is. 53, 7-8
812/813 Matth. 11, 29 814 cf. l. 792 816/818 Matth. 1, 21 819/820
cf. ll. 792-793 820/823 cf. ll. 655-664

792 δ[ίκαιος] πρᾶός cod. (cf. Matth. 21, 5), sed cf. l. 801 σώζων]
servauimus cum cod., cf. praef. p. XLVI 814 σώζοντα] servauimus cum cod., cf.
praef. p. XLVI 816 σώζων] servauimus cum cod., cf. praef. p. XLVI

Ἰουδαῖε τὴν ὁμοιότητα καὶ ταυτότητα τῶν τοῦ προφήτου
825 προρρήσεων καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ὑφηγήσεων.

Τί δὲ φησὶν ἐφεξῆς; *Καὶ ἐξολοθρεύσει ἄρματα ἐξ Ἐφραὶμ
καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξολοθρευθήσεται τόξον
πολεμικόν, καὶ πλῆθος καὶ εἰρήνη ἐξ ἔθνῶν.* Τηλαυγῶς ἡ
προφητεία τὰ διὰ Χριστοῦ γενησόμενα προκατήγγειλεν. Τίς
830 γὰρ ἄλλος ἐξ Ἰουδαίων ἐξωλόθρευσεν ἄρματα καὶ ἵππους ^{168^a}
ἐξ Ἱερουσαλήμ καὶ τόξον πολεμικόν, καὶ παντελῶς αὐτοὺς
ἀνδραποδώδεις καὶ δίκην ζῶων ἀλόγων ἀνερματίστους ἀ-
πέφηνεν πάσαις φυλαῖς καὶ γλώτταις καθυποταπτομένους,
835 καὶ τῷ πλήθει τῶν παντοδαπῶν καὶ διαφόρων ἔθνῶν ὁ-
μόνοϊαν καὶ συμφωνίαν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως πρυτα-
νεύσας; Τῶν γὰρ πολεμικῶν ἀρμάτων ἐξ Ἐφραὶμ, ἦτοι τῶν
δέκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ τῶν ἀποκληρωθέντων ἐν Σαμα-
ρεία, τὴν ὑστάτην ἀπὸ Χριστοῦ καὶ παντελεῖ καὶ τελείαν
840 διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἐξολόθρευσιν πεπονθότων καὶ
τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ ἵππων ἀφανισθέντων, ἔκτοτε μέχρι
τοῦ δεῦρο τῆ χρονιωτάτῃ διασπορᾷ καὶ ἀπεράντῳ δουλείᾳ
τὸ γένος ἅπαν ἐξεδόθη τῶν Ἰουδαίων.

Καὶ μηδεὶς οἰηθεῖ τὴν τοιαύτην διασάφησιν ἐναντίαν τῆς
845 προφητείας, ἅτε δὴ χαρὰν μὲν προκαταγγελλούσης ἐκείνης,
ἀθυμίαν δὲ καὶ λύπην ταύτης προβαλλομένης. Οὐ γὰρ τοῖς ^{168^b}
Ἰουδαίοις ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ Σιών ἦτοι τῇ Ἱερουσαλήμ παρα-
κελεύεται χαίρειν διὰ τὴν γενησομένην αὐτῇ δόξαν καὶ
περιφάνειαν ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ πάθει καὶ τῇ ἐκ νεκρῶν
850 ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος, ἅτε δὴ τῶν ἔθνῶν
πάντων ἐκεῖσε τούτου χάριν ἐπιφοιτᾶν καὶ συντρέχειν
μελλόντων ἐκ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης εἰς θέαν καὶ
προσκύνησιν τῶν ζωηφόρων τόπων, ὃ καὶ πεπεράτῳται
καὶ ζυμβέβηκε. Μᾶλλον γὰρ ἐστὶν δεῦρο γεγανθυμένην
855 ἰδεῖν ἢ πάλαι ποτὲ τὴν Σιών, ἦτοι τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ
κατοικούντων πιστῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ τοῖς μεγαλείοις
τοῦ σταυρωθέντος αὐθαιρέτως καὶ ἀναστάντος καὶ σώ-
σαντος τὸ ἀνθρώπινον· διὰ γὰρ τῶν περιεχόντων τὰ πε-
ριεχόμενα τροπικῶς ἐσήμανεν δήπουθεν.

860 Εἶτα φησὶν· *Καὶ κατάρξει ὑδάτων πολλῶν ἀπὸ θαλάσσης*

826/828 cf. ll. 671-674   830/831, 837 et 841 cf. ll. 826-828   847/848
cf. ll. 668-669   860/861 cf. ll. 674-675

826 εφρέμ' (sic) cod.

837 Ἐφραὶμ] εφραι (sic) cod. ^a. corr.

- ἕως θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως διεκβολῶν γῆς. Ὅρας
ὡς τὴν ἐξημμένην ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τοῦ Χριστοῦ
δεσποτείαν | σημαίνει, τῶν πανταχόσε γῆς καὶ θαλάσσης ^{168^{va}}
ἔθνων καθυποταγέντων αὐτοῦ τῷ κράτει καὶ σφῶν αὐτὸν
865 βασιλέα καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ὁμολογούντων καὶ δοξα-
ζόντων; Τὸ μὲν γὰρ ὑδάτων πολλῶν τὴν πληθύν δηλοῖ τῶν
διαφόρων ἔθνων, τὸ δὲ ἀπὸ ποταμῶν ἕως διεκβολῶν γῆς
τὴν ἀπ' ἄκρων αὐτῆς ἕως ἄκρων ἐμφαίνει τοῦ Χριστοῦ δε-
σποτείαν.
- 870 Παρεμπεδοῖ δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τῶν ἐπομένων ὁ νοῦς.
Μέτεισι γὰρ ὁ προφητικὸς λόγος πρὸς αὐτὸν λοιπὸν τὸν
Ἐμμανουὴλ καὶ σωτῆρα Χριστὸν καὶ φησὶν Καὶ σὺ ἐν
αἵματι διαθήκης σου ἐξαπέστειλας δεσμίους σου ἐκ λάκκου
οὐκ ἔχοντος ὕδωρ, τουτέστιν «Ὁ δικαιοτάτος σὺ καὶ
875 πρᾶος καὶ σώζων βασιλεὺς τῆς ὑπουρανῶν ἀπάσης κα-
τάρξης, ἐπειδὴ τὸ ἴδιον αἷμα δέδωκας ἀντάλλαγμα τῶν
ἀπάντων ἀνθρώπων, καὶ δεσμίους αὐτοὺς ὄντας ἐν τοῖς
μυχοῖς τοῦ ἄδου καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῷ χάει τῆς ἀθείας,
καὶ δίκας τινύντας τῶν σφῶν ἀμαρτημάτων καὶ δεινῶς |
880 τιμωρουμένους καὶ καθάπερ εἰς ἀνυπαρξίας χωροῦντας ^{168^{vb}}
ἠλευθέρωσας ἀμφοτέρωθεν.» Αἰνίττεται δὲ τὴν τοιαύτην διὰ
τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἐλευθερίαν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ
ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ
πατρός φάσκων πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πάντων ἡμῶν
885 σωτῆρα καὶ Κύριον Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν
δικαιοσύνῃ καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου καὶ ἐνισχύσω σε,
ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων ἀνοίξαι ὀ-
φθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους καὶ
ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει, καὶ μετ' ὀλίγα δὲ
890 πάλιν φησὶν Ἴδου τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους εἰς φῶς
ἔθνων, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, ὡς
λέγει Κύριος· «Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου καὶ ἐν ἡμέρᾳ
σωτηρίας ἐβοήθησά σοι καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνων
895 τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν ἐ-
ρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς "Ἐξέλθετε", καὶ τοῖς ἐν τῷ
σκότει "Ἀνακαλύφθητε"», καθά | που φησὶν καὶ Πέτρος τῶν ^{169^a}

866/867 cf. ll. 860-861 872/874 cf. ll. 675-677 874/875 cf. ll. 669-670
877 cf. l. 873 885/889 Is. 42, 6-7 890/896 Is. 49, 6 et 8-9 (cf. etiam
ll. 424-431)

862 ἀνὰ πᾶσαν] ἀναπασαν (*sine acc.*) *cod.* 875 σώζων] *servavimus cum*
cod., cf. *praef. p. XLVI*

ἀποστόλων ὁ κορυφαῖος· Ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ
 ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ἡμᾶς προσα-
 γάγη τῷ Θεῷ, θανατωθεῖς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεῖς δὲ
 900 πνεύματι· ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεῖς
 ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασι ποτέ.

Λάκκον τοίνυν ὕδωρ οὐκ ἔχοντα καὶ τὸν ἄδην ἐκάλεσεν
 ὁ θεῖος Ζαχαρίας ἅτε δὴ ζωῆς ἄμοιρον ὄντα – σύμβολον
 γὰρ ζωῆς ὑπάρχει τὸ ὕδωρ, ὅπερ οὐκ εἶχεν οὗτος λάκκος
 905 –, ἔτι γεμῆν καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἀθειᾷ πτώσιν ὠνόμασεν, καθά
 που διὰ φωνῆς Ἱερεμίου φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός· Δύο καὶ
 πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπεν, πηγὴν
 ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμ-
 μένους, οἱ οὐ δυνήσονται ὕδωρ κατέχειν.

910 Τὸ δ' αὖ ἐν αἵματι διαθήκης σου ταυτόν ἐστὶν ἀπαραλ-
 λάκτως τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο τὸ
 θεῖον καὶ μυστικὸν εἰπόντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Πίετε
 ἐξ αὐτοῦ πάντες· | τοῦτό ἐστὶν τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς ^{169^b}
 διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφε-
 915 σιν ἁμαρτιῶν.

Εὐκαίρως δὲ λίαν τέθειται νῦν τὸ Καὶ σὺ ἐν αἵματι
 διαθήκης σου ἐξαπέστειλας δεσμίους σου ἐκ λάκκου οὐκ ἔ-
 χοντος ὕδωρ. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις
 ἄφιξιν αὐτοῦ καὶ παρουσίαν εὐηγγελίσατο προσεχῶς, πα-
 920 ρευθὺς δὲ καὶ θάπτον ἰστόρηται γεγονέναι καὶ τὸ σωτήριον
 πάθος, παροτρυνθέντων εἰς κότον ἄρτι καὶ μάλλον τῶν
 Ἰουδαίων· τούτου χάριν ὁ προφήτης τῷ εὐαγγελίῳ συμ-
 φώνως κατὰ συνάφειαν καὶ τὰ τοῦ πάθους προεῖπεν.

Εἶτα φησὶν Καθίσεσθε ἐν ὄχυρώματι δέσμοι τῆς συ-
 925 ναγωγῆς, καὶ ἀντὶ μιᾶς ἡμέρας παροικίας σου διπλᾶ ἀντα-
 ποδώσω σοι, τουτέστιν «Οἱ πεπεδημένοι πρότερον ὄντες
 ἐν τῇ συναγωγῇ τοῦ θανάτου καὶ τῷ δεσμῷ τῆς ἁμαρτίας
 ἦγουν ἐπὶ τῷ λάκκῳ τῷ οὐκ ἔχοντι ὕδωρ καὶ παρ' ἐμοῦ
 930 δευτέραν παρουσίαν | καὶ διπλῆν εὐρήσετε τῆς τε κατὰ τὸν ^{169^a}
 ἄδην κακώσεως καὶ τῆς κατὰ τὸν βίον παροικίας σαφῶς

897/901 I Petri 3, 18-20 902 et 904 cf. ll. 873-874 906/909 Ier. 2, 13
 910 cf. ll. 872-873 912/915 Liturgiae S. Basilii et S. Iohannis Chrysostomi,
 Ἱερατικόν, Athènes 1977, pp. 179 et 125; cf. Matth. 26, 27-28 916/918
 cf. ll. 872-874 924/926 Zach. 9, 12 927 cf. ll. 924-925 928 cf. ll. 917-
 918 930/931 cf. l. 925

921 παροτρυνθέντων *cod. a. corr.*

τὴν ἀντάμειψιν ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ μετὰ καὶ πάντων τῶν ὅσοι γε τῷ ὀνόματί μου πιστεύσουσι, τοῖς τῶν ἐμῶν ἀποστόλων μαθητευθέντες διδάγμασιν.»

- 935 "Ὅθεν ἀμέσως ἐπήγαγεν· Διότι ἐνέτεινά σε ἐμαυτῷ Ἰούδα ὡς τόξον, ἐπλησα τὸν Ἐφραὶμ καὶ ἐξεγερῶ τὰ τέκνα σου Σιών ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων. Ἐνταῦθα διαστέλλει τοὺς ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὸν σωτῆρα Χριστὸν πεπιστευκότας, ἤτοι τοὺς ἁγίους δώδεκα ἀποστόλους, καὶ μέντοι καὶ
940 τοὺς ἑβδομήκοντα μαθητάς, οὓς καὶ τέκνα τῆς Σιών ὀνομάσας ἐπὶ τὰ τέκνα στρατοπαιδεῦσαι κατεπαγγέλλεται τῶν Ἑλλήνων· Ἰούδαν γὰρ αὐτοὺς καὶ Ἐφραὶμ προσηγόρευσεν, ταῖς τοῦ Ἰσραὴλ δυνατωτέραις φυλαῖς καὶ καθολικωτέραις ὕστερον ἀποφανθείσαις ὀνομασίαις χρησάμενος κατὰ τὸ
945 σῦνηθες τοῖς προφήταις, ἐπεὶ περ ἐκ τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ | ἐπεφύκεισαν οἱ μαθηταὶ τοῦ σωτῆρος, οἱ καθάπερ ἀναντα- 169vb γώνιστοι στρατιῶται καὶ πρόμαχοι τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων θαρραλέως ἐξηγέρθησαν καὶ παρετάξαντο κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν ὕθλων καὶ μύθων, ἀκροβολίζοντες αὐ-
950 τοὺς τόξου δίκην καὶ θανατοῦντες.

- Συνάδει μενοῦν καὶ τὰ ἐπόμενα τοῖς ἀνόπιν ὡς παντὶ τῷ βουλομένῳ καταμαθεῖν ἐστὶν ῥάδιον. Προαγορεύεται γὰρ διὰ πάντων ἢ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος διὰ τῶν θείων ἀποστόλων γενησομένη νίκη κατὰ τῆς ἀθείας τῶν
955 παρ' Ἑλλησι βασιλέων καὶ ῥητόρων καὶ φιλοσόφων· οὐχ' ἦκιστα δὲ τῷ φάναι διότι λίθοι ἅγιοι κυλίνονται ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἄλλους τινάς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὸ παράπαν, ἀλλ' ἢ τοὺς θεσπεσίους ἀποστόλους ἐδήλωσεν διὰ τὸ μηδαμόθεν πρὸς τὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἐμποδισθῆναι
960 πορείαν, ἀλλὰ δίκην λίθων ὠκυτάτως ἐπὶ τὸ πρηνὲς φερομένων πᾶσαν μέλλειν ἀκωλύτως τὴν οἰκουμένην διάττειν. |

- Σὺ δὲ εἶπέ μοι ὦ Ἰουδαίε· τιδῆποτε μὲν ἀνωτέρω καὶ 170^a
προσεχῶς φάσκων Καὶ ἐξολοθρεύσει ἄρματα ἐξ Ἐφραὶμ καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξολοθρευθήσεται τόξον
965 πολεμικόν, αὐτίκα καὶ θάπτον φησὶν Διότι ἐνέτεινά σε ἐμαυτῷ Ἰούδα ὡς τόξον, ἐπλησα τὸν Ἐφραὶμ καὶ ἐξεγερῶ

935/937 Zach. 9, 13 940 cf. Luc. 10, 1 et 17 940/942 cf. ll. 935-937
950 cf. l. 936 956/957 Zach. 9, 16 960 cf. l. 956 963/965 cf. ll. 826-828 965/967 cf. ll. 935-937

933] πιστεύουσιν *cod. a. corr.* 941 στρατοπαιδεῦσαι] *servanivimus cum cod., cf. praef. p. XLV* 951 Συνάδει] *servanivimus cum cod., cf. praef. p. XLV* 961 διάττειν] *servanivimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*

τὰ τέκνα σου Σιών ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων ; "Εοικεν ὁ
 ταῦτα λέγων ἑαυτῷ προφανῶς ἀντιφάσκων, εἶπερ ἐκ τῶν
 αὐτῶν ἐξολοθρεῦσαι φησὶν ἄρματα καὶ τόξον τὲ καὶ ἵππον,
 970 καὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ πάλιν ἐντέλλειν ὡσπερ τόξον καὶ
 ἐξεγείρειν ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων. Τί οὖν ἐρεῖς πρὸς
 τὴν εὐρισκομένην, ὅσον ἐκ τῆς προχείρου σημασίας, τῷ
 προφῆτῃ ἀντίφασιν; Ἄρα μὴ τὸν προφῆτην οὐκ ἔμφρονα
 λέγειν οἰθηθήσῃ καὶ καταγγείλῃς; Ἄπαγε τῆς τοιαύτης ἀ-
 975 τοπωτάτης οἰήσεως· ἀσεβὲς γὰρ ὅλως ὑπολαμβάνειν τὰ τοῦ
 παναγίου πνεύματος ἀπηχήματα μὴ λελέχθαι κατὰ πᾶσαν
 ἀκολουθίαν κατάλληλον καὶ προσήκουσαν | καὶ πλήρη θείας ^{170^b}
 εἶναι σοφίας τὲ καὶ συνέσεως. Οὐκοῦν εἰκότως εἰρήκαμεν
 τὸ μὲν Ἐξολοθρεύσει ἄρματα ἐξ Ἐφραὶμ καὶ ἵππον ἐξ Ἰε-
 980 ρουσαλήμ τὸν κατὰ τῶν Ἰουδαίων θεῖον κότον ση-
 μαίνειν, πάσης μαχίμου καὶ πολεμικῆς ἀποστερηθέντων
 ἰσχύος καὶ δίκην ἀνδραπόδων τοῖς ἔθνεσι πᾶσι καθυποτατ-
 τομένων· τὴν γὰρ τοιαύτην δόξαν καὶ τὰ πράγματα μαρτυ-
 ροῦσι. Τὸ δὲ γε πάλιν εἰπεῖν Ἐνέτεινά σε ἑμαυτῷ Ἰούδα
 985 ὡς τόξον, ἔπλησα τὸν Ἐφραὶμ καὶ ἐξεγερωῶ τὰ τέκνα σου
 Σιών ἐπὶ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων τὴν τῶν ἀποστόλων καὶ
 μαθητῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Θεοῦ κατὰ τῶν Ἑλλη-
 νικῶν δογμάτων στρατολογίαν δηλοῖ καὶ παράταξιν, ὑφ' ὧν
 ἅπας ἡττημένος ὁ κόσμος τῇ συμμαχίᾳ τοῦ φήσαντος Ἐγὼ
 990 νενίκηκα τὸν κόσμον, τῆς πολυθέου πλάνης ἠλευθερώθη,
 τῶν πανταχόσε γῆς καὶ θαλάττης εἰδωλικῶν στηλῶν καὶ
 βωμῶν καθαιρεθέντων ἄρδην.

969/971 cf. ll. 963-967

989/990 Ioh. 16, 33

979/980 cf. ll. 963-964

984/986 cf. ll. 965-967

Ἐπειδὴ δὲ φησὶν τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον·
 | Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας ^{170^a}
 Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπεν· «Τί θέλετέ μοι
 δοῦναι, καγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν.» Οἱ δὲ ἔστησαν
 5 αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. Καὶ ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν
 ἵνα αὐτόν παραδῶ. Ἔδωκεν δὲ καὶ σημεῖον αὐτοῖς λέγων·
 «Ὅν ἐὰν φιλήσω αὐτός ἐστίν· κρατήσατε αὐτόν.» Καὶ
 προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ εἶπεν «Χαῖρε ῥαββί», καὶ κατε-
 φίλησεν αὐτόν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη· «Ἐταῖρε ἐφ' ᾧ πάρει;»
 10 Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν
 καὶ ἐκράτησαν αὐτόν, – σαφῶς δὲ εὐρήσεις καὶ τὸν θε-
 σπέσιον προφήτην Ζαχαρίαν καὶ τοῦτο προκαταγγείλαντα·
 καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ προσώπου Χριστοῦ πάλιν φησὶν· Καὶ
 λήψομαι τὴν ῥάβδον μου τὴν καλὴν καὶ ἀπορρίψω αὐτὴν
 15 τοῦ διασκεδάσαι τὴν διαθήκην μου, ἣν διεθέμην πρὸς
 πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς· καὶ διασκεδασθήσεται ἐν τῇ
 ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καὶ γνώσονται οἱ Χαναναῖοι τὰ πρόβατα τὰ
 φυλασισόμενά μοι ὅτι λόγος Κυρίου ἐστίν. Καὶ ἐρῶ πρὸς ^{170^b}
 αὐτούς· «Εἰ καλὸν ἐνώπιον ὑμῶν ἐστίν, δότε τὸν μισθόν
 20 μου ἢ ἀπείρασθε»· καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα
 ἀργυρίους. Καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς με· «Κάθες αὐτοὺς εἰς
 τὸ χωνευτήριον καὶ σκέψαι εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὃν τρόπον
 ἐδοκιμάσθην ὑπὲρ αὐτῶν.» Καὶ ἔλαβον τοὺς τριάκοντα
 ἀργυρίους καὶ ἐνέβαλον αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον Κυρίου εἰς
 25 τὸ χωνευτήριον, καθὰ συνέταξέν μοι Κύριος.
 Μικρὸν μὲν ἀνόπιν ἔφασκεν Καὶ λήψομαι ἐμαυτῷ δύο
 ῥάβδους, τὴν μίαν ἐκάλεσα Κάλλος καὶ τὴν ἐτέραν ἐκάλεσα
 Σχοίνισμα, ταύτας δὲ εἶναι τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν Κάλλος
 ὀνομασθεῖσαν καὶ τὴν ἐξ Ἰουδαίων ἔκπαλαι Σχοίνισμα
 30 προσαγορευομένην· νῦν δὲ φησὶν· Καὶ λήψομαι τὴν ῥάβδον
 μου τὴν καλὴν καὶ ἀπορρίψω αὐτὴν τοῦ διασκεδάσαι τὴν
 διαθήκην μου, ἣν διεθέμην πρὸς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς
 γῆς. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· «Μνηστεύσομαί» φησὶν
 «καὶ νυμφεύσομαι | τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν καὶ ἐκτενῶ ^{171^a}
 35 αὐτὴν καθάπερ ῥάβδον τῇ δεξιᾷ μου καὶ πλατυνῶ τὰ

2/11 Matth. 26, 14-16 et 48-50 13/25 Zach. II, 10-13 23/25 cf. Matth.
 27, 9-10 26/29 Zach. II, 7 30/33 cf. II, 13-16

3 Ἰσκαριότης *cod.*
 33 φησι *cod. a. corr.*

32 ἣν διεθέμην] *iteravit et postea primum exprunxit cod.*

κλήματα αὐτῆς πανταχόσε τῆς οἰκουμένης, καὶ διασπερῶ ἐν αὐτῇ τὴν καινὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην πρὸς πάντα τὰ ἔθνη καθολικῶς, ἀλλ' οὐχ' ἐνὶ καὶ μόνῳ καθάπερ πάλαι τῷ γένει τῶν Ἰουδαίων ἀποκεκληρωμένως καὶ μερικῶς.» Τὸ μὲν
 40 γὰρ λήψομαι κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν τὸ μνηστεύσομαι ἦτοι τὸ νυμφεύσομαι σημαίνει, τὸ δὲ διασκεδάσαι οὐχὶ τὸ ἀφανίσει, ἀλλὰ τὸ διασκορπίσει καὶ διασπείρει τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου σαφῶς.

Διὸ φησὶν· Καὶ διασκεδασθήσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καὶ
 45 γνῶσονται οἱ Χαναναῖοι τὰ πρόβατα τὰ φυλασσόμενά μοι ὅτι λόγος Κυρίου ἐστίν. Τοῦ γὰρ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος εἰς πᾶσαν διαδραμόντος τὴν οἰκουμένην, τὰ πλήθη τῶν πανταχόσε γῆς καὶ θαλάττης ἔθνῶν, οὓς Χαναναίους φησὶν διὰ τὸ πάντα πεπληρῶσθαι γνωμικῆς πονηρίας καὶ τρόπων
 50 ἔχειν φαυλότητα τῆνικαδε καὶ τούτου χάριν ὑπὸ κατάραν ^{171^b} εἶναι καθάπερ τὸν Χαναάν, ἔγνωσαν ὄντως ὅτι λόγος Κυρίου ἐστίν, καὶ οἶά τινα θρέμματα τῇ τοῦ ποιμαίνοντος ἀπορία ἐστᾶσιν ἀπεκδεχόμενοι τὸν νομέα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπεφάνθησαν φυλαττόμενα, τουτέστιν προσδοκῶντα
 55 τὸν ἀληθινὸν ποιμένα Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν.

Εἶτα φησὶν· Καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς· «Εἰ καλὸν ἐνώπιον ὑμῶν ἐστίν, δότε τὸν μισθὸν μου ἢ ἀπέιπασθε»· καὶ ἔστησαν τὸν μισθὸν μου τριάκοντα ἀργυρίους. Ἐπειδὴ τῷ πρόβατα τοὺς πεπιστευκότας καλέσαι ποιμένα πάντως ἑαυ-
 60 τὸν ἀνέφηνεν κατὰ τὸ ἀκόλουθον, πᾶς δὲ νομεὺς θρεμμάτων ὠρισμένον τινὰ πεποίηται τὸν ἐπὶ τούτῳ μισθὸν τουτέστιν χάριν, φησὶν· «Καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς· Ἐἰ αἰρετὸν ὑμῖν εἶναι δοκεῖ τοῦ ποιμαίνεσθαι παρ' ἐμοῦ καὶ πρόβατα τῆς ἐμῆς ὀνομάζεσθαι ποιμνης, ἢ διαστείλατε καὶ γνωρίσα-
 65 τε τὸν ἐπὶ τῇ ποιμαντικῇ ἐπιμελείᾳ | μισθὸν μου, καθυπι- ^{171^a} σχνούμενοι διδόναι μοι καὶ τὰς ὑμῶν ψυχὰς διὰ τῆς καλῆς ὁμολογίας εὐκαίρως, ἢ μὴδὲ ποιμαίνεσθαι βουληθῆτε παρ' ἐμοῦ τὸ παράπαν. Εἶπατε· τοίνυν» φησὶν «καὶ καθομολογήσατε τὸ τῆς πίστεως ὑμῶν ἀσφαλές, εἶπερ ὑπ' ἐμοῦ
 70 προαιρεῖσθε ποιμαίνεσθαι, καὶ μὴ καθάπερ ὁ πάλαι μαθητῆς ἐμὸς ἦτοι πρόβατον πεφηνῶς Ἰούδας ὁ δειλαιοῦ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων προτεινάντων αὐτῷ τριάκοντα ἀργυρίους μισθὸν εἴληφεν τῆς ἐμῆς προδοσίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀρνήσεσθέ με μετὰ μικρὸν ὕστερον, δελε-

37 cf. II. 31-32   40/41 cf. II. 30-31   44/46 cf. II. 16-18   48 cf. I. 45
 51/54 cf. II. 45-46   56/58 cf. II. 18-21   59 cf. I. 45   62/67 cf. II. 56-
 57   63 cf. I. 45   73 cf. Matth. 26, 15 et I. 57

- 75 ασθέντες ὑπὸ τινος ὑποσχέσεως κοσμικῆς τῶν ἀπίστων.»
 Εἶτα δεικνὺς τῆς προρρήσεως τὴν ἀλήθειαν οὕτως φη-
 σίν· Καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς με· «Κάθες αὐτοὺς εἰς τὸ
 χωνευτήριον καὶ σκέψαι ὅτι δόκιμόν ἐστιν, ὃν τρόπον
 ἐδοκιμάσθην ὑπὲρ αὐτῶν.» Καὶ ἔλαβον τοὺς τριάκοντα
 80 ἀργυρίους καὶ ἐνέβαλον αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον Κυρίου εἰς
 τὸ χωνευτήριον καθὼς | συνέταξέν μοι Κύριος. Ἐδοκιμάσθη ^{172^b}
 σαφῶς ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν τοῦ Ἰούδα προδοσίαν καὶ τὴν
 τῶν Ἰουδαίων κατάσχεσιν οἷά τις ἐν καμίνῳ χρυσοῦ καθα-
 ρώτατος, ἐμπυόμενος, μυκτηριζόμενος, ῥαπιζόμενος, κα-
 85 λάμῳ τὴν ἄχραντον παιόμενος κεφαλὴν καὶ τ' ἄλλα πάσχων
 τῆς Ἰουδαϊκῆς εἰς αὐτὸν παροινίας, καὶ μέντοι καὶ τῷ ἰκρίῳ
 προσηλωθεὶς καὶ χερσὶ καὶ ποσὶ προσηκόμενος ἦλους ὑπὲρ
 ἡμῶν. Πρὸς γὰρ τὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς πρῶτος
 αὐτὸς ἠγωνίσαστο κράτος, καὶ πρῶταθλος ἐγεγόνει τοῖς
 90 θείοις καὶ σωτηριώδεσιν ἐγκαρτερήσας παθήμασι, καὶ
 ταύτῃ τοι πᾶσιν ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν ἵνα ἐπακο-
 λουθήσωμεν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο φησίν· Κάθες
 αὐτοὺς εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ σκέψαι εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὃν
 τρόπον ἐδοκιμάσθην ὑπὲρ αὐτῶν. Εἰρωνικὸν τὸν λόγον
 95 οἰητέον τῆς τοῦ ἀργύρου δοκιμασίας· δηλοῖ γὰρ ἐντεῦθεν
 καὶ τῶν δεδωκότων καὶ τοῦ λαβόντος τὴν ἄνοιαν. ^{172^a}
 Εἶτα φησίν Καὶ ἀπέρριψεν τὴν ῥάβδον τὴν δευτέραν τὸ
 Σχοίνισμα τοῦ διασκεδάσαι τὴν διαθήκην τὴν ἀναμέσον
 Ἰούδα καὶ ἀναμέσον Ἰσραὴλ, τουτέστιν «Τοὺς ἐξ Ἰουδαίων
 100 πιστεύσαντας ἦτοι τοὺς θεσπεσίους ἀποστόλους καὶ μαθη-
 τὰς ἐξαπέσταλκεν εἰς τὸ κήρυγμα – τοῦτο γὰρ σημαίνειν
 τὸ ἀπέρριψεν οἰητέον –, ἵνα δι' αὐτῶν διασκορπίσῃ καὶ
 κατασπείρῃ πρὸς ἅπαντα τὸν κόσμον καὶ κατὰ τῆς παλαιᾶς
 διαθήκης τῆς μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ ἦτοι τῷ Ἰούδα πάλαι δο-
 105 θεΐσης ἀφωρισμένως.»

Ἄλλὰ ἀθρήσωμεν καὶ τὰς λοιπὰς προφητικὰς προρρήσεις
 παραπλησίους καὶ ταυτὰς δὲ μᾶλλον εἰπεῖν οὔσας παρὰ τὸ
 τοῦ χρόνου διάφορον ταῖς εὐαγγελικαῖς εἰσηγήσεσιν.

Περὶ, μενοῦν τῆς ἐν τῷ σταυρῷ προσηλώσεως τῶν

77/81 cf. ll. 21-25 83 cf. Prov. 17, 3 84/86 cf. Matth. 26, 67 et 27, 30;
 Marc. 14, 65 et 15, 19; Ioh. 19, 3 86/87 cf. Matth. 27, 35; Marc. 15, 24; Luc.
 23, 23; 24, 39-40; Ioh. 19, 18; 20, 20 et 25 91/92 cf. I Petri 2, 21 92/94
 Zach. 11, 13 97/99 Zach. 11, 14 102 cf. l. 97 103/104 cf. ll. 98-99

110 ἀχράντων αὐτοῦ χειρῶν καὶ ποδῶν καὶ τοῦ κερματισμοῦ
 τῶν ἱματίων προκατήγγειλεν ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου Χρι-
 στοῦ τοῦ πεπονθότος ἐκουσίως ὑπὲρ ἡμῶν ὁ θεῖος Δαυῖδ
 | ὧδέ που φάσκων· Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί, συ- 172^b
 ναγωγῇ πονηρευομένων περιέσχον με, ὠρυξαν χεῖράς μου
 115 καὶ πόδας μου. Ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστέα μου, αὐτοὶ δὲ
 κατενόησαν καὶ ἐπίδον με. Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου
 ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Ταῦτα
 γὰρ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀρμόττει τὸ σύνολον ἢ
 μόνῳ τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ φιλανθρώπως ὑπὲρ ἡμῶν
 120 ὡς παντί τῷ σαφές.

Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ζωηφόρου πάθους
 ἀλλοιώσεως τῆς ἡμέρας τοῦ γεγονέναι κατὰ τὴν ἕκτην
 ὥραν σκότος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης ὁ
 θεσπέσιος Ζαχαρίας προηγόρευσε εἰρηκῶς· Καὶ ἔσται ἐν
 125 ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· οὐκ ἔσται φῶς, ἀλλὰ ψύχος καὶ πάγος·
 ἔσται μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ, καὶ
 οὐχ' ἡμέρα καὶ οὐ νύξ καὶ πρὸς ἐσπέραν ἔσται φῶς. Καὶ
 ταῦτα γὰρ οὐ περὶ τινος ἄλλης ἡμέρας προφητευθῆναι τὸ
 παράπαν ὑποληπτέον, ἀλλ' ἢ περὶ μόνης | ἐκείνης τῆς ὄντως 172va
 130 προφητευομένης ἡμέρας τοῦ σωτηρίου πάθους, ἐν ἧ μὴ
 φέρων ὁ αἰσθητὸς ἥλιος πάσχοντα καθορᾶν τὸν νοητὸν καὶ
 ἀνέσπερον καὶ κτίστην τῶν ἀπάντων, τὰς τοῦ φωτὸς αὐτοῦ
 συνέστειλεν ἀκτίνας, τὴν κατὰ τῶν μαιφόνων ἀγανάκτησιν
 ἐνδεικνύμενος.

135 Οὐκοῦν περὶ τῆς ἄλλης (εὐ)αγγελικῆς ὑπογραφῆς τοῦ
 σωτηρίου πάθους διαληψώμεθα καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν
 προδιαγράφοντα ταύτην παροίσωμεν. Καὶ γὰρ που δι-
 αρρήδην μεγαλοφώνως φησὶν· Οὕτως λέγει Κύριος· «Ποῖον
 τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν ᾧ
 140 ἐξαπέστειλα αὐτήν; Ἦ τίνι ὑπόχρεως ὦν πέπρακα ὑμᾶς;
 Ἴδου ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν
 ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Τί ὅτι ἦλθον καὶ οὐκ ἦν
 ἄνθρωπος, ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰ-
 σχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ῥύσασθαι; ἢ οὐκ ἰσχύω τοῦ ἐξε-

113/117 Ps. 21, 17-19; cf. Matth. 27, 35; Marc. 15, 24; Luc. 23, 34; Ioh. 19,
 24 122/123 cf. Matth. 27, 45; Marc. 15, 33; Luc. 23, 44 124/127 Zach.
 14, 6-7 130 cf. I. 125 138/183 Is. 50, 1 - 51, 5

125 ψύχος] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX* 133 ἀκτίνας] *acc. cod.*
servavitimus, cf. praef. p. XLIX 135 ἀγγελικῆς *cod.* 139 ᾧ] *sic cod., cf.*
autem I 444, 48t et 577

- 145 λέσθαι; Ἴδου τῆ ἀπειλῇ μου ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν καὶ
θήσω ποταμοὺς ἐρήμους, | καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθύες ^{172^{vb}}
αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδωρ καὶ ἀποθανοῦνται ἐν δίψῃ,
καὶ ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ θήσω ὡς σάκκον τὸ
περιβόλαιον αὐτοῦ.» Κύριος δίδωσί μοι γλώσσαν παιδείας
150 τοῦ γινῶναι ἐν καιρῷ ἠνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, ἔθηκέν μοι
πρωῖ, προσέθηκέν μοι ὠτίον ἀκούειν· καὶ ἡ παιδεία Κυ-
ρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ οὐδὲ
ἀντιλέγω. Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ
σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀ-
155 πέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων· καὶ Κύριος βοηθός
μου ἐγένετο, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ
πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν καὶ ἔγνων ὅτι οὐ μὴ
αἰσχυνθῶ, ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με. Τίς ὁ κρινόμενός
μοι; ἀντιστήτω μοι ἅμα· καὶ τίς ὁ δικαιούμενος; ἐγγισάτω
160 μοι. Ἴδου Κύριος βοηθός μου· τίς κακώσει με; Ἴδου πάντες
ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς καταφάγεται
ὑμᾶς. Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; | Ἐπακουσάτω ^{173^a}
τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ· οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει,
οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεποιθήσατε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου
165 καὶ ἀντιστηρίξασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἴδου πάντες ὑμεῖς πῦρ
καίετε καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ
πυρὸς ὑμῶν καὶ τῆ φλογὶ ἧ ἐξεκαύσατε· δι' ἐμὲ ἐγένετο
ταῦτα ὑμῖν, ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. Ἀκούσατέ μου οἱ
διώκοντες τὸ δίκαιον καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον, ἐμβλέψα-
170 τε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν
βόθρον τοῦ λάκκου ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ
τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς· ὅτι
εἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν καὶ ἠύλόγησα αὐτὸν καὶ ἠ-
γάπησα αὐτὸν καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. Καὶ σὲ νῦν παρακα-
175 λέσω Σιών καὶ παρεκάλεσα πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς καὶ
θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς ὡς παράδεισον καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς
αὐτῆς ὡς παράδεισον Κυρίου· εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα
εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολόγησιν καὶ φωνὴν αἰνέσεως.
Ἀκούσατέ μου | ἀκούσατέ μου λαός μου, καὶ βασιλεῖς πρὸς ^{173^b}
180 με ἐνωτίσασθε· ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ
κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου,
καὶ ἐξελεύσεται εἰς φῶς τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν
βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιούσιν.
- Ἄλλὰ τοῦτο μὲν τὸ χωρίον ἅπαν τῆς προφητείας ἀνόπιν
185 χρειωδῶς διεσάφησεν τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, ἐναργῶς ἀπε-

λέγξας καὶ παραστήσας τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποπληξίαν καὶ ἀσέβειαν καὶ ἀπόπτωσιν, καὶ τῶν εἰς Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν πεπιστευκότων ἔθνῶν τὴν ἔκπαλαι προκατηγγελημένην εἴσοδον τὴν καὶ κλήσιν. Οὐκοῦν ταῦτα μὲν, ἵνα μὴ
 190 καταφωραθῶμεν παλιλλογοῦντες, παρήσωμεν· ἀθρήσωμεν δὲ πῶς συνωδὰ τούτοις φησὶν τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον. Ἔχει γὰρ οὕτως· Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς
 195 καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτησαν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ὅπως θανατώσωσιν αὐτόν, ^{173^a} καὶ οὐχ'εὐρον. Ὑστερον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομαρτυρες εἶπον· «Οὗτος ἔφη· Ἐδύναμαι καταλύσαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομησαι αὐτόν.» Τότε
 200 ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν, οἱ δὲ ἐρράπισαν λέγοντες· «Προφήτευσον ἡμῖν Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σε;» Πρωΐας δὲ γενομένης συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ θανατώσαι αὐτόν· καὶ δήσαντες αὐτόν
 205 ἀπήγαγον καὶ παρέδωκαν Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον συνήγαγον ἐπ'αὐτόν ὅλην τὴν σπεῖραν. Καὶ ἐκδύσαντες αὐτόν περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην, καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν
 210 κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐνέπαιζον αὐτῷ λέγον- ^{173^b}τες· «Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων», καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτόν ἔλαβον τὸν κάλαμον καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἐνέπαιζαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτόν τὴν χλαμύδα καὶ ἐνέδυσαν αὐτόν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀπήγαγον
 215 εἰς τὸ σταυρῶσαι. Σταυρώσαντες δὲ αὐτόν διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ βάλλοντες κλῆρον, καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτόν ἐκεῖ. Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην· οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τότε συσταυροῦνται αὐτῷ δύο λησταί, εἷς ἐκ
 220 δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων. Ἀπὸ δὲ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης. Ὁ δὲ

192/236 Matth. 26, 57-59-61.67-68; 27, 1-2.27-31.35-38.45.50-53.57-60

191 συνωδὰ] *servavit cum cod.*, cf. *praef.* pp. XLV-XLVI 198 καταλύσαι] *acc. cod. servavit cum cod.*, cf. *praef.* p. L 220 λησταί] *servavit cum cod.*, cf. *praef.* p. XLVI

Ἰησοῦς κράξας φωνῇ μεγάλη ἀφήκεν τὸ πνεῦμα. Καὶ ἰδοὺ
 τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως
 225 κάτω, καὶ ἡ γῆ ἐσχίσθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ
 μνημεῖα ἠνεώχθησαν καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων
 ἀγίων | ἠγέρθη· καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ^{174^a}
 ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν καὶ ἐνεφα-
 νίσθησαν πολλοῖς. Ὁψίας δὲ γενομένης ἦλθεν ἄνθρωπος
 230 πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας, τὸ ὄνομα Ἰωσήφ, ὃς καὶ αὐτὸς
 ἐμαθήτευσεν τῷ Ἰησοῦ· οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ
 ᾗτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ λαβὼν τὸ σῶμα Ἰωσήφ
 ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδὼν ἁγία, καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ
 κενῷ αὐτοῦ μνημείῳ ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρῳ, καὶ
 235 προσκυλίσας λίθον μέγαν ἐν τῇ θύρῳ τοῦ μνημείου ἀπήλ-
 θεν.

Τὴν αὐτίκα δὲ τούτοις ἐπομένην καὶ παράλληλον περι-
 οχὴν τῆς προφητείας ἀναληψώμεθα, κατ'οὐδὲν ἥττον καὶ
 δι' αὐτῆς ἀποφαίνοντες τοῦ δι' ἄφατον ἔλεον ἐνανθρωπήσαν-
 240 τος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ σωτήριον πάθος προκηρυττόμενον
 διαρρήδην. Ἐπομένως τοίνυν τοῖς ἤδη λελεγμένοις ὁ μέγας
 Ἡσαΐας φησὶν· Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου καὶ ὑψωθήσεται
 καὶ δοξασθήσεται καὶ μετεωρισθήσεται σφόδρα. Ὅν τρό- ^{174^b}
 πον ἐκστήσονται ἐπὶ σοὶ πολλοί, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ
 245 ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν
 ἀνθρώπων· οὕτως θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ
 συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν, ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη
 περὶ αὐτοῦ ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν.
 Κύριε τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίων Κυ-
 250 ρίου τίνοι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον
 αὐτοῦ, ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώση· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ
 δόξα· καὶ ἴδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος,
 ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς
 υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ εἰδῶς
 255 φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ,
 ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν
 φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα
 αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακῶσει ὑπὸ
 Θεοῦ. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ
 260 μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν· | παιδεῖα εἰρήνης ^{174^{vs}}
 ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες
 ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐ-
 πλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἀμαρτίαις ἡ-

- μῶν. Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα·
 265 ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ
 κείραντος αὐτὸν ἄφρονος· οὗτος οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα
 αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν
 δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς
 ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς
 270 θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ
 καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν
 οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ
 Κύριος βούλεται καθαρῖσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς· ἐὰν
 δώτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβι-
 275 ον· καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς
 αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, | δικαιῶσαι ^{174^{vb}}
 δίκαιον εὐ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν
 αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ
 τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ
 280 ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς
 ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν
 παρεδόθη. Εὐφράνθητι στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ
 βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου
 μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.
 285 Προηγουμένως μενοῦν δείκνυσιν υἱὸν Θεοῦ τὸν πει-
 σόμενον τὸ σωτήριον πάθος σωτήρα Χριστόν· καὶ γὰρ ὡς
 ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός φησὶν ὁ θε-
 σπέσιος Ἰσαΐας· Ἴδού συνήσει ὁ παῖς μου. Ἐμφαίνει δὲ διὰ
 μὲν τοῦ συνήσει τὸ προνενοηκέναι καὶ προεγνωκέναι τὸ
 290 γενησόμενον αὐτῷ πάθος τοῦ κόσμου σωτήριον, καθάπερ
 φησὶν αὐτὸς πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· Μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ
 ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων καὶ ἀποκτε-
 νοῦσιν αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ | ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται· διὰ δὲ τοῦ ^{175^a}
 ὁ παῖς μου, ὡς υἱὸς ἐστὶν δηλονότι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός,
 295 καθὰ καὶ πρότερον τὴν θεανδρικήν αὐτοῦ γέννησιν προκα-
 ταγγέλλων ὁ προφήτης ἐνέφηνεν εἰρηκῶς Ὅτι παιδίον
 ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ
 μαρτυρίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος καὶ πανταχόσε μὲν

288/289 cf. l. 242   291/293 Matth. 17, 22-23   294 cf. l. 288   296/297
 Is. 9, 6 (cf. IV 135-136)   297/300 cf. Ioh. 10, 36; 17, 1; Matth. 11, 25-27; 16,
 15-17; Luc. 10, 21-22

266 οὕτως *cod.*   296 εἰρηκῶς] εἰρηνικῶς (*ut vid.*) *cod. a. corr.*   297 ἡμῖν
 υἱός, καὶ] *specialem interp. cod. servavimus contextus causa*

300 τῆς εὐαγγελικῆς συγγραφῆς υἰὸν Θεοῦ προσαγορεύοντος
 ἑαυτὸν, καὶ κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν τῷ
 πυνθανομένῳ παρανόμῳ ἀρχιερεῖ Κατορκίζω σε κατὰ τοῦ
 Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἰὸς
 τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, φήσαντος· Σὺ εἶπας.

305 Εἶτα φησὶν ὁ προφήτης· Καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσε-
 ται καὶ μετεωρισθήσεται σφόδρα. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων
 σαφῶς τὴν ἐπὶ τῷ ἰκρίῳ τοῦ σταυροῦ τοῦ Ἐμμανουὴλ
 ἄνοδον καὶ καθήλωσιν, καθά που πάλιν αὐτὸς φησὶν·
 Καθὼς Μωσῆς ὑψωσεν τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως
 310 ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἰὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων
 ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόληται, | ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Ὅτι δὲ καὶ 175^b
 δόξαν ἠγεῖτο τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ καθ' ἐκούσιον βούλησιν
 γεγεννημένην ἀναρτήσιν, ἐνέφηνεν προδήλως ὡδέ που λέ-
 γων· Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτὸν. Τοῦτο
 δὲ φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ
 315 ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. Εἰ δὲ πάντας διὰ τῆς ἐν τῷ σταυρῷ
 γενησομένης ἀναρτήσεως ἐφελκύσασθαι πρὸς ἑαυτὸν ἔμελ-
 λεν, δόξα δὴπουθεν αὐτῷ πέφυκεν ὁ σταυρός. Φησὶν δὲ
 πάλιν ἕτερος εὐαγγελιστὴς Οὕτω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον,
 320 ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη, τὸ μήπω παθεῖν αὐτὸν τὸ
 τοῦ σταυροῦ πάθος σαφῶς αἰνιττόμενος.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ μετεωρισθῆναι καὶ ἀναρτηθῆναι τοῦτον ἐν
 τῷ σταυρῷ δόξαν ὁ προφήτης ἐκάλεσεν, ἵνα μὴ τις
 οἰήσῃται πάσχειν δοκοῦντα μὴ πάσχειν, καὶ νομίση τὸ
 πρᾶγμα φαντασίαν, αὐτίκα τὴν τοιαύτην οἴησιν ἐκτίλλει
 325 τῶν λογισμῶν καὶ φησὶν· Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐν σοὶ
 πολλοί, οὕτως ἀδοξήσει | ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου καὶ 175va
 ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν υἰῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξέστησαν μὲν
 γὰρ ἠγουν ἠλλοιώθησαν κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, καὶ
 πλείστοι τάχα τῶν ἤδη τελούντων ἐν μαθηταῖς αὐτοῦ πρὶν
 330 ἀνθρωπον ψιλὸν οἰηθέντες ἀλλ' οὐ σωματωθέντα Θεόν, οἱ-
 ἄπερ ἀδοξον καὶ ἀσχήμονα θάνατον ἀνατλῶντα θεώμενοι·
 καὶ γὰρ ἀνήρητο καθάπερ τις τῶν ἀνοσιουργῶν καὶ
 κακούργων, δόξης ἀπάσης ἐστερημένος δῆθεν. Καὶ σκόπει
 τῶν προφητικῶν φωνῶν τὴν ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη

301/303 Matth. 26, 63-64   304/305 cf. II. 242-243   308/310 Ioh. 3, 14-
 15   313/315 Ioh. 12, 32-33   318/319 Ioh. 7, 39   321 cf. I. 305
 325/327 cf. II. 243-246

301 κατορκίζω] *servanimitus cum cod., cf. praef. p. XLVII*   315 ἀποθνή-
 σκειν] *servanimitus cum cod., cf. praef. p. XLVI*

335 καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται, ἵνα μὴ δόξη πῶς ἑαυτῷ
ἀντιφάσκειν, οὐκ ἐπήγαγεν ἀπλῶς ἀδοξήσει, προσδιωρι-
σμένως δὲ μᾶλλον ἀδοξήσει φησὶν ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος
σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖ μὲν τὸ
340 διὰ τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν ἐμφαίνων, ἐνταῦθα δὲ τὴν
δόξασαν γεγενῆσθαι | καὶ τοῖς ἤδη πρὶν ὁμολογοῦσιν αὐτὸν ^{175^{vb}}
υἱὸν Θεοῦ καὶ σωτήρα Χριστὸν ἔκστασιν ἦτοι ἀλλοίωσιν
αἰνιπτόμενος.

Ἄλλὰ γὰρ αὐθις ἀπὸ τῆς δοκούσης παντελοῦς ἀδοξίας
345 μεγαλυνθήσεσθαι προκαταγγέλλει δι' αὐτό γε τὸ πάθος καὶ
φησὶν· Οὕτως θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συ-
νέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν, ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη
περὶ αὐτοῦ ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι.
Τεθαυμάκασι μὲν γὰρ τὰ ἔθνη πάντα, καὶ μέντοι καὶ
350 βασιλεῖς ἐφιμώθησαν, τὸ σφέτερον στόμα τῇ ἀφασίᾳ συγ-
κλείσαντες – τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ συνέξουσιν –, κάθοδον
Θεοῦ πεπυσμένοι καὶ γέννησιν καὶ πάθος ἐκούσιον, καὶ
συνήκασι καὶ πεπιστεύκασιν ἀληθῆ τῶν κηρυχθέντων εἶναι
355 αὐτοῦ τὸ πυθόμενον πρὸς τινος· οὐ γὰρ ἀνήγγελλεν αὐτοῖς
γραφικὴ τις καὶ προφητικὴ βίβλος υἱοῦ Θεοῦ γέννησιν
ἄχρονον καὶ ἀπόρρητον καὶ αἰδῖον ὑπαρξιν, εἶτα καὶ
χρονικὴν | κύησιν καὶ πρόσληψιν σαρκὸς καὶ πάθος ἐκούσι- ^{176^a}
ον καθάπερ τῷ γένει τῶν Ἰουδαίων ταῦτα πάντα προ-
360 κατηγγέλλοντο ταῖς προφητικαῖς εἰσηγήσεσιν.

Εἶτα φησὶν· Κύριε τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ
βραχίων Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ὡς παι-
δίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ρίζα ἐν γῆ διψώση. Καὶ γὰρ τῷ
ὄντι τῆς ἄκρας ἀμηχανίας ἐστὶν τὸ τὰ μὲν ἔθνη μηδὲν
365 ἀκηκόετα τὸ πρὶν, μήτε μὴν ἐν συνηθείᾳ καὶ μελέτῃ τῶν
προφητικῶν προρρήσεων ὄντα καὶ διδαγμάτων προσήκα-
σθαι θάπτων τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐνανθρωπήσαι προκαταγγελλόμε-
νον Κύριον, τὸ δὲ γένος τῶν Ἰουδαίων πολλοῖς ἤδη
πρότερον χρόνοις ὄνομα Χριστοῦ καὶ Θεοῦ σαρκωθέντος
370 φερόμενον ταῖς γραφικαῖς βίβλοις γινώσκον, μὴ μόνον

335 cf. ll. 304-305   336/338 cf. ll. 326-327   346/353 cf. ll. 246-248
355 cf. l. 347   361/363 cf. ll. 249-251   364/365 cf. l. 348

335 πῶς] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. LI*   339 τὸ] τοῦ *cod.*   370 μὴ
μόνον] *intelligendum est* μὴ μόνον μὴ, *cf. praef. p. XLII*

ὁπόταν ἦλθεν προσδέξασθαι πεπιστευκὸς ταῖς προφητικαῖς
 ἀκοαῖς ἦτοι φήμαις, ἀλλὰ καὶ τουναντίον τὴν ἐσχάτην εἰς
 αὐτὸν ἐπιδείξασθαι παροινίαν. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Κύριε τίς*
ἐπίστευσεν | τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι 176^b
 375 *ἀπεκαλύφθη;* Ἀποροῦντός ἐστιν σαφῶς ὁ λόγος διὰ τὴν
 τῶν Ἰουδαίων ὡς ἔφαμεν ἀπιστίαν, δίκην τινὸς παιδίου
 ληρεῖν δοκοῦντος τὰς ἐπὶ τῷ σαρκωθησομένῳ Θεῷ παρα-
 λογιζομένων τοῦ προφήτου προρρήσεις, καὶ καθάπερ *ρίζαν*
 ὑπάρχουσαν ἐν ἀνίκμῳ καὶ καταζήρῳ τόπῳ ματαίας καὶ
 380 ἀκάρπους ὅσον ἦκεν εἰς τὴν σφῶν γνώμην ἀποφαινόντων.
 Τούτου χάριν φησὶν Ἄνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον
 αὐτοῦ, ὡς *ρίζα ἐν γῆ διψῶση*, τουτέστιν «Ὡς παιδίον οὐκ ἄ-
 ξιον τοῦ πιστεῦεσθαι λελογίσμεθα τοῖς Ἰουδαίοις, ἀναγ-
 γέλλοντες τὰ περὶ τοῦ σταυρωθησομένου σωτήρος Χρι-
 385 στοῦ, καὶ *ρίζη* σαφῶς εἰκόκαμεν ἐν ἀνύδρῳ τόπῳ πεφυτευ-
 μένη καὶ μηδαμῶς αὐξανούση καὶ φυούση συμφυεῖς τινὰς
 ὄρηκας τὸ παράπαν· οὐδὲν γὰρ ἐκαρποφορήσαμεν ἐπὶ ταῖς
 ἀναισθητοῖς καὶ πεπωρωμέναις ψυχαῖς αὐτῶν.»
 Ἐτιδήποτε καὶ ὅτου χάριν; Ὅτι φησὶν *οὐκ ἔστιν | εἶδος* 176va
 390 *αὐτῷ οὐδὲ δόξα. Εἶδος* μέντοι καὶ *δόξαν* ἐνταῦθα τέως τὸ
 κατὰ τὴν θεότητα πεφυκὸς αὐτῷ τὸν προφήτην λέγειν
 ὑποληπτέον, οὐχ' ὡς μὴ τηνικάδε συνυπάρχουσαν αὐτῷ
 καθ' ἑνωσιν ἀδιαίρετον, ἀλλ' ὡς ἀόρατον καὶ κρύφιον δῆ-
 πουθεν ὄν καὶ ταῖς ὄψεσι τῶν ἀνθρώπων οὐ καθορώμε-
 395 νον *εἶδος* ἐκεῖνο, περὶ οὗ φησὶν ὁ θεσπέσιος Μωϋ-
 σῆς, ἠνίκα τὸν θεσπέσιον Ἰακώβ ἀνιστόρει ποιήσασθαι
 μετ' αὐτοῦ τὴν πάλην ὡς μετὰ ἀνθρώπου *Καὶ ἐκάλεσεν*
Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος Θεοῦ· «Ἴδον γὰρ
Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ»,
 400 καὶ πάλιν φησὶν· Ἄνέτειλεν δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἠνίκα πα-
 ρῆλθεν τὸ *εἶδος τοῦ Θεοῦ*. Τοῦτο τοίνυν τὸ *εἶδος* καὶ
 τὴν θείαν αὐτοῦ *δόξαν* οἱ Ἰουδαῖοι μὴ καθορώντες – οὐδὲ
 γὰρ πέφυκε ταῦτα ληπτὰ ταῖς ῥυπαραῖς καὶ ἀκαθάρτοις
 ψυχαῖς – ἠπίστησαν ταῖς προφητικαῖς φωναῖς, καίτοι γε
 405 δῆλον ἦν αὐτοῦ τὸ *εἶδος* τουτέστιν | ἡ μορφή καὶ ἡ *δόξα* 176vb

373/375 cf. ll. 361-362   376/378 cf. ll. 362-363   381/385 cf. ll. 362-363
 389/390 cf. ll. 251-252   395 cf. l. 389   397/399 Gen. 32, 30   400/401
 Gen. 32, 31   401/402 et 405 cf. ll. 389-390   405/406 cf. Phil. 2, 6

371 ὁπότ' ἀνήλθεν *cod.*   373 παροινίαν *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 29*
 396 ἀνιστόρει] *an legendum ἀνιστορεῖ?*

τῆς θεότητος πᾶσι τοῖς καθαρὰ καὶ γεγυμνασμένα τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ἐξ ὧν ἔδρα παραδόξων καὶ μόνῳ τῷ ὄντι τῷ παναλκεῖ Θεῷ δυνατῶν τεραστίων τὲ καὶ θαυμάτων.

- 410 Εἶτα φησὶν *Καὶ ἴδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ σημαίνων ἀνάρτησιν καὶ τὸν ἀσχήμονα δῆθεν θάνατον τοῦ Ἐμμανουήλ, ἐφ' ᾧ καὶ παντελῶς ἐκλελοιπὸς αὐτοῦ τὸ εἶδος καὶ*
- 415 *ἄτιμον* τουτέστιν ἡ θεὰ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἐνομίσθη παρὰ πάντας τοὺς ὁμοφυεῖς αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων υἱοὺς. Ὅθεν ἐπάγει τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἔσεσθαι προκατήγγειλεν ἀμορφίαν. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὧν καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, ὅτι
- 420 *ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· «Μὴ θαυμάσητέ» φησὶν «ὅτιπερ ἐκλείπον αὐτοῦ καὶ ἄτιμον ἐκάλεσα τὸ εἶδος· | ἀνθρωπος γὰρ ἐστὶν πᾶσι παραπλησίως ταῖς ἐπενηνε- 177^a
- 425 *γμέναις αὐτῷ πληγαῖς ὑποκείμενος, καὶ φέρειν εἰδῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν·* κὰν Θεὸς ὑπάρχων ἀνώλεθρος καὶ ἀπρόσιτος ἐκουσίως καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς θάνατον ἵνα σώσῃ τὸν ἀνθρωπον. Καὶ τούτου χάριν καθάπερ ἀπεσκληκὸς αὐτοῦ τὸ πρόσωπον εἶναι παρασκευάσας ἠτιμάσθη ῥαπίσματα δεδεγμένους καὶ οὐκ ἐλογίσθη,
- 430 *τουτέστιν οὐχ' ἠγήσατο τὸ γινόμενον ἀτιμίαν.»* Καθάπερ μικρὸν ἀνόπιν ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ πάσχοντος Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ σωτήρος φησὶν· Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ οὐδὲ ἀντιλέγω. Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου
- 435 *οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμπτυσμάτων· καὶ Κύριος βοηθός μου ἐγένετο, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν.* Τὸ τοίνυν ἀπεσκληρυμμένον ἀποφῆναι τὸ πρόσωπον κατὰ προαίρεσιν ἐκούσιον καὶ φερέπονον πρὸς τὴν τῶν ἐμπτυσμάτων | φορὰν, 177^b
- 440 *ἀπεστράφθαι* φησὶν καὶ μὴ λελογίσθαι τὸ γινόμενον ἀτιμίαν.

410/412 cf. ll. 252-254   414/416 cf. ll. 411-412   415 cf. Phil. 2, 7
 418/421 cf. ll. 254-256   422 cf. l. 411   423/424 cf. ll. 418-419   429
 cf. ll. 420-421   432/437 Is. 50, 5-7   437/438 cf. ll. 436-437   440 cf. ll.
 420-421

420/421 ἐλεγίσθη *cod.*, *sed -(- e corr.*   439) φορὰν *cod.* ^{a. corr.}

Τί δήποτε; Ἐπειδὴ φησὶν Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει
καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι
ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει ὑπὸ Θεοῦ. Αὐτὸς
445 δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται
διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, τουτέστιν «Κὰν ἄνθρωπον αὐτὸν
πληγαῖς καὶ μαλακίαις ἀνθρωπίναις καθυποκείμενον ἔφην,
ἀληθῶς μὲν ἔφην – καὶ γὰρ ἀληθῶς πέφυκεν ἄνθρωπος –,
ἀλλὰ τὰς πληγὰς καὶ τὴν μαλακίαν, ἃς ὑπομένει κατὰ τὸν
450 τοῦ πάθους καιρὸν, οὐχὶ τινὶ τὸ σύνολον ἀμαρτίᾳ γενόμενος
ὑπόδικος ὑπομένει καὶ φέρει, δίκας ὡς περ εἰσπραττόμε-
νος τῶν ἰδίων πλημμελημάτων, ἀλλ' ἀγαθοπρεπῶς καὶ φι-
λανθρώπως προσήκατο τὰ τοιαῦτα παθήματα, διὰ τὰς ἡμῶν
ἀνομίας τραυματιζόμενος καὶ χάριν τῶν ἡμετέρων ἀμαρτη-
455 μάτων μαλακιζόμενος, ἵνα τὸ χρέος τῆς τῶν ἀπάντων
ἀνθρώπων ἀποτινῆς ἀμαρτίας, τοῖς ἰδίοις | παθήμασιν 177^α
ἐλευθερώσῃ πάντας τῆς ἐνδίκου καὶ χρονιωτάτης καὶ
δεινῆς καταδίκης τοῦ ἄδου καὶ τοῦ θανάτου, δικαιώσας
αὐτοὺς φημί δὴ τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας τῷ αἵματι
460 τῆς ἰδίας σαρκός, κὰν οἱ παραπλήγες Ἰουδαῖοι κατ' ὀργὴν
Θεοῦ πάσχουν αὐτὸν ὑπελάμβανον.» Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ
προφήτης· Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν
ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ
ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει ὑπὸ Θεοῦ. Αὐτὸς δὲ ἐτραυμα-
465 τίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς
ἀμαρτίας ἡμῶν. Δείκνυσι γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων καὶ
παντελῶς ἀναμάρτητον τὸν παθόντα καὶ διὰ τὰς πάντων
ἀμαρτίας αὐθαιρέτως τὸ παθεῖν προελόμενον.

Εἶτα φησὶν· Παιδεῖα εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι
470 αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν,
ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν
αὐτὸν ταῖς | ἀμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι 177^β
οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν
ἤχθη καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος.
475 Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· «Τούτου χάριν» φησὶν «ἦλθεν
ἐπ' αὐτόν ἡ παιδεῖα τουτέστιν ἡ μάστιξ τῶν παθημάτων, ἵνα
ἡμεῖς τῷ μῶλωπι τῆς σαρκός αὐτοῦ παιώνιον καὶ ἀλεξίκα-
κον εὐρήσωμεν φάρμακον τοῦ χρονιωτάτου καὶ δεινοῦ
τραύματος τῆς προγονικῆς ἡμῶν ἀμαρτίας καὶ πάλιν εἰ-
480 ρηνεύσωμεν καὶ καταλλαγώμεν τῷ κτίσαντι· καὶ γὰρ ἡμεν
ἕκαστος καὶ πάντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου φενακισθέντες ὡς

442/446 cf. II. 256-260
469/474 cf. II. 260-266

447 et 449 cf. I. 419
476/477 cf. II. 469-470

462/466 cf. II. 442-446
481/482 cf. I. 470

πρόβατα καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ παρεκτραπέντες, ἀλλ' οὐ
 παρίδεν ἡμᾶς ἀπολλυμένους ὁ ποιήσας Θεός, εὐδόκησεν
 δὲ μᾶλλον τὸν ἴδιον υἷον ἐνανθρωπήσαι καὶ διὰ τὰς ἡμῶν
 485 ἁμαρτίας καὶ πρὸς αὐτὸν ἐληλυθέναι τὸν θάνατον, οὐκ ἀ-
 πανηνάμενον τοῦ ἰδίου πλάσματος αὐτουργῆσαι τὴν σω-
 τηρίαν, ἀλλ' ἐκουσίως ἑαυτὸν ταπεινώσαντα κὰν οὐκ ἐξέ-
 στη | τῆς ἰδίας μεγαλειότητος.» Διὰ τοῦτο φησὶν *Καὶ* 178^a
Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, τὴν εὐδο-
 490 κίαν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐμφαίνων διὰ τούτου σαφῶς.
 Τοῦτο γὰρ ἐνέφηεν καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν
 τῷ Πιλάτῳ εἰπόντι *Οὐκ οἶδας ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαι*
σε καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; φήσας *Οὐκ εἶχες*
ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν,
 495 *καθὰ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης ᾧδὲ που φησὶν Ῥομφαία*
ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ
πρόβατα, τὴν ἀγαθοπρεπῆ βούλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς
 τὴν ἐπὶ τοῖς παθήμασι τοῦ Ἐμμανουὴλ αἰνιττόμενος.
 Εἶτα φησὶν ὁ μέγας Ἡσαΐας: *Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κε-*
 500 *κακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ*
σφαγὴν ἤχθη καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν
ἄφωνος. Αὐτὸς τίς; Πρόδηλον ὡς ὁ τὸ πάθος αὐθαιρέτως
 ἀναδεξάμενος, ὃς αὐτοσοφία καὶ αὐτοσύνεσις ὦν καὶ μυρία
 τὸ πρότερον | λόγια πλήρη συνέσεως καὶ σοφίας φθεγ- 178^b
 505 ξάμενος ἐν τῷ μυσταγωγεῖν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς καὶ τοὺς
 ἄλλους δὲ πάντας τοὺς προσιόντας τὰ περὶ τῆς εἰλικρινοῦς
 θρησκείας καὶ πίστεως καὶ τῆς καθολικῆς ἀρετῆς, καὶ μυρία
 δὲ πάλιν παράδοξα θαύματα λόγῳ μόνῳ ποιήσας, καὶ
 λεπρούς καθάρισας καὶ παραλυτικούς ἄλλεσθαι δίκην ἐλά-
 510 φων παρασκευάσας, καὶ τυφλοῖς τὸ βλέπειν, καὶ τοῖς
 ἀλάλοις δὲ καὶ κωφοῖς τὸ ἀκούειν καὶ τρανῶς λαλεῖν
 χαρισάμενος, κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν οὐκ ἀνοίγει τὸ
 στόμα καὶ φθέγγεται τί πρὸς τὸ διασκεδάσαι τὴν κάκωσιν
 καὶ τιμωρίαν ἦν αὐτῷ παρανόμως τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος

488/489 cf. Il. 471-472   492/493 Ioh. 19, 10   493/494 Ioh. 19, 11
 495/497 Zach. 13, 7   499/502 cf. Il. 472-474   509 cf. Matth. 8, 2-3;
 Marc. 1, 40-42; Luc. 5, 12-13; 17, 12-14   509/510 cf. Matth. 9, 2-7; Marc. 2, 3-
 12; Luc. 5, 18-25; Ioh. 5, 1-9; Is. 35, 6   510 cf. Matth. 9, 27-30; 12, 22; 15,
 30; 20, 30-34; 21, 14; Marc. 8, 22-26; 10, 46-52; Luc. 18, 35-43; Ioh. 9, 1-7
 510/512 cf. Matth. 9, 32-33; 12, 22; 15, 30; Marc. 7, 31-35; 9, 17-27; Luc. 11,
 14   512/513 cf. I. 500 et Il. 264 et 266

493 ἀπολύσαι] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. L*   507}καὶ²} *om. cod. a. corr.*
 509 ἄλλεσθαι] *spir. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLVI*

- 515 ἐτύρευσαν, καίτοι γε δυνάμενος ἐξαφανίσει μόνω προστάγματι πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν παροινεῖν ἐπειγμένους.
 "Ὅθεν φησὶν Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τουτέστιν «Ἄνθρωπος μὲν κα- 178^a
- 520 θ' ἐκούσιον κένωσιν γέγονεν ἀληθῶς, καὶ τεταπεινώκεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχατιὰν ἀγαθοπρεπῶς ἀνακαλέσασθαι βουληθεῖς, ἐπεὶ τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ φύσεως ἀνεκδιήγητός ἐστιν καὶ ἀνεκκλάητος ὁ λόγος καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων καθύπερθε- 525 θεν.»
- Εἶτα φησὶν· Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. Ἐμφιλοχωρεῖ τῇ αἰτίᾳ τοῦ κατὰ Χριστὸν σωτηριώδους πάθους, ἔτι καὶ δείκνυσιν οὐχ' ὑπόδικον ἁμαρτία τινὶ γενόμενον, οὔτε μὴν δίκας εἰσπραττόμενον τῶν 530 ἰδίων πλημμελημάτων ἤξει πρὸς τὴν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀνομίας ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ἵνα λυτρώσῃται πάντας τῆς τοῦ θανάτου καταδίκης ἐνδίκου, καθά που φησὶν αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ σωτὴρ ἡμῶν· Οὐκ ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι 535 καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. 178^b
- Διὰ τοῦτο θᾶπτον ὁ προφήτης ἐπήγαγεν· Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύριος βούλεται καθα- 540 ρίσει αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς. «Ἐπειδὴ» φησὶν «ἀνευθύνως αὐτὸν θανάτῳ κατέκριναν, ἀνακράζοντες οἱ πονηροὶ καὶ δυνατοὶ παρὰ Ἰουδαίοις Ἐνοχος θανάτου ἐστίν, τούτου χάριν ἀντὶ τῆς τοιαύτης μαιφονίας παρασκευάσω τούτους ἀντιδοθῆναι δικαιοτάτῳ θανάτῳ· ὁ γὰρ κατακριθεὶς θάνατον 545 ὑπ' αὐτῶν ἀνώτερος ὑπῆρχεν πάσης πρακτικῆς ἀνομίας καὶ τῆς ἐν λόγῳ καὶ νοῖ κεκριμένης.» Οὐ γὰρ ἐποίησεν φησὶν ἀνομίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ξυμβέβηκε τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὸ δεδρακεῖν τὸν κολοφῶνα τῆς ἀσεβείας καὶ γεγονέναι τοῦ Χριστοῦ μαι- 550 φόνους ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου τῶν τὴν ἄπλετον ἐκείνην αὐτοῖς τῶν δεινῶν τραγωδῶν ἐργασαμένων. 179^a

517/519 cf. Il. 267-269   521 cf. Phil. 2, 8   526/527 cf. Il. 269-270
 531 cf. I. 526   533/535 Matth. 20, 28; Marc. 10, 45   536/540 cf. Il. 270-273
 542 Matth. 26, 66   546/547 cf. Il. 538-539

Εἶτα φησίν· *Καὶ Κύριος βούλεται καθαρῖσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς. Πῶς καθαρῖσαι; Δηλονότι διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν τριημέρου ἐγέρσεως ἀνεύθυνον αὐτὸν ἀποφαίνων τοῦ τοι-*
 555 *οῦτου θανάτου. Δείκνυσι γὰρ ἐναργέστερον ὡς οὐχὶ κατὰ τὸν λόγον τῶν καττυσάντων αὐτῷ τὸν θάνατον Ἰουδαίων ἔνοχος ἦν τῇ τοιαύτῃ ψήφῳ τῆς καταδίκης, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων εἴλετο τὸ πάθος ἐκουσίως.*

Καὶ τούτου χάριν αὐθις φησίν· Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον. Ἐπειδὴ προσεχῶς ἔφη Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τὴν οὐ μετὰ πολὺ πανωλεθρίαν τῶν Ἰουδαίων σημαίνων, νῦν κηδεμονικῶς καὶ φιλανθρώπως προμνᾶται τούτοις διὰ τῆς μετανοίας τὴν
 565 *ἴασιν καὶ φησίν Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον, τουτέστιν «Ἐὰν δὲ | μετὰ τὸ 179^b τὴν ἀνάστασιν ἰδεῖν τοῦ παρ' ὑμῶν ἀδίκως θανατωθέντος ἐκδῶτε θᾶπτον ἑαυτοὺς εἰς μεταμέλειαν καὶ μετάνοιαν πρὸς ἐξιλασμόν καὶ συγχώρησιν τῆς τοιαύτης χαλεπῆς ἁμαρ-*
 570 *τίας, οὐκ ἐποίσω τὴν ἀντιπεπόνθησιν ὑμῖν τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἀπειληθεῖσαν ὀργὴν καὶ οὐκ ἀποθανεῖσθε ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, ἀλλὰ ζήσεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται τέκνα τῶν τέκνων, εἶπερ ἄρα κακεῖνα τὸν ἐσταυρωμένον ὁμολογήσουσι Κύριον καὶ Θεόν.»*

Τοῦδ' ἔνεκα φησίν· Καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὐ δουλεύοντα πολλοῖς. Αἰνίττεται δὲ διὰ τῶν εἰρημένων τὴν κατὰ θεῖαν βουλήν ἀφαίρεσιν τῆς ἀπιστίας, δι' ἣν ἤλγει τὴν ψυχὴν φιλανθρώπως ὁ πε-
 580 *πονθῶς Χριστὸς δι' ἡμᾶς, καὶ τὴν λάμψιν τοῦ τῆς θεογνωσίας φωτὸς καὶ τὴν ἐπὶ τῇ νοήσει καὶ διαγνώσει τοῦ μυστηρίου τῆς εὐσεβείας γενησομένην | παλιγγενεσίαν τοῖς 179va ἔθνεσιν. Τὸ δὲ δικαιῶσαι δίκαιον εὐ δουλεύοντα πολλοῖς τὴν ὑπόληψιν αὐθις ἀποφῆναι καθαρωτάτην δηλοῖ διὰ τῆς*
 585 *τριημέρου δηλονότι ζωαρχικῆς ἀναστάσεως τοῦ λαβόντος δούλου μορφήν καὶ δούλου δίκην εὐγνώμονος τὰς ὀφειλομένας δίκας τοῖς ἑαυτοῦ δεσπότης ἐκουσίως ἀποτινύντος, τὴν ὑπὲρ τῶν πολλῶν ἀνατλάντος κατάκρισιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς πρυτανεύοντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.*
 590 *Καὶ τοῦδ' ἔνεκα πάλιν φησίν· Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν*

552/553 cf. ll. 539-540   559/560 cf. ll. 273-275   561/562 cf. ll. 536-538
 565/572 cf. ll. 559-560   575/577 cf. ll. 275-277   583 cf. l. 577
 585/586 cf. Phil. 2, 7   590/592 cf. ll. 277-278

αὐτός ἀνοίσει. Καί γάρ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτός ἰδιοποιή-
 σάμενος ἀνήνεγκεν, ἐν τῷ ἰκρίῳ τοῦ σταυροῦ προσηλώσας
 καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι τούτους ἐξαγοράσας ὡς καὶ χρεω-
 στικῶς κληρονομήσαι πάλιν αὐτούς. Φησὶν γάρ Διὰ τοῦτο
 595 αὐτός κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ
 σκῦλα, καθὰ καὶ Παῦλος περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ μέγας
 ἀπόστολος· Ὅν ἔθηκεν κληρονόμον πάντων. Τὸ δὲ καὶ τῶν
 | ἰσχυρῶν μεριεῖ τὰ σκῦλα, τῶν ἐν τῷ ἄδη καὶ τῷ θανάτῳ 179^b
 κατεχομένων ψυχῶν αἰνίττεται τὴν διαίρεσιν, τῶν μὲν
 600 ἐπεγνωκυῖων αὐτοῦ τὴν θεῖαν ἐκεῖσε παρουσίαν καὶ πι-
 στευσασῶν εἰς αὐτόν, ἀφορισθειῶν εἰς ζωὴν, τῶν δὲ τῇ
 ἀπιστίᾳ μεμενηκυῖων τῇ προτέρᾳ, στερηθειῶν τῆς τοι-
 αύτης ἀπολυτρώσεως.

Εἶτα φησὶν· Ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ,
 605 καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτός ἁμαρτίας πολλῶν
 ἀνήνεγκεν καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη. Σκυ-
 λεύσει φησὶν τοὺς ἰσχυροὺς πλεονέκτας τὸν ἄδην τὸ καὶ
 τὸν θάνατον καὶ μεριεῖ τοὺς ἀνηρημένους ὑπ' αὐτῶν καὶ
 τεθανατωμένους διὰ τὰς σφῶν ἁμαρτίας, ἀνθ' ὧν ἀδίκως
 610 αὐτὸς ἀνέτλη τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῖς ἀνόμοις προσήκου-
 σαν καταδίκην ὑπήνεγκεν· ἀνεύθυνος γὰρ ὢν διὰ τὰς ἁ-
 μαρτίας τῶν πάντων προσήκατο τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον,
 ἵνα διὰ τὸ πάθος τοῦ ἀνευθύνου εὐρωσιν οἱ ὑπεύθυνοι 180^a
 σωτηρίαν, καθὰ που φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Χριστὸς
 615 ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος
 ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα – γέγραπται γάρ· «Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ
 κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου» –, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ
 Ἄβρααμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
 πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. Τάχα δὲ τὸ Καὶ ἐν
 620 τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, τῶν συσταυρωθέντων αὐτῷ δύο
 ληστῶν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τὴν ἀνάρτησιν προεμ-
 φαίνει, λογισθέντος κακείνου τοῖς μαιφόνοις παραπλησίως
 ὑπομένειν τὸ πάθος.

Καὶ ταῦτα μὲν ὧδε. Περὶ δὲ τῆς τριημέρου αὐτοῦ ἀνα-

594/596 cf. ll. 278-279   597 Hebr. 1, 2   597/598 cf. ll. 595-596
 604/606 cf. ll. 279-282   606/608 cf. ll. 595-596   609/612 cf. ll. 604-606
 614/619 Gal. 3, 13-14   619/620 cf. l. 605   620/621 cf. Matth. 27, 38;
 Marc. 15, 27

600 ἐπεγνωκυῖων *sic acc. cod.*, cf. *praef. p. XLVIII*   602 μεμενηκυῖων *sic*
acc. cod., cf. *praef. p. XLVIII*   621 ληστῶν] *servavit cum cod.*, cf. *praef. p.*
XLVI

625 στάσεως ὁ θεῖος Δαυῖδ ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ
καὶ σωτήρος φησὶν· Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει
ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδου
οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν· σαφῶς οὖν ἐκ
προσώπου Χριστοῦ τοῦ φύντος ἐκ τοῦ Δαυῖδ κατὰ τὴν
630 πρόσληψιν τῆς σαρκὸς φησὶν ὁ λόγος Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ
μου | κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ^{180^b}
ψυχὴν μου εἰς ἄδου οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν
διαφθοράν, διὰ τούτων τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ σημαίνων
ἀνάστασιν.

635 Ἐμφαίνει δὲ ταύτην καὶ Ὡσηὲ ὁ προφήτης τηλαυγῶς ὡδέ
που φάσκων· Πορευθῶμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον
τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς ἤρπακεν καὶ ἰάσατο ἡμᾶς, πα-
τάξει καὶ μωτώσει ἡμᾶς· ὑγιάσει ἡμᾶς καὶ μετὰ δύο
ἡμέρας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ἀναστησόμεθα καὶ ζησόμεθα
640 ἐνώπιον αὐτοῦ· προαγορεύει γὰρ ἐντεῦθεν καὶ τὴν τοῦ
Χριστοῦ τριήμερον ἔγερσιν καὶ τῶν ἐν τῷ ἄδῃ κατεχο-
μένων τῆνικαδε ψυχῶν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀπολύτρωσιν
ἀριδῆλως τὲ καὶ σαφῶς, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες προφη-
τεῦσαι καὶ τὸν θεσπέσιον Ζαχαρίαν φάσκοντα διαρρήδην
645 πρὸς αὐτὸν τὸν Ἐμμανουήλ· Καὶ σὺ ἐν αἵματι διαθήκης
σου ἐξαπέστειλας δεσμίου σου ἐκ λάκκου οὐκ ἔχοντος
ὔδωρ.

Ταῦτα οὖν ἅπαντα προκατιδὼν | ὁ μέγας Ἡσαΐας, φημί ^{180^{va}}
δὴ τό τε σωτήριον πάθος καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ζωηφόρον
650 ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος – προκατίδεν δὲ τοῖς
νοεροῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν ἐξ ἁπάντων ἐθνῶν ἐσομένην
αὐτῷ προσαγωγὴν καὶ ὑπόπτωσιν καὶ τὴν πρὸς τὸν τῶν
ὄλων Θεὸν καὶ πατέρα γενησομένην δι' αὐτοῦ υἰοθεσίαν καὶ
πίστιν – ἠγαλλιάσατο καὶ καθάπερ ἀπὸ πολλῆς περιχαρείας
655 καὶ θυμηδίας ἀνέκραξεν· Εὐφράνθητι στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα,
ῥῆξον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα.

Τοίγαρ ὦρα λοιπὸν πρὸς τὸν Ἰουδαῖον εἰπεῖν· συμφωνεῖς
ταῖς ἡμετέραις διασαφήσεσι καὶ δόξαις ἐπὶ τοῖς προκεῖ-
660 μένοις ἢ δοκεῖς ἔχειν ἑτεροίαν τινὰ τὴν ἐπὶ τούτοις ἀπόδο-
σιν;

Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρῶτον ὁμολογήσης, πᾶσα χάρις. Ἴδου

626/628 et 630/633 Ps. 15, 9-10   636/640 Os. 6, 1-2   643/647 cf. V 87x-
934   655/657 cf. ll. 282-284

660 ἑτεροῖάν τινα *cod.*

γὰρ ἔγνωσ καὶ σάρκωσιν υἱοῦ Θεοῦ καὶ σταύρωσιν καὶ
 πάθος ἐκούσιον κατ' οὐδεμίαν ἁμαρτίαν τοῦ πεπονθότος γε-
 665 γενημένον, ἀλλὰ | διὰ τὰς πάντων ἡμῶν ἁμαρτίας καὶ τὴν 180vb
 τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως σωτηρίαν, ἣν ἐπρυτάνευσε πᾶσι
 διὰ τῆς ἐκ τῶν νεκρῶν τριημέρου καὶ ζωαρχικῆς ἀνα-
 στάσεως· ἅπας γὰρ καταναγκάσει σε λόγος ἀπαραιτήτως
 εἰπεῖν ἕτερον εἶναι καθ' ὑπόστασιν Κύριον τὸν φάσκοντα
 670 διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ
 ἕτερον ὄν παῖδα φησίν, ὡς ἀναφέρεσθαι τὸν τοῦ πατρὸς
 καὶ υἱοῦ προδήλως ὑποστατικὸν ἀριθμόν.

Εἰ δὲ τὸ δεύτερον καταγγείλη, εἶπε καὶ διόρισον θάπτον
 εἰς τίνα τὸ παράπαν ἄλλον τὴν προφητείαν ἐξειληφέναι
 675 πέφυκε δυνατόν, ἀλλ' ἀπορήσεις εὐ οἶδα καὶ παντελῶς
 ἀμηχανήσης πρὸς τὴν ἐρώτησιν. Οὔτε γὰρ περὶ γυμνοῦ
 Θεοῦ ταῦτα φάναι τὸν προφήτην ὑπολαβεῖν ἐστὶν ἐνδεχόμε-
 νον, ἐπεὶ περ φησίν Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ εἰδῶς
 φέρειν μαλακίαν, τὸ δὲ θεῖον ἀπαθὲς καὶ ἀπερίληπτον
 680 πέφυκεν· οὔτε μὴν περὶ ψιλοῦ τινὸς ἀνθρώπου τὸ σύνολον,
 ἐπειδὴ φησίν Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ὅτι 181^a
 αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωῆ αὐτοῦ, καὶ πάλιν φησίν Ὅτι
 ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι
 αὐτοῦ, καὶ πάλιν φησίν· Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει
 685 πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα· τούτων δὲ προσανα-
 φέρεται (τι) ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων οἶόν τέ ἐ-
 στίν τὸ παράπαν ὡς παντὶ τῷ σαφές.

Οὐκοῦν ἐξ ἀνάγκης καὶ μὴ βουλόμενος δοξάσεις τὸ
 πρότερον, καὶ Θεὸν σωματωθέντα δι' ἄφατον ἔλεον καὶ
 690 πεφυκότα δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς καὶ φέρειν εἰδῶτα μαλακίαν καὶ
 πληγὴν ὡς ἕκαστος ἄνθρωπος, τὸν ὑπὸ τοῦ προφήτου
 πεπονθέναι προκηρυττόμενον διὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου
 καὶ τῶν ἀπάντων τὴν σωτηρίαν ὁμολογήσεις.

Κατείληπται δὲ πάλιν ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας φάσκων· Γυ-
 695 ναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας δεῦτε· οὐ γὰρ λαός ἐστὶν ἔχων
 σύνεσιν· διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰκτειρήσει ὁ ποιήσας αὐτούς,
 καὶ ὁ πλάσας αὐτούς οὐ μὴ ἐλεήσει αὐτούς. Παρα-
 πλήσια ταῦτα ταῖς εὐαγγελικαῖς φωναῖς προδήλως πε-

665 cf. I. 606   670 cf. I. 242   678/679 cf. II. 254-255   681/682 cf. II.
 267-269   682/684 cf. II. 271-272   684/685 cf. II. 278-279   690/691 cf. II.
 254-255   694/697 Is. 27, 11

674 προφητεῖαν] *iteravit sod.*   686 τι] *suppletivus*

φύκασιν· ἐκεῖ μὲν γὰρ φησὶν Ἦλθεν Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ^{181^b}
 700 καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον, καὶ πάλιν Δεῦτε
 ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Ἰησοῦς καὶ ταχὺ πορευ-
 θεῖσαι εἶπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἐνταῦθα δὲ Γυναῖκες
 φησὶν ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας δεῦτε. Βαβαὶ τῆς τῶν λέξεων
 συμφωνίας τὲ καὶ ταυτότητος· εὐρηται γὰρ ἐπ' ἀμφοτέροις
 705 καὶ γυναικῶν πορείας καὶ θέας προσηγορία καὶ τὸ τῆς
 παρακελεύσεως ἐπίρρημα τὸ δεῦτε τεθειμένα παραπλησίως
 τε καὶ σαφῶς.

Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας δεῦτε, φησὶν. Ἐκ ποίας
 ὦ προφήτα θέας ἐρχόμεναι, λέξον ἡμῖν καὶ διόρισον.
 710 Ἄλλ' ἀποκριθήσεται θάπτον ὁ μέγας Ἡσαΐας τῷ διαπο-
 ροῦντι καὶ πυνθανομένῳ φάσκων μὴ δεῖν ὑπειληφέναι περὶ
 τινος ἄλλου λέγειν, ἀλλ' ἐρχόμενας δηλοῦν γυναῖκας ἀπὸ
 θέας, ἧς οἱ ἄνδρες διὰ πολλὴν εὐήθειαν καὶ λογισμῶν
 ῥαστώνην ἀπήλπισαν· γυναῖκες δὲ μᾶλλον τῷ νηφαλίῳ τῆς
 715 προαιρέσεως | καὶ τῇ ἐγρηγόρσει καὶ νήψει τῶν λογισμῶν ^{181^{va}}
 συναγρυπνούσας ἔχουσαι τὰς τοῦ σώματος ὄψεις, προη-
 γουμένως κατηξιώθησαν θέας ἐκείνης τῆς τοῦ ζωαρχικοῦ
 λόγου καὶ σωτῆρος Χριστοῦ σωτηριώδους ἐγέρσεως, ἣν
 γυναῖκες εὐηγγελίσαντο πρῶτον ἀνδράσιν, ἀλλ' οὐχὶ γυναι-
 720 ξὶν ἄνδρες. «Αἷς καὶ προηγουμένως θεασαμέναις τὴν
 ζωηφόρον ἀνάστασιν τοῦ προκαταγγελθέντος ὑπ' ἐμοῦ μο-
 νογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πεπονθέναι καὶ ταφῆναι δι' ἄφατον
 ἔλεον καὶ ἀναστήναι καὶ κληρονομήσαι πολλοὺς ἦτοι σῶσαι
 τοὺς πάντας, παρακελεύομαι καὶ παρεγγυῶμαι διὰ τῆς
 725 δεῦτε φωνῆς ὠκυτάτως καὶ καρπαλίμως δραμεῖν καὶ τοῖς
 μαθηταῖς αὐτοῦ ταύτην κηρύξαι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ
 ἄγγελος δρᾶ φάσκων αὐταῖς· Δεῦτε ἴδετε τὸν τόπον ὅπου
 ἔκειτο ὁ Κύριος καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἶπατε τοῖς μαθηταῖς
 αὐτοῦ ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει |
 730 ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.» ^{181^{vb}}

Ἄλλ' ἐπίστησον ὦ Ἰουδαῖε καὶ θαύμασον τῆς προκειμένης
 προφητείας τὴν πρόρρησιν. Γυναῖκες φησὶν ἐρχόμεναι ἀπὸ
 θέας δεῦτε. Ταῦτα εἰπὼν ἀμέσως ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ λαός

699/700 Matth. 28, 1   700/702 Matth. 28, 6-7   702/703 cf. ll. 694-695
 706 cf. ll. 700 et 703   708/709 cf. ll. 694-695   712/714 cf. l. 708
 717 cf. l. 708   723 cf. ll. 278 et 595   725 cf. l. 708   727/730 Matth.
 28, 6-7   732/735 cf. ll. 694-696

699 μαγδαλινὴ *cod.*, *sed cf. IX 562*   714 ῥαστώνην] *servanivimus cum cod.*, *cf. praef. p. XLVI*   719 ἀνδράσιν] *acc. cod. servanivimus, cf. praef. p. L*

ἐστὶν ἔχων σύνεσιν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· «Ἐπειδὴ»
 735 φησὶν «πᾶς ὁ λαὸς ἤγουν οἱ τῆς ἀρρενικῆς εἶναι διορ-
 γανώσεως λελογχότες πλήρης ἐστὶν ἀσυνεσίας καὶ διὰ
 τοῦτο νοῆσαι καὶ συνιδεῖν τοῦ σταυρωθέντος καὶ ταφέντος
 Χριστοῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς θεϊκῆς ἰσχύος διὰ τῶν γεγο-
 νότων σημείων καὶ θαυμάτων κατὰ τὸ πάθος οὐ δύναται,
 740 τοῦ μὲν ἡλίου δύσαντος τὰς ἀκτίνας καὶ σκότους ἀνά
 πᾶσαν τὴν γῆν ἐν ὄλαις τρισὶν ὥραις γεγενημένου, καὶ τοῦ
 καταπετάσματος τοῦ θείου νεῶ διαιρεθέντος εἰς ἄμφω, καὶ
 τῆς γῆς ἀπάσης συγκλονηθείσης, καὶ ταύτη τοι προσα-
 γρυπνήσαι καὶ προσκαρτερῆσαι τῷ ζῶντι ζῶντι τάφῳ τῆν τοῦ
 745 Χριστοῦ καὶ σωτήρος κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν | ἀπεκ- 182^a
 δεχόμενος ἔγερσιν καθὼς ἐκεῖνος προεῖπεν, κὰν ὑμεῖς αἱ
 γυναῖκες αἱ πάσης μικροψυχίας καὶ ῥαστώνης ἀνώτεραι καὶ
 τῶν ἀνδρῶν κρείττους φανεῖσαι τῷ διαπύρῳ καὶ ζέον-
 τι φρονήματι καὶ πόθῳ τῆς πρὸς Χριστὸν ἐλπίδος καὶ
 750 πίστεως, δεῦτε τάχιον ἀπὸ τῆς θέας τῆς ἀναστάσεως
 κηρύξατε τοῖς ἀνδράσιν, ἅπερ ἔωρακένοι κατηξιώθητε
 πρότερον.» Ὁ γὰρ ἀτίθασσος λαὸς τῶν Ἰουδαίων, ὁ τὸν
 θάνατον τῷ ἀναστάντι καττύσας διὰ τὸ παντελῶς ἔστε-
 ρῆσθαι συνέσεως, ἀκοῦσαι τί τοιοῦτον οὐκ ἐλπίζει τὸ
 755 σύνολον, καὶ ὅταν δὲ πύθηται, πειράσοιτο διασκεδάσαι τὸν
 λόγον ὡς μάταιον. Τούτου χάριν ὁ προφήτης αὐτίκα φησὶν·
 Διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰκτειρήσει ὁ ποιήσας αὐτοὺς, καὶ ὁ
 πλάσας αὐτοὺς οὐ μὴ ἐλεήσει αὐτοὺς. Πεπέρασται δὲ τῆς
 προφητείας ὁ λόγος μήπω τῆς γενεᾶς παρελθούσης ἐκείνης,
 760 ὀπηνίκα ἢ διὰ τῶν Ῥωμαίων πολυθρύλλ[λ]ητος καὶ πικρὰ τῷ
 ὄντι τοῦ | θανάτου μετήλθεν αὐτο(ῦ)ς δίκη, καὶ ἔκτοτε μέχρι τοῦ 182^b
 δεῦρο διασπορὰ καὶ θητεία, μηδ' ὄλως ἐλέους τινὸς ἢ φει-
 δοῦς ἀξιωθέντας ὑπὸ τοῦ πεπονηκότος αὐτοὺς καὶ πλάσαν-
 τος Θεοῦ τῶν ὄλων, καὶ δικαίως καὶ προσηκόντως τίσαι
 765 τὰς εὐθύνας τῆς εἰς Χριστὸν μαιφονίας παρασκευάσαντος.

Ἀκόλουθον δ' ἂν εἶη καὶ περὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλή-
 ψεως τοῦ καταπεφοιτηκότος καὶ κατεληλυθότος ἐκεῖθεν μο-

750 cf. II. 732-733   754 cf. I. 734   757/758 cf. II. 696-697   759 cf.
 Matth. 24, 34; Marc. 13, 30; Luc. 21, 32

740 ἀκτίνας] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*   747 ῥαστώνης]
servavimus cum cod., cf. praef. p. XLVI   751 ἀνδράσιν] *acc. cod. servavimus, cf.*
praef. p. L   760 πολυθρύλλητος *cod.*   761 αὐτοῖς *cod.*

νογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν
μικρὰ ἅττα διὰ βραχέων εἶπεῖν.

- 770 Τὸ μενοῦν τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον ὧδέ που
φησὶν· Καὶ εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς ὅτι οὕτως
γέγραπται καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ ἀνα-
στήναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ
τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς
775 πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. « Ὑμεῖς δὲ ἐστέ
μάρτυρες τούτων. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ | ἀποστέλλω τὴν ἐπαγγε- 182va
λίαν τοῦ πατρός μου ἐφ' ὑμᾶς· ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ
πόλει Ἱερουσαλήμ ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους.»
Ἐξήγαγεν δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς
780 χεῖρας αὐτοῦ εὐλόγησεν αὐτούς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλο-
γεῖν αὐτὸν αὐτοὺς διέστη ἀπ' αὐτῶν καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν
οὐρανόν. Καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν ὑπέστρεψαν εἰς
Ἱερουσαλήμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης.

- Παρίτω δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας παρεμπεδῶν ἡμῖν
785 ταύτην ταῖς προφητικαῖς προρρήσεσιν ἀριδῆλως καὶ προ-
φανῶς. Καὶ γὰρ που φησὶν· Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐ-
δώμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσώρ; Οὗτος ὠραῖος ἐν
στολῇ, βίβη μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ
κρίσιν σωτηρίου. Διατί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἱμάτιά
790 σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους καταπεπατημένης; Καὶ
τῶν ἔθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ, καὶ κατεπάτησα
αὐτούς ἐν | θυμῷ καὶ κατέθλασα αὐτούς ὡς γῆν καὶ 182vb
κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν.

- Ἐγὼ μὲν οἶμαι μὴ δεῖσθαι πολλῆς ἐρεύνης καὶ λογισμῶν
795 δοκιμασίας τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν, ἅτε δὴ σαφῆ προβαλ-
λόμενον τὴν ἰδίαν διάγνωσιν. Τὸ γὰρ Τίς οὗτος ὁ παραγε-
νόμενος ἐξ Ἐδώμ; τῶν κατοικούντων ἐν οὐρανοῖς καὶ
πυθανομένων, τοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης θεϊκῆς ἀπὸ
τῆς γῆς ἀνιόντος τὴν ἐξουσίαν αἰνίττεται προφανῶς· καὶ
800 γὰρ ὡς ἔφαμεν καταρχὰς ~~ἀποφητι~~ καὶ λανθανόντως γέ-
γονεν καὶ πρὶν ἢ κάθοδος τοῦ Ἐμμανουήλ, ἀγνοηθεῖσα
καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν εἰ καὶ μὴ πάσαις· διὰ τοῦτο νῦν
μὲν διαπυθάνονται καὶ φασὶν· Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος

771/783 Luc. 24, 46-52   786/793 Is. 63, 1-3   796/797 cf. ll. 786-787
798 cf. Matth. 24, 30; Marc. 13, 26; Luc. 21, 27   800 cf. III 6-22 et 100-
119   803/804 cf. ll. 786-787

769 ἅττα *cod.*   785 ταύτην] *scilicet* τὴν ἀνάληψιν, *cf.* ll. 766-767   802
διὰ] *praep.* καὶ *cod.*, *sed exprunxit*

805 ἐξ Ἐδώμ; τουτέστιν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐπεὶπερ Ἐδώμ ἐρμη-
 νεύεται γῆϊνος. Ἀλλαχόσε δὲ πάλιν ἐν τῷ προφήτῃ δη-
 λονδοτι Δαυὶδ ταῖς ἀφορισθείσαις εἰς τὴν θείαν οἰκονομί-
 αν λειτουργικαῖς τῶν ἁγίων ἀγγέλων δυνάμεσι καὶ τὴν
 τῶν οὐρανίων καὶ νοητῶν πυλῶν ἔπαρσιν | παρακε- 183^a
 λευομέναις τὲ καὶ λεγούσαις Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχον-
 810 τες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται
 ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, διεπυθάνοντο φάσκουσαι Τίς ἐ-
 στίν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; καὶ μέντοι καὶ ἤκουον
 Κύριος κραταίος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ,
 Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δό-
 815 ξης, τὸν ἐπὶ τῇ φθορᾷ καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ ἄδη πόλε-
 μον τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ τὸ τρόπαιον τὸ κατ'αὐτῶν τοῦ
 λόγου σαφῶς αἰνιττομένου τὲ καὶ σημαίνοντος. Συνάδει
 δὲ τούτῳ κακεῖνο δήπουθεν, ὅπερ πάλιν φησὶν ὁ Δαυὶδ
 πρὸς αὐτὸν τὸν σωτῆρα Χριστόν· Ἀναβάς εἰς ὕψος ἡ-
 820 χμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν, ἔλαβες δώματα ἐν ἀνθρώποις.
 Ἐκάτερον γὰρ τοῦ προφήτου ῥητὸν καὶ τὴν κάθοδον τοῦ
 μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέως τῆς δόξης καὶ
 τὴν κραταίαν αὐτοῦ τῷ ὄντι δύναμιν, δι'ἧς τοὺς αἰχμαλώ-
 τούς ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν σκυλεύσας τὸν ἄδην τὲ | καὶ τὸν 183^b
 825 θάνατον ἐπὶ τῇ τριημέρῳ ταφῇ, καὶ τὴν θείαν αὐτοῦ νί-
 κην καὶ παλινδρόμησιν αὐτῆς εἰς οὐρανοὺς παρίστησιν
 ἑναργῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ νῦν ὁ μέγας Ἡσαΐας ἐμ-
 φαίνει λέγων Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ; του-
 τέστιν ὁ ἀνερχόμενος ἀπὸ τῶν γῆϊνων ἡγουν ἀπὸ τῆς
 830 γῆς.

Εἶτα φησὶν Ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσῶρ, τουτέστιν «βε-
 βαμμένα τὰ ἱμάτια ἔχων ἀπὸ σαρκός». Βοσῶρ γὰρ ἐρ-
μηνεύεται σάρξ. Ταῦτα μὲν ὡς ἐκ τῶν ἄνω δυνάμεων
 διαπορουμένων τὲ καὶ φιλοπευστούντων ἔφησεν ὁ προ-
 835 φήτης σαφῶς· ἀνθυποφέρει δὲ πρὸς τὴν πεῦσιν καὶ τὴν
 ἀπόκρισιν πρόσφορον καὶ κατάλληλον φάσκων· Οὗτος
 ὠραῖος ἐν στολῇ, βία μετὰ ἰσχύος. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ Τίς
 ἐστὶν οὗτος τῶν πυνθανομένων τὸ πρόσωπον ἔφασκεν ὁ
 παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσῶρ; καὶ

809/811 Ps. 23, 7 et 9   811/812 Ps. 23, 8 et 10   813 Ps. 23, 8
 814/815 Ps. 23, 10   819/820 Ps. 67, 19; cf. Eph. 4, 8   822 cf. ll. 811, 812
 et 814-815   828 cf. ll. 786-787   831/832 cf. l. 787   836/837 cf. ll. 787-
 788   837/839 cf. ll. 786-787

840 ταύτη τοι τὴν ἀπὸ τῶν γηίνων ἀνάληψιν καὶ τὸ βάμμα
 δήπουθεν τὸ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ γεγενημένον τῆ ^{183^{va}}
 σαρκὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπειράτο μαθεῖν αἰνιγματωδῶς, εἰ-
 κότως ἀποκρίνεται φάσκων *Οὗτος ὠραῖος ἐν στολῇ, βία*
μετὰ ἰσχύος, ὡσανεὶ λέγων· «Μὴ ἐκπλαγῆτε καὶ θαμβηθῆτε
 845 *τῷ παραδόξῳ καὶ ξένῳ καὶ ἀσυνήθει τρόπῳ τῆς θεᾶς τοῦ*
ἀνιόντος εἰς οὐρανοῦς, μηδὲ δόξητε τοῦτο ταῖς οὐρανίαις
καὶ νοηταῖς καὶ θεαῖς κατασκηνώσεσιν ἀνάρμοστον καὶ
ἀνάξιον, ἐπεὶ οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τὴν τοιαύτην στολὴν
ὠραῖος μᾶλλον ἀποφανθεῖς· καὶ γὰρ ὑπέμεινεν ἐκουσίως
 850 *βίαν ἐν τῷ σταυρῷ, τὸν ὑπὲρ πάντων θάνατον ὡς*
ἄνθρωπος ἀνατλάς, εἰ καὶ μετὰ θεϊκῆς ἰσχύος καὶ δυ-
νάμεως κραταιᾶς τοῦ θανάτου τὸ κράτος κατήργησεν.»
Εἰκότως δὲ μάλα τὸ ὠραῖος ἐν στολῇ τέθειται νῦν· καὶ γὰρ
ἐπειδὴ τὸν τοῦ σωτηρίου πάθους ὑπογράφων καιρὸν ἔφα-
 855 *σκεν Καὶ ἴδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος,*
ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ πάντα τοὺς
υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τούτου χάριν ὠραῖον αὐτὸν προσα-
γορεῦει μετὰ τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν, ἅτε δὴ σύμβολον ^{183^{vb}}
νίκης τὸ ἐρυθρὸν βάμμα τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν αἵματος
 860 *προβαλλομένης αὐτοῦ τῆς στολῆς.*

“Ὅθεν εἰσάγει σαφῶς ἥπερ εἰκὸς ἦν τὸν ἀνερχόμενον ἐξ Ἐ-
 δῶμ ἤγουν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ βεβαμμένην ἔχοντα τὴν
 στολὴν ἐκ Βοσῶρ ἤγουν ἐκ τῆς σαρκός, ὠραιότατον
 Ἰησοῦν οἴκοθεν ἀποκρινόμενον καὶ φάσκοντα τοῖς τὰ περὶ
 865 αὐτοῦ διαπυθνομένοις Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ
 κρίσιν σωτηρίου, τουτέστιν «Ἐγὼ δικαιοσύνην ἐμυστα-
 γώγησα τοὺς ἀνθρώπους καὶ κρίσιν σωτηρίας ἐξήνεγκα
 τοῖς ἐν τῇ γῆ διὰ τῆς ἰδίας συγκαταβάσεως, καὶ πάλιν
 ἀνέρχομαι μετὰ τὴν τῆς οἰκονομίας ἀποπεράτωσιν ὅθεν
 870 κατήλθον ἀδιαστάτως.»

Εἶτα πάλιν καθάπερ ἀγνοοῦσαι φιλοπευστοῦσιν αἱ ἄνω
 δυνάμεις καὶ φασὶν πρὸς αὐτόν· *Διατί σου ἐρυθρὰ τὰ*
ἱμάτια, καὶ τὰ ἱμάτιά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους
καταπεπατημένης; Ὁ δὲ πάλιν διὰ τῆς ἀνθυποφορᾶς ἀπο-
 875 *δίδωσι τὴν αἰτίαν τῆς | προσούσης τοῖς ἱματίοις βαφῆς· καὶ ^{184^a}*
πρῶτον μὲν δείκνυσιν ὡς μόνος ἀνέτλη τῆς ὑπὲρ πάντων

843/844 cf. ll. 836-837   848/853 cf. ll. 843-844   855/857 cf. ll. 252-254
 857 cf. l. 843   861/863 cf. ll. 786-787   865/867 cf. ll. 788-789
 872/874 cf. ll. 789-790

856, ἄτιμον] ἄτι (*sic*) *cod.*^a *corr.*   861 εἶπερ *cod.*

σωτηρίας τὸν θάνατον, εἶτα καὶ τὴν δι' αὐτοῦ γεγεννημένην
 συντριβὴν τῷ ἄδῃ καὶ τῷ θανάτῳ τοῖς δυσμενέσι τῆς
 ἀνθρωπότητος. Φησὶν γὰρ *Καὶ τῶν ἔθνων οὐκ ἔστιν ἀνὴρ*
 880 *μετ' ἐμοῦ, τουτέστιν «Μόνος ὑπὲρ πάντων ἀπέθανον.»*
Ἔπειτα· Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ καὶ κατέθλασα
αὐτοὺς ὡς γῆν καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν·
 αἰνίττεται δὲ προδήλως διὰ τούτων τὸν ἐν τῷ ἐκουσίῳ καὶ
 σωτηρίῳ θανάτῳ αὐτοῦ ξυμβεβηκότα θάνατον ἀθάνατον καὶ
 885 *τὴν πανωλεθρίαν τῷ ἄδῃ καὶ τῷ θανάτῳ τοῖς ἀνηλεέσι καὶ*
πονηροῖς τυράννοις, οὓς διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου
κατεληλυθῶς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς κατεπάτησεν
καὶ συνέθλασε καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους ἀνέστησεν.
Ὅθεν ἐπήγαγεν Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως ἦλθεν αὐτοῖς,
 890 *δηλονότι τοῖς καταληϊσαμένοις τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ* 184^b
ἐνιαυτὸς λυτρώσεως πάρεστιν τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι πάντως
ἐξ ἁμαρτίας καὶ τῷ θανάτῳ πεπεδημένοις.
 Εἶτα φησὶν· *Καὶ ἐπέβλεψα καὶ οὐθεὶς βοηθός, καὶ προσε-*
νόησα καὶ οὐθεὶς ἀντελαμβάνετο· κατὰ γὰρ τὸ σωτήριον
 895 *πάθος καὶ οἱ πρὶν εὐνούστατοι πάντες αὐτὸν ἐγκατέλιπον –*
οὐδὲ γὰρ ἐδεῖτο τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἐπικουρίας παναλ-
κέστατος ὢν –, εἰ καὶ προκαθυπογράφει τὸν τοῦ πάθους
καιρὸν ὡς ἔμελλεν ἔσεσθαι διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς·
ὡς μὲν γὰρ ἀνθρωπος ἔπασχεν καὶ προσίετο τὸ τοῦ
 900 *θανάτου ποτήριον, ὡς δὲ Θεὸς πανσθενὴς κατεπάτει τὸν*
θάνατον καὶ τὸν ἄδῃ ἐσκύλευσεν τοὺς ἐκεῖσε κατεχο-
μένους ἀπολυτρούμενος.
 Τούτου χάριν ἐπήγαγεν· *Καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίων*
μου, καὶ ὁ θυμὸς ἐπέστη. Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς τῇ ὀργῇ
 905 *μου καὶ ἐμέθυσα αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου καὶ κατήγαγον*
τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς τὴν γῆν. Ἐρρύσατο μὲν γὰρ ὡς ἔφαμεν
τῆς κατοχῆς | τοῦ ἄδου τὸ πλάσμα τῶν ἰδίων χειρῶν τῷ 184^m
πανσθενεῖ αὐτοῦ κράτει, κατεπάτησε γεμὴν καὶ παρεξεστη-
κότας καὶ κωθωνιζομένους τῇ θείᾳ καὶ δικαιοτάτῃ ὀργῇ
 910 *τὸν ἄδῃν τὲ καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα*
τοῦ θανάτου τουτέστιν τὸν διάβολον ἐναπέφηεν. Ἄλλ' οὕτως
μὲν ὁ ἀναλαμβάνόμενος Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τοὺς

879/880 cf. Il. 790-791   881/882 cf. Il. 791-793   887 cf. Eph. 4, 9
 cf. I. 881   889/891 Is. 63, 4   893/894 Is. 63, 5   900 cf. I. 881
 903/906 Is. 63, 5-6   906/909 cf. Il. 903-904   910/911 cf. Hebr. 2, 14

911 οὕτως] οὗτος (*sine acc.*) *cod.*

οὐρανοὺς τὸ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ καὶ φιλανθρώπου συγ-
 καταβάσεως ἐν βραχεσί διελάλησεν τρόπαιον, χρησάμενος
 915 ταῖς τοῦ προφήτου φωναῖς· αὐτὸς γεμὴν ὁ προφήτης ὡσ-
 περ ἤδη τούτων περατωθέντων καὶ τῆς τοιαύτης ἀπο-
 λαύσας εὐεργεσίας, ἀνυμνεῖ τὸν ταῦτα κατωρθώκοντα καὶ
 φησὶν· Κύριος ἀγαθὸς κριτῆς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· ἐπάγει ἡμῖν
 920 αὐτοῦ. Ἐμφαίνει δὲ διὰ τούτων ὡς δι' ἄφατον ἔλεον καὶ
 μόνην ἀγαθότητα φυσικὴν εἴλετο τοῖς ἀνθρώποις αὐτουρ-
 γῆσαι τὴν σωτηρίαν, τοῖς | δυσμενέσιν αὐτῶν δικαίαν ἐ- 184vb
 ποίσας τὴν τῆς κατακρίσεως ἀνταπόδοσιν.

Εἶτα φησὶν· Καὶ εἶπεν Κύριος· «Οὐχ' ὁ λαὸς μου τέκνα
 925 οὐ μὴ ἀθετήσωσι, καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ
 πάσης θλίψεως αὐτῶν.» Ἐπειδὴ τὴν τῶν κατοικομένων
 ἐπεξήλθεν ἐλευθερίαν, μετε(ρ)ρύθμισεν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς
 ἔτι ζῶντας τῷ βίῳ καὶ φησὶν· Οὐχ' ὁ λαὸς μου τέκνα οὐ μὴ
 ἀθετήσωσι, καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης
 930 θλίψεως αὐτῶν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. «Εἶπεν» φησὶν
 «Κύριος· Ὅσοι λαὸς ἀναδέχεται τὴν ζεύγλην τῆς πρὸς με
 πίστεως καὶ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν καὶ ταύτη τοι τέκνα Θεοῦ
 γενέσθαι θελήσωσι καὶ μηδαμῶς ἀρνήσονται ποτὲ τὴν
 τοιαύτην διάθεσιν, ἀλλ' ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀπαράτρεπτον τὴν
 935 σωτήριον ὁμολογίαν διατηρήσουσιν, ἔσομαι πᾶσιν αὐτοῖς
 εἰς αἰώνιον σωτηρίαν, ἐκ πάσης ἀνθρωπίνης καὶ βιωτικῆς
 θλίψεως λυτρωσάμενος, καὶ ταῖς οὐρανίαις καὶ θείαις ἀγαλ-
 λιάσεσιν αὐτοὺς ἀπεράντως εὐφραίνεσθαι παρασκευάσας.» 185^a

Ταῦτα εἰπὼν ὁ μέγας Ἡσαΐας δείκνυσιν αὐτίκα καὶ τὸ
 940 ἀξίωμα τοῦ τὴν σωτηρίαν αὐτουργήσαντος τοῖς ἀνθρώποις
 καὶ τὴν τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων ἀκολούθως ἀπείθειαν.
 Καὶ γὰρ φησὶν· Οὐ πρέσβης οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ
 Κύριος ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φείδεσθαι
 αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς καὶ
 945 ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ
 ἠπειθήσαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ
 ἐπεστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς.
 Ἐφ' οἷς ἐρήσομαι τὸν Ἰουδαῖον· ἐπύθου τί φησὶν ὁ προ-
 φῆτης; Οὐ πρέσβης φησὶν οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύρι-
 950 ος ἔσωσεν αὐτούς. Τί φαίης ἂν πρὸς τὰς τοιαύτας τοῦ

918/920 Is. 63, 7   924/926 et 928/937 Is. 63, 8-9   942/947 Is. 63, 9-10
 949/950 cf. ll. 942-943

927 μετερύθμισεν *cod.*

προφήτου φωνάς; Πηνίκα πεπερατώσθαι καταγγέλλεις τὸ εἰρημένον· Οὐ πρέσβης οὐδέ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς; Εἰς μὲν οὖν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου δουλείας Μωϋσῆς ἀπεφάνθη δηλονότι μεσίτης καὶ
 955 τῆς θείας βουλῆς | ἄγγελός τε καὶ κήρυξ, εἰς δὲ τῆς ἐν 185^b
 Βαβυλῶνι τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας τὴν ἀπολύτρωσιν εὐρίσκειται μεσιτεύσας ὁ Ζοροβάβελ, τάχα δὲ καὶ μᾶλλον Δανιὴλ ὁ θεῖος προφήτης πολλὴν ἰκετείαν ἐν νηστείαις καὶ
 960 σάκκῳ καὶ σποδῷ καθὼς φησὶν αὐτὸς πρὸς τὸν Θεὸν ποιησάμενος, καὶ ταῖς λοιπαῖς δὲ τῶν Ἰουδαίων κακώσεσι διὰ τινῶν ἀγγέλων ἦτοι μεσιτῶν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐπρυτάνευσεν, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἐζεκίου γέγραπται δι' ἀγγέλου τῶν Ἀσσυρίων ἀναιρεθῆναι τὰς ῥῆ^ε χιλιάδας. Πότε τοίνυν οὐ πρέσβην οὐδέ ἄγγελον,
 965 ἀλλ' αὐτὸν τὸν Κύριον σώσειν τοὺς δεομένους σωτηρίας ἔρεις; Παρίστησι γὰρ ὁ προφήτης ἀναντιρρήτως κάθοδον Θεοῦ καὶ παρουσίαν καὶ δι' αὐτοῦ σωτηρίαν ἀνθρώποις ἄτερ τινὸς μεσίτου γεγεννημένην. Πάντως ἀφασία κατασχεθήσῃ μηδαμῶς οἷός τε ὦν δοῦναι πρόσφορον τὴν ἀπόκρι-
 970 σιν, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν τῆς εὐσεβείας συνηγορίαν· ἀκούσεις | δὲ κὰν οὐ βούλει καὶ αὐθις τοῦτον εἶναι τὸν Κύριον τὸν 185va
 αὐτουργήσαντα πᾶσι τὴν σωτηρίαν, ὃν ὑμεῖς οὐ προσήκασθε τὸ παράπαν καίτοι γε διαφερόντως ὑμῖν ἐληλυθότα τὲ καὶ παραγενόμενον, καθά που φησὶν τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν
 975 εὐαγγέλιον· Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ἰδίους γὰρ νῦν τοὺς Ἰουδαίους ἐκάλεσεν, οἵ-ἀπερ ἐξ αὐτῶν καταγομένου κατὰ τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς τοῦ Ἐμμανουήλ. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης· Αὐτοὶ δὲ ἠπειθήσαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ
 980 ἐπεστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς. Ἀπειθήσασι γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις τῷ ἐλθόντι Κυρίῳ καὶ παροξύνασι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ – καὶ γὰρ ἔφασκον ἀδεῶς βλασφημοῦντες· Ἐν Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια –, μετέστρεψεν εἰκότως αὐτοῖς
 985 εἰς ἔχθραν τὴν θείαν εὐμένειαν καὶ τὸν ὕστατον διὰ Ῥωμαίων ἐπήγαγεν πόλεμον | καὶ τὸν ἀνώλεθρον προου- 185vb
 ξένησεν ὄλεθρον.

952/953 cf. II. 942-943 958/959 Dan. 9, 3 962/964 cf. IV Reg. 19, 35; Is. 37, 36 964/965 cf. II. 942-943 975/976 Ioh. 1, 11 978/980 cf. II. 945-947 981/982 cf. I. 979 983/984 Luc. 11, 15

978 αὐτοὶ δε *cod.*, cf. *praef. p. LIV*

Ἄλλ' οὕτως μὲν ἡμεῖς τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν προ-
κατηγγελμένην ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἀκραιφνῶς ἀπε-
990 δεῖξαμεν, κάθοδον Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους καὶ πάθος ἐκού-
σιον καὶ ζωηφόρον ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς
παλινδρόμησιν καὶ τὰ ἐν μέσῳ τούτων διεσμилευμένως
τῷ παρόντι λόγῳ παρενεύραντές τε καὶ παρεντεθεικότες
καθ' ὁμοιότητα καὶ συμφωνίαν τῶν παλαιῶν καὶ νέων θείων
995 λογίων, ὡς ἐκατέρωθεν διαδεικνυσθαι περιφανῶς καὶ
λαμπρῶς τὴν καθ' ἡμᾶς εἰλικρινῆ καὶ ἀμώμητον πίστιν, ἅτε
δὴ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις εὐρισκομένην παντελῶς ἀναντίρ-
ρητον.

Σὺ δὲ τὸ ἀτίθασσον γένος, τοῦ παραπικρασμοῦ καὶ τῆς
1000 ἀπειθείας ὁ οἶκος, τῆς ἀγνωμοσύνης ὁ ἄνθρωπος, ὁ τῆς
ἀληθείας ἀντίπαλος, ὁ τοῦ ψεύδους συνήγορος, ὁ θεομάχος
καὶ προφητοκτόνος λαὸς ἔκπαλαι καὶ ἀνέκαθεν, εἰ μὲν
ἐφ' οἷς ἐφεύρηκας καὶ κατείληφας τὴν ἀλήθειαν ἐπιστρέψαι
θελήσεις διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν πειρώμενος αὐτὴν καὶ 187^α
1005 σπουδάζων κρατύνειν, καταυγασθήσῃ τῷ φωτὶ τῆς λαμ-
πρότητος αὐτῆς καὶ δοξασθήσῃ τὸ πρόσωπον τῆς ψυχῆς
καθάπερ ἐκεῖνος ὁ Μωϋσῆς τὴν ἔνδον κατὰ μέθεξιν τῆς
ἀληθείας ἀπομεμαγμένην ἔχων καὶ ἀποστίλβουσιν ἔξωθεν
αἴγλην· εἰ δὲ τὸ κατειλημμένον σοι φῶς ἀπαναίνη διὰ
1010 πολλὴν εὐήθειαν ἐνστερνίσασθαι δίκην τῶν νυκτινόμων
ζώ(ων) τῷ σκότῳ μᾶλλον ἐνδαιτᾶσθαι τῆς ἀπιστίας ἔ-
θέλων, λήψῃ τὴν καταδίκην τοῦ ἐξωτέρου σκότους, ὅταν
ἴδῃς τὸν ὑφ' ὑμῶν ἐκκεντηθέντα Χριστὸν ἐρχόμενον ἐπὶ
τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸν ἀνθρώπου μετὰ θεαρ-
1015 χικῆς δυνάμεως καὶ δόξης καὶ δεσπόζοντα τῶν χιλιάδων
ἐκείνων καὶ μυριάδων ἀγγελικῶν δηλονότι ταγμάτων κατὰ
τὴν τοῦ Δανιὴλ προφητείαν.

990 cf. III et IV 990/992 cf. VI 1-986 992 cf. V 1006/1009 cf.
Ex. 34, 35 1012 cf. Matth. 8, 12; 22, 13; 25, 30 1013/1017 cf. Matth. 24,
30; Dan. 7, 10 et 13-14

992 διεσμилευμένως *cod.* 1002 καὶ¹ *om. cod.^{a. corr.}* 1011 ζώων] ζώ *cod.*

VII

Ἄλλ' ἄγε δὴ ἅμα τὲ καὶ κατὰ συνάφειαν πάλιν, μᾶλλον
 δ' εἰπεῖν προηγουμένως κατὰ τὸν παρόντα λόγον καὶ τῆς
 Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀγαθοπρεποῦς καὶ φιλανθρώπου
 συγκαταβάσεως ὁ καιρὸς ἤδη φθάσας τὲ καὶ παρωχη- 187^b
 5 κῶς δειχθήσεται διὰ τῶν ῥηθησομένων ἐξ ἐναργεστάτων
 σημείων, πρώτου μὲν τοῦ τῶν εἰδώλων ἀφανισμοῦ, δευ-
 τέρου δὲ τοῦ μέλλοντος θεόθεν δίδοσθαι νόμου καινοῦ,
 τρίτου τῆς τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων ἐκλείψεως παντε-
 10 λοῦς, τετάρτου τῆ(ς) ἀπιστία(ς) τῶν Ἰουδαίων, πέμπτου τῆς
 ἀποπτώσεως αὐτῶν καὶ ἀλλοτριώσεως, ἕκτου τῆς πίστεως
 καὶ ἀντεισαγωγῆς καὶ οἰκειώσεως τῶν ἔθνῶν.

Προύργου τοίγαρ τοι τὸ τῆ τάξει πρότερον ἡμῖν ἀπα-
 ριθμηθὲν σαφῶς ἀποδείξωμεν καὶ προηγορευμένον ὑπὸ
 τῶν θείων λογίων καὶ δεδεγμένον ἀκραιφνῶς τὴν ἀποπε-
 15 ράτωσιν. Σοφονίας τοίνυν ὁ θεῖος προφήτης τὰ μέλλοντα
 προαγορεύων ὧδέ που φησὶν· Ἐπιφανῆς ἔσται Κύριος
 ἐπ' αὐτούς καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἔθνῶν
 τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου
 αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἔθνῶν. | Ἀρίδηλόν ἐστιν καὶ 187^a
 20 καταφανὲς ὡς τρεῖς ἡμῖν ἅμα προρρήσεις τοῖς λελεγμένοις
 νῦν ἐκφαντικὰς ἐσομένων πραγμάτων προκατήγγειλεν κα-
 θολικώτερον ὁ προφήτης, πρώτην μὲν τὴν τοῦ Κυρίου καὶ
 Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν σημαίνουσας ἐπιφάνειαν – Ἐπι-
 φανῆς γάρ φησιν ἔσται Κύριος ἐπ' αὐτούς –, δευτέραν δὲ
 25 τῶν ἔθνικῶν εἰδώλων ἦτοι ψευδωνύμων θεῶν καθόλου τὸν
 ὄλεθρον – καὶ ἐξολοθρεύσει γάρ φησιν πάντας τοὺς
 θεοὺς τῶν ἔθνῶν τῆς γῆς –, καὶ τρίτην ἀκολουθῶς τὴν
 ἀν' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην καὶ ἀφ' ἑκάστου τόπου τῷ Θεῷ
 τῶν ὄλων ὑπὸ πάντων δηλαδὴ τῶν ἔθνῶν προσαχθησο-
 30 μένην θυσίαν ἄντικρυς τοῦ παλαιοῦ νόμου, περιγράφοντος
 αὐτὴν ἐκείνου καὶ περιορίζοντος ἐφ' ἐνὶ τόπῳ καὶ μόνῳ· καὶ
 γὰρ φησὶν· Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ
 τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἔθνῶν. Τούτων δ' ἐκά-
 35 ληλον οὐδεὶς οἶμαι τὸ σύνολον ἀντερεῖ τῶν μὴ παν-

16/19 Soph. 2, 11   23/24 cf. ll. 16-17   26/27 cf. ll. 17-18   32/33 cf.
 ll. 18-19

1 ἀλλάγε *cod.*, *sed cf. l. 603*   9 τὴν ἀπιστίαν *cod.*

- τελῶς παραπλήγων. Ἐπιτηρητέον δὲ ὅτι νήσους ἐνταῦθα νοητῶς ἐξείληφεν, ὡς καὶ ὁ μέγας Ἡσαΐας ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ φάσκει διαρρήδην· Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με νῆσοι· δηλοῖ γὰρ ἐνταῦθα τὰς ἐξ ἔθνων
- 40 Ἐκκλησίας, ἅτε δὴ τὴν ἀλμυρότητα καὶ παλαιότητα τῆς ἀθείας ἀποθεμένας καὶ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν θεογνωσίαν καὶ πίστιν ἐγκαινισθείσας· πᾶσαι γὰρ αἱ τῶν ἀπίστων ἔθνων Ἐκκλησίαι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐκ τοῦ ἰδίου τόπου προσκυνοῦσι προδήλως.
- 45 Εἰ τοίνυν ἐξωλοθρεύθησαν μὲν πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἔθνων τῆς γῆς, προσκυνεῖ δὲ καὶ τὸν ἀληθινὸν Κύριον καὶ Θεὸν τὸν τεκτηνάμενον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἔθνων κατὰ τὴν προφητείαν, εὐδηλον ὡς ἐπέφανεν προηγουμένως καὶ ὁ προφη-
- 50 τευόμενος Κύριος. Εἰ δὲ μὴ προηγουμένως | ὁ προφη- 186^a
τευόμενος ἐπέφανεν Κύριος, οὐδ' ἐπομένως ἐξωλοθρεύθησαν οἱ θεοὶ τῶν ἔθνων τῆς γῆς, οὐδὲ μὴν ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἔθνων προσκυνοῦσι τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν ἐπομένων ἐκάτερον
- 55 γέγονεν καὶ εἰς πέρας ἐκβέβηκεν, ἐξ ἀνάγκης ἄρα καὶ τὸ ἡγούμενον προεκβέβηκεν καὶ τοῦ προφητευομένου Κυρίου γέγονεν ἤδη σαφῶς ἡ σωτήριος ἐπιφάνεια, περὶ ἧς καὶ Παῦλος φησὶν ὁ μέγας ἀπόστολος· Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα
- 60 ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι· καὶ πάλιν φησὶν· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστώθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.
- 65 Παρασημήνασθαι δέ τοι προσήκεν ὡς ἐπειδὴ φησὶν ὁ προφήτης Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ | ἕκαστος ἐκ τοῦ 186^b
τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ νῆσοι τῶν ἔθνων, τὴν τοῦ παλαιοῦ νόμου τοῦ δοθέντος διὰ τοῦ Μωϋσέως ἀνάπαυλαν σημαίνει, καὶ τὸν εὐαγγελικὸν καὶ καινὸν νόμον τὸν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ καὶ πάντων ἡμῶν Θεοῦ καὶ σωτῆρος δοθέντα προϋπογράφει. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος φησὶν· Πρόσεχε σεαυτῷ μὴ ἀνενέγκης τὰ ὀλοκαυτώματά σου ἐν παντὶ τόπῳ οὐ ἂν ἴδης, ἀλλ' ἢ εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου ἐν μιᾷ τῶν πόλεων σου· ἐκεῖ ἀνοίσεις
- 70

36 cf. ll. 33 et 39   38/39 Is. 41, 1; 45, 16   45/53 cf. ll. 16-19   56/57
cf. l. 16   58/62 Tit. 2, 11-12   62/64 I Tim. 3, 16   66/67 cf. ll. 18-19
71/76 Deut. 12, 13-14

75 τὰ ὀλοκαυτώματά σου, ἐκεῖ ποιήσης πάντα ὅσα ἐγὼ
 ἐντέλλομαί σοι σήμερον. Οὗτος δὲ τὸ ἔμπαλιν ἀπὸ τοῦ
 μακαρίου καὶ θεαρχικοῦ στόματος προερχόμενος εἰπούση
 τῇ Σαμαρείτιδι περὶ τοῦ Γαρίζειν ὄρους· Οἱ πατέρες
 ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· καὶ ὑμεῖς λέγετε
 80 ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ὅπου δεῖ προσκυνεῖν. Ὁ
 δὲ φησὶν· Πίστευσόν μοι γύναι ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε
 ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε
 | τῷ πατρί. Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυ- 186^a
 νοῦμεν ὃ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν·
 85 ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνη-
 ταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρί ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ
 γὰρ ὁ πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν·
 πνεῦμα ὃ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύμα-
 τι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Καὶ πάλιν δὲ φησὶν ὁ
 90 θεσπέσιος Παῦλος καὶ μέγας ἀπόστολος· Βούλομαι οὖν
 προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας
 ὀσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ.
 Ὁ τοίνυν θεηγόρος προφήτης τὸν παλαιὸν νόμον ἀρ-
 γῆσαι προεμφαίνει περιορίζοντα τῶν θυσιῶν τὸν κατάλο-
 95 γον μόνους τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ τὸν καινὸν προσημαίνει
 τὸν τὴν πνευματικὴν καὶ νοερὰν θυσίαν οὐκ ἐφ' ἐνὶ περι-
 γράψαντα τόπῳ, ἀλλὰ πανταχόσε ταύτην ἐνεργεῖσθαι θε-
 σπύσαντα κατὰ τὴν ἄρτι γεγενημένην τῆς εὐσεβείας προσ- 186^b
 θήκην· καὶ γὰρ *** διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἀποβολὴν
 100 τε καὶ ἔκπτωσιν, ἵνα τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ καιροῦς
 ληφθέντων καὶ τοῦ περιβοήτου νεῶ καταλυθέντος ἐκ
 βάθρων, μηδαμῶς ἔχωσι τόπον ἐν ᾧ θυσίαν Ἰουδαϊκὴν τῷ
 Θεῷ προσενέγκωσιν, ἢ τοῦτο δρᾶν ἐπιχειροῦντες ἐλέγχωνται
 προδήλως παρανομοῦντες καὶ ταύτῃ τοι πανταχόθεν συνε-
 105 λαθῶσιν πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ
 Θεοῦ χάριν πόρρωθεν αὐτοῖς κηδεμονικῶς καντεῦθεν τὴν
 σωτηρίαν οἰκονομοῦντος.

Περιέχει τοίνυν ἡ προφητεία τοῦ Σοφονίου τέτταρα τὸν
 ἀριθμὸν σημεῖα τῆς τοῦ Κυρίου θείας ἐπιφανείας τοῖς
 110 ἐφιστάνειν αὐτὴν ἀκριβῶς καὶ περιεσκεμμένως ἐθέλουσι·
 πρῶτον μὲν τὸν τῶν εἰδωλικῶν θεῶν ὄλεθρον, δεύτερον
 τὴν τοῦ παλαιοῦ καὶ Μωσαϊκοῦ νόμου ἁμαρτίαν, τρίτον τὴν

78/80 Ioh. 4, 20   81/89 Ioh. 4, 21-24   90/92 I Tim. 2, 8

78 Γαρίζειν] sic cod.   99 post γὰρ lacunam suspicamur   103 ἐλέγχονται
 cod.

ἐφεπομένην καὶ προσυπακουομένην τῷ δευτέρῳ κατὰ τὸ
ἀναγκαῖον τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν, | τέταρτον τὴν εἴσο- 188^a
115 δον τῶν ἔθνῶν, ἃ καὶ γέγονεν καὶ εἰς πέρας ἐκβέβηκε
προφανῶς καὶ τὴν θεῖαν ἐπιφάνειαν τοῦ προφητευομένου
Κυρίου γεγενῆσθαι μαρτυροῦσιν ἀναντιρρήτως.

Εἰ δ' οὐ παραδέχη ταῦτα ὡς Ἰουδαῖε, δεῖξον τοὺς θεοὺς τῶν
ἔθνῶν τῆς γῆς ἔτι προσκυνουμένους καὶ τιμωμένους καὶ
120 λέξον ποῦ νῦν ἐστὶν τοῦ τῶν θεῶν ὑπάτου καὶ κορυφαίου
νομισθέντος παρὰ τοῖς ἔθνεσι Διὸς τὸ ἀφίδρυμα, ἢ τοῦ
λεγομένου μεγάλου θεοῦ Ἡρακλέος καὶ τοῦ Διονύσου καὶ
τοῦ Ἄρεος καὶ τοῦ Ἄμμωνος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ
Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς
125 Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἥρας ὑπόδειξον τὰς στήλας προσκυνου-
μένας ἔτι καὶ δεδεγμένας τὸ θεῖον γέρας, καθὰ τὸ πρὶν
ἐτιμῶντο παρὰ τῶν τῆς γῆς ἀπάντων ἔθνῶν· καὶ τὴν
Δωδωναίαν δὲ δρῦν, ἐφ' ἣ τοῦ Διὸς ἐφορμῶντος ὡς ἐνο-
μίζετο πάλαι τοῖς ἀνοήτοις ἀνθρώποις ἢ μαντεία τὰ μέλλον-
130 τα | προύλεγεν, δεῖξον ἔτι νῦν συνισταμένην, καὶ τὸν 188^b
Δελφικὸν τρίποδα τὸν ἰστάμενον κατὰ τὸ ἱερὸν τοῦ
Ἀπόλλωνος, καὶ τὴν Κασταλίαν πηγὴν τὴν φυομένην κατὰ
τὴν Ἀντιόχου πόλιν καὶ θεοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος προσαγορευ-
ομένην ἔτι καὶ νῦν διαμένουσιν, ἢ τὸ κατὰ τὴν λεγομένην
135 Μέμφιν μαντεῖον· ἢ κὰν γε δεῖξον τοὺς παρ' ὑμῖν ἦτοι παρὰ
τοῖς Ἰουδαίοις ὡς θεοὺς νομισθέντας καὶ σεβασθέντας ἔτι
καὶ νῦν ὡσαύτως προσκυνουμένους καὶ τιμωμένους, οἷον
τοὺς Βααλεῖμ, τὴν λεγομένην Ἀσάρτην, τὰς χρυσοτεύκτους
δαμάλεις, ἀλλ' οὐκ ἔχεις δεῖξαί τι τοιοῦτον τὸ παράπαν. Εἰ
140 δὲ πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν τῆς γῆς ἐξωλοθρεύθησαν
ἄρδην, καὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις δὲ νομισθέντων θεῶν
ὡσαύτως καὶ προσκυνηθέντων καὶ τιμηθέντων δαιμονικῶν
ἀγαλμάτων οὐδαμῆ οὐδαμῶς πώποτε νῦν ἀφίδρυμα κατι-
δεῖν ἐστίν, ἄρα σαφῶς ἐπέφανεν | ὁ προφητευόμενος *Κύρι-* 188va
145 *ος*, ὃν προκατήγγειλεν ἐξολοθρεύσειν πάντας τοὺς θεοὺς
τῶν ἔθνῶν τῆς γῆς ὁ θεσπέσιος Σοφονίας, κατὰ τὴν ἀναν-
τίρρητον τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν.

117 cf. I. 16   138 cf. Iud. 2, 11; 3, 7; 8, 33; 10, 6 et 10; I Reg. 12, 10;
III Reg. 18, 18; 22, 54; II Par. 24, 7; 33, 3; Os. 11, 2   cf. Ios. 24, 33b;
III Reg. 11, 6 et 33; IV Reg. 23, 13   138/139 cf. III Reg. 12, 28-32   140 cf.
II. 17-18   144/146 cf. II. 16-18

125 ἥρας *cod.*   143/144 καθιδεῖν *cod.*, cf. *praef. p. XLVII*

Ἄλλὰ παροίσωμεν καὶ τὸν θεῖον προφήτην Μαλαχίαν
 προκαταγγέλλοντα συμφώνως καὶ τὴν παῦλαν τοῦ Μω-
 150 σαϊκοῦ νόμου καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν καὶ τὴν
 εἴσοδον τῶν ἐθνῶν. Καὶ γὰρ κατ'ἐρώτησιν καταρχὰς τῆς
 προφητείας σχηματίσας τὸν λόγον καὶ φήσας *Οὐκ ἀδελφός*
ἦν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ; λέγει Κύριος παντοκράτωρ· καὶ
ἠγάπησα τὸν Ἰακώβ, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα, καὶ μετὰ
 155 *βραχέα τοὺς ἱεραῖσθαι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τηνικάδε λα-*
χόντας καταιτιασάμενός τε καὶ νεμεσήσας ὡς ἀδιαφο-
ροῦντας περὶ τὸν τρόπον τῆς σφῶν ἱερουργίας καὶ ταύτη
τοι τὸ τοῦ Θεοῦ φαυλίζοντας ὄνομα, θάπτον καὶ παρευθὺς
γεγωνότερον ἀνακέκραγεν· Οὐκ ἔστιν μοι θέλημα ἐν ὑμῖν
 160 *λέγει Κύριος | παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ* 188vb
τῶν χειρῶν ὑμῶν, διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως
δυσμῶν αὐτοῦ τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ
ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ
θυσία καθαρὰ, διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι
 165 *λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ Βασιλεὺς μέγας ἐγώ εἰμι,*
καὶ τὸ ὄνομά μου ἐπιφανές ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Ὡς γὰρ ἔφην, ἐκ προοιμίων τὴν περὶ αὐτοὺς ὑπομνήσας
 ἐκ προγόνων θεῖαν φιλοτιμίαν καὶ τὴν ἀδιαφορίαν ἐλέγξας
 τῶν ἱεραῖσθαι κατ'ἐκεῖνο καιροῦ παρὰ Ἰουδαίοις λαχόντων
 170 καὶ τὴν πρόθεσιν τῶν κατὰ τὰς θυσίας ἄρτων ἠλισγημέ-
 νην ἀποκαλέσας, αὐτίκα μεγαλοφωνότερον ἐξεβόησεν *Οὐκ ἔ-*
στιν μοι θέλημα ἐν ὑμῖν λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ
θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν, δι' ὧν καὶ τὸ
πᾶν ἔθνος ὡς φευκτὸν ἀποδοκιμάζει τῶν Ἰουδαίων καὶ τὰς
 175 *ὑπ' αὐτῶν προσενηνεγμένας θυσίας διατείνεται μὴ προ-*
σῆκασθαι τὸ παράπαν ὡς στυγητάς.

Ταῦτα | εἰπὼν καὶ τὸν τῶν θυσιῶν ἀποσκορακίσας κα- 189^a
 τάλογον καὶ τοὺς θύοντας, ἀμέσως φησίν· *Διότι ἀπὸ ἀνα-*
τολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν αὐτοῦ τὸ ὄνομά μου δε-
 180 *δόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα*
προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ, διότι μέγα
τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι λέγει Κύριος παντοκράτωρ,
καὶ Βασιλεὺς μέγας ἐγώ εἰμι, καὶ τὸ ὄνομά μου ἐπιφανές
ἐν τοῖς ἔθνεσι.

185 Προφητεύει μενοῦν ἀκολούθως μετὰ τὴν πρὸς τοὺς
 Ἰουδαίους θεῖαν ἀποστροφὴν τὴν μέλλουσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν

152/154 Mal. 1, 2   154/158 cf. Mal. 1, 6-10   159/165 Mal. 1, 10-11
 165/166 Mal. 1, 14   167/168 cf. Mal. 1, 2-5 (cf. ll. 151-154)   168/171
 cf. Mal. 1, 6-10 (cf. ll. 155-158)   171/173 cf. ll. 159-161   178/182 cf. ll. 161-
 165   183/184 cf. ll. 165-166

ὑπουρανὸν ἔσεσθαι διὰ Χριστοῦ θεογνωσίαν τοῖς ἔθνεσι
 καὶ τὴν νῦν ἐνεργουμένην εὐσέβειαν ὑπὸ πάντων δηλαδὴ
 τῶν ἔθνων. Δηλοῖ γὰρ τοῦτο σαφῶς τὸ Ἄπο ἀνατολῶν
 190 ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν αὐτοῦ δεδόξασται τὸ ὄνομα τοῦ
 Θεοῦ καθὼς φησὶν αὐτὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι· δι' οὗ καὶ μᾶλλον
 καταβαλεῖν ἠβουλήθη τὸ φρύαγμα τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀλαζο-
 νείας, ἅτε δὴ τῆς προφητευομένης ἐν τοῖς | ἔθνεσι τοῦ 189^b
 Θεοῦ δόξης ἢ παρὰ αὐτοῖς δεικνυμένη, κατὰ πολὺ μᾶλλον
 195 δ' ὡς ἀληθὲς εἶπεῖν παντάπασιν ἐλάττων, εἶπερ τὸ πρὶν
 κατὰ μόνην τὴν Παλαιστίνην ἐδοξάζετο μόνις παρ' Ἰουδαίοις
 ὁ Θεὸς δῆθεν, καθὼς αἰνίπτεται καὶ Δαυὶδ ὁ προφήτης
 φάσκων Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ
 μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ – τοῦτο γὰρ ἔφησεν πάντως ὡς
 200 ἀλλαχοῦ μηδαμῶς ἐγνωσμένου μήτε μὴν τοῦ ὀνόματος
 αὐτοῦ μεγαλυνομένου παρὰ τισιν ἄλλοις ἔθνεσι τοῖς παρὰ
 τὸν Ἰσραὴλ πεφυκόσι –, νῦν δὲ δεδόξασται προδήλως ἀπὸ
 ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν αὐτοῦ, καὶ μέγα τὸ ὄνομα
 τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιφανὲς ἐν τοῖς ἔθνεσι, τὰ πέρατα τῆς
 205 οἰκουμένης περιλαβόντος τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ σωτηρίου
 κηρύγματος, ὅπερ ἀσύγκριτον ἐπιφέρεται τῆς παλαιᾶς ἐν
 τῷ Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ δόξης δηλονότι τὸ μεγαλεῖον.

Ἐπεὶ δὲ τῷ γένει τῶν Ἰουδαίων ἀποσκορακισθέντι τῶν
 ἔθνων ἀπάντων ἀντέθηκεν τὸν κατάλογον καὶ τῆς Ἰουδαίας
 210 | τὴν ἅπασαν ὑψηλίῳ ἀντεισήγαγεν, ἐν ἣ κακείνη συμπε- 189va
 ριέχεται δῆπουθεν, ἀποδιαστέλλει καὶ τοῦ διὰ Μωϋσέως
 παλαιοῦ νόμου τὸν διὰ Χριστοῦ καὶ καινόν. Φησὶν γάρ·
 Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου
 καὶ θυσία καθαρὰ. Τὸ μὲν γὰρ ἐν παντὶ τόπῳ τὸν μερικὸν
 215 πάντως ἐκβάλλει πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἰρημένον τοῦ Μω-
 σαϊκοῦ νόμου δηλονότι φάσκοντος· Πρόσεχε σεαυτῷ μὴ
 ἀνενέγκης τὰ ὀλοκαυτώματά σου ἐν παντὶ τόπῳ οὐ ἔὰν
 ἴδῃς, ἀλλ' ἢ εἰς τὸν τόπον οὐ ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός
 σου ἐν μιᾷ τῶν πόλεων σου· ἐκεῖ ἀνοίσης τὰ ὀλοκαυτώμα-
 220 τά σου, ἐκεῖ ποιήσης πάντα ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι
 σήμερον. Τὸ δὲ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου μόνως
 εἰπών, τὸ παντοδαπὲς καὶ ποικίλον τῶν Ἰουδαϊκῶν ὀλο-

189/191 cf. ll. 178-180   198/199 Ps. 75, 1   202/204 cf. ll. 178-184
 206/207 cf. l. 198   213/214 cf. ll. 180-181   216/221 Deut. 12, 13-14; cf.
 ll. 71-76   221 cf. l. 213

210 ὑψηλίῳ] *servanivimus cum cod.* (*an legendum ὑψηλίον?* [cf. *praef. p.*
XLIII])   214 τὸν] *an legendum τὸ?*   221 Τὸ] τῷ *cod.*

καυτώσεων καὶ θυσιῶν ἐξωστρ(άκισεν). Τῷ δέ γε φάναι καὶ
 225 *θυσία καθαρὰ*, οὐχὶ τῇ παρὰ Ἰουδαίους ὡς πάντῃ τε καὶ
 πάντως ἀκαθάρτῳ οὔσῃ ἀντεδιέστειλεν | – ἦν γάρ ποτε 189^b
 κακεῖνη καθαρὰ δηλονότι κατὰ καιροὺς ἰδίους προσφερο-
 μένη νομίμως –, ἀλλὰ κατὰ σύγκρισιν καὶ παράθεσιν
 ἀμφοτέρων τὸ προφερέστερον καὶ πολλῶ μᾶλλον ἄμεινόν
 τε καὶ βέλτιον τῆς καινῆς διαθήκης πρὸς τὴν παλαιὰν
 230 διαδείκνυσιν.

Ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος Μαλαχίας μετὰ τὴν ἀπὸ Βα-
 βυλῶνος ἄνοδον τῶν Ἰουδαίων ἔσεσθαι ταῦτα προεφήτευσεν
 πρὸς τὸ μέλλον, καὶ μετέπειτα τῶν Ἱεροσολύμων ἢ
 ἄλωςις καὶ τοῦ πολυθρυλήτου ναοῦ γέγονεν ἡ παντελῆς ἐκ
 235 βάρων ἐρήμωσις καὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ ὑστάτη πολιορκία
 καὶ ἡ ὀρωμένη διασπορὰ καὶ ἀπόπτωσις διὰ τὴν σφῶν
 κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ μαιφονίαν,
 ὑφ' οὗ καὶ πάντα τὰ ἔθνη πρὸς τὴν θεῖαν οἰκειότητα καὶ
 ἐπίγνωσιν ἀντὶ τῶν Ἰουδαίων ἐκλήθησαν εἰπόντος τοῖς
 240 ἑαυτοῦ μαθηταῖς· *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη,*
βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ἄλλ' οὕτως σαφῶς | διὰ μὲν τῆς προφητείας τοῦ Σοφονίου 190^a
 τέτταρα σημεῖα τῆς τοῦ Κυρίου θείας ἐπιφανείας (ὅ) τῆς
 245 ἀληθείας λόγος κατεῖληφεν καὶ παρέστησεν, πρῶτον τὸν
 ὄλεθρον τῶν ψευδωνύμων θεῶν, δεύτερον τοῦ Μωσαϊκοῦ
 νόμου τὴν παῦλαν, τρίτον τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπομένην καὶ
 προσυπακουομένην τῷ δευτέρῳ τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν,
 τέταρτον τὴν τῶν ἐθνῶν ἀντισταγωγίαν τε καὶ κλήσιν· διὰ
 250 δὲ τῆς Μαλαχίου προφητείας τρία πάλιν σημεῖα κατεῖληφεν
 καὶ παρέστησεν, πρῶτον τὴν πρόδηλον τῶν Ἰουδαίων
 ἀπόπτωσιν, δεύτερον τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου τὴν παῦλαν,
 τρίτον τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰς παρενηνεγμένας Θεῷ θυσίας κατὰ τὸν
 255 Μωσαϊκὸν νόμον ἀπεῖρξεν καὶ τὴν προσφερομένην ὑπὸ τῶν
 ἐθνῶν ἀντικρυς τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ πνευματικῶς ἐπιτε-
 λουμένην τῆς *αἰνέσεως θυσίαν καθαρὰν* προσηγόρευσε,
 φέρε δὴ κατὰ ταυτὸν καὶ συνημμένως καὶ | δι' ἑτέρων 190^b
 προφητῶν ἀβούλητον μὲν καὶ φευκτὸν τῶν Ἰουδαϊκῶν

223/224 cf. l. 214   240/242 Matth. 28, 19   257 cf. Hebr. 13, 15; l. 274
 (Ps. 49, 14) et l. 214 (Mal. 1, 11)

223 ἐξωστρακίσας *cod.*   228 ἀμφότερον *cod.*   244 ὅ] ὡς *cod.*

260 ὀλοκαυτώσεων τὸν κατάλογον, ἐρασμιωτάτην δὲ Θεῶ καὶ
 φίλην τὴν μέλλουσαν ὑπὸ τῶν ἐθνῶν προσάγεσθαι θυσίαν
 ἐναποδείξωμεν.

Τοίγαρ οὖν ὁ προφήτης Δαυῖδ ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου
 τοῦ Θεοῦ τοιάδε φησίν· Ἄκουσον λαός μου καὶ λαλήσω
 265 σοι Ἰσραήλ, καὶ διαμαρτύρομαί σοι· ὁ Θεός ὁ Θεός σου
 εἰμί ἐγώ. Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ
 ὀλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶν διαπαντός· οὐ δέξο-
 μαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου
 χιμάρους. Ὅτι ἐμὰ ἐστὶν πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, κτή-
 270 νη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες· ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ
 οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστὶν. Ἐὰν πει-
 νάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω· ἐμὴ γάρ ἐστὶν ἡ οἴκουμένη καὶ τὸ
 πλήρωμα αὐτῆς. Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων
 πίομαι; Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ
 275 ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλί-^{190^{va}}
 ψεῶς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με.

Καὶ γοῦν ἄθρει τρανῶς ὦ Ἰουδαῖε πῶς ἐξοστρακίζειν
 μέλλων τὰς Ἰουδαϊκὰς θυσίας ἀξιόπιστον προηγουμένως
 τὸν λόγον κατέστησεν εἰπὼν Ἄκουσον λαός μου καὶ δια-
 280 μαρτύρομαί σοι Ἰσραήλ· ὁ Θεός ὁ Θεός σου εἰμί ἐγώ,
 τουτέστιν «Ὁ Ἰσραήλ πρόσεχε τοῖς ῥηθησομένοις ἅτε δὴ
 λαληθησομένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σου σαφῶς, καὶ τὸν ἐπὶ ταῖς
 θυσίαις ὀνησιφόρον ἔλεγχον καὶ τὴν ὑπ' ἐμοῦ διαμαρτυρίαν
 δεξάμενος, ἀπόσχου τὸ διὰ σαρκωδεστέρων καὶ γεωδε-
 285 στέρων τέρπειν πειρᾶσθαι με θυσιῶν· οὐ δέξομαι γὰρ ἐκ
 τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χι-
 μάρους. Τί δήποτε; Διότι τούτων οὐδὲν ἔχω χρείαν τὸ
 σύνολον λαβεῖν ἐξ ὑμῶν, ἐπεὶπερ ἐμὰ ταῦτα πάντα πε-
 φύκασι καὶ τῆς ἐμῆς ἐξήρτηνται δεσποτείας, καὶ εἶπερ ἄρα
 290 ἐδεδεήμην τῆς διὰ τῶν τοιοῦτων ὀλοκαυτωμάτων θεραπεί-
 ας καὶ θυμηδίας, ὅποταν ἠράσθην, οὐκ ἂν σοι λελάληκα·
 “Προσένεγκέ μοι τὸ τοιοῦτον”· | ὑπὸ γὰρ τὴν ἐμὴν ἅπαντα ^{190^{vb}}
 τελοῦσιν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα.» Διὰ τοῦτο φησίν· Ἐὰν
 295 πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω· ἐμὴ γάρ ἐστὶν ἡ οἴκουμένη καὶ
 τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

264/276 Ps. 49, 7-15   279/280 cf. ll. 264-266   285/287 cf. ll. 267-269
 288 cf. l. 269   293/295 cf. ll. 271-273

269 χιμάρρους *cod. a. corr.*

274 Θύσον] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. L*

- Καὶ δεικνύς ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν κομιδὴ καὶ πλήρες ἀσεβείας οἶεσθαι δεδεῆσθαι τῶν τοιούτων σωματικῶν καὶ γεωδῶν θυσιῶν τὴν ἀσώματον καὶ θεῖαν φύσιν, προσήγαγεν αὐτοῖς τὴν πεῦσιν διὰ τῆς ὁμολογουμένης ἀνθυποφορᾶς
 300 τὸ τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν ἄτοπον παριστῶσαν. Καὶ γὰρ φησιν *Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι; μονονουχὶ λέγων ὡς «Ἐσφαλμένως καὶ λίαν ἀνοήτως ὑπολαμβάνετε δεδεῆσθαί με τῶν προσφερομένων ὀλοκαυτώσεων ὑφ' ὑμῶν· κατὰ πολὺ γὰρ διέστηκε τῆς ἀσωμάτου φύσεως ἢ διὰ τῆς τῶν τραγικῶν αἱμάτων ἐκχύσεως καὶ τῆς τῶν ταυρικῶν κρεάτων καὶ τῆς τῶν ἄλλων τῶν παραπλησίων τούτοις προθέσεως ἐνεργουμένη θυσία, κὰν ὑπ' ἑμοῦ πάλαι νενομοθέτηνται διὰ τὸ ἀτελές καὶ ἀκατάρτιστον | τῆς γνώμης τῶν δεχομένων τοὺς νόμους.»* 191^α
- 310 Κατάλληλος γὰρ τῷ ἀσωμάτῳ καὶ ἀύλῳ Θεῷ καὶ προσαρμόπτουσα θυσία καὶ πρόσφορος ἢ παρὰ τῆς ἀσωμάτου φύσεως ἤγουν τῆς λογικῆς ψυχῆς ἐνεργουμένη καὶ φερομένη δοξολογία πέφυκεν ὄντως· τὸ γὰρ συγγενές ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς θεραπεύεσθαι συμφυῶς καὶ οἰκείως προσήκεν.
- 315 Ὅθεν φησὶν· *Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου.*

- Καὶ τὸ τῆς τοιαύτης (θ)υσίας ἐφελκτικὸν καὶ Θεῷ προσήγνές καὶ δυνατὸν εἰς δυσώπησιν ἐμφαίνων, ἐπήγαγεν παρευθὺς τὴν ἐντεῦθεν γενησομένην ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν.
- 320 *Φησὶν γάρ· Καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με.*
- Σαφῶς καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν θυσιῶν ἐξωστράκισεν τὸν κατάλογον, ἄτε δὴ γεωδεστέρων τε καὶ σαρκωδεστέρων καὶ μηδαμῶς ἀνδανόντων Θεῷ τὸ παράπαν, καὶ τὴν
 325 ἀναίμακτον δὲ καὶ λογικὴν θυσίαν, ἣν διὰ Χριστοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Θεοῦ | καὶ σωτήρος αἱ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαι 191^β προσφέρειν παρειλήφασιν, εὐπρόσιτον ἐναπέφηθεν, καθάπερ καὶ κα(τ')αὐτὸ τὸ συμπέρασμα τοῦ ψαλμοῦ τὴν τοιαύτην ὀλοκαύτως ἐξεθείασεν εἰρηκῶς· *Θυσία αἰνέσεως*
- 330 *δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἦν δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου.*
- Ταῦτα δὲ προδήλως τὴν Λευϊτικὴν ἱερωσύνην ἀπείργου-

301 cf. ll. 273-274
 329/330 Ps. 49, 23

315/316 cf. ll. 274-275

320/321 cf. ll. 275-276

296 κομιδῆ] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLIX*   298 γεώδων *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 31*   315 Θύσον] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*
 317 θυσίας] οὐσίας *cod., cf. praef. p. XVII*   328 καθαυτὸ *cod., cf. praef. p. XLVII*

σιν καὶ τοὺς κατ'αὐτὴν θύειν μεμαθηκότας· οὐκέτι γὰρ
 τελειοῦνται τὰς χεῖρας οἱ κατὰ τὸν Ἄαρὼν ἱερατεύειν
 λαχόντες ἐκβληθέντος τοῦ κριοῦ τῆς ὀλοκαυτώσεως, ὧ τὰς
 335 σφῶν ἐπετίθεσαν χεῖρας, οὐδὲ καθαίρονται τῶν ἰδίων ἁμαρ-
 τημάτων οἱ μὴ διὰ τοῦ αἵματος ῥαντιζόμενοι κατὰ τὰς
 Μωσαϊκὰς ὑποθήκας· τ(ὰ) γὰρ κρέα τῶν ταύρων καὶ τῶν
 τράγων τὸ αἷμα καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις τῶν Ἰουδαϊκῶν
 θυμάτων αὐτὸς ὁ Θεὸς προδήλως ἀπεσκοράκισεν, Οὐ δέξο-
 340 μαι φάσκων ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν
 ποιμνίων σου χιμάρους καὶ Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων | ἢ ^{191^a}
 αἷμα τράγων πίομαι; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τῆς Λευϊτικῆς ἱερω-
 σύνης ἔμελλεν ἢ μετάθεσις γίνεσθαι, τοῦ κατὰ τὴν τάξιν
 Μελχισεδέκ προφητευθέντος ἀρχιερέως ἐληλυθότος, τούτου
 345 χάριν προαποβέβληται καὶ τῶν κατ'αὐτὴν θυσιῶν ὁ κατά-
 λογος.

Συνωδὰ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ διὰ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου
 Ἡσαΐου πάλιν φησὶν· Ἀκούσατε λόγον Κυρίου ἄρχοντες
 Σοδόμων· προσέχετε νόμῳ Θεοῦ λαὸς Γομόρρας. «Τί μοι
 350 πλήθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν;» λέγει Κύριος. «Πλήρης εἰμί-
 ὀλοκαυτώματα κριῶν καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων
 καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι. Τίς
 γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Πατεῖν τὴν
 αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε· ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν,
 355 μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστίν· τὰς νεομηνίας ὑμῶν
 καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νη-
 στεΐαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· |
 ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν, οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ^{191^b}
 ὑμῶν. Ὄταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀπο-
 360 στρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐὰν πληθύνητε
 τὴν δέησιν ὑμῶν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες
 ὑμῶν αἵματος πλήρεις.»

Τίς δὲ ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Κυρίου καὶ τίς ὁ τοῦ Θεοῦ
 νόμος; Τὰ δὴ νεωστὶ καὶ προσφάτως ὑπὸ Θεοῦ θεσπιζόμε-
 365 να, ἅτινα προδήλως τὸν Μωσαϊκὸν ἀνατρέπουσι νόμον,
 παρ' οὗ πάλαι τὴν διάταξιν εἰλήφασιν καὶ τὴν σύστασιν. Εἰ
 γὰρ εἰσήγαγε μὲν ἐκεῖνος πάλαι τὰς τοιαύτας θυσίας,

332/335 cf. Lev. 16, 21; 16, 3 et 5? Ex. 29, 31-35? 335/337 cf. Hebr. 9,
 13 339/341 cf. II. 267-269 341/342 cf. II. 273-274 343/344 cf. Hebr. 5,
 10; Ps. 109, 4 348/362 Is. 1, 10-15 363/364 cf. II. 348-349

337 τὰ] τὸ *cod.* 347 σύνωδὰ δε *cod.*, cf. *praeef. pp. XLV-XLVI et LIV*

καίτοι γε θεόθεν δεδομένος, καινός δὲ νῦν τοῦ Θεοῦ νόμος
ταύτας ἀποραπίζει, σαφές ἄρα καὶ πρόδηλον ὡς ἀργὸν
370 ἐκείνον καὶ ἄπρακτον ἀποφαίνει.

Μηδεὶς δὲ ἀντινομίας γράφειν τῷ νομοθέτῃ ἀνατιθέτω,
ἅτε δὴ πάλαι μὲν ἐκεῖνα βουλευθέντι, νῦν δὲ ταῦτα τεθεσπι-
κότι. Δείκνυσι γὰρ διαρρήδην ὡς οὐδὲ πρὶν αὐτός ἤβου-
λήθη | τὰς τοιαύτας θυσίας, ἀλλὰ τῇ ἐκείνων ἀτελείᾳ καὶ ^{192^a}
375 ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων ἐνομοθέτησεν. *Τίς γὰρ φησιν ἐξε-
ζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* ἀντ(ι) τοῦ «Οὐκ ἐγὼ
γέγονα προηγουμένως ἐραστής τῶν τοιούτων καὶ ταύτῃ τοι
κατὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δεδογμένον καὶ κεκριμένον ἐθέσπισα τὸν
περὶ αὐτῶν νόμον· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἔτι προ-
380 λήψεσι καὶ συνηθείαις κεκρατημένοι καὶ δουλεύειν ἐθέλον-
τες λυττώσαν εἴχετε γνώμην πρὸς τὰς αἱματώδεις καὶ
κρεώδεις θυσίας, ἃς ἐκεῖνοι τοῖς δαιμονίοις προσέφερον
τερπομένοις δηλονότι ταῖς κνίσαις τῶν τοιούτων θυμάτων
διὰ τὸ λίχνον τῆς σφῶν προαιρέσεως καὶ φιλήδονον, τού-
385 του χάριν κηδόμενος ὑμῶν φιλανθρώπως καὶ προμηθούμε-
νος ἀνθείλκυσα τῆς γνώμης τὴν ἔφεσιν πρὸς τὸ δοκοῦν,
εὐσεβέστερον καταδεξάμενος ἐμοὶ προσάγεσθαι τῷ μὴ χρή-
ζοντι τούτων, ἃ προσενηνοχέει τοῖς δαιμονίοις | εἰώθασιν ^{192^b}
οἱ τῆς ἐκείνων ἐξαπάτης ἐμπιπλάμενοι, ἵνα πολυτρόπως
390 διαδράναι παρασκευάσω τῆς ἀθείας τὸ σκότος καὶ πείσω
κατὰ μικρὸν προσήκασθαι τὰς παντελεῖς τῆς θεογνωσίας
ἀκτίνας· ἐπειδὴ δὲ χαμαιπετές καὶ πρόσυλον φρόνημα κε-
κτημένοι πρὸς μόνας τὰς οὐκ ἐμοὶ βουλευτὰς σωματικὰς
κεχήνατε θυσίας καὶ τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἐπὶ ταύταις ἐπι-
395 δείκνυσθε μόναις, τῶν ἀναγκαιοτέρων ἀπάντων καταφρο-
νοῦντες καὶ τῶν οἷς ἐγὼ μᾶλλον θεραπεύεσθαι βούλομαι
παντελῶς ἀμελοῦντες, τούτου χάριν πάντῃ τὲ καὶ πάντως
ἀποσκορακισθήσεσθε τῆς ἐμῆς οἰκειότητος.» Μετὰ γὰρ τὸ
εἶπεῖν *Τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;*
400 ἀμέσως ἐπήγαγεν· *Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε·
ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι
ἐστίν· τῶν νεομηνιῶν ὑμῶν καὶ τῶν σαββάτων καὶ ἡμερῶν
μεγάλων οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἐορτὰς
ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· | ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν,* ^{192^{va}}

375/376 cf. ll. 352-353

399 cf. ll. 352-353

400/405 cf. ll. 353-359

369 ἀποραπίζει *cod. a. corr.* 371 ἀντινομίας *cod. a. corr.* 376 ἀντὶ τοῦ] ἀν-
ταύτου (*sic*) *cod.* 392 ἀκτίνας] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*
401 μάταιον θυμίαμα. βδέλυγμά *sic interp. cod., sed cf. l. 355*

- 405 οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Καθολικὴν πεποίθηται τοῦ
Μωσαϊκοῦ νόμου κατηγορίαν ὁ τῶν ὄλων Θεός, διὰ τῆς
προκειμένης προφητείας τοῦ Ἡσαΐου οὐχὶ ταῖς αἱματώδεσι
τῶν ταυρικῶν καὶ τραγικῶν ὀλοκαυτωμάτων θυσίαις περιο-
ρίζων τὴν ἀπαγόρευσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας δια-
410 στολὰς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου στυγητὰς καὶ φευκτὰς ὀνο-
μάζων· διέξεισι γὰρ καθ' ἕκαστα καὶ ἀναμέρος τὰ θεσπι-
σθέντα πάλαι συστατικὰ τῆς Ἰουδαίων θρησκείας ἀπαγο-
ρεύων ταῦτα καὶ ἀποφάσκων, ἵνα τὸν εὐαγγελικὸν ἀντει-
σάξῃ καὶ κρατύνη τὸν καινὸν νόμον.
- 415 Ἄμέλει καὶ λόγον Κυρίου καὶ νόμον Θεοῦ τὸν ἀπαγο-
ρεύοντα ταῦτα πάντα προηγουμένως ἐκάλεσε προὔπογρά-
φων τὸ μέλλον, ἵνα ὀπηνίκα διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ πάντων
ἡμῶν Θεοῦ καὶ σωτήρος εἰς πάντα τὰ ἔθνη τὸ εὐαγγέλιον
κηρυχθῆ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τὰ σαρκικὰ τοῦ
420 Μωσαϊκοῦ νόμου καὶ γεῶδη | παρατηρήματα πρὸς τὸ πνευ- 192vb
ματικὸν μετοχετεῦον καὶ μεταβάλλον, μηδαμῶς ἔξωσι χῶ-
ραν οἱ τῆς ἀληθείας δυσμενεῖς Ἰουδαῖοι κατηγορεῖν αὐτ(οῦ)
τὸ παράπαν ὡς ἀνασκευάζοντος τὰ πάλαι θεσπισθέντα
παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ Χωρήβ ὄρος διὰ τοῦ Μωϋσέως,
425 ἅτε δὴ καὶ πολλῶ πρῶην ὁμολογουμένως λόγου Κυρίου
καὶ νόμου Θεοῦ διὰ τῆς Ἡσαΐου τοῦ προφήτου φωνῆς τὰ
τοῦ παλαιοῦ νόμου πάντα προαποσκορακίσαντος καὶ φευ-
κτὰ καὶ στυγητὰ τῷ Θεῷ διαρρήδην ἐναποφήναντος. Τι-
δήποτε οὖν οὕτως ἐπεξελθὼν καθ' ἕκαστα καὶ ἀναμέρος τὰ
430 συστατικὰ τῆς Ἰουδαίων θρησκείας ἅπαντα κατ' εἶδος ἐξέβα-
λεν, ἢ πρόδηλον ὡς τὸν εὐαγγελικὸν νόμον προὔπογρά-
φων καὶ προεισάγων ἀνασκευάσειν μέλλοντα ταῦτα πάντα,
καθὼς καὶ κομιδὴ μετ' ὀλίγον αὐτὸν προσηγόρευσεν φάσκων·
Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱε-
435 ρουσαλήμ· καὶ κρινεῖ ἀναμέσον ἐθνῶν πολλῶν καὶ ἐλέγξει 193^a
λαὸν | πολύν·
- Ἵτι δὲ τὸν Μωσαϊκὸν ἀνατρέπει νόμον ὁ Ἡσαΐας ἀπο-
φάσκων καθολικῶς τὰς κατ' αὐτὸν τελουμένας θυσίας καὶ
τὸν εὐαγγελικὸν προὔπογράφει καὶ προεισάγει τῷ Δαυῖδ
440 συνωδὰ καὶ συμφώνως, καὶ διὰ τῶν ἐπομένων παρίστησι.

415 cf. ll. 348-349

425/426 cf. ll. 348-349

434/436 Is. 2, 3-4

422 αὐτὰς *cod.* 424 Θεοῦ] *add.* τὸ *cod.*, *sed exprunxit* 433 κομιδῆ]
servavimus cum cod., cf. *praef. p. XLIX* 440 συνωδὰ] *servavimus cum cod.*, cf.
praef. pp. XLV-XLVI

Καὶ γὰρ φησιν· Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν, οὐκέτι
 ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ὄταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτεί-
 νητε, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐὰν
 πληθύνητε τὴν δέησιν ὑμῶν, οὐκ εἰσακούσομαι· αἱ γὰρ
 445 χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Ἴνα γὰρ μὴ τῶν Ἱεροσο-
 λύμων τὴν ἐσχάτην ἄλωσιν πεπονθότων, καὶ τὴν αἰώνιον
 ἔρημίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ δεδεγμένου, καὶ τῶν Ἰουδαίων
 πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης διεσπαρμένων νομίσωσι τούτου
 450 ἅτε δὴ τελεῖσθαι προσήκοντα μόνοις τοῖς Ἱεροσολύμοις,
 ἀπέφησεν καὶ τὴν ἔτι λειπομένην τῆς αἰνέσεως καὶ |
 δεήσεως μόνην θυσίαν. Καὶ γὰρ φησιν Ὄταν τὰς χεῖρας ^{193^b}
 ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου
 ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι,
 455 καίτοι γε διὰ τοῦ προφήτου Δαυῖδ τὰς μὲν ἀπάσας σωματι-
 κὰς θυσίας ἀπορραπίσας, τὴν δὲ τῆς αἰνέσεως καὶ δεήσεως
 ἐνεργεῖσθαι θεσπίσας· Θύσον γὰρ φησιν ἐκεῖνος τῷ Θεῷ
 θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· καὶ
 ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ
 460 δοξάσεις με. Ἦι δῆλον ὡς ἐπ' ἐκείνῳ τὴν ὑπὸ τῶν μελ-
 λόντων ἔθνῶν εἰς τὸν τῶν ὄλων πιστεῦσαι Θεὸν προ-
 σαχθησομένην εὐαγγελικῶς καὶ χριστιανικῶς προτεθέσπι-
 κεν, ἐνταῦθα δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῷ καιρῷ τῆς
 ἐκπτώσεως καὶ διασπορᾶς Ἰουδαϊκῶς ἔτι κατὰ τὸν παλαιὸν
 465 καὶ Μωσαϊκὸν νόμον ἐνεργηθησομένην αἴνεσιν καὶ ἰκεσίαν
 ἀπαγορεύει, πανταχόθεν τοὺς παραρρύντας τῆς πρὸς Θεὸν
 οἰκειότητος | ἀνακαλούμενος φιλανθρώπως καὶ τῶν μὲν ^{193^{aa}}
 Ἰουδαϊκῶν καὶ παλαιῶν φρονημάτων ἀπάγων, πρὸς δὲ τὸ
 εὐαγγέλιον συνελαύνων.

470 Τοῦτο σημαίνει προδήλως καὶ ὁ φησιν Αἱ γὰρ χεῖρες
 ὑμῶν αἵματος πλήρεις, δηλονότι τοῦ κενωθέντος ἀπὸ τοῦ
 θεανδρικωτάτου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος διὰ τῆς τῶν
 Ἰουδαίων μαιφονίας, μονονουχὶ διελέγχοντος αὐτοὺς τοῦ
 προφήτου καὶ τῶν προγονικῶν λόγων τὴν ἄρὰν τοῖς
 475 τέκνοις ἀναμιμνήσκοντος· καὶ γὰρ εἰρήκεισαν ἐκεῖνοι τῷ
 Πιλάτῳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν Ἰουδαίαν διέποντι· Τὸ αἷμα

441/445 Is. 1, 14-15 (cf. ll. 404-405) 451/452 cf. l. 274 452/454 cf. ll.
 442-444 456 cf. l. 458 457/460 cf. ll. 274-276 470/471 cf. ll. 444-445
 476/477 Matth. 27, 25

449 καταλόγον *cod. a. corr. ut vid.* 456 τὴν δὲ] τήνδε *cod.* 457 Θύσον] *acc.*
cod. servavitimus, cf. praef. p. L 460 ἢ *cod.*

αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἐπὶ τῷ
 αἵματι τοῦ Χριστοῦ κατάκρισις ἐνδικωτάτη τῶν Ἰουδαίων
 ἀπὸ τῶν πατέρων καθάπερ τις κλῆρος προγονικὸς καὶ τοῖς
 480 τέκνοις ἀπενεμήθη – καὶ ταύτη τοι φησὶν· Πλήρεις εἰσὶν
 αἵματος αἱ χεῖρες καὶ τῶν ἔτι τῷ βίῳ παραλελειμμένων –,
 τοῦτου χάριν ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε, ἀποστρέψω
 τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐὰν πληθύνητε δέησιν, ^{193^{vb}}
 οὐκ εἰσακούσομαι.

485 Ταῦτα δὲ εἰπὼν ἀκολούθως ἐπὶ τῷ πέρατι τῆς ἀποτροπῆς
 τῶν χειρόνων καὶ ἀσυμφόρων τὴν τοῦ κρείττονος καὶ
 συμφέροντος εἰσήγαγεν προτροπὴν φήσας· Λούσασθε, κα-
 θαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν
 ὑμῶν. Ὁ καὶ μᾶλλον ἐμφαίνει καὶ τηλαυγέστερον ὡς λόγον
 490 Κυρίου καὶ Θεοῦ νόμον τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα προ-
 σεχῶς ὁ προφήτης ὠνόμασεν. Τὸ γὰρ λουτρὸν τῆς κα-
 θάρσεως μονοειδῶς καὶ καθολικῶς πρὸς ἅπαντας τὸ θεῖον
 ἐθέσπισεν εὐαγγέλιον, ἅπαξ μὲν ἐνεργούμενον ἐφ' ἑκάστῳ
 περιεκτικῆς δὲ καὶ καθολικωτάτης καθάρσεως γενόμενον
 495 πρόξενον, ἀλλ' οὐχὶ καθάπερ πάλαι διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐφ' ἐ-
 νίοις ἀνθρώποις καὶ μέντοι καὶ μερικοῖς ἀμαρτήμασι με-
 ρικὴν ἀνατρέπον ἀκαθαρσίαν καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολλακίς
 γινόμενον.

Ἐκεῖ μὲν γὰρ φησὶν κατὰ τὸν τοῦ ἀποπομπίαιου νόμον ^{194^a}
 500 Καὶ ἐκδύσεται τὴν στολὴν τὴν λινῆν ὁ ἱερεὺς, ἣν ἐνδεδύκει
 εἰσπορευομένου αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον, καὶ ἀποθήσει αὐτὴν
 ἐκεῖ. Καὶ λούσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕδατι ἐν τόπῳ ἁγίῳ καὶ
 ἐνδύσεται τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐξελθὼν ποιήσει τὸ ὀλο-
 καύτωμα αὐτοῦ, καὶ πάλιν Καὶ ὁ ἐξαποστέλλων τὸν χίμα-
 505 ρον τὸν διεσταλμένον εἰς ἄφεςιν πλυνεῖ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ
 καὶ λούσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ ὕδατι καὶ μετὰ ταῦτα εἰσε-
 λεύσεται εἰς τὴν παρεμβολήν, καὶ πάλιν Καὶ ὁ κατακαίων
 αὐτὰ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ λούσεται τὸ σῶμα αὐτοῦ
 ὕδατι καὶ μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται εἰς τὴν παρεμβολήν, καὶ
 510 μετέπειτα φησὶν κατὰ τὸν περὶ τῆς ἀκαθαρσίας τῶν ἱερέων
 νόμον Καὶ ὁ ἀπτόμενος πάσης ἀκαθαρσίας ψυχῆς, ἢ ἄν-
 θρωπος ὧ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ κοίτη σπέρματος, ἢ ὄστις

480/484 cf. II. 442-445   487/489 Is. I, 16   489/490 cf. II. 348-
 349   491/493 cf. Matth. 28, 19; Marc. 16, 16   500/504 Lev. 16, 23-24
 504/507 Lev. 16, 26   507/509 Lev. 16, 28   511/515 Lev. 22, 4-7

495/496 ἐφενίοις *cod.*, cf. *praeef. p. XLVII*   500 λίνην *cod.*, *sed forsān* λινὴν
cod.^a corr.

ἂν ἄψηται παντός ἔρπετοῦ ἀκαθάρτου, ἀκάθαρτος ἔσται ἕως
 ἑσπέρας· οὐκ ἔδεται ἀπὸ τῶν ἀγίων, ἐὰν μὴ λού|σῃται τὸ ^{194^b}
 515 σῶμα αὐτοῦ ὕδατι καὶ δύῃ ὁ ἥλιος, καὶ καθαρὸς ἔσται, τοῖς
 ἐκάστοτέ τισι προσγινομένοις ὅπως οὖν τῷ σώματι μολυ-
 σμοῖς ἐπακολουθεῖν ἰσάριθμον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου
 λουτροῦ κάθαρσιν τοῦ νόμου θεσπίσαντος· οὐδὲ γὰρ ἐφ' ἐνὶ
 λουτρῷ πάντας συλλήβδην συμπεριέλαβεν, ἀλλὰ τότε μὲν
 520 ἐκείνον, τότε δὲ τοῦτον κατὰ τὴν μερικῶς αὐτῷ δηλονότι
 συμβᾶσαν ἀκαθαρσίαν.

Ἐνταῦθα δὲ φησὶν ὁ εὐαγγελικὸς νόμος· Καὶ ἡμᾶς σώζει
 βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως
 ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν. Παραπλήσιον δὲ τούτῳ καὶ τὸ
 525 ὑπὸ τοῦ προφήτου νομοθετούμενόν ἐστὶν λουτρόν· οὐ γὰρ
 τὴν ἐν τοῖς ἱματίοις καὶ τῷ σώματι προσγινομένην ἀκαθα-
 ρσίαν ἀποπλύνειν ἐντεῦθεν προσέταξεν, ἀλλὰ τὰς τῆς ψυχῆς
 πονηρίας. Καὶ γὰρ φησὶν· Λούσασθε καὶ καθαροὶ γένησθε,
 ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Οὐκ εἶπεν
 530 «λούσασθε τὸ σῶμα ὕδατι καὶ πλύ|νατε τὰ ἱμάτια», ἀλλ' οὐ- ^{194^{va}}
 δὲ «λούεσθε» φησὶν ἀπλῶς, οὐδέ γε πάλιν «λουσάσθω»
 φησὶν «ὁ τοιῷσδε μιανθεὶς ἢ ὁ τοιῷσδε τινὸς ἀκαθαρσίας
 ἀψάμενος» – ταύτη τοι γὰρ ἂν ἐδηλοῦτο παρὰ τοῦ Μωϋ-
 σέως τεθεσπισμένον λουτρόν καὶ μερικῶς ἐφ' ἐνίοις μόνον
 535 καὶ πολλάκις γινόμενον καὶ τῆς ἕξωθεν ἀκαθαρσίας ἀπο-
 σμήχον τὸν ῥύπον ὡς ἔφαμεν –, ἀλλὰ Λούσασθε, καθαροὶ
 γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, τὸν
 ἅπαξ πᾶσι καθολικῶς καὶ περιεκτικῶς νομοθετοῦντα βαπτί-
 ζεσθαι καὶ ταύτη τοι καθαίρεσθαι νοητῶς κατὰ τὸν ἔνδοθεν
 540 ἄνθρωπον προδιαγράφων εὐαγγελικὸν νόμον ἀριδῆλως καὶ
 προφανῶς.

Ὅ γὰρ δὴ φαίης ὦ Ἰουδαίε τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῆς
 Ἰουδαϊκῆς θρησκείας μάταια καὶ βδελυκτὰ καὶ μισητὰ τὸν
 τῶν ὄλων Θεὸν ὀνομάσαι καὶ διαρρήδην ἀποκηρύξαι, καί-
 545 τοι γε λίαν ἐπικυδέστερα καὶ προφ(ερ)έστερα πεφυκότα,
 καὶ μήτε νεομηνίαν μήτε σάββατον μήτε μεγάλην ἡμέραν, ^{194^{vb}}
 ἤγουν τὴν τῶν ἀζύμων καὶ τὴν πεντηκοστὴν καὶ τὴν τῆς
 σκηνοπηγίας, μήτε νηστείαν μήτε ἀργίαν μήτε τινὰ τὸ
 παράπαν ἐορτὴν ἄλλην θύραθεν ἐᾶσαι τῆς γεγενημένης

522/524 I Petri 3, 21
 536/537 cf. ll. 487-489

528/529 cf. ll. 487-489
 546/549 cf. ll. 402-403

536 cf. ll. 495-498

522 σώζει] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*
acc.) cod., cf. praef. p. XLVII

534 ἐφενίοις (*sine*

545 προφέστερα *cod.*

550 ἀποκηρύξεως, μονώτατον δὲ τὸ κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον
 λουτρὸν σαρκικὸν οὐ μόνον οὐκ ἀπαγορευῆσαι καὶ ἀπο-
 φῆσαι, ἀλλὰ καὶ προτρέψασθαι καὶ θεσπίσαι, καίτοι γε
 συγκρινόμενον πρὸς ἐκεῖνα λίαν ὑπάρχον ἔλαττον καὶ
 ἄδοξον τὲ καὶ ἄσημον κατὰ πολὺ, προυργιαιτέρων καὶ
 555 προφερεστέρων ἐκείνων πεφυκότεων. Εἰ γὰρ ἔδει τί τῶν
 τὴν Ἰουδαϊκὴν συνιστῶντων θρησκείαν μὴ ἀποσκορακίσαι
 κατὰ τὴν καθολικὴν αὐτῶν ἀπαγόρευσιν, ἀλλ' ἔἶσαι καὶ
 προχειρίσασθαι τοῦτο τοῖς ἀθεράπευτα νενοσηκόσιν ἀλε-
 ξίκακον φάρμακον, ἔδει πάντως ἄλλό τι προσαποκρίναι καὶ
 560 ἀποδιαστεῖλαι καὶ προβαλέσθαι τῶν μειζόνων τὲ καὶ κρειτ-
 τόνων οἷον ἢ τὴν τῶν ἀρνῶν καὶ κριῶν ὄλοκαύτωσιν ἢ
 τὸν ἀφορισμὸν τῶν σαββάτων ἢ τὴν κλη|τὴν τῶν ἀζύμων ^{195^a}
 ἡμέραν ἢ κὰν γέ τινα νηστείαν, δι' ἧς ἔμελλον ταπεινοῦσθαι
 καὶ τὸ θεῖον ἐξιλεοῦσθαι προσφόρως, ἀλλ' οὐχὶ ταῦτα μὲν
 565 πάντα παρώσασθαι, μονωτάτην δὲ τὴν τῆς σαρκὸς καὶ τῶν
 ἱματίων ἀπόπλυσιν ἀποκεκληρωμένως νομοθετήσαι κατὰ
 πολὺ τῶν ἄλλων ὑπάρχουσιν ἐλάττονα προδήλως.

Ὅτι δὲ πάντα τὰ Ἰουδαϊκὰ θρησκευτά ἀβούλητα εἰσὶν
 τῷ Θεῷ, δηλον. Καὶ γὰρ φησὶν *Τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα*
 570 *ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* καθὰ καὶ πολλῶ πρῶην ἐδίδαξεν ὁ
 Δαυὶδ ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου Χριστοῦ φάσκων· *Θυσίαν*
καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι·
ὄλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἐζήτησας· μόνην γὰρ
 τὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐνεργουμένην τοῦ κυριακοῦ σώ-
 575 ματος θεῖαν καὶ μυστικὴν τελετὴν προτεθέσπικεν διὰ τοῦ
 φάναι *Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι,* τουτέστιν «Μόνον δὲ σῶμα
 θεῖον τελεῖσθαι τοῦ ληφθέντος μοι σώματος ἀντίτυπον
 ἠβουλήθης.»

Τοίγαρ οὖν δείκνυται πανταχόθεν ἀβούλητος Θεῷ καὶ ^{195^b}
 580 φευκτὸς τῶν Ἰουδαϊκῶν θυσιῶν ὁ κατάλογος καθάπερ κὰν
 τῷ προφήτῃ Μιχαῖα· *κατιδεῖν ἐστὶν ῥάδιον εἰσάγοντι μὲν*
τοὺς πυθομένους καὶ λέγοντας Ἐν τίνι καταλάβω τὸν
Κύριον, ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὑψίστου; Εἰ καταλήψομαι
αὐτὸν ἐν ὄλοκαυτώμασιν, ἐν μόσχοις ἐνιαυσίοις; Εἰ προσδέ-
 585 *ξεται Κύριος ἐν χιλιάσιν κριῶν ἢ ἐν μυριάσι χιμάρων*

569/570 cf. ll. 352-353 571/573 Ps. 39, 7 576 cf. l. 572 582/587
 Mich. 6, 6-7

559 προσαποκρίναι] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. L* (560 διαστεῖλαι
cod. a. corr. 581 καθιδεῖν *cod., cf. praef. p. XLVII*

πιόνων; Εἰ δώσω πρωτότοκά μου ὑπὲρ ἀσεβείας μου, καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἀμαρτίας ψυχῆς μου; ἀποκρινόμενῳ γεμῆν καὶ φάσκοντι Ἄνηγγέλη σοι ἄνθρωπε τί καλὸν καὶ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τοῦ ποιεῖν
 590 κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον καὶ ἔτοιμον εἶναι πορεύεσθαι ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου; ἄπερ εἰσὶν τῷ κυριακῷ λόγῳ παράλληλα καὶ ταυτὰ πάντη. Καὶ γάρ φησιν· ἀλλ' ἢ τοῦ ἀγαπᾶν κρίμα καὶ ποιεῖν ἔλεον καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· ἔφησεν δὲ καὶ ὁ
 595 Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος Μακάριοι οἱ | πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ Μακάριοι οἱ ^{195^{va}} ἐλεήμονες, καὶ πάλιν Ὅς οὐκ ἀφήσει πάντα καὶ ἀκολουθήσει ὀπίσω μου, οὐκ ἔστιν μου ἄξιος. Καὶ ταύτη τοι μὲν τὰ Ἰουδαϊκὰ ἐκβέβληται καθόλου καὶ τὰ θεσπισθέντα
 600 παρὰ τοῦ Μωϋσέως κατήργηται παρὰ τῶν θείων προφητῶν, ἅτε δὴ καὶ πρὸς καιρὸν εἰσελθόντα διὰ τὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς διανοίας ἀτελές τε καὶ ἀδρανέστατον.

Ἄλλ' ἄγε δῆτα λοιπὸν καὶ δι' ἑτέρων προφητῶν καὶ τὰ φθάσαντα πιστωσώμεθα μᾶλλον καὶ τὰ ἐλλείποντα φα-
 605 νερώσωμεν.

Λέγει τοίνυν ὁ προφήτης Ἀμώς· Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν τὴν ἀμαρτωλὸν καὶ ἐξάρω αὐτὴν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς· πλὴν ὅτι εἰς τέλος οὐ μὴ ἐξάρω τὸν οἶκον Ἰακώβ λέγει Κύριος. Διότι ἰδοὺ
 610 ἐγὼ ἐντέλλομαι καὶ λικμήσω τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὃν τρόπον λικμᾶται ἐν τῷ λικμίῳ καὶ οὐ μὴ πέση σύντριμμα ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐν ῥομφαίᾳ τελευτήσουσι | πάντες ἀμαρτωλοὶ λαοῦ μου οἱ λέγοντες· «Οὐ μὴ ἐγγίση ^{195^{vb}} οὐδ' οὐ μὴ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς τὰ κακά.» Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
 615 ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, ὅπως ἐκζητήσωσί με οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' ἃ ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐ-
 620 τοῖς λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα.

588/594 Mich. 6, 8   595/596 Matth. 5, 6   596/597 Matth. 5, 7
 597/598 cf. Matth. 10, 38   606/620 Amos 9, 8-12

590 πορεύεσθαι] *praep.* τοῦ *alio manns* (cf. *edd.* LXX)   608 et 609
 ἐξάρω] *servauimus cum cod.*, cf. *praef.* p. XLI   614 οὐδ' οὐ] *sic cod.*, sed cf. l.
 673 *necnon* III 174 et 180 *cum app. crit.*

Ταῦτα μὲν ὁ θεηγόρος Ἀμώς· ἀντιπαράθεσ δὲ σὺ τὴν
 νῦν ὀρωμένην τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἔθνῶν ἀπάντων
 κατάστασιν· ὅτι γὰρ περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας φησὶν,
 εὐδηλον ἔσται. Καὶ γὰρ εἰπὼν Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου
 625 τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν τὴν ἀμαρτωλὸν καὶ ἐξαρῶ
 αὐτὴν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀμέσως ἐπήγαγεν· Πλὴν εἰς
 τέλος οὐ μὴ ἐξάρω τὸν οἶκον Ἰακώβ λέγει Κύριος. Διότι
 ἰδοὺ ἐγὼ ἐντέλλομαι καὶ λικμήσω | τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἐν 196^a
 πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὃν τρόπον λικμᾶται ἐν τῷ λικμίῳ καὶ οὐ
 630 μὴ πέση σύντριμμα ἐπὶ τὴν γῆν.

Ἄλλ' ἐπίστησον ὧ Ἰουδαῖε καὶ θαύμασον τῆς προφητείας
 τὸ ἀτρεκές· ἐξάραι γὰρ τὴν ἀμαρτωλὸν βασιλείαν τοῦ
 Ἰσραὴλ ἐπαπειλήσας ἐπήγαγεν· Πλὴν εἰς τέλος οὐ μὴ
 ἐξάρω τὸν οἶκον Ἰακώβ λέγει Κύριος. Διότι ἰδοὺ ἐγὼ
 635 ἐντέλλομαι καὶ λικμήσω τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἐν πᾶσι τοῖς
 ἔθνεσιν, ὃν τρόπον λικμᾶται ἐν τῷ λικμίῳ καὶ οὐ μὴ πέση
 σύντριμμα ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀφήρηται μὲν γὰρ ἀπὸ προσώπου
 τῆς γῆς πᾶσα δεσποτεία καὶ ἐξουσία καὶ ἀρχὴ ἀπὸ τῶν
 Ἰουδαίων, ἅπερ ἐσήμαναν διὰ τοῦ τῆς βασιλείας ὀνόματος·
 640 οὐ μέντοι δὲ καὶ τὸ πᾶν γένος αὐτῶν ἀνήρηται καὶ ἠ-
 φάνισται, μένει δὲ μᾶλλον καὶ συντετήρηται πάντοσε τῆς
 οἰκουμένης, καθάπερ ἀπὸ ἄλωνος ἄχυρον πνέοντος ἀνέμου
 σφοδροτάτου, οὕτως ἀπὸ τῆς Παλαι(σ)τίνης ὑπὸ τῆς θείας
 ὀργῆς ἐν πᾶσι | τοῖς ἔθνεσι λικμηθέν, οὐδενὸς αὐτοῦς μετὰ 196^b
 645 τὴν τοιαύτην διασπορὰν ἀναιροῦντος, ἀλλ' ὑπὸ πάντων ἀφε-
 θέντων μεμωκημένων καὶ μηδαμῶς ὑπὸ μαχαίρας θανατου-
 μένων κατὰ τὴν προφητείαν, ἣ διὰ τοῦτο φησὶν· Καὶ οὐ μὴ
 πέση σύντριμμα ἐπὶ τὴν γῆν. Προφητεύεται καὶ τοῦτο μετὰ
 τῶν ἄλλων καὶ γίνεται κατὰ πολλὰς τὰς αἰτίας, πρώτην μὲν
 650 ἵνα δεικνύηται καπὶ τοῖς φαύλοις καὶ πονηροῖς τὸ τῆς θείας
 ἀγαθότητος ἀνεξίκακον καὶ μακρόθυμον, δευτέραν διὰ τὴν
 ἀρετὴν τῶν ἰδίων προπατόρων τὲ καὶ προγόνων, τρίτην
 διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν μελλόντων ἐκάστοτε πιστεύειν εἰς
 τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ σωτῆρα Χριστόν, τετάρτην ἵνα καὶ
 655 μάλιστα φαίνηται τὸ γένος τῶν σταυρωσάντων τὸν Κύριον

624/626 cf. ll. 606-608

626/630 cf. ll. 608-612

632 cf. ll. 607-608

633/637 cf. ll. 608-612

637/639 cf. ll. 607-608

644 cf. ll. 610-611

647/648 cf. ll. 611-612

655/656 cf. I Cor. 2, 8

(621) θεηγόρος *cod. a. corr. ut vid.* 625 ἐξαρῶ] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLI*
 627 et 634 ἐξάρω] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLI* (634) Διότι] *om. cod. a. corr.*
 643 παλαιτίνης *cod.* 649) πρώτον *cod. a. corr.* πρώτην (*sic*) *cod. p. corr.*
 651) δεύτερον *cod. a. corr.* δευτέραν (*sic*) *cod. p. corr.* 652 *forsan* τρί-
 τον *cod. a. corr.*

τῆς δόξης ἄχρι τῆς τοῦδε τοῦ παντὸς συντελείας διεσπαρ-
 μένον ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εἰς ἣν ἐπεφοίτησεν ὁ
 εὐαγγελικὸς καὶ σωτήριος τοῦ Χριστοῦ λόγος, εἰς διαιωνί-
 ζουσιν | στήλην τῆς τῶν τεκόντων παρανομίας καὶ πα- 196^a

660 ράστασιν ἐναργῆ τῆς τοῦ σταυρωθέντος ὑπ' αὐτῶν μεγα-
 λειότητος καὶ δυνάμεως. Ὅθεν ὁ προφήτης φησὶν Ὅτι εἰς
 τέλος οὐ μὴ ἐξάρω τὸν οἶκον Ἰακώβ, δεικνύς ὡς οὐχὶ τὸν
 καθ' ἕκαστα καὶ πάντα Ἰουδαῖον διαφθαρῆναι λέγει διὰ τοῦ
 τῆς βασιλείας ὀνόματος, ἀλλὰ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν καὶ τὴν
 665 ἐξουσίαν καὶ τὴν δυναστείαν καὶ τὴν ἀρχήν.

Ἄλλ' ἄθρησον αὐτίς τῆς προφητικῆς προρρήσεως τὴν ἀκρί-
 βειαν. Ἐπεὶ γὰρ μετὰ τὸ καταγγεῖλαι τὴν ἐν πᾶσι τοῖς
 ἔθνεσι λίκμησιν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ διασπορὰν ἔφη Καὶ οὐ μὴ
 πέσῃ σύντριμμα ἐπὶ τὴν γῆν, ἵνα μὴ τις δόξῃ μηδένα τὸ
 670 παράπαν τεθῆναι πικρῶς, διίστησι θᾶπτον καὶ τὸν ἔσμὸν
 καὶ τῶν κατὰ θεῖαν ὀργὴν ἀναιρεθησομένων· ἐπήγαγεν
 γάρ· Ἐν ῥομφαίᾳ τελευτήσουσι πάντες ἁμαρτωλοὶ λαοῦ μου
 οἱ λέγοντες· «Οὐ μὴ ἐγγίση οὐδὲ μὴ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς τὰ
 κακά.» Τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν | ἀπαράλλακτον διαδείκνυσι τὴν 196^b

675 ἐν τοῖς προφητικοῖς λόγοις τῶν πραγμάτων ἐμφέρειαν. Ὁ
 μὲν γὰρ ἐνανθρωπήσας τοῦ Θεοῦ λόγος δι' ἄφατον ἔλεον
 καὶ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος ἔφασκεν πρὸς τὴν
 Ἱερουσαλήμ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοὺς Ἰουδαίους δι' αὐτῆς
 ταλανίζων Ἱερουσαλήμ Ἱερουσαλήμ ἡ ἀποκτένουσα τοὺς
 680 προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐ-
 τήν, πολλάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν
 τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσ(σ)ία ἐαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυ-
 γας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε. Ἴδου ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν
 ἔρημος, καὶ πάλιν δὲ φησὶν περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ περι-
 685 βλέπτου νεῶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς Οὐ βλέπετε ταῦτα
 πάντα; Ἀμὴν λέγω ὑμῖν· οὐ μὴ ἀφεθῆ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον,
 ὃς οὐ καταλυθήσεται, καὶ πάλιν φησὶν· Ὅταν δὲ ἴδητε
 κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπαίδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶ-
 τε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς· ἔσται γὰρ ἀνάγκη

661/662 cf. ll. 608-609   664 cf. l. 607   667/669 cf. ll. 610-612
 672/674 cf. ll. 612-614   679/684 Matth. 23, 37-38; Luc. 13, 34-35
 685/687 Matth. 24, 2   687/693 Luc. 21, 20-24

662 ἐξάρω] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLI*   670 ἔσμὸν] *spir. cod.*
servauimus, cf. praef. p. XLVII   673 οὐδὲ] *sic cod., sed cf. l. 614 necnon III 174*
ei 180 cum app. crit.   682 νοσία *cod.*   685 νεώτοις *cod.*   688 στρατο-
 παίδων] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLV*   688/689 *γνώσετε cod. a. corr.*

690 *μεγάλη καὶ ὄργῃ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πε|σοῦνται στόματι* 197^a
μαχαίρας καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ
Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσιν
καιροὶ ἐθνῶν. Οἱ δὲ τάλανες Ἰουδαῖοι μακροθυμούσης ἐπ' αὐ-
695 *πομνώσης, ὥοντο μὴ πάντως εἰληφέναι πέρας τοῦ σταυ-*
ρωθέντος τοὺς λόγους καὶ μέντοι καὶ ἔφασκον ἢ φησὶν ὁ
προφήτης Οὐ μὴ ἐγγίση οὐδ' οὐ μὴ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς τὰ κακά,
δηλονότι τὰ προηγορευμένα περὶ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ
καὶ σωτήρος καὶ πεπονθότος παρ' αὐτῶν ἐκουσίως. Ἄλλὰ
700 *μενοῦν γε μάλιστα καὶ διαφερόντως αὐτοὶ τελευτήσουσιν*
ἐν ῥομφαίᾳ καὶ πικροτάτῳ θανάτῳ τὴν ζωὴν ἀπορρήξουσιν
ὁ προφήτης φησὶν, ὅσοι καὶ γεγόνασιν αὐτουργοὶ τε καὶ
κοινωνοὶ τῆς κατὰ Χριστοῦ μαιφονίας καὶ λύττης· καὶ γάρ
φησὶν· Ἐν ῥομφαίᾳ τελευτήσουσι πάντες ἁμαρτωλοὶ λαοῦ
705 *μου οἱ λέγοντες· «Οὐ μὴ ἐγγίση οὐδ' οὐ μὴ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς*
τὰ κακά.» Πεπεράτῳται δὲ σαφῶς ἡ προφη|τεία μετὰ τὴν 197^b
εἰς Χριστὸν παροινίαν ὅσον οὕτω τριακοσίων μυριάδων
τελευτησάντων κατὰ τὴν ὑστάτην τῶν Ἱεροσολύμων πολιορ-
κίαν ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν λιμὸν βίας καὶ τῆς ἄλλης ἀμηχανίας
710 *καὶ τῆς τῶν πολεμίων αἰχμῆς, ὡς ἀνέγραψεν Ἰώσηπος ὁ*
Ἰουδαϊκὸς ξυγγραφεύς.

Ταῦτα τοίνυν ὁ θεσπέσιος προφήτης Ἀμὼς ὑπὸ τῆς θείας
 χάριτος μυσταγωγηθεὶς καὶ προαγορεύσας ὡς ἔμελλεν γί-
 νεσθαι κατὰ τὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων ἀπαραλλάκτως
 715 τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχῆς καὶ βασιλείας τὴν ἔκπτωσιν καὶ τοῦ
 καθόλου γένους αὐτῶν τὴν διασποράν τε καὶ λίκμησιν, καὶ
 τῶν τοῦ Χριστοῦ μαιφόνων διεσταλμένως τὸν οἴκτιστον
 καὶ πικρότατον μόρον, ἀκολούθως ἐπὶ τὸν διὰ Χριστοῦ τοῦ
 πάντων ἡμῶν Θεοῦ καὶ σωτήρος ἀνακαινισμόν τῆς Ἐκκλη-
 720 σίας καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν ἐχώρησεν κλήσιν. Καὶ γὰρ ἀμέ-
 σως φησὶν· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν
Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα
αὐτῆς καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀ|ναστήσω καὶ ἀνοικο- 197va
δομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, ὅπως ἐκ-

697 cf. ll. 673-674   700/701 cf. l. 672   704/706 cf. ll. 672-674
 707/711 cf. Georgius Hamartolus, *Chronicon*, ed. DE BOOR - WIRTH, p. 404,
 ll. 12-13; Iosephus autem et Eusebius centum decem myriades Iudaeo-
 rum cecidisse dicunt (cf. Iosephus, *Bell. Iud.* VI, 420; Eusebius Caesariensis,
Hist. Eccl. III, VII, 2); vide praef. p. XXXVIII   721/727 cf. ll. 614-620

725 ζητήσωσί με οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' ἃ ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοῖς λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα.

Ἐπιτήρει πῶς φησὶν ὁ προφήτης ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ποία ἡμέρα; Δηλονότι τῇ τοὺς Ἰουδαίους ἀποσκορακίζούσῃ
 730 πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τῆς θείας οἰκειότητος καὶ κηδεμονίας καὶ χάριτος, καὶ τοῖς μὲν τὴν ἀναιρετικὴν μάχαιραν ἐπαγούσῃ, τοῖς δὲ τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι λίκμησιν. Ὅπηνίκα τοίνυν γένηται ταῦτα καὶ τὸν ὄλεθρον δέξεται τὸ Ἰουδαίων ἔθνος κατὰ τὴν προφητείαν, τῆνικαῦτα φησὶν
 735 ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος. Εἰ δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καθ' ὃν συμβήσεται τοῖς Ἰουδαίοις τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς, τὴν πεπτωκυῖαν | σκηνὴν ἀ-^{197^{vb}}
 740 ναστήσιν ἅμα καὶ συνημμένως κατεπαγγέλλεται τοῦ Δαυὶδ, πρόδηλον ὡς τοῦ νοητοῦ Δαυὶδ τουτέστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος τὴν θείαν σκηνὴν ἦτοι τὴν Ἐκκλησίαν ἀναστήσιν φησὶν, ἐπεὶ περ Δαυὶδ ἐρμηνεύεται πεποθημένος ἢ ἰκανὸς χειρὶ, ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα πέφυκε καὶ λέγεται Χριστός ἀληθῶς· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἠγαπημένος υἱὸς καὶ κατὰ τὸν Ἡσαΐαν φάσκοντα περὶ αὐτοῦ ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ γεγεννηκότος αὐτὸν Θεοῦ καὶ πατρὸς Ἄσω δὴ τῷ ἠγαπημένῳ, καὶ κατὰ τὴν ἄνωθεν ἐλθοῦσαν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ θείαν φωνὴν
 750 λέγουσαν· Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· πέφυκε δὲ καὶ ἔστιν καὶ ἰκανὸς τῇ χειρὶ σαφῶς ὁ Χριστός, ὃν καὶ κραταῖον καὶ δυνατὸν ἐν πολέμῳ καὶ βασιλέα τῆς δόξης ὠνόμαζον αἱ τῶν ἀγγέλων λειτουργικαὶ δυνάμεις τῆς θείας οἰκονομίας αὐτοῦ καὶ συγκαταβάσεως.
 755 Τούτου τοίνυν τὴν σκηνὴν ἦτοι τὴν Ἐκκλησίαν ἀναστήσιν φησὶν ὁ Θεός, ἐπειδὴ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶν ὁ Χριστός, | καὶ λέγεται καθάπερ σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη^{198^a} ἐκ μέρους ἢ Ἐκκλησία, οὕτως δὴ καὶ σκηνὴ κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἣν καὶ σκηνώματα τοῦ Χριστοῦ πληθυντικῶς

728/729 cf. I. 721 730 cf. Hebr. 1, 1 732 cf. II. 610-611 735/738 cf. II. 721-724 739/743 cf. I. 735 748 Is. 5, 1 750/751 Matth. 3, 17 752 Ps. 23, 8 (cf. VI 813) 753 Ps. 23, 7-8,9,10 (cf. VI 811-815) 755/756 cf. I. 735 756/757 cf. Eph. 5, 23 757/758 cf. I Cor. 12, 27 758 cf. I. 735 759 cf. I. 760

748 ἄσω] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLV*

- 760 ὠνόμασεν ὁ Δαυῖδ λέγων· Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου
 Κύριε τῶν δυνάμεων· ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου
 εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· λίαν γὰρ οἱ μακάριοι προφήται
 τὰς ἀν' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἰμεί-
 ροντο κατιδεῖν δοξολογούσας τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Ὅτι
 765 δὲ πρὸς τὸν Χριστὸν ἔφασκεν ὁ Δαυῖδ Ὡς ἀγαπητὰ τὰ
 σκηνώματά σου Κύριε τῶν δυνάμεων, δείκνυσιν ἐν τῷ κτ
 ψαλμῷ Κύριον τ(ῶ)ν δυνάμεων καὶ βασιλέα τῆς δόξης ὁμο-
 λογουμένως ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἁγίων ἀγγέλων ὀνο-
 μάζων αὐτόν, ὃς καὶ νῦν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εἶρηκεν Ὁ
 770 ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ
 ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, καὶ πάλαι διὰ
 τοῦ προφήτου περὶ τῶν μελλόντων εἰς αὐτὸν πιστεύειν
 Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ | ἐμπεριπατήσω, καθὼς καὶ ὁ 198^b
 Παῦλος φησὶν Ἴνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀνα-
 775 στρέφεισθαι, ἣτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Δί' ὧν ἀπάν-
 των ἢ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία δέδεικται σκηνὴ τοῦ Χριστοῦ
 καὶ σωτήρος, ἣν ἀναστήσειν ἐπαγγέλλεται διαρρήδην καὶ
 σαφῶς ὁ Θεὸς διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, τῶν Ἰουδαίων
 ἀποβληθέντων καὶ τῶν μὲν αἰχμῆς ἔργον γεγενημένων,
 780 τῶν δὲ διασπαρέντων ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προηγουμένως.
 Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ φησὶν ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαυῖδ
 τὴν πεπτωκυῖαν καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς
 καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω καὶ ἀνοικοδομήσω
 αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, τουτέστιν «Τὰ πρὸς
 785 τὴν χθαμαλότητα τῆς ὑλικῆς καὶ γηϊνῆς καὶ ῥοῶδους ζω-
 ῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς οὐρανόθεν καὶ ἀγγελικῆς καὶ θείας
 πολιτείας παραρ(υ)έντα φρονήματα τῶν ἀνθρωπίνων ψυ-
 χῶν, καὶ μέντοι καὶ τοὺς σφῶν λογισμοὺς καθάπερ ὑπὸ
 σκαπάνης τῆς | τοῦ διαβόλου πονηρίας διορυγένας καὶ τῆς 198va
 790 ἰδίας ἔδρας ἐξεστηκότας καὶ πρηνεῖς κειμένους καὶ μὴ
 δυναμένους ὄραν τῆς εὐσεβείας τὸ φῶς καὶ καρποφορεῖν
 τοὺς τῆς δικαιοσύνης καρπούς, ἀναστήσω» φησὶν «καὶ
 πρὸς τὴν προτέραν ἀνορθώσω κατάστασιν καὶ ἅπαξ ἀπλῶς
 ἀνακαινίσω πάλιν αὐτοὺς ἀπρίξ τε καὶ κραταιῶς, ἵνα οὕτως

760/762 Ps. 83, 2-3   765/766 cf. ll. 760-761   767 Ps. 23, 10   Ps. 23,
 7.8.9.10   769/771 cf. Ioh. 14, 23.15.21   773 II Cor. 6, 16; cf. Lev. 26, 11-12
 774/775 I Tim. 3, 15   776/777 cf. ll. 735 et 615   780 cf. ll. 610-611
 781/784 cf. ll. 614-618   792 cf. l. 781

767 τῶν] τὸν *cod.*   773 ἐμπεριπατήσω *cod. a. conv.*   774 εἰδῆς *cod.*   787
 παραρρέντα *cod.*

795 ἔρηρεισμένοι ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προ-
φητῶν συνδιαιωνίσωσι ταῖς ἡμέραις τοῦ αἰῶνος παντὸς
ἀλώβητον τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον φυλάττοντες.»

Παρεμπέδοι δὲ τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν καὶ τὰ ἐπόμενα
προφανῶς. Καὶ γὰρ φησὶν· Ὅπως ἐκζητήσωσί με οἱ κα-
800 τάλοιποι τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' ἃ ἐπι-
κέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοῖς λέγει Κύριος ὁ ποιῶν
ταῦτα πάντα. Καταλοίπους μενοῦν τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἐκ
τῶν Ἰουδαϊκῶν φυλῶν παραλελειμμένους ἀρτίφρονας καὶ
περιπολλοῦ ποιούμενους τὰ θεῖα φησὶν· | οὐδὲ γὰρ πάντες ^{198^b}
805 ἐξεζήτησαν Ἰουδαῖοι καὶ εὖρον τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν,
ἀλλ' ὅσοι τοὺς ἐμφύτους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λογισμοὺς
ἐπεφέροντο καθεστῶτας καὶ σεσωσμένους καὶ ὑγιεῖς πρὸς
διάκρισιν τῶν καλῶν τὲ καὶ συμφερόντων καὶ μὴ τοιούτων·
οὔτοι γὰρ καὶ κληθεῖεν ἂν κατάλοιποι τῶν ἀληθῶς ἀν-
810 θρώπων, τοῦ Ἀβραάμ λέγω καὶ Ἰσαὰκ τὲ καὶ Ἰακώβ καὶ
τῶν λοιπῶν δικαίων καὶ προφητῶν τῶν μὴ τὴν τοιαύτην
νοθευσάντων προσηγορίαν, μήτε μὴν τοῖς ἀνοήτοις κτήνε-
σιν ἐοικότων καθάπερ ἐστὶν ἰδεῖν εὐήθεις πάντη καὶ πα-
ραπλήγας τοὺς ἄλλους ἅπαντας Ἰουδαίους· οὓς τοῖς νοεροῖς
815 ὄμμασιν ὁ θεῖος προαθρήσας προφήτης οὐ τέθεικεν ἐπὶ τῶν
Ἰουδαίων τὸν καθόλου «πᾶς» προσδιορισμόν, διεσταλμένως
δὲ μᾶλλον φησὶν Ὅπως ἐκζητήσωσί με οἱ κατάλοιποι τῶν
ἀνθρώπων, ἐπὶ δὲ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν ἐπομένως
τοῦτον προεβάλλετο· καὶ γὰρ ἐπήγαγεν· καὶ πάντα | τὰ ^{199^a}
820 ἔθνη ἐφ' ἃ ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοῖς. Προηγου-
μένως μὲν γὰρ οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀρτίφρονες ἠκολούθησαν
τῷ σωτήρι Χριστῷ ζητοῦντες εὐρεῖν ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ
τὸν Θεόν, οἷον τῶν ἀποστόλων ἡ θεσπεσία καὶ παμμα-
κάριστος δωδεκάς καὶ οἱ ἄλλοι ἑβδομήκοντα μαθηταὶ καὶ ὁ
825 λοιπὸς ἔσμός τῶν πεντακοσίων καὶ τῶν ἄλλων Ἰουδαϊκῶν
μυριάδων τῶν πιστευσάντων εἰς τὸν σωτήρα Χριστόν, ἔ-
πειτα καὶ πάντα τὰ ἔθνη καθολικῶς κατὰ τὴν προφητείαν,
ἐφ' ἃ σήμερον ἐπικέκληται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ
ἐπικαλεῖται τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸ τῶν Χριστιανῶν

795/796 cf. Eph. 2, 20 796 cf. l. 784 799/802 cf. ll. 618-620 805
cf. l. 799 809/810 cf. ll. 799-800 817/820 cf. ll. 799-801 824 cf. Luc.
10, 1 et 17 825 cf. I Cor. 15, 6 825/826 cf. Act. 21, 20 827/831 cf. ll.
800-801

813/814 παράπληγας *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 29* 819 προεβάλλετο
cod. 825 ἔσμός] *spir. cod. servavitimus*, cf. *praef. p. XLVII*

830 φύλον ἀνά πᾶσαν τὴν ὑπουρανὸν προφανῶς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἔτι γεμὴν καὶ παρωνύμως οἱ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν πιστεύοντες Χριστιανοὶ κέκληνται.

Ἐπειδὴ δὲ παραδόξων καὶ δυσπαραδέκτων πραγμάτων τὴν ἄμειψιν προκατήγγειλεν ὁ προφήτης, οἷον τῶν ἀρχῆθεν
835 ἐκλελεγμένων ὑπὸ Θεοῦ κατὰ πολλὴν προτίμησιν καὶ φιλοτιμίαν Ἰουδαίων | τὴν ἀποβολὴν τε καὶ ἔκπτωσιν, καὶ τὴν ^{199^b}
ἀντ'αὐτῶν εἴσοδον καὶ οἰκείωσιν πάντων τῶν ἀθέων καὶ παντελῶς ἠλλοτριωμένων ἀπὸ Θεοῦ καὶ ξένων ἔθνων, εἰκότως τὸν λόγον πιστικῶς συνεπέρανεν εἰρηκῶς λέγει
840 Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα, δι' ὧν εἰσηγεῖται μηδαμῶς ἀπιστήσαι τοῖς προφητευομένοις, ἀλλ' ἀνενδυσάστως παραδέξασθαι τὰ εἰρημένα πάντα, ἅτε δὴ παρὰ Κυρίου γενησόμενα πάντως.

Τάχα δὲ δύσερις ὑπάρχων ὁ Ἰουδαῖος ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ
845 Ναβουχοδονόσωρ γεγεννημένης αἰχμαλωσίας φήσειεν πεπληρωσθαι τῷ Ἰσραὴλ τῆς προφητείας τὴν πρόρρησιν, τηνικάδε τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐξαρθῆναι βασιλείαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς καὶ μέντοι καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς σκηνῆς τοῦ Δαυῖδ ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ γεγενῆσθαι διατεινόμενος· ἐξε-
850 λεγθήσεται δὲ ῥαδίως τὸ ψεῦδος ὑπειληφῶς καὶ δοξάζων.

Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἐξῆρτο κατ'ἐκεῖνο καιροῦ τῶν Ἰουδαίων ἢ βασιλεία κατὰ τὴν | προφητείαν ἀπὸ προσώπου ^{199^{va}}
τῆς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ μόνων τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης· ἦσαν γὰρ οἱ τοῦ Δαυῖδ ἀπόγονοι πατοῦντες
855 ἔτι τὸ πρόσωπον ἐν Βαβυλῶνι τῆς γῆς, οἷον ὁ Σεδεκίας ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ὑπομεμενηκῶς, καὶ Σαλαθιήλ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος εἰς Βαβυλῶνα, καὶ πάλιν ὁ τοῦ Σαλαθιήλ ἀκολούθως υἱὸς ὁ Ζοροβάβελ. Ἦσαν οὖν ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς οἱ τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας ἀπόγονοι καὶ
860 μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὸς ἐκεῖνος Σεδεκίας ὁ βασιλεὺς· ἢ δὲ προφητεία διὰ τοῦ φάναι Καὶ ἐξάρω αὐτὴν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, τὸν παντελεῖ ταύτης ἀφανισμόν σημαίνει, καθάπερ

839/840 cf. II. 801-802   847/848 cf. II. 607-608   848/849 cf. I. 615

851/853 et 855 cf. II. 847-848   856/857 cf. I Par. 3, 17; Matth. 1, 12

857/858 cf. I Par. 3, 19; Matth. 1, 12; Luc. 3, 27   858/859 cf. II. 847-848

859/860 cf. IV Reg. 25, 27-30; Ier. 52, 31-34   861/862 cf. II. 607-608

830 φύλον] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX*   839 πιστικῶς] *servavitimus cum cod., cf. praef. p. XLIV*   855 Σεδεκίας] *expectaveris Ἰεχονίας, errorem analogum vide in III 401, vide autem et III 441-442 et IV 430*   860 Σεδεκίας] *cf. app. crit. ad I. 877*   861 ἐξάρω] *servavitimus cum cod., cf. praef. p. XLI*

νῦν ὁμολογουμένως συμβέβηκεν. Οὐκ ἄρα περὶ τῆς ὑπὸ
 Ναβουχοδονόσωρ ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς ἐν
 865 Βαβυλῶνι αἰχμαλωσίας ὁ προφήτης φησὶν, ἀλλὰ περὶ τῆς
 ὑστάτης ὑπὸ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου καὶ δεῦρο καθορω-
 μένης. |

Ἔπειτα τῆς προκειμένης προφητείας ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ^{199^b}
 λικμηθῆναι προκαταγγελλούσης τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραήλ, ἢ
 870 ἐπὶ Ναβουχοδονόσωρ αἰχμαλωσία τὴν εἰς Βαβυλῶνα καὶ
 τὴν εἰς μόνους τοὺς Χαλδαίους τῶν Ἰουδαίων ἀπειργάσατο
 κάθοδον καὶ τούτου χάριν οὐκ ἐπιτίθησι τῇ τοιαύτῃ προφη-
 τεῖα τὸ τέλος. Οὐκ ἄρα περὶ τῆς γεγεννημένης ὑπὸ Να-
 βουχοδονόσωρ αἰχμαλωσίας ὁ προφήτης φησὶν.

875 Πῶς δὲ καὶ φαίης ὅλως ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ γεγενῆσθαι
 τὸν ἀνακαινισμόν τῆς σκηνῆς τοῦ Δαυῖδ, τῆς παρούσης προ-
 φητείας ἅμα τὲ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν ὄλεθρον προαγορευούσης
 τῆς βασιλείας τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς
 σκηνῆς τοῦ Δαυῖδ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνδὸς ὑποκει-
 880 μένου τουτέστιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς βασιλείας ἡλίθιον
 ἐστὶν ὑπειληφέναι προδήλως, ἐπεὶπερ εὐρίσκεται σαφῶς
 αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιφάσκων καὶ ἀντικαθιστάμενος ὁ προφητι-
 κὸς λόγος, ὅπερ ἀδύνατον; | Οὐκ ἄρα σκηνὴν τοῦ Δαυῖδ ^{200^a}
 τὴν βασιλείαν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐκ τοῦ Δαυῖδ καταγο-
 885 μένην ὠνόμασεν. Ἄμα μὲν γὰρ ὡς ἔφαμεν καὶ συνημμένως
 τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας τὴν πτώσιν καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν
 τῆς σκηνῆς τοῦ Δαυῖδ γεγενῆσθαι προεῖπεν ὁ προφήτης.
 Οὐδὲν δὲ τοιοῦτον ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων εὐρεῖν ἐστὶν δυνατόν·
 890 ἑβδομηκοντούτης γὰρ χρόνος παράππευσεν ἀπὸ τῆς πτώ-
 σεως τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας ἄχρι τῆς ἐπὶ Ζοροβάβελ
 αὐτῆς πάλιν ἀνακαινίσεως· ἐφ' οἷς οὐκ ἔχει χώραν τὸ
 «ἅμα» τὸ παράπαν.

Ἄλλ' οὐδὲ τὸν Ἰουδαϊκὸν σημαίνει ναόν, ὡς οἰηθήσῃ τάχα
 μεταβαίνων ἀφ' ἑτέρου πρὸς ἕτερον, ἐπεὶπερ ὁ προφήτης
 895 συνίστασθαι τὴν τοιαύτην σκηνὴν διατείνεται δι' αἰῶνος. Καὶ
 γὰρ φησὶν *Καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ*
αἰῶνος, τὸ ἀκατάλυτον αὐτῆς καὶ ἀνώλεθρον αἰνιττόμενος.
 Ὁ δὲ τοι περιβόητος παρὰ Ἰουδαίοις ναὸς ὠκοδόμητο μὲν
 ἀτρεκῶς μετὰ τὴν ἀπὸ | τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, οὐκ ἐπὶ ^{200^b}

868/869 cf. ll. 610-611 876, 878/879, 883 et 887 cf. l. 615 889/891 cf.
 Ier. 25, II-12; 36, 10; II Par. 36, 21 895 cf. l. 615 896/897 cf. ll. 617-618

- 900 πολλοῖς δὲ χρόνοις διήρκεσεν μήτιγε δι' αἰῶνος· ἤδη γὰρ ἐν ὄλοις μικροῦ δεῖν ἔτεσιν ὀκτακοσίοις ἐκ βάθρων καταλέλυται καὶ παντελῶς ἠρήμωται καὶ λείψανον αὐτοῦ τὸ παράπαν οὐκ ἔστιν. Οὐκ ἄρα τὸν ναὸν σκηνὴν προσηγόρευσεν τοῦ Δαυῖδ.
- 905 Χρησαίτο δ' ἂν ἦ(ς) τῷ τοιοῦτῳ ἐπιχειρήματι καὶ κατὰ τοῦ τῆς βασιλείας τῶν Ἰουδαίων ὀνόματος, οὐ ταύτην δηλοῦσθαι διὰ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τοῦ προφήτου διατεινόμενος, ἐπεὶ περ δι' αἰῶνος αὐτὴν ἀναστήσειν διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός. Ἡ δὲ βασιλεία τῶν Ἰουδαίων ἔδοξεν μὲν
- 910 ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ ἀνακαινίζεσθαι πάλιν, οὐ μέντοι δὲ καὶ μονιμωτέρα καὶ διαρκεστέρα δέδεικται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Καὶ γὰρ ὅσον οὐπω καὶ καταλέλυται καὶ διόλωλεν ἄρδην, πάσης ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἡγεμονίας τὲ καὶ ἀρχῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαρθείσης προδήλως μετὰ τὴν εἰς
- 915 Χριστὸν παροινίαν, καὶ νῦν οὐκ ἔστιν | ἰδεῖν βραχύτατον τι ^{200^{va}} σημεῖον εἰς σύστασιν τῆς Δαυιτικῆς βασιλείας· ἀφήρηται γὰρ πρὸ πλείστων ὄσων ἐτῶν. Οὐκ ἄρα σκηνὴν τοῦ Δαυῖδ τὴν ἐκ τοῦ Δαυῖδ καταγο[ρο]μένην βασιλείαν τῶν Ἰουδαίων ὠνόμασεν.
- 920 Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις κακεῖνο πάλιν ἀναγκαῖον ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς ὁ μὲν τῶν ὄλων Θεός μετὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων διασποράν τε καὶ λίκμησιν τούτου χάριν ἀνοικοδομήσειν κατεπαγγέλλεται τὴν σκηνὴν τοῦ Δαυῖδ, ὅπως ἐκζητήσωσιν αὐτὸν πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' ἃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐ-
- 925 πικέκληται. Τοῦτο δὲ νῦν μὲν καθορᾶται προδήλως ἐνεργηθὲν διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ, ἀνοικοδομηθείσης αὐτοῦ τῆς σκηνῆς ἢτοι τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἔφαμεν· πάλαι δὲ χώραν οὐκ εἶχεν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ λέγεσθαι τὸ παράπαν· οὐδὲ γὰρ τὰ ὄμορα
- 930 ἔθνη κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, πολλοῦ γε εἰπεῖν πάντα τὰ ἔθνη πεπιστεύκασιν εἰς Θεόν.
- Οὐκοῦν πᾶσα ἀνάγκη προσήκασθαι | σε ὡ Ἰουδαῖε τὴν ^{200^{vb}} ἡμετέραν ἐκδοχὴν τε καὶ διασάφησιν ἅτε δὴ τὸ ἀναντίρρητον ἔχουσιν.

903/904, 907 et 908 cf. l. 615   914 cf. l. 608   917 cf. l. 615   922/927
cf. ll. 615-619   927/928 cf. ll. 755-843

905 τι *cod.*   918 καταγορομένην *cod.*   932 οὐκ' οὖν *cod.*, cf. *app. ad IX*
226

VIII

Οὐκοῦν βαδιοῦμεν ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν προσοίσωμεν καὶ τὰ εἰρημένα κατὰ τὸ μᾶλλον παρεμπεδώσοντα καὶ τῶν ἄλλων ἡμῖν παρέξοντα τὴν ἀπόδειξιν.

- 5 Φησὶ τοίνυν· Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανές τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρου τῶν ὀρέων καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν· καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πορεύσονται λαοὶ πολλοὶ καὶ ἐροῦσι· «Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ
- 10 εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ.» Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ κρινεῖ ἀναμέσον ἐθνῶν πολλῶν καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν, καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καὶ τὰς
- 15 ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν.

Ἰστέον ὅτι ὁμώνυμος φωνή | παρείληπται τὸ «ὄρος» ἐπὶ τῇ ^{201^a} θείᾳ γραφῇ. Λέγεται γὰρ ὄρος καὶ τόπος γεώλοφος καὶ κατὰ πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερανεστηκῶς τὲ καὶ ὑπερκείμενος,

20 καθά που καταιτιώμενος τὸν παλαιὸν Ἰσραὴλ φησὶν Ὡσηὲς ὁ προφήτης Ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐθυσίαζον καὶ ἐπὶ τοὺς βουνοὺς ἔθυσον, καὶ πάλιν Καὶ ἐροῦσι τοῖς ὄρεσι «Καλύψατε ἡμᾶς», καὶ τοῖς βουνοῖς «Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς», ἀλλὰ καὶ Ἰωὴλ ὁ θεσπέσιος Ὡς ὄρθρος χυθήσεται ἐπὶ τὰ ὄρη

25 λαὸς πολὺς καὶ ἰσχυρός, καὶ πάλιν Ὡς φωνὴ ἀρμάτων ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἐξαλοῦνται. Ὑπὸ δὲ τούτου περιέχεται τοῦ σημαινομένου σαφῶς καὶ τὸ λεγόμενον ὄρος Χωρήβ, καὶ ὄρος Σιναῖ, καὶ ὄρος Σιών, καὶ ὄρος Ἐφ(ρ)αίμ, καὶ ὄρος Ἡσαΐ· πάντα γὰρ ταῦτα τῷ γῆς ὕψωμα καὶ

30 ὄγκον ἔχειν καὶ γεώλοφα καὶ μετάρσια πεφυκέναι τῆς τοῦ ὄρους προσηγορίας λελόγγασιν.

Λέγεται δὲ πάλιν ὄρος καὶ τὸ ὑπερουράνιον καὶ νοητὸν τοῦ Κυρίου κατοικητήριον καθά που | φησὶν ὁ θεηγόρος ^{201^b} Δαυῖδ· Κύριε τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου ἢ τίς

35 κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἁγίῳ σου; Παρεμπεδοῖ γὰρ τὴν

5/16 Is. 2, 2-4
25/26 Joel 2, 5

21/22 Os. 4, 13
34/35 Ps. 14, 1

22/23 Os. 10, 8

24/25 Joel 2, 2

8 αὐτῷ *cod.*, cf. ll. 146, 170 et 375

28 ἐφαίμ' *cod.*

29 τῷ] τὸ *cod.*

- ἡμετέραν δόξαν διὰ τῆς ἀνθυποφορᾶς ὁ προφήτης· ἔφησεν γάρ· Πορευόμενος ἄμωμος καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, ὃς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσει αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐποίησεν τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν.
- 40 Τοιοῦτον μὲν γὰρ καθυπέγραψεν ὁ θεῖος Δαυῖδ τὸν μέλλοντα κατασκηνοῦν ἐν τῷ ὄρει τοῦ Θεοῦ τῷ ἁγίῳ· τὸ δὲ τῆς αἰσθητῆς Σιών ὄρος ἐξότε ταῦτα μεμελώδηκεν ὁ προφήτης ἄχρι τῆς δεῦρο καὶ λωποδύτας καὶ ψεύστας καὶ ἐπιόρκους καὶ συκοφάντας καὶ ἀνδροφόνους καὶ ἀσελγεῖς ἔσχεν ἐ-
- 45 νοίκους, ὥστε προδήλως ὄρος ἅγιον νῦν τοῦ Κυρίου τὸ ὑπερουράνιον καὶ νοητὸν τοῦ Θεοῦ κατοικητήριον λέγει, περὶ οὗ φησὶν ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ· Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου· περὶ ὧν που φησὶν καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς | ἄδων Δαυῖδ Φωτίζεις σὺ θαυμαστώσ 201va
- 50 ἀπὸ ὀρέων αἰώνιων, ἔτι γεμῆν καὶ ὁ προφήτης Μιχαίας Ἐγγίσατε ὄρεσιν ἁγίοις. Ἀνάστηθι καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστιν σοι αὕτη ἀνάπαυσις, καθὼς καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος συνωδᾷ τούτοις φησὶν· Ἀλλὰ προσεληλύθατε ὄρει ἐπουρανίῳ καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ.
- 55 Εἴρηται δὲ πάλιν ὄρος καὶ ἡ πάναγνος καὶ ὑπεραγία παρθένος, ἀφ' ἧς ὡς ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν ἐτμήθη κατὰ τὸν Δανιήλ ὁ λίθος ὁ τὴν εἰκόνα πατάξας ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστρακίνοὺς καὶ λεπτύνας εἰς τέλος Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, περὶ οὗ φησὶν καὶ Δαυῖδ Λίθον ὃν ἀπεδο-
- 60 κίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ τῆς Ἡσαΐου τοῦ προφήτου φωνῆς· Ἴδου ἐγὼ ἐμβάλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῆ ἐκλεκτὸν ἀκρογωνιαῖον ἔντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ μὴ κα- 201vb
- 65 ταισχυνηθῆ. Καλεῖται τοίνυν ὄρος ὡς ἔφαμεν καὶ ἡ τετοκυῖα τὸν Ἐμμανουήλ καὶ σωτῆρα Χριστόν, καθὼς αὐτὴν καὶ Ἀμβακούμ ὁ θαυμάσιος προσηγόρευσε φάσκων· Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμᾶν ἤξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος. Δηλοῖ γὰρ διὰ μὲν τοῦ ὄρους τῆς παρθενικῆς κυοφορίας τὸ
- 70 μετέωρον καὶ περίοπτον, διὰ δὲ τοῦ δασέος τὸ ἀμφιλα-

37/39 Ps. 14, 2-3   41 et 45 cf. l. 35   47/48 Ps. 120, 1   49/50 Ps. 75, 5
 51/52 Mich. 2, 9-10   53/54 Hebr. 12, 22   56/58 cf. Dan. 2, 34
 59/61 Ps. 117, 22   62/65 Is. 28, 16   67/68 Hab. 3, 3   69/70 cf. l. 68

42 μεμελώδηκεν] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLV*   49 ἄδων] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLV*   53 συνωδᾷ] *servavit cum cod., cf. praef. pp. XLV-XLVI*   62 ἐμβάλω] *servavit cum cod., cf. praef. pp. XLI-XLII*   68 θεμᾶν *cod.*

φές αὐτῆς καὶ κεκαλυμμένον καὶ δυσθεώρητον ἦτοι δυσερμήνευτον. Ἄλλὰ γὰρ ὄρος αὐτὴν καὶ ὁ ὕμνογράφος Δαυῖδ κατωνόμασεν λέγων· Ὅρος τοῦ Θεοῦ ὄρος πῖον, ὄρος τετυρωμένον, ὄρος πῖον. Πῖον μὲν γὰρ φησὶν αὐτὴν
 75 ὄρος διὰ τὸ λελιπάνθαι νοητῶς ταῖς παντοδαπαῖς ἀρεταῖς τὲ καὶ χάρισιν, τετυρωμένον δὲ διὰ τὸ λελευκασμένον αὐτῆς καὶ συνεσφιγμένον καὶ πεπηγός, ἐπὶ τῇ ἕξει τῇ ταγαθοῦ ἀδιάχυτον πρὸς τὴν ἀντικειμένην ῥοπήν.

Λέγεται δὲ πάλιν ὄρος αὐτὸς ὁ τμηθεὶς λίθος ἐξ ὄρους ^{202^a}
 80 ἄνευ χειρῶν Χριστὸς τὲ καὶ Κύριος, καθὼς φησὶν Δανιὴλ ὁ προφήτης· Καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγενήθη ὄρος μέγα καὶ ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν.

Τοσαυταχῶς οὖν τοῦ «ὄρους» λεγομένου, ἐγὼ φημί καὶ διατείνομαι μάλιστα καὶ διαφερόντως ὄρος Κυρίου προσαγορεύεσθαι νῦν ὑπὸ τοῦ θείου προφήτου τὸν τμηθέντα
 85 λίθον ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους τῆς ἀγίας παρθένου καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ποικίλην τε καὶ παντοδαπὴν εἰκόνα πατάξαντα καὶ εἰς τέλος λεπτύναντα καὶ ὄρος μέγα γενόμενον καὶ πληρώσαντα πᾶσαν τὴν γῆν κατὰ τὸν θεσπέσιον
 90 Δανιὴλ. Καὶ γὰρ φησὶν· Καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγενήθη ὄρος μέγα καὶ ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν.

Καὶ γοῦν ἄθρησον ὦ Ἰουδαῖε τὸ σύμφωνον καὶ ταυτὸν ἐκατέρου προφήτου. Εἶπεν ὁ Ἡσαΐας Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, ἔφη καὶ
 95 Δανιὴλ πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσωρ | Ἄλλ' ἔστιν Θεὸς ἐν ^{202^b} οὐρανῷ ὃς ἐγνώρισέν σοι ἃ δεῖ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ἐσχάτας μὲν γὰρ ἡμέρας παραπλησίως ἐκάτερος προφήτης ὠνόμασεν· καὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἔφη καὶ Ἡσαΐας τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου ἔσεσθαι ἐμφανὲς, καὶ πάλιν ὁ
 100 Δανιὴλ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἔφη τὸν λίθον τὸν ἐξ ὄρους τμηθέντα γενόμενον ὄρος μέγα πληρῶσαι πᾶσαν τὴν γῆν. Παράλληλα καὶ ἀλληλοῦχα τὰ προφητευόμενα παρ' ἐκατέρου σαφῶς· τὸ γὰρ ἐσόμενον ἐμφανὲς τοῦ Κυρίου ὄρος, ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πᾶσαν ἔμελλεν πάντως πληρῶσαι
 105 τὴν γῆν· καὶ τὸ πάλιν μέλλον ὄρος πληρῶσαι πᾶσαν τὴν γῆν, ἐμφανὲς ἔμελλεν ἔσεσθαι πάντως, ὅπερ ἐστὶν ἡ

73/76 Ps. 67, 16   79/80 cf. ll. 56-57   81/82 Dan. 2, 35   84 cf. l. 6
 85/86 cf. ll. 79-80   87 cf. Dan. 2, 31   87/89 cf. ll. 57-58 et 90-91
 90/91 cf. ll. 81-82   93/94 cf. ll. 5-6   95/97 Dan. 2, 28   97 cf. ll. 98
 et 100   98/99 cf. ll. 5-6   100 cf. ll. 96-97   100/102 cf. ll. 79 et 81-82
 103/106 cf. ll. 98-102

- συμφώνως διὰ τῶν ἀμφοτέρων προφητῶν σημαιομένη
 σάρκωσις τοῦ Κυρίου, διὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς καὶ ὑψηλότα-
 τον μυστήριον ὄρος ὀνομασθεῖσα Κυρίου καὶ κατὰ μὲν τὸν
 110 Δανιὴλ πληρώσασα πᾶσαν τὴν γῆν, | κατὰ δὲ τὸν Ἡσαΐαν ^{202^{va}}
 ἐμφανῆς γενομένη τῷ ὄντι καὶ περίοπτος ἀνὰ πᾶσαν τὴν
 οἰκουμένην, ἣτις προσηγόρευται καὶ Θεοῦ οἶκος. Καὶ γὰρ
 φησὶν Ἰωάννης ὁ θεολόγος· Καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ
 λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.
 115 Ἐπεὶ δὲ φησὶν Καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρου τῶν
 ὀρέων καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, δείκνυσιν ὁ
 προφήτης ὡς ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος ὃν οἶκον ἔσχεν
 οὐσιωδῶς ὁ Θεὸς λόγος ἐμφανῆς ἔσται καὶ δεδοξασμένος
 ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις καὶ κατ' αὐτὰς τὰς τῆς οἰκουμένης
 120 ἐσχατίας καὶ εἰς τὰ ἄκρα τῆς γῆς καὶ ἀοίκητα δῆθεν. Ταῦτα
 γὰρ νῦν ὑποληπτέον δηλοῦσθαι διὰ τοῦ ἄκρου τῶν ὀρέων
 ἀντὶ τοῦ «καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς καὶ ἀοίκητα εἶναι
 δοκοῦντα» τεθειμένου σαφῶς· διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἄκρου τὰς
 ἐσχατίας, διὰ δὲ τῶν ὀρέων τοὺς ἀοικήτους εἶναι δο-
 125 κοῦντας τόπους ἐσήμανεν αἰνιγματωδῶς.
 Εἶτα φησὶν· Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Του-
 τέστιν μεγαλυνηθήσεται σφόδρα καὶ ὑπεραλεῖται καὶ ὑπερ- ^{202^{vb}}
 βήσεται καὶ τοὺς βουνοὺς αὐτοὺς τοὺς δοκοῦντας οὐκ ἔ-
 χειν ὀπισθεν αὐτῶν τινὰς τὸ παράπαν οἰκήτορας· ἐπέκεινα
 130 γὰρ καὶ καθύπερθεν πορεύσεται καὶ τῆς ὀροθετούσης ἔκα-
 στον ἔθνος περιγραφῆς, ὃ καὶ γέγονεν προφανῶς καθὼς καὶ
 Μαλαχίας ὡς ἐξ αὐτοῦ προσώπου Θεοῦ προκατήγγειλεν
 λέγων· Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν αὐτοῦ
 τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τοῦτο δὲ εἶρηκεν
 135 διὰ τὸ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη καθολικώτατον καὶ περιε-
 κτικώτατον τοῦ θείου κηρύγματος, ὡς καὶ Ζαχαρίας ὁ
 προφήτης φησὶν· Καὶ κατάρξει ὑδάτων πολλῶν ἀπὸ θα-
 λάσσης ἕως θαλάσσης καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως διεκβολῶν
 γῆς· διεκβολὰς γὰρ γῆς τὰς ἀποπερατώσεις αὐτῆς προση-
 140 γόρευσεν, ὡς παντὶ τῷ σαφές. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ
 πατὴρ πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα σωτῆρα Χριστὸν καὶ
 Θεὸν ἡμῶν φησί· που διὰ φωνῆς τοῦ Δαυὶδ· Αἴτησαι
 παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν | κληρονομίαν σου καὶ ^{203^a}
 τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

109 cf. I. 6   110 cf. I. 82   111/112 cf. II. 5-6   113/114 Ioh. I, 1 et
 14   115/118 cf. II. 6-7   118/119 cf. II. 98-99   121, 123 et 124 cf. II.
 6-7   126 cf. I. 7   133/134 Mal. I, II   137/139 Zach. 9, 10   142/144
 Ps. 2, 8

130 ὀροθετούσης *cod.*

- 145 Παρεμπεδοί δὲ ταῦτα διὰ τῶν ἐπομένων αὐτὸς οὗτος ὁ
 μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας. Φησὶν γάρ· *Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ*
πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πορεύσονται λαοὶ πολλοὶ καὶ ἐροῦσι·
«Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν
οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ
 150 *καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ.»* Εἰ τοίνυν ἐπὶ τὸ προφητευόμε-
 νον ἐμφανὲς ἔσεσθαι Κυρίου ὄρος πάντα τὰ ἔθνη ἔμελλεν
 ἤξειν, ποῖον ἄλλο τοῦτο ἂν εἶναι νοεῖν ἀνάγκη, ἀλλ' ἢ πάντως
 τοῦ φιλανθρώπως ἐνανθρωπήσαντος Κυρίου τὴν σάρκωσιν
 ἐξ ὄρους μὲν τῆς ἀγίας παρθένου τμηθεῖσαν καθάπερ λίθος
 155 ~~ἄνευ χειρῶν – καὶ γὰρ ἀνέπαφον ἦν ἐκεῖνο πάντα τὸ ὄρος~~
 καὶ συναφείας ἀνδρικής ἀνεπίδεκτον –, γεγонуῖαν δὲ καὶ
 μέγα ὄρος ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις καὶ πληρώσασαν πᾶ-
 σαν τὴν γῆν κατὰ τὸν θεσπέσιον Δανιήλ; Ἐφ' ὅπερ ὄρος
 τῷ ὄντι μέγα | καὶ χωρητικὸν πασῶν τῆς γῆς τῶν φυλῶν ^{203^b}
 160 ἤκασι πάντα τὰ ἔθνη κατεγνώκωτα καὶ καταλείψαντα τὰς
 κορυφὰς τῶν αἰσθητῶν ὀρέων, ἐφ' οἷς ἐθυσίαζον καὶ ἐ-
 θυμίων ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης καὶ δένδρου συσκι-
 ἀζοντος, ὅτι καλὸν σκέπη, λέγοντες «Θύσατε ἀνθρώπους,
 μόσχοι γὰρ ἐκλελοίπασιν», καθά που φησὶν Ὡσηὲ ὁ
 165 προφήτης κατηγορῶν τοῦ σαρκικοῦ καὶ παλαιοῦ Ἰσραήλ.
 Τοῦτο τοίνυν ὡς ἀληθῶς τὸ μέγα ὄρος τουτέστιν ἢ τοῦ
 Θεοῦ λόγου σάρκωσις, καὶ κατὰ τὸν Δανιήλ τὴν γῆν
 ἐπλήρωσεν πᾶσαν τῆς ἰδίας μεγαλειότητος, καὶ κατὰ τὸν
 Ἡσαΐαν πάντων τῶν ἐθνῶν δεκτικὸν ἐγένετο καὶ χωρητι-
 170 κόν. Καὶ γὰρ φησὶν *Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη,*
 οὐχὶ τῇ μεταβατικῇ τῶν αἰσθητῶν ποδῶν κεχρημένα κι-
 νήσει, ἀλλὰ τῇ μετοχετεύσει καὶ μεταστοιχειώσει δηλονότι
 τοῦ ἔνδοθεν ἀνθρώπου· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὀρέων,
 ἐφ' οἷς ἐλάτρευον τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα καὶ δαίμοσιν
 175 ἀνοσίοις καὶ ἀκαθάρτοις τὰς θυσίας προσήγον, ἀνθελκύσαι ^{203^α}
 πρὸς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, πεπιστευκότα
 δήπουθεν εἰς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Κύριον καὶ σαρκωθέντα
 Θεόν, ἤξαι λέγονται προσφόρως ἐπὶ τοῦτο τὸ ὄρος, ἤγουν
 ἐπὶ τῇ τοῦ Κυρίου σαρκώσει χωρητικῇ καὶ δεκτικῇ πεφυ-
 180 κυ(ί)α πάντων τῶν αὐτῇ διὰ πίστεως προσιόντων.

146/150 cf. II. 7-II 151/152 cf. II. 5-8 154/155 cf. II. 85-86 156/158
 cf. II. 100-102 158/160 cf. II. 146-147 et 157 160/163 cf. Os. 4, 13 (cf. II.
 21-22) 163/164 Os. 13, 2 166/168 cf. II. 88-89 169/170 cf. II. 146-147
 174 cf. Rom. 1, 25 176 cf. Hebr. 9, 14 178 cf. I. 146

Εἶτα φησίν· Καὶ πορεύονται λαοὶ πολλοὶ καὶ ἐροῦσι·
 «Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν
 οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ
 καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ.» Τοῦ γὰρ προφητευθέντος καὶ
 185 παραληφθέντος ἡμῖν Κυρίου νῦν ὄρους ἤγουν τοῦ σαρκω-
 θέντος Θεοῦ καὶ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἅπαντα τὸν τῆς
 ἀγαθοπρεποῦς οἰκονομίας καὶ φιλανθρώπου συγκαταβά-
 σεως ἀποπερατώσαντος λόγον, ὅπότεν ἔμελλεν παλιν-
 δρομεῖν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὅθεν κατῆλθεν ἀδιαστάτως,
 190 παρηγγύησεν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων· Πορευθέντες
 μαθητεύσατε | πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ^{203^{vb}}
 ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος,
 διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. Οἱ
 δὲ τὴν τοιαύτην πρόσταξιν εἰληφότες ἐπορεύθησαν ἀνά
 195 πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἄλλος ἀλλαχῇ καὶ ἕτερος ἑτέρωθι
 διαστίχοντες καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας διαπορθμεύοντες
 καὶ κηρύττοντες λόγον, οἱ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας
 σαρκώσεως ἐκδιδάσκοντες καὶ κατεληλυθότα Θεὸν ἀπὸ
 τῶν οὐρανῶν ἐπὶ γῆς καὶ πάλιν ἀνεληλυθότα πρὸς οὐρα-
 200 νοὺς διατεινόμενοί τε καὶ μαρτυροῦντες, παρεκελεύοντο
 τοῖς ἀπίστοις ἔθνεσι πᾶσι καὶ ἔφασκον κατὰ τὴν προφη-
 τεῖαν Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς
 τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν
 αὐτοῦ καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ, τουτέστιν «Δεῦτε καὶ
 205 ὑμεῖς πιστεύσατε μεθ' ἡμῶν εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαν-
 τα καὶ σαρκωθέντα Θεὸν καὶ σωτήρα Χριστόν, καὶ τὴν
 χθαμαλωτάτην | καὶ χαμαιπετῆ καὶ χαμαίζηλον ἀπιστίαν καὶ ^{204^a}
 πολιτείαν ἀφέντες συστάδην πάντες ἀνέλθωμεν εἰς τὴν
 ὑψηλὴν καὶ μετέωρον θεολογίαν καὶ νομοθεσίαν τοῦ σαρ-
 210 κωθέντος Κυρίου· καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν καὶ οἶκος τοῦ
 Θεοῦ Ἰακώβ, ἐπεὶπερ ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα
 τῆς θεότητος σωματικῶς· ταύτη τοι γὰρ καὶ ἀναγγέλλοντος
 αὐτοῦ τῶν θείων ἐντολῶν τὴν ὁδὸν ἀκουσόμεθα καὶ πο-
 ρευσόμεθα ἐν αὐτῇ.» Λαοὺς γὰρ πολλοὺς πορευσομένους
 215 καὶ τὰ προφητευόμενα φήσοντας τοὺς ἁγίους δώδεκα ἀπο-
 στόλους φησίν, πρὸς οὓς φησιν ὁ Κύριος Πορευθέντες

181/185 cf. ll. 147-150

190/194 Matth. 28, 19-20

201 cf. l. 147

202/204 cf. ll. 182-184

210/211 cf. l. 183

211/212 cf. Col. 2, 9

212/214 cf. ll. 183-184

214 cf. l. 181

216/217 cf. ll. 190-191

195 ἀλλαχῇ] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLIX*   196 διαστίχοντες] *servavit cum cod., cf. praef. p. XLIV*

ἐστὶν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρης, ἀπέωσαντο τὰ πολεμικὰ
 ὄπλα καὶ τὰς λόγχας τὲ καὶ τὰς σπάθας, ἃς ὁ προφήτης
 αἰνίττεται διὰ τοῦ *τῆς μαχαίρας* καὶ *τῆς ζιβύνης* ὀνόματος,
 255 καὶ προτεθείκασιν πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἀρόταις, χρήσασθαι
 ταύταις ὡς ἂν ἐθελήσοιεν καὶ τῆς σφῶν τέχνης ὄργανα
 γεωργικὰ καταστήσειν.

204vb

Ἦν δὲ καὶ τῆνικάδε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θεοῦ κηρύγμα-
 τος καὶ μέχρι δὲ τοῦ νῦν ἔστιν ἰδεῖν πολλῶν ἔθνων καὶ
 260 λαῶν διαφόρων τῷ εὐαγγελικῷ καὶ καινῷ νόμῳ μαθητευ-
 θέντων καὶ δι' αὐτὸ γε τοῦτο μηδαμῶς ἀντιπαρεξαγόντων
 ἀλλήλοις καὶ πολεμικῶς ἀντεπιόντων καὶ τὰς ἀλλήλων
 χώρας ληϊζομένων τὸν ὄμιλον· (οὐδ' ὡς) καὶ πρὶν, μυρίον
 Αἰγυπτιακὸν πλῆθος τῷ σαρκωθέντι Κυρίῳ πιστεῦσαν
 265 πρὸς τὸ Παλαιστίνον ἢ Ἰταλικὸν οὐ παρετάττετο ἔθνος,
 οὐτ' ἐκεῖνα πρὸς τοῦτο· καὶ πάλιν ὁ δεδεγμένος λαὸς ἐν
 Περσίδι τοῦ φωτὸς τὰς ἀκτίνας οὐκέτι πρὸς τοὺς ῥηθέντας
 ἢ πρὸς τὸν λοιπὸν ὁμόδοξον λαὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους
 ἐστρατοπαίδευσεν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἐκεῖνον οὔτος· καὶ ἅπαξ
 270 ἀπλῶς τὸ Ἀρμενικὸν καὶ Ἰβηρικὸν καὶ Κολχικὸν – του-
 τέστιν Ἀβασγικὸν – καὶ Παφλαγονικὸν καὶ Γαλατικὸν καὶ
 τὰ τοῦτοις ἀστυγείτονα ἔθνη πρὸς τὸ Βυζαντικὸν καὶ
 Θρακικὸν καὶ Ἰλλυρικὸν καὶ Θετταλικὸν καὶ Ἑλ(λ)αδικὸν καὶ
 Ἀχαϊκὸν καὶ Φραγγικὸν καὶ Σικελικὸν καὶ Σπανικὸν | καὶ 205^a
 275 Βρεττανικὸν καὶ τὰ ἄλλα τὰ τῆς αὐτῆς ἀξιωθέντα θεογνω-
 σίας, ἐπειδὴ τὸν ἀναμέσον αὐτῶν κρίναντα λόγον Κυρίου
 καὶ τὸν διελέξαντα τὴν ἀσέβειαν τούτων ἀπάντων προσε-
 δέξαντο νόμον καὶ τοῖς οὐρανίοις αὐτοῦ καὶ εἰρηνικοῖς τε
 καὶ θείοις θεσπίσμασιν ἐπειθάρχησαν, οὐκέτι μάχαιραν ἔλα-
 280 βον καὶ πολεμεῖν αὐτοῖς ἔκτοτε μέχρι καὶ νῦν παρε-
 σκευάσθησάν τε καὶ παρωρμήθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα πρὸς
 ἐκεῖνα πάλιν τὴν ἴσῃν καὶ τὴν αὐτὴν διετήρησαν γνώμην,
 οὐκέτι πολεμικῶς αὐτοῖς ἀντιπαρεξάγοντα καθάπερ τὸ
 πρὶν.

285 Καὶ μή τις τὰς ἐκ τινος ἔθνους βαρβαρικὰς ἐφόδους
 ὄρων εἰσέτι καὶ νῦν γινομένας πολλάκις οὐ πεπερατῶσθαι
 φήσῃ τὴν προφητείαν· οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν οὐκ ἀνασχο-
 μένων ἔθνων ἢ λαῶν τοῦ ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξεληλυθότος

254 cf. I. 233

276/278 cf. II. 231-232

288/289 cf. II. 230-231

263 οὕτως *cod.* 269 ἐστρατοπαίδευσεν] *servanivimus cum cod., cf. praef. p. XLV*
 273 Θρακικὸν] *servanivimus cum cod., cf. praef. p. XLVI* ἑλαδικὸν
 (sic spir. ut vid.) *cod.* 286 πεπερατῶσθαι *cod. ut vid.*

νόμου καὶ λόγου προσήκασθαι τὴν κρίσιν τὲ καὶ τὸν
 290 ἔλεγχον ὁ προφήτης φησὶν Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος
 μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν, ἀλλὰ περὶ
 τούτων δῆπουθεν | τῶν ἐθνῶν καὶ λαῶν, ὧν ἀναμέσον ^{205^b}
 ἔκρινεν ὁ ἐκ Σιών ἐξεληθὼν Κυρίου νόμος καὶ λόγος. Οὗτοι
 γὰρ καὶ τῶν τοῦ Κυρίου τοῦ τὸν νόμον τοῦτον θεσπίσαν-
 295 τος θείων λόγων καὶ προσταγμάτων πεπυσμένοι φα-
 σκόντων πῆ μὲν Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν
 ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν, πῆ δ' αὖ Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι
 ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις, ἀνά
 πάντα τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα καὶ πανταχοῦ γῆς καὶ
 300 θαλάττης οἰκοῦντες ἀκραιφνεστάτην ἔχουσι τὴν πρὸς ἀλ-
 λήλους εἰρήνην, ἥκιστα τοῖς κατὰ τόπον ἀγχιστεύουσιν
 καὶ συμφυλέταις καὶ τῇ δυσσεβείᾳ κατεχομένοις ἐν τῇ κατὰ
 τῶν ὁμοπίστων συναιρόμενοι μάχῃ, τουναντίον δὲ μᾶλλον
 τούτοις μὲν διὰ τῶν προσευχῶν τὰς τῆς ἀρᾶς αἰχμὰς
 305 ἀφιέντες, τοῖς δ' ὁμοπίστοις διὰ τῶν αὐτῶν ὄπλων ἰκανῶς
 ἐπαμύνοντες. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ
 οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν, ἔθνος δηλονότι τὸ πιστεῦ-
 σαν εἰς τὸν σαρκωθέντα Κύριον καὶ τὸν ἐξ Ἱερουσα-
 λὴμ ἐξεληλυθότα λόγον Κυρίου καὶ νόμον εἰσδεδεγμένον, ^{205^α}
 310 ἐπ' ἔθνος πάντως τὸ ταῖς αὐταῖς αὐγασθῆναι τῆς θεογνω-
 σίας ἀξιωθὲν αἴγλαις καὶ κατὰ τὸν ἐκ Σιών ἐξεληθόντα
 πολιτευόμενον νόμον.

Εἰ δέ τις ἐρεῖ «Καὶ τέως παραλέλειπται ποῦ μὴ πεπιστευ-
 κὸς ἔθνος εἰς τὸ προφητευόμενον ὄρος, καὶ πῶς φησὶν ὁ
 315 προφήτης Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη;», θάπτον
 ἀκούσεται τῆς ἀληθείας φασκούσης· «Ἦξειν μὲν ἐπὶ τὸ
 προφητευόμενον ὄρος πάντα τὰ ἔθνη προηγόρευσεν ὁ
 προφήτης, ἀλλ' οὐχὶ τὸν καθ' ἕκαστα καὶ ἀναμέρος θεω-
 ρούμενον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἄνθρωπον πάντα πι-
 320 στεῦσαι φησὶν.» Εὐδὴλον γὰρ ὡς ἕτερόν ἐστιν αὐτοφυῆς καὶ
 αὐτόματος πρᾶξις, καὶ ἕτερον προαιρετικὴ τὲ καὶ γνωμικὴ·
 ἢ μὲν ὁμοίως παρὰ πάντων ἐνεργουμένη, ἢ δὲ διαφόρως
 κατὰ τὸ διάφορον τῆς ἐφ' ἑκάστῳ προσγινομένης τῶν θε-
 λημάτων αἰρέσεως καὶ ἐκλογῆς τε καὶ κρίσεως. Τοίγαρ
 325 οὖν τῆς τοιαύτης γνωμικῆς αἰρέσεως καὶ προαιρετικῆς

290/291 cf. II. 234-235   292/293 cf. II. 230-232   296/297 Ioh. 14, 27
 297/298 Ioh. 13, 35   306/307 cf. II. 290-291   308/309 cf. II. 288-289
 310 cf. I. 306   311/312 cf. I. 293   315/317 cf. II. 6-8

313 ποῦ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. LI*

319 ἔθνεσι *cod. a. corr.*

βουλήσεως καὶ κινήσεως ἐξηρ|τημένων τῶν ἀμφοτέρων, ^{205^{vb}}
 τῆς ἀπιστίας λέγω καὶ πίστεως, οὔτε πρότερον ἢ μὲν
 ὑφ' ἑαυτὴν ἔσχεν πάντας ἀνθρώπους – ἦσαν γὰρ κατὰ
 330 γενεὰν καὶ γενεὰν ἔνιοι ταύτης ἀντίπαλοι καὶ τῷ Θεῷ τῶν
 Κυρίου πάντες ἄνθρωποι τὴν πίστιν ἠρετίσαντο καὶ προ-
 σήκαντο. Τούτου χάριν τὸ διάφορον τῶν ἀνθρωπίνων
 ἀρεσκειῶν καὶ θελημάτων καὶ κρίσεων ἄριστα καὶ σοφῶς
 ἐπιστάμενος ὁ προφήτης, πάντα μὲν πιστεῦσαι τὰ ἔθνη
 335 προεῖρηκεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντα τὸν καθ' ἕκαστα θεωρούμε-
 νον ἄνθρωπον. Πάντα μενοῦν τὰ ἔθνη πεπιστεύκασιν,
 ἀλλ' οὐχὶ καὶ πᾶς ἄνθρωπος, καὶ τὸ παράπαν οὐκ ἔστιν
 ἔθνος ἰδεῖν ἄμοιρον πάντῃ τῆς τῶν Χριστιανῶν εἰλικρινοῦς
 καὶ ἀμωμήτου θρησκείας τὲ καὶ προσηγορίας.
 340 Ἄλλ' ἐπειδὴ προῖδεν τὸν πλεῖστον ὄμιλον τῶν Ἰουδαίων
 ἀποφοιτῆσαι μέλλοντα τῆς ἐπὶ τοῦτο τὸ ὄρος φερούσης
 τρίβου καὶ πρὸς τὴν τοιαύτην θεῖαν ἀτραπὸν δυσχερα-
 νοῦντα λίαν, τούτου χάριν αὐτίκα | τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦς ^{206^a}
 ἠξίωσεν προμηθείας τὴν ὀνησιφόρον καὶ σωτηριώδη συμ-
 345 βουλήν προτεινόμενος ἰδικῶς αὐτοῖς καὶ μονομερῶς. Φησὶν
 γάρ· Καὶ νῦν σὺ ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε πορευθῶμεν τῷ
 φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκεν γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ
 Ἰακώβ. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ
 παναγίου πνεύματος οἶκοθεν ἐνεργούμενος ταῦτά φησιν·
 350 «Σὺ μονώτατος ὁ τοῦ Ἰακώβ οἶκος τῷ προφητευσόμενῳ
 ὄρει Κυρίου καὶ τῷ ἐξ Ἱερουσαλήμ ἐξελθόντι νόμῳ καὶ
 λόγῳ Κυρίου ἀπιστήσεις καὶ ἀπειθήσεις, τὰς ἀποστολικὰς
 μὴ προσιέμενος μυσταγωγίας καὶ παραινέσεις· σοὶ καὶ
 355 τὴν παρ' ἐμοῦ συμβουλήν καὶ δεῦτε πορευθῶμεν τῷ φωτὶ
 Κυρίου, τουτέστιν τῇ κλήσει καὶ πορείᾳ πάντων τῶν ἐθνῶν
 συναφθῶμεν εἰς τὸν σαρκωθέντα πιστεύσαντες Κύριον.»
 Ὅς διὰ τῆς τοῦ αὐτοῦ προφήτου φωνῆς καὶ μετέπειτα βοᾷ
 κηδεμονικῶς πρὸς τὸν | ἐξ Ἰακώβ οἶκον τοῖς παροῦσι ^{206^b}
 360 παραπλησίως φάσκων· Ἀκούσατέ μου ἀκούσατέ μου λαὸς
 μου, ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ κρίσις μου εἰς

334 et 336 cf. l. 315

346/348 Is. 2, 5

350 cf. l. 346

351 cf. l. 6

351/352 cf. l. 12

355/356 cf. ll. 346-347

359 cf. l. 346

360/364 Is.

51, 4-5

(329 τῷ] *om. cod. a. corr.*
ειάτω t. 350

345/346 φησὶν γὰρ καὶ νῦν· σὺ *sic interp. cod., vide*

φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίζει ταχύ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται εἰς φῶς τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιούσιν. Ἐμφαίνει γὰρ ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἐσομένην
 365 διὰ τοῦ ἐξελθόντος νόμου Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ καὶ κρίναντος ἀναμέσον ἐθνῶν πολλῶν· ἐπὶ τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας προσέλευσιν τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀόπτωσιν, οὓς καὶ λαὸν ἴδιον διὰ τὴν πρὶν οἰκείωσιν
 370 αὐτοῦ κρίσεως, δι' ἧς ἐδίκασεν καὶ τὰ ἔθνη καὶ τοῦ ζόφου τῆς σφῶν ἠλευθέρωσεν ἀπιστίας.

Ὅθεν ἀμέσως ἐπήγαγεν Ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπαρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς. Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ
 375 χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσίου, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν | θησαυρῶν αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ αὐτῶν ἵππων, ^{206^a}
 καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· καὶ ἔκυψεν
 380 ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ, καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοῦς. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστή θραῦσαι τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός, μονο-
 385 νουχὶ λέγων ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας ὡς «Εἰ δέ τις ἔλοιτο πυνθάνεσθαι τὴν αἰτίαν καὶ πρόφασιν, καθ' ἣν προεφήτευσα καὶ Θεὸν σαρκωθήσεσθαι καὶ νόμον ἐκ Σιών ἐξελεύσεσθαι τοῦ ἐν τῷ Σινᾶ ἦτοι τῷ Χωρήβ ὄρει πάλαι δοθέντος ἀνασκευαστικὸν καὶ τὸν οἶκον ἐγκαταλειφθήσεσθαι τοῦ
 390 Ἰακώβ παρὰ τοῦ πρὶν αὐτὸν ἐκλεξαμένου Κυρίου, διδασκέσθω καὶ μανθανέτω σαφῶς ὅτου ἕνεκα γεγενῆσθαι ταῦτα προεῖπον. Τῶν γὰρ ἀπάντων ἐθνῶν ἠλλοτριωμένων Θεοῦ ^{206^b}
 395 οἶκον, παρασχόμενος αὐτῷ τῆς εὐσεβείας τοὺς νόμους, ἵνα κακεῖνος τούτους φυλάξῃ καὶ ταύτη τοι δυνηθῇ διαδρᾶναι τὴν δαιμονικὴν πλάνην καὶ τοῖς ὁμόροις δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι μεταδῶ τῶν τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἀκτίνων· ὁ δὲ ῥαστώναις καὶ σαρκικαῖς ἡδοναῖς καὶ λογισμῶν ἀπροσεξία

365/366 cf. II. 12-13   366/367 cf. I. 362   369/370 cf. II. 361-362
 372/384 Is. 2, 6-II   387 cf. II. 11-12   394/395 cf. I. 346

399 ῥαστώναις] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*

400 συζῶν οὐ μόνον ἑτέρους ὁμοπίστους οὐκ ἀπέφηνεν, ἀλλὰ
 τὸ σχετικώτερον πρὸς τὴν ἐκείνων ἀπάντων ὑπηνέχθη
 κακίαν, καὶ καθὼς ἀπαρχῆς πρὸ τοῦ τὸν θεῖον δέξασθαι
 νόμον, οὕτως καὶ μετέπειτα τῶν ἐθνικῶν καὶ ἀλλοφύλων
 ἐζήλωσεν τὴν εὐθήθειαν κληδονισμοῖς καὶ μαντεῖαις προσ-
 405 κεχηνῶς, καὶ ταῖς ἀλλοφύλοις παρὰ τὸν θεῖον νόμον
 μεμηνῶς συνουσίαις ἐπλησεν ἀλλοφύλων τέκνων τῆς ἐπαγ-
 γελίας τὴν χώραν καθάπερ τὸ πρότερον, καὶ πρὸς ἀργύ- 207^a
 ριον καὶ χρυσίον καὶ πληθὺν ἵππικὴν καὶ ὀπλιτικὴν ἐπελ-
 πίσας ἐπελάθετο Ἰσραὴλ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν καὶ ἀπέστη
 410 ἀπὸ Θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ, καθά που τὸ Μωσαϊκὸν φησὶν
 λόγιον *Καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν,*
καὶ κέκυφεν παντελῶς πρὸς τὴν γῆν ἄνθρωπος ἅπας ὁ
 πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπειν ὀφείλων, καὶ
τεταπεινῶνται πᾶς ἀνὴρ ἡγουν ὁ τελειότερος εἶναι δοκῶν
 415 καὶ λογισμῶν ἡγεμονικωτέρων δῆθεν ἐπειλημμένος ὑπὸ τῆς
 ἀμαρτίας, καὶ τὸ παράπαν οὐδεὶς ἐστὶν εἰλικρινῶς τῷ
 Κυρίῳ λατρεύων· τούτου χάριν οὐκέτι μακροθυμήσει Θεὸς
 ἐπ' αὐτοῖς.» Τοῦτο γὰρ καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοῖς σημαίνει
 σαφῶς. Διὸ φησὶν πρὸς τοὺς ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς *Καὶ νῦν*
 420 *εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ*
προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς
ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν, τὴν τῆς
 ἀθείας ἀναίρεσιν τῆς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν κρατούσης
 καὶ | τῶν ἀντεχομένων αὐτῆς τὴν ἀλλοίωσιν θραῦσιν ὄνο- 207^b
 425 μάσας τῆς γῆς, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ σαρκωθέντος
 Κυρίου φησὶν *Καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος*
αὐτοῦ καὶ τῷ πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ, τὸ
 περιστατικὸν τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν καὶ τὴν ἄκραν
 ἀμηχανίαν καὶ ἐξαπόρησιν δηλῶν, καθὼς καὶ Ὡσηέ φησὶν
 430 ὁ θεσπέσιος· *Καὶ ἐροῦσι τοῖς ὄρεσι «Καλύψατε ἡμᾶς», καὶ*
τοῖς βουνοῖς «Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς».

Ταῦτα εἰπὼν, ἀκολουθῶς ἐπισυνάπτει καὶ τὰ κατορθώμα-
 τα διεξοδικώτερον τοῦ ἀναστάντος Κυρίου τουτέστιν τοῦ
 παραγενομένου θραῦσαι τὴν γῆν καὶ φησὶν· *Καὶ τα-*
 435 *πεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑψωθήσεται*
Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου

402/408 cf. ll. 372-375   411/414 cf. ll. 378-380   418 cf. l. 380
 419/422 cf. ll. 381-383   426/427 Is. II, 4   430/431 Os. 10, 8 (cf. ll. 22-
 23)   434 cf. l. 383   434/446 Is. 2, II-17

403 οὐ(τως)] e corr. ut vid. cod.

432 τῶ] om. cod. a. corr.

Σαβαώθ παραγίνεται ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον
 καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον καὶ ταπεινωθήσονται,
 καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ
 440 μετεώρων καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν, καὶ ἐπὶ
 πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, | καὶ ἐπὶ 207va
 πᾶν τεῖχος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ
 πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους·
 καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος καὶ πεσεῖται τὸ ὕψος
 445 τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ
 ἐκείνῃ. Ταῦτα περὶ τῶν ἀλαζόνων καὶ μεγαλαύχων καὶ
 ἀρχόντων καὶ βασιλέων τῆς γῆς, καὶ τῶν τῆς αἰσχύνης
 ἦτοι τῶν τῆς εἰδωλολατρείας ἱερέων – τούτους γὰρ
 ἐσήμανεν διὰ τοῦ φάναι καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου
 450 Βασάν· αἰσχύνη γὰρ ἐρμηνεύεται τὸ Βασάν – καὶ τῶν
 ἄλλων καθεξῆς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς ὑψηλοῖς
 θυμιώντων τὲ καὶ θυόντων τοῖς δαιμονίοις αἰνιγματωδῶς ὁ
 προφητικὸς προύτεινεν λόγος, ἀπειλῶν αὐτοῖς ἤξειν τὴν
 ἡμέραν τῆς θείας σαρκώσεως· ἦτις ἐμφανῆς γενομένη καὶ
 455 τῷ μεγαλείῳ τῆς ἰδίας δυνάμεως τὴν οἰκουμένην πᾶ-
 σαν πληρώσασα καθεῖλεν τὲ καὶ συνέτριψεν τοὺς μετὰ
 τῶν δαιμόνων τραχηλιάσαντας κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος
 ἀρχοντίας τῆς οἰκουμένης καὶ βασιλεῖς, οὓς ἠνίξατο διὰ τῆς 207vb
 κέδρου καὶ τοῦ Λιβάνου προσηγορίας, καὶ ἅπαξ ἀπλῶς καὶ
 460 τὰ τεμένη καὶ τοὺς βωμοὺς καὶ σηκοὺς καθεῖλεν τοὺς ἀνά
 τὴν γῆν καὶ τὴν θάλατταν τῶν δαιμονικῶν ἀγαλμάτων, οὓς
 ἠνίξατο διὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ πύργου καὶ τοῦ τείχους καὶ
 θέας πλοίων κάλλους· καὶ γὰρ ἦσαν ἐρηρυσμένοι ταῖς
 περινοίαις καὶ φιλοτιμίαις τῶν ἐξηπατημένων ἀνθρώπων,
 465 δίκην τειχῶν καὶ πύργων οἰκοδομήμασιν ὄχυροῖς τε καὶ
 μετεώροις, καὶ μέντοι καὶ θέαν ἀξιόλογον ἔχειν δοκοῦντες
 καὶ ὠραίαν καὶ κατατέρπειν ἱκανὴν οὔσαν τοὺς ἰδίους
 προσκυνητάς. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶς ἄνθρωπος δηλαδὴ μεγα-
 λυνθεὶς καὶ νομισθεὶς καὶ προσκυνηθεὶς ὡς θεὸς οἶον ὁ
 470 Ζεὺς, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Διόνυσος καὶ οἱ λοιποὶ
 δήπουθεν ὅσοι γε παραπλησίως τούτοις τὸ τῆς θείας δό-
 ξης ἐσφετερίσαντο μεγαλεῖον, ἐταπεινώθησαν τῷ ὄντι καὶ
 πέπτωκεν τὸ ὕψος αὐτῶν εἰς τὴν γῆν, ἅτε δὴ φύσει |
 ταπεινῶν ὑπαρχόντων καὶ γηγενῶν καὶ θνητῶν, ἀλλ' οὐχὶ 208^a

449/450 cf. I. 440   457 cf. Iob 15, 25   459 cf. I. 439   462/463 cf. II.
 442-443   472/475 cf. II. 444-445

466 ἀξιολόγον *cod.*

475 θεῶν ἀθανάτων, καὶ ὑψώθη Κύριος ὁ μόνος ἀνὰ πᾶσαν τὴν
 ὑπουρανὸν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ
 Χριστοῦ καὶ σωτήρος.

Ἄλλὰ γὰρ ὁ θεῖος προφήτης τὰ αἰνιγματωδῶς αὐτῷ
 λελεγμένα διέξεισιν ἐμφανέστερον καὶ προαγορεύει καθε-
 480 ξῆς τὰ σημεῖα τηλαυγεστέρως τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως,
 καθ' ἣν ἀνεστακέναι λέγεται θραῦσαι τὴν γῆν. Ἐπάγει γὰρ
 καὶ φησὶν· Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν εἰσε-
 νέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς (τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν
 καὶ εἰς) τὰς τρώγλας τῆς γῆς ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου
 485 Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ
 θραῦσαι τὴν γῆν. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος
 τὰ χειροποίητα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν
 ἑαυτοῖς εἰς τὸ προσκυνεῖν, τοῖς ματαίοις καὶ ταῖς νυκτερί-
 σιν τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας καὶ
 490 εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου | τοῦ φόβου ^{208^b}
 Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ
 θραῦσαι τὴν γῆν. Παρασημαντέον τοίνυν ὡς τῷ Σοφονίᾳ πα-
 ραπλησίως καὶ τοῦτο τίθησι τὸ σημεῖον τῆς θείας ἐνανθρω-
 πήσεως, λέγω δὴ τὸν τῶν εἰδώλων ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν.
 495 Ἐκεῖνος μὲν γὰρ φησὶν Ἐπιφανῆς ἔσται Κύριος ἐπ' αὐτοὺς
 καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς,
 οὗτος δὲ φησὶν· Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψου-
 σιν εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν καὶ
 εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρί-
 500 ου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦ-
 σαι τὴν γῆν. Ὡσπερ γὰρ ἀετοῦ καὶ λέοντος παρουσία
 παρασκευάζει τεθηπέναι καὶ φεύγειν τῶν ἄλλων πτηνῶν
 καὶ ζώων τὸ πλῆθος, οὕτως καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ παρουσίᾳ
 τοῦ κατελθόντος ἐπὶ τῆς γῆς Θεοῦ παντοκράτορος φροῦ-
 505 δα γεγόνασιν πάντῃ τῶν δαιμόνων τὰ στίφη, στηλιτευθεί-
 σης ἅπαν καὶ τοῖς ἰδίοις ἐρασταῖς τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. |

Τοῦτο μενοῦν τρίτον σημεῖον προβάλετο τῆς τοῦ Κυ- ^{208^{va}}
 ρίου σαρκώσεως ὁ μέγας Ἡσαΐας· πρῶτον μὲν γὰρ τέθει-
 κεν τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ Σιῶν
 510 ἐξεληλυθέναι μέλλοντα νόμον· τίθησι γεμὴν ἀκολούθως καὶ

481 cf. ll. 383, 485-486 et 491-492 482/492 Is. 2, 18-21 495/496 Soph.
 2, 11 (cf. VII 16-18) 497/501 cf. ll. 482-486 509/510 cf. ll. 11-12

481 ἀνεστακέναι] *servavit cum cod.*, cf. *app. ad II 162, sed cf. etiam II 182*
 483/484 τὰς - εἰς] *om. cod.*, cf. *autem edd. LXX et ll. 498-499* (505)
 γεγόνασιν *cod.* ^{a. corr.} 506 ἰδίοις] *Iουδαίους cod.* ^{a. corr.}

τέταρτον, λέγω δὴ τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων ἀφαίρε-
σιν, ἔτι γεμὴν καὶ πέμπτον, τὴν ὄλου τοῦ γένους αὐτῶν
ἀποβολὴν καὶ ἀπόπτωσιν.

Ἐπάγει γὰρ καὶ φησιν· Ἴδου δὴ ὁ δεσπότης Κύριος
515 Σαβαῶθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ
ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος,
γίγαντα καὶ ἰσχύοντα καὶ ἄνθρωπον πολεμιστὴν καὶ δι-
καστὴν καὶ προφήτην καὶ στοχαστὴν καὶ πρεσβύτερον καὶ
520 πεντηκόνταρχον καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον καὶ σοφὸν ἀρχι-
τέκτονα καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους
ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπταῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν. Καὶ
συμπεσεῖται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον καὶ ἄν-
θρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· καὶ | προσκόψει παιδίον ^{208^{vb}}
πρὸς τὸν πρεσβύτερον, ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἔντιμον. Ὅτι
525 ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἢ τοῦ οἰκείου τῆς
μητρὸς αὐτοῦ λέγων· «Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ,
καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω.» Καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ
ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· «Οὐκ ἔσομαί σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐστίν
ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος οὐδὲ ἰμάτιον· οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός
530 τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰουδαία
συμπέπτωκεν.»

Διὰ μενοῦν τῶν δυνατῶν ὀνομάτων φημι δὴ τοῦ
ἰσχύοντος καὶ γίγαντος καὶ πολεμιστοῦ καὶ δικαστοῦ καὶ
πεντηκοντάρχου, τῶν πολιτικῶν ἀξιωματῶν συλ(λ)ήβδην
535 ἐσήμανεν τὴν ἀφαίρεσιν· διὰ δὲ τοῦ φάναι καὶ προφήτην
καὶ στοχαστὴν καὶ πρεσβύτερον καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον
καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα καὶ συνετὸν ἀκροατὴν, πᾶσαν πνευ-
ματικὴν ἀρχὴν καὶ κατάστασιν παρεδήλωσεν, τῆς ἀμφο-
τέρωθεν τοῦς Ἰουδαίους ἀρχικῆς ἀξίας καθόλου στερηθή-
540 σεσθαι προφητεύων.

Ὅθεν ἐπήγαγεν Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας ^{209^a}
αὐτῶν, καὶ ἐμπταῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν, ὡς τῶν ἐν
ἡλικίᾳ καὶ φρονήσει πρεσβυτικῇ προαφηρημένων, ἢ τῶν
νεανίσκων ἢτοι τῶν νεωτερικοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ ἤθεσι
545 κεχρημένων ἡγεμονία ἐπηκολούθησεν· ἐγεγόνει δὲ τοῦτο
προδήλως ἐπὶ Οὔεσπασιανοῦ καὶ Τίτου μετὰ τὸ σωτήριον

514/531 Is. 3, 1-8

533/537 cf. ll. 516-520

541/542 cf. ll. 520-521

521 ἐμπταῖκται] *servanitus cum cod.*, cf. l. 542
ἐμπταῖκται] *servanitus cum cod.*, cf. l. 521534 συλήβδην *cod.* 542

πάθος κατὰ τὴν ὑστάτην τῆς Ἱερουσαλήμ πολιορκίαν καὶ ἄλωσιν, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖκοι φασὶν συγγραφεῖς.

Ἐφ' οἷς ἐπιλέγει καὶ τὰ τῆς ἀναρχίας καὶ συγχύσεως
 550 ἰδιώματα φάσκων· Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς
 ἄνθρωπον καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· καὶ
 προσκρόψει παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτην, ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν
 ἔντιμον. Ὅτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἢ
 τοῦ οἰκείου τῆς μητρὸς αὐτοῦ λέγων· «Ἰμάτιον ἔχεις,
 555 ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σέ ἐστω.»
 Καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· «Οὐκ ἔσομαι
 ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος οὐδὲ | ἰμάτιον· 209^b
 οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἱερου-
 σαλήμ καὶ Ἰουδαία συμπέπτωκεν.» Τὰ μενοῦν ἄλλα πάντα
 560 δηλαδὴ τὰ ἐν μέσῳ σημαντικὰ καὶ παραστατικὰ τῆς ἀ-
 ναρχίας καὶ συγχύσεως τῶν Ἰουδαίων πεφύκασιν, ἅτε δὴ
 καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀρχῶν
 ἀφαιρεθεισῶν· τὸ δὲ ἀνεῖται Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰουδαία συμ-
 πέπτωκεν, τὴν ὀλικωτάτην δηλοῖ παρὰ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων
 565 ἐγκατάλειψιν καὶ καθολικωτάτην ἀπόπτωσιν τῇ πάντῃ τὲ
 καὶ πάντως τῶν παρ' αὐτοῖς ἀρχικῶν ὀνομάτων ἀφαιρέσει
 παρεπομένην. Οὐκ ἄλλοτε δὲ ποτε ταῦτα πάντα τοῖς Ἰου-
 δαίοις ξυμβέβηκεν, ἀλλ' ἢ μόνον μετὰ τὴν εἰς τὸν σαρκω-
 θέντα Κύριον μαιφονίαν καὶ λύτταν· οὐδὲ γὰρ εὔρηνται
 570 προφητῶν τὲ καὶ πρεσβυτέρων ἄλλοτε ποτὲ στερηθέντες
 μετὰ τήνδε τὴν προφητείαν. Τοῦ γὰρ θεσπεσίου Ἡσαΐου
 κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ὀζίου προφητεύσαντος
 ταῦτα, διήρκεσεν κὰν τοῖς ἐφεξῆς | βασιλεῦσιν οὗτος αὐτὸς 209va
 προφητεύων ἄχρι τοῦ Ἐζεκίου τέως ὡς ἡ καθόλου σημαί-
 575 νει προφητεία προδήλως· ἦσαν δὲ τοὶ κατὰ ταυτὸν προ-
 φητεύοντες τῆνικαδὲ καὶ Ὡσηὲ καὶ Ἰωὴλ καὶ Ἰωνᾶς καὶ
 Μιχαίας, καθὼς αὐτῶν αἱ προφητεῖαι σημαίνουσι καὶ τῶν
 Παραλειπομένων εἰσηγεῖται σαφῶς ἡ βίβλος· καὶ μετὰ
 τούτους τῇ τοῦ χρόνου ἀμείψει καὶ τῇ διαδοχῇ τῶν βασι-
 580 λέων προεφήτευσαν αὐθις καὶ Σοφονίας καὶ Ἱερεμίας
 ὀπηνίκα βασιλεύοντος Σεδεκίου γέγονεν· ὑπὸ Ναβουχο-
 δονόσωρ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἢ ἄλωσις καὶ τοῦ λαοῦ τῶν
 Ἰουδαίων ἢ πρὸς Βαβυλῶνα κατένεξις, ἐφ' ἣ προφήται πάλιν

550/559 cf. ll. 521-531   563/564 cf. ll. 558-559   571/573 cf. Is. 1, 1 et 6,
 1   573/575 cf. Is. 1, 1; 38, 1; 39, 3   576/578 cf. Os. 1, 1; II Par. 29, 12;
 Mich. 1, 1   580 cf. Soph. 1, 1   580/583 cf. Ier. 1, 2-3; 40, 1; 44, 1; etc.
 583/584 cf. Ez. 1, 1; Dan. 7, 1; etc.

555 ἔστω] *e corr. cod.*   570 πότε *cod.*, cf. *praeef. p. LI*

ἀπεφάνθησαν ἕτεροι Ἰεζεκιήλ τε καὶ Δανιήλ, μηδὲ τῆνι-
 585 καῦτα κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν τὸ θεῖον δῶρον
 τῆς προφητείας ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τοῦ Κυρίου περιελόντος·
 ἀλλὰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον Ἀγγαῖος καὶ
 Ζαχαρίας καὶ Μαλαχίας | ἐν Ἱερουσαλήμ προεφήτευσαν. 209vb

Εἶτα δεικνύς τῆς ἀναισθήτου καὶ πεπωρωμένης τῶν Ἰου-
 590 δαίων καρδίας τὴν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις πάθεσι φληναφίαν καὶ
 γλωσσαλγίαν ἐπήγαγεν· *Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνο-
 μίας τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν.* Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σαρκωθεὶς
 Κύριος καὶ πεπονθὼς ὑπ' αὐτῶν αὐθαιρέτως, τὸν ὑπὸ τοῦ
 προφήτου προκαταγγεληθέντα κατάλογον τῶν δεινῶν προεἴ-
 595 πεν τοῖς Ἰουδαίοις συμβήσεσθαι, καὶ συμβέβηκεν δὲ καὶ εἰς
 πέρας ἐκβέβηκεν, οὐ μετεμελήθησαν ἐφ' οἷς εἰς αὐτὸν ἐ-
 πλημμέλησαν διὰ τῆς πείρας αὐτῆς ἐγνωκότες τὴν τῶν
 θείων αὐτοῦ προρρήσεων ἔκβασιν καὶ ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀπε-
 σκληκυῖαν κτησάμενοι γνῶμην καὶ πάμπαν ἀπηληγκό-
 600 τες τῆς διὰ μετανοίας ἐσομένης αὐτοῖς ἤπερ εἰκὸς ἦν
 σωτηρίας, οὐ μόνον οὐκ ἠλλοιώθησαν τὴν ὄνησιφόρον
 καὶ λυσιτελεστάτην ἀλλοίωσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτῶν
 παρέθηξαν τὰς γλώσσας κατὰ τοῦ σταυρωθέντος Κυρίου 210^a
 καὶ τὴν φορὰν τῶν τοσοῦτων δυσχερῶν αὐτοῖς προαγ-
 605 γείλαντος, καὶ μετὰ τῆς πρότερον ἐπ' αὐτῷ γεγενημένης
 παρανομίας ἀπειθοῦντες τὰ πρὸς αὐτὸν ἄχρι τῆς δεῦρο
 διατελοῦσιν. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ προφήτης· *Καὶ αἱ γλώσσαι
 αὐτῶν μετὰ ἀνομίας τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν.*

Εἶτα φησὶν *τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγ-
 610 γειλαν καὶ ἐνεφάνισαν*, τουτέστιν «τὸν κολοφῶνα τῆς
 ἀσεβείας εἰργάσαντο καὶ τούτου χάριν διαφθορᾶ καὶ
 ὀλέθρῳ παραδοθέντες καὶ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης
 διασπαρέντες ταύτη τοι σαφῶς ἀσύγνωστον εἶναι καὶ
 ἀσυγχώρητον τὴν σφῶν ἀμαρτίαν ὡς τὴν Σοδόμων ἀνήγ-
 615 γέλκασί τε καὶ ἐνεφάνισαν· ἢ γὰρ ἐφ' ἑκατέροις ἐκ θείας
 ὀργῆς ἐπακολουθήσασα ψῆφος τῆς κατακρίσεως ἐξίσου
 καὶ ὡσαύτως παρίστησι τῆς ἐκατέρων ἀνοσιουργίας τὸν
 ὄγκον μείζονα συγγνώμης ὄντα καὶ συγχωρήσεως.» Αὕτη
 δὲ προδήλως | ἐστὶν ἢ κατὰ τοῦ σαρκωθέντος Κυρίου 210^b

587/588 cf. Ag. I, 1; Zach. I, 1; de Malachia cf. Georgius Hamartolus,
Chronicon, ed. DE BOOR - WIRTH, p. 422, ll. 4-7 591/592 Is. 3, 8 602/603
 cf. I. 591 606/608 cf. II. 591-592 609/610 Is. 3, 9 614/615 cf. II. 609-
 610

584 [Ἰεζεκιήλ] *spir. cod. servanimus, cf. praef. p. XLVII* (598/599 ἀπεσκλη-
 κύταν] *sic cod. a. corr.*, ἀπεσκληκύτιαν *cod. b. corr.* 600 εἴπερ *cod.*

620 μισοφονία κράζουσα καὶ βοῶσα καθά που φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Καὶ διαθήκης νέας μεσίτ(η) Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ κρεῖττον λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ.

Ἔθεν ὁ μακάριος καὶ θεοφόρος προφήτης ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος ταλανίζει τοὺς τὴν τοιαύτην δεδρακότας
625 χριστοκτονίαν καὶ φησὶν· Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες· «Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν»· τοίνυν τὰ γενήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ συμβήσεται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

630 Ἄθρει δὴ οὖν ὦ Ἰουδαίε πῶς ὁ θεῖος προφήτης ἐπὶ τῷ πέρατι τῆς κατὰ τῶν Ἰουδαίων προκατηγγελημένης ἀθλιότητος καὶ παντελοῦς ἀποπτώσεως αἰτίαν καὶ πρόφασιν τῆς τοιαύτης οἰκτίστου τραγωδίας τὴν κατὰ τοῦ δικαίου τῷ ὄντι καὶ ἀνευθύνου βουλήν αὐτῶν πονηρὰν καὶ συμφωνίαν

635 εἶναι προεῖπεν. Οὐαὶ | γάρ φησὶν τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι ^{210^{va}} βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες· «Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν.» Σαφῶς δὲ ἀναγέγραπται τὸ προκείμενον τῆς προφητείας χωρίον κὰν τοῖς εὐαγγελίοις· καὶ γάρ που φησὶν Τότε συνήχθησαν
640 οἱ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συνεβουλεύσαντο ἵνα τὸν Ἰησοῦν δόλω κρατήσωσι καὶ ἀποκτείνωσι, καὶ πάλιν Ἡ οὖν σπεῖρα καὶ ὁ χιλιάρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν καὶ
645 ἔδησαν αὐτόν.

Καὶ οἱ μὲν τάλανες Ἰουδαῖοι παραπλήγες ὑπάρχοντες κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἐβουλεύσαντό τε καὶ λελυτήκασιν, καθ' ἑαυτῶν δὲ μᾶλλον ἢ τοιαύτη βουλή καὶ λύττα προδήλως ἀντέστραπται καὶ συμβέβηκεν. Ἐκτοτε γὰρ
650 ἄχρι καὶ νῦν χιλίων ὀλίγου δεῖν ἐτῶν παρωχηκότων τῆς ἀβουλίας αὐτῶν καὶ κακοπραγίας δρέπονται τοὺς καρπούς, ἀνὰ πάντα τὰ ἔθνη διασπορὰν ὑπομένοντες καὶ θητεῖαν ^{210^{vb}} θανάτου φευκτοτέραν, δυσαριθμήτου πλήθους προηγουμένως ἀναιρεθέντος. Ἀμέλει γοῦν ὁ προφήτης ἐπήγαγεν·
655 Τοίνυν τὰ γενήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ συμβήσεται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν

621/622 Hebr. 12, 24   625/629 Is. 3, 9-11   633/634 cf. Il. 636-637
635/637 cf. Il. 625-627   639/643 Matth. 26, 3-4   643/645 Ioh. 18, 12
647/648 cf. I. 626   655/657 cf. Il. 627-629

621 μεσίτης *cod.*   633 τραγωδίας] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*
646 παράπληγες *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 29*

αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ νόμος ἦν θεῖος πάσαι δεδομένος δι-
 ἂ τοῦ Μωϋσέως, ὃς διεστείλατο φάσκων τοῖς Ἰουδαίοις
 Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἀναστήσεται σοι Κύριος
 660 ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπος
 ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος, ἐγὼ
 ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ, τοῦτον δὲ τὸν θεῖον νόμον οἱ Ἰουδαῖοι
 παρασπονδήσαντες τὸν διεσταλμένον τὲ καὶ ἀνεσταμένον
 ἐξηρημένως προφήτην Χριστὸν ἀνόμως τεθανατώκασι,
 665 ἄνθρωπον μὲν πεφυκότα δεκτικὸν θανάτου κατὰ τὴν πρόσ-
 ληψιν, ἀναμάρτητον δὲ ὅμως καὶ δίκαιον καὶ πάντη τὲ
 καὶ πάντως ἀνεύθυνον, τούτου χάριν ἐθέρισαν ἄπερ ἐσπάρ-
 κασι, καὶ τοῖς τῶν χειρῶν αὐτῶν πονηροῖς ἔργοις |
 ἐπηκολούθησεν δηλονότι προσφόρως καὶ καταλλήλως καὶ 2π^α
 670 τῶν προφητευθέντων μὲν πρῖν, ὀρωμένων δὲ νῦν δυσ-
 χερῶν καὶ δεινῶν ὁ κατάλογος.

Εἶτα φησὶν· Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ συμβήσεται αὐτῷ
 κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Πονηρὸν μὲν γὰρ ἐπε-
 φύκει τῷ ὄντι προσελθεῖν τῷ ἀνευθύνῳ μετὰ πλείστης ὀ-
 675 σης φονικῆς λύπης καὶ τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν καὶ
 κρατῆσαι τὸν Ἰησοῦν, εἶτα δεῖσαι τὸν ἀκατάληπτον καὶ
 παραδοῦναι Πιλάτῳ καὶ φάσαι πρὸς αὐτὸν πάντα τὸν τῶν
 Ἰουδαίων λαὸν Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα
 ἡμῶν, καὶ μετέπειτα δ' αὐτὸν ἐκδύσαι τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ καὶ
 680 ἀντενδύσαι κοκκίνην αὐτῷ χλαμύδα καὶ πλέξαι στέφανον
 ἐξ ἀκανθῶν καὶ ἐπιθεῖναι τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ καὶ κάλαμον
 ἐπιδοῦναι τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ καὶ κατεμπτύειν εἰς αὐτὸν καὶ
 λαβεῖν τὸν κάλαμον αὐθις καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τύπτειν,
 καὶ μέντοι πάλιν ἐκδιδύσκειν αὐτὸν τὴν χλαμύδα καὶ μυ-
 685 κτηρίζειν τὲ καὶ | ῥαπίζειν καὶ τέλος σταυροῦν καὶ λόγχῃ 2π^β
 δὲ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἐκκεντεῖν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ μέλλοντα ζυμβαίνειν δεινὰ τοῖς Ἰου-
 δαίοις ὁ προφήτης προεῖπεν καὶ τεταλάνικεν αὐτοὺς διὰ
 τὴν κατὰ τοῦ δικαίου καὶ ἀνευθύνου βουλήν πονηροτάτην,
 690 εἰς παραίνεσιν πάλιν ἀνθείλκυσεν τὸν λόγον καὶ φησὶν·

659/660 Deut. 18, 15 (cf. II 103-105)   660/662 Deut. 18, 19 (cf. II 113-115)
 663/664 cf. I. 659   672/673 cf. II. 628-629   675/676 cf. Matth. 26, 50;
 Marc. 14, 46   676/677 cf. Matth. 27, 2; Marc. 15, 1   678/679 Matth. 27, 25
 679/684 cf. Matth. 27, 28-31   685 cf. Matth. 26, 67-68; Marc. 14, 65;
 Ioh. 19, 3   cf. Matth. 27, 35; Marc. 15, 24; Luc. 23, 33; Ioh. 19, 18
 685/686 cf. Matth. 27, 49; Ioh. 19, 34   689 cf. II. 626-627

679 ἐκδύσαι] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. L*   680 ἀντενδύσαι] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. L*

Λαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ
 ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν. Καὶ πράκτορας φησὶν κα-
 λαμῶντας αὐτοὺς τοὺς οὐκέτι μὲν ἐννόμως καὶ ἀρχικῶς
 αὐτῶν ἐν τῇ διασπορᾷ κατηγεμονεύοντας, ἀλλ' ὑποδου-
 695 μένους προσωπεῖον κηδεμόνων καὶ κατὰ σύνεσιν τῷ
 δοκεῖν πρωτευόντων, καὶ πάντῃ τὲ καὶ πάντως ἐμμέ-
 νειν παρεγγυῶντας τῇ προγονικῇ κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ
 σωτήρος ὑπολήψει καὶ λύττη, καὶ ταύτῃ τοι καὶ τὰ προ-
 σαπομείναντα λείψανα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ γένους καὶ τῆς
 700 ἀρχαίας καὶ παλαιᾶς αὐτῶν πληθύος καλαμωμένους ἤγουν
 ἀφαιρούμενους καὶ ἀπολλύντας· οἱ καὶ τὸ καρτερεῖν τὴν ^{211^{va}}
 ὀρωμένην θητεῖαν καὶ παραδοκεῖν ἐκ Θεοῦ τὴν ἀνάκλησιν
 τὸν λοιπὸν λαὸν ἀπαιτοῦντες, αὐτοὶ καὶ κυριεύουσιν αὐτοῦ
 πειθαρχοῦντος καὶ πειθομένου δηλονότι ταῖς ἐκείνων βου-
 705 λαῖς. Ἐπὶ δὲ τῇ τοιαύτῃ ματαίᾳ καρτερίᾳ καὶ διεψευσμένη
 ἐλπίδι καὶ μακαρίζονται παρὰ τῶν πονηρῶν πρακτόρων,
 ὡς δρεψόμενοι δῆθεν καὶ τὸν μισθὸν τῆς ὑπομονῆς,
 ἀλλ' ἐξελέγχει τῶν ἀμφοτέρων, λέγω δὴ καὶ τῶν μακαρίζο-
 μένων καὶ τῶν μακαριζόντων, τὴν ἐξαπάτην καὶ καρτερίαν
 710 καὶ προσδοκίαν ὁ θεῖος προφήτης φάσκων Λαός μου, οἱ
 μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς καὶ τὴν τρίβον τῶν
 ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσοουσιν, μονονουχὶ λέγων ὡς «Ἀπα-
 τῶσιν ὑμᾶς οἱ τοιαῦτα διδάσκοντες, καὶ κατὰ Χριστοῦ
 μὲν τοῦ δικαίου καὶ ἀνευθύνου τὴν πονηρὰν βουλήν τῶν
 715 προγόνων παρεμπεδοῦν ἀπαιτοῦντες καὶ καρτερεῖν, καὶ τὴν
 ἀνάκλησιν ἀναμένειν παρεγγυῶντες καὶ μακαρίζοντες ὑμᾶς ^{211^{vb}}
 ἐπιμένοντας ταῖς ἀσυμφόροις αὐτῶν εἰσηγήσεσιν· οὐδὲν γὰρ
 ἕτερον δρῶσιν ἢ τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν καὶ τὰς βουλὰς τῆς
 καρδίας συγχέουσι καὶ θολοῦσιν εἰς τὸ μηδαμῶς ἐπιγνῶναι
 720 τῆς σωτηρίας τὴν τρίβον.»

Κατειλήφαμεν τοίνυν καὶ διὰ τῆς παρούσης προφητείας
 τοῦ Ἡσαΐου πέντε σημεῖα τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· πρότε-
 ρον μὲν ὡς ἀνόπιν εἰρήκαμεν τὴν εἴσοδον τῶν ἐθνῶν,
 δεύτερον δὲ τὸν ἐξ Ἱερουσαλήμ ἐξελθόντα καὶ λόγον καὶ
 725 νόμον, τρίτον τὸν τῶν εἰδώλων ἀφανισμόν, τέταρτον τῶν
 Ἰουδαϊκῶν ἀρχῶν τὴν ἀφαίρεσιν, πέμπτον τὴν τοῦ καθόλου
 γένους αὐτῶν ἐγκατάλειψιν καὶ ἀπόπτωσιν.

691/693 Is. 3, 12   700 cf. l. 691   703 cf. l. 692   706 cf. ll. 711 et 691
 709 cf. l. 711   710/712 Is. 3, 12   714 cf. l. 689   715 cf. l. 692   716
 et 720 cf. l. 711   723 cf. ll. 145-228   724/725 cf. ll. 229-431 et l. 12   725
 cf. ll. 432-508   725/726 cf. ll. 510-563   726/727 cf. ll. 563-720

Φαίης δὲ τάχα ὡς Ἰουδαίῃ τὸ προφητευόμενον ἐμφανὲς
 ἔσεσθαι ὄρος Κυρίου τὴν Σιών εἶναι, ἀλλ' ἀκούσης παραυ-
 730 τικά καὶ θάπτον ὡς ἀδύνατόν ἐστιν τὴν παροῦσαν προφη-
 τείαν εἰς τὴν Σιών ἀναφέρειν.

Οὔτε γὰρ ἡ Σιών τὸ λεγόμενον ὄρος Κυρίου προσθή-
 κην εἰδέξατο γῆς καὶ ὄγκον καὶ ὕψωμα, δι' ὧν ἐμφανῆς ^{212^a}
 αἰσθητῶς ἂν ἀπεφάνθη – νοητῶς γὰρ ἐμφανεστέρα πρῶην
 735 ὑπῆρξεν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν παλαιότερων εὐσεβῶν
 βασιλέων ὑπὲρ τοὺς καιροὺς τοὺς κατὰ τὸν Ζοροβάβελ –,
 οὔτε δ' αὖ ὁ ἐν Σιών τοῦ Θεοῦ οἶκος εἰς τὰ τῶν ὀρέων
 ἄκρα μετεκομίσθη καὶ ὑπεράνω τῶν βουνῶν πάντων ἐτέθη
 τηνικάδε μετεωρισθεὶς ὑπὲρ ὃ πρὶν ὑπῆρχεν, ἢ κατὰ τὴν
 740 ἀρχαίαν χώραν οἰκοδομηθεὶς αὐθις εὐμεγεθέστερος ἐ[γ]γε-
 γόνει τοσοῦτον αὐτοῦ ἑαυτοῦ καὶ μείζων, ὡς τηνικάδε
 φανῆναι τῶν γεωλοφικῶν αὐτοῦ ἀκρωρείων τὲ καὶ κο-
 ρυφῶν τῷ ὕψει καθύπερθεν – ἐκάτερον γὰρ ἀκατάλληλον
 καὶ ἀνάρμοστον καὶ ἀσύμφορον πέφυκε δήπουθεν –, οὔτε
 745 δὲ πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ εἰς Σιών ἤξαν μαθεῖν
 ζητοῦντα τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, ὅπου γε σαφῶς ἐστὶν
 εἰπεῖν ὡς οὐδὲ πᾶν τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων εἰς Σιών
 ἐπανῆκεν· πλεῖστος γὰρ ὅσος ὄμιλος ταῖς τῆς Βαβυλωνίας
 χώραις ἐναπέμεινεν καὶ ταῖς ἄλλαις πολίχναις. Οὐκ ἄρα ^{212^b}
 750 τὴν Σιών ὄρος Κυρίου νῦν φησὶν ὁ προφήτης, ἀλλ' οὐδὲ
 κὰν πρὸς τὸ μέλλον ἤδη μετοχετεῦσαι βουλευθῆς, ἐξ ἀ-
 νάγκης τὴν προφητείαν εὐρηκέναι δυνήσῃ τῇ Σιών προ-
 σαρμόττουσαν· τοῖς γὰρ αὐτοῖς χρήσαιτό τις εἰκότως
 ἐπιχειρήμασι καὶ τὴν τοιαύτην δόξαν ἀνασκευάζων.
 755 Οὔτε δὲ πάλιν φαίης αἰσθητὸν ὄρος τὴν Σιών οὔσαν καὶ
 τὸν ἐν αὐτῇ κτισθέντα πάλαι τοῦ Θεοῦ οἶκον αἰσθητὸν
 πεφυκότα, νοητῶν ὀρέων ἢ πρὶν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ ἢ
 πρὸς τὸν μέλλοντα χρόνον φανῆναι καθύπερθεν. Ποίων γὰρ
 τούτων; Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ κρείττονος τὰ τοιαῦτα ὄρη
 760 νοήσῃς, ἔσται τὸ αἰσθητὸν ὄρος καὶ ὁ ἄψυχος οἶκος τῶν
 νοητῶν τοῦ Κυρίου ὀρέων καὶ τῶν ἐμψύχων καὶ λογικῶν
 τοῦ Θεοῦ οἴκων, οὓς δηλονότι τοὺς ἀγίους ἀγγέλους ἢ
 τοὺς θεοφόρους ἄνδρας νοεῖν πᾶσα ἀνάγκη, βέλτιόν τε καὶ
 κρείττον, ὅπερ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον· εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ χειρο-

728/729 et 732/733 cf. ll. 5-6   737/738 cf. ll. 6-7   745 cf. ll. 7-8
 746 cf. ll. 10-11   750 et 755 cf. l. 732   756 cf. l. 737

740/741 ἐγγεγόνει *cod.*   742 ἀκρωρείων *cod.^{a. corr.}, cf. praef. p. XLVIII, n.*

- 765 νος, ἔσται κατὰ τὸν καιρὸν | καθ' ὃν δέξεται πέρας ἡ ^{212^{va}}
 προφητεία, τῆς δαιμονικῆς ἀλαζονείας καὶ πλάνης ἢ Σιών
 καὶ ὁ ἐν αὐτῇ κτισθεὶς τοῦ Θεοῦ οἶκος ὑπὸ τοῦ Σο-
 λομῶντος καθύπερθεν· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκοῦν οὐδέποτε πρὶν ἢ
 Σιών τὸ νῦν παρειλημμένον καθ' ὑμᾶς ὄρος Κυρίου καὶ ὁ ἐν
 770 αὐτῇ κτισθεὶς τοῦ Θεοῦ οἶκος ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἀ-
 νώτερος ἐγεγόνει καὶ κρείττων τῆς δαιμονικῆς ἐξαπάτης,
 ἀλλ' ἐπλεονεκτεῖτο καὶ κατεκρατεῖτο καὶ ἐνηργεῖτο πάντοτε
 πρῶην ὑπὸ τῆς τῶν δαιμόνων μεγαλαυχίας καὶ κατ' αὐτοὺς
 τῆς οἰκοδομῆς τοὺς καιροὺς ἐπὶ τοῦ Σολομῶντος καὶ με-
 775 τέπειτα κατὰ τοὺς καιροὺς Ἐζεκίου καὶ Ἰωσίου τῶν
 εὐσεβῶν βασιλέων, ὅπερ ἄτοπον προδήλως καὶ δύσφημον.
 Οὐκ ἄρα τὴν Σιών ὄρος Κυρίου νῦν φησὶν ὁ προφήτης
 οὔτε μὴν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸν ἐν αὐτῇ κτισθέντα ναὸν ὑπὸ
 τοῦ Σολομῶντος.
- 780 Εἰ τοίνυν τὴν Σιών ὄρος Κυρίου λεγόμενον ἐν ταῖς
 ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανῆ[ς] ἔσεσθαι φησὶν ὁ προφήτης, ἐν
 ταῖς | αὐταῖς δ' ἐσχάταις ἡμέραις νόμος ἔμελλεν Κυρίου ^{212^{vb}}
 νεωστὶ καὶ προσφάτως γεγεννημένος ἐκ Σιών ἐξελθεῖν,
 σαφῶς ἄρα καὶ πρόδηλον ὡς ὁ πάλαι δοθεὶς Μωσαϊκὸς
 785 νόμος ἀργὸς καὶ ἄπρακτος ἔμελλεν τηνικαῦτα γενήσεσθαι
 τῇ τοῦ καινοῦ νόμου τοῦ ἐκ Σιών ἐξελθόντος ἀναρρήσει
 καὶ κυριότητι, τὸ ἴδιον παραχωρῶν κύρος κατὰ τὴν δικαίαν
 τοῦ Θεοῦ βούλησιν τε καὶ κρίσιν· εἰ δὲ πάντῃ τὲ καὶ
 πάντως ἔμελλεν ὁ Μωσαϊκὸς καὶ παλαιὸς νόμος καταρ-
 790 γεῖσθαι ἐν Χωρῆβ γεγεννημένος καὶ δεδομένος ὑπὸ τοῦ ἐκ
 Σιών ἐξελθόντος, ὅπότεν ἢ Σιών τὸ λεγόμενον ὄρος Κυ-
 ρίου γέγονεν ἐμφανῆς κατὰ τὴν προφητείαν, οὐκοῦν ἄρα
 κὰν ἤδη φαίης τοῦτο πεπερατῶσθαι, κὰν ἔτι γενήσεσθαι
 πρὸς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐλπίζεις, οὐδετέρωθεν ὄνησιν
 795 εὐρηκέναι δυνήσῃ τὸ παράπαν, ἀλλ' ἐφ' ἑκατέροις τοῦ χρονι-
 κοῦ διαστήματος μέρεσι καὶ τῷ παρεληλυθότι καὶ τῷ
 μέλλοντι τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας | ὁμολογουμένην πα- ^{213^a}
 ραλήψῃ τὴν ἔκπτωσιν.

767 cf. l. 737   769/770 et 777/778 cf. ll. 732 et 737   780/782 cf. ll. 5-6
 782/783, 786 et 790/791 cf. ll. 11-12   791/792 cf. ll. 5-6

766 ἀλαζωνείας *cod.*   781 ἐμφανῆς *cod.*   787 κύρος] *acc. cod. servavit*
mus, cf. praef. p. XLIX

Ἐπειδὴ δὲ καλῶς καὶ ἀποχρώντως τῆς ἀληθείας ὁ λόγος τὴν Ἰουδαϊκὴν δόξαν ἀνασκευάσας τὸ ψεῦδος τῆς ἐσφαλμένης αὐτῶν ὑπολήψεως ἀπερράπισεν, φέρε λοιπὸν ἡμεῖς καὶ τὸν προφητευόμενον ἐκ Σιών ἐξελθεῖν νόμον καὶ τῶν
 5 Ἰουδαϊκῶν ἀρχῶν τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τοῦ καθόλου γένους αὐτῶν τὴν ἀπόπτωσιν καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν καὶ δι' ἐτέρων προφητῶν ἐμπεδώσωμεν.

Ὁ θεῖος τοίνυν Ἰερεμίας ὧδέ που φησὶν· Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται λέγει Κύριος, καὶ (δια)θήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ
 10 τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατρῶσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ὥστε ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καγὼ ἠμέλησα αὐτῶν λέγει Κύριος.
 15 Εἰ Κύριός ἐστιν ἀλλ' οὐχ' ἕτερός τις ὁ ταῦτα φάσκων, τί λοιπὸν θεομαχεῖν ὧ Ἰουδαῖε | προείλου, τῷ τῶν ἀπάντων ²¹³^b Κυρίῳ τῷ δεδωκότι πάλαι τοῖς σοῖς προγόνοις ἐν ὄρει τῷ Χωρῆβ τὴν Μωσαϊκὴν διαθήκην ἐναντιούμενος; Ἄπαγε κυριοκτόνε καὶ θεομάχε τῆς τοιαύτης μανίας καὶ τὴν παλαιὰν
 20 ἀπειπάμενος διαθήκην τὴν καινὴν ἀσμένως παράδεξαι καὶ τοῖς θεοῖς πειθάρχησον τοῦ εὐαγγελίου θεσπίσασιν· εἰ γὰρ καινὴν ἐπαγγέλλεται διαθήσεσθαι διαθήκην καὶ τῆς πάλαι κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ ἔξοδον δεδομένης ἐν Χωρῆβ ἀλλοίαν καὶ ἕτεροίαν, εὐδὴλον καὶ τοῖς κομιδῆ
 25 νηπίοις ἐστὶν ὡς ἐκείνην ἀπεσκοράκισεν καὶ κατήργησεν.
 Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν φήσας Ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καγὼ ἠμέλησα αὐτῶν φησὶν Κύριος, ὡσανεὶ φησὶν· «Ἐπειδὴ παρ' ἐμοῦ διαθήκην ἐν ὄρει τῷ Χωρῆβ εἰληφότες ὁ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰακώβ οἶ-
 30 κος εἰσηγουμένην καὶ τὰ πρακτέα καὶ οὐ πρακτέα καὶ τὰ συμφέροντα καὶ μὴ τοιαῦτα σαφῶς διαστέλλουσιν, | οὐδέποτε δὲ μεμενήκασιν ἐντὸς τῶν αὐτῆς θεσπισμάτων ²¹³^{va}

4 cf. Is. 2, 3 (cf. VIII 11-12) 4/7 cf. VIII 722-727 8/14 Ier. 38, 31-32
 20 et 22 cf. II. 9-10 26/28 cf. II. 13-14 32/34 cf. II. 26-27

9 θήσομαι *cod.*, *sed cf. edd. LXX necnon II. 22, 37, 75, 150, 407, 416 et XI 838*
 11 πατρῶσιν] *acc. cod. servanius, cf. praef. p. L* 24 κομιδῆ] *servanius*
cum cod., cf. praef. p. XLIX 30 καὶ] *om. cod. a. corr.*

καὶ ὄρων, ἀλλ' αὐτοὶ προηγουμένως αὐτὴν παρεσπόνδησαν, τούτου χάριν καγὼ προσηκόντως αὐτοὺς ἐγκατέλιπον καὶ
 35 ταύτη τοι καὶ τὴν διαθήκην ἐκείνην ἀκολούθως κατήργησα συστατικὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς οὖσαν θρησκείας καὶ καινὴν διεθέμην καὶ ἑτεροίαν.» Καὶ πρόσεχε τῇ ἀκριβείᾳ τῆς λέξεως. Εἰπὼν γὰρ Ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου ἀλλὰ τί φησιν· Καγὼ ἠμέλησα αὐτῶν φησὶν Κύριος;
 40 Ἴνα δείξῃ κατὰ ταυτὸν καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης τὴν παῦλαν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ λεγόμενον τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης ἐσήμαινεν τὴν ἀθέτησιν, οὐκέτι δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐγκατάλειψιν ἐξ ἀνάγκης. Τοῦτο δὲ σαφῶς ἀμφοτέρωθεν δείκνυσιν· ἀμεληθέντων
 45 γὰρ ὑπὸ Κυρίου καὶ παραλελειμμένων καὶ μηδαμῶς ὄντων ὠκειωμένων ἔτι τῇ θεῖᾳ ψήφῳ καὶ κρίσει τῶν | δι' οὓς ^{213^{vb}} ἐγεγόνει καὶ πρὸς οὓς ἐξετέθη ἡ διαθήκη, πᾶσα ἀνάγκη κακείνην ὑπολαμβάνειν ἠμελημένην καὶ παραλελειμμένην· οὐ γὰρ εἶχεν ἔτι χώραν τοῦ μερικοῦ καὶ ἐνὸς ἔθνους ἐκβεβλημένου καὶ τῶν ἀπάντων εἰσαγομένων ἢ μερικὸν τόπον ταῖς
 50 τῆς οἰκείας θρησκείας ἀποκληροῦσα καταλλήλως θυσίαις, ἀλλ' ἐχρῆν ἀνάλογον τῇ καθολικῇ τῶν ἐθνῶν κλήσει δοθῆναι δηλονότι καὶ διαθήκην καθολικῶς ἐν παντὶ τόπῳ θύειν θεσπιζούσαν τῆς αἰνέσεως τὴν θυσίαν. Ἀποδίδωσι
 55 δ' ἐντεῦθεν ὡς ἄληθες τριῶν πραγμάτων αἰτίαν, λέγω δὴ καὶ τῆς ἐπὶ τῇ καινῇ διαθήκῃ θείας ἐπαγγελίας καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐγκαταλείψεως – καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης τὴν παῦλαν καὶ ἀργίαν.

Ἄλλὰ γὰρ παρασημαντέον ὡς ὁ μὲν θεσπέσιος Σοφονίας
 60 καὶ Μαλαχίας ὁ θεῖος τῷ περιεκτικωτέρῳ καὶ καθολικωτέρῳ τῆς εὐαγγελικῆς καὶ καινῆς διαθήκης τὸν παλαιὸν καὶ Μωσαϊκὸν ἀπεδοκίμασ(α)ν νόμον | ἐφ' ἐνὶ τόπῳ περιγράφοντα ^{214^a} τὴν Ἰουδαϊκὴν δηλονότι θρησκείαν· ὁ μὲν γὰρ φησὶν Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, πᾶσαι
 65 αἱ νῆσοι τῶν ἐθνῶν, ὁ δὲ πάλιν ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ Διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ Ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὄνοματί μου καὶ θυσία

36/37 cf. ll. 9-10 38/39 cf. ll. 13-14 54 cf. Ps. 49, 14 56 et 61 cf. l. 10
 63/65 Soph. 2, 11 66/68 Mal. 1, 11

51 θρησκείας *cod.*, cf. *praef.* p. XLV, n. 21 55 ἀληθες] *acc. cod. servanimitus*, cf. *praef.* p. XLVIII (59 παρασηματέον *cod. a. corr.* 61 ἀγγελικῆς *cod. a. corr.* 62 ἀπεδοκίμασον *cod.* 63 θρησκείαν *cod.*, cf. *praef.* p. XLV, n. 21

καθαρά. Ὁ δὲ μέγας Ἡσαΐας τῇ χρονικῇ παρολκῇ καὶ τῇ
 τοπικῇ ἑτερότητι, καθ' ἣν καὶ ἐξῆς τὸν καινὸν προεφήτευ-
 70 σεν ἐξελεῖν νόμον, τὴν παλαιὰν περιώρισεν διαθήκην. Ὁ
 μέντοι θεῖος Ἱερεμίας διεξοδικώτερον καὶ σαφέστερον καὶ
 αὐτῷ δηλαδὴ τῷ τῆς καινῆς διαθήκης ὀνόματι καὶ τῷ
 ἄλλοίῳ καὶ ἑτεροίῳ τῶν ἐν αὐτῇ θεσπισμάτων τὴν παλαιὰν
 ἐξωστράκισεν. Φησὶ γάρ· Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται λέγει Κύ-
 75 ριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα
 διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς
 πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ | ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς ^{214^b}
 αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐ-
 νέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καγὼ ἠμέλησα αὐτῶν φησὶν
 80 Κύριος.

Τοίγαρ οὖν διέθετο τὴν καινὴν διαθήκην ὁ Κύριος κατὰ
 τὴν Ἱερεμίου προφητείαν καὶ πρόρρησιν, οὐ κατὰ τὴν
 διαθήκην ἣν διέθετο πάλαι διὰ τοῦ Μωϋσέως τοῖς Ἰουδαίῳ
 προγόνοις ὀπηνίκα τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀπηλλάγησαν τυραν-
 85 νίδος, ἀλλ' ἑτεροίαν τὴν καὶ ἄλλοίαν. Οὐκέτι γὰρ ὁ περὶ τῶν
 πετεινῶν, περιστερῶν φημί καὶ τρυγόνων, θεσπιζόμενος
 νόμος τηρεῖται, προσφερομένων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ
 τῶν σφῶν αἱμάτων ἐπὶ τὴν βᾶσιν τοῦ θυσιαστηρίου στραγ-
 γιζομένων καὶ τιθεμένων ἐπὶ τὰ ξύλα καὶ κατακαιομένων·
 90 οὐδ' ὁ περὶ τῶν ἄρνων καὶ τῶν τράγων καὶ τῶν κριῶν
 καὶ τῶν μόσχων καὶ τῶν δαμάλεων ἀρρενικῶν τὴν καὶ
 μὴ τοιούτων διαταπτόμενος νόμος περισπούδαστος νῦν
 παρ' ἡμῖν ἐστίν, σφαζομένων αὐτῶν ἐκάστων ἐπὶ τὰς θύρας
 τῆς | σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ προχεομένων τῶν σφῶν ^{214^{va}}
 95 αἱμάτων παρὰ τῶν ἱερέων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κύκλῳ, καὶ
 τοῦ μὲν στέατος τοῦ τὴν κοιλίαν κατακαλύπτοντος καὶ τῶν
 ἄμφω νεφρῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰσορρόπων τούτοις τὴν
 διαστολὴν τῆνικαδε λαχόντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἀπο-
 κекληρωμένως εἰς θυσίαν ἀναγομένων, τοῦ δέ(ρ)ματος
 100 δὲ καὶ τῆς ἄλλης σαρκὸς καὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν
 ἀκρωτηρίων καὶ τῆς κοιλίας καὶ τῆς κόπρου θύραθεν
 ἐκβεβλημένων καὶ κατακαιομένων· οὐδὲ τὸν ζῶντα χίμαρον
 τὸν δεδεγμένον τοῦ ἀποπομπαίου τὸν κλῆρον, λαβόντα

68/70 cf. VIII 5-12   72 cf. I. 76   74/80 cf. II. 8-14   81/83 cf. II. 75-
 76   85/89 cf. Lev. I, 14-17   93/99 cf. Lev. 3, 2-5   99/102 cf. Lev. 4, II-
 12   102/104 cf. Lev. 16, 10 et 20-21

77 πατράσιν] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   99 δέρματος] δ' αἵ-
 ματος *cod.*

105 δῆθεν τὰς τινῶν ἁμαρτίας, ἐξαποστέλλομεν εἰς τὴν ἔρημον·
οὐδὲ τὴν πολυσχιδὴ καὶ παντοδαπὴ καὶ ποικίλην διὰ τῆς
σεμιδάλεως ἐπιτελοῦμεν θυσίαν· οὐδὲ τὴν ἀργίαν ἀσπαζόμε-
θα τῶν σαββάτων, τῇ ἐσχάτῃ παρειλημμένη κατὰ τὴν κο-
σμογονίαν ἡμέρα νέμοντες τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀρχεγόνου καὶ
110 πρώτης· οὐδὲ περιτομῇ ὀκταήμερῳ τὴν ἀκροβυστίαν τῆς 214vb
σαρκὸς ἡμῶν περιτέμνομεν.

Πάντα γὰρ ἅπαντα διεξελθῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἀναμέρος
φευκτὰ καὶ μισητὰ καὶ βδελυκτὰ καὶ πάντῃ τε καὶ πάντως
ἀβούλητα διὰ τῆς Ἡσαΐου φωνῆς καὶ μέντοι καὶ τοῦ Δαυῖδ
διαφερόντως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐξ ὀνόματος ἐναπέφηνεν
115 καὶ διαρρήδην καὶ παντελῶς ἀπηγόρευσεν.

Ἄντι τοῦ καταλόγου δὲ τούτων ἀπάντων τὴν ἀναίμακτον
καὶ λογικὴν καὶ καθαρὰν θυσίαν προσφέρομεν, ἦν ὁ μὲν
θεῖος Δαυῖδ πρῶην μεμυσταγώγηκεν εἰπὼν ἐξ αὐτοῦ
προσώπου Χριστοῦ πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα τε καὶ
120 Θεὸν Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὀλοκαυτώματα
καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι,
παρέδωκεν δὲ Χριστὸς αὐτὸς ὁ σωτὴρ καὶ Θεὸς ἡμῶν,
δεδωκῶς τὸν μυστικὸν ἄρτον καὶ ζωηφόρον τοῖς ἑαυτοῦ
μαθηταῖς καὶ φήσας· Λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά
125 μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν· ταύτη
τοι γὰρ τὸν ἄμνόν τοῦ Θεοῦ τὸν αἵροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ 215^a
κόσμου θύειν παρειληφότες πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἔκουσιου
πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ζωαρχικῆς ἀναστάσεως, τὴν τῶν
ἁμαρτιῶν λαμβάνομεν ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν καὶ ζωὴν
130 αἰώνιον καὶ ἀκήρατον.

Καὶ ἀντὶ τῆς ὀκταήμερου περιτομῆς σαρκικῆς τὴν πνευ-
ματικὴν καὶ νοητὴν ἀκροβυστίαν τοῦ ἔνδοθεν ἡμῶν ἀν-
θρώπου περιτέμνομέν τε καὶ περιαιίρομεν ἐπὶ τοῦ μυστι-
κοῦ καὶ θεοῦ βαπτίσματος, ὅπερ ὁ μὲν θεσπέσιος Ἡσαΐας
135 μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ ἀποκήρυξιν τῆς Ἰουδαϊκῆς
θρησκείας προκαθυπέγραψέ τε καὶ προτεθέσπικεν φάσκων
Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ

105/106 cf. Lev. 2, 1-16   106/107 cf. Lev. 23, 3   107/108 cf. Gen. 2, 2-3
109/110 cf. Gen. 17, 10-14   113 cf. VII 347-414   cf. VII 263-346
120/121 Ps. 39, 7   124/125 Liturgiae S. Basilii et S. Iohannis Chrysos-
tomi, Ἱερατικόν, Athènes 1977, pp. 178 et 125; cf. Matth. 26, 26 et 28; I Cor. II,
24   126/127 cf. Ioh. 1, 29   127 cf. Luc. 22, 19; I Cor. II, 24-25   128/129
cf. Col. 1, 14   137/138 Is. 1, 16

136 θρησκείας *cod.*, cf. *praef. p. XLV, n. 21*   καθυπέγραψέ *cod. a. corr.* }
προτεθέσπικε *cod. a. corr.* }

τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὁ δὲ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐναργε-
 στέρως καὶ σαφεστέρως ἐς ὕστερον ἐβεβαίωσεν ἐντειλάμε-
 140 νος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα
 τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ
 τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Καὶ ἀντὶ τοῦ σαββάτου τῆς ἐσχάτης ἐν τῇ κοσμογονίᾳ
 παρειλημμένης ἡμέρας τὴν ἀρχέγονον καὶ πρωτότοκον, 215^b
 145 ἥπερ εἰκὸς ἦν, τιμῶμεν μίαν παρὰ τοῦ Μωσέως ὀνομα-
 σθεῖσαν καὶ ὀγδόην παρὰ Δαυῖδ τὴν καὶ Σαλομῶντος.

Διὰ γοῦν τὴν τοιαύτην ἐξαλλαγὴν τε καὶ ἑτερότητα καὶ
 ἀλλοίωσιν τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν νόμων φησὶν
 ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· Ἴδού
 150 ἡμέραι ἔρχονται λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ
 Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν
 διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατρᾶσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ
 ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ὥστε ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς
 ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ
 155 μου, καγὼ ἠμέλησα αὐτῶν φησὶν Κύριος.

Τί λοιπὸν ὡς Ἰουδαῖε περιτομῇ σαρκὸς καὶ τῇ τῆς ἐ-
 βδόμης ἡμέρας ἀργία παρανόμως προσκέχνηται; Ἡ οὐκ οἶ-
 σθα ὡς τὰ μὲν ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα τοῦ Μωσαϊκοῦ
 νόμου καὶ ποιητικὰ πεφυκότα δικαιοσύνης, καὶ τὸ τῆς
 160 σωτηρίας ἡμῶν εὐαγγέλιον ἔμπεδα κατὰ τὸ μᾶλλον ἀπέ-
 φηνεν, οἷον τὴν | εἰς Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην, τὸ 215va
 μὴ μοιχεύειν, τὸ μὴ κλέπτειν, τὸ μὴ ψευδομαρτυρεῖν καὶ εἴ-
 τι τούτοις ἐστὶν ἰσόρροπον καὶ ἰσότιμον· τὴν δὲ γε πε-
 ριτομὴν οὐχ' ὡς δικαιοσύνης ποιητικὴν, ἀλλ' ὡς(ς) σημεῖον
 165 πίστεως οὔσαν καὶ σύμβολον καὶ σφραγίδα τῆς ἐκ πί-
 στεως δικαιοσύνης τοῦ θεοφιλοῦς Ἀβραὰμ παρῆκεν τὴν καὶ
 κατήργησεν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν διαστέλλοντα νόμον περὶ
 τῆς τῶν σαββάτων ἀργίας καὶ τὸν περὶ λεπροῦ καὶ γονορ-
 ρουῦς καὶ τῶν ταυρικῶν καὶ τραγικῶν ὀλοκαυτωμάτων καὶ
 170 θουσιῶν καὶ τῶν περιρραντηρίων αἱμάτων ὡς ἀβούλητον

140/142 Matth. 28, 19   145 cf. Gen. 1, 5   146 cf. Ps. 6, 1; II, 1 et
 Eccle. II, 2 (cf. II. 249-265)   149/155 cf. II. 8-14 et 74-80   161/162 cf.
 Matth. 22, 37-39; Marc. 12, 29-31; Luc. 10, 26-28   162/163 cf. Matth. 19, 18-
 19; Marc. 10, 19; Luc. 18, 20   163/166 cf. Rom. 4, II   167/168 cf. Ex. 20,
 8-10; Deut. 5, 12-15   168 cf. Lev. 13, 42 - 14, 57   168/169 cf. Lev. 15
 169/170 cf. Lev. 1, 1-13

146] σολομῶντος *cod. a. corr.*, *forsan recte (cf. ind. nominum)*   152 πατρᾶσιν]
acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L   164 ὡς] ὡ *cod.*   165 σφραγ[δα] *acc. cod.*
servavimus, cf. praef. p. XLIX

καὶ ἀθέλητον ὑπάρχοντα πρὶν τῷ Θεῷ – *Τίς γάρ φησιν ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* – ἀπεισιώπησε πάντη καὶ διεσκέδασεν· τὰ γὰρ μείζονα καὶ συνεκτικώτερα τηρεῖν ἐξ ἀνάγκης θεσπίζει, τὰ δὲ ἐλάττονα καὶ μὴ με-

175 γάλην ἔχοντα καθ'ἑαυτ(ὰ) τὴν ἰσχὺν ἀνατρέπει, διὰ μὲν ἐκείνων τὸν ἕνα καὶ | τὸν αὐτὸν εἶναι δεικνύς τῶν ἀμφο- ^{215^{vb}}τέρων διαθηκῶν νομοθέτην, διὰ δὲ τούτων ἀποπερατῶν καὶ παρεμπεδῶν τὴν περὶ τῆς καινῆς διαθήκης ἐπαγγελίαν. Ἦ οὐχὶ καὶ τῆς περιτομῆς ἄτερ ὁ φιλοθεώτατος Ἀβραὰμ διὰ

180 μόνης ἐδικαιώθη τῆς πίστεως; Γέγραπται γάρ· *Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.* Πότερον ἀκρόβυστος ὢν ἢ περιτετμημένος; Ἀκρόβυστος ὡς παντί τῷ σαφές. Εἰ δὲ μήπω περιτμηθεὶς ἀλλ' ἀκρόβυστος ὢν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων δι-

185 καίωσιν διὰ τῆς πίστεως εἴληφεν, καὶ ταύτη τοι καὶ τὴν ἄμειψιν τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τοῦ Ἀβραμ εἰς τὸ Ἀβραὰμ ἔσχεν καὶ τὴν ἐπαγγελίαν πάσης τῆς Παλαιστίνης καὶ τὸ πατήρ κληθῆναι τῶν ἔθνῶν πάντων, μετέπειτα δὲ τὸν τῆς περιτομῆς ἐδέξατο νόμον, ἄρα σημεῖον ἐστὶν καὶ σύμβολον

190 καὶ σφραγὶς ἢ περιτομῆς μόνον τῆς διὰ πίστεως δικαιοσύνης, ἀλλ' οὐχὶ ποιητικὴ δικαιοσύνης, ἣς ἔοικε προδήλως ἢ | ἀκροβυστία προφερεστέρα συνεζευγμένη τῇ πίστει· καὶ ^{216^a} γάρ ἀκρόβυστος ἦν ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ ὡς εἰρήκαμεν ὅποταν ἐδικαιώθη διὰ τῆς πίστεως. Οὐκοῦν ἄρα δικαιο-

195 σύνης ποιητικὴ πέφυκεν μᾶλλον ἢ ἀκροβυστία προσειληφ(ῶ)τα τὴν πίστιν κατὰ τὴν περὶ τοῦ Ἀβραὰμ τῆς θείας γραφῆς μαρτυρίαν, καὶ δικαίως μάλα καὶ προσηκόντως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πάντα τὰ ἔθνη τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ χρηματίσαι κατεπηγγέλθησαν, ἅτε δὴ μέλλοντα τὴν ἐν

200 ἀκροβυστία διὰ τῆς πίστεως λαμβάνειν δικαίωσιν ὡσαύτως καὶ παραπλησίως τῷ Ἀβραὰμ, ὃς πρὸ πάντων μεμαρτύρηται δικαιοσύνην ἀποτεκεῖν ἐν ἀκροβυστία διὰ τῆς πίστεως, ἣν κληρωσάμενα πάντα τὰ ἔθνη τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ὠνομάσθησαν, ὥστε μάτην σοι περισπούδαστός ἐστιν

205 ἢ περιτομῆς σημεῖον καὶ σύμβολον οὔσα μόνον δικαιοσύνης

171/172 Is. 1, 12   180/182 Gen. 15, 6   185/188 cf. Gen. 17, 4-9
 188/189 cf. Gen. 17, 10-14   189/194 cf. Rom. 4, 9-11   193 cf. II. 182-183
 198/199 cf. Gen. 18, 18; Matth. 3, 9; Luc. 3, 8; Ioh. 8, 39   203/204 cf. Matth. 3, 9; Luc. 3, 8; Ioh. 8, 39

175 καθεαυτοῦ *cod.*

191 ἢς] *om. cod. a. mm.*

195/196 προσειληφῶσα *cod.*

καὶ κατὰ πολὺ τῆς τῆ πίστει συνεζευγμένης ἀκροβυστίας |
ἐλάττων τὲ καὶ δευτέρα, δι' ἧς οὐδέποτε παρὰ Θεῷ δι- 216^b
καιωθήσῃ τὸ σύνολον, οὐκ ἔχων τὸν χαρακτήρα τῆς τοῦ
θεοφιλοῦς Ἀβραὰμ δικαιοσύνης.

- 210 Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ σαββάτου τὴν ἀργίαν οὐχ' ὡς δικαιο-
σύνης οὔσαν ποιητικὴν τεθέσπικεν ὁ τῶν ὄλων Θεός,
ἀλλ' εἰς σημεῖον τῆς ἐπὶ τῆ τοῦ Θεοῦ ποιήσῃ καὶ δημιουρ-
γία τῶν γεγονότων πίστεως καὶ συγκαταθέσεως. Γέγρα-
πται γὰρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ φάσκοντος τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πρὸς
215 τὸν ἱεροφάντην καὶ θεοφάντορα Μωϋσῆν· Καὶ φυλάξουσιν
υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰ σάββατά μου ποιεῖν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς
αὐτῶν· διαθήκη αἰώνιος ἐν ἐμοί, καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ
σημεῖον ἐστὶν ἐν ἐμοί αἰώνιον ὅτι ἐν ἕξ ἡμέραις ἐποίησεν
Κύριος τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τῆ ἡμέρᾳ τῆ ἐ-
220 βδόμῃ κατέπαυσεν.

- Ὁρᾶς ὦ Ἰουδαῖε ὡς τῆς ἐπὶ τῆ τοῦ Θεοῦ ποιήσῃ καὶ
δημιουργία τῶν ὄντων πίστεως καὶ συγκαταθέσεως πα-
ρέχοντα σύμβολον καὶ ἀνάμνησιν | ἐμποιοῦντα τοῖς υἱοῖς 216va
Ἰσραὴλ τὸν περὶ τῶν σαββάτων νόμον ἐθέσπισεν εἰς τὸ μὴ
225 δεῖν αὐτομάτως γεγονέναι τὴν τῶν ὀρωμένων ὑπολαμ-
βάνειν ὑπόστασιν· οὐκοῦν ἄρα σημεῖον τοῦ πιστεύει(ν)
ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθῆναι καὶ γεγονέναι τὸν ὀρώμενον
κόσμον ἢ περὶ τῆς ἐβδόμης ἡμέρας νομοθεσία πέφυκεν τῆς
ἀργίας. Καὶ μέχρι τότε τηρεῖν αὐτὴν καὶ φυλάττειν ἐπάναγ-
230 κες ἦν, μέχρις ἂν πρὸς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ τὸν ὀ-
ρώμενον κόσμον καὶ τὸν ἐβδοματικὸν τοῦτον αἰῶνα προσ-
κεχνηότες μόνον καὶ ἀφορῶντες ἦσαν οἱ τὰ σπέρματα
δεδεγμένοι τῆς ἐν τῇ ἐκείνῃ εὐσεβείας· οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι χαμαι-
πετῆ καὶ χαμαίζηλον καὶ πρόσυλον τε καὶ πρόσγειον
235 κεκτημένοι προαίρεσιν, τὰς ἀπὸ γῆς ἀπολαύσεις καὶ τὰς
ὄλλυμένας καὶ φθειρομένας ἡδονὰς καὶ τὴν σωματικὴν
εὐετηρίαν ἐτίθεντο περιπολ(λ)οῦ καὶ μόνον, τῶν οὐρα-
νίων δὲ καὶ νοητῶν ἀγαθῶν οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐποιοῦντο
φροντίδα, καὶ τούτου χάριν | κατὰ τὴν σφῶν διάθεσιν καὶ 216vb
240 κατορθοῦσι τὰς θείας ἐπαγγελίας καὶ κακοπραγοῦσι τὰς
ἠπειλημένας κακώσεις ἐπικαίρους καὶ σωματικὰς οἱ θεῖοι
προφῆται προανεφώνουν, καθά που φησὶν πρὸς αὐτοὺς ὁ
μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας· Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ

215/220 Ex. 31, 16-17   243/246 Is. 1, 19-20

211 ποιητικὴν] *iteravit cod.*   226 (οὐκ)οῦν ἄρα σημεῖον] *e corr. ut vid.*
cod.   πιστεύει *cod.*   237 περιπολου (sic) *cod.*

μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. Ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ
 245 εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα
 Κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ νοητοῦ καὶ
 μέλλοντος αἰῶνος ἀριδηλοτάτην ἀναδείξιν καὶ φανέρωσιν,
 ὃν καλεῖν ὄγδοον ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς ἐδιδάχθημέν τε καὶ
 250 παρειλήφμεν, τοῦ μὲν θείου Δαυὶδ λέγοντος *ψαλμὸς περὶ*
τῆς ὀγδόης, τοῦ δὲ σοφωτάτου Σολομώντος *Δὸς μερίδα*
τοῖς ἑπτὰ καὶ γε τοῖς ὀκτώ, δηλονότι τὸν μέλλοντα αἰῶνα
 μετὰ τὸν ἑβδοματικὸν τοῦτον ἡμῖν πολιτευθησόμενον ἑκα-
 τέρου σημαίνοντος, ἀκόλουθον ἂν εἶη καὶ λίαν ἐποφειλό-
 255 κτίσεως πέρας τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, σκοπεῖν δὲ καὶ
 κατέχειν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναδείξεως τοῦ ἀοράτου καὶ
 ἀφθάρτου αἰῶνος, ἣτις ἐστίν, ἣ πέφυκεν, ἐναργῶς ἢ μετὰ
 τὴν ἑβδόμην τοῦ σαββάτου ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκ τῶν νεκρῶν
 Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος ἀναστὰς τὴν
 260 ἐν τῷ πέρατι τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος καὶ τὴν ἀρχὴν δὲ τοῦ
 μέλλοντος γενησομένην ἀνάστασιν καὶ ἀφθαρσίαν ἐμυ-
 σταγώγησέν τε καὶ καθυπέγραψεν, ὡς διὰ τοῦτο καλεῖσθαι
 ταύτην καὶ *μίαν* καὶ *ὀγδόην* τοῖς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος
 ὀνόμασιν, ἅτε δὴ σαφῶς αὐτὸν ἐξεικονίζουσαν καὶ τυ-
 265 ποῦσαν.

Εὐδηλον γὰρ καὶ καταφανὲς καὶ τοῖς ὀπωσοῦν συνιέναι
 τὸ βούλημα τῆς γραφῆς δυναμένοις, ὡς τοῦδ' ἔνεκα τότε
 τὴν ἀρχέγονον καὶ πρωτότοκον ἡμέραν παρῆκεν ἀκλεᾶ καὶ
 ἀγέραστον, τὴν ἐσχάτην δὲ καὶ τελευταίαν ἠγίακεν καὶ
 270 τετίμηκεν, ἵνα τῇ γενησομένῃ παρὰ | (τῆς καινῆς διαθήκης) ^{2x7^b}
 ἀμείψει καὶ ἀλλοιώσει τῶν Μωσαϊκῶν νόμων ταμειουθῆ καὶ ἀ-
 μειφθῆ καὶ ὁ τοιοῦτος νόμος, τῆς μὲν ἐσχάτης ἀποδοκιμασθεί-
 σης, τῆς δὲ *μιας* καὶ *ὀγδόης* ἦτοι τῆς πρώτης καὶ πρωτοτό-
 275 κου καὶ ἀρχεγόνου τὸ κύρος καὶ τὸ γέρας ἔμπαλιν εἰληφύϊας
 κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν ἀδιαδόχως. Εἰ γὰρ πρὶν ἢ
 πρωτότοκος ἐτιμήθη κατὰ τὴν παλαιὰν διαθήκην, ἔμελλεν
 πάντως τῆς καινῆς ἐληλυθείας ἢ πεπονθέναι τὴν ἀμειψιν
 μετὰ τῶν ἄλλων παραπλησίων καὶ ἰσορρόπων ἢ οὐδαμῶς.
 Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρῶτον, εὐρίσκετο τῆς ἀρχεγόνου καὶ πρω-

248 cf. l. 250 249/250 Ps. 6, 1; II, 1 250/251 Eccle. II, 2 263 cf.
 Gen. 1, 5 (cf. l. 145) cf. Ps. 6, 1; II, 1 (cf. ll. 251 et 146) 273 cf. ll. 145-
 146 et 263

270 τῆς καινῆς διαθήκης] *supplevimus*, cf. ll. 283-284 et 363-364 274
 κύρος] *acc. cod. servavimus*, cf. *praeef. p. XLIX*

280 τοτόκου καὶ κατὰ πρεσβυγένειαν γινωσκομένης ἡμέρας ἢ
κατόπιν καὶ ἐσχάτη διαδεξαμένη τὸ κλέος προυργιαιτέρα τε
καὶ προφερεστέρα προδήλως, ἅτε δὴ τὸ ἀδιάδοχον κύδος
λαβοῦσα παρὰ τῆς τὰ πάντα πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ βέλτιον ἀ-
μειψάσης τὰ παλαιὰ καινῆς διαθήκης, ὅπερ ἀσυνάρτητον ἀνε-
285 φάνη καὶ ἀκατάλληλον | καὶ ἀπαίσιον, οὐχ' οὕτως νομοθετού- 217va
σης τῆς τάξεως· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, εὐρίσκοντο πάλιν οἱ θε-
σμοὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἔμπεδοι πάντη συμφωνησάσης αὐ-
τῇ τῆς καινῆς ἐφ' ἅπασι καθόλου τὲ καὶ ἀπρίξ, ὡς εἰκαίως
καὶ μάτην προσαγορεύεσθαι καὶ λελογίσθαι καινὴν τὴν και-
290 νήν, ἅτε δὴ μηδὲν εἰσαγαγοῦσαν καινόν, ἀλλὰ τῇ παλαιᾷ
συνάδουσαν διάμπαξ.

Τάχα δὲ φιλονεικήσεις ὦ Ἰουδαῖε φάσκων ὡς τούτου
χάριν προφερεστέρα γέγονεν ἢ ἐβδόμη ἡμέρα, ἐπειδὴ κατὰ
τὴν κοσμοποιίαν ὁ τῶν ὄλων γενεσιάρχης καὶ κτίστης ἐν
295 ταύτῃ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων αὐτοῦ τῶν ἔργων, καὶ
κατάλληλον ἦν καὶ προσῆκον εἰς ἀργίαν καὶ κατάπαυσιν
κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν μίμησιν παραληφθεῖσαν ταύτην καὶ
τοῖς ἀνθρώποις ἀγιασθῆναι καὶ τιμηθῆναι μᾶλλον πασῶν
τῶν ἄλλων ἀποκεκληρωμένως. Ἄλλ' οὐδὲ(ν) ἐντεῦθεν εἰς
300 συνηγορίαν τῆς ἰδίας γνώμης | εὐρήσεις· ἐξελεγχθήση γὰρ 217vb
καὶ πάλιν ἀπεικίκατα καὶ ἀσύφηλα φάσκων.

Καὶ γοῦν πυνθανομένω μοι φράσον, πότερον δημιουρ-
γήσας ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τοὺς ἄμφω
καὶ μεγάλους φωστῆρας καὶ πάντα τὰ θαλάττια ζῶα καὶ τὰ
305 χερσαῖα καὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἐν ταῖς ἕξ ἡγουμέναις
ἡμέραις ἔγνωσται μὲν καὶ ἀπλῶς Θεὸς ὢν, ὡμολόγηται δὲ
καὶ κατήγγελλται μᾶλλον καὶ ἀγαθὸς καὶ δυνατὸς καὶ μέ-
γας, ἢ μηδὲν κατὰ τὴν ἐβδόμην ἡμέραν δημιουργήσας;
Ἄλλ' εὐδὴλον καὶ παντί τῳ σαφὲς ὡς τὸ πρότερον πέφυκεν,
310 ὃ καὶ δοξάσεις καὶ σύ γε πάντως ἐξ ἀνάγκης καὶ μὴ
βουλόμενος. Ἐγνώσαν γὰρ καὶ πάλαι καὶ νῦν ἴσασιν ἅπαν-
τες ἄνθρωποι καὶ οἱ μὴ δεξάμενοι τὸν περὶ τῆς ἐβδόμης
διαστέλλοντα νόμον Θεὸν τὸν Θεὸν καὶ κατηγγέλκασί τε
καὶ καταγγέλλουσιν αὐτὸν ἀγαθὸν καὶ δυνατὸν καὶ μέγαν,
315 ἢ φησὶν τὸ σοφώτατον λόγιον ἀναλόγως ἐκ τοῦ μεγέθους
καὶ τῆς καλλονῆς τῶν | κτισμάτων τῶν ἐν ταῖς ἕξ ἡμέραις 218^a

295 cf. Gen. 2, 2   302/306 cf. Gen. 1, 1-27   315/316 cf. Sap. 13, 5

282 κύδος] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. XLIX*   287 ἔμπεδοι *cod.*
291 συνάδουσαν] *servanimus cum cod., cf. praef. p. XLV*   διάμπαξ] *acc.*
cod. servanimus, cf. praef. p. XLVII   299 οὐδὲ *cod.*

οὐσιωθέντων, ἀλλ'οὐκ ἐκ τῆς ἀργίας καὶ καταπαύσεως τῆς
κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Σὴθ
καὶ τοῦ Ἐνώχ καὶ τοῦ Νῶε καὶ τοῦ Μελχισεδέκ καὶ τοῦ
320 Ἄβραάμ καὶ τῶν ἐφεξῆς παλαιῶν ἀνδρῶν συνιδεῖν ἐστὶν
ῥάδιον, καὶ νῦν ἐπὶ τῶν Οὐγγῶν καὶ τῶν νομάδων Σκυθῶν
καὶ τῶν παραπλησίων ἔθνῶν κατιδεῖν ἐστὶν· καὶ διὰ τοῦτο
πάντως καὶ Δαυὶδ φησὶν ὁ προφήτης Οἱ οὐρανοὶ διη-
γοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει
325 τὸ στερέωμα, τὴν διὰ τῶν γεγονότων καὶ ὑποστάντων ἐν
ταῖς ἕξ ἡμέραις κατὰ τὸ δυνατόν φανέρωσιν καὶ διάγνωσιν
τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καὶ δυνάμεως καὶ μεγαλειότητος
ἐκ μέρους παραινιπτόμενος, ἀλλ'οὐχὶ τὴν ἀργίαν καὶ κατα-
παυσιν τῆς ἑβδόμης δηλωτικὴν τῶν τοιοῦτων πρεσβεύων.
330 Εἰ γὰρ καὶ σημείου χάριν τεθέσπισται καὶ ἡ κατάπαυσις
τῆς ἑβδόμης τῆς ἐπὶ ταῖς ἄλλαις ἕξ | ἡμέραις δημιουργίας – ^{218^b}
Σημεῖον γὰρ ἐστὶν αἰώνιον φησὶν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὅτι ἐν
ἕξ ἡμέραις ἐποίησεν Κύριος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ
τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν –, ἀλλὰ τοῖς ἀτελεστέροις
335 τεθέσπισται προδήλως, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν ἐν ταῖς
ἕξ ἡμέραις αὐτοφυοῦς διδασκαλίας καὶ διηγήσεως δεύτερον
ἐστὶν πάντως καὶ μερικώτερον· εἰ δὲ δημιουργήσας ὁ Θεὸς
ἐπὶ ταῖς ἕξ ἡμέραις τὴν τῶν γεγονότων ὑπόστασιν ἔ-
γνωσται πρῶτως καὶ κυρίως καὶ καθολικωτέρως καὶ Θεὸς
340 μὲν ἀπλῶς ἢ καὶ πέφυκεν ὢν, ὠμολόγηται δὲ καὶ ἀγαθὸς
καὶ δυνατὸς καὶ μέγας ἢπερ μηδὲν κατὰ τὴν ἑβδόμην
δημιουργήσας, ἄρα προφερέστεραι καὶ προυργιαίτεραι τῆς
ἑβδόμης ἡμέρας αἱ ἡγούμεναι πεφύκασιν ἕξ, ἅτε δὴ καὶ
πρότεραι καὶ τῆς θείας γνώσεως καὶ ἀγαθότητος καὶ μεγα-
345 λειότητος καὶ δυνάμεως πρόξενοι καὶ διδάσκαλοι διὰ τῶν
ἐν αὐταῖς γεγονότων ὑπάρχουσαι πρῶτως καὶ κυρίως | καὶ ^{218^{va}}
καθολικωτέρως, ἀλλ'οὐχ'ἢ ἑβδόμη τὲ καὶ ὑστάτη, καθ'ἣν
οὐδὲν ἐγεγόνει τῶν γεγονότων, οὔτε μὴν ὑπήρξεν τί τὸ
παράπαν πρὶν οὐχ'ὑπάρχον· ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ τῇ φύσει
350 τῶν πραγμάτων καὶ τῇ τάξει τῆς γενέσεως καὶ πολλῶ
μᾶλλον τῇ δικαιοκρισίᾳ τοῦ πεποιηκότος ἀρμόδιον καὶ
κατάλληλον, τοῦτο δὲ παντελῶς ἀπεικὸς καὶ ἀπαίσιον. Εἰ
γὰρ τοῦ μὴ γεγονέναι μηδὲ ὑφεστάναι τὸ γεγονέναι καὶ
εἶναι κρεῖττον, ἄρα καὶ τῆς τυχούσης γενέσεως ἢ ἡμέρα

323/325 Ps. 18, 2   332/334 cf. II. 217-220

321 σκύθων *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 31*   322 καθιδεῖν *cod.*, cf. *praef. p. XLVII*
343 ἡγούμεναι *cod. a. corr.*

355 κρείπτων τῆς οὐδεμίαν γένεσιν εἰσαγούσης· καὶ εἰ τῆς ἀνυπαρξίας ὁμολογουμένως ἢ ὑπαρξίς βέλτιον, ἄρα καὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ ἡμέρα τῆς οὐδεμίαν ὑπαρξίν εἰσφερούσης ὁμολογουμένως βελτίων.

Ἄφωριστα δὲ καὶ παρείληπται πάλαι μᾶλλον ἢ ἑβδόμη
 360 τῷ νομοθέτῃ, δι' ἣν καὶ καθ' ἣν τὴν αἰτίαν μικρὸν ἀνόπιν εἰρήκαμεν, τύπον ἔχουσα δηλονότι τοῦ ἑβδοματικοῦ καὶ παρερχομένου αἰῶνος καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τῇ *μιᾶ* καὶ *ὄγδῳ* ἡμέρᾳ γενησομένην | ὑπὸ τῆς καινῆς διαθήκης ἄμειψιν καὶ ^{218^b} διαδοχὴν ἀφορῶσα, καθάπερ ὁ παρῶν ἑβδοματικὸς βίος
 365 πρὸς τὸν μέλλοντα καὶ *ὄγδοον* καὶ ἐνιαῖον, ὃν ἢ πρώτη πασῶν τῶν ἡμερῶν ἡμέρα σαφῶς χαρακτηρίζει, *μία* παρὰ τοῦ Μωϋσέως ὀνομασθεῖσα δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὡς *ὄγδῳ* παραλαμβανομένη μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἑβδόμης, ἐπειδὴ καὶ ὁ μέλλων αἰὼν καὶ πρῶτος ἐστὶν τοῦ ἐνεστῶτος
 370 κατὰ τὴν ὑπαρξίν καὶ ἐνιαῖος πέφυκεν καὶ *ὄγδοος* προσηγόρευται. Τιμιώτερος τοίνυν ὁ πρῶτος κόσμος καὶ ἐνιαῖος καὶ *ὄγδοος*, κὰν οὕπω πάρεστιν τοῖς ἀνθρώποις, τοῦ ἐσχάτου καὶ πολυσχιδοῦς καὶ ἑβδόμου, κὰν ἤδη πεπολίτευται τοῖς ἀνθρώποις· τιμιωτέρα δὲ καὶ ἢ τοῦτον ἐξεικονίζου-
 375 σα καὶ τυποῦσα πρώτη καὶ *μία* καὶ *ὄγδῳ* ἡμέρα τῆς ἐσχάτης τὲ καὶ ἑβδόμης· καὶ ὡσπερ ὁ μέλλων αἰὼν πρότερος ὑπάρχων καὶ προφερέστερος δευτέρως ἡμῖν καὶ ἐσχάτως λήψεται τὸ ἴδιον κύρος, οὕτως καὶ ἢ τοῦτον ἐξεικονίζουσα καὶ τυποῦσα ἡμέρα, προτέρα | καὶ προφε- ^{219^a}
 380 ρεστέρα ὑπάρχουσα, δευτέρως καὶ ἐσχάτως εἴληφεν τὸ ἴδιον κύρος, ἵνα καθάπερ ἐκεῖνος ἀδιάδοχός ἐστὶν καὶ κρείπτων πάσης ἀμείψεως καὶ ἀπέραντος, οὕτως καὶ αὕτη μηδαμῶς ἔξη διαδοχὴν καὶ μετάθεσιν, ἀλλ' ἀπέραντον ἔξη τὸ κύρος.
 Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἐκατέρων διαθηκῶν δο-
 385 ξάζειν χρεῶν ὡς ἢ μὲν παλαιὰ τοῦ παρερχομένου καὶ παρόντος αἰῶνος εἰκῶν ὑπῆρχεν καὶ τύπος, ἅτε δὴ καὶ τὰς θυσίας αἰσθητὰς ἔχουσα καὶ σωματικὰς καὶ ἐνύλους καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τε καὶ φαύλοις ἐπαγγελίας καὶ ἀπειλὰς τὲ καὶ ἀντιδόσεις – ἀμέλει καὶ παρήλθεν ὡς καὶ τὸ κύρος τῆς
 390 ἑβδόμης ἡμέρας ὃν τρόπον παρελεύσεται καὶ ὁ παρῶν βίος –,

362, 365/367, 370, 372 et 375 cf. ll. 145-146 et 263

362 *μία* *cod.* 365, 370 et 371 ἐνιαῖον *et* ἐνιαῖος] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI*
 378, 381, 383 et 389 κύρος] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*

ἡ δὲ καινὴ τοῦ αἰωνίου καὶ μέλλοντος, ἅτε δὴ καὶ τὴν
 θυσίαν καὶ τὴν ἅπασαν ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τὲ καὶ φαύλοις
 ἐπαγγελίαν καὶ ἀπειλὴν καὶ ἀντίδοσιν ἔχουσα πνευματικὴν
 τὲ καὶ νοητὴν· ἀμέλει γοῦν οὐδὲ παρελεύσεται τὸ παράπαν,
 395 | ἀλλ' ἀδιάδοχον ἔξει τὸ κύρος ὃν τρόπον ἀδιάδοχος καὶ 219^b
 ἀπέραντος ἔσται καὶ ὁ μέλλον αἰών.

Οὕτως μενοῦν παρείληπται τοῖς φυλοκρινέστερον τὴν
 θεῖαν γραφὴν ἐρευνῶσι καὶ τῆς ἐβδόμης καὶ ἐσχάτης
 ἡμέρας ἢ πρὸς τὴν ἀρχέγονον καὶ πρωτότοκον καὶ μίαν
 400 ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως προσφόρως ὀνομασθεῖσαν ἄμειψις καὶ
 μετάθεσις ταμιευθεῖσα τῇ καινῇ διαθήκῃ τὰ τῆς παλαιᾶς
 θεσπίσματα τοῖς ἀτελέσι καὶ βρεφογνώμοσι καὶ σαρκικοῖς
 Ἰουδαίοις πάλαι δοθέντα βελτιοῦν μελλούση καὶ πρὸς τὸ
 ἄμεινον καὶ κρεῖττον μετοχετεύειν.

405 Ἄξιον δὲ ζητῆσαι τίνος ἕνεκεν τῶν μὲν Ἰουδαίων ἐκ-
 βεβλήσθαι μελλόντων, ἀντεισενηχῆσθαι δὲ τῶν ἔθνῶν πάν-
 των, οὐκ εἶπεν *Καὶ διαθήσομαι τοῖς ἔθνεσι διαθήκην και-
 νήν, ἀλλὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα.* Ἡμεῖς δὲ
 φημέν ὅτι ἐὰν μὴ τοῦτο εἶπεν, εἶχεν ἂν χώραν ὁ Ἰουδαῖος
 410 φάσκειν ὡς «Οὐχὶ πρὸς ἀθέτησιν τῆς προτέρας γέγονεν ἡ
 δευτέρα· οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐπηγιγέθη, οὐδὲ τοῖς Ἰουδαίοις 219va
 ἐδόθη, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι δηλονότι, καὶ διὰ τοῦτο πάντως
 χρή μὲν ἡμᾶς ἦν εἰλήφαμεν διαθήκην ἀρχῆθεν αἰεὶ φυ-
 λάττειν, τὰ ἔθνη δὲ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ἐπ' ἐσχάτων.» Ἴνα
 415 τοίνυν ἀπροφάσιστον ἐγκαταστήσῃ τῶν Ἰουδαίων τὴν
 γνώμην, φησὶν· *Καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ
 οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν.*

Ἄλλωστε δείκνυσιν ἐντεῦθεν ὡς οὐδὲ παρ' ἑαυτῷ τε καὶ
 οἴκοθεν τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀπώσατο
 420 καὶ ἀπεδοκίμασεν, ἀλλ' αὐτοὶ διὰ τὴν ἰδίαν ἀπιστίαν καὶ
 ἀπειθειαν σφᾶς αὐτοῦς τῆς θείας οἰκειότητος ἐξωστράκισαν,
 ἐπεὶ τό γε ἦκον εἰς τὴν ἔμφυτον ἀγαθότητα τοῦ Κυρίου,
 μᾶλλον ἂν καὶ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀπέλαυσαν αὐτοῦ
 τῆς θεοπρεποῦς εὐμενείας. Ὅθεν καὶ Χριστὸς ὁ πάντων
 425 ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος ἔφασκεν διαρρήδη· *Οὐκ ἀπε-
 στάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ·*
καὶ πάλιν ἐίνετείλατο τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς προηγουμένως 219vb
καὶ καταρχὰς φάσκων· Εἰς ὁδὸν ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς

399 cf. ll. 145 et 263

407/408 cf. ll. 9-10

416/417 cf. ll. 9-10

425/426 Matth. 15, 24

428/430 Matth. 10, 5-6

395 κύρος] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. XLIX*403 μέλλουσι *cod.*

- 430 πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον εἰς
 τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· καὶ πάλιν οἱ θεῖοι
 ἀπόστολοι τοῖς τῷ θείῳ κηρύγματι διαπιστοῦσιν Ἰουδαίους
 τηνικάδε φασὶν Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν
 λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν καὶ οὐκ ἀ-
 ξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα
 435 εἰς τὰ ἔθνη, τοῦ Χριστοῦ ἐντειλαμένου καὶ φήσαντος αὐτοῖς·
 Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες
 αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ
 ἁγίου πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα
 ἐνετειλάμην ὑμῖν.
 440 Ἄλλ' ἀθρήσωμεν ἐφεξῆς τί διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ τῶν
 ὄλων Θεός. Ἐπάγει γὰρ Ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἦν διαθήσο-
 μαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας φησὶν
 Κύριος· διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν | διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ^{220^a}
 ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς· καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς
 445 Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν· καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν
 ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ
 λέγων «Γνωθὶ τὸν Κύριον», ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ
 μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἴλεως ἔσομαι ταῖς
 ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι,
 450 πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐν πλαξὶ δοθείσης παλαιᾶς δια-
 θήκης καὶ τοῦτο δήπουθεν εἰσηγούμενος καὶ μονονουχί
 λέγων ὡς «Ἐπειδὴ καινὴν διαθήκην ἐπηγγειλάμην τῆς
 παλαιᾶς ἑτεροῖαν τὴν καὶ ἄλλοιαν, ἀκολούθως καὶ σημεῖον
 ἐναργέστατον δίδωμι τῆς ἐκατέρων διαστολῆς· οὐ γὰρ κα-
 455 θάπερ ἐκείνην οὕτω καὶ ταύτην ἐν πλαξὶ χαράξω λιθίνας
 τὴν ἀντίτυπον ἐντεῦθεν καρδίαν τῶν δεχομένων τοὺς νό-
 μους παραινιπτόμενος καὶ σημαίνων, ἀλλ' εἰς τὴν διάνοιαν
 αὐτῶν τηνικάδε τοὺς ἐμοὺς νόμους καὶ λόγους ἐγγα-
 ραχθῆναι παρασκευάσω καὶ τοῖς πίναξιν αὐτοὺς ἐγγράψω ^{220^b}
 460 τῶν σφῶν καρδιῶν πρὸς τὸ μηδέποτε τῷ σπόγγῳ λεαν-
 θῆναι τῆς λήθης, ἀλλὰ διαπαντός με Θεὸν ἴδιον γινώ-
 σκειν καὶ καθομολογεῖν καὶ πρεσβεύειν.» Ἄλλὰ γὰρ ἐμ-
 φαίνων τὸ τῆς καινῆς διαθήκης πνευματικώτερόν τε καὶ
 βέλτιον καὶ Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος ὧδέ που Κορινθίοις

432/435 Act. 13, 46   436/439 Matth. 28, 19-20   441/449 Ier. 38, 33-34
 450 cf. Ex. 31, 18; 32, 16   452 cf. l. 417   455 cf. Ex. 31, 18; 32, 16
 457/458 cf. l. 443   463 cf. l. 417

448 ἴλεος *cod.*, *sed cf. l. 482*

465 ἐπιστέλλων φησίν· Ἡ ἐπιστολή ἡμῶν ὑμεῖς ἐστέ, ἐγγεγραμ-
μένη ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκο-
μένη οὐ μέλανι ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζώντος, οὐκ ἐν πλαξί
λιθίνοις ἀλλ' ἐν πλαξί καρδίαις σαρκίνοις.

Εἶτα φησίν Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον
470 αὐτοῦ καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγων «Γνῶθι τὸν
Κύριον», ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως
μεγάλου αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ «Καθολικωτάτην ἢ καινὴ διαθήκη
παρασκευάσει γενέσθαι θάπτον παρὰ πάντων μικροῦ δεῖν
πρεσβευομένην τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἵως μηδὲ περι- 220va
475 πολλοῦ ποιεῖσθαι λοιπὸν καὶ ἀναγκαιοτάτην ἡγεῖσθαι τῶν
ἀνθρώπων ἕκαστον τὴν πρὸς τὸν πέλας διδασκαλίαν· τοῦ
γὰρ μὴ διδάσκειν ἕκαστον τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἕκαστον
τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγοντα «Γνῶθι τὸν Κύριον», αὐτὸς ὁ
τῶν ὄλων Θεὸς τὴν αἰτίαν ἐσήμανεν εἰρηκῶς διὰ τῆς τοῦ
480 προφήτου φωνῆς ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ
αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν.»

Εἶτα φησίν· Ὅτι ἴλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ
τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ
μνησθῶ ἔτι. Σαφῶς ἐνταῦθα τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ
485 σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ καὶ τῆς καινῆς διαθήκης γενησομένην
τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ ταῖς σφῶν ἁμαρτίαις κατὰ χάριν
σημαίνει δικαίωσιν, εἰπόντος κατὰ τὸ μυστικὸν καὶ θεῖον
δεῖπνον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς Λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστίν
τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον εἰς
490 ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἶτα καὶ Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό 220vb
ἐστίν τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον
εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καθά που καὶ ὁ μεγαλοφωνότατος
Ἰησαῖας διεξιὼν τὰ περὶ τὸ ζωηφόρον αὐτοῦ πάθος ὧδε
φησίν Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν
495 ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ
ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει ὑπὸ Θεοῦ. Αὐτὸς δὲ ἐτραυμα-
τίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς
ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς καὶ Ζαχαρίας ὁ θεσπέσιος προφήτης
φησίν· Καὶ σὺ ἐν αἵματι διαθήκης σου ἐξαπέστειλας δε-
500 σμίους σου ἐκ λάκκου οὐκ ἔχοντος ὕδωρ· δείκνυσι γὰρ

465/468 II Cor. 3, 2 et 3   469/472 cf. II. 445-448   472 cf. I. 417
477/478 cf. II. 469-471   480/481 cf. II. 471-472   482/484 cf. II. 448-449
485 cf. I. 417   488/490 Liturgiae S. Basilii et S. Iohannis Chrysostomi,
Ἱερατικόν, Athènes 1977, pp. 178 et 125; cf. Matth. 26, 26; I Cor. II, 24; Matth.
26, 28   490/492 Liturgiae S. Basilii et S. Iohannis Chrysostomi, Ἱερατικόν,
Athènes 1977, pp. 179 et 125; cf. Matth. 26, 27-28   494/498 Is. 53, 4-5
499/500 Zach. 9, 11

ἐκάτερος αὐτῶν συνωδὰ καὶ συμφώνως τῷ κυριακῷ λόγῳ
καὶ τῷ Ἱερεμία παραπλησίως τὴν γεγонуῖαν παρὰ τοῦ
Χριστοῦ καὶ σωτήρος τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει κατὰ χάριν καὶ
προϊκα διὰ τοῦ τῆς καινῆς διαθήκης αἵματος αὐτοῦ καθο-
505 σίωσιν τε καὶ ἀπολύτρωσιν.

Φέρε δὴ καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων διὰ ²²¹
τῶν προφητικῶν τοῦ πατριάρχου καὶ προπάτορος αὐτῶν
Ἰακώβ προρρήσεων, ἔτι γεμῆν καὶ τὴν εἴσοδον τῶν ἔθνῶν
ἀποδείξωμεν.

510 Ἐπιθανατίως τοίνυν ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ καλέσας τοὺς
υἱοὺς αὐτοῦ τοιαῦτα φησὶν πρὸς αὐτούς· *Συνάχθητε ἵνα
ἀναγγεῖλω ὑμῖν, τί ἀπαντήσῃ ὑμῖν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμε-
ρῶν. Εἶτα τοὺς κατὰ πρεσβυγένειαν ἤπερ εἰκὸς ἦν,
λέγω δὴ τὸν Ῥουβὴμ καὶ Συμεὼν καὶ Λευὶ πρότερον*
515 *εὐλογήσας, εἰς τὸν Ἰούδα ἀφικόμενος ὧδέ φησιν· Ἰούδα σέ
αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρες σου ἐπὶ νώτου τῶν
ἐχθρῶν σου· προσκυνήσουσίν σοι οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου.
Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου ἀνέβης· ἀνα-
πεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ*
520 *αὐτόν; Οὐκ ἐκλείπει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ
τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς ^{221b}
προσδοκία ἔθνῶν. Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον
αὐτοῦ καὶ τῆ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ, πλουεῖ ἐν
οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περι-*
525 *βολὴν αὐτοῦ· χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ
λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα.*

Οἶμαι σαφῶς μηδὲ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀμβλυωπίαν λανθάνειν
περὶ τίνος ταῦτα φησὶν ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ· εἰς μὲν γὰρ
αὐτὸν τὸν πρῶτως τὴν Ἰούδα προσηγορίαν λαχόντα προ-
530 *σαρμόπτειν ταῦτα τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. Οὔτε γὰρ οἱ λοιποὶ
ἔνδεκα τοῦ Ἰσραὴλ φυλάρχαι τὸν Ἰούδα καὶ σφέτερον
ἀδελφὸν εὐρίσκονται ποῦ τὸ παράπαν αἰνέσαντες, οὔτε δὲ
τοὺς τὸν αὐτὸν εἰληχότας πατέρα καὶ συγγόνους αὐτοῦ καὶ
ὀμαίμονας ὁ Ἰούδας ἐκεῖνος ἔσχεν ἐξηρημένως προσκυνη-*
535 *τάς· ἀλλ' οὐδὲ σκύμνος λέοντος ἐχρημάτισεν ἡγουν βασιλέως*

504 cf. Matth. 26, 28; Marc. 14, 24
Gen. 49, 3-7

515/526 Gen. 49, 8-12

511/513 Gen. 49, 1
535/536 cf. l. 518

513/515 cf.

501 συνωδὰ] *servanivimus cum cod., cf. praef. pp. XLV-XLVI*
καὶ cod. 532 ποῦ] *acc. cod. servanivimus, cf. praef. p. LI*

531 φύλαρ-

υἱός· ἀλλ' οὐδ' ἔτι πολλῶ μᾶλλον ἀνέβη ἀπὸ βλαστοῦ, του-
 τέστιν ἀπὸ ἀσπόρου καὶ | παρθενικῆς ἄρουρας ἐβλάστησεν ^{221^{va}}
 πολλοῦ γε καὶ δεῖ· τοῦτο γὰρ ἄλλο οὐδὲν ἕτερον ση-
 μαίνει τὸ ἀναβῆναι ἀπὸ βλαστοῦ, τουτέστιν φυῆναι καὶ
 540 γεννηθῆναι καθάπερ βλαστός· ὡσπερ γὰρ ὁ βλαστός οὐ τοῦ
 καταβληθέντος ἐν τῇ γῆ σπόρου πέφυκεν ἤδη καρπός, ἀλλὰ
 τῆς ρίζης ἐστὶν τῆς ἐκ τοῦ σπόρου φυείσης αὐτοφυῆς
 παραφυὰς καὶ στέλεχος ἄσπορος, οὕτως καὶ τὸν δηλούμε-
 νον Ἰούδαν φυῆναι καὶ γεννηθῆναι φησὶν ὁ μακάριος Ἰα-
 545 κώβ ἀνθρωπίνου θοροῦ χωρὶς, ὅπερ ὡς ἔφαμεν πορρω-
 τάτω καὶ μακρὰν ἀπώκισται λίαν ὡς καὶ τὰ ἡγούμενα καὶ
 τὰ ἐπόμενα τῆς κατὰ τὸν Ἰούδαν ἐκεῖνον σαφῶς ὑπο-
 λήψεως. Διὰ τὰ αὐτὰ δὴ οὐδ' εἰς τὸν Δαυῖδ οἶόν τέ ἐστὶν
 ἐξειληφέναι τὴν προφητείαν, ὡσαύτως γεμῆν οὐδὲ εἰς τὸν
 550 Σολομῶντα προσαναφέρειν αὐτὴν δυνατὸν ἐστίν. Οὐκοῦν
 ἄρα κατὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰς μόνον τὸν σωτῆρα Χριστὸν
 ἀρμόττειν αὐτὴν ὑποληπτέον, ἅτε δὴ καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ^{221^{vb}}
 ἐξηρητημένον κατὰ σάρκα φυλῆς· πρόδηλον γὰρ ποῦ φησὶν ὁ
 θεῖος ἀπόστολος ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν,
 555 ἐπεὶ καὶ μάλισθ' οὗτος πέφυκε τε καὶ κέκληται πνευματικὸς
 Ἰούδας καὶ νοητός· ἐρμηνεύεται γὰρ Ἰούδας ὁ ὑμνητός. Τίς
 δ' ἄλλος ἐστὶν ὑμνητός ἐν ἀνθρώποις ἢ ὁ μόνος ὁ καὶ Θεὸς
 αἰδῖος πεφυκῶς Χριστός τε καὶ Κύριος, ὃν κατὰ τὴν
 προφητείαν τοῦ πατριάρχου καὶ πάντες αὐτὸν ἤνεσαν
 560 πάλαι, καὶ νῦν αἰνοῦσιν ὅσοι γε δι' αὐτοῦ πεπιστεύκασιν
 εἰς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα καὶ κατηξιώθησαν αὐτοῦ κληθῆναι
 καὶ ἀδελφοί, φήσαντος αὐτοῦ τῇ μυροφόρῳ καὶ Μαγδαληνῇ
 Μαρίας μετὰ τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν Πορεύου πρὸς τοὺς
 ἀδελφούς μου καὶ εἶπέ αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα
 565 μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν, καὶ
 πάλιν περὶ αὐτοῦ φάσκοντος ὡδὲ που διαρ[ρ]ρήδην Παύλου ^{222^a}
 τοῦ ἀποστόλου· Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφούς
 αὐτοὺς καλεῖν λέγων· «Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελ-
 φοῖς μου.» Καὶ μέντοι προσκεकुνήκασιν αὐτῷ καὶ προσκυ-
 570 νοῦσι σαφῶς ὡς μονογενεῖ καὶ κατ' οὐσίαν υἱῷ πεφυκῶτι

539 cf. l. 518   543/544 cf. l. 518   545 cf. ll. 536-538   553/554 Hebr.
 7, 14   559/560 cf. l. 516   563/565 Ioh. 20, 17   567/569 Hebr. 2, 11-12; cf.
 Ps. 21, 23

537 ἄρουρας] *servanimus cum cod.*, cf. *praeef. p. XLVIII*   538 ἄλλο οὐδὲν]
an legendum ἀλλ' οὐδὲν?   545 θόρου *cod.*, cf. *praeef. p. XLVIII, n. 29*   553
 ποῦ] *acc. cod. servanimus*, cf. *praeef. p. LI*   566 διαρ[ρ]ρήδην (*sic cod.*)

τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός οἱ δι' αὐτοῦ τῆς θείας ἀξιοθέντες
κατὰ χάριν υἰοθεσίας· Ὅσοι γὰρ ἔλαβον αὐτὸν φησὶν ὁ
εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα
Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεῦουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἱ
575 οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήμα-
τος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα
ὁ φησὶν πρὸς αὐτὸν ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ· Ἰούδα σέ αἰνέσαι-
σαν οἱ ἀδελφοί σου· προσκυνήσουσί σοι οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς
σου.

580 Ὅτι δὲ καὶ πάντων περιέσται τῶν ἀντιπαρεξαγόντων
αὐτῷ δυσμενῶν ἐσήμανεν εἰρηκῶς· Αἱ χεῖρές σου ἐπὶ
νώτου τῶν ἐχθρῶν σου. Δείκνυσι γὰρ ἐντεῦθεν σαφῶς |
ὡς ἠττηθήσονται πᾶσαι τῶν δαιμόνων αἱ φάλαγγες καὶ τῶν 222^b
συναιρομένων αὐτοῖς πονηρῶν ἀνθρώπων καὶ δυσσεβῶν,
585 καὶ καθάπερ ἐν παρατάξει πολεμικῇ μὴ φέροντες τοῦ
Χριστοῦ τὸ κρατιὸν τὲ καὶ παναλκῆς εἰς τουπίσω τρα-
πήσονται καὶ δραπετεύσουσι καταδιωκόμενοι σφοδρῶς
καὶ παιόμενοι τὰ νῶτα αὐτῶν ὑπὸ μόνῃς αὐτοῦ τῆς ἀμάχου
δυνάμεως· καθάπερ ἀμέλει συνωδὰ καὶ συμφώνως καὶ
590 Δαυῖδ ἔφασκεν πρὸς αὐτόν· Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ
σοι Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν
σου.

Ἐναργέστερον δὲ καθίστησι τῶν ἡγουμένων τὸν νοῦν
διὰ τῶν ἐπομένων εἰπών· Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ
595 βλαστοῦ υἱέ μου ἀνέβης. Πέφυκε γὰρ ὁ Χριστὸς καθ' ἑκα-
τέραν φύσιν βασιλεὺς καὶ βασιλέως υἱός, καὶ ὡς Θεὸς ἐκ
Θεοῦ καὶ ὡς ἀπόγονος τοῦ Δαυῖδ· τέθηλεν δὲ καὶ καθάπερ
βλαστὸς ἀνθρωπίνου θοροῦ χωρὶς | ἐξ ἀσπόρου δηλονότι 222va
γαστρὸς καὶ παρθενικῆς βλαστησάσης αὐτὸν ὡς ῥίζα
600 πτόρθον αὐτοφυῶς· ταυτὸ γὰρ τοῦτο καὶ Ἡσαΐας ὁ μέγας
περὶ αὐτοῦ προκατήγγειλεν, τότε μὲν λέγων Ἰδοὺ ἡ παρ-
θένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ
ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, τότε δὲ Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος
ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται,
605 ῥάβδον καὶ ἄνθος τὸν οὐκ ἐκ σπορᾶς καταβληθέντα καὶ
φυέντα Χριστὸν ὀνομάζων, ἀλλὰ ῥαδάμνου καὶ στελέχους

572/576 Ioh. 1, 12-13   577/579 cf. II. 515-517   581/582 cf. II. 516-517
590/592 Ps. 109, 2   594/595 cf. I. 518   596 cf. III 92   596/597 cf.
Symbolum Nicaenum, ed. DOSSETTI, p. 228   601/603 Is. 7, 14   603/605 Is.
II, 1

580 περιέστη *cod. a. corr.*   589 συνωδὰ] *servanimus cum cod., cf. praef. pp.*
XLV-XLVI   598 θόρου *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 29*

δίκτην ἀπὸ τῆς ρίζης τῆς ὑφεστηκυίας ἀπὸ σπόρου προηγουμένως καὶ καταρχάς, ἐς ὕστερον αὐτοφυῶς βεβλαστηκότα καὶ τεθηλότα καὶ πᾶσαν εὐωδιάσαντα καθάπερ ἄνθος
 610 τὴν γῆν.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἄσπορον αὐτοῦ προκατήγγειλεν γέννησιν, ἀκολούθως προαγορεύει καὶ τὸ αὐθαίρετον αὐτοῦ πάθος καὶ τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν καὶ φησὶν Ἄναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· | τίς ἐγερεῖ αὐτόν; 222vb

615 μονονουχὶ λέγων ὡς «Οἴκοθεν κινούμενος ἐκουσίως ἐλήλυθας οἷα δὴ παντοδύναμος βασιλεὺς ἐπὶ τὸν θάνατον τὸν ἀναιρετικὸν τοῦ θανάτου, καθάπερ τις ἐπὶ τὸ καθευδήσαι καὶ ταύτη τοι παρασχεῖν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως δύναμιν, καὶ οἴκοθεν ἐξαναστήσῃ τοῦ τάφου, παρὰ σεαυτῶ
 620 καὶ τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν ποιούμενος ἔγερσιν· οὔτε γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ταφὴν ἀθελήτως ὑποίσεις» φησὶν, «οὔτε δὲ τῆς παρ' ἐτέρου δεήσῃ βοηθείας πρὸς ἔγερσιν, ἀλλ' ἐκατέραν οἴκοθεν πείσῃ καὶ δράσεις κατὰ τὴν σεαυτοῦ φιλάνθρωπον βούλησιν καὶ τὴν ἄμαχον τῆς θείας φύσεως δύναμιν.»

625 Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ἐδήλου Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος φάσκων· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Τούτου χάριν φησὶν ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ Ἄναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; ἀντὶ τοῦ
 630 «Καθ' ἐκούσιον αἴρεσιν ἀνακλιθήσῃ τῷ τάφῳ, προσηκάμενος ἀσμένως ὡς ὕπνον τὸν θάνατον, καὶ καθάπερ ὁ 223^a λέων φοβερός ἐστὶν καὶ καθεύδων, οὕτως σου δείξεις φοβερωτάτην καὶ τὴν ταφὴν τῷ ἄδῃ καὶ τῷ θανάτῳ, πρὸς τὴν αἰχμαλωτίσασαν αὐτοὺς ἀνάστασιν ἐπειγόμενος καὶ
 635 παραδοκούμενος αὐθις, ἣν ἐνεργήσεις παρ' ἑαυτῷ τὲ καὶ οἴκοθεν κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ ἄφατον σθένος.» Ἀμέλει τοῖς Ἰουδαίοις ἔφασκεν αὐτὸς που διαρρήδην ὁ Κύριος· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.

640 Ὡρα δὴ λοιπὸν δεῖξαι διὰ τῶν ἐπομένων καὶ τῆς θείας ἐπιφανείας αὐτοῦ τὸν καιρὸν καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν εἴσοδόν τε καὶ κλήσιν. Ἐπάγει γὰρ ἀμέσως ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ καὶ φησὶν· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τοῦ μηροῦ αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδο-

613/614 cf. ll. 518-520   626/627 Ioh. 10, 18   628/629 cf. ll. 613-614
 632 cf. l. 629   638/639 Ioh. 2, 19   643/645 cf. ll. 520-522

630 ἀνακληθήσῃ *cod.*

645 κία ἐθνῶν. Προδηλότατον τοῦτο τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ
καὶ σωτήρος παρουσίας σημεῖον ἐστίν, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις
τὰ μάλιστα γινωσκόμενον, ὡς μηδ' ἀμύθητον ἔχειν ἀντίρρησιν ^{223^b}
τινὰ τὸ σύνολον τὴν ἀλήθειαν. Ἰσασι γὰρ ἐξ ἀνάγκης καὶ
καθομολογοῦσιν ὡς ἄχρι μὲν τῆς Ἡρώδου τοῦ πρώτου
650 βασιλέως τοῦ υἱοῦ Ἀντιπάτρου τοῦ Ἀσκαλωνίτου τῶν
Ἰουδαίων οἱ ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες ἀγχιστεῖς καὶ συμφυ-
λέται τῶν ἀρχομένων ἦσαν· οἱ γὰρ σφῶν ἀρχιερεῖς καὶ τὴν
τῆς βασιλείας διεῖπον ἀρχὴν ἐπ' ἀμφοτέροις σεμνυνόμενοι
τοῖς ὀνόμασι καὶ δικτατορικῶς τῶν ὁμοφύλων κατάρχοντες·
655 ἐπειδὴ δὲ τοῦ Ἀαρῶν ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Λευῖ πεφυκός
καὶ τὴν Ἐλισάβετ τὴν τοῦ Ἀμνηδαβ θυγατέρα πρὸς συμ-
βίωσιν ἀγαγόντος ἀλλήλοις ἔκπαλαι σαφῶς ἐπεμίγη τὰ
γένη, τὸ ἐκ Λευῖ φημι καὶ Ἰούδα, τούτου χάριν καὶ οἱ
ἀρχιερεῖς τῆς Ἰουδαϊκῆς κατὰ μητέρα φυλῆς ἐχρημάτιζον·
660 ὥστε τὸ *Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ*
τῶν μηρῶν αὐτοῦ, κὰν τε περὶ τοῦ καθόλου γένους τοῦ
Ἰσραὴλ φησὶν ὀνομασθέντος δηλονότι κακῆς | ἐπισημο- ^{223^{va}}
τέρας καὶ δυνατωτέρας φυλῆς, κὰν τε περὶ μόνης ἐκείνης
ἀφωρισμένως τῆς τοῦ Ἰούδα προσωπικῆς ὡς εἰπεῖν ἀγχι-
665 στείας, ἤδη σαφῶς πεπεράτῳται βεβασιλευκός αὐτῶν τοῦ
ἐθνικοῦ καὶ ἀλλοφύλου Ἡρώδου κατ' αὐτὸν ἤδη τὸν καιρὸν
τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν γεννήσεως,
ὃς καὶ ἀποκείμενος ἦν τοῖς Ἰουδαίοις κατὰ τὴν προφητεῖαν
τοῦ πατριάρχου καὶ προσδοκία δὲ τῶν ἐθνῶν, ἐξ οὗ δὴ
670 χρόνου πάντῃ διαλελοίπασιν ἄχρι τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας οἱ
κατὰ διαδοχὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ γένους ἡγεμόνες καὶ κα-
τάρχοντες. Ὁ γὰρ ἑτερογενῆς καὶ ἀλλόφυλος Ἡρώδης
βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ Ῥωμαίων ἀναρρηθεὶς οὐκέτι
κατὰ τοὺς Μωσαϊκοὺς νόμους καὶ τὸ σφῶν ἀνέκαθεν ἔθος
675 ἐκ διαδοχῆς τοῦ γένους ἀρχιερέα συμφυλέτην αὐτοῖς
προχειρισθῆναι συγκεχωρήκει τὸ σύνολον, ἀλλ' ὡς αὐτὸς
βασιλεὺς ἑτερόφυλος ἦν, οὕτως δὴ καὶ ἀρχιερέας ἀλλο- ^{223^{vb}}
φύλους καθίστησι, καθὼς Ἰώσηπος ἀνιστόρησεν ὁ Ἰου-
δαϊκὸς ξυγγραφεύς, ὃς καὶ φησὶν ὑπὸ Ἡρώδου τὴν ἀρχιε-

655/658 cf. Ex. 6, 23 et Num. 1, 7   660/661 cf. ll. 643-644   668/669 cf. ll. 644-645   672/683 cf. Eusebius Caesariensis, *Hist. Eccl.* I, VI, 9-10; Iosephus, *Antiqu. Iud.* XVIII, 92-93; XX, 247-251; vid. praef. pp. XXXVII-XXXVIII

649 Ἡρώδου] *servauimus cum cod.*, cf. praef. p. XLVI   656 Ἀμνηδαβ] *servauimus cum cod.*   666 Ἡρώδου] *servauimus cum cod.*, cf. praef. p. XLVI
672 Ἡρώδης] *servauimus cum cod.*, cf. praef. p. XLVI   675 ἀρχιερέ ^{a. corr.}   679 Ἡρώδου] *servauimus cum cod.*, cf. praef. p. XLVI

680 ρατικήν ἐσφραγίσθαι στολήν μηδαμῶς τοῖς ἀρχιερατεύειν
τηνικάδε λαχοῦσιν ἐπιτετραμμένην ὡς πρὶν· ὡσαύτως γεμῆν
καὶ τὸν μετ' ἐκεῖνον Ἀρχέλαον καὶ μετὰ τοῦτον δρᾶσαι
δηλοῖ τοὺς ἄλλους. Ἀφ' οὗ γὰρ ἐπιδημήσαι λέγεται Χριστὸς
ἐπὶ γῆς, ἐξέλιπον μὲν καὶ ἀφήρηται παντελῶς τῶν Ἰου-
685 δαίων οἱ ἄρχοντες μηκέτι βασιλέα συμφυλέτην ἢ ἀρχιερέα
ἢ προφήτην ἄχρι τοῦ νῦν ἐσχηκότων, πάντα δὲ τὰ ἔθνη
τὸν προσδοκώμενον αὐτοῖς προσηκάμενα Χριστὸν ταῖς τῆς
θεογνωσίας κατηυγάσθησαν αἰγλαῖς καὶ τὸν ἐπὶ πάντων
Θεὸν ὠμολογήκασιν καὶ προσκεκυνήκασιν τὴν διὰ Χριστοῦ
690 δρεψάμενα σωτηρίαν.

Τὸ δὲ Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολήν αὐτοῦ καὶ ἐν αἵματι
σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ
σωτήριον πάθος | σημαίνει, καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνα- 224^a
τον ἀνατλάντος ἐκουσίως ὑπὲρ τῆς πάντων ἀπολυτρώσεως,
695 καὶ τῷ ἰκρίῳ προσηλωθέντος καὶ ἄμφω τὰ χεῖρε καὶ τῷ
πόδε, καὶ λόγχῃ τὴν θεῖαν διανυγέντος πλευρὰν καὶ
τῷ λύθρῳ φοινηθέντος τῆς ἰδίας σαρκὸς καὶ ταύτη τὸ
ἀνθρώπινον διασώσαντος· ἢ μᾶλλον ὡς ἔμοιγε δοκεῖ τὴν
διὰ τῆς μυστικῆς φιάλης τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐνεργου-
700 μένην καὶ γινομένην τῶν ἁμαρτημάτων ἀπόσμηξιν προκα-
ταγγέλλει καὶ προεμφαίνει· στολή γὰρ καὶ περιβολὴ τοῦ
Θεοῦ λόγου καὶ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἢ φύσις
γέγονεν τῶν ἀνθρώπων στολισαμένῳ καὶ περιβαλομένῳ
πάντως αὐτὴν δι' ἄφατον ἔλεον, ἣν ἀποπλύνει τοῦ ρύπου
705 τῶν συμβαινόντων αὐτῇ πλημμελημάτων διὰ τοῦ θεοῦ καὶ
μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κίρναμένου μὲν ἐκ τοῦ τῆς στα-
φυλῆς αἵματος, πινομένου δὲ μετὰ πίστεως ὡς αἵματος
Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν.

Πλὴν | ἀλλὰ γὰρ παρίστησιν αἰνιγματωδῶς ὁ θεσπέσιος 224^b
710 Ἰακώβ καὶ τὴν γενησομένην τῷ πεπονθότι διὰ τοῦ πάθους
καὶ τῆς ζωαρχικῆς ἀναστάσεως εὐφροσύνην καὶ θυμηδίαν
καὶ τὸ τῆς πολιτείας αὐτοῦ λευκότατον καὶ φωτοειδέστατον
εἰρηκῶς· Χαροποι(οὶ) οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ λευ-
κοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. Σύμβολον μὲν γὰρ εὐφροσύνης
715 ὁ οἴνος, καὶ σημεῖον δὲ σαφές τὸ λευκοῦς ἔχειν ὀδόντας ἢ
γάλα τοῦ φωτοειδοῦς καὶ λαμπροῦ βίου καὶ μηδὲν ἀμαυ-

691/692 cf. ll. 523-525
713/716 cf. ll. 525-526

701 cf. ll. 691-692

706/707 cf. ll. 691-692

697 ταύτη] ταύτητοι *cod. a. corr.* 698 ἔμοιγε *cod. (forsan sine acc. cod. a. corr.)*
700 ἀπόσμηξιν *cod.* 711 θυμηδείαν *cod.* 713 χαροποι (*sic*) *cod.*

ρὸν καὶ ζοφῶδες ἔχοντας ἐξ ἁμαρτίας τὸ σύνολον, ἃ
 καὶ προσηκόντως καὶ καταλλήλως ἀνέθηκεν τῷ δι' ἡμᾶς
 καθ' ἡμᾶς γεγονότι κατὰ πάντα τῆς ἁμαρτίας χωρὶς, καὶ
 720 παθόντι δὲ φιλανθρώπως καὶ τὸ μέγα καὶ ὑπέρτατον ὄντως
 ἐγείραντι τρόπαιον κατὰ τοῦ ἄδου καὶ τοῦ θανάτου,
 καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ γενάρχου διασκεδάσαντι λύπην καὶ
 σκυθρωπότητα καὶ κατήφειαν, καὶ πᾶσαν χαρὰν | καὶ φαι- 224va
 δρότητα προξενήσαντι τοῖς ἐν οὐρανοῖς καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς·
 725 ἀμέλει τοι καὶ ταῖς τῷ ζωηφόρῳ τάφῳ διακαρτερούσαις
 γυναιξὶ μετὰ τὴν ἔγερσιν ὑπαντήσας αὐταῖς τὸ Χαίρετε
 πρώτην ἀφῆκεν φωνήν.

Ἄλλ' ἐπαναληπτέον τὸν Ἡσαΐαν καὶ τοῖς προειλημμένοις
ἐπισυναπτέον τὰ παραλελειμμένα καὶ τὴν ἐπὶ τῷ σαρκω-
θέντι μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ λόγῳ καὶ σωτῆρι Χριστῷ τῶν
Ἰουδαίων ἀπιστίαν ἐκδηλότερον αὐθις θετέον ὡς ὑπὸ τῆς
5 προφητικῆς προκατηγγελημένην προρρήσεως.

Καὶ γοῦν ὧδέ που φησὶν· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ
ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, ἴδον τὸν Κύριον καθήμενον
ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς
δόξης αὐτοῦ. Καὶ σεραφίμ εἰσπήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἐξ
10 πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνί, καὶ ταῖς μὲν δυοὶ
κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν, ταῖς δὲ δυοὶ κατε-
κάλυπτον τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυοῖν ἐπέταντο. Καὶ ἐκέκρα-
γον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον καὶ ἔλεγον· «Ἅγιος ἅγιος ^{224^{vb}}
ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης
15 αὐτοῦ.» Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς
ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐνεπλήσθη καπνοῦ. Καὶ εἶπον· «ὦ
τάλας ἐγὼ ὅτι κατανένυγμαί, ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρ-
τα χεῖλη ἔχων ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ
οἰκῶ, καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ ἴδον τοῖς ὀφθαλ-
20 μοῖς μου.» Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν
τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ
θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου καὶ εἶπεν· «Ἴδου
ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου καὶ ἀφέλη τὰς ἀνομίας σου
καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ.» Καὶ ἤκουσα τῆς
25 φωνῆς Κυρίου λέγοντος· «Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσε-
ται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον;» Καὶ εἶπον· «Ἴδου ἐγὼ εἰμι·
ἀπόστειλὸν με.» Καὶ εἶπεν· «Πορεύθητι καὶ εἶπον τῷ λαῷ
τούτῳ· Ἄκοῃ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε καὶ βλέποντες
βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ
30 τούτου, | καὶ τοῖς ὠσὶν βαρέως ἤκουσαν καὶ τοὺς ὀφθαλ- ^{225^a}
μοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ
τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι καὶ ἐπιστρέψω-
σι καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.»

Παρασημαντέον δὲ ὡς ὁ ἐπὶ τῷ ἐνικῶς ὁραθέντι καὶ
35 προσαγορευθέντι Κυρίῳ τῆς (ἅγιος) φωνῆς τριπλασιασμοῦ
τὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἓνα Κύριον καὶ μονάρχην Θεὸν

6/33 Is. 6, 1-10 35 cf. l. 7

7 ὄζίας *cod.*
es ὕδηται *in marg.*

23 ἀφέλει *cod.*
35 ἀγίας *cod.*

29 [ἴδητε] συνῆτε (*cf. l. 28*) *cod.*, *sed exp.*

είσηγεῖται σαφῶς. Καὶ γὰρ φησὶν· Ἄγιος ἅγιος ἅγιος
 Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.
 Παραπλησίως δὲ καὶ πάλαι τῷ πατριάρχῃ Ἀβραάμ πα-
 40 ρεΐληπται Θεὸς ὁραθεὶς κατὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρὴν· ὠφθαί-
 μὲν γὰρ αὐτῷ τὸν Θεὸν Μωϋσῆς ὁ μέγας διαρρήδην
 φησὶν, ἰδεῖν δὲ τὸν Ἀβραάμ ἀναβλέψαντα τοῖς ὀφθαλμοῖς
 τρεῖς ἄνδρας ἐφεστηκότας αὐτῷ καὶ συνηνηκότα θάπτον
 αὐτοῖς καὶ προσκεκυνηκότα εἰπεῖν ἐνικῶς· Κύριε εἰ ἄρα
 45 εὖρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς | τὸν παῖδά σου. 225^b

Εἶτα φησὶν· Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς
 ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ. Ἐμφαίνει δὲ διὰ
 τούτων ὡς ἡ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἀπρόσιτος
 φύσις καθάπερ ἐπὶ τῇ δοξολογίᾳ καὶ τῷ ὕμνῳ τῶν θείων
 50 σεραφίμ ἡδομένη κατὰ μικρὸν αὐτοῖς ἀνακαλύπτει τοῦ ἰδίου
 φωτὸς καὶ κάλλους τὰς αἴγλας, περιαιρομένου τοῦ διείρ-
 γοντος τὰς ὀπτικὰς δυνάμεις τῶν νοερῶν οὐσιῶν ἀύλου καὶ
 θεοῦ καταπετάσματος, εἰς τὸ καθάπερ τῇ ἐνδελεχείᾳ τῆς
 ἀσιγήτου δοξολογίας δρέπεσθαι καρπὸν αὐτοῦς τοῦτον, τὴν
 55 κατὰ τὸ μᾶλλον τῆς ἀπροσίτου θεότητος ἔλλαμψιν.

Σεσημάνθαι δὲ καὶ δεδηλωσθαι τῷ ὑποφῆτῃ σαφῶς
 ἐντεῦθεν ὑποληπτέον μετὰ τὸ κατιδεῖν αὐτὸν τὸν τρισάγιον
 καὶ τρισυπόστατον καὶ μοναδικὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἀκο-
 λούθως δηλαδὴ καὶ τὴν ἀγαθοπρεπή καὶ φιλόανθρωπον πρὸς
 60 ἀνθρώπους ἔνωσησιν καὶ συνάφειαν τῆς θεαρχικῆς καὶ |
 μακαρίας τριάδος, δηλονότι γενησομένην διὰ μιᾶς τῶν ἐν 225va
 αὐτῇ πεφυκίωσιν καὶ τῷ προφῆτῃ μνηθειςῶν ὑποστάσεων· ὁ
 γὰρ θεῖος ἄνθραξ ὃν ὁ σεραφίμ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῇ
 λαβίδι εἴληφεν καὶ τῷ στόματι τοῦ προφῆτου συνῆψεν,
 65 οὐδὲν ἕτερον ἢ τῆς θεαρχικῆς τριάδος ὁ εἰς καὶ μονογενῆς
 τοῦ Θεοῦ λόγος ὑπήρχεν, ὃς καθάπερ λαβίδι τῇ πανάγνῳ
 καὶ παναχράντῳ παρθένῳ ἐνοικήσας καὶ συναφθεὶς, καὶ
 ἐξ αὐτῆς καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἀνθρωπίνην ἐνδυσάμενος φύσιν
 διὰ τὸ τῆς ἰδίας οὐσίας ἄστεκτον καὶ ἀπρόσιτον, ταύτη τοι
 70 τοῖς ἀνθρώποις ὠμίλησεν προσφόρως, καὶ τὰς σφῶν ἀνομί-
 ας ἀφεῖλεν καὶ τὰς ἁμαρτίας ἐκάθηρεν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν τρισάγιον καὶ τρισυπόστατον Κύριον ἶδεν

37/38 cf. ll. 13-15   39/44 cf. Gen. 18, 1-3   44/45 Gen. 18, 3   46/47
 cf. ll. 15-16   63/64 cf. ll. 21-22   66 cf. l. 64   70/71 cf. ll. 23-24   72 cf.
 l. 7

44 Κύριε] *iteravit cod., sed postea primum del.*   50 ἡδομένη *cod.*   57
 καθιδεῖν *cod., cf. praef. p. XLVII*   62 πεφυκίωσιν *cod., cf. praef. p. XLVIII*

ὡς ἴδεν ὁ μέγας Ἡσαΐας, καὶ τὸν θεῖον καὶ νοητὸν
 ἄνθρακα, τουτέστιν τὴν ἀναφῆ καὶ ἀπρόσιτον τοῦ μονογε-
 75 νοῦς φύσιν τῆ ἀνθρωπίνῃ συναφθεῖσαν οὐσίᾳ | καὶ ταύτη 225vb
 τοι τοῖς ἀνθρώποις προσομιλήσασαν – τούτου χάριν αὐτὸν
 ἄψασθαι τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλέων φησὶν ὁ ἅγιος
 σεραφίμ –, αὐτί(κα) καὶ θᾶπτον ἐπύθετο τῆς φωνῆς Κυρίου
 λεγούσης ὁ μέγας Ἡσαΐας: *Τίνα ἀποστελῶ, καὶ τίς πο-*
 80 *ρεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Ἐπειδὴ δὲ μόνος ἐν*
ἀνθρώποις ἐπύθετο τῆς θείας φωνῆς, ἔγνω σαφῶς ὡς ἡ
γινομένη πρὸς αὐτὸν τοιάδε πεῦσις αὐτὸν ἐκεῖνον βούλεται
τὴν ἀποστολὴν αὐθαιρέτως ἐλέσθαι, δι' ὃ καὶ θᾶπτον ἀπο-
κρίνεται καὶ φησὶν Ἴδού ἐγὼ εἰμι· ἀπόστειλόν με, ἀντὶ τοῦ
 85 *«Μονώτατος ἐγὼ εἰμι τῆς θείας πεύσεως πεπυσμένος, ἐγὼ*
καὶ ἀπελεύσομαι τὰ δοκοῦντα τῆ θεία κρίσει καὶ ψήφῳ τῷ
λαῷ διαπορθμεύσων καὶ προφητεύσων.»

Εἶτα φησὶν· *Πορεύθητι καὶ εἶπέ τῷ λαῷ τούτῳ· «Ἀκοῆ*
ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ
 90 *μὴ ἴδητε.»* Τί ἀκούσετε καὶ τί βλέψετε; Δηλονότι | ἅπερ νῦν 226^a
 ὁ προφήτης ἀκήκοεν καὶ ἴδεν, ὅτι τρισάγιός ἐστιν καὶ
 τρισυπόστατος ὁ Θεός, καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας καὶ θεαρ-
 χικῆς τριάδος ἀνθρωπον γενόμενον δι' ἄφατον ἔλεος καὶ τοῖς
 ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον καὶ ὀρώμενον. Ἄλλ' οὔτε
 95 ἀκούοντες συνιέναι θελήσετε, οὔτε δὲ βλέποντες καθορᾶν.
 Τίνος ἔνεκεν; Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου,
 καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
 αὐτῶν ἐκάμμυσαν. Ταῦτα προδήλως περὶ τῶν ὑπαρχόντων
 Ἰουδαίων κατὰ τὸν καιρὸν τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως
 100 εἴρηται καὶ τῶν ἐκείνων ἀπογόνων, πόρρωθεν τοῦ Θεοῦ
 τῶν ὄλων προβλεπομένου τὴν τῶν ὀπτικῶν αὐτῶν καὶ τῶν
 ἀκουστικῶν αἰσθητηρίων τῆς ψυχῆς μύσιν καὶ κώφωσιν
 ἐθελοῦσιον· οὔτοι γὰρ καὶ κατὰ πρόσωπον βλέποντες τὸν
 θεανδρικώτατον Ἰησοῦν καὶ σωτῆρα Χριστὸν τὰ τοιαῦτα
 105 καὶ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα δρῶντα παράδοξα θαύματα | καὶ 226^b
 τεράστια δι' ὧν Θεὸς ἐνανθρωπήσας, ἀλλ' οὐχὶ ψιλὸς ἀνθρω-
 πος ἐδείκνυτο προφανῶς, καὶ καθάπερ μεμυκότες τοὺς
 σφῶν ὀφθαλμοὺς τοῦ κριτηρίου τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς
 ὀπτικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἐκουσίως σφᾶς αὐτοῦς

74 cf. I. 21   77 cf. II. 22-23   79/80 cf. II. 25-26   84 cf. II. 26-27
 88/90 cf. II. 27-29   93/94 cf. Bar. 3, 38   95 cf. I. 89   96/98 cf. II. 29-
 31   103 cf. I. 89

78 αὐτίκα καὶ] αὐτὴ καὶ (sic) cod.

110 ἀπεστέρησαν, μονονουχὶ καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσεπιθρώ-
 σκοντες καὶ δίκην ἀτιθάσων θηρῶν καταθοινήσασθαι τὸν
 αὐτουργὸν τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων σημείων ὑπὸ τῆς
 ἄγαν βασκανίας καὶ δυσμενείας κατεπειγόμενοι· καὶ μέντοι
 καὶ παρ' ἐτέρων ἀκούοντες τὰ μεγαλεῖα τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ
 115 δεσποτείας καὶ κυριότητος καὶ πεπυσμένοι σαφῶς ὡς τυ-
 φλοῖς τὸ βλέπειν χαρίζεται καὶ χωλοῖς τὸ περιπατεῖν, καὶ
 λεπρούς ἐξιᾶται καὶ νεκρούς ἐξανίστησιν, οὐκ ἠβουλήθησαν
 συνιέναι τοῦ ἀγαθύναι. Καὶ τούτου χάριν ἔφασκεν αὐτὸς ὁ
 πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος· *Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν*
 120 *κόσμον τοῦτον | ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι καὶ οἱ* ^{226^{va}}
βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Βλέποντες μὲν γὰρ ὑπάρχοντες
οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὸ τὴν γνῶσιν ἔχειν τῶν θείων γραφῶν
ἐκουσίως ἀπετυφλώθησαν, οἱ δὲ λαοὶ τῶν ἔθνῶν τυφλοὶ
πρότερον ὄντες ἀνέβλεψαν καὶ τὸ μέγα φῶς ἴδον, καθὼς
 125 *που φησὶν οὗτος αὐτὸς ὁ μέγας Ἡσαΐας Καὶ ἀκούσονται ἐν*
τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ
σκότει καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν βλέψονται,
καὶ πάλιν φησὶν· Καὶ ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ
ὦτα κωφῶν ἀκούσονται. Διὰ τοι τοῦτο διηγησάμενος τὸν
 130 *κατάλογον τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος γεγενη-*
μένων παραδόξων θαυμάτων, ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἐπὶ
τῷ τέλει τούτων ὠδέ που φησὶν· Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα
πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν,
ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ ὃν εἶπεν·
 135 *«Κύριε | τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίων* ^{226^{vb}}
Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;» Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύ-
ειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας· «Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς
ὀφθαλμοὺς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ
ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ καὶ ἐπιστρα-
 140 *φῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.»* Ἡ μήποτε καταλληλότερόν ἐστιν
 μᾶλλον ὑπειληφέναι τὸ μὲν βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ
 ἴδητε πρὸς τοὺς κατὰ τὸν καιρὸν ὑπάρχοντας Ἰουδαίους
 τῆς μετὰ ἀνθρώπων ἀναστροφῆς καὶ διαγωγῆς τοῦ Χριστοῦ

114 cf. I. 89   115/116 cf. Matth. 9, 27-30; 12, 22; 15, 30; 20, 30-34; 21, 24; Marc. 8, 22-26; 10, 46-52; Luc. 18, 35-43; Ioh. 9, 1-7; etc.   116 cf. Matth. 15, 30; 21, 14   117 cf. Matth. 8, 2-3; Marc. 1, 40-42; Luc. 5, 12-13; 17, 12-14 cf. Luc. 7, 12-15; Ioh. 11, 1-44   118 cf. Ps. 35, 4   119/121 Ioh. 9, 39
 124 cf. Matth. 4, 16; Is. 9, 2   125/127 Is. 29, 18   128/129 Is. 35, 5
 132/140 Ioh. 12, 37-40; cf. Is. 53, 1; 6, 10   141/147 cf. II. 88-90

110/111 προσεπιθρώσκοντες] *servauimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*
 ἠδύναντο *cod. a. corr.*

καὶ σωτήρος εἰρήσθαι, τὸ δὲ ἀκοῆ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ
 145 συνῆτε πρὸς τοὺς μετέπειτα γενησομένους καὶ μέχρι τῆς
 δεῦρο τῷ τῆς ἀπιστίας ζόφῳ κατεχομένους· οὕτως γὰρ
 μᾶλλον ἐκάτερα, τὸ βλέπειν φημί καὶ τὸ ἀκούειν, διαιρε-
 θέντα τοῖς ἐκατέροις καιροῖς προσφορωτέραν τὴν ἀπο-
 κλήρωσιν ἔξουσιν.

150 Οὐδὲν δὲ προσκορὲς οἰητέον καὶ διὰ τινων ἐφεξῆς
 ἄλλων τοῦ αὐτ(οῦ) | προφήτου προρρήσεων περὶ τῶν αὐτῶν ^{227^a}
 τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως προκαταγγελλουσῶν παρεμπεδῶσαι
 καὶ πιστώσασθαι μᾶλλον τὸ εἰρημένον.

Καὶ γὰρ που πάλιν φησὶν· Ἔτι μικρὸν ἔτι μικρὸν διὰ φαυ-
 155 λισμοῦ χειλέων διὰ γλώσσης ἐτέρας λαλήσουσι τῷ λαῷ τού-
 τῳ «Τοῦτο τὸ ἀνάπαυμα τῷ πεινῶντι καὶ τοῦτο τὸ σύντριμ-
 μα», καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκούειν. Καὶ ἔσται αὐτοῖς τὸ λόγιον
 Κυρίου τοῦ Θεοῦ θλίψις ἐπὶ θλίψιν, ἐλπίς ἐπ'ἐλπίδι, ἔτι
 μικρὸν ἔτι μικρὸν, ἕως πορευθῶσι καὶ <πέσωσιν εἰς τὰ
 160 ὀπίσω καὶ κινδυνεύσουσι καὶ> συντριβήσονται καὶ ἀλώ-
 σονται. Διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμ-
 μένοι καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὅτι εἶπατε
 «Ἐποιήσαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ἄδου καὶ μετὰ τοῦ θανάτου
 συνθήκας, καταιγὶς φερομένη ἐὰν παρέλθῃ οὐ μὴ ἔλθῃ ἡμῖν, ἐ-
 165 θήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησό-
 μεθα», διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος· «Ἴδου ἐγὼ ἐμβάλω |
 εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῆ ἐκλεκτὸν ἀκρογωνιαῖον ^{227^b}
 ἔντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ'αὐ-
 τῷ οὐ μὴ καταισχυνηθῆ. Καὶ θήσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα, ἣ δὲ
 170 ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς, καὶ οἱ πεποιθότες μάτην ψεύ-
 δει, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταιγὶς, μὴ καὶ ἀφελεῖ ὑμῶν
 τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ἄ-
 δην οὐ μὴ ἐμμεῖνη, καὶ καταιγὶς φερομένη ἐὰν ἐπέλθῃ, ἔ-
 σεσθε αὐτῇ εἰς καταπάτημα· ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς.»
 175 Ἄθρει δὴ οὖν πῶς καὶ τῷ λαῷ τούτῳ δεικτικῶς φησὶν
 ἐτέρους λαλήσαι τινὰς διὰ φαυλισμοῦ χειλέων διὰ γλώσσης
 ἐτέρας, ὅμως δὲ μὴ τηνικάδε καὶ παρευθῆς, ἀλλὰ μετέπειτα
 δηλονότι καὶ πρὸς τὸ μέλλον· τὸ γὰρ ἔτι μικρὸν ἔτι μικρὸν
 τοῦ κατὰ τὸν προφήτην καιροῦ μεταγενέστερον προδήλως

154/174 Is. 28, 10-19

176/177 cf. ll. 154-155

178 cf. l. 154

151 αὐτῶν *cod.* 154) ἔτι μικρὸν²] *om. cod. n. corr.* 159/160 πέσωσιν -
 καί²] *om. cod., cf. edd. LXX necnon ll. 207 et 319* 166 ἐμβάλω] *servavit cum*
cod., cf. praef. pp. XLI-XLII

- 180 ἐστίν· τὸ δὲ γε διὰ φαυλισμοῦ | χειλέων διὰ γλώσσης ^{227^a}
 ἑτέρας τὴν ἑτερότητα τῶν εὐαγγελικῶν ἐμφαίνει θεσπι-
 σμάτων καὶ διδαγμάτων, φαυλισμὸς καὶ γέλως καὶ ἐξου-
 δένωσις νομισθέντων ἀνοήτως τοῖς Ἰουδαίοις· τὸ δὲ λαλή-
 σουσιν εὐδηλον ὡς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους σημαίνει καὶ
 185 μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος, οἱ τὴν ἐξ ὕψους
 δύναμιν δεδεγμένοι καὶ θείας συνέσεως καὶ σοφίας ὑπὸ τῆς
 τοῦ παναγίου πνεύματος παρουσίας κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς
 Πεντηκοστῆς πληρωθέντες καὶ διαφόροις γλώσσαις τὰ τοῦ
 Θεοῦ μεγαλεῖα κηρύττοντες, γλεύκους εἶναι μεμεστωμένοι
 190 τοῖς ἐμβροντήτοις ὑπελαμβάνοντο, καὶ μέντοι καὶ μονονουχί
 καθὼς φησὶν ὁ προφήτης διαρρήδην βοῶντες Τοῦτο τὸ
 ἀνάπαυμα τῷ πεινῶντι καὶ τοῦτο τὸ σύντριμμα, τουτέστιν
 «Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάπαυσις
 τοῖς ταύτης ἐφιεμένοις, ἢ ἐν Χριστῷ πίστις καὶ ἢ δι' αὐτοῦ
 195 πρὸς τὸν Θεὸν | καὶ πατέρα προσαγωγή καὶ οἰκείωσις, καὶ ^{227^b}
 τὸ ἔμπαλιν αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος συντριβὴ καὶ ἀπώλεια, ἢ
 εἰς αὐτὸν ἀπιστία.» Καὶ γὰρ ἔφασκον· Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος
 ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ' ἡμῶν τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος
 εἰς κεφαλὴν γωνίας. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ
 200 σωτηρία· οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν
 ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς καὶ σημείοις δὲ καὶ
 τέρασι τὸ θεῖον κήρυγμα βεβαιοῦντες ἀντιπάλους καὶ δυσμε-
 νεῖς ἔσχον τοὺς Ἰουδαίους οὐκ ἀκούειν αὐτῶν θελήσαν-
 τας.
- 205 Ἐγένετο γὰρ αὐτοῖς τὸ λόγιον Κυρίου θλίψις ἐπὶ θλίψιν,
 ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι, ἔτι μικρὸν ἔτι μικρὸν, ἕως ἐπορεύθησαν
 καὶ πεπτῶκασιν εἰς τουπίσω καὶ τὸν αἰώνιον κίνδυνον καὶ
 τὴν συντριβὴν καὶ τὴν ἄλωσιν πεπόνθασιν κατὰ τὴν
 προφητείαν· τῷ γὰρ ἰκρίῳ τοῦ σταυροῦ τὸν Ἐμμανουὴλ
 210 προσηλώσαντες οἱ ἀγνώμονες καὶ θλίψιν ἐπὶ θλίψιν ἔκτοτε
 δεχόμενοι, καὶ παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς πικρῶς ἀλι-
 σκόμενοι καὶ θλιβόμενοι καὶ κατ' ἀλλήλων δὲ χωρήσαντες ^{228^a}
 ἐμφυλίοις πολέμοις καὶ στάσεσι καὶ παντοδαπῶς καὶ πολυ-
 τρόπως δεινοπαθοῦντες οὐ προσήκαντο τὸν εὐαγγελικὸν
 215 τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ λόγον, ἵνα ἐντεῦθεν δρέψωνται τὴν
 τῶν δυσχερῶν ἀπολύτρωσιν· ἀλλὰ τὴν τῶν θλιβόντων φο-
 ρὰν ἀλλεπαλλήλως αὐτοῖς ἐρχομένην ὀρῶντες ἤλπιζον
 μᾶλλον ἐπιμένοντες τῇ ἀπειθείᾳ καὶ ἀπιστίᾳ λελογχένοι τῆς

180/184 cf. II. 154-155   185/190 cf. Act. 2, 1-13   185/186 cf. Luc. 24,
 49   191/192 cf. II. 156-157   197/201 Act. 4, 11-12   201/202 cf. Act. 3, 1-
 9; 5, 12 et 15-16   205/209 cf. II. 157-161   210 cf. I. 205

σωτηρίας, ἄχρις οὐ τὴν τελευταίαν ἄλωσιν καὶ τὴν ἀπέραν-
220 τον ἐδέξαντο συντριβήν.

Διὸ δὴ ματαίαν αὐτῶν τὴν ἐλπίδα προβλεπόμενος καὶ
διελέγχων ὁ θεῖος προφήτης εἰσφέρει συνήθως αὐτοῖς τὸ
τῆς παραινέσεως ἀλεξίκακον καὶ φησίν· Διὰ τοῦτο ἀκού-
σατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι καὶ ἄρχοντες τοῦ
225 λαοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὅτι εἶπατε· «Ἐποιήσαμεν δια-
θήκην μετὰ τοῦ ἄδου καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας,
καταιγὶς φερομένη ἐὰν παρέλθῃ οὐ μὴ ἔλθῃ ἡμῖν, ἐθήκαμεν 228^b
ψεῦδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα»·
ἀποχρώντως γὰρ ἐντεῦθεν τὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν καὶ τὸ
230 τῆς παρακοῆς ἐπικίνδυνον καὶ θανατηφόρον καὶ τῆς ἐλπί-
δος τὸ μάταιον καὶ ψευδὲς καὶ ἀλλόκοτον καθυπέγραψεν
καὶ δεδήλωκεν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ διὰ τὴν σφῶν ἀπιστίαν οὐ
μόνον ἐτέροις συνηνητέναι δεινοῖς οὐ προσεδόκων τὸ
σύνολον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἤδη φθασάντων εὐρηκέσαι τὴν
235 ἀπαλλαγὴν ἠλπίζον μᾶλλον, συμβέβηκεν δ' αὐτοῖς τουναν-
τίον ὡς ἔφαμεν.

Ὅτι δὲ διὰ τὴν εἰς τὸν σωτῆρα Χριστὸν ἀπιστίαν ταῦτα
πεπονθέσαι τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ φησὶν Ἰουδαίους, διὰ
τῶν ἐπομένων ἀναντιρρήτως ἐσήμανεν. Ἐπήγαγεν γὰρ καὶ
240 φησίν· Διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος· «Ἴδου ἐγὼ ἐμβαλῶ
εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ ἑκλεκτὸν ἀκρογωνιαῖον
ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ
μὴ κατασχυνοθῆ.» |

Σιών μὲν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν νῦν προσηγόρευσε καθὼς 228va
245 καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ ὡδέ που φάσκων Οἱ πεποιθότες ἐπὶ
Κύριον ὡς ὄρος Σιών· οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ
κατοικῶν Ἱερουσαλήμ, Σιών μὲν ὄρος τὴν Ἐκκλησίαν διὰ
τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς καὶ μετέωρον τῶν δογμάτων, Ἱερουσαλήμ
δὲ τὴν οὐράνιον καὶ ἀχειρότευκτον ὀνομάσας μητρόπολιν,
250 ἐφ' ἣν οἱ τὸ πολίτευμα ἔχοντες καὶ καθάπερ ἐκεῖσε κατοι-
κοῦντες οὕτως βιοῦντες παροίκως ἐπὶ τῆς γῆς οὐ σα-
λευθήσονται πώποτε τοὺς νοητοὺς τῆς ψυχῆς πόδας πρὸς
τὴν κακίαν ἐκκλίνοντας καὶ διολισθαίνοντας. Οὐκοῦν ἄρα
καὶ νῦν ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας θεμέλιον Σιών τὰς ἀρχὰς τῶν

223/228 cf. ll. 161-166

236 cf. ll. 219-220

240/243 cf. ll. 166-169

244 cf. l. 241

245/248 Ps. 124, 1

250 cf. Phil. 3, 20

250/252 cf. l.

246 254/257 cf. ll. 241-242

240 ἐμβαλῶ] *servavit cum cod., cf. praef. pp. XLI-XLII* 253 ἄρα] ἄρ
cod. a. corr.

255 δογμάτων καὶ οἶον ὑποβάθρας τὲ καὶ κρηπίδας τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς οἰκοδομῆς προδήλως ὠνόμασεν, λίθον δὲ πολυ-
 τελῆ καὶ ἐκλεκτὸν καὶ ἀκρογωνιαῖον καὶ ἔντιμον τὸν ἐναν-
 θρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ σωτήρα | Χριστὸν καθὼς ^{228^{vb}}
 φησὶν καὶ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος· Θεμέλιον γὰρ ἄλλον
 260 οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς
 Χριστός· περὶ οὗ καὶ Δαυὶδ φησὶν λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν
 οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, του-
 τέστιν ἀρχηγός τε καὶ παντοκράτωρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 οἰκοδομῆς καὶ οἰκίας, καθάπερ ὁ γωνιαῖος καὶ κεφαλαιὸς
 265 λίθος περικρατῶν αὐτὴν καὶ φυλάττων· οὕτω δὲ τὸν σω-
 τῆρα Χριστὸν καὶ Δανιὴλ ὁ προφῆτης ὠνόμασεν, τμηθήσε-
 σθαι λίθον ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν καὶ πατάξαι τὴν εἰκόνα
 ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὄστρακίνους φήσας τῷ
 Ναβουχοδονόσωρ. λίθον τὸν νῦν ἐκλεκτὸν καὶ ἀκρογω-
 270 νιαῖον καὶ ἔντιμον εἰς τὰ θεμέλια Σιών ἐμβαλεῖν ὁ τῶν
 ὄλων ἐπαγγέλλεται Κύριος διὰ τῆς Ἡσαΐου φωνῆς, τὴν
 κεφαλὴν καὶ κρηπίδα τῆς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας ἐντεῦθεν
 αἰνιττόμενος καὶ σημαίνων, τουτέστιν τὸν σωτήρα Χριστὸν,
 περὶ οὗ καὶ Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος φησὶν Ἐποικοδομη- ^{229^a}
 275 θέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν,
 ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα
 οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὖξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυ-
 ρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ
 Θεοῦ ἐν πνεύματι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων
 280 φησὶν· Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ
 πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα
 συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς
 τῆς ἐπιχορηγίας κατ'ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου
 285 ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

Δείκνυσι δὲ τὴν ἐν αὐτῷ καὶ δι'αὐτοῦ σωτηρίαν εἰρηκῶς
 ὁ προφῆτης Καὶ ὁ πιστεύων ἐπ'αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνηθῆ,
 δι'οὗ καὶ μᾶλλον ἐκφαντικώτερον ἔδρασεν τὸν προφη-
 τευόμενον λίθον τίς καὶ ὁποῖός ἐστιν, καὶ προδηλοτέραν
 290 τὴν νῦν παρειλημμένην Σιών, οὐκ αἰσθητὰς τὰς τοιάσδε

259/261 I Cor. 3, 11   261/262 Ps. 117, 22   266/268 cf. Dan. 2, 34

269/270 cf. II. 240-242   274/279 Eph. 2, 20-22   280/285 Eph. 4, 15-
 16   287 cf. II. 242-243   289/290 cf. I. 241

255 κρηπίδας] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX*   272 κρηπίδα] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX*
 282 ἀφῆς] *spir. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLVI*

προσηγορίας νοεῖν εἰσηγούμενος, ἀλλὰ νοητὰς καὶ πνευμα- 229^b
 τικὰς τροπικῶς ὡς εἰρήκαμεν· οὐκοῦν λίθον πολυτελῆ καὶ
 ἐκλεκτὸν καὶ ἀκρογωνιαῖον καὶ ἔντιμον προξενούντα καὶ
 νέμοντα τοῖς ἐπ' αὐτῷ πιστεύουσι τὴν ἀκαταίσχυτον σω-
 295 τηρίαν τὸν σωτῆρα Χριστὸν ἀναντιρρήτως ὁ προφητικὸς
 προκατήγγειλεν λόγος, λίθον μὲν ὀνομαζόμενον διὰ τὸ τῆς
 θείας αὐτοῦ φύσεως στερρόν καὶ πάσης μαλθακότητος
 κρεῖττον, πολυτελῆ δὲ διὰ τὸ πλούσιον καὶ παντοδαπῆς τῶν
 ἐναποκειμένων ἐν αὐτῷ θείων δωρεῶν καὶ χαρίτων, ἐκλε-
 300 κτὸν δ' αὐτῷ καὶ ἀκρογωνιαῖον καὶ ἔντιμον διὰ τὴν ἀφω-
 ρισμένως ἐπ' αὐτῷ καὶ μόνῳ θεωρουμένην πολιτείαν ἐξηρη-
 μένην καὶ μέντοι καὶ διὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ καὶ παντοκρα-
 τορικὴν δεσποτείαν καὶ δόξαν, μεταφορικῶς τῶν τοιοῦτων
 ὀνομάτων τῷ προφῆτῃ παρειλημμένων.
 305 Εἰ δὲ μὴ καταίσχυνθήσασθαι τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεπιστευκότας
 προαγορεύεται, πρόδηλον ὡς καταίσχυνθήσασθαι τοὺς μὴ 229va
 πεπιστευκότας ἐπ' αὐτῷ προσυπακούειν ἀνάγκη, καὶ τούτου
 χάριν ἐπήγαγεν· Καὶ θήσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα, ἣ δὲ ἐλεημο-
 σύνη μου εἰς σταθμούς, καὶ οἱ πεποιθότες μάτην ψεύδει,
 310 ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταίγεις, μὴ καὶ ἀφελεῖ ὑμῶν τὴν
 διαθήκην τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ἄδην
 οὐ μὴ ἐμμεῖνη, καὶ καταίγεις φερομένη ἐὰν ἐπέλθῃ, ἔσεσθε
 αὐτῇ εἰς καταπάτημα· ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς. Διὰ γὰρ
 τούτων καὶ τὴν ἐλπιζομένην τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν
 315 ἀνταπόδοσιν τῶν βεβιωμένων διὰ τῆς εἰς ἐλπίδα κρίσεως
 ἀρκούντως ἐνέφηθεν, καὶ τὸν κεκριμένον αὐτοῦ καὶ δίκαιον
 ἔλεον διὰ τοῦ φάναι ἡ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς· ἔτι
 γεμὴν καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων ἐπ' αὐτῷ καὶ διὰ τοῦτο
 κινδυνευσάντων καὶ πεπτωκότων καὶ συντριβέντων καὶ
 320 προσδοκῶντων οὐ εὐρηκέναι | τὴν τῶν δεινῶν ἀπολύ- 229vb
 τρωσιν ἐξήλεγξεν τὴν πεποίθησιν, ἀφελεῖν αὐτῶν τὴν μετὰ
 τοῦ θανάτου διαθήκην καὶ τὴν πρὸς τὸν ἄδην ἐλπίδα τὸν
 προφητευόμενον λίθον, καὶ καταλειφθήσασθαι καὶ καταπατη-
 θήσασθαι παρὰ παντοίας καταίγιδος ἰούσης ἡγουν συστρο-
 325 φῆς δυσχερῶν καὶ κινδύνων διατεινόμενος.

Ταύτην γοῦν τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν ἐν-

292/294 cf. ll. 241-242   296/300 cf. ll. 241-242   305 cf. ll. 242-243
 308/313 cf. ll. 169-174   314 cf. l. 305   315/317 cf. ll. 308-309   319
 cf. ll. 159-160   321/322 cf. ll. 310-311   323 cf. l. 241   324 cf. l. 312

320 οὐ] οὐ *cod. ut vid., an legendum* τοῦ? *an* ποῦ? *an delendum*?

τεῦθεν ἐψομένην αὐτοῖς πανωλεθρίαν καθυπογράψας ὁ προ-
 φητικὸς λόγος καὶ βραχὺ τι διαλαλήσας ἐν μέσῳ, θάπτον
 ἐπήγαγεν σύμφωνα τοῖς ἡγουμένοις καὶ σύστοιχα, δι' ὧν
 330 καὶ μᾶλλον καὶ τὴν σφῶν ἀπιστίαν καὶ μετάθεσιν καὶ
 ἀπόπτωσιν, καὶ ἀντεισαγωγὴν καὶ εἴσοδον τῶν ἐθνῶν
 διαδείκνυσιν.

Φησὶν γάρ που· Καὶ ἔσται ὑμῖν πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα
 ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου, ὃ ἐὰν δῶσιν
 335 αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα λέγοντες «Ἀνάγνωθι
 ταῦτα», καὶ ἔρεῖ «Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφράγισται |
 γάρ.» Καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς χεῖρας ἀνθρώπου ^{230^a}
 μὴ ἐπισταμένου γράμματα, καὶ ἔρεῖ αὐτῷ «Ἀνάγνωθι
 τοῦτο», καὶ ἔρεῖ «Οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα.» Καὶ εἶπεν
 340 Κύριος· «Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν καὶ
 τοῖς χεῖλεσι τιμῶσί με, ἢ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει
 ἀπ' ἐμοῦ, μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀν-
 θρώπων καὶ διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ
 μεταθεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον καὶ μεταθήσω αὐτοὺς καὶ
 345 ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν αὐτῶν καὶ τὴν σύνεσιν τῶν
 συνετῶν κρύψω. Οὐαὶ οἱ βαθέως βουλήν ποιοῦντες καὶ οὐ
 διὰ Κυρίου· οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιοῦντες καὶ ἔσται
 ἐν σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐροῦσι· "Τίς ἡμᾶς ἐώρακεν
 καὶ τίς ἡμᾶς γνώσεται ἢ ἃ ἡμεῖς ποιοῦμεν;" Οὐχ' ὡς ὁ
 350 πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε; Μὴ ἔρεῖ τὸ πλάσμα τῷ
 πλάσαντι "Οὐ σύ με ἔπλασας"; ἢ τὸ ποίημα τῷ ποιήσαντι
 "Οὐ συνετῶς με ἐποίησας"; Οὐκέτι μικρὸν καὶ μετα|τε- ^{230^b}
 θήσεται ὁ Λίβανος εἰς τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ὄρος τὸ
 Χερμέλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται. Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ
 355 ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει
 καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν βλέψονται· καὶ
 ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κύριον ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ
 ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης.
 Ἐξέλιπεν ἄνομος, καὶ ἀπώλετο ὑπερήφανος, καὶ ἐξωλο-
 360 θρεύθησαν οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ καὶ οἱ ποιοῦντες ἁμαρ-
 τεῖν ἀνθρώπους ἐν λόγῳ· πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν
 πύλαις πρόσκομμα θήσουσιν καὶ ἐπλαγίασαν ἐν ἀδίκοις
 δίκαιον.»

333/363 Is. 29, 11-21

345 αὐτὸν *cod.* ^{a. corr.} 353 et 354 χέρμελ' *cod.*, cf. *praef.* p. XLVIII, n. 29
 354 *post* λογισθήσεται *signum interrogationis in cod.*, cf. *autem* ll. 492 et 518
ubi signum deest

Ἄπαραδέκτους τοίνυν πάντη τὲ καὶ πάντως τοῖς Ἰου-
 365 δαίοις ἔσεσθαι τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ σω-
 τῆρος προρρήσεις ὁ προφήτης προκαταγγέλλει βιβλίῳ ταύ-
 τας ἀφομοιῶν ἐσφραγισμένῳ, καὶ ταύτη τοι τοὺς ἐντυχεῖν
 αὐτῷ μέλλοντας ἐκδειματοῦντι καὶ ἀπείργοντι τῆς ἐπιχει-
 370 ταῦτα ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου, ὃ ἐὰν
 δώσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ καὶ τὰ ἐξῆς, τὴν ἑκατέρων λέγω δὴ
 καὶ τῶν ἀσόφων καὶ τῶν σοφῶν παρὰ Ἰουδαίους, ἐπὶ τὸ
 κατὰ Χριστὸν μυστήριον παραίτησιν καὶ ἀπαγόρευσιν αἰνίτ-
 375 τηται προφανῶς, οὕτως αὐτῷ δια[α]πιστεῖν ἐλομένων, ὡς
 μηδὲ τὸ σύνολον ἐξερευνᾶν καὶ παρεξετάζειν ἐθέλειν τὰς
 περὶ αὐτοῦ προφητικὰς προαγορεύσεις τὲ καὶ δηλώσεις,
 δίκην τινῶν ἐσφραγισμένην βίβλον βασιλικῶ χαρακτήρι καὶ
 τύπῳ καὶ σημείοις καὶ γράμμασι παραιτουμένων διανοῖξαι
 καὶ ἀναπτύξαι διὰ φόβον ἢ ἀπειρίαν. Ὁ μὲν γάρ φησιν
 380 Ἐσφράγισται γάρ, ὃ δ' αὖ Οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα· ἄλλος
 γάρ ἄλλως καὶ ἕτερος ἑτέρως τὴν διάγνωσιν τῆς θείας
 ἐνανθρωπήσεως ἀναινόμενοί τε καὶ δραπετεύοντες Ἰουδαῖοι
 συλλήβδην καὶ συμφώνως τῇ ἀπιστίᾳ μέχρι τοῦ νῦν ἐπι-
 μένουσι, καὶ σκή|ψεσι διαφόροις καὶ προφά(σε)σιν ἔτε- 230va
 385 ροίαις ἕκαστος αὐτῶν κεχρημένος συνιδεῖν τὸ συμφέρον οὐ
 προαιροῦνται.

Ἄλλὰ γὰρ παρασημαντέον ὀφειλομένως ὡς τὸ παραληφθέν
 τῷ προφήτῃ βιβλίον ἐσφραγισμένον εἰς λόγον εἰκόνοσ
 ἀρχετύπου, πρὸς ὃ τοὺς ἰδίους ἀφωμοίωσε λόγους, ἢ
 390 πάναγνός ἐστιν καὶ παναγία παρθένοσ, ἢ τῇ ἐπισκιάσει καὶ
 ἐπελεύσει τοῦ παρακλήτου, μᾶλλον δ' εἰπεῖν τῇ συλλήψει
 καὶ γεννήσει τοῦ θεαρχικοῦ λόγου τοῦ γραφέντοσ ἐν αὐτῇ
 γραφίδι ἀνθρωπίνῃ τῷ τοῦ Θεοῦ δακτύλῳ τουτέστιν τῷ
 παναγίῳ πνεύματι, σφραγισθεῖσα βιβλίου βασιλικοῦ δίκην
 395 ἀπορρήτουσ ἔχοντοσ λόγους, οὐκ ἀνεγνώσθη τουτέστιν
 οὐκ ἐγνώσθη παρὰ τινοσ ἄλλου τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων τῶν
 τε μηδαμῶσ γράμματα γινωσκόντων ἢ γινωσκόντων· εὐφή-
 μωσ δὲ τὸ ἐπίστασθαι καὶ μὴ ἐπίστασθαι γράμματα τέ-
 θηκεν ὁ προφήτης ἀντὶ τῆσ πρὸσ τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενοσ |

366/367 cf. l. 334   369/371 cf. ll. 333-335   377 cf. l. 334   380 cf. ll.
 336-337   cf. l. 339   387/388 cf. l. 334   392/393 cf. Is. 8, x (cf. III 555-
 556)   394 cf. l. 334   398 cf. ll. 335 et 338

371 αὐτῷ *cod.*, *sed cf. l. 335*
 <παντὸς> ἀπιστεῖν *legendum est*

374 διαπιστεῖν] διὰ ἀπιστεῖν *cod.*, *forsan* διὰ
 384 πρόφασιν *cod.*

400 διαγνώσεως ἢ ἀγνωσίας. Ὁ δὴ καὶ πεπληρωμένον ἐπὶ τῇ ^{231^a}
 παναχράντῳ παρθένῳ προδήλως ἴσμεν *δοθείση* πρώην ἀν-
 θρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα, ἤγουν ἐσχηκότι γυναῖκα
 δηλονότι τῷ Ἰωσήφ, μηδαμῶς δὲ τὴν ἀειπάρθενον ἐγνω-
 405 ναι, ἐσφράγισται γάρ, καθὼς δηλοῖ καὶ τὸ τῆς σωτηρίας
 ἡμῶν εὐαγγέλιον οὕτως φάσκον· *Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐ-*
τήν, ἕως οὗ ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Εἰ δὲ
 πρὸ τοῦ *τεκεῖν* ἦτοι πρὸ τῆς σφραγίδος οὐκ ἔγνω, πολλῶ
 μᾶλλον μετὰ τὸν τόκον ἦτοι μετὰ τὸ σφραγισθῆναι, τῆς
 410 τοιαύτης ἄπειρος ἐγένετο γνώσεως· ἐκεῖνο μὲν γάρ ὁ
 εὐαγγελιστῆς ἐμαρτύρησεν, τοῦτο δὲ πάλιν ὁ Ἡσαΐας προ-
 εἶπεν. *Δοθήσεται* γεμῆν αὖθις καὶ ἀνθρώπῳ μὴ ἐπισταμένῳ
 γράμματα, τουτέστιν οὐκ ἐγνωκότι γυναῖκα τὸ σύνολον, τῷ
 θεολόγῳ δηλαδὴ καὶ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ ὃς παρθένος καὶ ^{231^b}
 415 πάντῃ τὲ καὶ πάντως ἀδαῆς ὢν τῆς πρὸς τὸ θῆλυ συνου-
 σίας καὶ συναφείας, οὐκ ἀνέγνω τὸ δοθέν αὐτῷ βιβλίον
 ἐσφραγισμένον, φάσκων δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὅτι
Οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα, τουτέστιν «Οὐκ ἔγνω γυναῖκα
 τὸ σύνολον».

420 Οὕτως γὰρ καὶ τὸ παραληφθὲν τοῖς προφητικοῖς λόγοις
ἐσφραγισμένον βιβλίον καὶ μηδέποτε παρά τινος τὸ πα-
 ράπαν ἀναγνωσθὲν ἐναργεστάτην καὶ προσφορωτάτην ἔξει
 τὴν διασάφησιν, ἐπειδὴ μάλιστα καὶ κατὰ τὸ παρὸν χωρίον
 περὶ τῆς θείας διαγορεύει τοῦ Θεοῦ λόγου συγκαταβάσεως,
 425 *λίθον αὐτὸν ἐκλεκτὸν καὶ ἀκρογωνιαῖον καὶ ἔντιμον ὀνο-*
μάζων, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς Σιών ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας
ἐμβληθήσεται σαφῶς προαγορεύων, ἅμα δὲ καὶ ἡ τῶν
 Ἰουδαίων πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καὶ
 μέντοι καὶ τὴν ἀγίαν | παρθένον καὶ θεοτόκον ἀνάνευσις ^{231^α}
 430 καὶ παραίτησις εὐρεθήσεται μᾶλλον περατωθεῖσα προδηλο-
 τέρως καὶ σαφεστέρως κατὰ τὰς τοῦ προφήτου προρρήσεις.
 Ἐπειδὴ δὲ κατὰ πάντα τρόπον εἰς λόγους πονηρίας
ἐκκλίνοντας καὶ προφασιζομένους προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις
 καὶ παραιτούμενους αὐτοὺς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον ὁ
 435 θεῖος προφήτης αἰνιγματῶδως προκατήγγειλεν, τούτου χά-
 ριν ἀμέσως ἐπήγαγεν *Καὶ εἶπεν Κύριος· «Ἐγγίζει μοι ὁ*
λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν
τιμῶσι, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ, μάτην

401/402 cf. ll. 334-335   404/405 cf. ll. 336-337   406/408 Matth. i, 25
 409 cf. l. 405   412/413 cf. ll. 337-338   416/418 cf. ll. 334, 337 et 339
 420/422 cf. ll. 334-339   425/427 cf. ll. 166-167   432/433 cf. Ps. 140, 4
 436/440 cf. ll. 339-343

δὲ σέβονται με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ δι-
 440 δασκαλίας», τὴν ἐπιπόλαιον αὐτῶν καὶ λόγοις φιλοῖς καὶ
 μόνον περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ζήτησιν καὶ τιμὴν καὶ τὸ
 σέβας, τὴν δὲ κατὰ διάθεσιν τῆς σφῶν καρδίας ἄλλο-
 τρίωσιν ἀπὸ Θεοῦ καὶ παντελεῆ διάστασιν | ἐντεῦθεν ὑποση- ^{231^{vb}}
 445 τῆς θείας σαρκώσεως οὐ θεόθεν ὁ Ἰουδαῖος μεμάθηκεν
 πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλὰ τὰς τῶν ἐμβροντήτων καὶ πα-
 ραπλήγων καὶ κυριοκτόνων προγόνων ψευδοεπειάς καὶ μα-
 ταίας καὶ δυσσεβεῖς εἰσηγήσεις κατὰ Χριστοῦ τοῦ δι' ἡμᾶς
 ἐκουσίως παθόντος, ὡσπερ οἶνον καὶ σίκερα πιῶν εἰς
 450 μέθην πόρρω μὲν ἀπεσχοίνισται τοῦ Κυρίου, τῶν θείων
 προφητῶν παραλογιζόμενος τὰς προρρήσεις, διδάσκει δὲ
 καὶ κρατύνει πάση δυνάμει τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἀπλῶς παρα-
 δοθείσας διδασκαλίας.

Δι' ἣν αἰτίαν φησίν· Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μετα-
 455 θεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον καὶ μεταθήσω αὐτοὺς καὶ ἀπολώ-
 τῃν σοφίαν τῶν σοφῶν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συ-
 νετῶν κρύψω. Πεπεράτῳται δὲ σαφῶς ἡ προφητεία, καὶ τὴν
 αἰσθητῶς θεωρουμένην ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Ἰου-
 460 δαίας μετανάστασιν καὶ ἀποικίαν, καὶ τὴν νοητῶς κατειλημ- ^{232^a}
 μένην ἀπὸ Θεοῦ καὶ τῶν θείων μετάθεσιν καὶ ἀπόπτωσιν
 πεπονθότων ἤδη τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν σοφίαν τῶν σφῶν
 σοφῶν καὶ τῶν συνετῶν τὴν σύνεσιν ἀπολωλ(ε)κότων καὶ
 μήτε προφήτην ἔχόντων εἰσηγούμενον τὰ πρακτέα καὶ οὐ
 πρακτέα, μήτε σοφοῦ τινὸς ἢ συνετοῦ παρ' αὐτοῖς εὕρισκο-
 465 μένου τὸ σύνολον εἰς τὸ διακρίναι καὶ διαστεῖλαι καὶ
 καθυποδειῖξαι τὸ τῆς προφητευθείσης καὶ συμβεβηκυίας τού-
 τοις μεταθέσεως αἴτιον καὶ πείσαι τούτους διαδραῖναι τὴν
 ἐξ ἀπιστίας θείαν καὶ δικαίαν ὀργήν.

Ἄλλὰ καίτοι γε προδήλως οὕτως καὶ καταφανῶς τῆς
 470 προφητικῆς προρρήσεως ἐκβεβηκὸς καθορῶντες τὸ πέρας,
 οὐ μόνον οὐ συνιοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης καὶ πρὸς
 μετάμελον ἔρχονται τῆς προγονικῆς κατεγνωκότες ἀπάτης,
 ἀλλὰ καὶ κρύβδην ἔτι βουλάς τινὰς πεποίηται καὶ μελέτας ^{232^b}
 475 τοῦτο εἰδῶς ὁ προφήτης ἐπήγαγεν καὶ φησίν· Οὐαὶ οἱ

449 cf. Lev. 10, 9; Is. 28, 7; Luc. 1, 15
 461/462 cf. ll. 455-457   473 cf. ll. 476-477

454/457 cf. ll. 343-346
 475/479 cf. ll. 346-349

440 ἐπιπόλεον *cod.*   462 ἀπολωλοκότων *cod.*   465 διακρίναι] *acc. cod.*
servanivimus, cf. praef. p. L

βαθέως βουλήν ποιούντες καὶ οὐ διὰ Κυρίου· οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιούντες καὶ ἔσται ἐν σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἐροῦσι· «Τίς ἡμᾶς ἐώρακεν καὶ τίς ἡμᾶς γνώσεται ἢ ἃ ἡμεῖς ποιούμεν;»

- 480 Ἄλλ' οὗτοι μὲν οὕτως δυσμενῶς καὶ πολεμίως κατὰ τῆς Χριστοῦ δόξης καὶ πάλαι καὶ νῦν ἔσχον, μυρίας ὄσας ἐπινοίας καὶ μηχανὰς ἐξευρεῖν πειραθέντες εἰς τὸ καταλύσαι καὶ διαφθεῖραι τὴν ἀν' ἅπασαν τὴν ὑπουρανὸν ἐξαφθεῖσαν τοῦ σταυρωθέντος τιμὴν καὶ προσκύνησιν· ἀλλ' ὁ
- 485 προφητικὸς λόγος εἰκαιοτάτην καὶ πάντη τὲ καὶ πάντως ματαίαν ἐξελέγχει τὴν τοιαύτην αὐτῶν βουλήν τὲ καὶ λύτταν ἀμέσως εἰπών· Οὐχ' ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι «Οὐ σύ με ἔπλασας»; ἢ τὸ ποίημα τῷ ποιήσαντι «Οὐ συνετώς με
- 490 ἐποίησας»; Οὐκέτι μικρὸν καὶ μετατεθήσεται ὁ Λίβανος εἰς τὸ | ὄρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ εἰς δρυμὸν ^{232^{va}} λογισθήσεται. Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν βλέψονται· καὶ ἀγαλλιᾶσονται (πτωχοὶ) διὰ
- 495 Κύριον ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης.

- Ἐμφαίνει μὲν γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὴν κατὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος Ἰουδαϊκὴν ἐπιχείρησιν ἄπρακτον ἔσεσθαι καὶ ματαίαν· ἐξελέγχει δὲ καὶ τὴν σφῶν
- 500 εὐήθειαν, δι' ἧς ἀντικαθίστασθαι τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως οἱ Ἰουδαῖοι προήχθησαν φάσκοντες μὴ δεῖν σαρκωθῆναι Θεόν, μονονουχὶ διὰ τούτων εἰσηγούμενός τε καὶ λέγων· «Μηδαμῶς ὧ οὗτοι διαπιστεῖν τῷ σαρκωθέντι βουληθήτε Κυρίῳ, τὴν ὑπὲρ πάντων οἰκονομίαν ἀναξίαν
- 505 αὐτῷ κακῶς καὶ ἀνοήτως οἰόμενοι· πλάστης γὰρ ἐστὶν καὶ ποιητὴς τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλα σοφῶς οἶδεν πῶς ἀναπλάσει καὶ μεταποιήσει τὸ ἴδιον πλάσμα καὶ ποίημα | διαφθαρὲν ἐκ τῆς ἀρχῆθεν τοῦ προπάτορος ἀμαρτίας.» ^{232^{vb}}

- Ἐπειδὴ δὲ ταῖς προφητικαῖς εἰσηγήσεσι πειθαρχεῖν πα-
- 510 ραιτησάμενος ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς εὐθύνειν καὶ δίκας ὥσπερ εἰσπράττειν τὸν ἴδιον ποιητὴν καὶ πλάστην ἠβουλήθη περὶ τῆς ἀγαθοπρεπούς αὐτοῦ καὶ θείας ἐνανθρωπή-

486 cf. ll. 476-477

487/496 cf. ll. 349-358

507 cf. ll. 488-489

482/483 καταλύσαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   483 ὑπουρανῶν *cod.*
 494 πτωχοὶ] τυφλοὶ *cod.*, *sed cf. edd. LXX necnon ll. 337, 349, 366 et XII 283*
 505 αὐτῷ] *sic cod.*

σεως, ὁ δὲ λαὸς τῶν ἐθνῶν ἀνθείλετο μᾶλλον τὴν πρὸς
 αὐτὸν πίστιν τε καὶ λατρείαν, προκαταγγέλλει καὶ πάλιν ὁ
 515 θεσπέσιος Ἡσαΐας τὴν τῶν ἀμφοτέρων μεταβολὴν καὶ
 μετάθεσιν καὶ φησίν· *Οὐκέτι μικρὸν καὶ μετατεθήσεται ὁ*
Λίβανος εἰς τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ εἰς
δρυμὸν λογισθήσεται. Σημαίνει γὰρ ἐντεῦθεν διὰ τοῦ Λι-
 βάνου τὸ τῆς εἰδωλολατρείας ἀμφιλαφὲς καὶ ὑψίκομον καὶ
 520 μετέωρον πρὸς τὴν παλαιὰν τῶν Ἰουδαίων μεταποιηθῆναι
 καὶ μεταβληθῆναι θρησκείαν, ἐπεγνωκότων δηλαδὴ τῶν
 ἐθνῶν, τῶν Μωσαϊκῶν καὶ προφητικῶν βίβλων καὶ νόμων
 τὴν ἀλήθειαν καὶ εὐσέβειαν καὶ πιστευσάντων εἰς τὸν ἐν ^{233^a}
 αὐτοῖς καὶ δὲ αὐτῶν κηρυττόμενον καὶ καταγγελλόμενον
 525 τρισυπόστατον καὶ μονάρχην τῶν ὄλων Κύριον καὶ Θεόν –
 καὶ γὰρ ἐπίγνωσις περιτομῆς ἐρμηνεύεται τὸ Χερ-
 μέλ –, τὸν δὲ λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ὃνπερ ἐδήλωσεν εἰπὼν
 καὶ τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ, εἰς ἄκαρπον καὶ μηδεμίαν λογικὴν
 καὶ πνευματικὴν βρῶσιν φύοντα τόπον μεταβληθῆναι καὶ
 530 λογισθῆναι· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ δρυμοῦ, περιεκτι-
 κοῦ ξύλων καὶ δένδρων ἀκάρπων ὑπάρχοντος. Τοῦτο γὰρ
 τοι τὸ τῆς προφητείας ῥητὸν ἐρμηνεύων καὶ Παῦλος ὁ
 θεῖος ἀπόστολος ὡδέ που φησίν· *Ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου*
ἦς, ἢ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. *Ἐὰν οὖν ἢ*
 535 *ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάττη, οὐχὶ ἢ*
ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται; Καὶ κρινεῖ
ἢ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα σὲ τὸν διὰ
γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου. *Οὐ γὰρ ὁ ἐν*
τῷ φανερῷ Ἰουδαῖος ἐστίν, | οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν ^{233^b}
 540 *σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περι-*
τομὴ καρδίας ἐν πνεύματι οὐ γράμματι, οὗ ὁ ἔπαινος
(οὐκ) ἐξ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τὴν τοίνυν ἐναλλαγὴν
 καὶ μεταβολὴν καὶ μετάθεσιν τῶν ἐκατέρων λαῶν ὡς ἔ-
 πος εἰπεῖν ὁ προφήτης αἰνίττεται διὰ τοῦ φάναι μετατεθήσε-
 545 *σθαι τὸν Λίβανον εἰς τὸ Χερμέλ ὄρος καὶ τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ*
εἰς δρυμὸν λογισθήσεσθαι.

Εἶτα φησίν· *Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ*
 λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ
 ὀφθαλμοὶ τυφλῶν βλέψονται· καὶ ἀγαλλιᾶσονται πτωχοὶ διὰ
 550 *Κύριον ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων*

516/519 cf. ll. 490-492   526/528 cf. l. 517   530 cf. l. 518   533/542
 Rom. 2, 25-29   544/546 cf. ll. 516-518   547/555 cf. ll. 492-496

519 ὑψίκομον *cod.* (ὑψηκόμον *cod. a. corr. ut vid.*)   542 οὐκ] *supplevimus*

ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης. Κωφούς δὲ λόγους ἀκοῦσαι,
 λόγους βιβλίου, καὶ τοὺς ἐν τῷ σκότει καὶ ἐν τῇ ὀμίχλῃ
 ὀφθαλμοὺς τυφλῶν βλέψαι, τοὺς ἐξ ἔθνῶν δηλονότι πεπι-
 555 καὶ ἐν σκότει καὶ ὀμίχλῃ τῆς ἀθεΐας ἀπηλλοτριωμένοι.
 Ἐπειδὴ δὲ | βλέπειν ἐκεῖνος οὐκ ἠβουλήθη, οὔτε ὁ ἔμπειρος ^{233^{va}}
 γραμμάτων Ἰουδαῖος, οὔτε μὴν ὁ ἄπειρος καὶ ἀμύητος, ἤ-
 γουν ἐπαίειν τῶν περὶ Χριστοῦ προφητικῶν ῥημάτων, ἀλ-
 λ' ὡς ἐσφραγισμένου βιβλίου λόγους ἀνεπιχείρητα ταῦτα πάν-
 560 τη καταλιμπάνειν ἐθέλων ***, τούτου χάριν ἐν τῇ ἐκείνου
 ἐκουσίῳ κωφεύσει καὶ τυφλώσει *** κατὰ τὴν μετάθεσιν
 τῶν ἀμφοτέρων λαῶν, τοῦ ἐξ Ἰουδαίων φημί καὶ τοῦ ἐξ ἔ-
 θνῶν, ἀκηκόεισαν οἱ κωφοὶ καὶ ἔβλεψαν οἱ τυφλοὶ, καὶ μέν-
 565 τοι καὶ πλήρεις γεγόνασι πνευματικῆς εὐφροσύνης καὶ ἀ-
 γαλλιάσεως νῦν διὰ τὸν Κύριον, ὃν ἐπέγνωσαν καὶ κα-
 θωμολόγησαν, οἱ πρὶν πτωχοὶ καὶ πάσης ὄντες ἀθλιότητος
 καὶ σχετλιότητος ἔμπλεοι. Καὶ σκόπει τῆς ἀλλοιώσεως τὸ
 παράδοξον. Καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι φησὶν τῶν ἀνθρώπων ἐμ-
 570 πλησθήσονται εὐφροσύνης, καὶ μάλα εἰκότως· ὁ γὰρ λαὸς
 τῶν ἔθνῶν οὐδεμιᾶς ἐλπίδος τῆς πρὸς Θεὸν πρόφασιν |
 ἔχων διὰ τὸ τῆς ἀλλοτριώσεως χρόνιον ἀντὶ τῶν Ἰουδαίων ^{233^{vb}}
 εἰσῆχθη καὶ τῆς ἀμφοτέρως παρειλημμένης εὐφροσύνης
 γέγονεν πλήρης.

Ἄλλ' ἤδη μὲν διὰ τῶν φθασάντων ἀμφοτέρα σαφῶς ἀπο-
 575 δέδεικται, καὶ τῶν Ἰουδαίων ἢ ἀπιστία καὶ κατὰ τὸ ἀκό-
 λουθον ἔκπτωσις καὶ μετάθεσις, καὶ τοῦ λαοῦ τῶν ἔθνῶν ἢ
 ἐπίγνωσις καὶ ἀντισταγωγὴ τὲ καὶ εἴσοδος καὶ οἰκείωσις.
 Παρίστησι δὲ πάλιν αὐτὴν διαφερόντως ὁ θεσπέσιος
 Ἡσαΐας μετὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐκβολῆς καὶ ἐκπτώσεως
 580 ὧδέ που μικρὸν ἀνωτέρω φάσκων· Παρακαλεῖτε σήμερον
 ἐν ὁδῷ τοῦ μεῖναι τῇ χειρὶ, παρακαλεῖτε τὸ ὄρος τὸ ἅγιον
 τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ (οἱ) ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ
 Ἰούδα. Ἴδου γὰρ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαῶθ συνταράσσει
 585 τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντρι-
 βήσονται καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ

556 cf. l. 549   556/557 cf. ll. 334-339   559 cf. l. 334   563/566 cf. ll.
 547-550   568/569 cf. ll. 550-551   572 cf. l. 551   580/609 Is. 10, 32 - 11, 10

(559) ὧς] ὧ cod. ^{a. 1077}.   560 et 561 post ἐθέλων et τυφλώσει videntur cecidisse
 aliquos verba   582 οἱ] om. cod., cf. edd. LXX et l. 612

μαχαίρα, ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς | πεσεῖται. Καὶ ^{234^a}
 ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς
 ῥίζης ἀναβήσεται· καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ
 Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλήs καὶ
 590 ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας ἐμπλήσει αὐτόν,
 πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ οὐδὲ κατὰ
 τὴν λαλιὰν ἐλέγξει, ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῶ κρίσιν, καὶ ἐλεή-
 σει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς· καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ
 τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ τῷ πνεύματι διὰ χειλέων αὐτοῦ
 595 ἀνελεῖ ἀσεβῆ· καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐζωσμένος τὴν ὀσφὺν
 αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία ἠλειμμένος τὰς πλευράς. Τότε συμ-
 βοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἄρνός, καὶ πάρδαλις συνανα-
 παύσεται ἐρίφῳ, καὶ μόσχος καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα
 βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς· καὶ βοῦς
 600 καὶ ἄρκος ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδιά αὐτῶν
 ἔσονται, καὶ λέων καὶ βοῦς ἅμα φάγονται ἄχυρα. Καὶ
 παιδίον νήπιον ἐπὶ | τρώγλην ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ^{234^b}
 ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. Καὶ οὐ μὴ κακο-
 ποιήσωσιν οὐδὲ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος
 605 τὸ ἅγιόν μου, ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γινῶναι τὸν
 Κύριον ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας. Καὶ ἔσται ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί καὶ ὁ ἀνιστάμενος
 ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν, καὶ ἔσται ἡ ἀνά-
 παυσις αὐτοῦ τιμῆ.
 610 Τουτέστιν οἱ τῶν ἄλλων ὑπερανέχοντες κατὰ φρόνησιν
 καὶ κατὰ σύνεσιν ὑπερανεστηκότες – τούτους γὰρ ἠνίξατο
 διὰ τοῦ φάναι καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ Ἰούδα –
 τῆς ἐν Σιών γεγενημένης συμφορᾶς καὶ κακώσεως τὴν
 αἰτίαν εἰδότες, πάσῃ ὁδῷ περιέχεσθε πάντοτε – τὸ γὰρ
 615 σήμερον ἀντὶ τοῦ «ἀεὶ» νῦν παρείληπται – καὶ λόγοις
 παρακλητικοῖς κεχρημένοι, καὶ τῆς χειρός δὲ τῷ σχήματι
 τὴν εὐνοίαν δηλοῦντες παρακαλεῖτε καὶ διδάσκετε καὶ νου-
 θετεῖτε | τοὺς οἰκήτορας τῆς Σιών, καὶ ταύτη τοι πρὸς ^{234^{va}}
 620 μετὰμελον αὐτοὺς καὶ μετάγνωσιν τῆς εἰς Χριστὸν παροι-
 νίας καὶ λύττης ἐληλυθέναι παρασκευάσατε πρὸς τὸ καὶ τὴν
 ἐπηρητημένην αὐτοῖς φυγεῖν ἔνδικον δίκην καὶ τῆς προτέρας
 ἀπολαῦσαι παρὰ Θεοῦ συμπαθείας.
 . Ὅθεν ἀμέσως ἐπήγαγεν φάσκων· Ἰδοὺ γὰρ ὁ δεσπότης
 Κύριος Σαβαῶθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος,

612 cf. ll. 582-583

614/618 cf. ll. 580-582

623/627 cf. ll. 583-586

605 σύμπασα] *forsan* γῆ *addendum est*, cf. l. 791, *sed cf. etiam l. 751*

625 καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται καὶ (ταπεινωθήσονται, καὶ) πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ μαχαίρα, ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. Πρόδηλόν ἐστιν καὶ καταφανὲς ὅτι εἰπὼν Ἰδοὺ γὰρ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, τὴν αἰτίαν τῆς παρακελευομένης

630 τῇ Σιών παρακλήσεως ἀποδέδωκεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου Σαβαώθ τοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ ἐνδόξους μετὰ δυνάμεως κραταιᾶς συνταράσσοντος ἤγουν συγγέοντος καὶ πολεμεῖν ἀλλήλους παρασκευάζοντος διὰ τὴν παρ' αὐτῶν γεγενημένην | εἰς αὐτὸν οἰστρηλασίαν τὴν καὶ μαιφονίαν, καὶ τῶν ὑψηλῶν ^{234^{vb}}

635 τῇ ὕβρει τουτέστιν τῇ ὑπερηφανίᾳ καὶ ἀλαζονείᾳ συντριβομένων καὶ ταπεινουμένων καὶ πιπτόντων ἐμφυλίῳ καὶ ἀλλοφύλῳ πολέμῳ, δίκαιον ἦν καὶ προσήκον τοὺς τῶν ἄλλων ὑπερανέχοντας κατὰ σύνεσιν εἰσηγητὰς γενέσθαι τοῦ πολλοῦ λαοῦ πρὸς τὴν τῶν ἀσυμφόρων ἀποτροπὴν καὶ τὴν τῶν

640 λυσιτελῶν ἐπανάληψιν, εἶναι δὲ τούτους ὑποληπτέον τοὺς ἀοιδίμους καὶ πανσόφους ἀποστόλους καὶ μαθητὰς τοῦ Κυρίου· ἐκεῖνοι δὲ καθάπερ τις ἀγύμναστος πῶλος τὸν κημὸν ἐνδακόντες ἀναχαιτισθῆναι τῆς πονηρᾶς οὐκ ἠνέσχοντο γνώμης, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάραθρον τῆς ἀπωλείας

645 παντὶ σθένει σφᾶς αὐτοὺς συνώθησαν καὶ συνήλασαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν τῶν Ἰουδαίων ὄλεθρον καὶ τὴν ἔκπτωσιν ἀποχρώντως ἐδήλωσεν, συνεκδοχικῶς προκατήγγειλεν καὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρίας καθαίρεσιν καὶ κατάπτωσιν εἰρηκῶς· Ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς | ὑψηλοῖς πεσεῖται· καὶ γὰρ ^{235^a}

650 ἐστιν ὁ Λίβανος ὄρος μὲν ἀ(μ)φιλαφὲς καὶ ὑψίκομον, πάλαι δὲ τῆς εἰδωλολατρίας τόπος ἐπισημότατος.

Εἶτα φησὶν· Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὴν ἀνθρωπίνου θοροῦ χωρὶς ἄχραντον αὐτοῦ καὶ Θεῶ

655 σαρκωθέντι τῷ ὄντι κατάλληλον γέννησιν ῥαδάμνου δίκην καὶ ὄρπηκος φυέντος ἀσπόρως ἀπὸ τῆς ῥίζης τοῦ Ἰεσσαί, τουτέστιν τῆς ὑπεραγίας παρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, τῆς γεννηθείσης μὲν καὶ κυηθείσης ἐξ ἀνθρωπίνου σπόρου καταβολῆς, ὡσπερ ἡ ῥίζα προηγουμένως ἐν τῇ ἀρούρα,

660 γεννησάσης γεμὴν καὶ κυησάσης ἀσπόρως τὸν ἴδιον ὄρ-

628/629 cf. ll. 623-624

630 cf. l. 582

630/632 cf. ll. 623-624

634/636 cf. ll. 625-626

649 cf. ll. 626-627

652/653 cf. ll. 586-588

625 ταπεινωθήσονται, καὶ) *om. cod., cf. edd. LXX necnon ll. 585 et 636* (640) *640*
 τούτους] τοὺς *cod. a. corr.* (642) *π. cod. a. corr.* 650 ἀφιλαφὲς *cod.* 654 θόρου
cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 29

πηκα κατὰ βούλησιν θείαν, καὶ τὸ πνευματικὸν τῆς θεότη-
τος ἄνθος τὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εὐωδιάσαν καὶ τῆς
ἀρχῆθεν αὐτῇ προστριβείσης δυσωδίας διὰ τὴν ἁμαρτίαν
ἐλευθερώσαν καὶ ἀπαλλάξαν.

235^b

- 665 Ὅθεν ὁ προφήτης ἐπήγαγεν *Καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν
πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα
βουλήs καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας ἐμ-
πλήσει αὐτόν, πνεῦμα φόβου Θεοῦ, τὴν ἐπ' αὐτῷ τῷ σωτῆρι
Χριστῷ γνωσθησομένην ὡς ἐν ἀνθρώπῳ τῶν οὐραν(ίω)ν*
670 *καὶ θείων καὶ πνευματικῶν χαρισμάτων ἐπτάρηθμον ἐνέρ-
γειαν αἰνιττόμενος, καθά που περὶ αὐτοῦ φησὶν καὶ τὸ
εὐαγγέλιον· Τὸ δὲ παιδίον ἠύξανεν καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύ-
ματι πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτῷ· προ-
σηγόρευεν δ' αὐτόν καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον ἀνωτέρω κα-*
675 *ταγγέλλων αὐτοῦ τὴν ἐνανθρώπησιν οὗτος αὐτὸς ὁ θεσπέ-
σιος Ἡσαΐας, δι' ὧν ἀπάντων ἄδεται τῶν θείων χαρισμάτων
ἀνάπλεως καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὁ πάντων ἡμῶν σωτῆρ
τὲ καὶ Κύριος, ὃς καὶ κατ' οὐσίαν Θεὸς πεφυκῶς αὐτοσοφία
καὶ αὐτοσύνεσις ὑπάρχει σαφῶς.*
680 *Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ὁ προφήτης Οὐ κατὰ τὴν | δόξαν* 235va
*κρινεῖ οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐλέγξει, ἀλλὰ κρινεῖ ἐν
δικαιοσύνῃ ταπεινῶ κρίσιν καὶ ἐλέγξει ἐν εὐθύτητι τοὺς
ἐνδόξους τῆς γῆς· καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ
στόματος αὐτοῦ, μονονουχὶ λέγων ὡς «Ἐφορος πέφυκεν*
685 *καὶ τῶν ἀφανῶν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς
καρδίας ἡμῶν καὶ συνιεῖς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ
τούτου χάριν οὐ κατὰ τὴν προβεβλημένην τὲ καὶ φαινομέ-
νην περιφάνειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ δόξαν ἐν προσωπολη-
ψία ποιήσεται τὴν κρίσιν ἐπὶ τῆς γῆς, διαστέλλων τῶν πρα-*
690 *γμάτων τὰς φύσεις ὡς δικαιοῦν μᾶλλον αἰρεῖσθαι τοὺς
ἐνδόξους καὶ ὑψηλοῦς, κὰν ἀδικίας ἔχωσι τὴν καρδίαν
μεστήν, οὐδὲ πάλιν κατὰ τὴν λαλίαν τῶν ἀδυνάτων καὶ
ταπεινῶν πολλῶ τῷ μέτρῳ τῆς τῶν πλουσίων καὶ μεγαλαύ-
χων ἀποδέουσιν μεγαλορημοσύνης προβαλεῖται τὸν ἔλεγχον*
695 *ὡς ἐλέσθαι μᾶλλον καταψηφίζεσθαι | τούτων, εἰ καὶ καρδίαν* 235vb

665/668 cf. ll. 588-591   672/673 Luc. 2, 40   674 cf. Is. 9, 6 (vide
autem I 89-93, 304-308; IV 135-138; XI 671-674, ubi haec verba omittuntur!
cf. praef. p. XXXIII)   680/684 cf. ll. 591-594   685/686 cf. Ps. 32,
15   687/693 cf. ll. 591-592   688/689 cf. Rom. 2, 11   691 cf. ll. 683 et
625-626

666 πνευμα²] πνς cod.   669 οὐνῶν (sine spir.) cod.   676 ἄδεται]
servavit cum cod., cf. praef. p. XLV   694 μεγαλορημοσύνης] servavit cum
cod., cf. praef. p. XLV

ἐπιφέρονται Θεὸν ζητοῦσαν καὶ καθαρὰν – οὐ γὰρ ὑποστα-
 λείται πρόσωπον ὁ πάντων δεσπότης οὐδὲ ἐντραπείται
 μέγεθος, ὅτι μικρὸν καὶ μέγαν αὐτὸς ἐποίησεν, ὡς που
 φησὶν Σολομών –, ἀλλὰ δικαίαν καὶ πλήρη θείας εὐθύτητος
 700 ἐπ' ἀμφοτέροις ἐξενέγκη τὴν ψῆφον μήτε πρόσωπον δυ-
 νάστου θαυμάζων μήτε πτωχὸν ἀπλῶς ἐλεῶν.» Τίνες δ' ἂν
 εἶεν ἐνδοξοὶ τῆς γῆς, ἔτι γεμῆν καὶ ταπεινοὶ πρὸς οὓς καὶ
 καθ' οὓς τὴν εὐθύνομον καὶ δικαιοτάτην προβαλεῖται κρίσιν
 οἷά τις ἀδέκαστος δικαστῆς, ῥάδιόν ἐστιν συνιδεῖν. Οἶμαι
 705 γὰρ ἐνδόξους τῆς γῆς τοὺς τυραννοῦντας τὸ ἀνθρώπινον
 δαίμονας καὶ κατακρατοῦντας αὐτοῦ καὶ δεσπόζοντας καὶ
 ταύτη τοι δεδοξασμένους παρὰ τοῖς ἀνοήτοις ἀνθρώποις
 ὑπάρχοντας, ἢ τοὺς ἐν ἀνθρώποις περιφανεστάτους ὄντας
 ἔκ τινων ἀρχικῶν ἀξιωματίων καὶ πλοῦτου δαψιλείας, τῇ
 710 ἀσεβείᾳ γεμῆν ἐπιμένοντας | καὶ ὑπευθύνους ὄντας καὶ ^{236^a}
 ὑποδίκους τῇ ἀναλόγῳ κατακρίσει δηλοῦν, περὶ ὧν ποῦ
 καὶ αὐθις φησὶν· Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ Κύριε, πρόσθετε
 κακὰ τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς. Ταπεινοὺς δὲ τέως τοὺς ἁγίους
 ἀποστόλους ὑποληπτέον καὶ τοὺς ἐκείνοις συμφώνως πα-
 715 ραδεξαμένους τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα πεντακοσίου καὶ
 τρισχιλίου, ἔπειτα καὶ μυρίου, εἶτα καὶ πολλάκις το-
 σοῦτους, οἳ ταπεινοὶ δοκοῦντες εἶναι καὶ εὐτελεῖς, ὑψηλοὶ
 καὶ ἐμφανεῖς ἀπεφάνθησαν, τὸ μεγαλεῖον ἐπεγνωκότες τοῦ
 σαρκωθέντος Θεοῦ καὶ δικαιωθέντες ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸ τῆς
 720 σφῶν γνώμης φιλευσεβῆς καὶ φιλόθεον· Βλέπετε γὰρ φησὶν
 ὁ θεῖος ἀπόστολος τὴν κλήσιν ὑμῶν, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ
 κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς; Ἀλλὰ
 τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς
 725 κατασχύνῃ, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ^{236^b}
 ἵνα κατασχύνῃ τὰ ἰσχυρά, καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ
 ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ
 ὄντα καταργήσῃ, ἵνα μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον
 τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἐπάταξεν τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ
 730 στόματος αὐτοῦ, τουτέστιν «Τὸ γῆϊνον καὶ χαμερπὲς καὶ
 πρόσυλον φρόνημα κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἐπαιρόμε-

696/698 Sap. 6, 7   702 cf. Il. 682-683   705 cf. I. 683   712/713 Is.
 26, 15   713 cf. I. 682   715 cf. I Cor. 15, 6   716 cf. Act. 2, 41   cf. Act.
 21, 20   720/728 I Cor. 1, 26-29   728/729 cf. Il. 593-594   730/731 cf.
 II Cor. 10, 5

700 ἐξενέγκοι *cod.*   709 δαψιλίας *cod.*   711 ποῦ] *acc. cod. servavimus, cf.*
praef. p. LI   722 post εὐγενεῖς *interrogationem codicis servavimus*

νον καὶ μεγαλαυχούμενον, καθάπερ τινι μάστιγι τῷ παναλ-
 κεῖ αὐτοῦ λόγῳ δηλονότι τῷ τοῦ εὐαγγελίου κηρύγματι
 πατάξας καὶ οἶονεὶ τετυφῶς καθεῖλεν καὶ διεσκέδασεν», καὶ
 τῷ πνεύματι διὰ χειλέων ἀνεῖλεν τοὺς ἀσεβεῖς, δηλαδὴ
 735 τοὺς ἀλάστορας δαίμονας καὶ τοὺς τούτων ὑπασπιστὰς
 πονηροτάτους ἀνθρώπους, ἐπεὶπερ ἔστιν φησὶν δικαιοσύνη
 ἐξωσμένος καὶ ἀληθεία ἠλειμμένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ,
 τουτέστιν ὁ ταῦτα κατορθῶσαι μέλλων Χριστός· κὰν ἄνθρω-
 πὸς ἔστιν τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τὴν αὐτοδικαιοσύνην καὶ
 740 αὐτοαλήθειαν ἐνιδεδυμένην αὐτὸν καὶ περιπεπλεγμένην κατὰ 236va
 συνάφειαν ἀδιαίρετον ἔχει, καὶ ταύτη τοι κεχρισμένος ἔστιν
 τὰς σαρκικὰς δυνάμεις νοητῶς ὑπὸ τῆς θεότητος καὶ Θεοῦ
 κατὰ φύσιν ὑπάρχει καὶ Κύριος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν.

Εἶτα φησὶν· Τότε συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ
 745 πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ μοσχάριον καὶ λέων
 καὶ ταῦρος ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει
 αὐτούς, καὶ λέων καὶ βουῖς ἅμα φάγονται ἄχυρα. Καὶ
 παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐγγό-
 νων ἀσπίδων τὴν χειρὰ ἐπιβαλεῖ. Καὶ οὐ μὴ κακοποιήσω-
 750 σιν οὐδ'οὐ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ
 ἅγιόν μου, ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γινῶναι τὸν
 Κύριον ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας. Ἐμφαίνει δὲ
 διὰ τῶν εἰρημένων ὡς τῆς γῆς παταχθείσης τῷ λόγῳ τοῦ
 στόματος τοῦ σαρκωθέντος Κυρίου, καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ
 755 τῶν χειλέων ἀναιρεθέντος τοῦ ἀσεβοῦς ἦτοι νεκρωθέντος 236vb
 τοῦ διαβόλου τοῦ κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος ἀρχῆθεν τραχη-
 λιάσαντος, καὶ πρὸ πάντων ἠσεβηκότος καὶ πάσης ἀσεβείας
 αἰτίου γεγονότος, τὰ ποικίλα καὶ διάφορα καὶ ἕτεροῖα τῶν
 ἀνθρώπων ἔθνη καὶ γένη καὶ ἦθη συνομιλήσουσιν ἀλλήλοις
 760 καὶ συμφωνήσουσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας· καὶ οὔτε
 τὸ πανοῦργον καὶ ποικίλον τῆς γνώμης τῶν τινῶν ἐθνῶν
 διὰ τὴν ἐτέρων ἀπλότητα τῆς πρὸς αὐτοὺς ὁμοφροσύνης
 ἀφέξεται – τούτους γὰρ ἐκατέρους ἐσήμανεν διὰ τοῦ
 ἐρίφου καὶ τῆς παρδάλεως –, οὔτε δὲ πάλιν τὸ ἀτίθασσον
 765 καὶ οἶονεὶ σαρκοβόρον τῶν ἄλλων διακριθήσεται πρὸς τοὺς
 ἡμερωτέρους – τούτους γὰρ ἐδήλωσεν αὐθις διὰ τοῦ
 μόσχου τὲ καὶ τοῦ λέοντος –, ἀλλὰ βοσκηθήσεσθαι τοὺς
 ἄμφω προκαταγγείλας, τουτέστιν εἰς τὰς αὐτὰς αὐλὰς καὶ

733/734 cf. ll. 594-595
 753/755 cf. ll. 593-595

736/737 cf. ll. 595-596
 764/767 cf. ll. 744-746

744/752 cf. ll. 596-606

751 σύμπασα] *forsan* γῆ *addendum est*, cf. l. 791, *sed* cf. *etiam* l. 605

νομάς ἐναυλισθήσεσθαι καὶ διάξειν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν
 770 αὐτῶν μυστικῶν καὶ ζωηφόρων μετεσχηκέναι δογμάτων,
 οὓς ἄξειν καὶ μικρὸν παιδίον | φησὶν, τουτέστιν ποιμανεῖ ^{237^a}
 καὶ ποδηγήσει πρὸς τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν. Δηλοῖ δὲ
 σαφῶς ἐντεῦθεν τοὺς ἀγίους ἀποστόλους καὶ μαθητὰς τοῦ
 Κυρίου καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους κατ' ἐκείνους ἀποφανθέντας
 775 τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαύλεως ἀρχιποιμένας, πρὸς οὓς φη-
 σὶν αὐτὸς ὁ Χριστὸς· Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ
 παιδιά, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν
 τούτων γὰρ ἕκαστος καὶ παιδίον νήπιον εἰκότως ὀνο-
 μασθήσεται διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀπανούργευτον καὶ παν-
 780 τελῶς ἀπειρόκακον, ὃς καὶ καθὼς φησὶν ὁ προφήτης ἐπὶ
 τρώγλην ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν
 χεῖρα ἐπιβαλὼν οὐδαμῶς ἐκακοποιήθη τὸ σύνολον οὐδὲ
 πέπονθεν τί δεινόν· καὶ γὰρ αὐτοῖς ἦν δεδωκῶς ἐξουσίαν
 ὁ πανσθενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ
 785 Χριστὸς πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν
 τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καθά που φησὶν τὸ τῆς σωτηρίας
 ἡμῶν εὐαγγέλιον· πρὸς οὓς καὶ φησὶν ὁ Δαυὶδ Ἐπὶ |
 ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβῆση καὶ καταπατήσει(ς) λέοντα ^{237^b}
 καὶ δράκοντα, τὰς ἀποστατικὰς δυνάμεις τῶν ἐρινύων ἐν-
 790 τεῦθεν παραδηλῶν. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δέδειχεν
 εἰρηκῶς ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν
 Κύριον ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας, τὴν αἰτίαν
 ἐπὶ τῷ τέλει σημαίνων ὀφειλομένως τῆς προφητευθείσης
 αὐτῷ συνομιλίας καὶ συμφωνίας τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ
 795 γενῶν καὶ ἠθῶν· τῆς γὰρ θείας γνώσεως δίκην θαλαττίων
 ὑδάτων τὴν ὑπουρανὸν πᾶσαν διαδραμούσης καὶ πληρω-
 σάσης καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν τὰ διάφορα ἔθνη καὶ ἦθη
 τὴν κατὰ Χριστὸν ἐδέξαντο συμφωνίαν, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν
 δογμάτων τὲ καὶ νόμων αἱ ἑτερότητες καὶ ἀντικείμεναι
 800 ὑπολήψεις καὶ δόξαι πρὸς τὴν μίαν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ
 πίστιν καὶ θρησκείαν συνεβιβάσθησαν.

Ἐμπεδοῖ δὲ ταῦτα προδήλως καὶ τὸ κατὰ συνάφειαν
 ἐπαγόμενον. Φησὶν γάρ· | Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ^{237^a}
 ρίζα τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ

771 cf. l. 746   776/777 Matth. 18, 3   778 cf. l. 748   780/782 cf. ll. 748-749
 783/786 cf. Luc. 10, 19   787/789 Ps. 90, 13   791/792 cf. ll. 751-752
 803/806 cf. ll. 606-609

788 καταπατήσει *cod.*, *sed* -ει *e corr. ut vid.*   791 γῆ] *sic cod.*, *sed* cf. ll. 605 *et* 751

805 ἔθνη ἐλπιούσιν, καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ. Ἡ
 τοίνυν ἀνάπαυσις τοῦ Ἐμμανουὴλ οὐ βρώσις ἦν ἢ πόσις ἢ
 τὸ καθευδεῖν λοιπὸν μετὰ τινα κόπον σωματικόν, κὰν
 ἐχρῆτο τούτοις ἄτε δὴ καὶ ἄνθρωπος ὢν, ἀλλὰ διαφερόντως
 καὶ μάλιστα τὴν διὰ πίστεως αὐτῷ καὶ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ
 810 προσαγομένην λατρείαν τὴν καὶ τιμὴν ἐλογίζετο καὶ εἶχεν
 ἀνάπαυσιν. Καὶ ταῦτα μὲν ἀποχρώντως ἔχει· τὸ δὲ φάναι
 τὸν ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ Ἰεσσαὶ βεβλαστηκότα καὶ γεννηθέντα
 ἀσπόρως ἀναστῆναι πρὸς τὸ ἄρχειν ἐθνῶν καὶ μέντοι καὶ
 ἔθνη ἐπ' αὐτῷ ἠλπικένας, παντί τῳ σαφὲς πρὸς τῷ προσδιο-
 815 ρισμῷ καὶ τῇ διαστολῇ τῶν ἐθνῶν τοὺς Ἰουδαίους ἀπεσκο-
 ράκισεν, καὶ ἀπεστέρησεν πάσης ἐλπίδος τῆς ἐπὶ τῷ προ-
 φητευομένῳ νῦν ἐκ τῆς ῥίζης βλαστήσαι τοῦ Ἰεσσαί.

Καθυπεσχόμεθα τῷ | προσεχεῖ λόγῳ καὶ διὰ τῶν ἀρχήθεν ^{237^b}
 γεγεννημένων θείων χρησμῶν τοῖς θεσπεσίοις πατριάρχαις
 καὶ σφῶν προγόνοις δεῖξαι σαφῶς τὴν εἰρημένην τῶν
 ἐκατέρων ἄμειψιν καὶ μετάθεσιν· ἦν εἰκότως διὰ τὸ μὴ
 5 προσκορῆ γενέσθαι τηνικάδε τὸν λόγον, ἐνταῦθα ταμιευ-
 σάμενοι προμηθεία καὶ χάριτι καὶ συνεργίᾳ Χριστοῦ τοῦ
 μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἐκπληρώσωμεν.

Γέγραπται τοίνυν ἐν τῇ Γενέσει· Καὶ εἶπεν Κύριος ὁ
 Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· «Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς
 10 συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ
 δεῦρο εἰς τὴν γῆν ἣν ἄν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς
 ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου,
 καὶ ἔσῃ εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε,
 καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι· καὶ ἐνευλογηθή-
 15 σονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.» Εὐδηλον γὰρ ὡς
 ἐγίνωσκεν τοῦ χρηματίζοντος τὸ παναλκῆς καὶ παντοκρατῆς
 καὶ διὰ τοῦτο μελλή|σεως ἀπάσης ἄτερ, ἐπειθάρχησεν αὐτῷ ^{238^a}
 τῇ πατρικῇ ἐστίᾳ παρευθὺ πολλὰ χαίρειν εἰπών, καὶ τὴν
 ἀστιβῆ καὶ ξένην σταλεῖς ἀτραπὸν. Τῆς δέ γε θείας ἐπαγ-
 20 γελίας ὁ τρόπος δίδωσιν ἡμῖν εὐ μάλα νοεῖν, πρῶτον μὲν
 ἀληθῶς τοῦ Ἀβραμιαίου γένους τὴν αὔξησιν καὶ πληθύν,
 ἔπειτα δὲ καὶ τὴν εἴσοδον καὶ προσαγωγὴν τῶν ἀπάντων
 ἐθνῶν· τοῦτο δὲ πεπεράτῳται καὶ γεγένηται προδήλως διὰ
 τῆς ἀγαθοπρεποῦς καὶ φιλανθρώπου τοῦ Χριστοῦ καὶ πάν-
 25 των ἡμῶν Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως, πασῶν τῆς
 γῆς τῶν φυλῶν πιστευσασῶν εἰς τὸν Θεὸν τοῦ Ἀβραάμ
 τῷ κατ'αὐτὸν ὑποδείγματι καὶ παρὰ τοῦ κακεῖνον εὐλογη-
 κότες ὡσαύτως εὐλογηθειςῶν καὶ ταύτη τοι πατέρα τὸν
 Ἀβραάμ ὁμολογουσῶν· πρῶην μὲν γὰρ μεγάλου μὲν ἀτρε-
 30 κῶς ἔθνους, ἐνικοῦ δ' ὁμῶς κατὰ τὴν τάξιν τῆς θεϊκῆς
 ὑποσχέσεως ὠνομάσθη προπάτωρ ὁ Ἀβραάμ, ἔπειτα δὲ καὶ
 πᾶσαι | αἱ φυλαὶ τῆς γῆς εὐλογήθησαν ἐν αὐτῷ, τουτέστιν ^{238^b}
 τῷ κατ'αὐτὸν ὑποδείγματι· καὶ γὰρ δὴ πάντως τῆς ἐξ εἰ-
 δωλικῆς καὶ δυσσεβοῦς λατρείας πρὸς θεοσέβειαν καὶ
 35 πίστιν εἰλικρινῆ μεταπλάσεως τὲ καὶ μεταστοιχειώσεως
 πρωτότυπος πέφηνεν ὁ Ἀβραάμ χαρακτήρ, καὶ παραγώ-
 γους ἔσχεν εἰκόνας πάντας τοὺς ἐς ὕστερον ἐξ ἐθνῶν

1 locum non reperiri

8/15 Gen. 12, 1-3

32 cf. II. 14-15

6 προμηθεία *cod.*

πεπιστευκότας τῷ ἀληθινῷ καὶ μόνῳ ζῶντι Θεῷ καὶ παροχεῖ τῆς ζωῆς.

- 40 Τοῦδ' ἕνεκα γὰρ καὶ μετὰ βραχὺ φήσαντος αὐτὸν ἔσεσθαι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν – γέγραπται γὰρ πάλιν· Καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς λέγων· «Καὶ ἐγὼ ἰδοὺ ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ, καὶ ἔση πατὴρ πλήθους ἐθνῶν. Καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἄβραμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου
- 45 Ἄβραάμ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε.» Καὶ γοῦν ἐπιτηρητέον πῶς, ὁπηνίκα φησὶν Καὶ οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἄβραμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἄβραάμ, ἐπὶ τῇ πληθυντικῇ τῆς πατρικῆς | ὀνομασίας *** ἐπαγγελίᾳ, καθ' ἣν ^{238^{va}} ἔμελλεν ἀπὸ τοῦ εἶναι καὶ καλεῖσθαι πατὴρ μερικοῦ καὶ
- 50 ἐνὸς ἔθνους, πολλῶν καὶ διαφόρων ἐθνῶν καθολικῶς ὀνομασθῆναι πατὴρ, εὐ μάλα προσφόρως καὶ καταλλήλως ποιησάμενος καὶ τὴν ἄμειψιν τοῦ Ἄβραμ ὀνόματος εἰς τὸ Ἄβραάμ. Ἔστιν τοίνυν καὶ προσηγόρευται νῦν ὁ θεσπέσιος Ἄβραάμ ἡμῶν μὲν πατὴρ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ σαρκικῇ καὶ
- 55 καρδίας περιτομῇ διὰ πίστεως τῷ κατ' ἐκείνον ὑποδείγματι δεδικαιωμένων ὑπὸ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τοῦ πάλαι καλέσαντος τὸν Ἄβραάμ καὶ τὴν ἀντωνομασίαν καὶ τὴν ἐπαγγελίαν βραβεύσαντος κατὰ φιλοτιμίαν καὶ χάριν τοῦ πολλῶν ἐθνῶν κληθῆναι πατὴρ· καθάπερ γὰρ τὸ
- 60 Ἄβραμ κατὰ τὴν ἰδίαν σημασίαν καὶ δύναμιν δηλωτικὸν ὑπῆρχεν τῆς κατὰ σάρκα πρὸς Ἰουδαίους μερικωτέρας πατρότητος, τὸ δὲ Ἄβραάμ τῆς πρὸς τὰ μέλλοντα διὰ Χριστοῦ πιστεύειν εἰς Θεὸν ἔθνη πληθυντικωτέρας καὶ | καθολικωτέρας. ^{238^{vb}}
- 65 Ἐξ ἑκατέρων γὰρ τῶν προτεθεισῶν νῦν ἐπαγγελιῶν ἄμφω συζυγίαι παραλαμβάνονται, τὸ μερικὸν προηγουμένως, εἶτα τὸ καθόλου τῆς πατρικῆς ὀνομασίας καὶ σχέσεως ἕκασται καθ' ἑαυτὰς κεκτημένα, δι' ὧν προεδῆλωται καὶ διηρημένως καὶ συνημμένως, πρῶτως μὲν μερικῶς καὶ
- 70 κατὰ σάρκα μεγάλου ἔθνους τῶν Ἰουδαίων ἔσεσθαι πατὴρ ὁ θεσπέσιος Ἄβραάμ, δευτέρως δὲ καθολικὸς καὶ κατὰ θεῖαν φιλοτιμίαν καὶ χάριν τῶν ἐθνῶν πάντων, ὃ καὶ γέγονεν καὶ πεπεράτῳται προφανῶς ἀμειφθείσης καὶ προ-

41 cf. l. 45   41/47 Gen. 17, 3-5   50/54 et 59/62 cf. ll. 43-45   70 cf. l. 12

48 post ὀνομασίας vel proxime hunc locum videntur cecidisse aliquot verba
62 Ἄβραμ cod. ^{a. corr.}   71 καθολικὸς] sic cod., forsā καθολικῶς legendum est

σεξαπλωθείσης καπὶ τοῖς πράγμασι τῆς πατρικῆς αὐτοῦ
75 σχέσεως, καθάπερ τὸ Ἄβραμ ὄνομα πρὸς τὴν ἀντωνομα-
σίαν, ἦν αὐτῷ δέδωκεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καθάπερ τι
γέρας κύδιστον καὶ τῆς Ἀβραμιαίας ἀρετῆς ἔπαθλον ἀξιο-
λογώτατον.

Φήσειε δ' ἂν τις κακεῖνο μάλα εἰκότως, ὡς οὐδ' αὐτὸς
80 ἐκεῖνος ὁ πολλῶν ἐθνῶν καὶ πασῶν τῶν φυλῶν τῆς γῆς
πατὴρ ὑπὸ Θεοῦ | τεθειμένος καὶ προδιωρισμένος ἔθνους ^{239^a}
ἐνὸς ἠθέλησεν πατὴρ ὀνομάζεσθαι δι' αἰῶνος, οὐδὲ πολλῶ
μᾶλλον ὁ τὴν πατρικὴν κλήσιν πνευματικὴν καὶ θεῖαν κατὰ
μίμησιν δηλονότι τὴν πρὸς Θεὸν διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ φιλοτι-
85 μίαν καὶ χάριν ἐπαγγελθεῖς, τῇ σαρκικῇ καὶ ἀνθρωπίνῃ
περιγραφῆναι ἠνέσχετο μέχρι παντός· ἀλλ' ὅσω τοῦ μερικοῦ
τὸ καθόλου τιμιώτερον πέφυκεν, καὶ τοῦ σαρκικοῦ καὶ
ἀνθρωπίνου τὸ πνευματικὸν τὲ καὶ θεῖον, τόσω γε μᾶλλον
ἠβουλήθη καὶ ὁ φιλοθεώτατος Ἀβραὰμ νῦν ἐν Θεῷ ζῶν
90 κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς, τὴν μὲν πρὸς Ἰουδαίους σχέσιν ἐπι-
μένοντας τῇ ἀπιστίᾳ ἐγκαταλείψαι, καθάπερ αὐτοὺς καὶ ὁ
τὰ πάντα προγινώσκων Θεὸς δι' αὐτό γε τοῦτο προδήλως
ἐγκαταλέλοιπεν, τὴν πρὸς τὰ ἔθνη δὲ τὰ πιστεύσαντα
ἀνθελέσθαι, καθὼς αὐτὰ δι' αὐτό γε τοῦτο καὶ ὁ τῶν
95 ὄλων Θεὸς ἠρετίσατο κατὰ τὰς θείας προαγορεύσεις τῶν
προφητῶν, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων ἐναργεστάτην ἀπόδει- ^{239^b}
ξιν.

Σαφές ἄρα καὶ ἀναντίρρητον πέφυκεν ὡς ἔκπαλαι καὶ
ἀνέκαθεν καπὶ τοῦ πατριάρχου καὶ θεοφιλοῦς Ἀβραὰμ
100 προεσημάνθη καὶ κατηγγέλθη τῶν Ἰουδαίων ἢ ἀποβολὴ καὶ
ἀπόπτωσις καὶ τῶν ἐθνῶν ἢ κλήσις καὶ ἀντεισαγωγή τε
καὶ εἴσοδος, καὶ τὸ παράπαν οὐκέτι καλεῖν τὸν Ἀβραὰμ
πατέρα τῶν Ἰουδαίων προσῆκεν ἅτε δὴ τὴν πρὸς ἐκεῖνον
ἀγχιστεῖαν καὶ σχέσιν ἠθετηκότων διὰ τῆς σφῶν ἀπιστίας
105 καὶ πονηρίας τὲ καὶ φαυλότητος, ἀλλ' ἑτέρου τινὸς δυσσε-
βοῦς καὶ ἀπίστου χρεῶν υἱοῦς προσαγορεύειν, ὧ καὶ
ἀγχιστεύειν καὶ γειτνιάζειν καταπεφώρανται διὰ τῶν ἔρ-
γων αὐτῶν. Ταύτη τοι γὰρ καὶ ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας υἱοῦς
αὐτοῦ τοῦ Ἀβραὰμ ἢ λαὸν τοῦ Ἰούδα καλέσαι πάλαι
110 παντελῶς ἀπηξίωσεν, ἑτέροις δὲ πονηροῖς καὶ φαύλοις
προγόνοις ἀπένειμεν καὶ συνῆψεν καὶ διὰ τὰς ὡς ἄλλως
μὲν παρανομίας | καὶ πονηρίας, οὐχ' ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὸν ^{239^{va}}

75/77 cf. ll. 43-45   80/81 cf. ll. 45 et 15

94 δι' αὐτό] διατό (*sic*) *cod.*

κολοφῶνα τῆς σφῶν ἀσεβείας ὄν εἰς τὸν σωτῆρα Χριστὸν
 ἔδρασαν παρανόμως· πῆ μὲν γάρ φησιν Σπέρμα πονηρόν,
 115 υἱοὶ ἄνομοι, ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ πάλιν Ἀκούσατε
 λόγον Κυρίου ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμῳ Θεοῦ
 λαὸς Γομόρρας, πῆ δ' αὖ διεξιῶν τὰ περὶ τὸ ζωηφόρον καὶ
 σωτήριον πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ, ἔ-
 τι γεμῆν καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ δι' ἐκεῖνον ἀδικώτατον
 120 θάνατον τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων
 φησίν· Ἴδετε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται
 τῇ καρδίᾳ, ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ;
 Ἀπὸ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος· ἔσται ἐν
 εἰρήνῃ ἢ ταφῇ αὐτοῦ, ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. Ὑμεῖς δὲ
 125 προσαγάγετε ὧδε υἱοὶ ἄνομοι, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης.
 Ἐν τίνι ἐτροφήσατε; Καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοίζατε τὸ στόμα ὑμῶν;
 Καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ' ὑμεῖς ἐστέ ^{239^{vb}}
 τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομον, οἱ παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰ
 εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα, σφάττοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν
 130 ταῖς φάραγξιν ἀναμέσον τῶν πετρῶν; Ἐκείνη σου ἡ μερίς,
 κακεῖνοις ἐξέχεας σπονδὰς καὶ ἐκείνοις ἠνεγκας θυσίας.
 Πέπυσσο τοίνυν ὦ Ἰουδαῖε πῶς φησὶν ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας
 τοῖς Ἰουδαίοις σπέρμα πονηρόν, υἱοὶ ἄνομοι, καὶ ἄρχοντες
 Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόρρας, καὶ πάλιν υἱοὶ ἄνομοι, σπέρ-
 135 μα μοιχῶν καὶ πόρνης· δι' ὧν ἐμφαίνεται δῆπουθεν ὡς οὐ
 μόνον υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τέκνα καλέσαι τοῦ θεοφιλοῦς
 Ἀβραὰμ ἀπηξίωσεν, ἀλλὰ καὶ πορρωτάτω καὶ μακρὰν τῆς
 κατ' ἐκεῖνον ἀγχιστείας διώρισεν καὶ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ
 σχέσεως παντελῶς ἠλλοτρίωσεν· οἱ γὰρ σπέρμα πονηρόν
 140 καὶ υἱοὶ ἄνομοι καὶ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης ὀνομα-
 σθέντες σχολῇ γ' ἂν υἱοὶ κληθεῖεν τοῦ | Ἀβραάμ. Εὐδηλον ^{240^d}
 δὲ πάντως ἐστὶν καὶ καταφανὲς ὡς ἡ τοιαύτη πρὸς μὲν τὸν
 Ἀβραάμ ἠλλοτρίωσις, πρὸς δὲ τὸν λαὸν Γομόρρας καὶ
 Σοδόμων καὶ τὰς λοιπὰς τῆς πονηρίας ὀνομασίας οἰκείωσις
 145 τῇ ἑτερότητι καὶ ἠλλοτριώσει καὶ μέντοι καὶ ὁμοιώσει καὶ
 ἐμφερεῖα καὶ ἀγχιστεία τῆς λατρείας τὲ καὶ τῶν ἔργων
 ἐγεγόνει καὶ ὠνομάσθη παρὰ τοῦ θείου προφήτου κατὰ τὴν
 ἡμετέραν ἐκδοχὴν τε καὶ διασάφησιν.

Ἦ οὐχὶ καὶ τὸ μετὰ βραχεά τῷ Ἀβραάμ εἰρημένον ὅτι ἐν

114/115 Is. i, 4   115/117 Is. i, 10   121/131 Is. 57, 1-6   133 cf. ll. 114-
 115   133/134 cf. ll. 116-117   134/135 cf. l. 125   139/140 cf. ll. 114-115 et
 125   143/144 cf. ll. 116-117   149/150 cf. ll. 154-155

150 Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, πρὸς Χριστὸν ἔχει τὴν ἀναφορὰν καὶ τὴν ἔκβασιν; Γέγραπται γάρ· Εἶπεν δὲ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ· «Μὴ σκληρόν ἔστω τὸ ῥῆμα ἐναντίον σου περὶ τοῦ παιδίου καὶ τῆς παιδίσκης· πάντα ὅσα ἂν εἶπη σοι Σάρρα, ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῆς, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται

155 σοι σπέρμα.» Εἰ τοίνυν ὁ φησιν πρὸς τὸν Ἀβραάμ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, | μηδαμῶς ^{240^b} εἰς τὸν Ἰσαὰκ τὸν ἐκ τῆς Σάρρας φύντα πεπληρωμένον εὐρήσωμεν κυρίως, ἄρα καὶ μὴ βουλόμενος εἰς ἕτερόν τινα μετοχετεύσεις ἐξ ἀνάγκης τὸ εἰρημένον. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐ

160 περὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἐκείνου φησίν, εὐδὴλον ἔσται καὶ καταφανὲς ἔνθεν· ἄμφω μὲν γὰρ υἱοὺς ἔσχεν ὁ θεσπέσιος Ἰσαὰκ κατ' αὐτὴν τῶν ὠδίνων τὴν ὥραν ἅμα γεγεννημένους, λέγω δὴ τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ. Εἰ οὖν τὸ ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα τὸν Ἰσαὰκ ἐκείνον ἐδήλου κυρίως, πάντως

165 ἐχρῆν καὶ τοὺς Ἰδουμαίους ὠκειωμένους εἶναι Θεῷ καὶ τῷ Ἀβραάμ ἅτε δὴ καταγομένους ἐξ Ἰσαὰκ, ἐπειδήπερ ἀπόγονοι πεφύκασιν τοῦ Ἡσαῦ, ὅς ἐστιν πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰσαὰκ· οὐ μόνον δ' οὐκ ὠκείωνται τὸ παράπαν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς εἰσὶ μεμισημένοι καὶ ἠλλοτριωμένοι καὶ πορρω-

170 τάτω καὶ μακρὰν τῆς πρὸς ἐκάτερον οἰκειότητος, | καὶ διὰ ^{240^{va}} τοῦτο πάντως ὁ θεσπέσιος προφήτης Μαλαχίας φησίν· Οὐκ ἀδελφὸς ἦν Ἡσαῦ τοῦ Ἰακώβ; λέγει Κύριος· καὶ ἠγάπησα τὸν Ἰακώβ, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα καὶ ἔταξα τὰ ὄρια αὐτοῦ εἰς ἀφανισμόν καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ εἰς δώματα

175 ἐρήμου. Διότι ἐὰν εἶπη· «Ἡ Ἰδουμαία κατέστραπται καὶ ἐπιστρέψωμεν καὶ ἀνοικοδομήσωμεν τὰς ἠρημωμένας αὐτῆς», τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· αὐτοὶ οἰκοδομήσουσι καὶ ἐγὼ καταστρέψω· καὶ ἐπικληθήσεται αὐτοῖς ὄρια ἀνομίας καὶ λαὸς ἐφ' ὃν παρατέτακται Κύριος ἕως τοῦ αἰῶνος.

180 Οὐκοῦν Θεῷ καὶ τῷ Ἀβραάμ ἠλλοτριωμένων καὶ μεμισημένων ὄντων τῶν Ἰδουμαίων τῶν ἐξ Ἡσαῦ καταγομένων, ὅς ἦν πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰσαὰκ, οὐδαμῶς εἰρησθαι περὶ αὐτοῦ τὸ ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα δυνατόν ἐστιν ὑπολαμβάνειν, ἀλλ' ἐτέρω τινὶ κυρίως προσαρμόττειν ἐξ ἀ-

185 νάγκης τοῦτο χρεῶν.

Τίνι δ' ἄλλῳ παρὰ τὸν | Ἰσαὰκ ἐκείνον ὑπάρχοντι προσαρ- ^{240^{vb}}
μόσαιμεν ὡς Ἰουδαῖε, φράσον σὺ καὶ διόρισον. Οὐ γὰρ

151/155 Gen. 21, 12   156 et 163/164 cf. Il. 154-155   166/167 cf. Gen. 36, 9-19
172/179 Mal. 1, 2-4   183 cf. Il. 154-155

173 Ἰακώβ] Ἰσαὰκ' *cod.*   186/187 προσαρμόσαιμεν (*sic*) *cod.*

εὐρήσεις ἕτερόν τινα τὸ παράπαν, ἐφ' ᾧ σπέρμα λελόγισται
 τοῦ θεοφιλοῦς Ἀβραάμ, ἀλλ' ἢ μόνον Χριστόν, ὃς καὶ πέφυ-
 190 κεν νοητὸς καὶ πνευματικὸς Ἰσαὰκ κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ
 ὀνόματος· ἐρμηνεύεται γὰρ Ἰσαὰκ ἀγαλλίασις καὶ χαρά. Τίς
 δ' ἄλλός ἐστιν ἀληθῶς καὶ κυρίως ἀγαλλίασις καὶ χαρά,
 ἀλλ' ἢ μόνος Χριστὸς ὁ τῆς ἐνθέου καὶ ὄντως ἀγαλλιάσεως
 καὶ χαρᾶς τοῖς πᾶσιν αἴτιος καὶ πρόξενος γεγωνῶς ἅτε δὴ καὶ
 195 κατ' οὐσίαν ὑπάρχων Θεός, ὁ καὶ κατὰ δύναμιν θείας ἐπαγ-
 γελίας ἣ πέφυκεν ἄνθρωπος ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς Ἀβραμιαίας
 φυλῆς γεννηθεὶς ὡς ὁ σωματικὸς Ἰσαάκ, ἀλλ' οὐκ ἀκολουθία
 καὶ νόμῳ φύσεως, ἐν ᾧ καὶ εὐλόγηται πᾶσαι τῆς γῆς αἱ
 φυλαὶ καὶ πάντα τὰ ἔθνη σαφῶς κατὰ τὴν δοθεῖσαν θεόθεν
 200 τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελίαν ἔχουσιν οὕτως· *Καὶ ἐνευλογηθή-
 σονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.* ^{241^a}
 ἐπειδὴ κὰν ἐθελήσωμεν τὴν τοιαύτην θείαν ἐπαγγελίαν
 πρὸς ἐκεῖνον ἀναφέρειν τὸν Ἰσαάκ, ἦκιστα περατωθεῖσαν
 εὐρήσωμεν· οὐ γὰρ καταληψόμεθά που τὸ σύνολον τῷ τοῦ
 205 Ἰσαὰκ ὀνόματι πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς εὐλογηθέντα, κα-
 θάπερ οὐδὲ πολλῶν πρώην ἐπὶ τῷ Ἀβραάμ πάσας τῆς γῆς
 τὰς φυλάς εὐλογηθείσας ἄτερ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτή-
 ρος· ᾧ γὰρ εὐλόγηται πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς κατὰ τὴν
 ἀψευδεστάτην τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐπαγγελίαν, ἐν τούτῳ
 210 πάντως κεκλησθαι καὶ σπέρμα τῷ Ἀβραάμ δοξάζειν ὀφεί-
 λομεν· ἐν τῷ Χριστῷ δὲ τῷ νοητῷ Ἰσαὰκ τῷ γεννηθέντι
 παρθενικῆς ἐκ νηδύος ἐκ φυλῆς Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ
 Ἰσαὰκ τῷ τῆς Σάρρας υἱῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς εὐλο-
 γήθησαν.
 215 Ὁ Χριστὸς οὖν ἄρα σαφῶς ἐστὶν ὁ κατὰ θείαν ἐκλογὴν
 καὶ ψῆφον σπέρμα τοῦ θεοφιλοῦς Ἀβραάμ ὀνομασθεὶς τε
 καὶ κατεπαγγελθεὶς, καθὼς καὶ ὁ θεσπέσιος | καθηγητῆς ^{241^b}
 ἡμῶν καὶ μέγας ἀπόστολος φησὶ που Παῦλος· *Τῷ δὲ
 Ἀβραάμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ.*
 220 *Οὐ λέγει «καὶ τοῖς σπέρμασιν» ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς
 ἐφ' ἑνός «καὶ τῷ σπέρματί σου», ὃς ἐστὶν Χριστός.* Καὶ
 πάλιν φησὶν· *Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρ-
 ματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται.* Παραπλησίως δὲ σπέρμα τοῦ
 Ἀβραάμ καὶ οἱ γενεαλογήσαντες αὐτὸν ἀκριβῶς θεῖοι εὐαγ-

198/199 cf. ll. 14-15 et 201   200/201 Gen. 22, 18   205 cf. ll. 200-201
 206/207 cf. ll. 14-15   208 et 213/214 cf. ll. 200-201   218/221 Gal. 3, 16
 222/223 Hebr. 2, 16

197 ἀκολουθία *cod. a. corr.*

- 225 γελισταὶ δεδείχασί τε καὶ προσηγόρευσαν, τοῦ μὲν γὰρ
 Ματθαίου λέγοντος *Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ*
Δαυῖδ υἱοῦ Ἀβραάμ, τοῦ δὲ Λουκᾶ *Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς*
ὡς εἰ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὧν ὡς ἐνομιζέτο υἱὸς
Ἰωσήφ τοῦ Ἠλὶ τοῦ Ματάθ, εἶτα τοῦ Φαρῆς τοῦ Ἰούδα τοῦ
 230 *Ἰακώβ τοῦ Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ*. Χριστὸς οὖν ἐστὶν ἀληθῶς
 ὁ τῷ Ἀβραάμ ὡς ἔφαμεν ἐπηγγελμένος υἱὸς καὶ πνευματι-
 κὸς καὶ νοητὸς Ἰσαάκ, ἐν ᾧ καὶ εὐλόγηται πάντα τὰ ἔθνη
 | κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἀψευδестаτήν καὶ θεϊάν ^{241^α}
 ἐπαγγελίαν· εἶναι δὲ πάντως οὗτοι παραληφθήσονται καὶ
 235 δοξασθήσονται κατὰ τὸ ἀναγκαῖον πάντες οἱ διὰ τῆς εἰς
 Χριστὸν πίστεως ἐξ ἔθνῶν γεννηθέντες πνευματικῶς ὑπὸ
 τῆς πάντων ἡμῶν νοητῆς καὶ καθολικωτάτης μητρὸς τῆς
 κολυμβήθρας φημί κατὰ τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ταύτη τοι
 τεκνοποιηθέντες τῷ Θεῷ καὶ τῷ Ἀβραάμ, ἵνα πιστευθῇ καὶ
 240 τῆς δοθείσης αὐτῷ θεόθεν ἀντωνομασίας δεδέχθαι πέρας ἢ
 αἰτία καὶ διασάφησις, ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διωρίσα-
 το φήσας *ὅτι πατέρα πολλῶν ἔθνῶν τέθεικά σε*. Τοῦτο γὰρ
 ἐδήλου καὶ διὰ φωνῆς Ὡσηὲ τοῦ προφήτου πρὸς τὴν ἐξ ἔ-
 θνῶν Ἐκκλησίαν ᾧδὲ που φάσκων· *Καὶ μνηστεύσομαί σε*
 245 *ἐμαυτῷ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ μνηστεύσομαί σε ἐμαυτῷ ἐν*
δικαιοσύνῃ καὶ ἐν κρίματι καὶ ἐν ἐλέει καὶ ἐν οἰκτιρμοῖς,
καὶ μνηστεύσομαί σε ἐμαυτῷ ἐν πίστει, καὶ ἐπιγνώσῃ τὸν
Κύριον καὶ | ἐλεήσω τὴν οὐκ ἠλεημένην καὶ ἐρῶ τῷ οὐ ^{241^β}
λαῷ μου· «Λαὸς μου εἶ σύ», καὶ αὐτὸς ἐρεῖ· «Κύριος ὁ
 250 *Θεὸς μου εἶ σύ.»* Διὸ δὴ καὶ καλῶς οἰητέον πάσας τὰς
 πρὸς Ἀβραάμ θείας ἐπαγγελίας, λέγω δὴ *Καὶ ἐνευλογηθή-*
σονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ Πατέρα πολλῶν
ἔθνῶν τέθεικά σε, καὶ Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα,
 καὶ *Ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη*
 255 *τῆς γῆς, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιφέρεσθαι δύναμιν καὶ*
σημασίαν καὶ δόξωσιν, λέγω δὴ τὴν ἀποβολὴν τῶν Ἰου-
δαίων καὶ ἔκπτωσιν καὶ τὴν ἐκλογὴν δὲ καὶ κλήσιν καὶ
προσαγωγὴν τῶν ἔθνῶν.

- Ἄλλὰ γὰρ ἑκατέραν μάλιστα πιστωσώμεθα καὶ βεβαιο-
 260 τέραν καὶ καταφανεστέραν διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀποφώνωμεν ἐν
 οἷς φησὶν ἡ θεία γραφή· *Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ Κυρίου περὶ*
Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ὅτι στεῖρα ἦν. Ἐπήκουσεν δὲ

226/227 Matth. 1, 1   227/229 Luc. 3, 23-24   229/230 Luc. 3, 33-34
 231 cf. II. 187-190   232 cf. II. 200-201   242 cf. I. 45   244/250 Os. 2,
 21-25   251/252 cf. II. 14-15   252/253 cf. I. 45   253 cf. II. 154-155
 254/255 cf. II. 200-201   261/269 Gen. 25, 21-23

αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ἔλαβεν ἐν γαστρὶ Ῥεβέκκα ἢ γυνὴ
 αὐτοῦ. Ἐσκίρτων δὲ | τὰ παιδιά ἐν αὐτῇ· εἶπεν δέ· «Εἰ ^{242^a}
 265 τοῦτό μοι μέλλει γίνεσθαι, ἵνα τί μοι τοῦτο;» Ἐπορεύθη δὲ
 πυθέσθαι παρὰ Κυρίου, καὶ εἶπεν Κύριος αὐτῇ· «Δύο ἔθνη
 ἐν τῇ γαστρὶ σου ἐστίν, καὶ δύο λαοὶ ἐκ τῆς κοιλίας σου
 διασταλήσονται· καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων
 δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.» Δύο μὲν γὰρ ἀδελφοὺς ἢ μακαρία
 270 Ῥεβέκκα συνείληφεν τύπος οὔσα τῆς Ἐκκλησίας, ὧν τὸν
 μὲν ἓνα προηγουμένως τεκοῦσα δασύν καὶ τετριχωμένον
 καθάπερ δορὰν Ἡσαῦ προσηγόρευσε, ὃς παρείληπται μὲν
 καὶ πρωτότοκος καὶ μείζων υἱός, ἐρμηνεύεται δὲ δρυς καὶ
 ἀπηγῆς καὶ σκληρός, θάτερον δ' αὐτῷ ἐς ὕστερον καὶ τῆς
 275 Ἡσαῦ πτέρνης ἐπειλημμένον Ἰακώβ προσηγόρευσε, ὃς
 παρείληπται μὲν καὶ νεώτερος καὶ ἐλάσσων υἱός, ἐρμηνεύε-
 ται δὲ τὰ ἔσχατα κρατῶν ἢ πτερνιστῆς, τουτέστιν
τεχνίτης ἦτοι νικᾶν εἰδώς. Εἰς πρόσωπον δὲ καὶ τύπον
 τέθειται τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ὁ Ἡσαῦ, ὃν καὶ τέτοκεν ἢ
 280 Ἐκκλησία προηγουμένως, ἐς ὕστερον δὲ τὸν ἐξ ἔθνῶν διὰ ^{242^b}
 Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰς Θεὸν πεπιστευκότα καὶ
 Χριστιανικὸν δηλονότι, περὶ οὗ καὶ σαφῶς ἐστὶν εἰπεῖν ὡς
 ἔοικεν τὰ ἔσχατα κρατήσας ἢ πτερνιστῆς καθάπερ ὁ Ἰακώβ·
 ἐν γὰρ τοῖς ἔσχατοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς κατόπιθεν τῶν
 285 Ἰουδαίων γεννηθεῖς ἐπεκράτησεν τῆς πτέρνης αὐτῶν, του-
 τέστιν τὴν πορευτικὴν δύναμιν ἐπέσχευεν πρὸς τὸ μηκέτι
 τοῖς πρόσω διαστίχειν καὶ ἐπτέρνικεν αὐτοὺς καὶ νενί-
 κηκεν ἠγαπημένος καὶ οἰκειότατος μᾶλλον αὐτὸς γεγονώς
 τῷ Θεῷ κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰακώβ, ἅτε δὴ μισηθέντος
 290 πάντη τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τοῦ ἔχοντος τὸ πρόσωπον τοῦ
 Ἡσαῦ τοῦ μεμισημένου καὶ πρὸ γενέσεως. Εἰ δὲ ταῦτα
 οὕτως ἔχειν οὐδεὶς ἀντερεῖ τὸ παράπαν διὰ τὴν τῶν
 πραγμάτων ἐναργεστάτην ἐμφέρειαν καὶ τὴν τῶν θείων
 λογίων προδηλοτάτην ἀπόδειξιν, ἄρα τὸν μὲν Χριστιανικὸν
 295 λαὸν ἐλάττονα φήσωμεν ἅτε δὴ τύπον ἔχοντα τὸν φι-
 λοθεώτατον Ἰακώβ, τὸν δὲ Ἰουδαϊκὸν μείζονα πάντως, ἅτε ^{242^{va}}
 δὴ προφανῶς τὸν Ἡσαῦ ἔχοντα τύπον, ὃς καὶ κατὰ τὸ
 θεῖον πρὸς τὴν ἀοίδιμον Ῥεβέκκαν χρησμώδημα δεδούλευ-
κεν τῷ ἐλάσσονι, καὶ δουλεύει ἔτι καὶ δουλεύσει ἔτι πρὸς

271/273 cf. Gen. 25, 25   273 cf. l. 268   274/275 cf. Gen. 25, 26   276
 cf. l. 269   285 cf. ll. 274-275   295/296 cf. ll. 268-269   298/299 cf. l. 269

274 θάτερον] *sic cod.*, cf. I 233   287 διαστίχειν] *servavimus cum cod.*, cf.
praef. p. XLIV

300 τὸ ἐξῆς ἐπὶ πλείοσι καὶ μακροτέροις χρόνοις μέχρι τῶν
παντελῶς ἐσχάτων. Τοίγαρ οὖν σαφῶς ἀποδέδεικται καὶ
νῦν αὖθις τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων ἐξωστρακισμένον καὶ
ἀποβεβλημένον καὶ μεμισημένον παρὰ Θεῶ, ἀντισταχθέν δὲ
καὶ προσοικειωθέν τὸ τῶν Χριστιανῶν φύλον κατὰ τὴν
305 ἔκπαλαι καὶ ἀνέκαθεν τῶν θείων χρησμῶν προαγόρευσιν
καὶ προαναφώνησιν.

Ἄλλὰ γὰρ ἐχώμεθα τῶν ἐφεξῆς γεγενημένων καὶ πρὸς
τοὺς ἄμφω πατριάρχας, τὸν Ἰσαὰκ φημι καὶ τὸν Ἰακώβ,
θείων ἐπαγγελιῶν, ἵνα καὶ μάλιστα προδηλο[σ]τέρως καὶ
310 σαφεστέρως ἀποδείξωμεν ἔτι καὶ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς
τὸν Ἀβραὰμ εἰρημένον *Καὶ ἐνευλογηθήσονται | ἐν τῷ* ^{242^{vb}}
σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσας
τῆς ἐμῆς φωνῆς, μήτε τῷ Ἰσαὰκ κυρίως μήτε τῷ Ἰακώβ
ἀρμόττον, ἀλλὰ μόνῳ Χριστῷ τῷ φύντι κατὰ τὴν πρόσλη-
315 *ψιν ἐκ σπέρματος καὶ φυλῆς Ἀβραάμ.*

Γέγραπται τοίνυν περὶ τοῦ Ἰσαάκ· Ὡφθη δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς
καὶ εἶπεν· «Μὴ καταβῆς εἰς Αἴγυπτον· κατοίκησον δὲ ἐν τῇ
γῇ ἣ ἄν σοι εἶπω. Καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ καὶ ἔσομαι
μετὰ σοῦ καὶ εὐλογήσω σε· σοὶ γὰρ καὶ τῷ σπέρματί σου
320 δώσω πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην, καὶ στήσω τὸν ὄρκον μου ὃν
ᾤμοσα Ἀβραὰμ τῷ πατρί σου καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου
ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δώσω τῷ σπέρματί σου
πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρ-
ματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσεν
325 Ἀβραὰμ ὁ πατήρ σου τῆς ἐμῆς φωνῆς.» Παρατηρητέον πῶς
ὁ φήσας Θεὸς πρώην τῷ Ἀβραὰμ περὶ τοῦ Ἰσαάκ τῷ
δοκεῖν *Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα* ^{243^a}
τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσας τῆς ἐμῆς φωνῆς,
ἀναίρων τὴν τοιαύτην δόκησιν καὶ ὑπόληψιν πάλιν αὐτῷ
330 *φησὶν τῷ Ἰσαάκ· Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί*
σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὑπήκουσεν Ἀβραὰμ ὁ
πατήρ σου τῆς ἐμῆς φωνῆς.

Γενήσεται δὲ σαφέστερον καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἔμπεδον τὸ
μηδὲ περὶ τοῦ Ἰακώβ τῷ Ἰσαάκ ἐπαγγέλλεσθαι, δι' ὧν
335 κατείληπται πάλιν τῷ Ἰακώβ κατεπαγγελόμενος. Γέγρα-

311/313 Gen. 22, 18 (cf. ll. 200-201) 316/325 Gen. 26, 2-5 327/328
cf. ll. 311-313 330/332 cf. ll. 323-325

304 φύλον] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX* (309) ἐπαγγελίων
cod. a. corr. προδηλοστέρως *cod.* 320 ὄρκον] *spir. cod. servavitimus, cf. praef.*
p. XLVII

πται γάρ· Καὶ ἐξῆλθεν Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου
καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρράν. Καὶ ἀπήντησεν τόπῳ καὶ ἐκοι-
μήθη ἐκεῖ· ἔδου γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ
τόπου καὶ ἔθηκεν πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ
340 τόπῳ ἐκείνῳ καὶ ἐνυπνιάσθη, καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη
ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ
ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ
δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ' αὐτῆς καὶ | εἶπεν· «Ἐγὼ ὁ Θεὸς ²⁴³
Ἄβραάμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ τοῦ πατρός σου· μὴ φοβοῦ· ἡ
345 γῆ ἐφ' ἣ σὺ καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς, σοὶ δώσω αὐτήν καὶ τῷ
σπέρματί σου. Καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς εἰ ἄμμος τῆς
γῆς καὶ πλατυνθήσεται ἐπὶ θάλασσαν καὶ λίβα καὶ ἐπὶ
βορρᾶν καὶ ἐπ' ἀνατολάς, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρ-
ματί σου πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς.» Ὅτι δὲ τὸ πρὸς τὸν
350 Ἰσαὰκ εἰρημένον καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί
σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, οὐ περὶ τοῦ Ἰακώβ ἐστὶν
κυρίως ἐπηγγελμένον, δειχθήσεται νῦν δι' ὧν αὐθις τῷ
Ἰακώβ κεχρησμοδότηκεν ὁ Θεὸς καθάπερ εἰρήκαμεν. Φησὶν
γάρ· Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πᾶσαι αἱ
355 φυλαὶ τῆς γῆς. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Ἰακώβ κυρίως ἐπηγγέλ-
λετο τῷ Ἰσαὰκ φάσκων ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ ἐνευ-
λογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς,
οὐκ ἂν πάλιν τῷ Ἰακώβ χρηματίζων καὶ ἐν τῷ σπέρματι
αὐτοῦ παρεπέμψατο | καὶ παρέτεινεν τὴν ἐπαγγελθεῖσαν τῷ ²⁴³
360 Ἰσαὰκ ἐπὶ τῷ Ἰακώβ ἔσεσθαι πάντων τῶν ἐθνῶν εὐλογίαν,
ἅτε δὴ πάντως ἐπ' αὐτῷ ἐκείνῳ ἐκβῆναι καὶ πληρωθῆναι τῷ
Ἰακώβ ὀφείλουσαν.

Ἐπειδὴ δὲ καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ἄβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ,
οὕτως δὴ καπὶ τοῦ Ἰακώβ τὴν εἰρημένην θείαν ἐπαγγελίαν
365 τῆς τῶν ἐθνῶν εὐλογίας ἐφ' ἐκάστου τῷ σπέρματι παρε-
πέμψατο καὶ παρέτεινεν, εὐφορώτατον ἂν εἴη <καὶ> λίαν
καταφανέστατον ὡς ὀπηνίκα φησὶν τῷ Ἰσαὰκ καὶ ἐνευ-
λογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς,
οὐ περὶ τοῦ Ἰακώβ <κυρίως> φησὶν, καθάπερ οὐδὲ πρὶν περὶ
370 τοῦ Ἰσαὰκ ἐπηγγέλλετο φάσκων τῷ Ἄβραάμ καὶ ἐνευ-

336/349 Gen. 28, 10-14   350/351 cf. ll. 323-324   353 cf. ll. 333-335
354/355 cf. ll. 348-349   356/357 cf. ll. 323-324   358 cf. ll. 348-349
365 cf. ll. 323-324 et 348-349   367/368 cf. ll. 323-324   370/371 cf. ll.

200-201

336 ὄρκου] *spir. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLVII*   340 κλι(μαξ] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX*   366 εὐφωρότατον *cod.*   καὶ] *supplevitimus*
369 κυρίως] *κς cod., cf. l. 355*

λογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· ἀλλ' ἐφ' ἐκάστῳ περὶ τινος ἄλλου κυρίως τὲ καὶ πρώτως τῶν σφῶν ἀπογόνων καὶ μεταγενεστέρων, δι' οὗ κακείοις ἔμελλεν ἔσεσθαι τῆς ἐπηγγελμένης καθολικωτάτης | τῶν ^{243^{vb}}

375 ἀπάντων ἔθνων εὐλογίας καθολικὸν τὸ κύδος.

Οὐκοῦν ἄρα πᾶσα ἀνάγκη εἰς μόνον τὸν σωτήρα Χριστὸν τὸν ἐξ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ φύντα κατὰ τὴν πρόσληψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξειληφέναι προσήκεν τὴν προκειμένην θείαν ἐπαγγελίαν ἐκ τῆς φυλῆς αὐτῶν καὶ
380 τοῦ σπέρματος κατάγεσθαι τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ μονογενῆ τοῦ Θεοῦ λόγον, ἧ πέφυκεν ἄνθρωπος ἐπ' ἐσχάτων δι' ἄφατον ἔλεον· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ πάντα τὰ ἔθνη σαφῶς καὶ προδήλως εὐλογήθησαν καὶ πρὸς τὴν θείαν υἰοθεσίαν καὶ τὴν πρὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ
385 οἰκείωσιν ἀντὶ τῶν Ἰουδαίων ἐκλήθησαν.

Ἄλλὰ γὰρ δέον ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸν τῶν ἁγίων πατριαρχῶν πρόγονον καὶ προπάτορα, λέγω δὴ Νῶε τὸν δίκαιον τὸν μόνον μὲν ἐξ ἀπάντων ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἰδίαν γενεὰν εὐρηκότα χάριν ἐναντίον τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, καὶ
390 μόνον δὲ τῇ διαφθορᾷ καὶ τῇ πανωλεθρίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἐγκαταλειφθέντα μετὰ τῶν ἰδίων υἰῶν λείψανον αὐτῆς καθαρῶτατον· ἔστιν γὰρ ἔστιν ἐν αὐτῷ τὲ καὶ δι' αὐτοῦ μᾶλλον εὐρεῖν ἀρχαιότεραν καὶ προδηλοτέραν καὶ καταφανεστέραν τὴν ὑφ' ἡμῶν πρεσβευομένην προαγόρευσιν τῆς
395 Ἰουδαϊκῆς ἀποβολῆς καὶ ἐκπτώσεως καὶ τῆς τῶν ἔθνων ἦτοι Χριστιανῶν κλήσεως καὶ προσαγωγῆς.

Γέγραπται τοίνυν· Ἦσαν δὲ οἱ υἱοὶ Νῶε οἱ ἐξεληθόντες ἐκ τῆς κιβωτοῦ Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ. Χάμ δὲ ἦν πατὴρ Χαναάν. Τρεῖς οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Νῶε· ἀπὸ τούτων διεσπάρησαν ἐπὶ
400 πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα. Καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου καὶ ἐμεθύσθη καὶ ἐγυμνώθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Καὶ ἶδεν Χάμ ὁ πατὴρ Χαναάν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἐξεληθὼν ἀπήγγειλεν τοῖς δυσὶν ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἔξω. Καὶ
405 λαβόντες Σὴμ καὶ Ἰάφεθ τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ ἐπέθεντο ἐπὶ τὰ δύο νῶτα αὐτῶν καὶ ἐποῖρεύθησαν ὀπισθοφανῶς καὶ συνε- ^{244^b} κάλυψαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὀπισθοφανές, καὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς

382/383 cf. II. 200-201, 323-324 et 348-349 397/415 Gen. 9, 18-27

375 κύδος] *acc. cod. servavitimus, cf. praef. p. XLIX*

αὐτῶν οὐκ ἴδον. Ἐξένηψεν δὲ Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου καὶ
 410 ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος, καὶ
 εἶπεν· «Ἐπικατάρατος Χαναάν· παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς
 ἀδελφοῖς αὐτοῦ.» Καὶ εἶπεν· «Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς
 τοῦ Σήμ, καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ. Πλατύναι ὁ Θεὸς
 τῷ Ἰάφεθ καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σήμ, καὶ
 415 γενηθήτω Χαναάν παῖς αὐτῶν.»

Διορίσασθαι χρή πρῶτον ὡς τριῶν αὐτῶν ὑπαρχόντων
 φημί δὴ τῶν υἱῶν τοῦ Νῶε, τρεῖς ὑπάρχουσι καὶ προρρή-
 σεις. Ἄλλ' ἢ μὲν μία καὶ πρώτη κατάραν ἔχει καὶ δουλείαν
 προκαταγγέλλει τοῦ δευτέρου καὶ μέσου πρὸς τοὺς ἄκρους·
 420 φησὶ γάρ· Ἐπικατάρατος Χαναάν· παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς
 ἀδελφοῖς αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ Χάμ τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα
 Χαναάν κατηράσατο, | μηδαμῶς ὁ δίκαιος τῷ ὄντι καὶ ^{244^{va}}
 θεόφρων ἀνὴρ τὸν ἤδη πρῶην μετὰ τῶν ἄλλων ἠξιωμένον
 εὐλογηθῆναι παρὰ Θεοῦ τοῖς τῆς ἀρᾶς ἐπιτιμίαις ὑπόδικον
 425 ἀποφῆναι τολμήσας. Αἱ δ' ἄλλαι δύο εὐλογίαν μὲν ἔχουσι
 καὶ δεσποτείαν τῶν ἄκρων, τοῦ πρώτου φημί καὶ τοῦ
 ἐσχάτου, κοινῶς τὲ καὶ ἰδικῶς κατὰ τοῦ μέσου προδηλοῦσι
 καὶ προεμφαίνουσιν, οὐ μέντοι δὲ καὶ τὸ τῆς εὐλογίας
 ἐπιφέρονται ἴσον, ἀλλ' ἔστιν κατειληφέναι κὰν τούτοις πολὺ
 430 τὸ διάφορον τῆς τοῦ ἐσχάτου, λέγω δὴ τοῦ Ἰάφεθ, καταδυ-
 ναστευούσης καὶ πλεονεκτούσης μάλα τὴν τοῦ προτέρου
 φημί δὴ τοῦ Σήμ· καὶ γὰρ φησιν· Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς
 τοῦ Σήμ, καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ. Πλατύναι ὁ Θεὸς
 τῷ Ἰάφεθ καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σήμ, καὶ
 435 γενηθήτω Χαναάν παῖς αὐτῶν· τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν Εὐλογη-
 τὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σήμ, καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ,
 | καὶ πάλιν περὶ τῶν ἄμφω καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτῶν, ^{244^{vb}}
 τὴν κατὰ τοῦ Χαναάν καὶ ἰδικῶς καὶ κοινῶς τῶν ἄμφω
 δεσποτείαν ὁμολογουμένως ἐσήμανεν, τῷ δὲ τοι φάναι
 440 Πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις
 τοῦ Σήμ, τὴν τοῦ Ἰάφεθ κατὰ τοῦ Σήμ ἐδήλωσεν ἐπικρά-
 τειαν.

Ἄλλὰ τούτων διορισθέντων ζητήσωμεν ὧ Ἰουδαῖε πότε
 καὶ τίσιν αἱ τοῦ θεσπεσίου Νῶε προρρήσεις ἀπεπληρώθη-
 445 σαν· οὐκοῦν ἐξετάσωμεν τίνες μὲν ἐκ τούτου, τίνες ἐξ ἐ-

420/421 cf. ll. 411-412.

423/424 cf. Gen. 9, 1

432/437 cf. ll. 412-415

440/441 cf. ll. 433-434

414 καὶ? om. cod. ^a. corr.

κείνου πεφύκασιν, ἵνα καπὶ τοῖς πράγμασι καταλαβεῖν
δυνηθῶμεν τῆς ἀληθείας τὴν δόξαν.

Ἄλλ' ἔστιν μὲν σοι κακεῖνο πάντως ὁμολογούμενον ὡς ἐκ
τοῦ Σῆμ κατάγεται τῶν Ἰουδαίων τὸ φύλον· ὁ γὰρ προ-
450 πάτωρ αὐτῶν Ἔβερ, ἐξ οὐπερ Ἑβραῖοι καὶ πρὸ τοῦ κληθη-
ναι Ἰουδαῖοι κατωνομάσθησαν, εἰπόντος τοῦ Θεοῦ τῷ Μωϋσεῖ
φάναι τῷ Φαραῶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων ἀπέσταλκέν 245^a
με πρὸς σὲ λέγων «Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου», καὶ πάλιν
εἰπόντος τῷ Φαραῶ τοῦ Μωϋσέως Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων
455 προσκέκληται ἡμᾶς, υἱὸς ἦν τοῦ Σῆμ.

Εὐδηλον δὲ μᾶλλον ἡμῖν ἔσται τοῦτο διὰ τῆς θείας γρα-
φῆς, ἀκριβῶς τὰς ἐκάστου τῶν τριῶν γενέσεις ἐξαριθμού-
σης καὶ σημαινούσης ἐν οἷς φησιν Καὶ τῷ Σῆμ ἐγέννηθη
καὶ αὐτῷ, πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἔβερ, εἶτα Καὶ αὐταὶ αἱ
460 γενέσεις Σῆμ· Σῆμ υἱὸς ἑκατὸν ἑτῶν ὅτε ἐγέννησεν τὸν
Ἄρφαξὰδ δευτέρῳ ἔτει μετὰ τὸν κατακλυσμόν. Καὶ ἔζησεν
Σῆμ μετὰ τὸ γεννηθῆσαι αὐτὸν τὸν Ἄρφαξὰδ πεντακόσια ἔτη
καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ ἀπέθανεν. Καὶ
ἔζησεν Ἄρφαξὰδ πέντε καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ
465 ἐγέννησεν τὸν Σαλαῦ. Καὶ ἔζησεν Σαλαῦ τριάκοντα καὶ ἑκα-
τὸν ἔτη καὶ ἐγέννησεν τὸν Ἔβερ. Καὶ ἔζησεν Ἔβερ τέσ-
σαρα καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἐγέννησεν τὸν
Φαλέκ. Καὶ ἔζησεν Φαλέκ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ 245^b
ἐγέννησεν τὸν Ῥαγαῦ. Καὶ ἔζησεν Ῥαγαῦ δύο καὶ τριά-
470 κοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἐγέννησεν τὸν Σερούχ. Καὶ
ἔζησεν Σερούχ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη καὶ ἐγέννησεν
τὸν Ναχώρ. Καὶ ἔζησεν Ναχώρ ἑννέα καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη
καὶ ἐγέννησεν τὸν Θάρα. Καὶ ἔζησεν Θάρα ἑβδομήκοντα
ἔτη καὶ ἐγέννησεν τὸν Ἄβραμ. Ἐπεὶ οὖν ἀπόγονος πέφυ-
475 κεν τοῦ Σῆμ ὁ θεσπέσιος Ἄβραάμ, τὸ δὲ φύλον τῶν
Ἰουδαίων ἐξ Ἄβραάμ διαμέσου τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ
κατάγεται δήπουθεν, εὐδηλον ὡς ἐκ τοῦ Σῆμ δεικνυταὶ
καταγόμενον.

Ζητητέον λοιπὸν καὶ τοῖν ἄλλοις δυοῖν, μαθησόμεθα δὲ
480 καὶ τούτους ὡσαύτως ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς ἐν οἷς ἀνω-
τέρῳ φησὶν· Υἱοὶ δὲ Χάμ· Χοὺς καὶ Μεσραεῖμ, Φοῦθ καὶ

452/453 Ex. 7, 16   454/455 Ex. 5, 3   458/459 Gen. 10, 21   459/474
Gen. 11, 10-26   481/498 Gen. 10, 6-18

449 et 475 φύλον] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX*   481 Φοῦθ] *sic*
cod., cf. autem l. 579

Χαναάν. Υἱοὶ δὲ Χούς· Σαβᾶ καὶ Εὐϊλάτ καὶ Σαβαθαῖ καὶ
 Ῥεγμᾶ καὶ Σαβακαθαῖ. Υἱοὶ δὲ Ῥεγμᾶ· Σαβᾶν | καὶ Δαῖδᾶν. ^{245^{va}}
 Χούς δὲ ἐγέννησεν τὸν Νεβρώδ. Οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας
 485 ἐπὶ τῆς γῆς· οὗτος ἦν γίγας κυνηγὸς ἐναντίον Κυρίου τοῦ
 Θεοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ Βαβυλῶν,
 Ὀρέχ καὶ Ἀρχὰδ καὶ Χαλάνη ἐν τῇ γῇ Σεναάρ. Ἐκ τῆς
 γῆς ἐκείνης ἐξῆλθεν Ἀσσοῦρ καὶ ὠκοδόμησεν τὴν Νινευὴ
 καὶ τὴν Ῥοοβόθ πόλιν καὶ Χαλάχ καὶ τὴν Δασέμ ἀναμέσον
 490 Νινευὴ καὶ ἀναμέσον Χαλάχ· αὕτη ἡ πόλις ἡ μεγάλη. Καὶ
 Μεσραεὶμ ἐγέννησεν τοὺς Λουδιεὶμ καὶ τοὺς Αἰνεμειτιεὶμ
 καὶ τοὺς Λαβιεὶμ καὶ τοὺς Νεφθαλιεὶμ καὶ τοὺς Πατροσο-
 νιεὶμ καὶ τοὺς Χασλονιεὶμ ὅθεν ἐξῆλθεν Φυλιστιεὶμ. Χα-
 ναάν δὲ ἐγέννησεν τὸν Σηδόνα πρωτότοκον καὶ τὸν Χετ-
 495 ταῖον καὶ τὸν Ἰεβουσαῖον καὶ τὸν Ἀμορραῖον καὶ τὸν
 Γεργεσαῖον καὶ τὸν Εὐαῖον καὶ τὸν Ἀρουκαῖον καὶ τὸν
 Ἀσεναῖον καὶ τὸν Ἀράδιον καὶ τὸν Σαμάραιον καὶ τὸν
 Ἀμαθί. Τοίνυν διὰ τούτων μανθάνομεν υἱοὺς εἶναι τοῦ Χάμ
 τοὺς Βαβυλωνίους | καὶ τοὺς Αἰθίοπας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ^{245^{vb}}
 500 καὶ τοὺς Λίβυας καὶ τοὺς Φυλιστιεὶμ καὶ τοὺς Λυκίους καὶ
 τὰς Χαναανίτιδας ἀπάσας φυλάς καὶ εἴ τι τούτοι(ς) ἀγχι-
 στεῦον πέφυκεν ἕτερον ἔθνος· ἀπὸ γὰρ τοῦ Χούς τοῦ υἱοῦ
 Χάμ Αἰθίοπας εἶναι καὶ Βαβυλωνίους καταλαμβάνομεν, ἀπὸ
 δὲ τοῦ Μεσραεὶμ Αἰγυπτίους, ἀπὸ δὲ τοῦ Λουδιεὶμ τοῦ
 505 υἱοῦ Μεσραεὶμ Λίβυας, ἀπὸ δὲ τοῦ Χασλονιεὶμ τοῦ υἱοῦ
 Μεσραεὶμ τοὺς Λυκίους καὶ τοὺς Φυλιστιεὶμ, ἀπὸ δὲ τοῦ
 Χαναάν τοῦ υἱοῦ μὲν Χάμ ἀδελφοῦ δὲ Μεσραεὶμ πάντα τὰ
 ἔθνη τῶν Χαναανίων.

Γνωσόμεθα δὲ καὶ τοῦ Ἰάφεθ δι' ὧν ἀνόπιν ἔτι (δι)έξεισι.
 510 Φησὶν γάρ· Υἱοὶ Ἰάφεθ· Γαμέρ καὶ Μαγῶγ καὶ Μαδαῖ καὶ
 Ἰωθᾶν καὶ Ἐλισᾶ καὶ Θοβέλ καὶ Μοσὸχ καὶ Θήρας. Καὶ οἱ
 υἱοὶ Γαμέρ· Ἀσχανάζ καὶ Ῥιφάθ καὶ Θο(ρ)γαμάν. Καὶ οἱ υἱοὶ
 Ἰωθᾶν· Ἐσιλᾶ καὶ Θαρσεῖς, Κήτιοι, Ῥόδιοι. Ἐκ τούτων
 ἀφωρίσθησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ γῇ αὐτῶν, ἕκαστος
 515 κατὰ γλῶσσαν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν | καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ^{246^a}
 αὐτῶν. Διεγνώκαμεν οὖν κανταῦθα πάλιν ἐξ ὧν ἡ θεία

510/516 Gen. 10, 2-5

483 Σαβακαθαῖ] *acc. incert. in cod.* 487 ορέχ' (*sine spir.*) *cod.* 494
 Σηδόνα] *servanivimus cum cod.* 495 Ἰεβουσαῖον (*sine spir.*) *cod.* 497 ἄσε-
 ναιον (*sine acc.*) *cod.* 501 ἀπάσας *cod.*, *cf. praef. p. XLVIII, n. 29* τούτοι
cod. 501/502 ἀγχίστευον *cod.* 509 ἔξεισι *cod.* 511 Ἐλισᾶι *cod. a. corr. ut vid.*
 512 θογαμάν *cod.*, *sed cf. l. 528* 513 Θαρσεῖς] *sic cod.*, *sed cf. l. 530*

γραφή φησὶν ὡς υἱοὶ τοῦ Ἰάφεθ πεφύκασι Γομαρεῖς οἱ
 Κελτογαλάται ἔχοντες πατέρα Γαμέρ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ,
 Μαγωγεῖς οἱ καὶ Σκύθαι ἔχοντες πατέρα Μαγῶγ τὸν υἱὸν
 520 τοῦ Ἰάφεθ, Μῆδοι ἀρκτῶοι ἔχοντες πατέρα Μαδαῖ τὸν υἱὸν
 τοῦ Ἰάφεθ, Ἑλληνες πάντες καὶ Ἴωνες ἔχοντες πατέρα
 Ἰωῦαν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ, Θετταλοὶ ἔχοντες πατέρα Θεβέλ
 τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ, Μοσχίναῖοι οἱ καὶ Καππαδόκαι ἔχοντες
 πατέρα Μοσόχ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ, Θράκες ἔχοντες πατέρα
 525 Θήραν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ, Μακεδόνες ἔχοντες πατέρα
 Χετιεῖμ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάφεθ, Ῥιφαθαῖοι οἱ καὶ Παφλαγόνες
 ἔχοντες πατέρα Ῥιφάθ τὸν υἱὸν Γαμέρ υἱοῦ Ἰάφεθ, Ἀρμέ-
 νιοι ἔχοντες πατέρα Θοργαμᾶ τὸν υἱὸν Γαμέρ υἱοῦ Ἰάφεθ,
 Σικελοὶ ἔχοντες πατέρα Ἐσιλᾶ τὸν υἱὸν Ἰωῦα(ν) υἱοῦ
 530 Ἰάφεθ, Ἰβηρες ἔχοντες πατέρα Θαρσῆς τὸν υἱὸν Ἰωῦαν υἱοῦ
 Ἰάφεθ, Λατίνοι | οἱ καὶ Ῥωμαῖοι ἔχοντες πατέρα Κητιὸν τὸν 246^b
 υἱὸν Ἰωῦα(ν) υἱοῦ Ἰάφεθ ἐξ οὗ καὶ Κύπριοι παραλαμ-
 βάνονται, Ῥόδιοι ἔχοντες πατέρα Ῥόδιον τὸν υἱὸν Ἰωῦαν
 υἱοῦ Ἰάφεθ καὶ εἴ τι ἕτερον συγγενές τούτοις πέφυκεν
 535 ἔθνος.

Οὕτως γὰρ καὶ τῶν διαμερισθέντων καὶ δηλουμένων
 τόπων ἐφ' ἑκάστῳ τῶν τριῶν ἀδελφῶν καταναγκάζει νοεῖν
 ἡμᾶς καὶ καταγγέλλειν ἢ διαίρεσις καὶ κατοίκησις· περὶ μὲν
 γὰρ τῶν καταγομένων ἀπὸ τοῦ Σῆμ φησὶν ἡ θεία γραφή
 540 Καὶ ἐγένετο ἡ κατοίκησις αὐτῶν ἀπὸ Μασῆ ἕως ἐλθεῖν
 εἰς Σοφηρᾶ ὄρος ἀνατολῶν. Οὗτοι υἱοὶ Σῆμ ἐν ταῖς φυλαῖς
 αὐτῶν κατὰ γλώσσας αὐτῶν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν καὶ ἐν
 τοῖς ἔθνεσιν αὐτῶν, τῶν δέ τοι πάλιν ἀπὸ τοῦ Χάμ
 εἰρηκυῖα τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὰς λοιπὰς ἀστυγείτονας χώρας
 545 ὑπάρχειν πάλιν φησὶν· Καὶ μετὰ ταῦτα διεσπάρησαν αἱ
 φυλαὶ τῶν Χαναναίων, καὶ ἐγένοντο τὰ ὄρια τῶν Χανα-
 ναίων | ἀπὸ Σιδῶνος ἕως ἐλθεῖν εἰς Γέραρα καὶ Γάζαν, ἕως 246va
 ἐλθεῖν Σοδόμων καὶ Γομόρρας, Ἀ(δαμ)ᾶ καὶ Σεβοεῖμ ἕως
 550 αὐτῶν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν αὐτῶν.
 Εἰ δὲ καὶ τὸν Σῆμ καὶ τὸν Χάμ τοῖς ἀνατολικωτέροις

540/543 Gen. 10, 30-31   545/550 Gen. 10, 18-20

520 ἀρκτῶοι] *servanitus cum cod., cf. praef. p. XLVI*   524 θράκες *cod., cf. praef. p. XLVI*
 529 Ἰωῦα *cod. (cf. l. 532), sed cf. ll. 511, 513, 522 et 530*   530
 Θαρσῆς] *sic cod., sed cf. l. 513*   531 λατίνοι *cod.*   532 Ἰωῦα *cod. (cf. l. 529), sed cf. ll. 511, 513, 522 et 530*
 547 σηδόμος *cod. (cf. l. 494)*   548 ἀμαδᾶ *cod.*

μέρεσι καὶ τόποις ἐσχηκέναι τὸν ἴδιον κλῆρον καὶ τόπον
 διηρημένως καὶ ἀναμέρος φησίν, οὐκ ἄρα καθὼς καὶ διὰ
 τῶν ὀνομάτων ἐδήλωσεν πάντα τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτι-
 555 κώτερα μέρη τῷ Ἰάφεθ ἀπεκληρώθησαν, οἷς λελόγχασι
 κατοικεῖν ἄπερ ἡμεῖς ὠνομάσαμεν ἔθνη συντόμως, κὰν ἔνια
 μετέπειτα μετοικισθέντα καὶ τινὰς ἀνατολικούς κατωκῆκασι
 τόπους; Ἄ καὶ πάντα Χριστιανοὶ γενέσθαι καὶ κληθῆναι
 560 κατηξιώθησαν κληρωσάμενα τὴν ἐν τῷ Ἰάφεθ τῷ σφῶν
 προπάτορι παρὰ τοῦ δικαίου καὶ θεοφιλοῦς καὶ θεσπεσίου
 Νῶε δοθεῖσαν εὐλογίαν, καὶ δι' αὐτό γε | τοῦτο πρὸς ^{246^{vb}}
 εὐρυχωρίαν καὶ πλατυσμόν ἐκταθέντα μᾶλλον τῶν ἄλλων,
 ὡς ἐντεῦθεν εὐρίσκεσθαι προφανῶς καὶ τὰς προρρήσεις
 αὐτοῦ πεπληρωμένας εἰς ἅπαν, πασῶν μὲν τῶν ἐκ τοῦ
 565 Χαναὰν καταγομένων φυλῶν ἠττηθεισῶν καὶ διωχθεισῶν
 προηγουμένως μὲν ὑπὸ τῶν καταγομένων ἀπὸ τοῦ Σὴμ
 τουτέστιν τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς σφῶν προ-
 πάτορσι τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ὁ Θεὸς ἐπηγ-
 γείλατο, κὰν τῷ Μωσεῖ δὲ μετέπειτα πιστὸν καὶ βέβαιον
 570 τὸν τῆς ἐπαγγελίας ἀπειργάσατο λόγον, τῶν Χετταίων καὶ
 τῶν Ἰεβουσαίων καὶ τῶν Ἀμορραίων καὶ τῶν Γεργεσαίων
 καὶ τῶν Εὐαίων καὶ τῶν Ἀρουκαίων καὶ τῶν Ἀσεναίων
 παραδοῦναι τὴν γῆν εἰρηκῶς τοῖς Ἰουδαίοις καὶ παραδούς.
 Καὶ σκόπει τὸ τῆς προρρήσεως καὶ τῆς ἐκβάσεως σύμφω-
 575 νον. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὴν ἀρὰν τῷ Χαναὰν ἐνὶ τῶν υἱῶν
 τοῦ Χάμ ἀπεκλήρωσεν ὁ μακάριος Νῶε, τούτου χάριν καὶ
 μόνας | τὰς Χαναανίτιδας φυλάς τοῖς ἐκ τοῦ Σὴμ καταγο- ^{247^a}
 μένοις ὑπέταξεν, οὐ μέντοι καὶ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ Χάμ,
 λέγω δὴ τοῦ Χοῦς καὶ τοῦ Μεσραεῖμ καὶ τοῦ Φοῦδ, ἵνα μὴ
 580 πάντῃ διὰ τῆς τῶν ἀπάντων υἱῶν αὐτοῦ καθολικωτάτης
 θητείας δόξῃ πῶς ἐπ' αὐτὸν ἐκείνον ἢ ἀρὰ τὸν Χάμ ἀνα-
 τρέχειν, ὅπερ ἄτοπον, ἐπεὶπερ εὐλογηθεὶς ἦν ὑπὸ Θεοῦ
 πολλῶ πρῶην, δι' ἣν αἰτίαν καὶ φειδοῦς ἤξιώθη παρὰ τοῦ
 θεσπεσίου Νῶε καθάπερ εἰρήκαμεν. Διὰ τοι τοῦτο τὴν μὲν
 585 γῆν τῶν Χανααίων οἱ ἐκ τοῦ Σὴμ τέως κατέσχον πρῶτον,
 ἐπειδὴ καὶ πρῶτος ἦν ἀδελφὸς τοῦ Ἰάφεθ ὁ Σὴμ, τὴν δὲ γε
 Βαβυλῶνα καὶ τὰς ὁμόρους πόλεις καὶ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ

567/569 cf. Gen. 12, 6-7 et II. 319-323 et 344-346
 17; Ex. 3, 8; 13, 5; 34, 11; etc.; Ios. 12, 7-8; etc.
 584 cf. II. 422-425

569/573 cf. Gen. 10,
 582/583 cf. Gen. 9, 1

565 φύλων *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 31* (566 ὑπὸ] ἀπὸ (*ut vid.*)
cod. a. corr. 579 Φοῦδ] *sic cod.*, cf. *autem l. 481* 581 πῶς] *acc. cod. servavimus,*
cf. praef. p. LI

τὴν Αἴγυπτον, αἱ δὴ γῆ καὶ κατοικήσεις τοῦ Χοῦς καὶ τοῦ
 Μεσραεὶμ παραλαμβάνονται τῇ θείᾳ γραφῇ, προφανῶς
 590 οὐκ ἔσχον ὑφ' ἑαυτοῦς, ὡς κανταῦθα θαυμάσαι λίαν τῆς θείας
 γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν ἐπὶ ταῖς γεγонуίαις προρρήσεσιν, |
 ἄτε δὴ μετὰ πολλὰς ἐτῶν περιόδους σύμφωνον ἀκριβῶς ^{247^b}
 ἄγαν ἐπὶ τοῖς πράγμασιν εἰληφυίαις τὴν ἔκβασιν· ἀλλ' ὄντως
 μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ τῆς
 595 συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς ἀπὸ
 τοῦ Ἰάφεθ καταγομένοις αἱ φυλαὶ τῶν Χαναναίων καθυπε-
 τάγησαν, πρῶτον μὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο ὃς
 Ἕλληνας ὑπάρχων ἐκ τῶν φυλῶν κατήγετο τοῦ Ἰάφεθ, ἐς
 ὕστερον δὲ τοῖς Λατίνοις τοῖς καὶ Ῥωμαίοις, οἱ τὸν αὐτὸν
 600 Ἰάφεθ ἔχειν καταλαμβάνονται προπάτορά τε καὶ πρόγονον
 κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως τοῖς Μακεδόσι.

Ἄλλ' ἰδοὺ τὴν μὲν κατὰ τοῦ Χαναάν τοῦ τὴν ἀρὰν εἰλη-
 φότος καὶ τὴν δουλείαν προρρηθεῖσαν ἐπικράτειαν καὶ
 δεσποτείαν τῶν ἄμφω, λέγω δὴ τοῦ Σῆμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ,
 605 τῶν ὑπὸ τοῦ θεσπεσίου Νῶε τῆς θείας εὐλογίας ἠξιωμέ-
 νων, κατειλήφασιν καὶ διεσαφήσαμεν ταῖς προρρήσεσιν
 ἐπιθέντες τὰ πράγματα | καὶ τοῖς πράγμασιν ἀπαραλλάκτους ^{247^{va}}
 τὰς προρρήσεις εὐρόντες· οὐκοῦν τὴν θατέρω καὶ μόνω,
 λέγω δὴ τῷ Ἰάφεθ τῷ ἐσχάτῳ υἱῷ παρειλημμένῳ τοῦ
 610 Νῶε, πρὸς τοῦ θεοφιλοῦς πατρὸς δοθεῖσαν εὐλογίαν ἰδια-
 ζόντως, εἰς τὸ καὶ τῶν σκηνωμάτων ἐπικρατῆσαι τοῦ Σῆμ
 πεπληρωμένην ἐναποφήνωμεν, ἵνα καὶ τῆς ὅλης κινήσεως
 τῶν νῦν ἡμῖν εἰρημένων τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν σκοπὸν
 παραστήσωμεν ἀληθέστατα. Φαμέν οὖν ὡς εἰ μὲν ἐκ τοῦ
 615 Σῆμ κατάγεται τῶν Ἰουδαίων τὸ φύλον, ἐκ δὲ τοῦ Χάμ τῶν
 Αἰθιοπῶν καὶ Αἰγυπτίων καὶ τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν
 λοιπῶν ὁμόρων ἐθνῶν τῶν τὰς ἀνατολὰς κατοικεῖν εἰληχό-
 των, ἐκ δὲ τοῦ Ἰάφεθ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Ῥωμαϊκὸν ἤτοι
 Χριστιανικὸν ὡς καὶ τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν, κατὰ δὲ
 620 τὴν ὑστάτην καὶ παντελεῆ καὶ τελευταίαν τῆς Ἱερουσαλήμ
 πολιορκίαν καὶ πόρθησιν καὶ ἄλωσιν καὶ ἐρήμωσιν, | ἔτι ^{247^{vb}}
 γεμῆν καὶ τῶν περίξ Ἰουδαϊκῶν πολιχνῶν, παντοδαπῶς καὶ
 ποικίλως τῶν Ἰουδαίων ἀναιρεθέντων καὶ χαλεπῶς αἰχμα-
 λωτισθέντων, Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι τουτέστιν Χριστιανοὶ
 625 τῶν εἰρημένων πόλεων καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν σκηνωμάτων

594/595 cf. Ps. 146, 5

615 φύλον] *acc. cod. servauimus, cf. praef. p. XLIX*   622 πολίχνων *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 31*

γεγόνασι κύριοι καὶ οἰκήτορες, θεῖους ναοὺς καὶ Χριστιανικὴν κατάστασιν ἐκέϊσε δειμάμενοί τε καὶ παραδόντες, ἃ καὶ μέχρι τῆς δεῦρο διασώζονται καὶ φυλάττονται, τὴν Ἱερουσαλήμ ἀρχιερέως Χριστιανοῦ διέποντός τε καὶ διιθύνοντος, σαφὲς ἄρα καὶ πρόδηλον ὡς καὶ πολλῶν πρώην κατὰ τοὺς χρόνους τῶν θεσπεσίων πατριαρχῶν, Ἀβραὰμ φημί καὶ Ἰσαάκ τε καὶ Ἰακώβ, καπὶ τοῦ προπάτορος αὐτῶν Νῶε προκατηγγέλθη καὶ προερρήθη τῶν Ἰουδαίων ἢ ἀποβολὴ καὶ ἡ ἀπόπτωσις, οἵτινες ἐκ τοῦ Σὴμ κατάγονται δῆπουθεν, καὶ τῶν Χριστιανῶν ἡ ἀντισταγωγὴ καὶ οἰκείωσις, οἵτινες ἐκ τοῦ Ἰάφεθ | καταγόμενοι διαδείκνυνται κατὰ ^{248^a} τὴν διαίρεσιν καὶ σαφειστάτην διδασκαλίαν τῆς θείας γραφῆς, καθὼς καὶ Μιχαίας ὁ θεσπέσιος προφήτης προκατήγγειλεν ὡδέ που φάσκων· Ὅτι κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλήμ, ψόφος ἀρμάτων καὶ ἵππευόντων. Κατοικοῦσα Λάχης, ἀρχηγὸς ἀμαρτίας αὕτη ἐστὶν τῆ θυγατρὶ Σιών, ὅτι ἐν σοὶ εὐρέθησαν ἀσέβειαι τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο δώσεις ἐξαποστελλομένους ἕως κληρονομίας Γέθ οἴκους ματαίους· οἴκοι ματαίων εἰς κενὸν ἐγένοντο τοῖς βασιλεῦσιν Ἰσραήλ, ἕως τοὺς κληρονόμους ἀγάγω σου. Τίνας οὖν ἄλλους τῶν προφητευομένων οἴκων ματαίων καὶ κενῶν ἔσεσθαι τοῖς βασιλεῦσιν Ἰσραήλ τοῖς ἐκ τοῦ Σὴμ καταγομένοις κληρονόμους φάσκειν τὸν προφήτην ὑποληπτέον, ἀλλ' ἢ πάντως τοὺς ἐξ Ἰάφεθ καταγομένους Χριστιανούς καὶ τὴν ἀποκληρωθεῖσαν αὐτοῖς διὰ τοῦ | σφῶν προ- ^{248^b} πάτορος εὐλογίαν; Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖν οἶός τέ ἐστὶν τὸ παράπαν, κὰν λίαν ἐριστικὸς ὑπάρχη καὶ δυσπειθής.

Ἄλλὰ μὴν καὶ πάλιν ὁ θεῖος Ἱερεμίας Θεὸν ἐξηρημένον καὶ ὑπέρτατον καὶ ἀσύγκριτον τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν ⁶⁵⁵ καὶ σωτῆρα Χριστὸν ἐκάλεσεν ἐν τῷ φάσκειν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρεν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραήλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Αὕτη ἡ ⁶⁶⁰ βίβλος τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ νόμος ὁ ὑπάρχων εἰς τὸν αἰῶνα· πάντες οἱ κρατοῦντες αὐτὴν εἰς ζωὴν, οἱ δὲ καταλιπόντες αὐτὴν ἀποθανοῦνται. Ἐπιστράφηθι Ἰακώβ καὶ ἐπιλαβοῦ αὐτῆς, διόδευσον πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι

639/648 Mich. I, 12-15   655/665 Bar. 3, 36 - 4, 3

628 διασώζονται] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLVI*

665 τοῦ φωτός αὐτῆς. Μὴ δῶς ἐτέρῳ τὴν δόξαν σου καὶ τὰ
 248va συμφέροντά σοι ἔθνει ἀλλοτρίῳ.

Τί γὰρ ἄλλο δηλοῦν τὸν προφήτην ὑποληπτέον καταγ-
 γέλλοντα Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθῆναι καὶ τοῖς ἀνθρώποις
 συναναστραφῆναι, ἀλλ' ἢ πάντως τὴν τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐναν-
 θρώπησιν τε καὶ σάρκωσιν, καθὼς καὶ ὁ θεσπέσιος καὶ
 670 μέγας ἀπόστολος Παῦλος ᾧδὲ που φησὶν Θεὸς ἐφανερώθη
 ἐν σαρκί, καὶ πολλῶ δὲ πρώην ὁ Ἡσαΐας· "Ὅτι παιδίον
 ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ
 τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης
 βουλῆς ἄγγελος καὶ Θεὸς ἰσχυρός;

675 Εἰ δὲ τὴν τοιαύτην παραιτούμενος δόξαν παροῖσαι δόξεις
 τὸ Χωρηβ ἦτοι τὸ Σιναῖ ὄρος, ἐκεῖσε λέγων ὀφθῆναι καὶ
 συναναστραφῆναι τὸν Θεὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἐξελεγχθήση
 πάμπαν εὐήθης καὶ ψευδηγόρος. Πρῶτον μὲν ὅτι Θεοῦ μὲν
 φωνῆς, καὶ ἀστραπᾶς καὶ νεφέλας γνοφώδεις | ἀκοῦσαι καὶ 248vb

680 ἰδεῖν τοὺς Ἰουδαίους φησὶν Μωϋσῆς πόρρωθεν ἰσταμένους
 καὶ μηδαμῶς τῷ ὄρει προσπελάζοντας τὸ παράπαν, οὐ
 μέντοι καὶ Θεὸν ἰδεῖν ἢ μέσον αὐτὸν ἐσχηκένας συναναστρε-
 φόμενον αὐτοῖς ἔφησεν. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν τῷ Δευτερο-
 νομίῳ φησὶν· Καὶ ἐλάλησεν Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ὄρει
 685 ἐκ μέσου τοῦ πυρός· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἠκούσατε καὶ
 ὁμοίωμα οὐκ ἴδετε ἀλλ' ἢ φωνήν. Καὶ φυλάξασθε σφόδρα
 τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι οὐκ ἴδετε ὁμοίωμα ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ
 ἐλάλησεν Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρηβ ἐν τῷ ὄρει ἐκ
 μέσου τοῦ πυρός. Ἴδου τοίνυν ὁ θεοφάντωρ Μωϋσῆς

690 διατείνεται καὶ διαμαρτύρεται μηδαμῶς τοὺς Ἰουδαίους ἰδεῖν
 τί Θεοῦ, μήτιγε Θεὸν αὐτόν, ὅπου γε μηδὲ τὸ ὄρος
 προσαναβῆναι συνεχωρήθη τὸ σύνολον ὁ λαός, εἰπόντος
 τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωϋσῆν Βάδιζε κατάβηθι καὶ ἀνάβηθι
 σὺ καὶ Ἀαρὼν | μετὰ σοῦ· οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ ὁ λαός μὴ 249^a

695 βιαζέσθωσαν ἀναβῆναι πρὸς τὸν Θεόν, μήποτε ἀπολέση
 ἀπ' αὐτῶν Κύριος, καθὼς πάλιν φησὶν· Εἰσθήκει δὲ ὁ λαός
 μακρόθεν, Μωϋσῆς δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸν γνόφον οὐ ἦν ὁ
 Θεός. "Ὅτι δὲ οὐδὲ Μωϋσῆς αὐτὸς ἑώρα τῆνικαῦτα Θεόν,
 δείκνυσιν αὐτὸς ἐναργῶς ἀξιῶν μετέπειτα τὸν Θεὸν καὶ
 700 φάσκων Εἰ οὖν εὔρηκα χάριν ἐναντίον σου, ἐμφάνισόν μοι

667/668 cf. Il. 656 et 658-659 670/671 I Tim. 3, 16 671/674 Is. 9, 6
 676/677 et 682/683 cf. Il. 655-656 et 659 684/689 Deut. 4, 12 et 15
 693/696 Ex. 19, 24 696/698 Ex. 20, 21 700/701 Ex. 33, 13

669 καὶ²] om. cod. ^a. corr.

678 ψευδηγόρος cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 29

σεαυτόν· γνωστῶς ἴδω σε, καὶ πάλιν· Δείξόν μοι τὴν
 σεαυτοῦ δόξαν. Εἰ γὰρ ἐς ὕστερον ἀξιοῖ ταῦτα, πρόδηλον
 ὡς οὐχ' ἔώρα πρὶν τὸν Θεόν, πλὴν ἔδειξεν αὐτῷ καὶ νῦν
 ἀξιούντι κατιδεῖν αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ὡς ἀόρατός
 705 ἐστὶν πάντῃ τὲ καὶ ἄληπτος καὶ ἀπρόσιτος εἰρηκῶς· Οὐ
 δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος
 τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. Οὐκοῦν ἄρα Θεὸν ὀφθῆναι
 καὶ συναναστραφῆναι τοῖς ἀνθρώποις ἐν ὄρει τῷ Σινᾶ ^{249^b}
 καταγγέλλειν ἠλίθιον· ὡς γὰρ ἔφαμεν οὐ πέφυκεν ὄρασθαι
 710 γυμνός ὁ Θεός.

Ἔτι δὲ καὶ ἄλλως φήσας ὁ θεῖος Ἰερεμίας Οὗτος ὁ Θεὸς
 ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρεν πᾶσαν
 ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ
 καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ, οὐκ ἀδιαστόλως, ἀλλὰ
 715 προσδιωρισμένως εἶρηκεν ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθῆναι Θεόν· φησὶν
 γάρ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις
 συναναστράφη. Πρόδηλον ὡς οὐχὶ τῆνικάδε κατὰ τὸν και-
 ρὸν τῆς ἐν τῷ Σινᾶ νομοθεσίας ὀφθῆναι Θεὸν ἐπὶ γῆς καὶ
 τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφῆναι φησὶν, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς
 720 ὕστερον γενεάς· παρίστησι γὰρ ἐναργῶς ὡς ὁ πάλαι
 δεδωκῶς νόμον τῷ Ἰσραὴλ ὁ αὐτὸς μετὰ ταῦτα καὶ τοῖς
 ἐπὶ γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη | γενόμε- ^{249^{va}}
 νος ἄνθρωπος δι' ἄφατον ἔλεον, ὅς ἐστιν Χριστὸς ὁ πάντων
 ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ Κύριος.

Ἄλλ' ἀθρήσωμεν τί φησὶν ἐφεξῆς ὁ προφήτης· Αὕτη ἡ
 βίβλος τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ νόμος ὁ ὑπάρ-
 χων εἰς τὸν αἰῶνα· πάντες οἱ κρατοῦντες αὐτὴν εἰς ζωὴν,
 οἱ δὲ καταλιπόντες αὐτὴν ἀποθάνουσι. Βίβλον δὲ προ-
 φανῶς τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ ταύτην εἶναι φάσκει
 730 τὴν ὡς αὐτὸς φησὶν κηρύττουσαν ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθῆναι
 Θεόν, καὶ τοῦτον ὑπάρχειν τὸν νόμον εἰς τὸν αἰῶνα τὸν
 ὡς αὐτὸς φησὶν καταγγέλλοντα τοῖς ἀνθρώποις συναναστρα-
 φῆναι Θεὸν ἐς ὕστερον καὶ μετέπειτα τῆς παλαιᾶς διαθήκης
 – τοῦτο γὰρ νοεῖν ἡμᾶς τὸ μετὰ ταῦτα δίδωσιν ἐξ ἀνάγ-
 735 κης –, καθὼς καὶ διὰ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Ἡσαΐου διεξιῶν
 τὰ περὶ τὸ ἐκούσιον καὶ φιλόανθρωπον αὐτοῦ πάθος ὁ Ἐμ-
 μανουὴλ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὡδέ που φη- ^{249^{vb}}
 σὶν· Ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται καὶ ἡ κρίσις μου εἰς

701/702 Ex. 33, 18   705/707 Ex. 33, 20   707/708 cf. ll. 656 et 659
 709 cf. I 176-177   711/714 cf. ll. 655-658   715/719 et 721/722 cf. ll.
 656 et 657-659   725/729 cf. ll. 659-662   730/731 cf. ll. 656 et 658-659
 731 cf. ll. 725-727   732/734 cf. ll. 656 et 658-659   738/751 Is. 51, 4-8

φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται
 740 εἰς φῶς τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη
 ἐλπιούσιν. Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν
 καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω, ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς
 ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεται, οἱ δὲ
 745 σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, καὶ ἡ δικαιοσύνη μου
 οὐ μὴ ἐκλίπη. Ἀκούσατέ μου οἱ εἰδότες κρίσιν λαοῦ μου, ὁ
 νόμος μου ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν· μὴ φοβεῖσθε ὄνειδισμὸν
 ἀνθρώπων καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἠτῶσθε. Ὡσπερ
 750 γὰρ ἱμάτιον βρωθήσονται ὑπὸ χρόνου καὶ ὡς ἔρια βρωθή-
 σονται ὑπὸ σητός· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα
 ἔσται, καὶ τὸ | σωτήριόν μου οὐ μὴ ἐκλίπη. Διὰ γὰρ ^{250^a}
 τούτων ἐκδιδασκόμεθα τῷ Ἰερεμῖα παραπλησίως τὸν εἰς
 κρίσιν καὶ φῶς ἐθνῶν ἐξελθόντα παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ
 σωτήρος εὐαγγελικὸν καὶ καινὸν νόμον τὸν καταγγέλλοντα
 755 καὶ κηρύττοντα Θεὸν ἐνανθρωπήσαι δι' ἄφατον ἔλεον αἰῶ-
 νιον ὑπάρξει καὶ ἀτελεύτητον καὶ ἀπέραντον. Περὶ τούτου
 τοῦ νόμου καὶ πρὶν ὁ αὐτὸς προφήτης ἔφασκεν Ἡσαΐας ὅτι
 Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερου-
 σαλήμ· καὶ κρινεῖ ἀναμέσον ἐθνῶν πολλῶν καὶ ἐλέγξει
 760 λαὸν πολὺν ἕως εἰς μακρὰν· τοῦτον τοίνυν τὸν νόμον καὶ
 νῦν ὁ θεῖος Ἰερεμίας ὑπάρχειν εἰς τὸν αἰῶνα φησίν, καθὼς
 δηλοῦσι τὰ ἐπόμενα· φησὶ γάρ· Πάντες οἱ κρατοῦντες
 αὐτὴν εἰς ζωὴν, οἱ δὲ καταλιπόντες αὐτὴν ἀποθανοῦνται.
 Πρόδηλον δὲ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ προφήτου. Τὴν
 765 γὰρ εὐαγγελικὴν βίβλον τὴν κηρύττουσαν | σωματωθῆναι ^{250^b}
 Θεὸν καὶ τὸν καινὸν νόμον τὸν καταγγέλλοντα ἐπὶ γῆς
 Θεὸν ὀφθῆναι καὶ συναναστραφῆναι τοῖς ἀνθρώποις μὴ
 προσηκόμενον τὸ Ἰουδαϊκὸν γένος ἀθλιωτάτῳ μόρῳ γέγο-
 νεν ὑπεύθυνον καὶ ὑπόδικον, τριακοσίων μυριάδων ἀναιρε-
 770 θέντων μετὰ τεσσαρακοντούτην χρόνον τοῦ σωτηρίου πάθους,
 τῶν ἄλλων ἀπάντων αἰχμαλωτισθέντων καὶ διασπαρέντων
 καὶ θητεῖαν πασχόντων θανάτου φευκτοτέραν, ἀλλὰ καὶ τῆς
 ἐλπιζομένης ἀκηράτου ζωῆς ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ
 πάντες ἄρδην ἀποτεύξονται, τὸν πατέρα τοῦ μέλλοντος

752/754 cf. II. 738-739   758/760 Is. 2, 3-4; cf. Mich. 4, 2-3   760/761
 cf. II. 726-727   762/763 cf. II. 727-728   764/766 cf. II. 725-726   766/767
 cf. II. 656 et 658-659   769/770 cf. IV 548-552 et VII 707-711   774/775 cf.
 Is. 9, 6

750 σήτος *cod.*

- 775 αἰῶνος μηδαμῶς ὁμολογήσαι καὶ προσκυνῆσαι θελήσαντες· οἱ δέ γε προσηκάμενοι καὶ κρατήσαντες τὴν εὐαγγελικὴν βίβλον καὶ τὸν καινὸν νόμον τοὺς Χριστιανούς λέγω καθὼς φησὶν ὁ προφήτης, καὶ τὴν παροῦσαν ἔχο(υσι)ν ζωὴν καὶ τὴν μέλλουσαν (ἔξουσιν). Τοῦτο δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος
- 780 Ἡσαΐας περὶ τῶν ἑκατέρων προκατήγγειλεν ὧδέ που | φάσκων· Τούτους γὰρ ἅπαντας λήψεται ἄνεμος καὶ ἀποίσει ^{250^{va}} καταιγίς. Οἱ δὲ ἀντεχόμενοί μου κτήσονται τὴν γῆν καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου. Καὶ ἐροῦσι· «Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδοὺς καὶ ἄρατε σκῶλα ἀπὸ
- 785 τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ.»
- Παρεμπεδοὶ δὲ τὴν ἡμετέραν δόξαν ὁ θεῖος Ἱερεμίας δι' ὧν ἀμέσως ἐπήγαγεν. Φησὶν γάρ· Ἐπιστράφηθι Ἰακώβ καὶ ἐπιλαβοῦ αὐτῆς, διόδευσον πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς αὐτῆς. Μὴ δῶς ἐτέρῳ τὴν δόξαν σου καὶ τὰ
- 790 συμφέροντά σοι ἔθνει ἄλλοτρίῳ. Μονονουχὶ γάρ φησιν· «Ἐγὼ μὲν τὸν πάλαι δεδωκότα Θεὸν τῷ Ἰσραὴλ τὸν νόμον ἐνανθρωπήσαι καὶ ὀφθῆναι τοῖς ἐπὶ γῆς καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφῆναι προφητεύω σαφῶς, καὶ τὸν καινὸν νόμον τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ· διαιωνίσαι καὶ τὴν εὐαγγελικὴν
- 795 βίβλον πρόξενον ἔσεσθαι ζωῆς τοῖς παραδεξαμένοις καὶ θανάτου τοῖς μὴ δεξαμένοις προεῖπον· σὺ δὲ | ὁ ἐξ Ἰακώβ ^{250^{vb}} καταγόμενος λαὸς ἀπειθήσεις τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, καταλιπὼν τὴν ζωὴν καὶ προσρueῖς τῷ θανάτῳ· διὰ τοῦτο σοὶ καὶ παρεγγυῶμαι καὶ παραινῶ καὶ παρακελεύομαι
- 800 φάσκων· Ἐπιστράφηθι Ἰακώβ καὶ ἐπιλαβοῦ αὐτῆς, διόδευσον πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς αὐτῆς. Μὴ δῶς ἐτέρῳ τὴν δόξαν σου καὶ τὰ συμφέροντά σοι ἔθνει ἄλλοτρίῳ· σοῦ γὰρ μὴ βουλευθέντος τὴν ζωὴν προελέσθαι καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν, εὐ ἴσθι σαφῶς ὡς ἕτερος λαὸς
- 805 ἀντὶ σοῦ ταῦτα κομιεῖται παρὰ τοῦ πάντων Θεοῦ καὶ κηδεμόνος καὶ προμηθέως, ἀλλὰ μὴ δῶς ἐτέρῳ τὴν δόξαν σου καὶ τὰ συμφέροντά σοι ἔθνει ἄλλοτρίῳ.» Διὰ μὲν γὰρ τοῦ Ἐπιστράφηθι Ἰακώβ καὶ ἐπιλαβοῦ αὐτῆς, τὴν ἐσομένην Ἰουδαϊκὴν ἀπιστίαν καὶ ἀποστασίαν ἐσήμανεν
- 810 πειρώμενος ἀναιρεῖν αὐτήν, διὰ δὲ τοῦ Μὴ δῶς ἐτέρῳ τὴν δόξαν σου καὶ τὰ συμφέροντά σοι ἔθνει ἄλλοτρίῳ, τὴν τοῦ Χριστιανικοῦ | λαοῦ καὶ ἔθνους ἀντεισαγωγὴν καὶ οἰκείω- ^{251^a}

776/778 cf. ll. 725-727

781/785 Is. 57, 13-14

787/790 cf. ll. 662-665

791/795 cf. ll. 655-661

800/804, 806/808 et 810/811 cf. ll. 787-790

σιν πρὸς Θεὸν ἐδήλωσεν προφανῶς· οὕτως γὰρ καὶ οἱ
μακάριοι θεσπέσιοι ἀπόστολοι διασπαρέντες ἐπὶ τὸ κήρυγμα
815 τοῦ εὐαγγελίου τοῖς Ἰουδαίοις ἔφασκον· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον
πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπω-
θεῖσθε αὐτὸν καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου
ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὕτως γὰρ ἐντέταλται
ἡμῖν Κύριος· «Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν τοῦ εἶναί σε
820 σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.»

Εἰ δὲ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὴν ἐν τῷ Χωρῆβ
δοθεῖσαν διαθήκην ἐτι φιλονεικῆσεις ὡς Ἰουδαῖε φάσκειν τὸν
προφήτην εἰς τὸν αἰῶνα κρατήσῃν καὶ τοὺς κατέχοντας
αὐτὴν εἰς ζωὴν ἔσεσθαι, τοὺς δὲ καταλιπόντας εἰς θάνατον,
825 εἶπε καὶ διόρισον πῶς οἱ μὲν Ἰουδαῖοι καθὼς φατέ κα-
τέχοντες καὶ κρατύνοντες τὸν διὰ Μωϋσέως δοθέντα νόμον
καὶ πρὶν τὸν ἡμέτερον σωτῆρα Χριστὸν ἐθανάτωσαν, καὶ ^{251^b}
νῦν δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντικαθίστανται καὶ πολεμοῦσιν
ὅσον ἦκεν εἰς γνώμην, οὐδὲ πάλαι δὲ ζωὴν εὐρήκασιν,
830 ἀλλὰ θάνατον ὁμολογουμένως αὐτίκα καὶ παρευθύς, οὐδὲ
νῦν ἐλευθερίαν εὐρίσκουσιν, ἀλλὰ θητεῖαν χρονιωτάτην καὶ
μόρου φευκτοτέραν, οἱ δὲ Χριστιανοὶ καίτοι γε καταλι-
πόντες αὐτὸν οὐχ' ἤκιστα κατὰ τὴν ὑμετέραν ὑπόληψιν
ζωὴν εὐρήκασιν καὶ σωτηρίαν καὶ τὴν καθ' ὑμῶν ἐπικράτειαν
835 ἔχουσιν, ὥστε πρόδηλον καὶ πᾶσι καταφανές ὡς οὐ περι-
εκείνης τῆς διαθήκης φησὶν νῦν ὁ προφήτης, ἀλλὰ περὶ τῆς
εὐαγγελικῆς καὶ καινῆς περὶ ἧς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν Ἡσαΐ-
ας· Ἴδοὺ ἡμέραι ἔρχονται λέγει Κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ
οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ
840 τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ
ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ὥστε ἐξαγαγεῖν αὐ-
τοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι | αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ ^{251^a}
διαθήκῃ μου, καγὼ ἠμέλησα αὐτῶν φησὶν Κύριος.

Τοίγαρ οὖν κατείληπται καὶ νῦν αὐθις διὰ τοῦ προφήτου
845 Ἰερεμίου καὶ Θεὸς σωματωθεὶς καὶ συναναστραφεὶς τοῖς
ἀνθρώποις καὶ ταύτη τοι πάντως ὀφθεῖς ἐπὶ γῆς καὶ καινὸς
νόμος καὶ παρεκτικὸς ζωῆς αἰωνίου τοῖς δεχομένοις αὐτὸν
ὑπάρχων, καὶ τῶν Ἰουδαίων ἢ ἀπιστία καὶ ἔκπτωσις καὶ
τῶν ἐθνῶν ἢ ἀντεισαγωγή τε καὶ κλήσις ἀναντιρρήτως τε

815/820 Act. 13, 46-47   823/824 et 832/834 cf. ll. 661-662   838/843
Ier. 38, 31-32   845/847 cf. ll. 658-661

837/838 Ἡσαΐας] *sic cod. probabiliter negligentiae auctoris causa, forsitan autem scribae tribuendum est, expectaveris Ἰερεμίας (cf. IX 8)*   840 πατράσιν] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*

850 καὶ προδήλως, καθὼς καὶ διὰ τῶν ἄλλων προφητικῶν
 φωνῶν καὶ διὰ τῶν γεγενημένων τοῖς ἁγίοις πατριάρχαις
 θείων χρησμῶν καὶ προρρήσεων πολυμερῶς καὶ παντο-
 δαπῶς ἀπεδείξαμεν· καὶ τὸ παράπαν οὐχ' ὑπολέλειπται σοι
 λόγος ἀντιρρήσεως ὡς Ἰουδαίε πανταχόθεν καὶ διὰ πάντων
 855 εὐρηκότι τε καὶ κατειληφότι τὴν ὑφ' ἡμῶν πρεσβευομένην
 πίστιν ἀληθεστάτην καὶ θείαν καὶ σωτηρίας αἰωνίου καὶ
 ζωῆς ἀκηράτου παρεκτικὴν | τε καὶ πρόξενον· ἦν προ-^{25Γ^{vb}}
 ελέσθαι βουλήθητι καὶ πάση σπουδῇ καὶ παντὶ σθένει τὸν
 ὑφ' ἡμῶν ὁμολογούμενον καὶ προσκυνούμενον Θεὸν τοῦ
 860 Ἄβραᾶμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ σωτήρα Χριστὸν ὁμο-
 λόγησον καὶ σὺ καὶ προσκύνησον, καὶ τῶν προσταγμάτων
 αὐτοῦ τὴν εὐαγγελικὴν βίβλον κράτησον καὶ φύλαξον πάν-
 τη καὶ τήρησον· οὕτως γὰρ ἔξεις καὶ ζωὴν αἰώνιον καὶ
 ἀκήρατον κατὰ τὴν προσεχῶς εἰρημένην τοῦ προφήτου
 865 Ἰερεμίου παραίνεσιν. Καὶ ταῦτα μὲν ὧδε.

850/851 cf. VII-X
 cf. ll. 787-790

851/853 cf. XI

861/863 cf. ll. 659-661

864/865

XII

Ἄλλα φέρε δὴ καὶ νῦν αὖθις διὰ τῶν θείων ὁράσεων τοῦ
 μεγίστου τῶν προφητῶν Δανιὴλ ἀποδείξωμεν τὴν μὲν τοῦ
 Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ παρουσίαν πάντως ἤδη
 γεγενημένην, ἐκείνους δὲ τὸν ἀρχῆθεν καὶ πρῶτως τραχη-
 5 λιάσαντα κατὰ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ τὸν πρωτόπλαστον
 ἄνθρωπον φενακίσαντα καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὑπόδικον τῷ
 θανάτῳ γενέσθαι παρασκευάσαντα Σατανᾶν ἐλπίζοντας καὶ
 караδοκοῦντας ἀναντιρρήτως.

252^a

Ἄλλ' ἵνα πρότερον ἢ γεγονουῖα πρῶτον τοῦ καλοῦ ποιμένος
 10 καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ φιλανθρώπου δεσπότη παρουσία
 τὴν ἰδίαν ὀφειλομένως ἔξη πίστῳσιν καὶ βεβαίωσιν, εἶθ' οὕ-
 τως ἢ γενησομένη καὶ караδοκουμένη τοῖς Ἰουδαίοις τοῦ
 πλάνου καὶ πονηροῦ καὶ ἀντιθέου καὶ ἀντιχρίστου διαβόλου
 τὲ καὶ Σατᾶν, χρή πρῶτον τὰ κατὰ τὴν τρίτην καὶ δεκάτην
 15 ὄρασιν εἰρημένα μεταχειρίσασθαι, μετέπειτα δὲ τὰ κατὰ
 τὴν ὀγδόην.

Γέγραπται γοῦν ἐν τῇ τρίτῃ φάναι τῷ Ναβουχοδονόσωρ
 ἀναγγέλλοντα καὶ διασαφούντα τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ τὸν
 θεσπέσιον Δανιὴλ· Σὺ βασιλεῦ ἐθεώρεις καὶ ἰδοὺ εἰκῶν μία
 20 μεγάλη, ἢ εἰκῶν ἐκείνη καὶ ἢ πρόσοψις αὐτῆς ὑπερφερῆς,
 ἐστῶσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἢ ὄψις αὐτῆς φοβερά·
 εἰκῶν ἧς ἢ κεφαλὴ χρυσοῦ καθαροῦ, αἱ χεῖρες καὶ τὸ
 στήθος καὶ οἱ βραχίονες αὐτῆς ἄργυροῖ, ἢ κοιλία καὶ οἱ
 μηροὶ | χαλκοῖ, αἱ κνήμαι σιδηραῖ, οἱ πόδες μέρος μὲν τι 252^b
 25 σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστράκινον. Ἐθεώρεις ἕως ἀπετμήθη
 λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν καὶ ἐπάταξεν τὴν εἰκόνα ἐπὶ
 τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστρακίνοὺς καὶ ἐλέπτυνεν
 αὐτὴν εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθησαν εἰς ἅπαξ τὸ ὀστρακον,
 ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός, ὁ ἄργυρος, ὁ χρυσός καὶ ἐγένετο
 30 ὡς εἰ κονιορτός ἀπὸ ἄλωνος θερινῆς· καὶ ἐξῆρεν αὐτὸν τὸ
 πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐχ' εὐρέθη αὐτοῖς· καὶ ὁ
 λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγενήθη εἰς ὄρος μέγα καὶ
 ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν.

Ἐφιστάνουσιν οὖν ἡμῖν καὶ θηρᾶν βουλομένοις αὐτὴν,
 35 αὐτόθεν ἔσται ληπτὴ καὶ καταφανής. Φησὶν γὰρ αὐτὸς ὁ

4/5 cf. Iob 15, 25

9 cf. Ioh. 10, 11 et 14

19/33 Dan. 2, 31-35

19/20 μία μεγάλη.] *punct. cod. servavimus, cf. apertem edd. LXX necnon ll. 383-384, 524 et VIII 87* (20) πρόσοψις *cod. a. corr.* (32) εἰς] *om. cod. a. corr.* 34
 θήραν *cod.*

θεσπέσιος Δανιήλ· Σὺ εἶ βασιλεῦ ἢ κεφαλὴ ἢ χρυσοῦ. Καὶ
 ὀπίσω σου ἀναστήσεται βασιλεία ἑτέρα ἡττων σου, καὶ
 βασιλεία τρίτη ἐστὶν ὁ χαλκός, ἢ κυριεύσει πάσης τῆς γῆς.
 Καὶ βασιλεία τετάρτη ἐστὶν ἰσχυρὰ ἡ ὡς ὁ σίδηρος· ὃν ^{252^a}
 40 τρόπον γὰρ ὁ σίδηρος λεπτύνει καὶ δαμάζει πάντα, οὕτως
 πάντα λεπτυνεῖ καὶ δαμάσει. Καὶ ὅτι ἴδες τοὺς πόδας καὶ
 τοὺς δακτύλους μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστρά-
 κινον, βασιλεία διηρημένη ἔσται, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίζης τοῦ
 σιδήρου ἔσται ἐν αὐτῇ, ὃν τρόπον ἴδες τὸν σίδηρον
 45 ἀναμεμιγμένον τῷ ὀστράκῳ· καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν
 μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστράκινον, μέρος τι
 τῆς βασιλείας ἔσται ἰσχυρὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔσται συντρι-
 βόμενον. Καὶ ὅτι ἴδες τὸν σίδηρον ἀναμεμιγμένον τῷ
 50 ὀστράκῳ [καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν μέρος μὲν τι σιδη-
 ροῦν, μέρος δέ τι ὀστράκινον], συμμιγεῖς ἔσονται ἐν σπέρ-
 ματι ἀνθρώπων καὶ οὐκ ἔσονται προσκολλώμενοι οὗτος
 (μετὰ) τούτου, καθὼς ὁ σίδηρος οὐκ ἀναμίγνυται μετὰ τοῦ
 ὀστράκου. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων
 ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἣτις εἰς τοὺς
 55 αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῶ ἑτέρῳ
 οὐχ' ὑπολειφθήσεται· καὶ λεπτυνεῖ καὶ λικμήσει πάσας τὰς ^{252^b}
 βασιλείας, καὶ αὕτη ἀναστήσεται εἰς τοὺς αἰῶνας, ὃν
 τρόπον ἴδες ὅτι ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρῶν καὶ ἐλέπτυνεν τὸ
 ὄστρακον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν
 60 χρυσοῦν. Ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ ἃ δεῖ
 γενέσθαι μετὰ ταῦτα, καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ
 ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. Ταῦτα μὲν τῷ Ναβουχοδονόσωρ δια-
 σαφῶν αὐτοῦ τὸ ἐνύπνιον φησὶν ὁ θεσπέσιος Δανιήλ, δι' ὧν
 ἐκδιδασκόμεθα προφανῶς ὡς Ἰουδαίᾳ τεττάρων βασιλειῶν φέ-
 65 ρειν τὸν τύπον τὴν ὀραθεῖσαν εἰκόνα τῷ Ναβουχοδονόσωρ.
 "Ὅτι δὲ τῆς τῶν Περσῶν βασιλείας ἢ τῶν Μακεδόνων
 ἐγεγόνει καὶ ἀναιρετικὴ καὶ διάδοχος, διδάσκει πάλιν ἡμᾶς
 οὗτος αὐτὸς ὁ θαυμάσιος Δανιήλ ὡδὲ που κατὰ τὴν ἐν[ν]ά-
 την ὀρασιν φάσκων· Καὶ ἡμῖν ἐν Σούσσοις τῇ βάρει ἢ
 70 ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἐλάμ, καὶ ἴδον ἐν ὀράματι καὶ ἡμῖν ἐπὶ

36/62 Dan. 2, 38-45

69/90 Dan. 8, 2-8

46 μὲν τι] μὲν *cod. a. corr.* 49/50 καὶ - ὀστράκινον] *vid. secludendum (cf. ll. 45-46)*
 52 μετὰ] *fenestra cod.* τοῦ] *e corr. ut vid. cod.* 66 Ὅτι] *praep. signum 3x cod.*
 68/69 ἐννάτην *cod.* 69 Σούσσοις] *servauimus cum cod.*

τοῦ Οὐβάλ. Καὶ ἦρα | τοὺς ὀφθαλμοὺς μου καὶ ἴδον καὶ ^{253^a}
 ἰδοῦ κριὸς εἰς ἐστηκῶς πρὸ τοῦ Οὐβάλ, καὶ αὐτῷ κέρατα,
 καὶ τὰ κέρατα ὑψηλά, καὶ τὸ ἕτερον ὑψηλότερον τοῦ
 ἑτέρου, καὶ τὸ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτων. Καὶ
 75 ἴδον τὸν κριὸν κερατίζοντα κατὰ θάλασσαν καὶ βορρᾶν
 καὶ νότον, καὶ πάντα τὰ θηρία οὐ στήσονται ἐνώπιον
 αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος ἐκ χειρὸς αὐτοῦ, καὶ
 ἐποίησεν κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἐμεγαλύνθη. Καὶ ἐγὼ
 ἦμην συνιῶν καὶ ἰδοῦ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λιβὸς ἐπὶ
 80 πρόσωπον πάσης τῆς γῆς καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπτόμενος τῆς γῆς,
 καὶ τῷ τράγῳ κέρας θεωρητὸν ἀναμέσον τῶν ὀφθαλμῶν
 αὐτοῦ. Καὶ ἦλθεν ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος οὐ
 ἴδον ἐστῶτος ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ καὶ ἔδραμεν πρὸς αὐτὸν
 ἐν ὄρμηϊ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ ἴδον αὐτὸν φθάνοντα ἕως
 85 τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν καὶ ἔπαισεν τὸν
 κριὸν καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ, καὶ ^{253^b}
 οὐκ ἦν ἰσχύς τῷ κριῷ τοῦ σπῆναι ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ ἔρριψεν
 αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἐπάτησεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἦν ὁ
 ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν
 90 αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα, καὶ μετὰ βραχέα φησίν·
 Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με ἐγὼ Δανιὴλ τὴν ὄρασιν καὶ
 ἐζήτησαν σύνεσιν, καὶ ἰδοῦ ἔστη ἐνώπιόν μου ὡς ὄρασις
 ἀνδρός. Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀνδρός ἀναμέσον τοῦ Οὐβάλ,
 καὶ ἐκάλεσεν καὶ εἶπεν· «Γαβριὴλ συνέτισον ἐκεῖνον τὴν
 95 ὄρασιν.» Καὶ ἦλθεν καὶ ἔστη ἐχόμενος τῆς στάσεώς μου καὶ
 εἶπεν πρὸς με· «Ἰδοῦ ἐγὼ γνωρίζω σοι τὰ ἐσόμενα ἐπ' ἐσχά-
 των. Ὁ κριὸς ὃν ἴδες ὁ ἔχων τὰ κέρατα βασιλεὺς Μήδων
 καὶ Περσῶν. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν βασιλεὺς Ἑλλήνων·
 καὶ τὸ κέρας τὸ μέγα αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς ὁ πρῶτος.
 100 Καὶ τοῦ συντριβέντος οὗ ἔστησαν τέσσαρα κέρατα ὑπο-
 κάτω, τέσσαρες βασιλεῖς ἐκ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ἀναστήσου-
 νται.» Δέδεικται | δὲ προφανῶς διὰ τούτων ὡς τὴν τῶν ^{253^{ra}}
 Περσῶν βασιλείαν ἢ τῶν Μακεδόνων ἀνεῖλεν, ἦν ἀνήγειρεν
 Ἀλέξανδρος Μακεδῶν τράγος αἰγῶν ὄραθεις τῷ προφῆτῃ
 105 καὶ τὸν κριὸν συντρίψας ἦτοι Δάρειον τὸν βασιλέα Περσῶν.
 Τετάρτη τοίνυν βασιλεία ἢ τῶν Μακεδόνων ἐστίν· προ-
 δήλως γὰρ ἐπὶ ταύτῃ καὶ τῆς εἰκόνης οἱ πόδες εὐρίσκονται
 μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστράκινον ἦν καὶ

91/102 Dan. 8, 15-17 et 19-22   104 cf. l. 79   105 cf. ll. 85-86   106 cf.
 l. 39   107/109 cf. ll. 41-43

105 Δάρειον] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. XLVIII*

βασιλείαν διηρημένην ὁ προφήτης ἐκάλεσεν μὲν κατὰ τὴν
 110 τρίτην ὄρασιν ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσωρ, κατὰ δὲ τὴν
 ἐνάτην ἐπὶ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ
 πρώτου καὶ μεγάλου κέρατος αὐτῆς ἕτερα κέρατα τέσσαρα
 βλαστήσαι φησίν, τουτέστιν τέτταρας βασιλεῖς. Μετὰ γὰρ
 τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν μόνον διείλοντο τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
 115 θᾶπτον καὶ παρευθὺς ἐν σφίσι αὐτοῖς οἱ ἐκείνου στρατοπαι-
 δάρχαι, τῆς μὲν κάτω Ἀσίας Ἀντιγόνου κρατήσαντος, Πτο-
 λεμαίου δὲ τῆς | Αἰγύπτου, Ἀντιπάτρου δὲ τῆς Εὐρώπης, 253vb
 Σελεύκου δὲ τῆς Συρίας, οὗ καὶ υἱὸς Ἀντίοχος κραταιότε-
 ρος τῶν ἄλλων βασιλέων ἀποφανθεὶς κατεπολέμησεν αὐ-
 120 τοὺς καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν
 Συρίαν καὶ τὴν Ἀσίαν διώλεσεν καὶ τῆς ἰδίας βασιλείας
 δέδρακεν ὑποσπόνδους, καθὼς προεῖρηκεν οὗτος αὐτὸς ὁ
 θεσπέσιος Δανιὴλ ὧδέ που πάλιν κατὰ τὴν ἐνάτην ὄρασιν
 διεξιὼν τὰ περὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐκείνου διαδόχων καὶ
 125 φάσκων Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα,
 καὶ ἐν τῷ ἰσχύσαι αὐτὸν συνετρίβη τὸ κέρα αὐτοῦ τὸ
 μέγα, τὸν Ἀλέξανδρον δηλονότι σημαίνων· εἶτα φησίν· Καὶ
 ἀνέβη ἕτερα κέρατα τέσσαρα ὑποκάτω αὐτοῦ εἰς τοὺς
 τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ, τοὺς ληφθέντας ἡμῖν ἀρ-
 130 τίως καὶ κατονομασθέντας δηλῶν τέτταρας βασιλεῖς· εἶτα
 φησίν· Καὶ ἐκ τοῦ ἐνός αὐτῶν | ἐξῆλθεν κέρα αὐτοῦ ἐν ἰσχυρὸν 254^a
 καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς τὸν νότον καὶ πρὸς τὴν
 ἀνατολὴν καὶ πρὸς τὴν δύναμιν· καὶ ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς
 δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς
 135 δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἄστρων καὶ ἕως οὗ
 ἀρχιστράτηγος ῥύσεται τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ δι' αὐτὸν θυ-
 σία ἐταράχθη, καὶ ἐγενήθη καὶ κατευωδῶθη αὐτῷ, καὶ τὸ
 ἅγιον ἐρημωθήσεται· καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, καὶ
 ἐρρίφη χαμαὶ ἢ δικαιοσύνη, καὶ ἐποίησεν καὶ κατευωδῶθη.
 140 Προεμφαίνει μὲν γὰρ ὁ μέγας οὗτος προφήτης καὶ τὴν τοῦ
 Μακεδόνα Ἀλεξάνδρου μεγαλειότητα καὶ τὴν συντριβὴν
 καὶ τὸν θάνατον, ἔτι γεμὴν καὶ τὴν διαδοχὴν τῶν διε-
 λόντων αὐτοῦ τὴν βασιλείαν εἰς σφᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν πρὸς

112/113 cf. ll. 100-101   125/127 Dan. 8, 8 (cf. ll. 89-90)   127/129 Dan.
 8, 8   130 cf. l. 101   131/139 Dan. 8, 9-12

111 Βαλτάσαρ] *acc. cod. servanivimus, cf. praef. p. XLVIII*   115/116 στρατο-
 παιδάρχαι] *servanivimus cum cod., cf. praef. p. XLV*   126 ἰσχύσαι] *acc. cod.*
servanivimus, cf. praef. p. L   139 κατευωδῶθη *a. vel p. corr. cod., cf. l. 137*

145 ἀλλήλους ἄμιλλαν καὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν κατὰ τῶν
 ἀλλων τοῦ ἑνὸς ἐπικράτειαν, ὃς ἦν Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανῆς ὁ ^{254^b}
 τοῦ Σελεύκου ἀπόγονος· προλέγει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην
 ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας δυσμένειαν καὶ
 λύτταν, ἃ καὶ πάντα σαφῶς ἐγεγόνεισαν ὡς ἱστοροῦσι καὶ
 πολλοὶ μὲν ἄλλοι, μάλιστα δὲ τῶν Μακκαβαίων ἡ βίβλος.
 150 Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τῆς εἰκόνας οἱ πόδες μέρος μὲν τι
 σιδηροῦν ἦσαν, μέρος δέ τι ὄστράκινον, δηλούσης σαφῶς
 τὴν Ἀντιόχου κραταιοτέραν ἀλκὴν καὶ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν·
 ἀλλὰ γὰρ εἰκότως οἱ βασιλεῖς οὗτοι κατωνομάσθησαν
 πόδες, διότι πάντως αἱ σιδηραὶ κνήμαι τὸν πρῶτον
 155 βασιλέα τῶν Μακεδόνων Ἀλέξανδρον ἐδήλουν, ὃς καὶ
 δίκην σιδήρου πάντας οὓς κατεπολέμησεν τεταπείνωκεν καὶ
 νενίκηκεν, οἱ δὲ πόδες οἱ ἐκ σιδήρου καὶ ὄστράκου τὴν
 σύστασιν ἔχοντες τοὺς ἐξ ἐκείνου καταγομένους βασιλεῖς
 ὑπεξέφαινον, | οἷον καὶ κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἦττον δηλονότι ^{254^{va}}
 160 κατὰ τὸ διάφορον τῆς ὑπεροχῆς σιδήρου πρὸς ὄστρακον,
 ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ὁμοίαν καὶ τὴν ἴσην ἰσχὺν ἱσθόρηται καὶ
 καταλαμβάνονται δυναστεύσαντες.

Τοίγαρ οὖν τετάρτης βασιλείας τῶν Μακεδόνων πα-
 ρειλημμένης καὶ τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου σημαινομένου διὰ
 165 τῶν σιδηρῶν κνημῶν τῆς εἰκόνας, τῶν δὲ καταγομένων
 ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν σφίσι αὐτοῖς διελόντων
 ὑπὸ τῆς κατὰ τοὺς πόδας καὶ τοὺς δακτύλους τοῦ σιδήρου
 καὶ τοῦ ὄστράκου διαφορᾶς δηλουμένων, ἐν ταύτῃ τῇ
 βασιλείᾳ πεπλήρωται καὶ τῆς εἰκόνας ὁ τύπος τῆς ὀραθεί-
 170 σης τῷ Ναβουχοδονόσωρ, ἅτε δὴ τέτταρας βασιλείας τυ-
 πούσης καὶ δηλούσης, τῷ μὲν χρυσῷ τὴν πρώτην ἀναλο-
 γοῦσαν, τῷ ἀργύρῳ δὲ τὴν δευτέραν, τῷ δὲ χαλκῷ τὴν
 τρίτην, τῷ σιδήρῳ δὲ τὴν τετάρτην· οἱ γὰρ | πόδες καὶ οἱ ^{254^{vb}}
 δάκτυλοι τῶν ποδῶν, οἱ μέρος μὲν εἶχον ὄστράκινον, μέρος
 175 δὲ σιδηροῦν, οὐχὶ βασιλείας ἰδιαζόντως καὶ καθ' ἑαυτὴν
 ἐσομένης ἔφερον τύπον, ἀλλὰ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακε-
 δόνος καταχθησομένης τε καὶ διαιρεθησομένης ὡς εἴρηται
 καὶ δέδεικται προδήλως. Τούτου χάριν καὶ Δανιὴλ ὁ μέγας
 προφήτης ἄχρι τῶν σιδηρῶν κνημῶν ἀφικόμενος τέτταρας

146/149 cf. I Macc. i, 20-64   150/151 cf. II. 24-25   154 cf. I. 24   157
 cf. II. 24-25   163 cf. I. 39   165 cf. I. 24   171/173 cf. II. 28-29
 173/175 cf. II. 41-43   179 cf. I. 24

144 ἄμιλλαν] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI*   147 θρησκείας *cod.,
 cf. praef. p. XLV, n. 21*   179 κνήμων *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 31*

180 ἀπριθμήσατο βασιλείας, οὐκέτι δὲ καὶ πέμπτην τοὺς πόδας
καὶ τοὺς δακτύλους ἐκάλεσεν· ὅθεν ποιούμενος καὶ τὴν
περὶ αὐτῶν διασάφησιν ἀμέσως ἐπήγαγεν καὶ φησὶν Καὶ
ὅτι ἴδες τοὺς πόδας καὶ τοὺς δακτύλους μέρος μὲν τι
σιδηροῦν, μέρος δὲ τι ὀστράκινον, βασιλεία διηρημένη
185 ἐστίν, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης τῆς σιδηρᾶς ἔσται ἐν αὐτῇ,
μονονουχὶ λέγων ὡς οἱ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐσόμενοι
βασιλεῖς, ὅς ἐδηλοῦτο διὰ τῶν σιδηρῶν κνημῶν τῆς εἰκό-
νος, οὐκ ἄλλην τῆς Ἀλεξάνδρου βασιλείας ἔξουσι βασι- 255^a
λείαν, ὡς καὶ προσηγορίαν ἑτέραν τινὰ καὶ ἰδιάζουσιν
190 ἔχειν καὶ μὴ καλεῖσθαι τῶν Μακεδόνων, ἐπειδὴ τῆς ἀρχῆς
ἐκείνου καὶ βασιλείας ἐξήρτηνται καὶ καθάπερ ἀπὸ τινος
ρίζης τῆς Ἀλεξάνδρου δυνάμεως ὄρηκες συμφυεῖς ἀνε-
βλάστησαν, καὶ διὰ τοῦτο κακείνων ἢ βασιλεία τῶν Μακε-
δόνων ὠνόμασται βασιλεία· Μακεδόνες γὰρ τὸ γένος πε-
195 φύκασιν. Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἐνάτην ὄρασιν
ὑπεξέφησεν δῖῶν φησὶν Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγα-
λύνθη σφόδρα, καὶ ἐν τῷ ἰσχύσαι αὐτὸν συνετρίβη τὸ
κέρας αὐτοῦ τὸ μέγα, καὶ ἀνέβη ἕτερα κέρατα τέσσαρα
ὑποκάτω αὐτοῦ, καὶ πάλιν μετὰ βραχέα φησὶν· Καὶ ὁ
200 τράγος τῶν αἰγῶν βασιλεὺς Ἑλλήνων· καὶ τὸ κέρας τὸ
μέγα δὲ ἦν ἀναμέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ
βασιλεὺς ὁ πρῶτος. Καὶ τοῦ συντριβέντος οὐ ἔστησαν
τέσσαρα κέρατα ὑποκάτω, τέσ|σαρες βασιλεῖς ἐκ τοῦ ἔθνους 255^b
αὐτοῦ ἀναστήσονται· δηλοῖ γὰρ ἐντεῦθεν σαφῶς ὡς κακεί-
205 νου καὶ τούτων ἢ αὐτῇ καὶ μία λέγεται καὶ ἔστιν βασιλεία
τῶν Μακεδόνων.

Καὶ τούτων μὲν οὕτως ἐχόντων ἐξ ἀνάγκης δεῖ ἡμᾶς
κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐξειπεῖν καὶ τίς ἐστὶν ὁ τμηθεὶς λίθος
ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν καὶ τὴν μὲν εἰκόνα πατάξας ἐπὶ τοὺς
210 πόδας τοὺς ὀστρακίνοὺς καὶ σιδηροῦς καὶ συντρίψας καὶ
λεπτύνας διάμπαξ καὶ καθάπερ κονιορτὸν ἀποφήνας πάσας
τὰς βασιλείας τὰς διὰ τῆς εἰκόνης σημαινομένας, αὐτὸς δὲ
γεγονῶς ὄρος μέγα καὶ πληρώσας πᾶσαν τὴν γῆν· εἶτα καὶ
τίς ἐστὶν ἢ βασιλεία κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἦν ἀνέστησεν ὁ
215 Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ μὴ φθαρσομένην εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἄλλ' ἐστὶν τοῦτο καὶ τοῖς κομιδῇ νηπίοις καταφανές. Τίς

180/181 cf. l. 183   182/185 cf. ll. 41-44   187 cf. l. 24   196/199 cf.
ll. 125-128   199/204 cf. ll. 98-102   208/213 cf. ll. 25-33   214/215 cf. ll.
54-55

197 ἰσχύσαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   211 διάμπαξ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVII*   216 κομιδῇ] *servavimus cum cod., cf. praef. p. XLIX*

γὰρ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου φάσκοντος Ἑσαΐου πυθόμενος
 Διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος· «Ἴδου | ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ ^{255^a}
 θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ ἔκλεκτόν ἀκρογωνιαῖον ἔντι-
 220 μόν εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ
 μὴ κατασχυνηθῆ», καὶ ταύτη τοι τὸν Χριστὸν καὶ πάντων
 ἡμῶν σωτήρα καὶ Κύριον καὶ προστάτην καὶ ὑπερασπιστὴν
 προκαταγγέλλοντος καὶ σημαίνοντος, μὴ καὶ νῦν αὐτὸν
 εἶναι πρεσβεύση τὸν ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν τμηθέντα λίθον
 225 καὶ τὴν εἰκόνα πατάξαντα καὶ συντρίψαντα καὶ λεπτύναντα
 πάντη; Καθὼς γὰρ ὑπὸ τοῦ Ἑσαΐου προσηγορεύθη λίθος
 ἔκλεκτός καὶ πολυτελής καὶ ἀκρογωνιαῖος καὶ ἔντιμος ὁ
 Χριστὸς διὰ τὸ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως ἐξηρημένον καὶ
 θαυμαστὸν τῷ ὄντι καὶ πολυόλβον καὶ πολυεукτον καὶ
 230 τιμαλφές τε καὶ ἀρχικόν, οὕτως δηλονότι καὶ Δανιὴλ ὡς
 λίθον αὐτὸν ἴδεν ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους τμηθέντα διὰ τὸ
 δίχα συνουσίας ἀπάσης καὶ συναφείας ἀνδρικής ἀποκηθη-
 ναι καὶ τεχθῆναι τῆς παύναχράντου καὶ παρθενικῆς καὶ ^{255^b}
 πανάγνου νηδύος· ἀνέπαφος γὰρ ἢ θεοτίμητος καὶ θεο-
 235 δόξαστος καὶ παναγία παρθένος καὶ θεοτόκος καὶ πρὸ τοῦ
 θεανδρικοῦ τόκου καὶ μετὰ τόκον μεμένηκεν πάσης ἀνδρι-
 κῆς συναφείας, ὡς αἱ περὶ αὐτῆς προρρήσεις τῶν θείων
 προφητῶν προηγόρευσαν καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν εὐαγ-
 γέλιον ἀνιστόρησεν.
 240 Ἡ οὐχὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ καὶ
 Δαυὶδ φησὶν ὁ θεηγόρος προφήτης *Λίθον δὲ ἀπεδοκίμασαν*
οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἀκρο-
γωνιαῖον αὐτὸν φάσκων τῷ Ἑσαΐᾳ παραπλησίως; Ἄλλ' εὐδη-
 245 *λον καὶ παντὶ τῷ σαφές. Ἐμπεδοῖ γὰρ τοῦτο καὶ διὰ τῶν*
ἐπομένων φάσκων Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη καὶ ἔστιν
θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, μονονουχὶ λέγων ὡς «Τοῦ
ἀποδοκιμασθέντος λίθου παρὰ τῶν ἀνοήτων καὶ πονηρῶν
οἰκοδόμων καὶ γενηθέντος εἰς κεφαλὴν γωνίας, τουτέστιν
 250 *ἀρχικοῦ τὲ καὶ | παντοκράτορος ὅπερ καὶ ἦν – τοῦτο γὰρ* ^{256^a}
ἔστιν ὁ γωνιαῖος καὶ κεφαλαιῖος λίθος πρὸς πάντας τοὺς
ἄλλους σαφῶς – ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἠβουλήθη γενέσθαι καὶ
τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν δύναμιν αὐθις, καὶ θαυμάσονται τοῖς
σφῶν ὀφθαλμοῖς οἱ ἄνθρωποι κακείνην τὲ καὶ ταύτην
καθορῶντες», καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Ἑσαΐας φησὶν· Ὅν

218/221 Is. 28, 16 (cf. X 166-169)   224/225 cf. Il. 208-211   226/227 cf.
 Il. 219-220   231 cf. Il. 208-209   241/243 Ps. 117, 22   245/246 Ps. 117, 23
 247/248 cf. Il. 241-242   251/253 cf. Il. 245-246   254/258 Is. 52, 14-15

246 ὀφθαλμοῖς *cod.*   252 θαύμασον *cod. a. corr.*

- 255 *τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σοὶ πολλοί, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων· οὕτως θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· τῷ ὄντι γὰρ θαυμαστὴ αὐτοῦ πέφυκεν καὶ ἡ αὐθαίρετος ἀσθένεια, ἣν*
- 260 *ἔσχεν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἡλίου σκοτισθέντος καὶ πετρῶν διαρραγισῶν καὶ τῆς γῆς κλονηθείσης καὶ τοῦ καταπετάσματος τοῦ ναοῦ διαστάντος, ἔτι γεμὴν καὶ ἡ παντοδύναμος ἐξουσία τῶν παραδόξων θαυμάτων καὶ τῆς ζωηφόρου καὶ ζωαρχικῆς ἀναστάσεως.* 256^b
- 265 *Ἄλλ' οὐδὲν χαλεπὸν ἐπισυνάψαι καὶ τὰ κατὰ συνέπειαν ἔτι τῷ Δαυῖδ εἰρημένα. Φησὶν γὰρ Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ, δεικνὺς ἐναργῶς ὡς οὐχ' ἀπλῶς αὐτὴν «ἡμέραν» ποιῆσαι φησὶν – ἣν γὰρ ἡμέρα πεποιημένη καὶ πρὶν –,*
- 270 *ἀλλ' «ἡμέραν εὐφροσύνης τε καὶ ἀγαλλιάσεως» ὡς εἶναι τοιοῦτον σαφῶς τὸ λεγόμενον· αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα τοῦ σωτηρίου πάθους Χριστοῦ καὶ τῆς ζωαρχικῆς ἀναστάσεως ἣν ἐποίησεν ἐξηρημένως καὶ διαφερόντως ὁ Κύριος, ἡμέραν εὐφροσύνης καὶ θείας ἀγαλλιάσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ*
- 275 *κατήργηται τὸ κράτος τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς καὶ φροῦδος γέγονεν ἡ λύπη τῆς ἀρχαίας καὶ προγονικῆς καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως, ἐπεὶ περ δὴ προσηκόντως καὶ λίαν ἀτρεκῶς ὑποληπτέον καὶ δοξαστέον ὡς ἀδύνατόν ἐστιν πάντῃ προσαρμόττειν ἄλλω τινὶ τὸ παράπαν τὸν λίθον ὃν*
- 280 *ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος | ἐγενήθη εἰς κε-* 256va
φαλὴν γωνίας, ἀλλ' ἡ μόνῳ Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ σωτῆρι καθ' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν. Ὅθεν συνωδὰ τούτῳ πάλιν ὁ Ἡσαΐας Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ ὀφθαλμοὶ
- 285 *τυφλῶν βλέψονται· καὶ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης, καὶ πάλιν φησὶν· Καὶ ποιήσει Κύριος ὁ Θεὸς πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο· πίνονται εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον, κρίσονται μύρον ἐν τῷ*

261/264 cf. Matth. 27, 45 et 51-53; Marc. 15, 33 et 38; Luc. 23, 44-45
266/268 Ps. 117, 24 271/273 cf. ll. 266-267 275 cf. Hebr. 2, 14
279/281 cf. ll. 241-242 283/287 Is. 29, 18-19 287/297 Is. 25, 6-9

279 ὄν] *om. cod.^a corr.* 282 συνωδὰ] *servauimus cum cod., cf. praef. pp. XLV-XLVI* 286 ἐν – ἐκείνῃ] *sic cod., forsā scribendum ἐν εὐφροσύνῃ, cf. edd. LXX necnon X 357, 495 et 550*

- 290 ὄρει τούτω· παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ
 βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύ-
 σας, καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντός
 προσώπου· τὸ ὄνειδος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀφείλεν ἀπὸ πάσης
 τῆς γῆς, τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα. Καὶ ἐρου-
 295 σιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· «Ἴδου ὁ Θεὸς | ἡμῶν ἐφ' ᾧ^{256^b}
 ἠλπίζομεν καὶ ἠγαλλιώμεθα καὶ εὐφράνθημεν ἐπὶ τῇ σωτη-
 ρίᾳ ἡμῶν.» Διὰ γὰρ τούτων ἀπάντων καὶ τὴν ἐξηρημένην
 ἡμέραν τῆς ζωαρχικῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτη-
 ρος ἡμῶν Θεοῦ, καθ' ἣν εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἐπλη-
 300 ρώθη τὰ πάντα καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν μετέσχον οἱ
 γηγενεῖς, παραπλησίως τῷ Δαυῖδ καὶ ὁ Ἡσαΐας προκαταγ-
 γέλλει σαφῶς, καὶ τὸν τῆς τοιαύτης ἡμέρας καὶ τῶν ἐν
 αὐτῇ μυρίων ἀγαθῶν αἴτιον καὶ πρόξενον Χριστὸν Κύριον
 καὶ Θεὸν διαδεικνυσι, καθάπερ καὶ ὁ Δαυῖδ, δι' ὧν ἀμέσως
 305 ἐπήγαγεν. Ἐπιβολεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ φησὶν· Ὡ Κύριε σῶσον
 δὴ, ᾧ Κύριε εὐδόωσον δὴ. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν
 ὀνόματι Κυρίου, Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· τὸν γὰρ
 σωτῆρα Χριστὸν ἄτε δὴ μήπω τηνικαῦτα μὲν ἐλθόντα,
 μέλλοντα δὲ πάντως ἔρχεσθαι πρὸς σωτηρίαν τῶν πάντων,
 310 ἐκλιπαρεῖ καὶ καθικετεύει προφητικῶς θάπτον εὐδοκῆσαι
 τὴν ἰδίαν | πρὸς ἡμᾶς παρουσίαν, εἰ καὶ διὰ τὸ τῆς ὑ-^{257^a}
 πάρξεως αὐτῆς ἀτρεκὲς καὶ πάντως ἐσόμενον ὡς ἤδη
 γεγονουῖαν ἰδιώματι προφητικῶς προήγαγεν καὶ κατήγγειλεν
 εἰρηκῶς· Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν.
- 315 Πλὴν ἀλλὰ γὰρ παρασημαντέον ὀφειλομένως ὡς ἐν τῷ φά-
 σκειν ἐν ὀνόματι Κυρίου τὸν ἐρχόμενον ἔρχεσθαι Κύριον
 καὶ Θεόν, ἄλλον μὲν ὡς τὸν ἐρχόμενον δείκνυσι καθ' ὑπό-
 στασιν Κύριον καὶ Θεόν, ἄλλον δὲ τὸν Κύριον οὐτινος ἐν
 τῷ ὀνόματι ὁ ἐρχόμενος ἔρχεται, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἔφα-
 320 σκεν ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς θεοφόρος Δαυῖδ Εἶπεν ὁ Κύριος
 τῷ Κυρίῳ μου· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου», καὶ πάλιν ἐν ἐτέ-
 ρῳ ψαλμῷ πρὸς αὐτὸν ἐκείνον Χριστὸν Διὰ τοῦτο ἔχρισέν
 σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς
 μετόχους σου, τουτέστιν «Ὡ Θεέ κατὰ φύσιν, ὁ διὰ τὸ
 325 πρόσλημμα τῆς σαρκὸς σου καὶ σοῦ Θεὸς πεφυκῶς καὶ κα-
 ταγγελλόμενος ἔχρισέν σε τῷ νοητῷ καὶ πνευματικῷ ἐλαί-
 ω τῆς θείας ἀγαλλιάσεως.»^{257^b}

305/307 Ps. 117, 25-27   314/319 cf. ll. 306-307   320/321 Ps. 109, 1
 322/324 Ps. 44, 8   324/327 cf. ll. 322-323

Ἄλλὰ γὰρ ἐπειδὴ Θεὸν ἀληθινὸν καταγγελλόμενον τὸν
 Χριστὸν ὁ λόγος αὐθις κατειληφῶς ἐμφιλοχωρεῖν ἐφίεται
 330 ταῖς τοιαύταις προφητικαῖς μαρτυρίαις καὶ δόξαις, μίαν ἔτι
 καὶ μόνην τοῦ Ἡσαΐου παρενεύσαντες παραυτίκα καὶ θάπτον
 ἐπὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐπανέλθωμεν. Φησὶν οὖν· Οὕτως
 λέγει Κύριος Σαβαώθ· «Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία
 Αἰθιοπῶν, καὶ οἱ Σεβοεῖν ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσου-
 335 ται καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι
 δεδεμένοι χειροπέδαις καὶ προσκυνήσουσί σοι καὶ ἐν σοὶ
 προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν καὶ οὐκ ἔστιν Θεὸς
 πλήν σου· σὺ γὰρ εἶ Θεὸς καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ
 Ἰσραὴλ σωτήρ. Αἰσχυνηθήσονται ἐντραπήσονται πάντες οἱ
 340 ἀντικείμενοι αὐτῷ καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνη.» Πρόδηλον
 γὰρ ὡς ἕτερός ἐστιν καθ' ὑπόστασιν ὁ λέγων Κύριος Σα-
 βαώθ καὶ ἕτερος πρὸς ὃν φησὶν ἐκεῖνος διὰ τῆς τοῦ
 προφήτου φωνῆς· Καὶ προσκυνήσουσί σοι | καὶ ἐν σοὶ ^{257^{va}}
 προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν καὶ οὐκ ἔστιν Θεὸς
 345 πλήν σου· διὸ καὶ τὴν προτέραν ἄγνοιαν, τῶν οὕτως
 διατίθεσθαι μελλόντων πρὸς αὐτὸν καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν
 καὶ προσαγορεύειν Θεὸν τὸ πρόσωπον ἑαυτῷ περιθείς,
 στηλιτεύει καὶ καθίστησι φανεράν καὶ φησὶν· Σὺ γὰρ Θεὸς
 καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Εἰ δὲ καθ' ὑπό-
 350 στασιν ἄλλός ἐστιν ὁ ταῦτα φάσκων Κύριος Σαβαώθ, ἄλλος
 δὲ πρὸς ὃν φησὶν Θεὸν καὶ σωτήρα τοῦ Ἰσραὴλ, εὐδηλον
 ἄρα καὶ τοῖς κομιδῆ νηπίοις ἐστὶν ὡς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν
 καὶ συμφυᾶ καὶ συναϊδίου λόγον καὶ σωτήρα Χριστὸν
 ταῦτα φησὶν ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· τίς γὰρ ἄλλός ἐστιν καὶ
 355 κέκληται Θεὸς ἀληθινός καὶ σωτήρ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὸν
 παντοκράτορα πατέρα καὶ τῶν ὄλων Θεόν, ἀλλ' ἢ ὁ μόνος
 δηλαδὴ Χριστὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ κα-
 τῶκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς; Τὸ
 γὰρ καὶ προσκυνήσουσί σοι καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι
 360 ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν, | διπλοῦν τὸν πρὸς ὃν ὁ λόγος ^{257^{vb}}
 παρίστησι – δηλονότι καὶ ἄνθρωπος καὶ Θεός, ὅς ἐστιν
 σαφῶς ὁ Χριστός, ἄνθρωπος μὲν τὸ φαινόμενον, Θεός δὲ
 τὸ κρυπτόμενον πεφικῶς.

332/340 Is. 45, 14-16

341/342 cf. l. 333

343/345 cf. ll. 336-338

348/349 cf. ll. 338-339

350 cf. l. 333

351 et 355 cf. ll. 338-339

357/358 cf. Col. 2, 9

359/360 cf. ll. 336-337

333 ἐμπορεία *cod.*, *forsan legendum est* ἐμπορεία
cum cod., cf. *praef. p. XLIX*

352 κομιδῆ] *servavimus*

Λίθον τοίνυν παρὰ τῶν οἰκοδομούντων ἀποδοκιμασθέντα
 365 καὶ γεν[ν]ηθέντα πάλιν εἰς κεφαλὴν γωνίας ὁμολογουμένως
 τὸν Χριστὸν φησὶν ὁ Δαυὶδ, ὃν οἱ μὲν δοκοῦντες Ἰουδαῖοι
 τὸν Μωσαϊκὸν νόμον οἰκοδομεῖν καὶ κρατύνειν ἀνοήτως
 ἀπεδοκίμασαν καὶ τοῦ σταυροῦ τῷ ἰκρίῳ παρανόμως προ-
 σήλωσαν, ὁ δὲ Θεὸς καὶ πατὴρ ἐξανέστησεν καθελόντα τῷ
 370 ἰδίῳ θανάτῳ τὸν θάνατον καὶ τὸ τῆς φθορᾶς ἐπιτίμιον
 λύσαντα, καὶ ὡς ἐκλεκτὸν καὶ ἔντιμον καὶ πολυτελεῆ καὶ
 ἀκρογωνιαῖον εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς ἐνέβαλεν, καὶ εἰς
 κεφαλὴν γωνίας ἐνέθηκεν, τουτέστιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 οἰκοδομῆς ἀρχικώτατον καὶ κεφαλιαῖον γενέσθαι λίθον ἡυδό-
 375 κησεν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμίβι- 258^a
 βαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ'ἐνέργειαν
 ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος
 ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ, καθά φησιν ὁ
 μέγας ἀπόστολος. Τοίγαρ οὖν τοῦτον τὸν λίθον Χριστὸν
 380 τὸν εἰς κεφαλὴν γενηθέντα γωνίας καὶ τῷ ὄντι πολυτελεῆ
 καὶ ἐκλεκτὸν καὶ ἀκρογωνιαῖον καὶ ἔντιμον φησὶν καὶ ὁ
 θεσπέσιος Δανιὴλ ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν τμηθέντα τῆς
 ἀνεπάφου καὶ πανάγνου παρθένου καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην
 εἰκόνα πατάξαντα καὶ συντρίψαντα καὶ λεπτύναντα, του-
 385 τέστιν τὰς εἰκονιζόμενας ἐν αὐτῇ καὶ τυπουμένας τέτταρας
 βασιλείας, καὶ γενόμενον ὄρος μέγα καὶ πληρώσαντα πᾶ-
 σαν τὴν γῆν, καθὼς καὶ αὐτὴ μαρτυρεῖ τῶν πραγμάτων ἢ
 φύσις.

Ἄλλ'ἐπίστησον ὦ Ἰουδαῖε τί φησὶν ἡ ὄρασις. Οὐ γὰρ
 390 ἔφησεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ στήθους ἢ τῆς κοιλίας ἢ 258^b
 τῶν κνημῶν πατάξαι τὴν εἰκόνα καὶ ταύτη τοι συντρίψαι
 καὶ λεπτύναι καὶ περιτρέψαι πρὸς τὸ μὴ ὄν, ἀλλ'ἐπὶ τοὺς
 πόδας τοὺς ὄστρακίνοὺς καὶ σιδηροῦς, ἐπεὶπερ οὐκ ἦν
 τηνικάδε κατὰ τοὺς καιροὺς τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ὁ
 395 Ναβουχοδονόσωρ ὃν ἡ χρυσὴ κεφαλὴ τῆς εἰκόνης ἐσήμαι-
 νεν, οὐδὲ Δάρειος ὁ Μῆδος ὃν τὸ ἀργυροῦν στήθος καὶ οἱ

364/365 cf. ll. 241-242   371/372 cf. ll. 219-220   372/373 cf. l. 242
 375/378 Eph. 4, 16   379/380 cf. ll. 241-242   380/381 cf. ll. 219-220
 382/387 cf. ll. 19-20, 25-27 et 32-33   391/393 cf. ll. 26-28   395 cf. l. 36
 396/399 cf. ll. 22-24

365 γεννηθέντα *cod.*, cf. l. 380 *cum app. crit.*   376 ἀφῆς] *spir. cod. servanivimus*, cf. *praeef. p. XLVI*
 380 γεννηθέντα *cod. a. corr. ut vid.*, cf. l. 365   391
 συντρίψαι] *acc. cod. servanivimus*, cf. *praeef. p. L*   392 λεπτύναι] *acc. cod. servanivimus*, cf. *praeef. p. L*
 396 Δάρειος] *acc. cod. servanivimus*, cf. *praeef. p. XLVIII*

βραχίονες καὶ αἱ χεῖρες ἐτύπου, οὐδὲ Κύρος ὁ Πέρσης ὃν
 ἢ χαλκῆ κοιλία καὶ οἱ μῆροί ἐδήλουν, οὐδ' ἔτι γεμὴν Ἀλέ-
 ξανδρος ὁ Μακεδῶν ὃν αἱ σιδηραὶ κνήμαι προεξεικόνιζον,
 400 ἀλλ' οἱ πόδες αὐτῆς καὶ οἱ δάκτυλοι μόνον, (οἷ) μέρος μὲν
 τι σιδηροῦν εἶχον, μέρος δέ τι ὄστράκινον, τουτέστιν οἱ
 ἐξ Ἀλεξάνδρου καταγόμενοι βασιλεῖς καὶ τὴν ἐκείνου διελό-
 μενοι βασιλείαν, οἱ καὶ μέχρι τῶν χρόνων διαρκέσαντες τῆς
 ἀπὸ τοῦ ὄρους ἄνευ χειρῶν τοῦ λίθου τομῆς ἦτοι τῆς
 405 Χριστοῦ παρουσίας, διολώλασιν αὐτίκα καὶ φρουδοὶ γε- 258va
 γόνασιν· ὁ γὰρ ἀνάσσειν τῆνικάδε Ῥωμαίων λαχῶν Αὔγου-
 στος ἐκεῖνος μετὰ Ἰούλιον κατὰ τῶν ὑπολελειμμένων στρα-
 τοπαιδεύσας εἶλεν αὐτοὺς καὶ τὰ σφῶν βασιλεία κατὰ κρά-
 τος καὶ πᾶσαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσίαν
 410 καὶ τὴν Εὐρώπην ὑπὸ χεῖρα δέδρακεν τὴν ἰδίαν, ὡς
 ἀριδῆλως καὶ προφανῶς τῆνικαῦτα πεπληρῶσθαι καὶ τῆς
 τοῦ Δανιὴλ προφητείας τὸν λόγον ὃν περὶ τῆς εἰκόνας καὶ
 τοῦ λίθου προεῖπεν.

Ἡ τοίνυν ὄραθεῖσα τῷ Ναβουχοδονόσωρ εἰκῶν τὰς τέσ-
 415 σαρὰς βασιλείας ἐσήμαινεν ἄσπερ εἰρήκαμεν, καθὼς ὁ
 μέγας προεφήτευσεν Δανιὴλ καὶ διεσάφησεν, τὴν τῶν Χαλ-
 δαίων καὶ τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μακε-
 δόνων· ὁ δὲ λίθος ὁ τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους καὶ τὴν
 εἰκόνα πατάξας ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς ὄστρακίνοὺς καὶ
 420 σιδηροῦς ὁ Χριστὸς ἐστὶν ὁ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ
 Κύριος· ἡ δὲ βασιλεία ἣν ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ εἰς τοὺς 258vb
 αἰῶνας ἀνέστησεν, αὐτοῦ τούτου σαφῶς ἐστὶν τοῦ Χριστοῦ
 καὶ σωτῆρος ἡ θεία καὶ οὐράνιος βασιλεία, περὶ ἧς καὶ
 Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος εὐαγγελιζόμενος αὐτοῦ τὴν ἄσπορον
 425 ἐν ἀγίῳ πνεύματι σύλληψιν ἔφασκεν τῇ πανάγνῳ καὶ
 παναχράντῳ καὶ παρθενομήτορι κόρῃ καὶ θεοτόκῳ Καὶ
 δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς
 αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰ-
 ῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος, καὶ πάλιν
 430 αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Χριστὸς καὶ πάντων ἡμῶν σωτὴρ τὲ καὶ
 Κύριος τοῖς ἀνθρώποις ἐκήρυττεν φάσκων· *Μετανοεῖτε·*
ἠγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τῷ γὰρ τὴν ἐν τοῖς

397 cf. Dan. 6, 28   400/401 cf. ll. 45-46   404 cf. l. 26   412/413 cf.
 ll. 19-33   418/420 cf. ll. 25-27   421/422 cf. ll. 54-55   426/429 Luc. I, 32-
 33   431/432 Matth. 4, 17

400 οἷ] οἶον *cod.*, cf. l. 174   407/408 στρατοπαιδεύσας] *servanivimus cum*
cod., cf. *praef. p. XLV*   432 Τῷ] τὸ *cod.*

οὐρανοῖς πολιτευομένην ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην πεῖσαι
κατορθοῦν καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς, ταύτη τοι βασιλεύειν αὐτὸς ὁ
435 οὐράνιος καὶ μόνος ἄφθαρτος βασιλεὺς λέγεται καὶ τῶν ἐπὶ
γῆς, ἐπειδὴ καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ βασιλευομένων τὸ
πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς | ὑπάρχει διὰ τὸ πάντως ἐκεῖσε ^{259^a}
κατοικεῖν τὸν σφῶν βασιλέα καὶ Κύριον, περὶ οὗ καὶ
Παῦλος ὁ μέγας ἀπόστολος ὡδέ φησιν· *Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν*
440 *παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί, ὅταν καταργήσῃ*
πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν
βασιλεύειν ἄχρις ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς
πόδας αὐτοῦ. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· ἔοι-
κεν γὰρ προδήλως δι' ὧν φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος βασι-
445 *λεύοντ(α) νῦν τὸν Χριστὸν καταγγέλλων τῶν διὰ πίστεως*
αὐτῷ τὸν σφῶν ὑποκλινάντων αὐχένα καὶ τὴν εἰσαυθίς
αὐτοῦ παρουσίαν παραδοκούντων, ἐπεὶ καὶ Δαυὶδ ὁ θεο-
φόρος προφήτης οἶα δὴ Θεὸν αἰώνιον ἀνυμνῶν τὸν Χρι-
450 *στὸν καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διαρρήδην εὐφήμησεν, ὡδέ*
που πρὸς αὐτὸν ἀνακράζων Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασι-
λείας σου, δι' ὧν | κατεῖληπται καὶ Θεὸν αὐτὸν αἰώνιον ἐπὶ ^{259^b}
τοῦ ἀνωτάτου θρόνου καθήμενον καὶ βασιλέα δὲ τὸ νοητὸν
σκηπτρον τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν ῥάβδον κατέχοντα γινώ-
455 *σκων καὶ πρεσβεύων ὡς ἔφαμεν.*

Εἰ μενοῦν ὦ Ἰουδαῖε προσήκασθαι θελήσεις καθόλου τὴν
ἡμετέραν δόξαν ἐπὶ ταῖς τοῦ προφήτου διασαφήσεσι, πᾶσα
χάρις· ταύτη τοι γὰρ ἂν ὁμολογήσης ἀναφανδὸν καὶ διαρ-
ρήδην ἐληλυθέναί Χριστὸν τὸν *τμηθέντα* νοητὸν καὶ οὐρά-
460 *νιον λίθον ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους* τῆς ἀνεπάφου καὶ πα-
νάγνου καὶ παναγίας παρθένου κατὰ τὸν Ἡσαΐαν φά-
σκοντα μεγαλοφώνως Ἴδου ἢ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ
τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ,
καὶ τὴν μὲν ὄραθεῖσαν εἰκόνα τῷ Ναβουχοδονόσωρ καὶ τῷ
465 θεσπεσίῳ προφήτῃ Δανιήλ ἐπὶ τοὺς ὑπολελειμμένους αὐτῆς
ὄστρακίνους καὶ σιδηροῦς πόδας πατάξαντα καὶ τὰς δι' αὐ-
τῆς δηλουμένας συντρίψαντα καὶ λεπτύναντα βασιλείας, ^{259^{va}}
εἶτα καὶ γενόμενον ὄρος μέγα καὶ πληρώσαντα πᾶσαν τὴν
γῆν τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἰδίας θεότητος καὶ μεγαλειότητος, ὡς

436/437 cf. Phil. 3, 20   439/443 I Cor. 15, 24-26   444/445 cf. I. 442
450/454 Ps. 44, 7   459/460 cf. II. 25-26   462/463 Is. 7, 14   464 cf. I.
19   465/467 cf. II. 26-27   468/469 cf. II. 32-33

444/445 βασιλεύοντος *cod.*   [459 νοητὸν] νότον *cod. a. corr.*

470 καὶ αὐτὰ μαρτυροῦσι καὶ πιστοῦνται τὰ πράγματα πᾶσαν
 ἀμφισβήτησιν ἀναιροῦντα προδήλως. Ἀπελήλαται μὲν γὰρ
 καὶ φρουδος γέγονεν πάντη καὶ τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν
 Μήδων καὶ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἢ βασιλεία
 καὶ τὸ παράπαν οὐχ' ὑπολέλειπται ποῦ τῶν τεσσάρων τού-
 475 των βασιλειῶν ἵχνος ἀρτίως, πλήρης δὲ καὶ πᾶσα ἡ γῆ τῆς
 δόξης ἐστὶν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος καὶ τὰ πέρατα τῆς
 οἰκουμένης ἀνυμνοῦσι καὶ προσκυνοῦσι τὸν *τμηθέντα λίθον*
ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους καὶ πᾶσαν εἰδωλικὴν στήλην ἐξαφα-
 νίσαντα καὶ κατασπείραντα τῇ παρ' αὐτῷ παντοδυνάμῳ χάριτι
 480 καὶ μεγαλειότητι τὸ τῆς θεογνωσίας φῶς ἀνὰ τὴν ὑπουρα-
 νὸν πᾶσαν· οὐ γὰρ | ἐστὶν οὐκ ἐστὶν τόπος ὅπου Χριστὸς ^{259^{vb}}
 οὐκ ὀνομάζεται καὶ προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται νῦν ὡς
 τῶν ἀπάντων Θεὸς καὶ σωτῆρ. Εἰ μενοῦν οὐκ ἐλεπτύνθη-
 σαν αἱ παρει(λη)μμένοι βασιλεῖαι καὶ φρουδοὶ γεγόνασι, μηδὲ
 485 τὸν *λίθον τμηθῆναι* καταγγείλης καὶ καθομολογήσης· εἰ δὲ
 πολλῶ πρῶην τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἠμείφθησαν αὐταὶ καὶ
 φρουδοὶ γεγόνασιν, ἀπαραιτήτως ὀφείλεις ὁμολογήσαι καὶ
 τὸν *λίθον τμηθῆναι* τὸν ἐκείνας *πατάξαντα καὶ λεπτύναντα*.
 Λέξον οὖν καὶ διόρισον τίς ἐστὶν οὗτος. Ἄλλ' ἀπορήσεις
 490 εὐ οἶδα καὶ παντελῶς ἀφασία κατασχεθήσῃ καὶ πάλιν,
 μηδαμῶς οἶός τε ὦν ἀποδοῦναι τῆς ἀνθυποφορᾶς τὸν
 λόγον. Εἰ μὲν γὰρ Αὐγούστον φαίης τὸν βασιλέα Ῥωμαίων,
 ἅτε δὴ καὶ τὰ ἵχνη τῶν ὑπολελειμμένων βασιλέων ἐκτί-
 λαντα, μάλιστα μὲν ἡμῖν συνηγορῶν τὲ καὶ συναιρόμενος,
 495 ἀλλ' οὐχὶ σεαυτῷ καταφωραθήσῃ προδήλως· καὶ ταύτη | τοι ^{260^a}
 γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν εἶναι τὴν προφητευομένην
 καὶ τὸν προκαταγγελλόμενον *λίθον* δοξάσεις, εἴπερ ἄρα
 λοιπὸν ἐπὶ τῆς Αὐγούστου βασιλείας ὁ παρ' ἡμῶν ὁμολο-
 γούμενος καὶ προσκυνούμενος Χριστὸς καὶ σωτῆρ τὲ καὶ
 500 Κύριος κατείληπται γεννηθεὶς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τοῦ
 Αὐγούστου δὲ τουτέστιν τῶν Ῥωμαίων ἢ βασιλεία Χριστιανῶν
 ἐστὶν προφανῶς, ἢ δὲ τῶν Χριστιανῶν τοῦ Χριστοῦ,
 δηλονότι βασιλεύοντος αὐτοῦ πάντων ἡμῶν καὶ κρατοῦντος
 εἰς τοὺς αἰῶνας, ἐπέιπερ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ βασιλεύειν
 505 οἱ τῶν Χριστιανῶν βασιλεῖς διαρρήδην ὁμολογοῦσιν. Εἰ
 γὰρ μετὰ τῆς Χριστοῦ προσηγορίας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκ(κ)λη-

475/476 cf. Is. 6, 3   477/478 et 485 cf. Il. 25-26   488 cf. Il. 25-27
 496 cf. I. 54   497 cf. I. 26

474 ποῦ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. LI*   484 παρειμμένοι *cod., cf. I.*
 522   506/507 ἐκκληψώμεθα *cod.*

ψώμεθα βασιλείαν, εύρήσομεν αὐτὴν πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης εὐφημουμένην οὐχὶ τῷ μεγαλείῳ τῆς ἰδίας ἰσχύος, ἀλλὰ διὰ Χριστὸν τὸν ἑαυτῆς δεσπότην καὶ βασιλέα καὶ

510 Κύριον, καὶ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν τῆς γῆς ἐσχατιῶν διὰ τὴν θείαν | καὶ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ προση- ^{260^b}
γορίαν κρατοῦσαν, περὶ οὗ τῆς βασιλείας καὶ Δαυὶδ ἀνακράζων φησὶν Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πάλιν Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς

515 τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πῆ δὲ φησὶν καὶ Μωϋσῆς Κύριος βασιλεύων τὸν αἰῶνα καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι, καὶ Δανιὴλ δὲ φησὶν· Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἀγίοις ὑψίστου, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος.

520 Ὅπότερον τοίνυν ἐθέλεις ὦ Ἰουδαῖε προελεῖσθαι, προέλοιο καὶ λέξον ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τῶν σηματομένων καὶ παρειλημμένων βασιλειῶν, ἢ τὸν ἡμέτερον σωτήρα Χριστὸν εἶναι τὸν προφητευόμενον λίθον ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους τμηθῆναι καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην εἰκόνα πατάξαι καὶ

525 συντρίψαι, ἢ τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν. Ἄλλο γὰρ τί παρὰ ταῦτα φάναι τῶν πάντη τὲ καὶ πάντως ἀμηχάνων ἐστίν, ἐπεὶπερ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἢ φησὶν ὁ προφήτης | καὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν αὐτίκα τε καὶ θάπτον ^{260^{va}}
ἢ φιλόανθρωπος παρουσία καὶ τῶν Ῥωμαίων ἢ βασιλεία

530 τῶν πραγμάτων ἐκράτησεν διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῆς εἰς Χριστὸν ὑπόπτωσίν τε καὶ πίστιν· οὐδεὶς γὰρ ἦν ποῦ τθνικάδε βασιλεὺς ἄλλος ὃς τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν, δηλονότι τὴν τῶν ἄλλων τριῶν ὑστάτην, ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς ὀστρακίνοὺς καὶ σιδηροὺς ἐπάταξεν καὶ κατεπολέμη-

535 σεν καὶ καθεῖλεν εἰς τέλος ἢ μόνον ὁ τῶν Ῥωμαίων.
Ἄλλ' εἰ μὲν ἐληλυθέναί τὸν Χριστὸν καθομολογήσεις καὶ τοῦτον εἶναι τὸν προφητευόμενον λίθον δοξάσεις, ὅπερ καὶ ἔστιν καὶ πέφυκεν, καθὼς καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἀμφοῖν προφητῶν Ἡσαΐου καὶ Δαυὶδ ἀναντιρρήτως ἀπέδειξεν τῆς

540 ἀληθείας ὁ λόγος, ἔξομεν τὸ ζητούμενον· προσκυνήσεις γὰρ αὐτὸν μεθ' ἡμῶν ὡς Θεὸν καὶ σωτήρα τῶν ὄλων. Εἰ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν, οὐδὲν ἤττον συνομολογήσεις καὶ

513/514 Ps. 144, 13

514/515 cf. Ps. 9, 37

515/516 Ex. 15, 18

517/519 Dan. 7, 27

523/524 cf. II. 19-20 et 25-26

527 cf. I. 53

533/535 cf. II. 26-28

537 cf. I. 26

525 συντρίψαι] *acc. cod. servanitus, cf. praef. p. L*   526 ἀμηχανῶν *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 31*   531 ποῦ] *acc. cod. servanitus, cf. praef. p. LI*

470 καὶ αὐτὰ μαρτυροῦσι καὶ πιστοῦνται τὰ πράγματα πᾶσαν
 ἀμφισβήτησιν ἀναιροῦντα προδήλως. Ἀπελήλαται μὲν γὰρ
 καὶ φροῦδος γέγονεν πάντη καὶ τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν
 Μήδων καὶ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἢ βασιλεία
 καὶ τὸ παράπαν οὐχ' ὑπολέλειπται ποῦ τῶν τεσσάρων τού-
 475 των βασιλειῶν ἵχνος ἀρτίως, πλήρης δὲ καὶ πᾶσα ἡ γῆ τῆς
 δόξης ἐστὶν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτήρος καὶ τὰ πέρατα τῆς
 οἰκουμένης ἀνυμνοῦσι καὶ προσκυνοῦσι τὸν *τμηθέντα λίθον*
ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρου καὶ πᾶσαν εἰδωλικὴν στήλην ἐξαφα-
 νίσαντα καὶ κατασπεύραντα τῇ παρ' αὐτῶ' παντοδυνάμω χάριτι
 480 καὶ μεγαλειότητι τὸ τῆς θεογνωσίας φῶς ἀνά τὴν ὑπουρα-
 νὸν πᾶσαν· οὐ γὰρ | ἐστὶν οὐκ ἐστὶν τόπος ὅπου Χριστὸς ^{259^b}
 οὐκ ὀνομάζεται καὶ προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται νῦν ὡς
 τῶν ἀπάντων Θεὸς καὶ σωτὴρ. Εἰ μενοῦν οὐκ ἐλεπτύνθη-
 σαν αἱ παρει(λη)μμένοι βασιλείαι καὶ φροῦδοι γεγόνασι, μηδὲ
 485 τὸν *λίθον τμηθῆναι* καταγγείλης καὶ καθομολογήσης· εἰ δὲ
 πολλῶ πρῶην τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἠμείφθησαν αὐταὶ καὶ
 φροῦδοι γεγόνασιν, ἀπαραιτήτως ὀφείλεις ὁμολογήσαι καὶ
 τὸν *λίθον τμηθῆναι* τὸν ἐκείνας *πατάξαντα καὶ λεπτύναντα*.
Λέξον οὖν καὶ διόρισον τίς ἐστὶν οὗτος. Ἄλλ' ἀπορήσεις
 490 εὐ οἶδα καὶ παντελῶς ἀφασίᾳ κατασχεθήσῃ καὶ πάλιν,
 μηδαμῶς οἶός τε ὦν ἀποδοῦναι τῆς ἀνθυποφορᾶς τὸν
 λόγον. Εἰ μὲν γὰρ Αὐγούστου φαίης τὸν βασιλέα Ῥωμαίων,
 ἅτε δὴ καὶ τὰ ἵχνη τῶν ὑπολελειμμένων βασιλέων ἐκτί-
 λαντα, μάλιστα μὲν ἡμῖν συνηγορῶν τὲ καὶ συναιρόμενος,
 495 ἀλλ' οὐχὶ σεαυτῶ καταφωραθήσῃ προδήλως· καὶ ταύτη | τοι ^{260^a}
 γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν εἶναι τὴν προφητευσμένην
 καὶ τὸν προκαταγγελλόμενον *λίθον* δοξάσεις, εἶπερ ἄρα
 λοιπὸν ἐπὶ τῆς Αὐγούστου βασιλείας ὁ παρ' ἡμῶν ὁμολο-
 γούμενος καὶ προσκυνούμενος Χριστὸς καὶ σωτὴρ τὲ καὶ
 500 Κύριος κατείληπται γεννηθεὶς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τοῦ
 Αὐγούστου δὲ τουτέστιν τῶν Ῥωμαίων ἢ βασιλεία Χριστιαν-
 ῶν ἐστὶν προφανῶς, ἢ δὲ τῶν Χριστιανῶν τοῦ Χριστοῦ,
 δηλονότι βασιλεύοντος αὐτοῦ πάντων ἡμῶν καὶ κρατοῦντος
 εἰς τοὺς αἰῶνας, ἐπεὶ περ ἐν αὐτῶ καὶ δι' αὐτοῦ βασιλεύειν
 505 οἱ τῶν Χριστιανῶν βασιλεῖς διαρρήδην ὁμολογοῦσιν. Εἰ
 γὰρ μετὰ τῆς Χριστοῦ προσηγορίας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκ[κ]λη-

475/476 cf. Is. 6, 3   477/478 et 485 cf. Il. 25-26   488 cf. Il. 25-27
 496 cf. I. 54   497 cf. I. 26

474 ποῦ] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. LI*   484 παρειμμένοι *cod., cf. I.*
 j22   506/507 ἐκκληψώμεθα *cod.*

ψώμεθα βασιλείαν, εὐρήσομεν αὐτὴν πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης εὐφημουμένην οὐχὶ τῷ μεγαλείῳ τῆς ἰδίας ἰσχύος, ἀλλὰ διὰ Χριστὸν τὸν ἑαυτῆς δεσπότην καὶ βασιλέα καὶ

510 Κύριον, καὶ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν τῆς γῆς ἐσχατιῶν διὰ τὴν θείαν | καὶ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ προση- 260^b
γορίαν κρατοῦσαν, περὶ οὗ τῆς βασιλείας καὶ Δαυῖδ ἀνακράζων φησὶν Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πάλιν Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς

515 τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πῆ δὲ φησὶν καὶ Μωϋσῆς Κύριος βασιλεύων τὸν αἰῶνα καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι, καὶ Δανιὴλ δὲ φησὶν· Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἀγίοις ὑψίστου, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος.

520 Ὅποτερον τοίνυν ἐθέλεις ὧ Ἰουδαῖε προελέσθαι, προέλοιο καὶ λέξον ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τῶν σηματομένων καὶ παρειλημμένων βασιλειῶν, ἢ τὸν ἡμέτερον σωτήρα Χριστὸν εἶναι τὸν προφητευόμενον λίθον ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους τμηθῆναι καὶ τὴν μεγάλην ἐκείνην εἰκόνα πατάξαι καὶ

525 συντρίψαι, ἢ τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν. Ἄλλο γὰρ τί παρὰ ταῦτα φάναι τῶν πάντη τε καὶ πάντως ἀμηχάνων ἐστίν, ἐπεὶπερ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἢ φησὶν ὁ προφήτης | καὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν αὐτίκα τε καὶ θᾶπτον 260ra
ἡ φιλόανθρωπος παρουσία καὶ τῶν Ῥωμαίων ἡ βασιλεία

530 τῶν πραγμάτων ἐκράτησεν διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτῆς εἰς Χριστὸν ὑπόπτωσιν τε καὶ πίστιν· οὐδεὶς γὰρ ἦν ποῦτηνικάδε βασιλεὺς ἄλλος ὃς τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν, δηλονότι τὴν τῶν ἄλλων τριῶν ὑστάτην, ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς ὀστρακίνοὺς καὶ σιδηροὺς ἐπάταξεν καὶ κατεπολέμη-

535 σεν καὶ καθεῖλεν εἰς τέλος ἢ μόνον ὁ τῶν Ῥωμαίων.
Ἄλλ' εἰ μὲν ἐληλυθέναί τὸν Χριστὸν καθομολογήσεις καὶ τοῦτον εἶναι τὸν προφητευόμενον λίθον δοξάσεις, ὅπερ καὶ ἔστιν καὶ πέφυκεν, καθὼς καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἀμφοῖν προφητῶν Ἡσαΐου καὶ Δαυῖδ ἀναντιρρήτως ἀπέδειξεν τῆς

540 ἀληθείας ὁ λόγος, ἔξομεν τὸ ζητούμενον· προσκυνήσεις γὰρ αὐτὸν μεθ' ἡμῶν ὡς Θεὸν καὶ σωτήρα τῶν ὅλων. Εἰ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν, οὐδὲν ἤττον συνομολογήσεις καὶ

513/514 Ps. 144, 13

514/515 cf. Ps. 9, 37

515/516 Ex. 15, 18

517/519 Dan. 7, 27

523/524 cf. II. 19-20 et 25-26

527 cf. I. 53

533/535 cf. II. 26-28

537 cf. I. 26

525 συντρίψαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L* 526 ἀμηχανῶν *cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 31* 531 ποῦ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. LI*

ἄκων ἐξ ἀνάγκης ἐληλυθέναι Χριστόν· εἰ γὰρ ἡ μὲν
 Ῥωμαϊκὴ ἐστὶν βασιλεία ὁ τμηθεὶς λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ
 545 χειρῶν καὶ πατάξας τὴν εἰκόνα καὶ συντρίψας τὸ καὶ ^{260^b}
 λεπτύνας καὶ μέλλει διαμένειν ἄφθαρτος εἰς αἰῶνας, αὕτη
 δὲ τὸν Χριστόν ἄτε δὴ πάντως ἐληλυθότα Θεὸν ἑαυτῆς καὶ
 δεσπότην καὶ λυτρωτὴν καὶ σωτῆρα κηρύττει διαρρήδην,
 καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ κρατεῖν καὶ φυλάττεσθαι καὶ
 550 διαμένειν ὁμολογεῖ, πρόδηλον ἄρα καὶ σαφέστατον πέφυκεν
 ὡς ἐλήλυθεν ὁ Χριστὸς καὶ τούτου χάριν ἡ Ῥωμαϊκὴ
 βασιλεία τὰς ἰδίας ἐλπίδας ἐπ' αὐτὸν ὡς ἤδη πάντως ἐλ-
 θόντα κεκτημένη διασωθήσεται καὶ περιφυλαχθήσεται κατὰ
 τὴν προφητείαν ἄφθαρτος εἰς αἰῶνας.
 555 Εἰ γὰρ οὐκ ἦν ἐληλυθὼς ὁ Χριστὸς, ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ
 βασιλεία Χριστόν ἐληλυθότα προσκυνεῖ καὶ γεραίρει καὶ
 σωτῆρα καὶ Θεὸν ἴδιον καταγγέλλει καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν
 αὐτῷ πιστεύει βασιλεύειν, οὐκ ἂν ποτε ταύτην ἄφθαρτον
 εἰς αἰῶνας ὁ Δανιὴλ ἔσεσθαι προκατήγγειλεν, ἄτε δὴ
 560 μέλλουσιν εἶς τινα πλάνον καὶ παράνομον ἐληλυθότα τὴν
 πεποιθήσιν ἔχειν καὶ διὰ τοῦτο καὶ διακοπήσεσθαι καὶ
 φθαρῆσεσθαι πάντως, ἵνα πάλιν ἀναστῆ τῶν Ἰουδαίων ἡ ^{261^a}
 βασιλεία διὰ τῆς τοῦ δῆθεν ἀληθινοῦ Χριστοῦ παρουσίας·
 ἐπειδὴ δὲ καθὼς ὡμολόγησας ἐξ ἀνάγκης καὶ ἄκων ἄφθα-
 565 ρτον ὁ Δανιὴλ προεφήτευσεν τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ἢ τὸν
 Χριστόν ἤδη παραγενόμενον ὁμολογεῖ καὶ κηρύττει καὶ
 σέβεται καὶ δοξάζει καὶ μεγαλύνει Θεὸν ἑαυτῆς καταγ-
 γέλλουσα καὶ δεσπότην, πάντως ἐλήλυθεν ὁ Χριστὸς, οὔτι-
 νος αὕτη τῷ ὀνόματι πεποιθυῖα τὴν εἰς αἰῶνας διακράτησιν
 570 ἔξει κατὰ τὴν προφητείαν, καὶ τὸ παράπαν οὐκ ἔσται
 χρόνος ὅτε ταύτης φθαρείσης ἀναστῆ τῶν Ἰουδαίων ἡ
 βασιλεία διὰ τῆς τοῦ δῆθεν ἀληθινοῦ Χριστοῦ παρουσίας.
 Ἄλλ' οὕτως μὲν ἦτησαι πανταχόθεν ὡς Ἰουδαίε τὴν τοῦ
 Χριστοῦ παρουσίαν ὁμολογήσαι γεγонуῖαν παραιτούμενος
 575 ἀσυμφόρως, καὶ καθομολογῶν δὲ μᾶλλον αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης
 ἀποδέδειξαι καὶ μὴ θέλων. Εἰ μὲν γὰρ Χριστὸς ἦν ὡς ἔπος
 εἶπειν ὁ τμηθεὶς λίθος ἄνευ χειρῶν ἐξ ὄρους καὶ τὴν
 εἰκόνα πατάξας, ἐλήλυθεν πάντως ἐνανθρωπήσας καὶ πρὸς ^{261^b}
 580 τὸ μέλλον οὐκ ἐλεύσεται γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ὡς ἤδη γενό-
 μενος, ἀλλ' εἰς τὸ κρίναι τοὺς ἀπιστήσαντας αὐτοῦ τῆ πα-

544/546 cf. ll. 25-27
 ll. 25-26

546, 553/554 et 558/559 cf. ll. 54-55

577/578 cf.

- ρουσία καὶ κυριότητα καὶ θεότητα, καθὼς καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ
 προφήτου Δανιὴλ μικρὸν ὕστερον δειχθήσεται προδήλως· εἰ
 δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ἀνοήτως δοξάζεις τὸν προφη-
 τευόμενον λίθον, οὐκ ἔσται χρόνος ἐν ᾧ περ ἔξει τὴν
 585 ἀνάστασιν ἢ βασιλεία τῶν Ἰουδαίων, ἐπεὶ περ ἀκήρατος
 ἔσται καὶ ἄφθαρτος ἢ Ῥωμαϊκὴ καθὼς φησιν ὁ προφήτης
 εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ μάτην ἐλπίζεις ἢ Χριστὸν ἐλεύσεσθαι
 κατὰ τὰς προφητείας ἢ τὴν οὐδαμόθεν προφητευθεῖσαν
 ἔσεσθαι τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας ἀνάστασιν.
- 590 Ἄλλὰ γὰρ φέρε καὶ διὰ τῆς δεκάτης ὁράσεως τοῦ Δανιὴλ
 ἐναργέστερον ἔτι καὶ προφανέστερον ἀποδείξωμεν ἐληλυ-
 θότα Χριστὸν τὸν πάντων ἡμῶν σωτήρᾶ καὶ Κῦριον. Γέγρα-
 πται γοῦν· Καὶ ἰδοὺ ὁ ἀνὴρ Γαβριήλ, ὃν ἴδον ἐν τῇ ὁράσει
 μου | ἐν τῇ ἀρχῇ, πετόμενος καὶ ἤψατό μου ὡς εἰ ὥραν ^{261^{va}}
 595 θυσίας ἐσπερινῆς. Καὶ ἐσυνέτισέν με καὶ εἶπεν· «Νῦν
 ἐξῆλθον συμβιβάσαι σοι σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς
 σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος, καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαί σοι,
 ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν εἶ σύ· καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι καὶ
 σύνης ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Ἐβδομήκοντα ἐβδομάδες συνετημήθη-
 600 σαν ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἕως τοῦ
 παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα καὶ τοῦ τελεσθῆναι ἁμαρτίαν
 καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἐξιλάσκεσθαι ἀδικίας
 καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι
 ὄρασιν καὶ προφήτην καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἁγίων. Καὶ
 605 γνῶση καὶ συνήσεις· ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι
 καὶ τοῦ οἰκοδομησαί Ἱερουσαλήμ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου
 ἐβδομάδες ἑπτὰ καὶ ἐβδομάδες ἐξήκοντα δύο· καὶ ἐπιστρέ-
 ψει καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεία καὶ περίτειχος, καὶ ἐκ|κε- ^{261^{vb}}
 νωθήσονται οἱ καιροί. Καὶ μετὰ τὰς ἐβδομάδας τὰς ἐξήκοντα
 610 δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρίμα οὐκ ἔσται ἐν
 αὐτῷ· καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ
 ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ.»
 Ἄθρει δὴ οὖν ὧ Ἰουδαίῃς πῶς τῆς ἐν σποδῷ καὶ σάκκῳ
 γεγεννημένης προσευχῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ συμφυ-
 615 λέτου λαοῦ τῷ θεσπεσίῳ προφήτῃ θάπτον εἰσακούσας ὁ

581/582 cf. II. 858-945   584 cf. I. 577   586/587 cf. II. 54-55   593/612
 Dan. 9, 21-26   613/614 cf. Dan. 9, 3

594 ΠΕΤΩΜΕΝΟΣ *cod.*, *an servandum?*   604 προφήτην] *sic cod.*, *sed cf. II.*
712-713 et 841-842   χρίσαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   608 πλατεία]
acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L   610 χρίσμα] *acc. cod. servavimus, cf. praef.*
p. XLIX

κηδεμῶν τῶν ὄλων καὶ προμηθεὺς τὸν ἀρχιστράτηγον
 αὐτῷ καὶ πρωτοστάτην τῶν ἄνω δυνάμεων Γαβριήλ ἐξα-
 πέσταλκεν προαγορεύσοντα καὶ μυσταγωγῆσοντα καὶ μηνύ-
 σοντα τὰ συμβησόμενα καὶ γενησόμενα τοῖς καταγομένοις
 620 ἐξ Ἰσραήλ, λέγω δὴ τὴν τε χρονικὴν περίοδον τῆς σφῶν
 ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κατασχέσεως καὶ κρατήσεως, καὶ τὴν
 αὐθις ἐκεῖθεν ἐκδίωξιν, καὶ πάντων τῶν εἰς εὐδαιμονίαν
 τελούντων ἀφαιρέσιν, διὰ τὸν μέλλοντα πράττεσθαι παρ' αὐ-
 τῶν κολοφῶνα τῆς ἀσεβείας λέγω δὴ τὴν | εἰς Χριστὸν ^{262^a}
 625 παροινίαν καὶ λύτταν, ὅς καὶ κατὰ ταυτὸν ἐληλυθέναι
 προκατηγγέλη διωρισμένως τὲ καὶ σαφῶς ὑπὸ τοῦ τῶν
 ἀπορρήτων μύστου καὶ μυσταγωγοῦ Γαβριήλ, μονονουχί
 λέγων ὡς «Μέχρις ἂν εἰς Χριστὸν παροινήσωσιν Ἰουδαῖοι
 καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ μαιφονίαν διαπράξωνταί τε καὶ συντε-
 630 λέσωσι, τῶν Ἱεροσολύμων δεσπόσουσι καὶ κρατήσουσιν,
 ὀπηνίκα δὲ δράσωσι ταύτην, οὐκέτι· καὶ γὰρ αὕτη τὰς
 γεγонуίας αὐτοῖς πρὶν ἁμαρτίας ἀπάσας παλαιωθῆναι καὶ
 παντελῶς ἐπιλησθῆναι παρασκευάσει ὡς μηδαμῶς ἄξιον
 εἶναι μνημονεύειν ἐκείνων παραβαλλομένων δηλονότι πρὸς
 635 ταύτην, ἐπεὶπερ ἔστιν ὁ κολοφῶν καὶ τὸ ἔσχατον καὶ
 τελευταῖον τῆς ἁμαρτίας ἐν ἧπερ καθάπερ ἐν σφραγίδι τινὶ
 πᾶσαν ἀνομίαν ἀπέκλεισαν, ὡς μηκέτι λοιπὸν εὐρίσκειν
 αὐτοὺς χειρὸν τί πρᾶξαι κἂν πειραθῶσιν. Διὰ γὰρ τὴν
 σφῶν τοιαύτην παντελεῖ καὶ τελευταίαν | ἁμαρτίαν δέξονται ^{262^b}
 640 καὶ τὴν παντελεῖ καὶ τελευταίαν ἐρήμωσιν καὶ κατάκρισιν
 ἀπεράντως.» Τούτου χάριν φησὶν καὶ τοῦ ἐξιλάσκεσθαι ἀδι-
 κίας· πρὸ γὰρ τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας καὶ λύττης
 ἐξιλεοῦντο τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐπὶ ταῖς σφῶν ἀδικίαις οἱ
 Ἰουδαῖοι καὶ τὴν ἄνωθεν εὐμένειαν ἐφελκόμενοι πρὸς τὴν
 645 προτέραν εὐετηρίαν μετὰ τὴν ἐκ θείας ὀργῆς κάκωσιν
 ἐπανήρχοντο θάπτον, μετὰ δὲ τὸ δρᾶσαι τὴν κατὰ Χριστοῦ
 μαιφονίαν οὐκέτι λοιπὸν αὐτοῖς ἴλεως ἔσται τῶν ὄλων ὁ
 πρῦτανις. Διὰ τοῦτο φησὶν καὶ τοῦ ἐξιλάσκεσθαι ἀδικίας,
 τουτέστιν «μέχρις ἂν δυνατόν αὐτοῖς ἔσται τὸ θεῖον ἐξι-
 650 λεοῦν ὑπὲρ τῶν σφετέρων ἀδικιῶν.»

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει καὶ τὴν εἰς Χριστὸν προκαταγ-
 γέλλει μαιφονίαν τῶν Ἰουδαίων, ἔδειξεν ἀμέσως εἰπὼν·
 Καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσει

632 cf. I. 601

641/642 et 648 cf. I. 602

653/655 cf. II. 603-604

628 λέγων] *sic cod.*, *expectaveris* λέγοντος
 παροινίας *cod.*, cf. *praef. p. XLVIII, n. 29*

633 ἐπιλισθῆναι *cod.* 642

655 ὄρασιν καὶ προφήτην καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἀγίων. Τίς δὲ
 ἄρα δικαιοσύνην αἰώνιον ἤγαγεν ἄλλος, | ἀλλ' ἢ πάντως ^{262^{va}}
 μόνος Χριστός, πρὸς ὃν φησὶν ὁ Δαυὶδ Ἐγάπησας δικαιο-
 σύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ Θεός
 ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου,
 καὶ περὶ οὗ φησὶν Ἡσαΐας Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐζωσμέ-
 660 νος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ καὶ ἀληθεία ἠλειμμένος τὰς πλευρὰς
 αὐτοῦ, καθὼς που πάλιν ἐξ αὐτοῦ προσώπου Χριστοῦ
 φήσας Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σια-
 γόνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀ-
 πέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυυσμάτων, εἶτα μετὰ βραχέα
 665 φησὶν· Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ
 ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω, ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς
 ἔστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεται, οἱ δὲ
 κατοικοῦντες αὐτὴν ὡσπερ ταῦτα ἀποθανοῦνται, τὸ δὲ
 σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, καὶ ἡ δικαιοσύνη μου
 670 οὐ μὴ ἐκλίπη. Ἀκούσατέ μου ἀκούσατέ μου οἱ εἰδότες
 κρίσιν | λαοῦ μου, οὗ ὁ νόμος μου ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν· μὴ ^{262^{vb}}
 φοβεῖσθε ὄνειδισμόν ἀνθρώπων καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν
 μὴ ἠττᾶσθε. Ὡσπερ γὰρ ἱμάτιον βρωθήσονται ὑπὸ χρόνου
 καὶ ὡς ἔρια βρωθήσονται ὑπὸ σητός· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου
 675 εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, τὸ δὲ σωτήριόν μου οὐ μὴ ἐκλίπη.
 Τοίγαρ οὖν Χριστὸν φησὶν ἀγαγεῖν τὴν αἰώνιον δικαιο-
 σύνην ὁ θεῖος ἀρχάγγελος, ἐπεὶ περ αὐτὸς ἡμῖν γέγονεν
 ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρωσις, καθά που συνωδὰ
 καὶ συμφώνως τοῖς ἁγίοις προφήταις καὶ Παῦλος φησὶν ὁ
 680 μέγας ἀπόστολος.

Ἐβδομήκοντα τοίνυν παρελεύσονται ἐβδομάδες οὐχ ἡμε-
 ρῶν οὐδὲ μηνῶν, ἀλλ' ἐτῶν δήπουθεν ἐπὶ τε τὸν Ἰουδαϊκὸν
 λαὸν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἄνοδον
 ἕως τοῦ ἀγαγεῖν τὸν Χριστὸν τὴν αἰώνιον δικαιοσύνην καὶ
 685 τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν καὶ προφήτην καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον
 ἀγίων· ἅγιος γὰρ ἀγίων οὐδεὶς ἕτερος κατωνόμασται ἀλλ' ἢ ^{263^a}
 μόνος σαφῶς ὁ Θεός. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρισθῆναι φησὶν ἅγιον
 ἀγίων – οὐκ ἐχρίσθη δὲ πάντως ὁ Θεός καὶ πατήρ –, ἄρα
 τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς υἱὸν καὶ συναῖδιον

656/658 Ps. 44, 8   659/661 Is. II, 5   662/664 Is. 50, 6   665/675 Is.
 51, 6-8   676/677 cf. I. 653   677/678 cf. I Cor. I, 30   681 cf. I. 599
 684/686 cf. II. 600 et 603-604   687/688 cf. II. 685-686

654 χρίσαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   655 ἄρα (*sine acc.*) *cod.*
 659/660 ἐζωσμένος *cod.*   678 συνωδὰ] *συνωδὰ cod., cf. praef. pp. XLV-*
XLVI   685 χρίσαι] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L*   688 ἄρα (*sine acc.*)
cod.

690 λόγον καὶ σωτήρα Χριστὸν προκαταγγέλλει χρισθῆναι κατὰ
 τὴν πρόσληψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τῆς θεότητος,
 ὃς καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου φησὶν Πνεῦμα Κυρίου ἐπέμέ, οὐ
 εἶνεκεν ἔχρισέν με, καὶ πρὸς ὃν φησὶν ὁ Δαυῖδ· Διὰ τοῦτο
 695 ἔχρισέν σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ
 τοὺς μετόχους σου. Ἐπειδὴ δὲ φησὶν καὶ τοῦ σφραγίσαι
 δρασιν καὶ προφήτην, τουτέστιν ἀποπερατῶσαι καὶ ἀπο-
 κλείσαι πρὸς τὸ μηκέτι τὰ μέλλοντα προορᾶν, μήτε μὴν
 προφητεύειν τῶν ἐξ Ἰουδαίων τινά, δείκνυσι μὲν τὸ τῆς
 700 τοιαύτης προρρήσεως ἀψευδὲς καὶ Χριστὸς αὐτὸς ὁ ταυτα-
 ληθῆς λόγος ὡδὲ που φάσκων Ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται
 ἕως Ἰωάννου, ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μεγαλοφωνότατος
 Ἡσαΐας τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιῶν ἔσεσθαι καθολικώ-
 705 τερον προηγόρευσεν ὡδε φάσκων· Ἴδου δὴ ὁ δεσπότης ^{263^b}
 Κύριος Σαβαῶθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερου-
 σαλήμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον
 ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν καὶ
 προφήτην καὶ στοχαστὴν καὶ πρεσβύτερον καὶ πεντηκόνταρ-
 χον καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα καὶ
 710 συνετὸν ἀκροατὴν· οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ποτε προφήτης ἐνέλι-
 πεν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἢ μόνον μετὰ τὸ χρισθῆναι τὸν
 παρ' ἡμῖν ὁμολογούμενον ἅγιον ἀγίων Χριστὸν, ὃς καὶ
 πᾶσαν ἐσφράγισεν τουτέστιν ἀπέκλεισεν δρασιν καὶ προφη-
 715 τείαν κατὰ τὸν ἅγιον Γαβριήλ· ἔκτοτε γὰρ ἄχρι τῆς δεῦρο
 μόνον ἀπεστερήθησαν ὡς ἔφαμεν οἱ Ἰουδαῖοι πάσης θείας
 δράσεως καὶ προφητείας.

Ἔστιν μενοῦν ἀποχρῶντα καὶ ταῦτα μάλιστα πρὸς τὸ
 δεῖξαι σαφῶς τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἤδη γεγενη-
 μένην. Πλὴν ἀλλ' ὁ γὰρ τὰ φθάσαντα τὸν θεσπέσιον Δανιὴλ
 μυσταγωγήσας ἀρχάγγελος αὐθις ἀμέσως φησὶν· Καὶ γνώση ^{263^{va}}
 720 καὶ συνήσεις· ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ τοῦ
 οἰκοδομησαὶ Ἱερουσαλήμ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδο-
 μάδες ἑπτὰ καὶ ἑβδομάδες ἐξήκοντα δύο· καὶ ἐπιστρέψει
 καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεία καὶ περίτειχος, καὶ ἐκκενωθή-
 725 δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρίμα οὐκ ἔσται ἐν

690 cf. I. 685   692/693 Is. 61, 1   693/695 Ps. 44, 8   695/696 cf. II. 684-685
 700/701 Matth. II, 13   703/709 Is. 3, 1-3   710/715 cf. II. 685-686
 714 cf. VIII 567-588   719/727 cf. II. 604-612

699/700 ταῦταλήθης (sic) cod.   712/713 προφητεῖαν] sic cod., cf. II. 841-842, sed cf. II. 604, 654, 685 et 696   723 πλατεία] acc. cod. servavimus, cf. praef. p. L
 724/725 ἐξήκονταδύο cod.   725 χρίσμα] acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLIX

αὐτῶ· καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ
 ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ. Ἴδου δὴ σαφῶς ἡμᾶς ἐμυσταγώ-
 γησεν ὁ ἅγιος Γαβριήλ ὅπως χρῆ τοῦ προκατηγγελημένου
 Χριστοῦ τὴν πολυθρύλητον παρουσίαν καταλαμβάνειν· προσ-
 730 διωρίσατο γὰρ ὁμολογουμένως καὶ διεστείλατο πηνίκα προσ-
 δοκᾶν ὧφειλον οἱ ἄνθρωποι τὸν Χριστόν, καθάπερ τινι
 ἀπαρεγκλίτῳ κανόνι χρῆσάμενος τῇ τῶν ἐβδομάδων ἀπα-
 ριθμήσει, ἣν ἐάν τις κατάσχη σῶφρονι λογισμῷ, εὐρήσει
 πάντως ἐληλυθότα Χριστόν πολλοῖς πρότερον χρόνοις τῶν 263vb
 735 καθ' ἡμᾶς.

Πότε δὲ γέγονεν ἐξοδος ἐρωτήσεως λόγου τοῦ ἀπο-
 κριθῆναι τὸν ἐρωτώμενον περὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι Ἱερου-
 σαλήμ, ἀριδηλότατόν ἐστιν καὶ καταφανές. Τῷ γὰρ εἰκοστῷ
 ἔτει τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου τοῦ λεγομένου Μακρόχειρος,
 740 Νεεμίαν ἐκεῖνον τὸν ἴδιον οἰνοχόον, διὰ τὸ πυθέσθαι τὰ
 τεῖχη τῆς προγονικῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ εἶναι καθηρημένα
 κατολοφυρόμενον καὶ περίλυπον ὄντα καὶ πλήρη ἀθυμίας
 καὶ σκυθρωπότητος, ἤρετο πρῶτον ἐξαγαγὼν τῆς πεύσεως
 τὸν λόγον ὁ βασιλεύς· «Τί δήποτε τὸ πρόσωπόν σου
 745 κατηφές ὑπάρχει καὶ σκυθρωπόν;» Ὁ δὲ παραυτίκα καὶ
 θᾶπτον ἀπεκρίνατο τῆς συνεχούσης θλίψεως τὴν αἰτίαν
 ἐξαγορεύων, ἐπεὶ δέον διὰ τὴν ἐρήμωσιν καὶ καθαίρεσιν
 τῆς ἰδίας μητροπόλεως Ἱερουσαλήμ εἴρηκε λελυπηθῆναι καὶ
 σκυθρωπάζειν. Ἀνήρετο πάλιν αὐτὸν ὁ βασιλεύς· «Καὶ τί
 750 δήποτε καὶ ὅτου χάριν τοῦτο | σὺ φῆς;» Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο 264^a
 καὶ ἡξίου στείλαι αὐτὸν μετὰ βασιλικῶν προσταγμάτων
 ἀνοικοδομῆσαι τὴν Ἱερουσαλήμ, ὃ καὶ γέγονεν παρευθὺς.
 Πρὸς δὲ βεβαίωσιν ἀσφαλεστέραν καὶ πίστῳσιν τῆς πρε-
 σβευομένης ὑφ' ἡμῶν ἀληθείας οὐδὲν ἐργῶδες ἢ χαλεπὸν
 755 ὑποληπτέον παροῖσαι καὶ παρενεῖραι τῷ λόγῳ καὶ αὐτὰς
 ἐκεῖνας τὰς τοῦ Νεεμίου φωνάς. Ἐν γὰρ τῷ Ἔσδρα φησὶν
 ὁ Νεεμίας· Καὶ ἐγένετο ἐ(ν) μηνὶ Χασλεῦ ἔτους εἰκοστοῦ,
 καὶ ἐγὼ ἤμην ἐν Σουσαναβήρα, καὶ ἦλθεν Ἀνανίας εἰς ἀπὸ
 760 ἀδελφῶν μου καὶ ἄνδρες Ἰούδα, καὶ ἠρώτησα αὐτοὺς περὶ
 τῶν σωθέντων, οἳ κατελείφθησαν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ
 περὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ εἶπον πρὸς με· «Οἱ καταλειπόμενοι

736/738 cf. II. 720-721 744 cf. I. 736 746 cf. II. 736-737 752 cf. II.
 737-738 757/767 II Esd. II, 1-4

732 ἀπαρεγκλήτῳ *cod.* 738 εἰκοστῷ] *spir. cod. servanimus, cf. praef. p.*
 XLVI 740 πύθεσθαι *cod.* 756 νεμίου *cod. a. corr.* 757 ἐν μηνὶ] ἐμηνι
 (*sine acc.*) *cod.* εἰκοστοῦ] *spir. cod. servanimus, cf. praef. p. XLVI* 758
 Σουσαναβήρα] *sic cod.*

ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐκεῖ ἐν τῇ χώρᾳ ἐν πονηρίᾳ μεγάλη
καὶ ἐπ'ὄνειδισμῶ, καὶ τείχη Ἱερουσαλήμ καθηρημένα, καὶ
πύλαι αὐτῆς ἐνεπρήσθησαν ἐν πυρί.» Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ
765 ἀκοῦσαί με τοὺς λόγους | τούτους ἐκάθισα καὶ ἔκλαυσα καὶ 264^b
ἐπένησα ἡμέρας καὶ ἡμην νηστεύων καὶ προσευχόμενος
ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ μετὰ βραχέα φησίν·
Καγὼ ἡμην οἰνοχόος τῷ βασιλεῖ. Καὶ ἐγένετο ἐν μηνὶ
Νισᾶν ἔτους εἰκοστοῦ Ἀρθασασθᾶ βασιλεῖ καὶ ἦν οἶνος
770 ἐνώπιόν μου, καὶ ἔλαβον τὸν οἶνον καὶ ἔδωκα τῷ βασιλεῖ,
καὶ οὐκ ἦν ἕτερος ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ εἶπεν μοι ὁ βασι-
λεύς· «Διατί τὸ πρόσωπόν σου πονηρὸν καὶ οὐκ εἶ
μετριάζων; Οὐκ ἔστιν τοῦτο εἰ μὴ πονηρία καρδίας.» Καὶ
ἐφοβήθην πολὺ σφόδρα. Καὶ εἶπα τῷ βασιλεῖ· «Ὁ βασιλεὺς
775 εἰς τοὺς αἰῶνας ζήτω· διατί οὐ μὴ γένηται πονηρὸν τὸ
πρόσωπόν μου, διότι ἡ πόλις οἴκος μνημείων πατέρων
μου ἠρημώθη καὶ αἱ πύλαι αὐτῆς κατεβρώθησαν ἐν πυρί;»
Καὶ εἶπεν μοι ὁ βασιλεὺς· «Περὶ τίνος τοῦτο σὺ ζητεῖς;»
Καὶ προσηυξάμην πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπα τῷ
780 βασιλεῖ· «Εἰ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἀγαθόν, καὶ εἰ ἀγαθунθήσεται
| ὁ παῖς σου ἐνώπιόν σου ὥστε πέμψαι αὐτὸν εἰς πόλιν 264va
Ἰούδα εἰς πόλιν μνημείων πατέρων μου, καὶ ἀνοικοδομήσω
αὐτήν.» Ἐπεὶ οὖν κατένευσεν θᾶπτον ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν
785 σαλήμ καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως ἀνεδείματο καὶ τὰς πύλας
ἀπάσας ἀνήγειρεν, καὶ τὴν ὑπολελειμμένην ἐτελείωσεν κτί-
σιν καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν εὐπρέπειαν καὶ τὸν πρότερον
κόσμον τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπανήγαγεν, καθὼς αὐτὸς σημαίνει
διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ὅτι δὲ τὸν Ἀρταξέρξην Ἀρθασασθᾶ φησίν
790 νῦν ὁ Νεεμίας, δείκνυσιν ἐναργῶς ὁ Ἔσδρας τὰ περὶ
ἑαυτοῦ διεξιῶν καὶ πῆ μὲν φάσκων Καὶ μετὰ τὰ ῥήματα
ταῦτα ἐν βασιλείᾳ Ἀρθασασθᾶ βασιλέως Περσῶν ἀνέβη
Ἔσδρας υἱὸς Σαραίου ἀπὸ Βαβυλῶνος, πῆ δὲ Βασιλεύοντος
Ἀρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλέως Ἔσδρας ἀνέβη ἐκ Βα-
795 βυλῶνος, δι' ὧν δέδεικται σαφῶς Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς |
Περσῶν ὀνομαζόμενος καὶ Ἀρθασασθᾶ. Τοίγαρ οὖν ἐπὶ 264vb
τούτου γέγονεν κατὰ τὸ εἰκοστὸν αὐτοῦ ἔτος ἡ ἔξοδος τῆς

768/783 II Esd. 11, 11 - 12, 5   788/789 cf. II Esd. 12, 6 sqq.   791/793
II Esd. 7, 1 et 6   793/795 I Esd. 8, 1 et 3   797/799 cf. II. 736-738

769 Νισᾶν] *sic cod.*, cf. *praef. p. XLV*   εἰκοστοῦ] *spir. cod. servavimus*, cf.
praef. p. XLVI   776 μνημείων] *μνεῖον (ut vid.) cod. a. corr.*   789 ἀρταξέρξιν
cod.   797 εἰκοστὸν] *spir. cod. servavimus*, cf. *praef. p. XLVI*

ἔρωτήσεως τοῦ λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ ἀξιῶσαι περὶ
τῆς οἰκοδομῆς Ἱερουσαλήμ.

- 800 Ἀριθμήσωμεν τοίνυν ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ αὐτοῦ ἔτους
ἀρχόμενοι τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων καὶ ἐξήκοντα δύο τὸν
χρόνον, καὶ ποῦ καὶ πότε πεπλήρωνται μετὰ ἀκριβείας
ἀπάσης γνωσόμεθα καὶ τηνικαῦτα πάντως ἐληλυθέναι δο-
ξάσομεν τὸν Χριστὸν ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ'ὀφειλὴν ἀπα-
805 ραίτητον. Ἐπειδὴ δὲ προδήλως αἱ ἑπτὰ καὶ ἐξήκοντα δύο
ἑβδομάδες οὐχ' ἡμερῶν οὐδὲ μηνῶν, ἀλλ' ἔτων εἰσὶν ἑβδο-
μάδες, τούτου χάριν τετρακόσια καὶ ὀγδοήκοντα καὶ τρία
ἔτη ποιοῦσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους Ἀρταξέρξου τοῦ
βασιλέως Περσῶν, ἐφ' οὗ Νεεμίας ἀνήγειρεν τῆς Ἱερου-
810 σαλήμ τὰ τεῖχη καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν ἀνωκοδόμησεν μέχρι
τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας Αὐγούστου τοῦ
βασιλέως | Ῥωμαίων, τετρακόσια καὶ ὀγδοήκοντα καὶ τρία ^{265^a}
ἔτη ἐστὶν οὕτως· Ἀρταξέρξης ἐβασίλευσεν ἔτη εἰκοσιδύο,
Ἀρταξέρξης δεῦτερος ἐβασίλευσεν μῆνας δύο, Σογδιανὸς
815 μῆνας ἑπτὰ, Δάρειος ὁ τὸ ἐπὶ κλην Νόθος ἔτη δεκαεννέα,
Ξέρξης Δαρείου ὁ Μνήμων ἔτη $\overline{\text{MB}}$, Ἀρταξέρξης ἕτερος ὁ
Δαρείου καὶ Παροισάτιδος παῖς ἔτη $\overline{\text{KB}}$, Ὀχος ἔτη $\overline{\text{E}}$,
Ναρσῆς ἔτη $\overline{\text{B}}$, Δάρειος Ἀρσάμου ἔτη $\overline{\text{S}}$, ἐπὶ τούτου κα-
θελῶν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν τὴν Περσῶν βασιλείαν
820 ἐκράτησεν ἔτη $\overline{\text{S}}$, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ὁ τὸ ἐπὶ κλην Σωτῆρ
ἐβασίλευσεν ἐν Αἰγύπτῳ πρῶτος ἔτη $\overline{\text{MA}}$, Πτολεμαῖος ὁ
Φιλάδελφος ἔτη $\overline{\text{AH}}$, Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης ἔτη $\overline{\text{KE}}$, Πτολε-
μαῖος ὁ Εὐπάτηρ ἔτη $\overline{\text{IZ}}$, Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανῆς ἔτη $\overline{\text{KA}}$,
Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ ἔτη $\overline{\text{L}}$, Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης
825 δεῦτερος ἔτη $\overline{\text{KH}}$, Πτολεμαῖος (Φ)ούσκων ἔτη $\overline{\text{IS}}$, Πτολεμαῖος
ὁ Σιδηρίτης ἔτη $\overline{\text{IO}}$, Πτολεμαῖος ὁ ἀδελφὸς | αὐτοῦ ἔτη $\overline{\text{KA}}$, ^{265^b}
Πτολεμαῖος Διόνυσος ἔτη $\overline{\text{KH}}$, Κλεοπάτρα γυνὴ τοῦ Πτολε-
μαίου, θυγάτηρ δὲ Ἀντιόχου ἔτη $\overline{\text{KA}}$, Αὔγουστος βασιλεὺς

800 cf. l. 769

801 et 805/806 cf. ll. 721-722

808 cf. l. 769

800 εἰκοστοῦ] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI* 801 ἑβδομάδων
cod., cf. praef. p. XLVIII, n. 31 808 εἰκοστοῦ] *spir. cod. servavimus, cf. praef.*
p. XLVI 813 εἰκοσιδύο] *spir. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVI* 814
Ἀρταξέρξης] *expectaveris* Ξέρξης 815 Δάρειος] *acc. cod. servavimus, cf. praef.*
p. XLVIII 816/817 Ξέρξης - παῖς] *hi Xerxes et Artaxerxes revera una perso-*
na sunt, sc. Artaxerxes, filius Darii et Parysatidis, cognomine Mnemon 818 Ναρ-
σῆς] *servavimus cum cod., cf. praef. pp. XXXVI-XXXVII cum n. 28* Δάρειος]
acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVIII 820 ὁ τὸ] *ὁτῶι cod., cf. l. 817* 823
Εὐπάτηρ] *expectaveris* Φιλοπάτωρ (824) Λ] *sic cod. p. corr. (cf. enim ll. 830-*
831), ΛΕ cod. ^a corr., cf. praef. pp. XXXV-XXXVI 825 Θούσκων *cod., cf. praef.*
p. XXXVI, n. 27 826 Σιδηρίτης] *cf. praef. pp. XXXVI-XXXVII*

Ῥωμαίων ἔτη $\bar{m}$. Τῷ γοῦν τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς Αὐγού-
 830 στου βασιλείας τῶν τετρακοσίων καὶ ὀγδοήκοντα καὶ τριῶν
 ἑτῶν πληρουμένων, πᾶσα ἀνάγκη τηνικάδε καὶ τὸν προκα-
 ταγγελλόμενον Χριστὸν ἐληλυθέναι δοξάζειν.

Ἄλλὰ γὰρ εὖρηται προφανῶς ὁ παρ' ἡμῶν προσκυνούμε-
 νος Χριστὸς κατὰ τὸ $\bar{m}$ ἔτος τῆς Αὐγούστου βασιλείας
 835 γεννηθεὶς καθ' ἡμᾶς καὶ τῷ κόσμῳ φοιτήσας μετὰ σαρκὸς ὁ
 ἄσώματος κατὰ τὰς ἄλλας ἀπάσας τῶν θεσπεσίων προφη-
 τῶν περὶ αὐτοῦ προρρήσεις· εἰ δὲ τοῦτο, πρόδηλον ἄρα καὶ
 καταφανὲς καὶ πάντη τὲ καὶ πάντως ἀναντίρρητον καὶ
 πᾶσιν ὁμολογούμενον ὡς οὗτός ἐστιν ὁ προφητευόμενος
 840 καὶ προκαταγγελλόμενος Χριστὸς ἀληθῶς, ὁ καὶ τὴν αἰώ-
 νιον ἀγαγὼν δικαιοσύνην καὶ πᾶσαν ὄρασιν καὶ προφη-
 τεῖαν σφραγίσας ὡς μηδαμῶς τι | τοιοῦτον ἔτι παρὰ τοῖς ^{265^{va}}
 Ἰουδαίοις ἐνεργεῖσθαι τὸ σύνολον, ἅτε δὴ τὴν μόνην ὑπο-
 λελειμμένην ἀμαρτίαν καὶ τὴν τελευταίαν καὶ κορυφαιοτάτην
 845 ἀνομίαν τῶν Ἰουδαίων δρασαντῶν καὶ σταυρωσαντῶν αὐ-
 τὸν οὐδαμῶς ἀπανηνάμενον τὸ παθεῖν, ἀλλ' αὐθαιρέτως ὑπὲρ
 τῆς πάντων σωτηρίας τὸν θάνατον προελόμενον, ἵνα τῷ
 ἰδίῳ θανάτῳ θανατώσῃ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκ τῆς τοῦ
 γενάρχου παραπτώσεως κατακρατήσασαν καὶ βασιλεύσασαν
 850 φθορὰν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων διασκεδάσῃ καὶ φροῦ-
 δον ἀποφῆνῃ καὶ γένηται καινοτέρας ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ
 δημιουργός.

Ἄλλὰ φέρε δὴ πάλιν ἀποδείξωμεν ὡς ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι
 ἐκεῖνον καταδοκοῦσιν τὸν ἀρχῆθεν τραχηλιάσαντα κατὰ
 855 Θεοῦ παντοκράτορος καὶ διὰ τοῦτο παραρρυέντα τῶν οὐρα-
 νίων ἀψίδων ἐθελόκακον καὶ πρωτόκακον Σατανᾶν, τὴν
 ὀγδόην ὄρασιν τοῦ προφήτου Δανιὴλ προχειρισάμενοι καὶ
 φυλοκρινήσαντες· δειχθήσεται δ' ἄμα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ διὰ ^{265^{vb}}
 τῆς αὐτῆς ὀράσεως καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ ἀληθινοῦ
 860 Χριστοῦ καὶ πάντων ἡμῶν Θεοῦ καὶ σωτῆρος, καθ' ἣν ἐ-
 λεύσεται κρίναι τοὺς πάντας καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ
 τὸ ἴδιον ἔργον.

Ἔχει γὰρ οὕτως· Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Βαλτάσαρ βασιλέως

840/842 cf. II. 603-604
 863/945 Dan. 7, 1-28

844 cf. I. 601

854/855 cf. Iob 15, 25

841/842 προφητεῖαν] *sic cod.*, cf. II. 712-713, *sed* cf. II. 604, 654, 685 *et* 696
 861 κρίναι] *acc. cod. servavimus*, cf. *praef. p. L* 863 Βαλτάσαρ] *acc. cod.*
servavimus, cf. *praef. p. XLVIII*

Χαλδαίων Δανιήλ ἐνύπνιον ἶδεν, καὶ ἡ ὄρασις τῆς κεφαλῆς
 865 αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐνύπνιον ἔγραψεν. Ἐγὼ
 Δανιήλ ἐθεώρουν ἐν ὁράσει μου τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ οἱ
 τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλον εἰς τὴν θάλασ-
 σαν τὴν μεγάλην. Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ
 τῆς θαλάσσης διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον ὡς εἰ λέαι-
 870 να, καὶ πτερὰ αὐτῆ ὡς εἰ ἀετοῦ· ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξετίλη
 τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ ποδῶν
 ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῆ. Καὶ
 ἰδοὺ θηρίον δεύτερον ὅμοιον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν
 ἐστάθη, καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι | αὐτῆς ἀναμέσον 266^a
 875 τῶν ὀδόντων αὐτῆς, καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῆ· «Ἀνάβηθι καὶ
 φάγε σάρκας πολλάς.» Ὅπισω τούτου ἐθεώρουν καὶ ἰδοὺ
 θηρίον ἕτερον ὡς εἰ πάρδαλις, καὶ αὐτῆ πτερὰ τέσσαρα
 πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ,
 καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Ὅπισω τούτου ἐθεώρουν καὶ ἰδοὺ
 880 θηρίον τέταρτον φοβερόν καὶ ἔκθαμβον καὶ ἰσχυρόν πε-
 ρισσῶς, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, μεγάλοι, ἐσθίον καὶ
 λεπτύνον καὶ τὰ ὑπόλοιπα τοῖς ποσίν αὐτοῦ συνεπάτει, καὶ
 αὐτὸ διάφορον περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἔμπρο-
 σθεν αὐτοῦ, καὶ κέρατα δέκα αὐτῷ. Προσενόουν τοῖς
 885 κέρασιν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρὸν ἀνέβη ἐν
 μέσῳ αὐτῶν, καὶ τρία κέρατα τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξερ-
 ριζώθη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοὶ ὡς εἰ
 ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ καὶ στόμα λαλοῦν
 μεγάλα. Ἐθεώρουν ἕως ὅτου θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς
 890 ἡμερῶν ἐκάθισεν, | καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὡς εἰ χιῶν λευκόν, 266^b
 καὶ ἡ θρῖξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς εἰ ἔριον καθαρὸν, ὁ
 θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον·
 ποταμὸς πυρὸς εἴλκεν ἐκπορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ,
 χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες
 895 παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ κριτήριον ἐκάθισεν,
 καὶ βίβλοι ἀνεώχθησαν. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν
 λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐλάλει, ἕως
 ἀνηρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη
 εἰς καῦσιν πυρός. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων μετεστάθη ἡ
 900 ἀρχή. Ἐθεώρουν οὖν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ μετὰ
 τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς εἰ υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος
 ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν καὶ ἐνώπιον
 αὐτοῦ προσηνέχθη. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ

873/874 ἐν ἐστάθη] ἐνεστάθη *cod.*, *an servandum?* 882 λεπτύνον] *act.*
cod. servavitus, cf. praef. p. L 900 οὖν] *sic cod., forsan delendum, cf. edd.*
LXX et IV 241

ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλῶσσαι αὐτῶ
 905 δουλεύουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ
 παρελεύσεται, | καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. 266va
 Ἐφριξεν τὸ πνεῦμά μου, ἐγὼ Δανιήλ, ἐν τῇ ἔξει μου, καὶ
 αἱ ὀράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάρασσόν με. Καὶ προσήλ-
 910 θον ἐνὶ τῶν ἐστηκότων καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτησαν παρ' αὐ-
 τοῦ περὶ πάντων τούτων, καὶ εἶπεν μοι τὴν ἀκρίβειαν, καὶ
 τὴν σύγκρισιν τῶν λόγων ἐγνώρισέν μοι· «Ταῦτα τὰ θηρία
 τὰ μεγάλα τὰ τέσσαρα, τέσσαρες βασιλεῖαι ἀναστήσονται
 ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀρθήσονται· καὶ παραλήψονται τὴν βασι-
 915 λείαν ἅγιοι ὑψίστου καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος καὶ
 ἕως αἰῶνος τῶν αἰώνων.» Καὶ ἐζήτησαν ἀκριβῶς περὶ τοῦ
 θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διάφορον παρὰ πᾶν θηρίον,
 φοβερὸν περισσῶς, οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ καὶ οἱ ὄνυχες
 αὐτοῦ χαλκοῖ, ἐσθίον καὶ λεπτόνον καὶ τὰ ὑπόλοιπα τοῖς
 920 ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει, καὶ περὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ καὶ
 τῶν δέκα τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ
 ἀναβάντος καὶ ἐκτινάξαντος τῶν προτέρων τρία· τὸ κέ|ρα(ς) 266vb
 ἐκεῖνο, οὐ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὸ στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ ἡ
 ὄρασις αὐτοῦ μείζων τῶν λοιπῶν· ἐθεώρουν καὶ τὸ κέρα
 ἐκεῖνο ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἀγίων καὶ ἴσχυεν πρὸς
 925 αὐτούς, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν καὶ τὸ κρίμα
 ἔδωκεν ἀγίοις ὑψίστου, καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασεν καὶ τὴν
 βασιλείαν κατέσχον οἱ ἅγιοι. Καὶ εἶπεν· «Τὸ θηρίον τὸ
 τέταρτον, βασιλεία τετάρτη ἔσται ἐν τῇ γῆ, ἣτις ὑπερέξει
 930 πάσας τὰς βασιλείας καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν καὶ
 συμπατήσῃ αὐτὴν καὶ κατακόψει. Καὶ τὰ δέκα κέρατα
 αὐτοῦ, δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται, καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀνα-
 στήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπρο-
 σθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει· καὶ λόγους πρὸς τὸν
 ὑψίστον λαλήσει καὶ (τοὺς ἀγίους ὑψίστου παλαίσει καὶ)
 935 ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιωῦσαι καιροὺς καὶ νόμον, καὶ δοθήσεται
 ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν καὶ ἡμισυ καιροῦ.
 Καὶ τὸ κριτήριον καθίσει καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι
 τοῦ ἀφανίσει καὶ τοῦ ἀπολέσει ἕως τέλους. Καὶ | ἡ βασιλεία 267^a
 καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑπο-
 940 κάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἀγίοις ὑψίστου, καὶ ἡ βα-
 σιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῶ
 δουλεύουσιν καὶ ὑπακούουσιν.» Ἐως ὧδε τὸ πέρασ τοῦ
 λόγου. Ἐγὼ Δανιήλ ἐπὶ πολὺ οἱ διαλογισμοὶ μου συνετά-

918 λεπτόνον] *acc. cod. servanimus, cf. praef. p. L*
 τοὺς - καὶ²] *om. cod., cf. autem edd. LXX et ll. 1014-1015*

921 κέρα *cod.*

934

945 ρασσόν με, καὶ ἡ μορφή μου ἠλλοιώθη ἐπ' ἐμοί, καὶ τὸ
 ῥήμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου συνετήρησα.

Τοῦ μὲν προφήτου ἡ ὄρασις αὕτη ἐστίν. Φησὶν δὲ
 τέσσαρα θηρία μεγάλα ἄλλοῖα καὶ διάφορα ἀλλήλοις ἀπὸ
 τῆς θαλάσσης ἐπὶ τὴν ἠπειρον ἀνιέναι, ἃ δὴ τέσσαρας εἶναι
 μελλούσας ἐγερθῆσεσθαι βασιλείας ὁ μυσταγωγῶν αὐτὸν
 950 ἄγγελος διεσάφησεν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος
 Βαλτάσαρ τοῦ βασιλέως Χαλδαίων δηλονότι τοῦ υἱοῦ Να-
 βουχοδονόσωρ τὴν παρούσαν ὄρασιν ἴδεν, μεθ' ὃν ἕτερος
 οὐδεὶς Χαλδαῖος τῶν πραγμάτων ἐκράτησεν, ἅτε δὴ πάν-
 τως ἀνελόντος τὸν Βαλτάσαρ Δαρείου καὶ ταύτῃ τοι πα-
 955 ρευθῆς τὲ καὶ θάπτον τῆς βασιλείας τῶν Μήδων ἀφ' ὧν ^{267^b}
 ὠρμητο Δάρειος ἀνασταθείσης, πᾶσα ἀνάγκη τὰς ὑπὸ τῶν
 θηρίων δηλουμένας ἔσεσθαι βασιλείας ἀπὸ τῆς τῶν Μήδων
 βασιλείας ἀπαριθμεῖν, ἣν ἠγειρεν Δάρειος ὁ Μήδος ἀνελὼν
 τὸν Βαλτάσαρ. Οὐκοῦν ἄρα τὸ μὲν πρῶτον θηρίον, ὅπερ τῇ
 960 λεαίνῃ προσεικέναι φησὶν, ἡ τῶν Μήδων ἦν βασιλεία.

Τὸ δὲ δεύτερον, ὅπερ τῇ ἄρκῳ προσεικέναι φησὶν, ἡ
 τῶν Περσῶν ἦν βασιλεία· Δάρειον γὰρ τὸν Μήδον διεδέξα-
 το Κύρος ὁ Πέρσης, ὃς αὐτίκα καὶ πρὸς τὰ τῶν Περσῶν
 ἔθνη καὶ νόμιμα μετοχετεύσας τὰ πράγματα Περσικὴν ἀπειρ-
 965 γάσατο τὴν βασιλείαν τῶν Μήδων, ὡς διὰ τῶν ἐφεξῆς
 ὁράσεων τοῦ θεσπεσίου Δανιὴλ καταμαθεῖν ἐστὶν ῥάδιον.

Τὸ δὲ τρίτον, ὅπερ τῇ παρδάλει προσεικέναι φησὶν, ἡ
 βασιλεία τῶν Μακεδόνων ἦν, ἣν ἀνέστησεν Ἀλέξανδρος ὁ
 Μακεδὼν ἀνελὼν Δάρειον τὸν ὕστατον βασιλέα Περσῶν.
 970 Τὸ | δὲ τοι τέταρτον θηρίον τὸ δείματος καὶ θάμβους ^{267^{va}}
 παρεκτικὸν καὶ τῶν ἄλλων τριῶν ἀλκιμώτερον, ὃ καὶ
 σιδηροῦς καὶ μεγάλους εἶχεν ὀδόντας καὶ διαφέρον δὲ καὶ
 περισσεῦον αὐθις κατὰ πληθὺν βασιλέων ὑπῆρχεν τῶν
 975 κέρατα πλήθους βασιλέων ὄντα δηλωτικά —, τῶν Ῥωμαίων

947/948 cf. ll. 868-869   948/950 cf. ll. 911-912   950/951 cf. ll. 863-864
 954 cf. Dan. 5, 30-31   960 cf. ll. 869-870   961 cf. l. 873   962/963 cf.
 Dan. 6, 28 (LXX)   967 cf. l. 877   970/972 cf. ll. 880-881   974/975 cf.
 l. 884

951 et 954 Βαλτάσαρ] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVIII*   956
 Δάρειος] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVIII*   957 τῶν] *iteravit cod.*
 958 Δάρειος] *acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVIII*   959 Βαλτάσαρ]
acc. cod. servavimus, cf. praef. p. XLVIII   962 et 969 Δάρειον] *acc. cod.*
servavimus, cf. praef. p. XLVIII   971 ἄλλων τριῶν] *ἀλλοτρίων cod.^{a corr.}*
 972 ὀδόντας *cod.*

ἡ βασιλεία σαφῶς ἦν· καὶ γὰρ ὁ δέκατος ἀριθμὸς πρῶτος
 ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἀτελοῦς μονάδος καὶ τελεία μονὰς καὶ
 τελειοποιὸς καὶ τοῦ κατ'ἀριθμὸν πλήθους γεννητικὸς καὶ
 συστατικὸς. Αὕτη γὰρ ἡ βασιλεία πάντη καθηρηκυῖα τὴν
 980 Μακεδονικὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων ἐκράτησεν καὶ βασι-
 λεύει καὶ διαμένει κρατοῦσα μέχρι τῆς δεῦρο, καὶ κρατήσῃ
 δὲ μέχρι τῆς τοῦδε τοῦ κόσμου παντὸς ἀποπερατώσεως,
 ἐπεὶπερ οὐδὲ Δανιὴλ ὁ θεῖος προφήτης ἢ ἴδεν ἢ εἶπεν
 πέμπτον θηρίον ἦτοι πέμπτην βασιλείαν καὶ τῆς τετάρτης ^{267^{vb}}
 985 διάδοχον, ἀλλὰ μετ'ἐκείνην εὐθύς τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν
 μονομερῶς κρατήσῃν εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας, καθ'ἣν
 αὐτῷ καὶ οἱ γνησίως λατρεύσαντες ἅγιοι πάντες συμβασι-
 λεύσουσι. Καὶ γὰρ φησὶν ὁ ταῦτα διασαφῶν καὶ μυῶν
 αὐτῷ οὐράνιος καὶ ἅγιος ἄγγελος *Ταῦτα τὰ θηρία τὰ*
 990 *μεγάλα τὰ τέσσαρα, τέσσαρες βασιλεῖαι ἀναστήσονται ἐπὶ*
τῆς γῆς καὶ ἀρθήσονται· καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν
ἅγιοι ὑψίστου καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος καὶ ἕως
αἰῶνος τῶν αἰώνων, δι' ὃ ἐναργῶς διαδείκνυσιν ὡς μετὰ
τὴν Χαλδαϊκὴν βασιλείαν δηλονότι τηνικάδε κρατοῦσαν,
 995 *καθ'ἣν ὁ προφήτης καὶ τὴν ὄρασιν ἴδεν, τέσσαρες μόναι*
βασιλεῖαι ἔμελλον κρατῆσαι τῶν ἐπὶ γῆς, ὥσπερ εἰρήκαμεν,
οὐκέτι δὲ καὶ πέμπτη βασιλεία τῆς τετάρτης ἔσεσθαι διὰ
δοχος ἔμελλεν, ἀλλὰ περατωθείσας τὰς ἀνθρωπίνας καὶ ^{268^a}
γῆνας βασιλείας ἀπάσας καὶ μόνην τὴν οὐράνιον θεῖαν
 1000 *κρατήσῃν ἀπεράντως.*

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῖς δέκα κέρασι τοῦ τετάρτου θηρίου
 τουτέστιν τοὺς πολλοὺς βασιλεῖς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, καὶ
 ἕτερον φυῆναι μέγалаυχον καὶ βλάσφημον καὶ θεομάχον
 καὶ *τρία κέρατα τῶν ἔμπροσθεν ἐκτίλει καὶ πολεμήσῃ δὲ*
 1005 *τοῖς ἁγίοις καὶ δόξῃ μαλλον ἐκείνων ἰσχύειν φησὶν, ἐρμη-*
νεύων τίς ἐστὶν τοῦτο τὸ κέρας ὁ τοῦ προφήτου μυσταγω-
γός, ὧδε φησὶν· Καὶ τὸ θηρίον τὸ τέταρτον ὡς βασιλεία
τετάρτη ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἣτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας
καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν καὶ συμπατήσῃ αὐτὴν καὶ
 1010 *κατακόψει. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ, δέκα βασιλεῖς ἀνα-*
στήσονται, καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπε-
ροίσει πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς τα-

987 cf. l. 992   989/993 cf. ll. 911-915   995/996 cf. l. 990   1001 cf. ll.
 884 et 880   1003/1005 cf. ll. 885-887 et 920-925   1007/1016 cf. ll. 927-936

993 δ] ὦ *cod.*

1007 ὧς] *om. cod. a. corr. ut vid.*

πεινώσει· καὶ λόγους | πρὸς τὸν ὑψιστον λαλήσει καὶ τοὺς ^{268^b}
 ἁγίους ὑψίστου παλαίσει καὶ ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιωῶσαι
 1015 καιροὺς καὶ νόμον, καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως
 καιροῦ καὶ καιρῶν καὶ ἥμισυ καιροῦ.

Προδήλως μενοῦν τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ἐδήλου τὸ
 τέταρτον θηρίον ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, τὰ δὲ δέκα κέρα(τα)
 αὐτοῦ τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀναστησομένων αὐτῇ βασιλέων
 1020 ἀορίστως ἐσήμαινον, ἵνα μὴ τῇ προσδιωρισμένη καὶ διε-
 σταλμένη τούτων ἀπαριθμήσει ληπτὸν ὠρισμένως ἐγκατα-
 στήση τοῖς πᾶσι τοῦ παρόντος κόσμου τὸ τέλος, ὅπερ
 ἔοικεν ἀλυσιτελὲς καὶ ἀσύμφορον.

⟨forsan desunt pauca⟩

1018/1019 cf. ll. 927-928 et 930-931

1018 cf. ll. 970-1000

1018 κέρα *cod.*, *an servandum?*

INDICES

INDEX NOMINUM

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE

INDEX ALIORUM FONTIUM

INDEX DES NOMS PROPRES
ET DES MOTS QUI EN DÉRIVENT*

- Ἄαρών VII 333; IX 655; XI 694
 Ἄβαούθ III 655
 Ἄβασγικός VIII 271
 Ἄβελ VIII 622; IX 318
 Ἄβισάκ III 512
 Ἄβραάμ I 52, 62, 67, 109, 225, 239, 260, 266, 280, 331, 384, 394, 399-400, 412, 419, 426, 429, 430, 436, 439, 441, 475, 518, 525, 545, 632, 635, 654, 679, 692, 703, 712, 719; II 89, 439, 541; III 286; IV 160; V 176, 177, 179, 182; VI 171, 618; VII 810; IX 166, 179, 181, 186, 193, 196, 198, 201, 203-204, 209, 320; X 39, 42; XI 9, 26, 29, 31, 36, 45, 47, 53, 54, 57, 62, 71, 89, 99, 102, 109, 137, 141, 143, 149, 152, 155, 166, 180, 189, 200, 206, 210, 212, 216, 219, 223, 224, 227, 230, 231, 233, 239, 251, 311, 315, 321, 325, 326, 331, 344, 363, 370, 377, 384, 475, 476, 568, 631, 860 - cf. Ἄβραμ, Ἄβραμιαῖος
 Ἄβραμ I 432; IX 186; XI 44, 47, 52, 60, 75, 474 - cf. Ἄβραάμ, Ἄβραμιαῖος
 Ἄβραμιαῖος XI 21, 77, 196
 Ἄγαρ IV 199
 Ἄγγαῖος V 701, 703, 705, 711, 725, 726, 736; VIII 587
 Ἄδαμ XI 548
 Ἄδω V 732
 Ἄζυμα VII 547, 562
 Ἄθηνᾶ VII 125
 Αἰγυπτιακός VII 379; VIII 264; IX 84
 Αἰγύπτιος I 245; II 546; IV 391, 397, 400; V 40 (bis), 43-44, 48; XI 499, 504, 616
 Αἴγυπτος I 243, 613, 629; II 14, 21; III 685-686; IV 396, 412; V 19, 29, 32, 38 (bis), 45, 88, 91, 98; VI 953-954; IX 13, 23, 78, 154; XI 317, 588, 842; XII 117, 120, 333, 409, 821
 Αἰθιοπία XI 587
 Αἰθίοψ II 545; XI 499, 503, 616; XII 334
 Αἰνεμειτεῖμ XI 491
 Ἀλέξανδρος XI 597; XII 104, 114, 124, 127, 141, 155, 164, 176, 186, 188, 192, 398-399, 402, 819, 968
 Ἀμαθί XI 498
 Ἀμβακούμ III 223; VIII 67
 Ἀμηνάδᾶβ IX 656
 Ἄμμων VII 123
 Ἀμορραῖος XI 495, 571
 Ἀμώς (propheta) II 23; VII 606, 621, 712
 Ἀμώς (rex) III 442; IV 427
 Ἀνανίας XII 758
 Ἄνδρέας II 238
 Ἄννα I 714
 Ἀντίγονος XII 116
 Ἀντιόχεια cf. Ἀντιόχου πόλις sub v. Ἀντίοχος (Eiphanes)
 Ἀντίοχος (Eiphanes) II 490; IV 621; XII 118, 145, 152 - Ἀντιόχου πόλις VII 133
 Ἀντίοχος (pater Cleopatrae!) XII 828
 Ἀντίπατρος (pater Herodis) IX 650
 Ἀντίπατρος (rex Macedoniae) XII 117
 Ἀπόλλων VII 124, 132, 133
 Ἀπρίλλιος V 694
 Ἀράδιος XI 497
 Ἀραψ II 547
 Ἄρης VII 123
 Ἀρθασασθᾶ XII 769, 789, 792, 796 - cf. Ἀρταξέρξης [α'] (Μακρόχειρ)
 Ἀριμαθαία VI 230
 Ἀρμενικός VIII 270
 Ἀρμένιος II 544; XI 527-528
 Ἀρουκαῖος XI 496, 572
 Ἀρσάμης XII 818
 Ἀρσῆς cf. Ναρσῆς
 Ἀρταξέρξης [α'] (Μακρόχειρ) XII 739, 789, 794, 795, 808, 813 - cf. Ἀρθασασθᾶ
 Ἀρταξέρξης [β'] ὁ Μνήμων cf. Ξέρξης ὁ Μνήμων
 Ἀρταξέρξης β' (revera Ξέρξης β') XII 814

*Cet index a été composé par M. Johan Desmet. - Les références imprimées en *italiques* renvoient à un texte, le plus souvent biblique, cité ou utilisé par l'auteur.

- Ἄρταξέρξης [Υ'] cf. Ὠχος
 Ἄρτεμις VII 124
 Ἄρφαξάδ XI 461, 462, 464
 Ἄρχάδ XI 487
 Ἀρχαιολογία II 335, 386
 Ἀρχέλαος IX 682
 Ἄσεναιός XI 497, 572
 Ἀσία XII 116, 121, 409
 Ἀσκαλωνίτης IX 650
 Ἄσματα τῶν ἀσμάτων V 454-455, 474
 Ἄσσοῦρ XI 488
 Ἄσσύριος II 494; III 564, 598, 612, 663, 665; IV 612; VI 963
 Ἀστάρτη VII 138
 Ἀσχανάζ XI 512
 Αὔγουστος XII 406-407, 492, 498, 501, 811, 828, 829-830, 834
 Ἄφροδίτη VII 124
 Ἄχαζ III 183, 185, 187, 192, 198, 201, 208, 209, 216, 658
 Ἀχαϊκός VIII 274
- Βααλείμ VII 138
 Βάβελ III 425
 Βαβυλῶν III 404, 408, 423, 424, 675, 677-678; IV 417; V 685, 687; VI 956; VII 231-232, 855, 857, 865, 870; VIII 583; XI 486, 544, 587; XII 683, 793, 794-795
 Βαβυλωνία VIII 748
 Βαβυλωνίος II 488; IV 390; XI 499, 503, 616
 Βαλτάσαρ XII 111, 863, 911, 954, 959
 Βαραχίας III 558; V 732
 Βασάν VIII 440, 450 (bis)
 Βασιλείαι III 504, 664
 Βεελζεβούλ VI 983
 Βηθανία VI 779
 Βηθλεέμ III 225, 241, 258, 265, 304, 310, 325, 388, 390, 399, 426, 429, 430, 438, 445, 450, 458, 459-460, 616; V 6, 10
 Βηθσαιίδα II 236
 Βηθσφαγή V 648
 Βοσώρ VI 787, 831, 832, 839, 863
 Βρεττανικός VIII 275
 Βρεττανός II 548
 Βυζαντικός VIII 272
- Γαβριήλ III 520-521; XII 94, 424, 593, 617, 627, 713, 728
 Γάζα XI 547
 Γαλατικός VIII 271
 Γαλιλαία IV 13, 34; VI 730
 Γαμέρ XI 510, 512, 518, 527, 528
- Γαρίζειν VII 78
 Γέθ XI 643
 Γένεσις I 6; XI 8
 Γέραρα XI 547
 Γεργεσαίος XI 496, 571
 Γέτης II 549
 Γομαρείς XI 517
 Γόμορρα VII 349; XI 117, 134, 143, 548
- Δαϊδάν XI 483
 Δαμασκός III 563, 597, 611, 628, 651, 669; IV 550
 Δανιήλ III 243; IV 233, 355; V 794; VI 958, 1017; VIII 57, 80, 90, 95, 100, 110, 158, 167, 584; X 266; XII 2, 19, 36, 63, 68, 91, 123, 178, 230, 382, 412, 416, 465, 516, 559, 565, 582, 590, 718, 857, 864, 866, 907, 943, 966, 983
 Δάρειος [α'] III 410, 416; V 692, 697, 704, 719, 723, 731, 759, 764
 Δάρειος [β'] (ὁ Νόθος) XII 815, 816, 817
 Δάρειος [γ'] XII 105, 818, 969
 Δάρειος ὁ Μηδος XII 396, 954, 956, 958, 962
 Δασέμ XI 489
 Δαυῖδ I 38; II 28, 542; III 3, 52, 54, 74, 86, 155, 212, 400, 437, 447, 505, 583; IV 76, 360, 364, 369, 405, 512; V 185, 336, 407, 449, 661, 796, 803; VI 112, 625, 629, 806, 818; VII 197, 263, 439, 455, 571, 615, 722, 735, 740, 741, 743, 760, 765, 781, 849, 854, 876, 879, 883, 884, 887, 904, 917, 918, 923; VIII 34, 40, 49, 59, 73, 142; IX 113, 118, 146, 249, 323, 548, 590, 597; X 245, 261, 787; XI 227; XII 241, 266, 301, 304, 320, 366, 427, 447, 512, 539, 656, 693 - cf. Δαυϊτικός
 Δαυϊτικός III 69; VII 916
 Δελφικός VII 131
 Δευτερονόμιον II 103, 157-158, 181, 201-202, 218; III 491; XI 683-684
 Διόνυσος (deus) VII 122; VIII 470
 Διόνυσος (Ptolemaeus) cf. Πτολεμαῖος Διόνυσος
 Δωδωναίος VII 128
- Ἐβερ XI 450, 459, 466 (bis)
 Ἐβραῖος V 693; XI 450, 452, 454
 Ἐδῶμ VI 786-787, 797, 804 (bis), 828, 839, 861-862
 Ἐζεκίας III 640, 644, 650, 662, 665, 666, 671, 678, 680; IV 427; VI 963; VIII 574, 775

Εἶδος Θεοῦ I 131, 159; VI 398
 Ἐλάμ XII 70
 Ἐλαμίτης II 544
 Ἐλεάζαρ II 167, 170, 176
 Ἐλισά XI 511
 Ἐλισάβητ IX 656
 Ἐλλαδικός VIII 273
 Ἐλλην III 701; IV 596, 605-606, 612; V 72, 937, 942, 955, 967, 971, 986; XI 521, 598, 624; XII 98, 200
 Ἐλληνικός II 390; IV 621, 626; V 949, 987-988; VIII 268; X 798; XI 618
 Ἐνώχ IX 319
 Ἐξοδος I 224; II 217; IX 214
 Ἐπιφανής (Antiochus) II 490; IV 621; XII 145 - cf. Ἀντιόχος (Epirhanes)
 Ἐπιφανής (Ptolemaeus) cf. Πτολεμαῖος [ε'] ὁ Ἐπιφανής
 Ἐρμῆς VIII 470
 Ἐσδρας III 411; V 696; XII 756, 790, 793, 794
 Ἐσιλᾶ XI 513, 529
 Εὐαῖος XI 496, 572
 Εὐεργέτης cf. Πτολεμαῖος [γ'] ὁ Εὐεργέτης et Πτολεμαῖος [η'] ὁ Εὐεργέτης δεύτερος
 Εὐίλατ XI 482
 Εὐπάτηρ cf. Πτολεμαῖος [δ'] ὁ Εὐπάτηρ
 Εὐρώπη XII 117, 410
 Εὐφραθά III 258 - cf. Ἐφραθά
 Ἐφέσιος X 279
 Ἐφραθά V 9 - cf. Εὐφραθά
 Ἐφραΐμ IV 565, 573; V 672, 826, 837, 936, 942, 963, 966, 979, 985; VIII 28
 Ζαβουλών IV 11, 20, 33
 Ζαχαρίας III 334, 346, 558; V 666, 688, 722, 728, 731, 733-734, 738, 743, 752, 756, 760, 765, 819, 903; VI 12, 124, 495, 644; VIII 136, 588; IX 498
 Ζεύς VII 121, 128; VIII 470
 Ζοροβάβελ III 395, 397, 408, 419, 422, 439, 449; IV 418, 433; V 689, 691, 706, 720, 726, 734, 737, 740, 742, 750, 752-753, 755, 773, 775, 776, 781, 783; VI 957; VII 849, 858, 875, 890, 910, 929; VIII 736, 745, 757
 Ἡλί XI 229
 Ἡρα VII 125
 Ἡρακλῆς VII 122; VIII 470
 Ἡρώδης (Magnus) III 386, 617; V 12, 30, 33; IX 649, 666, 672, 679
 Ἡσαΐας I 88, 303, 410, 442, 632, 653,

676; II 543, 572; III 1, 120, 162, 468, 517, 521, 551, 599, 604, 668, 673, 687, 692, 755, 772; IV 1, 81, 105, 201, 263, 359, 375, 389, 404, 454, 488, 506, 617, 646, 731, 737; V 35, 59-60, 68, 111, 119, 350, 385, 408, 420, 484-485, 504, 796, 801, 807, 883; VI 136, 242, 288, 499, 648, 694, 710, 784, 827, 939; VII 37, 348, 407, 426, 437, 746; VIII 2, 61, 93, 99, 110, 146, 169, 385, 508, 571, 722; IX 68, 113, 134, 243, 493, 600; X 1, 73, 79, 125, 134, 137, 254, 271, 411, 515, 579, 676; XI 108, 132, 671, 735, 757, 780, 837-838; XII 217, 226, 243, 254, 283, 301, 331, 461, 539, 659, 692, 702
 Ἡσαῦ VII 153, 154; VIII 29; XI 163, 167, 172, 173, 181, 272, 275, 279, 291, 297

Θάρα XI 473 (bis)
 Θαρσεῖς XI 513 - Θαρσῆς XI 530
 Θεμάν III 224, 225, 227, 239; VIII 68
 Θετταλικός VIII 273
 Θετταλός XI 522
 Θευδάς II 330, 337, 344
 Θήρας XI 511, 525
 Θοβέλ XI 511, 522
 Θοργαμᾶ XI 528 - Θοργαμάν XI 512
 Θούσκων XII 825 (app. crit.)
 Θρακικός VIII 273
 Θραῖ XI 524

Ἰαβώκ I 117
 Ἰακώβ I 7, 9, 22, 27, 46, 47, 61, 68, 106, 109, 113, 118, 121, 125, 126, 128, 130-131, 134, 136, 140, 143, 148, 152, 154, 156, 159, 164, 165, 175, 193, 194, 216, 226, 240, 261, 266, 280, 331, 384, 395, 400, 703, 713, 720; II 439, 542; III 285, 729, 733, 748, 771, 770, 774, 778; IV 161, 199, 516, 529, 531-532, 537, 539, 541, 603, 608, 635; V 7, 10; VI 396, 398; VII 113, 154, 609, 627, 634, 662, 810; VIII 10, 149, 183, 203, 211, 346, 348, 350, 359, 390, 394; IX 29, 508, 510, 528, 544-545, 577, 628, 642, 710; XI 163, 172, 173, 230, 275, 283, 289, 296, 308, 313, 334, 335, 336, 351, 353, 355, 358, 360, 362, 364, 369, 377, 384, 476, 568, 632, 657, 662, 713, 787, 796, 800, 808, 860; XII 428 - cf. Ἰσραήλ
 Ἰάφεθ III 293, 300, 461; XI 398, 405, 414, 430, 434, 440, 441, 509, 510, 517,

- 518, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 530, 531, 532, 534, 555, 559, 586, 596, 598, 600, 604, 609, 618, 636, 649
- Ἰβηρ II 549; XI 530
- Ἰβηρικός VIII 270
- Ἰδουμαία XI 177
- Ἰδουμαῖος XI 165, 181
- Ἰεβουσαῖος XI 495, 571
- Ἰεζεκιήλ II 73; VIII 584
- Ἰερεμίας II 71; V 1, 906; VIII 580; IX 8, 71, 82, 502; XI 653, 711, 752, 761, 786, 845, 865, 837-838 (app. crit.)
- Ἰεροβοάμ IV 573
- Ἰεροσόλυμα II 346, 491; III 618; IV 6, 429-430, 575, 628; V 648, 663, 684, 696, 698, 719-720, 739-740, 747-748, 773, 918; VII 80, 82, 95, 100, 233, 445-446, 450, 708, 853, 864; VIII 582; XII 621, 630 - cf. Ἰερουσαλήμ
- Ἰερουσαλήμ III 227, 402, 406, 420, 730, 771-772, 774-775; IV 547, 569-570, 580, 586, 594, 604, 623, 642, 667; V 70, 669, 672, 727, 734, 736, 741, 742, 744, 752, 754, 770, 791, 823, 827, 831, 841, 847, 855, 964, 979-980; VI 775, 778, 783; VII 434-435, 678, 679 (bis), 688, 692; VIII 12, 14, 231, 238, 288, 308-309, 311, 365, 515, 530, 547, 558-559, 563, 588, 724; X 162, 225, 247, 248, 458, 582, 612, 631; XI 620, 629, 640, 758-759; XII 606, 683, 704-705, 721, 737-738, 741, 748, 752, 761, 763, 784-785, 788, 799, 809-810 - cf. Ἰεροσόλυμα
- Ἰεσσαί IX 604; X 187, 607, 652, 656, 804, 812, 817
- Ἰεχονίας III 401, 442; IV 430; VII 855 (app. crit.)
- Ἰησοῦς (Christus) *passim*
- Ἰησοῦς (filius Iosedec) V 707
- Ἰησοῦς (filius Nave) II 152, 161, 164, 176, 183, 186, 196, 222 - cf. Ναυῖδης
- Ἰλλυρικός VIII 273
- Ἰνδός II 545
- Ἰοθώρ I 228
- Ἰορδάνης II 338; IV 13; V 354, 462, 490, 492, 497; VII 749
- Ἰουδαία II 333, 336, 378; III 386, 389, 616; IV 619, 628; V 18, 105, 787; VII 198, 209, 476, 853-854; VIII 115, 130, 159, 163; X 458-459; XII 120, 704
- Ἰουδαϊκός III 661-662; IV 378, 442, 800; V 279; VI 71-72, 86; VII 8, 102, 222, 259, 278, 322, 338, 447, 468, 543, 556, 568, 580, 599, 602, 623, 711, 715, 803, 825, 847, 859, 886, 890, 893; VIII 511, 548, 699, 726, 797; IX 2, 5, 36, 63, 135, 419, 506, 527, 552, 659, 671, 678-679; X 498; XI 279, 290, 296, 395, 622, 625, 768, 809; XII 147, 589, 682 - Ἰουδαϊκῶς VII 464
- Ἰουδαῖος *passim*
- Ἰούδας (filius Iacob) III 52, 74, 259, 311, 390, 391, 665; V 707, 935, 942, 966, 984; VI 99, 104; IX 10, 75, 151, 408, 417, 515, 515, 518, 520, 529, 531, 534, 544, 547, 554, 556 (bis), 577, 594, 643, 658, 660, 664; X 183, 612; XI 109, 229, 839; XII 759, 782
- Ἰούδας (Iscariotes) VI 2, 71, 82
- Ἰούλιος (Caesar) XII 407
- Ἰσαάκ I 52, 62, 67, 110, 226, 239, 261, 266, 280, 331, 384, 394, 400, 703, 713, 719; II 439, 542; VII 810; XI 150, 154, 156, 157, 160, 161, 163, 164, 166, 168, 182, 183, 186, 190, 191, 197, 203, 205, 211, 213, 230, 232, 253, 261, 308, 313, 316, 326, 330, 334, 344, 350, 356, 360, 363, 367, 370, 377, 384, 476, 568, 632, 860
- Ἰσκαριότης VI 3 - cf. Ἰούδας (Iscariotes)
- Ἰσραήλ I 126, 151, 226, 380, 382, 387, 397; II 4, 20, 25, 64, 72, 74, 153, 170, 174, 204, 494; III 260, 263, 267, 295, 299, 302, 326, 329-330, 344, 392, 445, 448, 451, 464, 511, 538; IV 517, 530, 536, 539, 542, 597, 598, 603, 606, 609, 610, 634, 635, 638, 640, 646, 651, 663, 665, 668, 669, 677, 678, 680, 682, 685, 734; V 195, 255, 260, 265, 271, 304, 345, 643, 683, 838, 943, 945; VI 99, 104, 918; VII 198, 202, 207, 265, 280, 281, 610, 628, 633, 635, 668, 846, 869; VIII 20, 165, 409; IX 9, 23, 29, 75, 151, 216, 217, 224, 332, 408, 416, 426, 430, 442, 531, 662; XI 642, 645, 647, 658, 714, 721, 791, 839; XII 339, 349, 351, 355, 620 - cf. Ἰακώβ
- Ἰσραηλίτης IV 126; V 938
- Ἰσραηλίτις III 494
- Ἰταλικός VIII 265
- Ἰταλός II 547
- Ἰωακείμ III 442; IV 412, 430
- Ἰωάννης (ὁ βαπτιστής) IV 54; V 100, 104, 124, 130; XII 701
- Ἰωάννης (ὁ εὐαγγελιστής) IV 51; VIII 113; IX 573; X 131, 414

- Ἰωάχαζ III 442; IV 411, 430
 Ἰωήλ VIII 24, 576
 Ἰων XI 521
 Ἰωνᾶς VIII 576
 Ἰωσεδέκ V 707-708
 Ἰώσηπος II 327, 384-385; IV 552; VII 710; IX 678
 Ἰωσήφ (ab Arimathaea) I 539; VI 230, 232
 Ἰωσήφ (sponsus Mariae) V 14, 27; X 403; XI 229
 Ἰωσίας III 442, 682; IV 395, 401, 427, 429; VIII 775
 Ἰωύαν XI 517, 513, 522, 529, 530, 532, 533
- Καϊάφας I 714; VI 193; VIII 641
 Καῖσαρ II 383
 Καλαβρός II 547-548
 Καππαδόκης XI 523
 Κάρμηλος V 355, 396, 434, 448
 Κασταλία VII 132
 Κελτογαλάτης XI 518
 Κήτιος XI 513
 Κητιός XI 531
 Κίλιξ II 546
 Κλεοπάτρα XII 827
 Κολχικός VIII 270
 Κορίνθιος IX 464
 Κρής II 548
 Κύπριος XI 532
 Κύριος *passim*
 Κύρος XII 397, 963
- Λάβαν I 13, 106
 Λαβιείμ XI 492
 Λάγος IV 621; XII 820 - cf. Πτολεμαῖος [α'] (Σωτήρ)
 Λάζαρος II 369
 Λαζός II 549
 Λασᾶ XI 549
 Λατίνος XI 531, 599
 Λάχης XI 641
 Λευῖ IX 514, 655, 658 - cf. Λευϊτικός
 Λευϊτικόν II 161, 179; III 537
 Λευϊτικός VII 331, 342
 Λία I 8
 Λίβανος IV 77-78; V 354, 395, 434, 447, 450, 451, 452, 457, 458, 458-459; VIII 439, 459; X 353, 490, 517, 518-519, 545, 586, 626, 649, 650
 Λίβυς II 547; XI 500, 505
 Λουδιείμ XI 491, 504
 Λουκάς XI 227
- Λυδός II 546
 Λύκιος XI 500, 506
- Μαγδαληνή cf. Μαρία (Μαγδαληνή)
 Μαγώγ XI 510, 519
 Μαγωγεῖς XI 519
 Μαδαῖ XI 510, 520
 Μαδιάμ I 228; IV 102, 120
 Μαδιανίτης IV 126
 Μαθθάτ cf. Ματάθ
 Μακεδονικός XII 532, 980
 Μακεδών XI 525, 597, 601; XII 66, 103, 104, 106, 141, 155, 163, 176-177, 190, 193-194, 194, 206, 399, 417-418, 473, 819, 968, 969
 Μακκαβαῖοι XII 149
 Μακρόχειρ XII 739 - cf. Ἀρταξέρξης [α'] (Μακρόχειρ)
 Μαλαχίας VII 148, 231, 250; VIII 132, 588; IX 60; XI 171
 Μαμβρή IV 160; X 40
 Μανασσῆς III 443; IV 427
 Μαρία (Deipara) III 566, 624; X 657
 Μαρία (Μαγδαληνή) VI 699; IX 562-563
 Μαρία ("alia" ad sepulcrum Domini) VI 700
 Μασῆ XI 540
 Ματάθ XI 229
 Ματθαῖος XI 226
 Μελχισεδέκ VII 344; IX 319
 Μέμφις VII 135
 Μεσραείμ XI 481, 491, 504, 505, 506, 507, 579, 589
 Μῆδος II 544; XI 520; XII 97, 396, 417, 473, 955, 957, 958, 960, 962, 965
 Μιχαίας III 255, 360, 447; V 69; VII 581; VIII 50, 577; XI 638
 Μνήμων cf. Ξέρξης ὁ Μνήμων
 Μολώχ II 16, 26
 Μοσόχ XI 511, 524
 Μοσχιναῖος XI 523
 Μωσαϊκός I 1, 662-663, 674-675, 681; III 781; VII 112, 149-150, 215-216, 246, 252, 255, 337, 365, 406, 410, 420, 437, 465, 550; VIII 410, 784, 789; IX 18, 62, 158, 271, 674; X 522; XI 821; XII 367
 Μωσῆς I 6, 19, 20, 379, 713, 720; II 35, 50, 150, 162, 302, 542; V 581; VI 308; IX 145; XI 569 - cf. Μωϋσῆς, Μωσαϊκός
 Μωϋσῆς I 108, 113-114, 135, 162, 177, 206, 224, 227, 232, 235 (bis), 240, 242,

- 248, 250, 259 (bis), 264 (bis), 269, 293, 318, 324, 327, 338, 357, 360, 361, 368 (bis), 369, 373, 375, 386, 387, 391, 395, 396, 399, 704; II 3, 13, 62, 67, 101, 102, 141, 143, 154, 157, 164, 177, 179, 183, 187, 195, 202, 204, 207, 212, 215, 226, 242, 248, 255, 267, 294, 302, 450, 463; III 286, 491, 503, 537; IV 198, 726, 731; V 261, 318; VI 395-396, 954, 1007; VII 68, 211, 424, 495, 533-534, 600; VIII 658; IX 83, 215, 367, 400; X 41; XI 451, 454, 680, 689, 693, 697, 698, 826; XII 515 - cf. Μωσής, Μωσαϊκός
- Ναβουχοδονόσωρ II 488; III 244, 402, 407; IV 412; VII 845, 864, 870, 873-874; VIII 95, 581-582; X 269; XII 17, 62, 65, 110, 170, 395, 414, 464, 951-952
- Ναρσης XII 818
- Ναυή II 152, 161, 165, 197, 223 - cf. Ἰησοῦς (filius Nave), Ναυίδης
- Ναυίδης II 199, 205, 227 - cf. Ἰησοῦς (filius Nave)
- Ναχώρ XI 472 (bis)
- Νεβρώδ XI 484
- Νεεμίας XII 740, 756, 757, 784 (bis), 790, 809
- Νεφθαλείμ IV 12, 20, 34
- Νεφθαλιέμ XI 492
- Νεχαώ III 685; IV 395, 411
- Νινευή XI 488, 490
- Νισάν XII 769 - Νισσάν V 693
- Νοέμβριος V 767
- Νόθος XII 815 - cf. Δάρειος [β'] ὁ Νόθος
- Νῶε IX 319; XI 387, 397, 399, 400, 409, 417, 444, 561, 576, 584, 605, 610, 633
- Ξέρξης (revera Ἀρταξέρξης [β']) ὁ Μνημῶν XII 816
- Ξέρξης [β'] cf. Ἀρταξέρξης β'
- Ὄζιας VIII 572; X 7
- Ὄρέχ XI 487
- Οὐβάλ XII 71, 72, 83, 93
- Οὐεσπασιανός IV 7, 547-548, 625; VI 550; VII 866; VIII 546
- Οὔννος IX 321
- Οὐρίας III 558
- Παλαιστίνη V 786; VII 196, 643; IX 187
- Παλαιστίνος II 545; VIII 265
- Παραλειπόμενα VIII 578
- Πάρθος II 544
- Παροίσατις XII 817
- Πατροσονιέμ XI 492-493
- Παῦλος II 243; III 49, 99, 378; IV 220, 309; V 804; VI 596; VII 58, 90, 774; VIII 52; IX 464, 566; X 259, 274, 532; XI 218, 670; XII 439, 444, 679
- Παφλαγονικός VIII 271
- Παφλαγών XI 526
- Πεντηκοστή VII 547; X 188
- Πέρσης III 410, 417; V 72; XII 66, 98, 103, 105, 397, 417, 473, 792, 794, 796, 809, 819, 962, 963 (bis), 969
- Περσικός XII 964
- Περσίς VIII 267
- Πέτρος V 896 - cf. Σίμων
- Πιλᾶτος II 378, 381, 393; VI 205, 231, 492; VII 476; VIII 677
- Πόντιος VI 205 - cf. Πιλᾶτος
- Ποσειδῶν VII 123
- Πτολεμαῖος [α'] (Σωτήρ) IV 620-621; XII 116-117, 820
- Πτολεμαῖος [β'] ὁ Φιλάδελφος XII 821-822
- Πτολεμαῖος [γ'] ὁ Εὐεργέτης XII 822
- Πτολεμαῖος [δ'] ὁ Εὐπάτηρ (revera Φιλοπάτωρ) XII 822-823
- Πτολεμαῖος [ε'] ὁ Ἐπιφανής XII 823
- Πτολεμαῖος [ς'] ὁ Φιλομήτωρ XII 824
- Πτολεμαῖος [η'] ὁ Εὐεργέτης δεύτερος XII 824-825
- Πτολεμαῖος Φούσκων XII 825
- Πτολεμαῖος ὁ Σιδηρίτης XII 825-826
- Πτολεμαῖος (Alexander primus) XII 826
- Πτολεμαῖος Διόνυσος XII 827
- Πτολεμαῖος (vir Cleopatrae) XII 827-828
- Ῥαγαῦ XI 469 (bis)
- Ῥαμά V 2
- Ῥαχήλ I 8; V 3, 5, 8, 9
- Ῥαψάκης III 672
- Ῥεβέκκα XI 262, 263, 270, 298
- Ῥεγμᾶ XI 483 (bis)
- Ῥεφάν II 16, 27
- Ῥιφάθ XI 512, 527
- Ῥιφαθαῖος XI 526
- Ῥόδιος (filius Iavan) XI 533
- Ῥόδιος (Rhodius) XI 513, 533
- Ῥοοβόθ XI 489

Ῥουβήμ IX 514
 Ῥωμαϊκός V 840; X 211; XI 618; XII
 506, 525, 542, 544, 551, 555, 565,
 583, 586, 1002, 1017
 Ῥωμαῖος II 333, 379; IV 625, 698; V
 72, 694, 766; VI 760, 986; IX 673;
 XI 531, 599, 624; XII 406, 492, 501,
 529, 535, 812, 829, 975

Σαβᾶ XI 482

~~Σαβαθα XI 482~~

Σαβακαθα XI 483

~~Σαβᾶν XI 483~~

Σαλᾶ XI 465 (bis)

Σαλαθιήλ III 405, 407; V 707; VII
 856, 857-858

Σαλμανάσαρ II 493

Σαλομών III 93; IX 146 - cf. Σο-
 λομών, Σολομώντιος

Σαμάραιος XI 497

Σαμάρεια, Σαμαρεία II 495; III 563, 597,
 611, 629, 652, 669; IV 151, 566, 571-572;
 V 838-839

Σαμαρείτης IX 429

Σαμαρείτις V 544; VII 78

Σαμαρία cf. Σαμάρεια

Σαραΐας XII 793

Σάρρα I 476, 519, 526; VI 172; XI 154,
 157, 213

Σατᾶν II 376; XII 14 - Σατανᾶς III 20;
 IV 462; XII 7, 856 - cf. Σατανικός

Σατανικός IV 74, 327; V 136

Σαυρομάτης II 549

Σεβοεΐμ XI 548 - Σεβοεΐν XII 334

Σεδεκίας III 401, 441; IV 413, 430;
 VII 855, 860; VIII 581

Σέλευκος XII 118, 146

Σεναάρ XI 487

Σερούχ XI 470, 471

Σηδών XI 494

Σήθ IX 318

Σήμ III 294, 463; XI 398, 405, 413, 414,
 432, 433, 434, 436, 441, 441, 449, 455,
 458, 460 (bis), 462, 475, 477, 539, 541,
 551, 566, 577, 585, 586, 604, 611, 615,
 634, 647

Σιδηρίτης cf. Πτολεμαῖος ὁ Σιδηρίτης

Σιδών (filius Chanaan) cf. Σηδών

Σιδών (urbs) XI 547

Σικελικός VIII 274

Σικελός II 548; XI 529

Σίμων II 238 - cf. Πέτρος

Σινᾶ VIII 388; XI 708, 718 - Σιναι
 VIII 28; XI 676

Σιών I 606, 611, 615, 621, 623, 628, 635,
 637 (bis), 655; II 583; IV 594, 605, 642,
 667; V 36, 69, 669, 743, 755, 769, 791,
 847, 855, 937, 940, 967, 986; VI 175;
 VII 434; VIII 11, 28, 42, 63, 230, 237,
 293, 311, 387, 509, 729, 731, 732, 737,
 745, 747, 750, 752, 755, 766, 769,
 777, 780, 783, 786, 791, 791; IX 4, 591;
 X 167, 241, 244, 246, 247, 254, 270, 290,
 426, 582, 613, 618, 630; XI 642, 758;
 XII 219

Σκηνοπηγία VII 548

Σκύθης II 549; IX 321; XI 519

Σογδιανός XII 814

Σόδομα VII 349; VIII 609, 614; XI 116,
 134, 144, 548

Σολομών III 23-24, 26, 35; V 443;
 VIII 767-768, 770, 774, 779; IX 146
 (app. crit.), 250, 550; X 699 - cf.
 Σαλομών, Σολομώντιος

Σολομώντιος IV 307

Σοῦσα cf. Σοῦσσα, Σουσαναβήρα

Σουσαναβήρα XII 758 - cf. Σοῦσσα

Σοῦσσα XII 69 - cf. Σουσαναβήρα

Σοφηρᾶ XI 541

Σοφονίας VII 15, 108, 146, 243; VIII
 492, 580; IX 59

Σπανικός VIII 274

Σπάνος II 548

Συμεών (filius Iacob) IX 514

Συμεών (senex) V 296

Συρία IV 595, 605, 618; XII 118, 121, 409

Σύρος II 546

Σωμανεΐτις III 512

Σωτήρ cf. Πτολεμαῖος [α'] (Σωτήρ)

Τιμόθεος III 50

Τίτος IV 7, 548, 626; VI 550; VII
 866; VIII 546

Τύριος IV 391

Φάδος II 332, 336, 342

Φαλέκ XI 468 (bis)

Φαραώ XI 452, 454

Φαρές XI 229

Φαρισαῖος IV 703, 705, 709, 716, 733

Φιλάδελφος cf. Πτολεμαῖος [β'] ὁ Φι-
 λάδελφος

Φίλιππος II 241

Φιλομήτωρ cf. Πτολεμαῖος [ε'] ὁ Φι-
 λομήτωρ

Φιλοπάτωρ cf. Πτολεμαῖος [δ'] ὁ Εὐ-
 πάτηρ

Φοῖνιξ II 546

- Φούδ XI 579 - Φούθ XI 481
 Φούσκων cf. Πτολεμαῖος Φούσκων
 Φραγγικός VIII 274
 Φρύξ II 547
 Φυλιστιεῖμ XI 493, 500, 506
 Φύσκων cf. Φούσκων
- Χαλάνη XI 487
 Χαλάχ XI 489, 490
 Χαλδαϊκός XII 994
 Χαλδαῖος VII 871; XII 416-417, 472, 864, 951, 953
 Χάλδος II 545
 Χάμ III 293, 300, 461; XI 398 (bis), 402, 421, 481, 498, 503, 507, 543, 549, 551, 576, 578, 581, 615
 Χαναάν VI 51; XI 398, 403, 411, 413, 415, 420, 422, 433, 435, 436, 437, 438, 482, 493-494, 507, 565, 575, 602
 Χαναανίτις XI 501, 577
 Χαναναῖος VI 17, 45, 48; XI 508, 546, 546-547, 585, 596
- Χαρράν I 415; XI 337
 Χασλεῦ V 766; XII 757
 Χασλονιεῖμ XI 493, 505
 Χερμέλ X 353, 354, 491 (bis), 517 (bis), 526-527, 528, 545 (bis)
 Χετιεῖμ XI 526
 Χετταῖος XI 494-495, 570
 Χούς XI 481, 482, 484, 502, 579, 588
 Χριστιανικός XI 282, 294, 619, 626-627, 812 - χριστιανικῶς VII 462
 Χριστιανός II 397, 592; IV 278, 483; VII 574, 829, 832; VIII 338; XI 304, 396, 558, 624, 629, 635, 649-650, 777, 828, 832; XII 501-502, 502, 505
 Χριστός *passim*
 Χωρήβ I 230; II 106, 117, 209; VII 424; VIII 28, 388, 790; IX 18, 24, 29; XI 676, 688, 821
- Ἔωσῆ II 430; VI 635; VIII 20, 164, 429, 576; XI 243
 Ἔωχος XII 817

INDEX LOCORUM SACRAE SCRIPTURAE *

Genesis				254-255, 311-313, 327-328, 370-371, 382-383
1, 1-27	IX 302-306			XI 261-269
1, 5	IX 145, 263, 273, 362, 366, 375, 399	25, 21-23		XI 273, 276, 295-296, 298-299
1, 26	III 274-275	25, 23		XI 271-273
1, 27	III 275-276, 578-579	25, 25		XI 274-275, 285
2, 2-3	IX 107-108	25, 26		XI 316-325
2, 2	IX 295	26, 2-5		XI 567-569
9, 1	XI 423-424, 582-583	26, 3-4		XI 330-332
9, 6	III 277	26, 4-5		XI 350-351, 356-357, 365, 367-368, 382-383
9, 18-27	XI 397-415	26, 4		XI 336-349
9, 25	XI 420-421		28, 10-14	I 47-55
9, 26-27	XI 432-437		28, 11-14	I 61-62, 75, 85; XI 567-569
9, 27	XI 440-441		28, 13	XI 354-355, 358, 365, 382-383
10, 2-5	XI 510-516		31, 11-13	I 8-17; III 285; IV 197-200
10, 6-18	XI 481-498		31, 11	I 23-24, 76, 84; II 135
10, 17	XI 569-573	28, 14	31, 13	I 25, 27-29, 43-45, 63-64, 75, 85
10, 18-20	XI 545-550			I 108-113
10, 21	XI 458-459			I 114-132
10, 30-31	XI 540-543			I 134, 136-137, 163-165
11, 9	III 425			I 141-143, 192-193
11, 10-26	XI 459-474			I 144-145
12, 1-3	I 418-425; XI 8-15			I 146, 148-151
12, 2	XI 70	32, 9-10		I 158-161, 167-169, 175-176; VI 397-399
12, 3	XI 32, 80, 198-199, 206-207, 251-252	32, 22-30		I 206-208, 211-212, 216-217; VI 400-401
12, 4	I 428-429	32, 24		V 9-11
12, 6-7	XI 567-569	32, 25		XI 166-167
12, 7	I 430-433	32, 26		IX 511-513
15, 6	IX 180-182	32, 28		IX 513-515
16, 7-13	IV 197-200	32, 30		IX 515-526
17, 3-5	XI 41-47	32, 31		IX 559-560, 577-579, 581-582
17, 4-9	IX 185-189			IX 535-536, 539, 594-595, 613-614, 628-629, 632
17, 4-5	XI 50-54, 59-62, 75-77	35, 19-20		IX 643-645, 660-661,
17, 5	XI 41, 80-81, 242, 252-253	36, 9-19		
17, 10-14	IX 109-110, 188-189	49, 1		
18, 1-3	II 89-91; III 286-287; X 39-45	49, 3-7		
18, 18	IX 198-199	49, 8-12		
19, 24	III 277-278	49, 8		
21, 12	XI 149-150, 151-155, 156, 163-164, 183, 253	49, 9		
22, 18	XI 198-199, 200-201, 205, 208, 213-214, 232,	49, 10		

* Cet index a été composé par MM. Jacques Noret et Constant De Vocht. - Les références imprimées en grasses renvoient à des citations centrales dans le raisonnement de l'auteur; elles font souvent l'objet d'une exégèse particulièrement développée.

- 668-669
 49, II IX 691-692, 701, 706-707
 49, 12 IX 713-716
- Exodus**
 2, 24 - 3, 8 I 224-245; III 286; IV 197-200
 3, 2 I 248, 255-257, 262-263, 268, 279, 292, 309-311, 325, 327-328, 333, 336-337, 343-344, 354-356, 359-360, 363, 366, 371, 375, 404; II 135
 3, 4-5 I 368-369
 3, 4 I 249-250, 257-259, 263-264, 269, 278, 329, 337-338, 344, 354, 364, 366, 372-373, 403
 3, 6 I 249, 251, 259-261, 265, 269, 280, 325, 329, 331, 333, 399-400, 402
 3, 8 XI 569-573
 3, 16 I 381-385, 396
 4, 1 I 387-390, 396
 4, 5 I 392-396
 5, 3 XI 454-455
 6, 23 IX 655-658
 7, 16 XI 452-453
 13, 5 XI 569-573
 15, 18 XII 515-516
 19, 24 XI 693-696
 20, 8-10 IX 167-168
 20, 18-19 II 217-218
 20, 21 XI 696-698
 29, 31-35 VII 332-335
 31, 16-17 IX 215-220
 31, 17 IX 332-334
 31, 18 IX 450, 455
 32, 4 II 20-21
 32, 9 II 20-21
 32, 16 IX 450, 455
 33, 1-3 II 437-440
 33, 3 II 62-64
 33, 5 II 64-66
 33, 13 XI 700-701
 33, 18 XI 701-702
 33, 20 I 178-180; XI 705-707
 34, 9 II 67-69
 34, 11 XI 569-573
 34, 35 VI 1006-1009
- Leviticus**
 1, 1-13 IX 169-170
 1, 14-17 IX 85-89
- 2, 1-16 IX 105-106
 3, 2-5 IX 93-99
 4, 11-12 IX 99-102
 10, 9 X 449
 12, 1-4 III 537-546
 13, 42 - 14, 57 IX 168
 15, 1-33 IX 168-169
 16, 3 VII 332-335
 16, 5 VII 332-335
 16, 10 IX 102-104
 16, 20-21 IX 102-104
 16, 21 VII 332-335
 16, 23-24 VII 500-504
 16, 26 VII 504-507
 16, 28 VII 507-509
 19, 15 IV 727-730
 22, 4-7 VII 511-515
 23, 3 IX 106-107
 26, 11-12 VII 773
- Numeri**
 1, 7 IX 655-658
 27, 18-23 II 163-179
- Deuteronomium**
 4, 12 XI 684-686
 4, 15 XI 686-689
 5, 12-15 IX 167-168
 12, 13-14 VII 71-76, 216-221
 18, 15-19 II 103-115, 218, 248, 285, 449-451, 462
 18, 15 II 133, 135, 143, 145, 158-159, 213, 232-233; VIII 659-660, 663-664
 18, 18 II 124, 133, 135-140, 143, 145, 153, 191-192, 194, 213, 232-233
 18, 19 VIII 660-662
 18, 20 II 252-254, 267-269
 18, 21-22 II 308-312
 22, 19 III 492-494
 22, 25-27 III 494-503
 32, 26 V 583-584
 34, 10 II 203-205
- Iosue**
 12, 7-8 XI 569-573
 24, 33b VII 138
- Iudices**
 2, 11 VII 138
 3, 7 VII 138
 8, 33 VII 138
 10, 6 VII 138

- 10, 10 VII 138
- I Regum
12, 10 VII 138
- III Regum
I, 1-4 III 505-515
II, 6 VII 138
II, 26 IV 573-574
II, 33 VII 138
II, 43 IV 573-574
12, 28-32 VII 138-139
18, 18 VII 138
18, 21 I 217-219
22, 54 VII 138
- IV Regum
17, 3-6 II 493-496
18, 2 III 646-647, 655
18, 3 III 652-653
18, 9-11 II 493-496
18, 14-15 III 664-667
18, 28 III 671-672
19, 1 III 670-671
19, 35 VI 962-964
20, 17-18 III 673-678
21, 2 IV 427-428
21, 20 IV 427-428
23, 13 VII 138
23, 29 III 684-686; IV 395-396, 408-409
23, 32 IV 430-432
23, 33 IV 411-412
23, 37 IV 430-432
24, 2 IV 617-620
24, 9 IV 430-432
24, 10-11 IV 617-620
24, 19 IV 430-432
25, 1-21 IV 617-620
25, 1-7 III 401-404; IV 413-417
25, 7 III 405-407
25, 27-30 VII 859-860
- I Paralipomenon
3, 16 IV 413
3, 17 III 404-405; VII 856-857
3, 19 III 407-408; VII 857-858
- II Paralipomenon
24, 7 VII 138
29, 1 III 646-647, 655
29, 2 III 652-653
- 29, 12 VIII 576-578
33, 2 IV 427-428
33, 3 VII 138
33, 22 IV 427-428
36, 2 IV 430-432
36, 5 IV 430-432
36, 6-7 IV 617-620
36, 6 IV 412-413
36, 9 IV 430-432
36, 12 IV 430-432
36, 17-19 IV 617-620
36, 21 II 487-488; VII 889-891
- I Esdrae
3, 3 - 4, 57 III 409-418
4, 42 - 5, 6 V 690-697
8, 1 XII 793-794
8, 3 XII 794-795
- II Esdrae
3, 2 IV 418-419
3, 8 IV 418-419
4, 2-3 IV 418-419
5, 2 IV 418-419
7, 1 XII 791-793
7, 6 XII 793
11, 1-4 XII 757-767
11, 11 - 12, 5 XII 768-783
11, 11 XII 800, 808
12, 6 sqq. XII 788-789
- I Maccabaeorum
1, 20-64 IV 620-624; XII 146-149
- Psalmi
1, 3 V 563-564
2, 8 VIII 142-144
6, 1 IX 146, 249-250, 263, 273, 362, 365, 367, 370, 372, 375
9, 8-9 I 187-188; V 533-534
9, 37 XII 514-515
11, 1 IX 146, 249-250, 263, 273, 362, 365, 367, 370, 372, 375
14, 1 VIII 34-35, 41, 45
14, 2-3 VIII 37-39
15, 9-10 VI 626-628, 630-633
18, 1 V 500-501
18, 2 IX 323-325
21, 17-19 VI 113-117
21, 23 IX 567-569
23, 7 III 79, 84, 117-118; VI 809-811, 822; VII 753, 767

INDEX LOCORUM SACRAE SCRIPTURAE

- III 79, 84; VI 811-813, 822; VII 752-753, 767
 III 79, 84, 117-118; VI 809-811, 822; VII 753, 767
 III 79, 84, 113-115; VI 811-812, 814-815, 822; VII 753, 767
 V 186-187
 V 451
 X 685-686
 IV 795; V 182; X 118
 IV 76-79
 V 449-450
 VII 571-573, 576; IX 120-121
 V 407-408
 III 57-61, 155-159
 XII 450-454
 V 803-804; XII 322-327, 656-658, 693-695
 III 64-70
 III 77
 III 81-82
 VII 264-276
 VII 279-280
 VII 285-287, 339-341
 VII 288
 VII 293-295
 VII 301, 341-342
 VII 457-460
 VII 257, 315-316, 451-452, 456; IX 54
 VII 320-321
 VII 329-330
 IV 86
 VIII 73-76
 III 584-586; VI 819-820
 III 89-93; IX 596
 III 27-28, 40-41
 III 5-6, 13-14, 34-35, 100, 103, 115-116
 III 28-31, 41-42
 VII 198-199, 206-207
 VIII 49-50
 IV 444
 VII 760-762
 VII 759, 765-766
 X 787-789
 II 29-32
 IV 85-86
 I 38
 XII 320-321
 IX 590-592
- 109, 3
 109, 4
 117, 22
 117, 23
 117, 24
 117, 25-27
 117, 26
 117, 27
 120, 1
 124, 1
 140, 4
 144, 13
 146, 5
- III 43-44
 VII 343-344
 VIII 59-61; X 261-262; XII 241-243, 247-248, 279-281, 364-365, 372-373, 379-380
 XII 245-246, 251-253
 XII 266-268, 271-273
 XII 305-307
 XII 316-319
 XII 314
 VIII 47-48
 X 245-248, 250-252
 X 432-433
 XII 513-514
 III 11; XI 594-595
- Proverbia**
 17, 3
 VI 83
- Ecclesiastes**
 10, 4
 11, 2
 IV 308-309
 IX 146, 250-251
- Canticum**
 2, 16
 4, 11
 4, 14
 5, 15
 6, 2
 7, 3
 V 477-478
 V 456-457
 V 457-458
 V 458-459
 V 479
 V 479-480
- Iob**
 3, 8
 15, 25
 III 19-20
 IV 462-463; VIII 457; XII 4-5, 854-855
- Sapientia**
 6, 7
 13, 5
 X 696-698
 IX 315-316
- Siracides**
 5, 12
 I 71
- Isaias**
 1, 1
 1, 4
 1, 10-15
 1, 10
 1, 12-14
 1, 12
 VIII 571-575
 XI 114-115, 133, 139-140
 VII 348-362
 VII 363-364, 415, 425-426, 489-490; XI 115-117, 133-135, 143-144
 VII 400-405
 VII 375-376, 399, 569-570; IX 171-172

1, 13	VII 546-549	3, 9 ^a	VIII 609-610, 614-615
1, 14-15	VII 441-445	3, 9 ^b -11	VIII 625-629
1, 15	VII 452-454, 470-471, 480-484	3, 9 ^b -10	VIII 633-637, 689, 714
1, 16	VII 487-489, 528-529, 536-537; IX 137-138	3, 9 ^b	VIII 647-648
1, 19-20	IX 243-246	3, 10-11	VIII 655-657
1, 23	IV 784-786	3, 11	VIII 672-673
2, 2-4	VIII 5-16	3, 12 ^a	VIII 691-693, 700, 703, 706, 715
2, 2-3	VIII 146-150	3, 12 ^b	VIII 706, 709, 710-712, 716, 720
2, 2	VIII 84, 93-94, 97-99, 109, 111-112, 115-118, 118- 119, 121, 123-124, 126, 151- 152, 160, 169-170, 178, 201, 315-317, 334, 336, 351, 728-729, 732-733, 737-738, 745, 750, 755- 756, 767, 769-770, 777- 778, 780-782, 791-792	5, 1	VII 748
2, 3-4	V 69-71; VII 434-436; VIII 230-235, 276-278, 292-293, 365-366; XI 758-760	6, 1-10	X 6-33
2, 3	VIII 181-185, 202-204, 210-211, 212-214, 223-224, 226, 236-238, 246-247, 288-289, 308-309, 311- 312, 351-352, 387, 509- 510, 724-725, 746, 782- 783, 786, 790-791; IX 4, 70	6, 1	VIII 571-573; X 35, 72
2, 4	VIII 239-241, 245, 254, 290-291, 306-307, 310	6, 3	X 37-38; XII 475-476
2, 5	VIII 346-348, 350, 355- 356, 359, 394-395	6, 4	X 46-47
2, 6-11	VIII 372-384	6, 6-7	X 63-64
2, 6-7	VIII 402-408	6, 6	X 66, 74
2, 8-9	VIII 411-414	6, 7	X 70-71, 77
2, 9	VIII 418	6, 8	X 79-80, 84
2, 10	VIII 419-422, 434, 481	6, 9	X 88-90, 95, 103, 114, 141-147
2, 11-17	VIII 434-446	6, 10	X 96-98, 137-140
2, 13	VIII 449-450, 459	7, 4	III 196-197
2, 15-16	VIII 462-463	7, 9	III 173-174, 179-180
2, 17	VIII 472-475	7, 10-12	III 182-185
2, 18-21	VIII 482-492	7, 11	III 192, 470
2, 18-19	VIII 497-501	7, 12	III 215
3, 1-8 ^a	VIII 514-531	7, 13-14 ^a	III 212-215
3, 1-3	VIII 533-537; XII 703- 709	7, 13	III 218
3, 4	VIII 541-542	7, 14 ^a	III 479-480
3, 5-8 ^a	VIII 550-559	7, 14 ^b -16	III 126-131
3, 8 ^a	VIII 563-564	7, 14 ^b	III 133-135, 175-176, 221-222, 482, 763; IV 147-148; IX 601-603; XII 462-463
3, 8 ^b	VIII 591-592, 602-603, 606-608	7, 15 ^a	III 148
		7, 15 ^b -16	III 151-154
		7, 15 ^b	IV 149-150
		8, 1-4	III 554-564
		8, 1	III 565, 567, 570, 575- 578, 601-604; X 392-393
		8, 3-4	III 592-598, 608-612
		8, 3	III 579, 606, 631, 656, 708, 762-763; IV 131- 132, 149
		8, 4	III 628-629, 647-649, 651-652, 668-669; IV 150-151
		8, 5-8 ^a	III 692-693
		8, 8 ^b -9	III 698-699
		8, 8 ^b	III 710, 745, 760-761
		8, 12-13	III 720-722
		8, 12	III 702-703, 740
		8, 13-14 ^a	III 703-707

- 8, 14^a III 723-727, 741-742
 8, 14^{b-15} III 729-733, 750-754
 8, 14^b III 733-735, 774-775
 8, 16-17 III 775-778
 8, 16 III 780-785
 8, 17 III 769-771
 8, 19 II 265
 8, 21-22 IV 3-5
 9, 1-2 IV 11-16, 20-24, 33-38
 9, 2 IV 30, 40, 43, 64-66; V 504-506; X 124
 9, 3 IV 71-74, 84-85
 9, 4-5^a IV 100-104, 108-114
 9, 4 IV 120
 9, 5^b IV 133-134, 386, 388-389, 398
 9, 6^a I 89-93, 96-99, 103-104, 303-308, 409; II 135; IV 135-138, 141-145, 147, 168-170, 175, 178-180, 186, 190-192, 194-196, 201-205, 210, 213, 231, 262-263, 288-291, 348-350, 387, 389, 425, 449, 457-458, 469, 506-507, 556-557, 562, 750-751, 753-754, 758; VI 296-297; X 674; XI 671-674, 774-775
 9, 6^{b-7^a} IV 284-287
 9, 6^b IV 293-297, 299, 335-336, 338-340
 9, 7 IV 510-515
 9, 7^a IV 341-342, 345-347, 351, 424
 9, 7^b IV 359-362, 365-370, 374, 405-407; V 796-799
 9, 7^c IV 378-379, 382-383
 9, 8 IV 516-517, 529-542, 555, 602-603, 608-610, 634-635, 664-665, 672, 746-747, 752-753, 757-758
 9, 9-10 IV 564-569, 578-584
 9, 9 IV 572-573
 9, 11-12^a IV 593-597, 604-607, 612-613, 637-638, 666-669
 9, 11 IV 678-679
 9, 12^a IV 590, 627
 9, 12^{b-17} IV 648-660
 9, 12^{b-14} IV 674-678
 9, 14 IV 679-682, 687-688, 691-692, 700-704, 724, 732-734
 9, 16-17^a IV 737-742
 9, 16 IV 759-761, 773-774
 9, 17^a IV 778-781, 790
 9, 17^b IV 791-792, 798-799
 10, 2 IV 784-786
 10, 32 - II, 10 X 580-609
 10, 32 X 612, 614-618, 630
 10, 33-34 X 623-627, 634-636, 691
 10, 33 X 628-632
 10, 34 X 649
 11, 1 IX 603-605; X 652-653
 11, 2-3^a X 665-668
 11, 3^{b-4} X 680-684, 687-693
 11, 4 VIII 426-427; X 691, 702, 705, 713, 728-729, 733-734, 753-755
 11, 5 V 801-802; X 736-737; XII 659-661
 11, 6-9 X 744-752
 11, 6 X 764-767, 771
 11, 8 X 778, 780-782
 11, 9 X 791-792
 11, 10 X 803-806, 810-814, 817
 11, 7 - 19, 3 V 36-44
 19, 1 V 45-46, 49, 79-80, 87-89, 92
 19, 2 V 62, 67, 71, 75-76
 25, 1-5 II 573-584
 25, 6-9 XII 287-297
 25, 6-7 II 587-591, 595-598
 25, 8 II 599-600
 26, 15 X 712-713
 27, 11 VI 694-697, 702-703, 706, 708-709, 712-714, 717, 725, 732-735, 750, 754, 757-758
 28, 7 X 449
 28, 10-19 X 154-174
 28, 10 X 178
 28, 11 X 176-177, 180-184
 28, 12 X 191-192
 28, 13 X 205-210, 319
 28, 14-15 X 223-228
 28, 16 VIII 62-65; X 240-244, 254-257, 269-270, 287, 289-290, 292-294, 296-300, 305, 314, 323, 425-427; XII 218-221, 226-227, 371-372, 380-381
 28, 17-19 X 308-313
 28, 17 X 315-317
 28, 18 X 321-322, 324

29, 11-21	X 333-363	42, 18	I 652-653
29, 11-12	X 556-557	45, 14-16 ^a	XII 332-340
29, 11	X 366-367, 369-371, 377, 380, 387-388, 394, 398, 404-405, 409, 416- 417, 420-421, 559	45, 14	XII 341-345, 350, 359- 360
29, 12	X 380, 398, 401-402, 412- 413, 418	45, 15	XII 348-349, 351, 355
29, 13	X 436-440	45, 16 ^b	VII 36, 38-39
29, 14	X 454-457, 461-462	49, 6	V 424-426, 890-891
29, 15	X 473, 475-479, 486	49, 8-9	V 426-431, 891-896
29, 16-19	X 487-496	49, 8	V 421
29, 16	X 507	50, 1 - 51, 5	VI 138-183
29, 17	X 516-519, 526-528, 530, 544-546	50, 1 - 51, 2	I 442-478
29, 18-19	X 547-551, 563-566; XII 283-287	50, 1	I 480-481, 556-558, 563- 565
29, 18	X 125-127, 551-556	50, 2	I 483-484, 566-567, 582- 585, 587, 692-693
29, 19	X 568-569, 572	50, 3	I 485-486, 694
30, 10-11	V 639-643	50, 4	I 487-488, 591, 696-697
35, 1-8	V 352-368	50, 5-7	VI 432-437
35, 1-6	V 592-599	50, 5	I 589-590, 593
35, 1-2	V 460-462	50, 6	I 490-493, 547-548, 587- 588, 698-700; XII 662- 664
35, 1	V 383, 391, 393-394, 401- 402, 405, 432, 485, 487	50, 7	I 494-495, 697; VI 437- 438
35, 2	V 395-396, 434-435, 439, 447-448, 489-490, 492, 496-499, 509-510	50, 8	I 498-500, 602
35, 3-4	V 516-517	50, 9	I 503-505
35, 4	V 376-378, 522-524, 526, 528-529, 624, 627-629	50, 11	I 511-514, 596-599
35, 5-6 ^a	V 373-375, 539-541	51, 1-2	I 515-521
35, 5	V 378-379; X 128-129	51, 1	I 523, 531-533
35, 6 ^a	II 353-358; V 379; VI 509-510	51, 2-3	I 632-637, 640-641, 653- 656
35, 6 ^b	V 542-543, 551-552, 554	51, 2	I 526-528, 545, 678-679, 691-692
35, 7	V 558, 560-561, 567-568	51, 3	I 605-610, 611-616, 621- 626, 628, 638, 641, 645- 646
35, 8	V 571-574, 576-577, 584-585, 601-603, 617- 618, 630-632	51, 4-8	XI 738-751
37, 36	VI 962-964	51, 4-5	I 648-652, 682-686;
38, 1	VIII 573-575	51, 4	VIII 360-364
39, 3	VIII 573-575	51, 4	I 652-653, 656-657, 666- 667, 669-673, 687-688;
40, 3-5	V 111-117	51, 6-8	VIII 366-367, 369-370;
40, 3-4 ^a	V 144-149, 230-290	52, 13-54, 1	XI 752-754
40, 3	V 121-123, 131-133, 138, 184	52, 13	XII 665-675
40, 4 ^a	V 164-167, 188-192, 195, 200-203, 205-207, 210, 218-220, 224-225, 291-292	52, 14-15	VI 242-284
40, 4 ^{b-5}	V 159-161	52, 14	VI 288-289, 294, 304- 305, 321, 335, 670
40, 5	V 293-294	52, 15	XII 254-258
41, 1	VII 36, 38-39	53, 1-2 ^a	VI 325-327, 336-338
42, 6-7	V 885-889	53, 1	VI 346-353, 355, 364- 365
		53, 2 ^a	VI 361-363
			VI 373-375; X 135-136
			VI 376-378, 381-385

- 53, 2^b VI 389-390, 395, 401-402, 405
- 53, 2^c-3^a VI 410-412, 855-857
- 53, 3^a VI 414-416, 422
- 53, 3^b VI 418-421, 423-424, 429, 440, 447, 449, 678-679, 690-691
- 53, 4-5^a VI 442-446, 462-466; IX 494-498
- 53, 5^b-7 VI 469-474
- 53, 5^b VI 476-477
- 53, 6 VI 481-482, 488-489
- 53, 7-8 V 807-810
- 53, 7 VI 499-502, 512-513
- 53, 8 VI 517-519, 526-527, 531, 681-682
- 53, 9-10^a VI 536-540
- 53, 9 III 163-164; VI 546-547, 561-562, 682-684
- 53, 10^a VI 552-553
- 53, 10^b VI 559-560, 565-572
- 53, 10^c-11 VI 575-577
- 53, 11 VI 583, 590-592
- 53, 12 VI 594-596, 597-598, 604-612, 619-620, 665, 684-685, 723
- 54, 1 V 409-412; VI 655-657
- 57, 1-6 XI 121-131
- 57, 3 XI 140
- 57, 13-14 XI 781-785
- 61, 1 XII 692-693
- 63, 1-3 VI 786-793
- 63, 1 VI 796-797, 803-804, 828, 831-832, 836-839, 843-844, 848-853, 857, 861-863, 865-867
- 63, 2-3 VI 872-874
- 63, 3 VI 879-882, 900
- 63, 4 VI 889-891
- 63, 5^a VI 893-894
- 63, 5^b-6 VI 903-909
- 63, 7 VI 918-920
- 63, 8-9^a VI 924-926, 928-937
- 63, 9^b-10 VI 942-947
- 63, 9^b VI 949-950, 952-953, 964-965
- 63, 10 VI 978-982
- Jeremias
- 1, 2-3 VIII 580-583
- 2, 13 V 906-909
- 5, 28 IV 784-786
- 9, 26 II 71-73
- 25, 11-12 II 487-488; VII 889-891
- 36, 10 II 487-488; VII 889-891
- 38, 15 V 2-4
- 38, 31-32 IX 8-14, 74-83, 149-155; XI 838-843
- 38, 31 IX 20, 22, 36-37, 56, 61, 72, 407-408, 416-417, 452, 463, 472, 485
- 38, 32 IX 26-28, 32-34, 38-39
- 38, 33-34 IX 441-449
- 38, 33 IX 457-458
- 38, 34 IX 469-472, 477-478, 480-484
- 40, 1 VIII 580-583
- 44, 1 VIII 580-583
- 46, 1-7 III 401-404; IV 413-417
- 52, 31-34 VII 859-860
- Baruch
- 3, 36 - 4, 3 XI 655-665
- 3, 36 - 4, 1 XI 791-795
- 3, 36-37 XI 711-714
- 3, 36 et 38 X 93-94; XI 667-668, 676-677, 682-683, 707-708, 715-719, 730-734, 766-767
- 3, 37-38 XI 721-722
- 3, 38 - 4, 1 XI 845-847
- 4, 1 XI 725-729, 731, 760-766, 775-777, 793-795, 823-824, 832-834, 861-863
- 4, 2-3 XI 787-790, 800-811
- Ezechiel
- 1, 1 VIII 583-584
- 3, 7 II 74-75
- 22, 8 IV 784-786
- Daniel
- 2, 28 VIII 95-97, 100, 157
- 2, 31-35 XII 19-33, 412-413
- 2, 31 VIII 87; XII 383-384, 464, 524
- 2, 32-33 XII 396-399
- 2, 33 XII 150-151, 154, 157, 165, 179, 187
- 2, 34-35 VIII 87-89, 100-102; XII 208-213
- 2, 34 III 244-245; VIII 56-58, 79-80, 85-86, 154-155; X 266-268; XII 224-225, 231, 382, 384, 391-393, 404, 418-420, 459-460, 465-467, 477-478,

- 485, 488, 497, 523-524, 533-535, 537, 544-546, 577-578, 584
 2, 35 VIII 81-82, 90-91, 103-106, 110, 156-159, 166-168; XII 171-173, 386-387, 468-469
 2, 38-45 XII 36-62
 2, 38 XII 395
 2, 40 XII 106, 163
 2, 41 XII 107-109, 173-175, 180-185, 400-401
 2, 44 XII 214-215, 421-422, 496, 527, 546, 553-554, 558-559, 586-587
 3, 100 V 795
 5, 30-31 XII 954
 6, 28 XII 397, 962-963
 7, 1-28 XII 863-945
 7, 1 VIII 583-584; XII 950-951
 7, 3 XII 947-948
 7, 4 XII 960
 7, 5 XII 961
 7, 6 XII 967
 7, 7 XII 970-972, 974-975, 1001, 1018-1019
 7, 8 XII 1003-1004
 7, 9-10 IV 234-241
 7, 10 VI 1013-1017
 7, 13-14 IV 241-248, 249-250, 252-259; VI 1013-1017
 7, 14 IV 356-357
 7, 17-18 XII 989-993
 7, 17 XII 948-950, 995-996
 7, 18 XII 987
 7, 20-21 XII 1003-1005
 7, 23-25 XII 1007-1016
 7, 27 XII 517-519
 8, 2-8 XII 69-90
 8, 5 XII 104
 8, 7 XII 105
 8, 8 XII 125-129, 196-199
 8, 9-12 XII 131-139
 8, 15-17 XII 91-96
 8, 19-22 XII 96-102
 8, 21-22 XII 199-204
 8, 22 XII 112-113, 130
 9, 3 VI 958-959; XII 613-614
 9, 21-26 XII 593-612
 9, 24 XII 632, 641-642, 648, 653-655, 676-677, 681, 684-688, 690, 695-696, 710-715, 840-842, 844
 9, 25-26 XII 719-727
 9, 25 XII 736-738, 744, 746, 752, 797-799, 801, 805-806
 Osee
 1, 1 VIII 576-578
 2, 21-25 XI 244-250
 3, 4 II 428-430
 4, 13 VIII 21-22, 160-163
 6, 1-2 VI 636-640
 10, 8 VIII 22-23, 430-431
 11, 2 VII 138
 13, 2 VIII 163-164
 Amos
 5, 25-26 II 24-28
 9, 8-12 VII 606-620
 9, 8-9 VII 626-630, 633-637
 9, 8 VII 624-626, 632, 637-639, 661-662, 664, 847-848, 851-853, 855, 858-859, 861-862, 914
 9, 9 VII 644, 647-648, 667-669, 732, 780, 868-869
 9, 10 VII 672-674, 697, 700-701, 704-706
 9, 11-12 VII 721-727, 922-927
 9, 11 VII 728-729, 735-743, 755-756, 758, 776-777, 781-784, 792, 796, 848-849, 876, 878-879, 883, 887, 895-897, 903-904, 907-908, 917
 9, 12 VII 799-802, 805, 809-810, 817-820, 827-831, 839-840
 Michaeas
 1, 1 VIII 576-578
 1, 12-15 XI 639-645
 1, 15 XI 646-648
 2, 9-10 VIII 51-52
 4, 2-3 V 69-71; XI 758-760
 5, 2-3 III 257-263, 265-268, 310-312
 5, 2 III 273, 287-288, 325-330, 388-392, 396-398, 450-451
 5, 3 III 293-296, 298-299, 301, 308-309, 461-462
 5, 4 III 318-321, 323-324, 330-331, 344, 361-365, 367, 369-370, 372, 375.

- 6, 6-7 380-381
 6, 8 VII 582-587
 VII 588-594
- Ioel**
 2, 2 VIII 24-25
 2, 5 VIII 25-26
- Habacuc**
 3, 2 III 233-234
 3, 3 III 224-225, 227-229,
 239-240, 249-250, 251-
 252; VIII 67-70
- Sophonias**
 1, 1 VIII 580
 2, II VII 16-19, 23-24, 26-27,
 32-33, 36, 45-53, 56-57,
 66-67, II7, 140, 144-146;
 VIII 495-496; IX 63-65
- Aggaeus**
 1, 1-5 V 703-714
 1, 1 VIII 587-588
 1, 7-8 V 714-717
- Zacharias**
 1, 1 V 686-688, 730-732,
 758-760; VIII 587-588
 1, 8-17 V 761-763
 4, 1-14 V 761-763
 7, 1 V 763-766
 9, 9-II V 668-677
 9, 9 V 743-745, 755, 769-
 771, 791-794, 801, 807,
 814, 819-820, 847-848,
 874-875
 9, 10 V 784-785, 826-828,
 830-831, 837, 841, 860-
 861, 866-867, 963-965,
 969, 979-980; VIII 137-
 139
 9, II V 787-788, 872-874,
 877, 902, 904, 910, 916-
 918, 928; VI 645-647;
 IX 499-500
 9, 12 V 924-927, 930-931
 9, 13 V 935-937, 940-942,
 950, 965-967, 970-971,
 984-986
 9, 16 V 956-957, 960
 II, 4-5 III 335-341
 II, 7 VI 26-29
 II, 10-13 VI 13-25
- II, 10 VI 30-33, 37, 40-41
 II, 11 VI 44-46, 48, 51-54, 59,
 63
 II, 12 VI 56-58, 62-67, 73
 II, 13 VI 77-81, 92-94
 II, 14 VI 97-99, 102-104
 13, 7 III 345, 348-351, 354;
 VI 495-497
 14, 6-7 VI 124-127, 130
- Malachias**
 1, 2-5 VII 167-168
 1, 2-4 XI 172-179
 1, 2 VII 152-154
 1, 6-10 VII 154-158, 168-171
 1, 10-II VII 159-165
 1, 10 VII 171-173
 1, 11 VII 178-182, 189-191,
 202-204, 213-214, 221,
 223-224, 257; VIII 133-
 134; IX 66-68
 1, 14 VII 165-166, 183-184
 3, 5 IV 784-786
 4, 2 I 639-640; IV 60
- Matthaeus**
 1, 1 XI 226-227
 1, 12 III 404-405, 407-408;
 VII 856-858
 1, 19 V 16
 1, 21 V 816-818
 1, 23 III 135-136
 1, 25 X 406-408
 2, 1-5 III 384-388
 2, 1-2 III 615-620
 2, 6 III 388-392; V 12-13
 2, 9-II III 620-627
 2, 13-15 V 26-33
 2, 17-18 V 2-4
 3, 1-2 V 103-106
 3, 3 V III-II7
 3, 7-9 V 173-179
 3, 9 IX 198-199, 203-204
 3, 11 V 106-109, 172
 3, 17 VII 750-751
 4, 15-16 IV 11-16
 4, 16 X 124
 4, 17 XII 431-432
 5, 6 VII 595-596
 5, 7 VII 596-597
 6, 28 V 463-464, 469
 6, 31 V 464-466
 6, 33 V 466-467
 8, 1-4 V 311-318

8, 2-3	II 358-360; VI 509; X 117	26, 57	VI 192-194
8, 12	VI 1012	26, 59-61	VI 194-199
8, 16	V 319-321	26, 63-64	VI 301-303
9, 2-7	II 353-358; V 322-334; VI 509-510	26, 66	VI 542
9, 27-30	V 334-341, 600-601; VI 510; X 115-116	26, 67-68	VI 199-202; VIII 685
9, 32-33	II 360-361; V 341-345, 600-601; VI 510-512	26, 67	VI 84-86
10, 5-6	IX 428-430	27, 1-2	VI 202-205
10, 28	III 713-716	27, 2	VIII 676-677
10, 34-36	V 53-57	27, 9-10	VI 23-25
10, 38	VII 597-598	27, 25	VII 476-477; VIII 678- 679
11, 13	XII 700-701	27, 27-31	VI 206-216
11, 25-27	VI 297-300	27, 28-31	VIII 679-684
11, 29	V 812-813	27, 30	VI 84-86
12, 22	II 360-361; V 600-601; VI 510-512; X 115-116	27, 35-38	VI 216-221
15, 24	IX 425-426	27, 35	VI 86-87, 113-117; VIII 685
15, 30	II 360-361; V 600-601; VI 510-512; X 115-116	27, 38	VI 620-621
16, 15-17	VI 297-300	27, 45	VI 122-123, 221-222; XII 261
17, 22-23	VI 291-293	27, 49	VIII 685-686
18, 3	X 776-777	27, 50-53	VI 222-229
19, 18-19	IX 162-163	27, 51-53	XII 261-264
20, 23	III 358-359	27, 57-60	VI 229-236
20, 28	VI 533-535	27, 63	V 587
20, 30-34	V 600-601; VI 510; X 115-116	28, 1	VI 699-700
21, 1-3	V 648-654	28, 6-7	VI 700-702, 706, 727-730
21, 5	V 770-771, 792 (app. crit.)	28, 9	IX 726
21, 6-10	V 654-664, 820-823	28, 19-20	VIII 190-194; IX 436- 439
21, 14	V 600-601; VI 510; X 115-116	28, 19	VII 240-242, 491-493; VIII 216-217, 225-226; IX 140-142
22, 13	VI 1012	Marcus	
22, 37-39	IX 161-162	1, 40-42	II 358-360; VI 509; X 117
23, 13-17	IV 705-715	2, 3-12	II 353-358; VI 509-510
23, 24	IV 715-721	5, 2-13	II 361-364
23, 37-38	VII 679-684	7, 31-35	II 360-361; V 600-601; VI 510-512
24, 1-2	IV 587-588	8, 22-26	V 600-601; VI 510; X 115-116
24, 2	VII 685-687	9, 17-27	II 360-361; V 600-601; VI 510-512
24, 30	VI 798, 1013-1015	10, 19	IX 162-163
24, 34	VI 759	10, 39	III 361-365
25, 30	VI 1012	10, 45	VI 533-535
25, 31-34	IV 266-274	10, 46-52	V 600-601; VI 510; X 115-116
26, 3-4	VIII 639-643	12, 29-31	IX 161-162
26, 14-16	VI 2-6	13, 1-2	IV 587-588
26, 15	VI 73	13, 26	VI 798
26, 26	IX 124-125, 488-490	13, 30	VI 759
26, 27-28	V 912-915; IX 490-492		
26, 28	IX 125, 489-490, 504		
26, 48-50	VI 6-11		
26, 50	VIII 675-676		

14, 24	IX 504	19, 41-44	IV 587-588
14, 46	VIII 675-676	21, 5-6	IV 587-588
14, 65	VI 84-86; VIII 685	21, 20-24	VII 687-693
15, 1	VIII 676-677	21, 27	VI 798
15, 19	VI 84-86	21, 32	VI 759
15, 24	VI 86-87, 113-117; VIII 685	22, 19	IX 127
15, 27	VI 620-621	23, 33	VI 86-87; VIII 685
15, 33	VI 122-123; XII 261	23, 34	VI 113-117
15, 38	XII 262	23, 44-45	XII 261-262
15, 46	I 539-542	23, 44	VI 122-123
16, 16	VII 491-493	24, 39-40	VI 86-87
		24, 46-52	VI 771-783
		24, 49	X 185-186
Lucas		Iohannes	
1, 15	X 449	1, 1	VIII 113
1, 31	III 522-524	1, 4-10	IV 51-59
1, 32-33	XII 426-429	1, 11	VI 975-976
1, 34-35	III 525-528	1, 12-13	IX 572-576
1, 34	V 220	1, 14	VIII 113-114
1, 46-48	III 632-637	1, 29	IX 126-127
1, 46-47	III 87-89	1, 41	II 239-240
1, 78	III 456-457; V 513	1, 45	II 241-243
2, 14	IV 219-220	2, 19	IX 638-639
2, 25-28	V 296-300	3, 5	II 592-593
2, 29-32	V 300-304	3, 14-15	VI 308-310
2, 40	X 672-673	4, 10	V 544-546
3, 4-6	V 111-117	4, 20	VII 78-80
3, 7-8	V 173-179	4, 21-24	VII 81-89
3, 8	IX 198-199, 203-204	5, 1-9	II 353-358; VI 509-510
3, 23-24	XI 227-229	5, 22	IV 265-266
3, 23	V 125-126	5, 43	I 571-573, 575-576
3, 27	III 407-408; VII 857-858	5, 45-47	II 300-305
3, 33-34	XI 229-230	6, 35	III 432
5, 12-13	II 358-360; VI 509; X 117	6, 51	III 432-436
5, 18-25	II 353-358; VI 509-510	7, 39	VI 318-319
7, 12-15	II 364-367; X 117	8, 12	IV 61-63
8, 27-33	II 361-364	8, 39	IX 198-199, 203-204
10, 1	V 940; VII 824; VIII 217-218	9, 1-7	II 352-353; V 600-601; VI 510; X 115-116
10, 17	V 940; VII 824; VIII 217-218	9, 39	IV 519-522; X 119-121
10, 19	X 783-786	10, 11	III 333-334, 342-343; XII 9
10, 21-22	VI 297-300	10, 14	XII 9
10, 26-28	IX 161-162	10, 16	III 304-307
11, 14	II 360-361; V 600-601; VI 510-512	10, 18	IX 626-627
11, 15	VI 983-984	10, 36	VI 297-300
13, 34-35	VII 679-684	11, 1-44	II 368-370; X 117
17, 12-14	VI 509; X 117	12, 32-33	VI 313-315
18, 20	IX 162-163	12, 37-40	X 132-140
18, 35-43	V 600-601; VI 510; X 115-116	13, 14	V 547-550
19, 40	V 578-580	13, 35	VIII 297-298
		14, 15, 21, 23	VII 769-771
		14, 27	VIII 296-297

- 14, 30 IV 316-317
 16, 33 V 989-990
 17, 1 VI 297-300
 17, 4 I 82; V 514-515
 17, 6 I 82-83; V 515
 18, 12-14 I 714-716
 18, 12 VIII 643-645
 18, 38-19, 24 II 379-382
 18, 38 I 599-600
 19, 3 VI 84-86; VIII 685
 19, 4 I 599-600
 19, 10 VI 492-493
 19, 11 VI 493-494
 19, 12 II 380-383
 19, 15 II 379
 19, 18 VI 86-87; VIII 685
 19, 24 VI 113-117
 19, 34 VIII 685-686
 20, 17 IX 563-565
 20, 20 VI 86-87
 20, 25 VI 86-87
 21, 25 II 350-352
- Actus**
 2, 1-13 X 185-190
 2, 9 II 544
 2, 41 X 716
 3, 1-9 X 201-202
 3, 15 IV 118
 4, 11-12 X 197-201
 5, 12 X 201-202
 5, 15-16 X 201-202
 13, 46-47 XI 815-820
 13, 46 IX 432-435
 21, 20 VII 825-826; X 716
- ad Romanos**
 1, 25 VIII 174
 2, 11 X 688-689
 2, 25-29 X 533-542
 4, 9-11 IX 189-194
 4, 11 IX 163-166
 13, 13 I 215
- I ad Corinthios**
 1, 26-29 X 720-728
 1, 30 V 805-806; XII 677-678
 2, 8 VII 655-656
 3, 2 II 76-82
 3, 11 X 259-261
 11, 24-25 IX 127
 11, 24 IX 124-125, 488-490
 12, 27 VII 757-758
 15, 6 VII 825; X 715
- 15, 24-26 XII 439-443
 15, 25 XII 444-445
 15, 55 IV 92-93
- II ad Corinthios**
 3, 2-3 IX 465-468
 6, 16 VII 773
 10, 5 V 193; X 730-731
- ad Galatas**
 2, 20 III 378-379
 3, 13-14 VI 614-619
 3, 16 XI 218-221
- ad Ephesios**
 2, 13-17 IV 222-230
 2, 14 III 95-97
 2, 20-22 X 274-279
 2, 20 VII 795-796
 3, 8 III 102
 4, 8 VI 819-820
 4, 9 VI 887
 4, 15-16 X 280-285
 4, 16 XII 375-378
 5, 23 V 482-483; VII 756-757
 6, 11-12 IV 310-315
- ad Philippenses**
 2, 6 VI 405-406
 2, 7 I 547, 696; III 577, 602;
 VI 415, 585-586
 2, 8 VI 521
 3, 20 X 250; XII 436-437
 4, 4 IV 97-98
- ad Colossenses**
 1, 14 IX 128-129
 1, 20 III 97-99
 1, 24 IV 332-333
 2, 9 VIII 211-212; XII 357-
 358
- I ad Timotheum**
 1, 17 V 414, 681
 2, 5 II 234-235, 244-245
 2, 8 VII 90-92
 3, 15 VII 774-775
 3, 16 VII 62-64; XI 670-671
- II ad Timotheum**
 2, 8 III 51-52
- ad Titum**
 2, 11-12 VII 58-62

ad Hebraeos

I, 1	VII 730	9, 13	VII 335-337
I, 2	VI 597	9, 14	VIII 176
I, 3	I 210-211; V 50-51	12, 22	VIII 53-54
2, 11-12	IX 567-569	12, 24	VIII 621-622
2, 14-15	IV 94-96	13, 15	VII 257
2, 14	VI 910-911; XII 275	I Petri	
2, 16	XI 222-223	2, 21	VI 91-92
4, 15	IV 476; IX 719	3, 18-20	V 897-901
5, 10	VII 343-344	3, 21	VII 522-524
5, 12-14	II 76-82	5, 4	III 355
7, 14	III 52-53; IX 553-554		

INDEX ALIORUM FONTIUM

EUSEBIUS CAESARIENSIS, *Historia Ecclesiastica*, ed. E. SCHWARTZ, *Eusebius Werke. Zweiter Band: Die Kirchengeschichte (= Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, 9, I et II)*, Leipzig 1903-1908

I, VI, 9-10	IX 672-683
I, XI, 7-8	II 386-398
II, XI, 2-3	II 336-346
III, VII, 2	IV 548-552; VII 707-711; XI 769-770

GEORGIUS HAMARTOLUS, *Chronicon*, ed. C. DE BOOR, *Georgii Monachi Chronicon*. Editionem anni MCMIV correctiorem curavit P. WIRTH, 2 vol., Stutgardiae 1978

p. 404, ll. 12-13	IV 548-552; VII 707-711; XI 769-770
p. 422, ll. 4-7	VIII 587-588

GREGORIUS NAZIANZENUS, *Oratio 32 (De moderatione in disputando)*, PG 36, 173-212

21 (197 B 10)	I 71

IOSEPHUS, *Antiquitates Iudaicae*, ed. B. NIESE, *Flavii Iosephi Opera*, I-IV, Berolini 1887-1892

XVIII, 63-64	II 386-398
XVIII, 92-93	IX 672-683
XX, 97-98	II 336-346
XX, 247-251	IX 672-683

IOSEPHUS, *Bellum Iudaicum*, ed. B. NIESE - J. VON DESTINON, *Flavii Iosephi Opera*, VI, Berolini 1894

VI, 420	IV 548-552; VII 707-711; XI 769-770

Liturgiae, ἱερατικόν, Athènes 1977

S. Basilii, p. 178	IX 124-125, 488-490
p. 179	V 912-915; IX 490-492
S. Iohannis Chrysostomi, p. 125	V 912-915; IX 124-125, 488-492

Symbolum Nicaenum, ed. G.L. DOSSETTI, *Il simbolo di Nicea e di Costantinopoli*, Roma 1967

p. 228	IX 596-597

TABLE DES MATIÈRES

AVANT-PROPOS	VII
OUVRAGES CITÉS EN ABRÉGÉ	IX
INTRODUCTION	XIII
I. Le manuscrit	XIII
II. L'œuvre	XVII
III. L'auteur	XXII
IV. Principes de l'édition	XL
V. Résumé de l'œuvre	LVII
DISPUTATIO CONTRA IUDAEOS	I
INDICES	287
Index des noms propres et des mots qui en dérivent ...	289
Index locorum Sacrae Scripturae	297
Index aliorum fontium	3II

Imprimé par les Usines Brepols S.A. - Turnhout (Belgique)

Printed in Belgium

D/1986/0095/17

ISBN 2-503-40141-4 relié

ISBN 2-503-40142-2 broché

ISBN 2-503-40000-0 série